

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Paréj-Farkas Katalin

„Fátyol nélkül, pőrén evilágon.”

**Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek rendjének története
a 20. század meghurcoltatásának évtizedeiben**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Történelemtudományok Doktori Iskola, vezető: Dr. Óze Sándor DsC

Társadalom és Életmódtörténeti Műhely, vezető: Dr. Ö. Kovács József DsC

Témavezető: Dr. Szekér Nóra PhD

Budapest

2023

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés.....	5
I.1	Témamegjelölés.....	5
I.2	Historiográfia és források.....	12
I.2.1	Az 1945 utáni magyar katolikus szerzetesség történetének kutatása.....	12
I.2.1.1	<i>Forrásjellegű munkák.....</i>	13
I.2.1.2	<i>Cikkek, tanulmányok.....</i>	16
I.2.1.3	<i>Tanulmánykötetek.....</i>	18
I.2.1.4	<i>Önálló kötetek.....</i>	19
I.2.2	A téma kutatása kapcsán használt egyéb egyháztörténeti munkák.....	20
I.2.3	Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartománya – Levéltár.....	23
I.2.4	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.....	26
I.2.5	Budapest Főváros Levéltára.....	28
I.2.6	Győri Egyházmegyei Levéltár.....	28
I.2.7	Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Soproni Levéltára.....	29
I.2.8	Egyéb levéltárak, egyéb források.....	29
II	Megközelítési szempontok.....	31
II.1	Nevelés- és oktatástörténet.....	31
II.2	Orvostörténet.....	34
II.3	Nőtörténet.....	35
III	A rend.....	39
III.1	Az alapító.....	39
III.2	A soproni anyaház története.....	42
III.3	Megváltós Nővérek az egyes magyarországi településeken.....	54
III.4	Megváltós Nővérek a betegápolás terén: formálódó nővérképzés.....	60
III.5	Megváltós Nővérek a tanítás terén.....	69
III.6	A „nép” körében – Népművelés, népművelés.....	78
IV	A frontátvonulástól a szétszóratásig.....	88
IV.1	Frontátvonulás, embermentés.....	88
IV.1.1	Városokban.....	88
IV.1.2	Falvakban.....	99
IV.2	1945-től az egyházi iskolák államosításáig.....	105
IV.3	Tüntetés az egyházi iskolák államosítása ellen – Baumgartner Pál és társai pere.....	110
IV.4	Az iskolák államosítása.....	114
IV.5	A betegápoló nővérek elbocsátása.....	120
IV.6	Kitelepítés.....	124

IV.6.1	Táborokban: Fót	135
IV.6.2	Mezőkövesd.....	137
IV.6.3	Zirc	139
IV.6.4	Újszász.....	139
V	A szétszórátás	141
V.1	Elöljárók	142
V.1.1	Általános főnöknő és tanács	142
V.2	Hálózat.....	146
V.2.1	Szervezeti felépítés.....	146
V.2.2	Kapcsolattartási pontok	151
V.2.3	Az általános rendi irányítás problematikája az illegalitásban.....	153
V.2.4	A római magyar vice-provincia.....	157
V.2.5	Rendi utánpótlás	157
V.3	Lakhatás.....	159
V.4	Munkavállalás	163
V.5	Zaklatások	168
V.6	Egyéb eljárások	171
V.6.1	Cser Margit M. Margit és Eszterle Julianna M. Edit nővérek esete	171
V.6.2	A Lányi-ügy	173
V.6.2.1	<i>Bevezetés</i>	173
V.6.2.2	<i>„1956 – Újraindulás?”</i>	175
V.6.2.3	<i>Lányi János és a Megváltósok</i>	178
V.6.2.4	<i>Rétháti Katalin és a megbízatás</i>	181
V.6.2.5	<i>A feladat teljesítése</i>	185
V.6.2.6	<i>Az ingatlanok</i>	188
V.6.2.7	<i>„Paptisztelő és egyházas”</i>	190
V.6.2.8	<i>A Lányi-ügy összegzése</i>	195
V.6.3	Flettner Márta és társa – per	200
V.7	A szétszórátás mentalitástörténeti vonatkozásai.....	203
V.7.1	Szentruha nélkül	203
V.7.2	Életvezetés, döntéshozatal.....	206
V.7.3	Stratégiák.....	210
VI	Újrakezdés	212
VII	Összegzés	215
VIII	Függelék	220
VIII.1	Mellékletek.....	220

VIII.1.1	Képek.....	227
VIII.1.2	Megváltós Nővérek szolgálattételi helyei.....	245
VIII.1.3	Térképek.....	250
VIII.1.4	Kronológia.....	254
VIII.2	Forrás- és irodalomjegyzék	272
VIII.2.1	Források.....	272
VIII.2.2	Forráskiadványok	280
VIII.2.3	Iskolai értesítők	282
VIII.2.4	Internetes források.....	283
VIII.2.5	Gyűjtések.....	284
VIII.2.6	Szakirodalom.....	284
VIII.2.7	Sajtó.....	308
VIII.2.8	Internetes cikkek.....	308

I. Bevezetés

I.1 Témamegjelölés

A doktori értekezés az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek magyarországi rendtörténetével foglalkozik. A magyarországi ág vizsgálata a 20. század második felének történéseire helyezi a hangsúlyt, hiszen a második világháború, valamint a pártállam által teremtett kihívások sajátos helyzet elé állították a szerzetesközösségeket. Gyökeresen változtatta meg életüket, mindennapjaikat akár a frontátvonulás, vagy éppen az egyházellenes agitációk sora, majd működési engedélyük megvonásával az államhatalom létüket kérdőjelezte meg, és szorította őket a társadalom perifériájára.

A munka középpontjában egy fiatalnak mondható női szerzetesközösség, az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek (korábban az 1969-es nagykáptalani határozatig Isteni Megváltó Leányai) rendje áll. A betegápolással és tanítással foglalkozó, Elzász-Lotaringiából származó, 1849-ben alapított közösség, alig egy évtizeddel később, 1863-ban érkezett Sopronba, majd terjedt el a dualizmus-kori Magyarország területén. A hozzávetőlegesen százötven éves szerzetesrend múltja eddig még nem került hazai történelmi vizsgálat alá.

Az egykori rendtag, Ribai M. Elma nővér munkásságának köszönhetően kéziratban maradt rendtörténeti,¹ és a rendi iskolák történeti összefoglalásán,² valamint néhány, szám szerint három, az Egyháztörténeti Vázlatokban megjelent tanulmányán³ kívül nincs olyan történeti anyag, amely kifejezetten ezzel a szerzetesközösséggel, annak magyarországi ágával foglalkozna. Nagyobb egyháztörténeti munkák, szintézisek, lexikonok természetesen említik, azonban viszonylag röviden, kiemelve főbb tevékenységüket és elterjedési területüket. A kifejezetten gazdagnak mondható levéltári anyag vizsgálata arra indított, hogy a 20. század második felében megélt történetük bemutatása feltétlen elvégzendő, érdekes és értékes eredményeket hozhat.

A dolgozat elején röviden tisztáznunk kell, hogy a szerzetesrend vizsgálatát időben és térben milyen koordináták határozzák meg. A Sopronban letelepedő nővéreközösség a 19. század utolsó évtizedeiben gyors gyarapodásnak indult, és elsősorban a Nyugat-Dunántúlon, majd megjelentek az ország területén kisebb-nagyobb településeken, falvakban és városokban egyaránt, utóbb a fővárosban is. Vizsgálatunkban elsősorban a soproni anyaház és a hozzá tartozó fiókházak történetével foglalkoztunk. A rend magyarországi függetlenedése, Simor

¹ Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartomány – Levéltára (A továbbiakban a rendi levéltár esetében az IMNNL rövidítést használjuk.) 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994.

² IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991.

³ RIBAI 1997.; RIBAI 1998.; RIBAI 1999.

János 1867-es dekrétumához kapcsolható.⁴ A kezdetektől Sopron városában működő nővéreközösség szorosan kötődött a Bécsben működő társulathoz,⁵ és ez utóbbi Niederbronn-tól való elszakadása után a Magyarországon letelepedettek egy ideig tisztázatlan státusszal rendelkeztek a győri püspök határozott lépéséig. Simor 1867 júniusában már, mint esztergomi érsek függetlenítette a soproni Kongregációt, és vonta a mindenkori győri püspök jurisdikciója alá.⁶ A Sopronban működő nővérek két jelentősebb csoportját különíthetjük el már a kezdetektől. A győri püspök jóvoltából az 1863-tól három évi használatra átengedett soproni püspöki ház Új utcai épületében élő nővéreket, valamint a Halász utcában működő Voss-féle árvaház nővéreit, akik ez utóbbi ház működtetését 1865 áprilisától vették át. A Voss-féle árvaház nővérei szoros köteléket alakítottak ki a bécsi házzal, majd a niederbronni háztól való függetlenedés után, Isteni Üdvözítő Leányai néven működtek tovább. A soproni anyaházhoz való újbóli kapcsolódásuk a pozsonyi, Szapáry Ilona grófnő által pártolt nővéreközösséggel együtt az 1910-es években felmerült, ám mindez nem következett be. A soproni Vossianumbeli nővérek a pozsonyi Mária Gabriella zárdával, mint anyaházzal egyesülve a Legszentebb Üdvözítő Leányai néven idővel független kongregációt alakítottak. Ennek az ágnek történetét nem tekintjük szorosan a dolgozat tárgyához kapcsolódónak.

A trianoni békediktátum következtében az új határokon kívülre került Megváltós nővéreközösségek helyzetének rendezése miatt tartományok kialakítására került sor.⁷ Így jött létre az osztrák tartomány Kismarton, a csehszlovák tartomány Érsekújvár központtal, míg a jugoszláv tartomány csupán formálisan, de ezt rövidesen törölték. Itt kell megemlítenünk, hogy ekkor hozták létre az amerikai tartományt is McKeesport központtal, ahová a Megváltós Nővérek kis közössége már 1912 szeptemberében megérkezett.⁸ Az 1924-ben létrejövő új tartományok szintén nem képezik elsődlegesen a vizsgálat tárgyát, fejtegetéseink a soproni anyaház vezetése alatt működő magyar tartomány történetére koncentrálnak. A szétszórhatóságot követő időszakra vonatkozólag elsősorban a Magyarországon történt, az egykori rendtagokhoz és azok tevékenységéhez kapcsolódó adatok, tények, események képezték a vizsgálat főbb

⁴ IMNNL 1. doboz, 1. tétel, Simor János győri püspök alapítólevele 1863.

⁵ Az első négy nővér Gürtler M. Basilissa főnöknő vezetésével közvetlenül a bécsi házból érkezett meg 1863. május 19-én. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994. 30.

⁶ IMNNL 1. doboz, 2. tétel, Simor János esztergomi érsek függetlenítési okirata 1867.

⁷ IMNNL 1. doboz, 12. tétel, Tartományok felállítása. 1924. Fetszer Antal győri püspök által továbbított, Rómából érkezett levelek, melyek a kérelmezett provinciák felállítását engedélyezik: „Erigendae Provinciae essent: 1. Provincia Hungarica, cum Residentia Superioris Generalis in domo-principi in Sopron; 2. Provincia Austriaca, cum residentia Provincialis in Oberberg-Eisenstadt (Kismartonhegy); 3. Provincia Cechoslovaciaca, cum residentia Superioris Provincialis in Novi-Zamky (Érsekújvár), 4. Provincia Jugoslavica, cum residentia Superioris Provincialis in Subotica (Szabadka); 5. Provincia Americana, cum residentia Superioris Provincialis in McKeesport.”

⁸ IMNNL 35. doboz, 216. tétel, Az amerikai tartomány jubileumai 1937, 1961, 1964.

irányát. Az 1948-ban megrendezett utolsó nagykáptalanon már elhatározták a rendi központ áthelyezését Rómába.⁹ Mindezt leginkább olyan megfontolásból, hogy a soproni anyaházból szerteágazó tartományok között a felmerülő esetleges nemzeti ellentétek semmiképp se kezdjék ki a kongregáció egységét. Így jött létre a római zarándokház és tartományház. Ez utóbbi lett a központja a szétszórátásba kényszerített magyarországi nővérek ún. vice-provinciájának, melynek létrehozásáról az 1964-es római káptalanon döntöttek. Ennek a tartománynak a bajorországi Oberchahingban, illetve az osztrák Welsben jöttek létre házai, majd 1972-ben Linzben hozták létre a legújabb házat, ahonnan a rendszerváltás után a római Tamagno-i ház nővéreivel együtt hazatértek. A külföldön közösséget alkotó magyar Megváltós Nővérek története a dolgozat témája szempontjából vizsgálható lehet, de szorosán véve nem tartozott a meghurcoltatást megelőző, hazánkban maradt nővérek történetéhez. Mindezek összegzéseként tehát a kutatás elsősorban a trianoni, majd a párizsi békeszerződések által kijelölt magyar határok között élő Megváltós Nővéreket vette górcső alá.

A másik fontos feladat a téma kibontásának megkezdése előtt az időbeli határok tisztázása. Az elsődlegesen vizsgálat alá vett időszak a második világháború frontátvonulásától – mely az 1944-es év késő ősztől datálható – egészen az úgynevezett újrakezdés időszakáig tart, amely időpontjának a szerzetesrendek működési engedélyével kapcsolatos korábbi korlátozások visszavonását tartalmazó az 1989. évi 17. sz. törvényerejű rendelet közzétételét,¹⁰ ez év augusztus 30-át tekintettük. Ez a mintegy negyvenöt év rendszerek változásait, háborút és békét egyaránt jelentett, magában hordozva a váratlan, olykor szélsőséges események lehetőségét, amelyek nemritkán sajátos döntések, életvezetési stratégiák, a váratlan helyzetekhez történő alkalmazkodást igényeltek, így felfedve előttünk az egyén és a közösség mikéntjét, egymáshoz való viszonyát. Ennek az időszaknak nagyobb mérföldköveit meghatározzák a kommunista államhatalomnak a katolikus egyházzal szemben elkövetett atrocitásai, támadásai, valamint rendelkezései, az iskolák államosítása és a betegápoló nővérek elbocsátása, maga a kitelepítés, illetve a működési engedély megvonása és a szétszórátás. A szétszórátásban töltött idősokra vonatkozólag az illegalitásban működő egykori rendtagok meghatározó életeseményei, elsősorban az ellenük indított perek, a megfigyelések időpontjai, a megnyitott állambiztonsági dossziék keltezései adhatnak időbeli támpontot számunkra. Rendtörténeti szempontból a köztörténet által meghatározott időszakot több neves főnöknő korszaka tagolja, ám többnyire egybeesik Flettner M. Archangela 1948-ban kezdődő és 1975-ig tartó általános főnöknői, majd tartományfőnöknői időszakával, melyet 1983-ban

⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 416.

¹⁰ 1989. évi 17. törvényerejű rendelet a szerzetesrendek működéséről. In: BALOGH – GERGELY 2005,1227.

bekövetkezett halála zárt le. Elődje az 1939-ben megválasztott Berghofer M. Berchmana nővér, utódja a tartományfőnöknői pozícióban 1990-ig a korábban általános titkárnői feladatokat betöltő Huszár M. Lujza nővér, aki a szétszórásban megbízható munkatársat jelentett az általános főnöknő számára. A forrásadottságnak köszönhetően elsősorban az 1950-60-as évek kerülnek a fókuszba, ugyanakkor nem elhanyagolható a két világháború közötti rendtörténet rövid, áttekintő ismertetése, amely hozzájárul a kijelölt időintervallum jobb megértéséhez és értelmezéséhez. Az 1920-as, de leginkább a '30-as, '40-es évek célzott bemutatása segítheti a megpróbáltatás évtizedeiben kialakított stratégiák, döntések és életvezetés értékelését, magyarázatát. A dolgozat mindentől függetlenül természetesen igyekszik tartani mind térben és időben a kijelölt csapásvonalat.

A korszakoláshoz kapcsolódóan szeretnénk megjegyezni, hogy a dolgozatban a háborút követően, az 1949 augusztusától az 1989-es változásig tartó időszakra vonatkozólag a pártállam kifejezést használjuk. A dolgozatnak alapvetően nem célja hogy részletes magyarázatot adjon arra, hogy milyen fogalmakkal lehetne a korszak politikai berendezkedését minél pontosabban körülírni, ugyanakkor szeretnénk tisztázni, hogy ezt a kifejezést alapvetően a háború után kialakuló kommunista berendezkedésre értjük.

Ezen a ponton érdemes tisztázni, hogy milyen megközelítési szempontok alapján végezzük el az adott témakör bemutatását. A Megváltós Nővérek történetének ismertetése és elemzése több szempontból is indokolt. Mind a magán, mind az intézményesülő betegápolás kezdeteiről keveset tudunk, így az otthoni, de igen gyorsan a városi szegényápolókban, szegényházakban, köz- és magánkórházakban, szanatóriumokban tevékenykedő nővérek története megmutathatja az orvostörténet ezt a kevésbé ismert, de nem elhanyagolható darabját. Az oktatástörténet terén számos okból pótolhat hiátust a szerzetesrend történetének bemutatása. A leánynevelésben, a kisgyermek gondozásában, de leginkább a népiskolai, valamint a középfokú, és részben a felsőoktatásban betöltött szerepük nélkülözhetetlen, és színes adalékot adhat ezen a területen is. Nem mellékesen az egyre inkább előtérbe kerülő nő történeti kutatások szempontjából is különleges lehet az apácák mindennapjainak vizsgálata, különösen a válságidőszakokra vonatkozóan. A frontátvonulás, a zaklatások, a mindennapos megfigyelések, a kitaszítottság, vagy éppen a szentruhát levetni kényszerülő és a szocialista élmunkás szerepét kényszerűségből magára öltő szerzetesnővér olyan érdekes és színes történetiséget hordoz magában, amely nemcsak figyelemre méltó, hanem valóban ritkaságnak számít a szocialista társadalomban. Nem utolsó sorban egyháztörténeti szempontból is érdemes vizsgálat alá venni olyan női szerzetesrendet, mely igen népesnek, tevékenyek, és a fiatal lányok körében rendkívül népszerűnek mondható a 20. század derekán. A férfi szerzetesközösségek történeti

kutatása mellett a női szerzetesközösségek vizsgálata még nem kapott akkora figyelmet,¹¹ így mind átfogó történeti bemutatásuk, mind egy-egy korszakra vonatkozó ismertetésük, vagy adott esetben egy esemény, illetve személy mélyreható elemzése is hosszútávú eredményeket hozhat.

A katolikus női szerzetesrendeknek a szocializmus évtizedeiben megélt mindennapjai nem igazán ismeretesek előttünk,¹² de a magyar katolikus szerzetesség 1945, de leginkább 1950 utáni története még szintén nem teljesen feltárt, ugyanakkor kutatása rendkívül indokolt és jelentős eredményeket hozhat. Az 1950. évi 34. kormányrendelettel a működési engedélytől megfosztott szerzetesrendek számára új, vészterhes korszak kezdődött. Az akkori államhatalom úgy remélte, hogy ezen vallási közösségek halálos ítéletét írta alá, mindazonáltal a valóság ettől jelentősen eltérő, meglepő, sőt sajátos történeteket szülő korszakát hozta a vizsgálat szempontjából most reflektorfénybe került Megváltós Nővérek világának. A társadalom számára elengedhetetlenül fontos és értékes munkát végző közösségeket igyekeztek gyors és drasztikus módszerekkel likvidálni, ugyanakkor nem igazán számoltak azzal, hogy a hitük mellett elkötelezett személyek számára a krisztusi közösség megélésének és szerzetesi hivatásuknak egy tollvonással történő eltörlése lehetetlen. Bár nem működhettek, de tulajdonképpen meg nem szűntek. Amolyan bűvópatakként tovább éltek, a lehetőségekhez mérten integrálódva a társadalomba, ám többségüket tekintve mindig „rendben” vagyis napirend és a szabályzat egyénre vonatkozó pontjai szerint, és amennyire a körülmények engedték, az előjárókkal kapcsolatot tartva, azok utasításai alapján.

Az Isteni Megváltó Leányai szerzetesközösségének 1948-ban megválasztott általános főnöknője, Flettner M. Archangela nővér emlékiratai elején fejtegeti szerzetességük mibenlétét: *„Sokáig azt sem tudtam, érdek-e valakit a mi sorsunk? Ennek a feltevésnek az az alapja, értesülésünk szerint bennünket nem tartanak szerzeteseknek, mert sem közös élet, sem szentruha nem jelzi, mik is vagyunk. Jól át nem gondolt, felületes ítélet alapján állították ezt.”*¹³

Dolgozatomban kísérletet teszek arra, hogy rámutassak, a fent megfogalmazott, Archangela nővér által felületesnek gondolt ítélet valóban nem állja meg a helyét. A kommunista, majd a szocialista Magyarországon három férfi és egyetlen női, tanítással foglalkozó szerzetesközösség működhetett az állam által meghatározott keretek között, a valóságban azonban, a Megváltós Nővérek példáján keresztül szemléltetve mindez egészen máshogy nézett ki: a szétszóratásban is sikerült többüknek szerzetesnek maradni.

¹¹ A magyarországi katolikus női szerzetesközösségek bemutatásával kapcsolatban jelenleg néhány összefoglaló munkát tudunk említeni: Ifj. RABÁR 2008.; DEÁK– ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2018.; KÓFALVINÉ ÓNODI 2022.

¹² FEJÉRDY 2021, 13.

¹³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim.1.

A kutatás igyekszik megvilágítani azokat a stratégiákat, amelyeket az illegalitásba kényszerült szerzetesnővérek kialakítottak¹⁴ annak érdekében, hogy a rövidnek remélt, ám hosszúra nyúlt szocializmus évtizedeiben a lehetőségekhez mérten szerzetesi hivatásukat megélhessék a mindennapokban, egyénileg, és ha alkalom adódott rá, akkor közösségben. A szentruhát levetni és a számukra torz ideológiájú társadalomba betagozódni kényszerülő kedvesnővérek „modus vivendi”-je a mindennapi élet kisebb-nagyobb cselekvéseiben és az ebben visszatükröződő mentalitásban mutatkozik meg. A kialakított stratégiák feltérképezése révén viszont nemcsak mentalitástörténeti adatokkal gazdagodhatunk, hanem az azokat létrehívó tapasztalatok összegyűjtésével megrajzolható az a horizont, amely keretet adott és meghatározta a jövőbeni cselekvési lehetőségeket. Vagyis látnunk kell, hogy melyek azok a tapasztalatok, amelyek egy civil életbe kényszerített apáca cselekvési terét kijelölték, és hol húzódik az a horizontvonal, amelyen innen, a várakozásoknak megfelelően viszonylagos biztonságban érezhette magát és elkerülhette, hogy olyan új és legfőképp kellemetlen tapasztalatok érijék, ami által még inkább kiszolgáltatottnak érezhette magát.¹⁵

A dolgozatban a rövid – és a meghatározott keretek figyelembevételével nem teljes – historiográfiai áttekintés mellett a források, forráscsoportok ismertetése, majd a vizsgálati módszerek taglalása után a rendalapító és a magyarországi ág történetének ismertetését végeztem el elsőként az 1944-es korszakhatárig. Mivel a dolgozat súlypontja a meghurcoltatás éveire tevődik, így ezt az időszakot kevésbé részletgazdagon, ám összefogottan és lényegre törően kívánom tárgyalni. A betegápolás és a tanítás mellett érdekes színfoltként röviden kitérek a falusi közösségekben végzett népművelő tevékenységre is. A meghurcoltatás időszakának nagyobb egységeit veszi aztán sorra a továbbiakban a dolgozat. Ebben legkisebb részt kap a frontátvonulás. Ennél jelentősebb, és feltétlen tisztázandó az 1945 késő tavaszától az 1950 szeptemberéig terjedő időszak, melynek állomásait részletesen taglalom. A legnagyobb hangsúlyt a fellelhető forrásanyag fényében a szétszórás időszaka kapja. Mivel a rendtörténetek többségében ez a legkevésbé feltárt, így ennek a korszaknak a bemutatásához szeretnék igazán a források segítségével hozzájárulni. Itt a konkrét események mellett olyan témakörök köré épül a leírás és az elemzés, amelyek a szétszórásban megélt mindennapi életet mutatják be, ezáltal rávilágítanak a mentalitásra és a tapasztalatokból felépülő stratégiákra is. Emellett részt kap néhány büntetőperes eljárás, melyekben érintettek voltak a rend nővérei.

¹⁴ A női szerzetesrendek szétszórásban kialakított stratégiáiról: BÖGRE 2021, 39-54.

¹⁵ A tapasztalati tér és várakozási horizont kosellecki fogalomparjának alkalmazását Dr. Kögl Lénárd püspöki számvevő, majd dabronyi és jádsi plébános vallásszabadságra vonatkozó elképzeléseire vonatkozólag Horváth Gergely Krisztián alkalmazta. HORVÁTH 2018, 13-16.

Ezeknek a peranyagoknak átvizsgálása révén alaposabb megvilágításba kerülhet a közösség történetének ezen időszaka, a nővérek kapcsolati hálója, szerepük a Magyar Katolikus Egyház aktuális eseményeire vonatkoztatva. A dolgozat végén az újrakezdés története kerül rövid ismertetésre. A mellékletben a fényképek, a térképek, a Kongregáció működési helyeit és az azokhoz kapcsolódó szerepköröket világítják meg.

Köszönet

A dolgozat elkészítése során sokan voltak segítségemre, így nélkülük nem sikerült volna elkészítenem és benyújtanom ezt az értekezést. Mindenekelőtt rendkívül hálás vagyok a rend egyik tagjának, Ribai M. Elma nővérnek, akit személyesen már nem ismerhettem, mégis gazdag hagyatéka, a rendi levéltárban végzett körültekintő rendszerezése révén ismeretlenül is vezetett és segített, hogy megismerhessem nővércsaládja gazdag történetét. A Megváltós Nővérek rendjének jelenlegi tagjai közül külön köszönetemet fejezem ki Kuchta M. Margit korábbi tartományfőnöknőnek, jelenlegi tanácsosnőnek és Farkas M. Ágnes nővérnek, 2018-tól a rend tartományfőnöknőjének, hogy lehetővé tették számomra közösségük történetének kutatását, és nővértársaikkal, így Birosz M. Alfonza, Kurali M. Dominika, Kiss M. Viktória, Demeter M. Teodóra, Balogh M. Kinga nővérekkel együtt mindenben segítettek. Köszönöm Görbe László piarista atyának, hogy ráirányította figyelmemet erre a témára, és Forgó Andrásnak valamint Szekér Nórának, hogy témavezetőként segítő és építő tanácsokkal láttak el. Köszönöm Óze Sándornak, a Történettudományok Doktori Iskola, és Ö. Kovács Józsefnek a Társadalom- és Életmódtörténeti Műhely vezetőinek, hogy a témát befogadták, és támogatták. Hálás vagyok Bárh Dánielnek, az ELTE Néprajzi Intézet igazgatójának, és az általa vezetett kutatócsoport tagjainak, valamint Feketéné Cseh Fruzsínának, hogy ötleteket, támpontokat és rendkívül sok segítséget adtak a téma néprajzi, antropológiai vonatkozásainak feltárásáért. Nagy segítségemre volt továbbá Bögre Zsuzsanna számos tanácsa és meglátása a témával kapcsolatban, valamint Aszt Ágnes régész-muzeológus, aki hathatós segítséget nyújtott a rend rábaközi emlékezetének megismerésében. Hálával gondolok továbbá a mezőkövesdi gyűjtések során segítséget nyújtó Major Mária tanárnőre és a helyi adatközlőkre, akik lényegében bevezettek közösségük történetébe. Köszönettel tartozom Soós Viktor Attila, Wirthné Diera Bernadett és Tabajdi Gábor meglátásaiért, továbbá a levéltárak vezetőinek és munkatársainak segítségéért, így Sonnevend Gergelynek (ÁBTL), Török Ádámnak (BFL), Siptár Dánielnek (JTMRL) Boros Zoltánnak (Pannonhalmi Levéltár), Nemes Gábornak (Győri Egyházmegyei Levéltár), és mellettük Bojtos Anitának, aki tanácsaival és biztatásával mindig kitartásra ösztönzött. Szintén hálásan köszönöm Petes Róbert segítségét és értékes észrevételeit, amivel hozzásegített, hogy

sokkal árnyaltabban lássam a nővérközösség 20. századi történetét. Köszönöm még kedves tanárkollégáim segítségét, akik a Szent Margit Gimnáziumban mindvégig bátorítottak a disszertáció elkészítésében, és végtelenül hálás vagyok családomnak, mindenekelőtt férjemnek, édesanyámnak és nővéremnek, akik nélkül nem tudtam volna mindezt véghezvinni.

I.2 Historiográfia és források

I.2.1 Az 1945 utáni magyar katolikus szerzetesség történetének kutatása

A Magyarországon működő katolikus szerzetesrendek 1945 előtti történetének kutatása talán jobban az egyháztörténészek érdeklődésébe került, mint a háború utáni, majd az illegalitásba kényszerített közösségek történeti taglalása. A nagymúltú hazai férfi szerzetesközösségek vizsgálatával kapcsolatban szép eredményeket mondhat magáénak a kutatás, így a legismertebb, legrégebbi és hagyományosan a legtöbb rendtagot felmutató bencés, ciszterci, pálos, jezsuita, piarista rendek 1945 előtti történetének bemutatása kapcsán. Ezek akár a rend teljes történetiségét ismertetve, vagy egy korszakot, jelenséget bemutatva gazdagítottak, biztos alapot adva a további kutatásoknak.

Az 1945 utáni katolikus egyháztörténettel foglalkozó kutatásokban elősorban az állam és az egyház viszonya, az egyháziakat - köztük olykor szerzeteseket - ért üldözések, a büntetőeljárások és perek, az ügynökkérdés, vagy éppen a megfigyelések kerültek leginkább fókuszba. Emellett a különféle atrocitások, bebörtönzések, gyilkosságok kapcsán nyúltak egy-egy szerzetes történetéhez, illetve az egyházi iskolák 1948-ban bekövetkezett államosítása, és az annak kapcsán kialakult élethelyzetek, megpróbáltatások feltárása jelentette leggyakrabban egy-egy tanulmány témáját.

Emellett érzékelhető az érdeklődés az illegalitásba kényszerített szerzetesrendek témája iránt, bár a stratégiákra, hálózatok kiépítésére, a mindennapok megélésére, életvezetésre, mentalitásra vonatkozó adatok bemutatása nem kap olyan jelentős szerepet. Mindenesetre ezekben a témákban megszületett írások nagy értékkel bírnak, hiánypótlók, és az általuk kijelölt útvonal feltétlen követendő.

Az alábbiakban – igaz a teljesség igénye nélkül – sorra veszem azokat, a dolgozat szempontjából is fontos írásokat - legyenek azok forrásbázisnak számító visszaemlékezések, naplók, tematikus összegzések, tanulmányok, konferenciakötetek vagy önálló kötetek – amelyek a magyarországi katolikus szerzetesrendek 1945 utáni történéseihez kapcsolhatók, és akár a tájékozódás kapcsán jelentettek segítséget, vagy akár adataikkal, eredményeikkel hozzájárultak a téma kibontásához. Ezekben belül elsődleges helyet kapnak azok a munkák, melyek női szerzetesek történetével foglalkoznak. Mivel ezek száma nem kifejezetten jelentős,

így olyan művek is említésre kerülnek, amelyek szerzetestörténeti vagy egyháztörténeti szempontból támpontot, segítséget, valamilyen módon adalékot adtak a téma kibontásához.

1.2.1.1 Forrásjellegű munkák

Az egyik sajátos, időben legkorábbi forrásjellegű munka az üldöztetést is megélő Tímár (Schmidt) Mónika ciszterci szerzetes naplója.¹⁶ A Kismaroson működő közösség Lénárd Ödön piarista szerzetes lelki vezetése mellett, Tímár Ágnes - a Regina Mundi közösségben 1953. január 9-én örökfogadalmat tévő - ciszterci szerzetesnővér előjárósága alatt jött létre Budapesten 1955-ben. Tímár Ágnest 1961. február 6-án letartóztatták három társával együtt, majd a közösség Mónikát választotta meg előjárónak. Mónika, akinek szerzetesi beöltözése 1956-ban történt, feljegyzéseit, naplóit korai halála után hagyta hátra, melyre a svájci teológus, Hans Uns von Balthasar figyelt fel, így az ő előszavával került kiadásra 1982-ben német nyelven, 1989-ben francia nyelven, míg a magyar kiadást 1990-ben érte meg. A lelki napló önmagában a történeti kutatás szempontjából nem ad konkrét adatokat a meghurcoltatás történetére vonatkozólag, hiszen az író lelki életének alakulását mutatja be, de a börtönbüntetést elszenvedő, és az illegálitást megélő Tímár Ágnes bevezetése és jegyzetei adhatnak támpontot a szétszórásba kényszerített ciszterci nővérek mindennapjaira vonatkozólag. Az 1993 és 2003 között ciszterci apátnő, Tímár Ágnes részletes visszaemlékező kötete kapcsolható azonnal ide, melyben az üldöztetés, a börtönbüntetés időszakáról is kaphatunk információt.¹⁷ Tímár Ágnes Lénárd Ödön munkatársaként a földalatti magyar szerzetesség emblematikus alakja, aki egyben a börtönviselt piarista atya történeti kutatásának folytatója is.

1989-ben került kiadásra a szerzetesek vallomásait, emlékezéseit összegyűjtő Kulics Ágnes és Tölgyesi Ágnes nevével fémjelzett „...evilágból...” című kötet.¹⁸ A vallomásgyűjtemény az elhivatástól kezdve a meghurcoltatás és a szétszórás éveihöz is kapcsolódó emlékezések csokra, amely ötvenkét nővértől merít, akik mintegy huszonkét szerzeteskongregáció tagjai. A vallomásokat jegyzet nélkül ellátva, olykor képekkel színesítve közlik. A rendezőelv, mely szerint a vallomásokat fejezetekbe szedték, az emberi élet nagyobb korszakai, fordulói: kisgyermekkortól, melyben a szerzetesi hivatás megszületett, egészen az időskorig. A Balázs Béla-díjas dokumentumfilmrendező Tölgyesi Ágnes 1988-ban szintén „...evilágból...” címmel megjelentetett dokumentumfilmje, mely a vallomások alapján mutat be apácasorsokat a XXI. Magyar Filmszemlén közönségdíjat nyert.¹⁹ A kötet azért is értékes, mert

¹⁶ TÍMÁR 2009.

¹⁷ TÍMÁR 2011.

¹⁸ KULICS – TÖLGYESI 1989.

¹⁹ Itt említjük meg Zsurzs Éva „Glória” című 1982-es magyar tévéfilmjét, mely szintén a szétszórásba kényszerített apáca sorsát jeleníti meg. A film Örkény István „Glória” című kisregényén alapszik, mely a 26 évesen a zárdat elhagyni kényszerülő soror Glória, eredeti nevén Tar Ilona útját követi a nagyvilágban. ÖRKÉNY 1974.

az Isteni Megváltó Leányai rendhez tartozó nővért is megszólaltat. Kulics Ágnes és Tölgyesi Ágnes 1991-ben ismét szerzetesek vallomásait gyűjtötték össze. A „...a kövek kiáltani fognak...” kötetben²⁰ 1988-89-ben megfogalmazott férfi szerzetesek visszapillantásait adják közre. A szintén Balázs Béla-díjas vágó és televíziós filmszerkesztő Kulics Ágnes ezen két kötete gazdag adatbázisa lehet a szerzetesi sorsok vizsgálatával foglalkozó történésznek is. Az előszóban Korzenszky Richárd bencés szerzetes ír, akinek megfogalmazása szerint a könyv: *„Megszólaltatja őket, akik végigélték a szétszórattatást, akik megjárták a börtönöket, akiknek élete nem úgy alakult, ahogyan azt a szerzetesrendbe való belépéskor megálmodták. S mégis helytálltak.”*²¹ A gyűjteményben tizennyolc különböző szerzetesrend tagjait keresték fel, akik vallomásaikban a megpróbáltatás évtizedeiről is beszámolnak. A jegyzetek, magyarázatok hiánya olykor zavaró, ha ezek elkészültek volna, az nagyban segítené az olvasót, de a kötet értékei ezek nélkül is elvitathatatlanok.

Némi támpontot adhat a pálos szerzetes, Bolváry Pál élettörténetének ismertetése vékony kis könyvében, aki megpróbáltatásainak sorát foglalta össze a magyar és angol nyelvű kötetben.²² A jezsuita rend „ANIMA UNA” –könyvek sorozatában jelent meg az „Üldözött jezsuiták vallomásai”²³ című kötet, melyet Szabó Ferenc SJ szerkesztett és rendezett sajtó alá. A rendkívül értékes és valóban megrázó leírások kitűnő forrásértékkel bírnak, melyet kiegészítenek a sorozat további kötetei.

A hittanár és újságíró Rózsásné Kubányi Andrea munkásságának köszönhetően a közelmúltban születtek olyan interjúkötetek, melyek szerzetesnővérekkel készült beszélgetéseket tartalmaznak. Ezek szintén támpontokat nyújtanak a szerzetesi lét illegalitásában megélt mindennapjaihoz. Az első kötet, „Hűséggel a megpróbáltatásokban” 2014-ben jelent meg,²⁴ és huszonöt női szerzetesrendből ötven nővért keresett fel, akik élettörténeteiket adták át. Az interjúkötet elsősorban a megpróbáltatás időszakát idézi fel a vallomások alapján, és a szétszórattatástól napjainkig vezet végig egy-egy szerzetesnővér életén. A szerző következő kötete 2021-ben látott napvilágot „Akiket Isten a tenyerén hordott”²⁵ címmel, mely a szerzetesek szétszórattatásának hetvenedik évfordulójára jelent meg Fejérdy András történész előszavával. A rendezett, körültekintő gyűjtésben az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának néhány tagja is vallomást tett, így különösen értékes témánk szempontjából.

²⁰ KULICS – TÖLGYESI 1991a.

²¹ KULICS – TÖLGYESI 1991b, 8.

²² BOLVÁRY 1992.

²³ SZABÓ 1995.

²⁴ RÓZSÁS NÉ KUBÁNYI 2014.

²⁵ RÓZSÁS NÉ KUBÁNYI 2021.

Mindemellett érdemes megjegyezni, hogy nemcsak szerzetesnők, hanem szerzetes férfiak is nyilatkoznak. Ám utóbbiak esetében csak három szerzetesközösségből szólított meg a szerző, illetve egy plébános életútja került ezek mellé, mint aki a titkos szerzetesek szolgálatában tevékenykedett.

A szerzeteseknek a 20. században megélt megpróbáltatásainak összegyűjtését végezte a papi sorsok bemutatása mellett Hetényi Varga Károly.²⁶ Munkája páratlan vállalkozás, és mivel korán, a rendszerváltozást megelőző években kezdte anyaggyűjtését, így a késlekedés miatt nem veszítettünk értékes adatokat. A szerzetességgel foglalkozó két kiadott kötetében legjelentősebb magyarországi férfiszerzetesek meghurcoltatásait mutatja be. Az 1997-ben „megnyílt” Történelmi Hivatal – mely 2003 óta Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára néven működik – vonatkozó iratanyagát is felhasználó kötet forrásértéke kiemelkedő, ugyanakkor egy-egy adat pontosításra szorulhat. A munka példaértékű, dolgozatunk szempontjából fájdalmas, hogy a női szerzetesközösségek anyaga csupán összegyűjtve maradt (köztük a Megváltós Nővérek néhány tagjáé), kiadást csak a férfi szerzetesközösségek tagjainak történetei értek meg.

Bögre Zsuzsanna szociológus neve a téma szempontjából többféle munka kapcsán előkerült. A történészektől nem feltétlen idegen szociológusi megközelítés rendkívül sok segítséget adhat a téma jobb megértésében. Itt a 2010-ben, a magyarországi szerzetesek szétszórásának hatvanadik évfordulójára kiadott „Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban”²⁷ című kötetet szeretnénk felhozni. A METEM és a Szent István Társulat kiadásában megjelent, immár több mint tíz éves kötet elsődleges célja, hogy életinterjúkat adjon közre. A tizennyolcféle szerzetesrend apácáinak interjúját Bögre Zsuzsanna és a fentebb már említett Rózsásné Kubányi Andrea készítették. Kifejezetten nagy segítség, hogy az életinterjúkat jegyzettel látták el, támpontot adva az olvasó számára. A kötet elején Szabó Csaba és Bögre Zsuzsanna tanulmányait olvashatjuk, melyek a történelmi kutatás szempontjából kiindulópontot jelentenek számunkra. Az életinterjúk között Megváltós Nővérek történetei is megtalálhatók, így közvetlen a témánkhoz kapcsolhatók.

Szintén forrásjellegű munka látott napvilágot 2017-ben, majd javítva 2020-ban Ö. Kovács József előszavával és Szabó Csaba bevezető tanulmányával.²⁸ A premontrei szerzetes Ullmann Péter Ágoston emlékezései számunkra azért értékesek, mert forrásközlésében megtalálható a szétszórásban élő szerzetesek számára Fényi Ottó atya által készített

²⁶ HETÉNYI VARGA 2000.; HETÉNYI VARGA 2002.

²⁷ BÖGRE – SZABÓ 2010.

²⁸ Ö. KOVÁCS – SZABÓ 2020.

ügynevezett „Vademecum”. Az Ágoston-regula szempontjai szerint összeállított írás kifejezetten a „szétszórtságban élő premontreiek szabályzata,” amely vizsgálódásunk szempontjából mindenképp különlegesség.

1.2.1.2 Cikk, tanulmányok

A szétszórtságba kényszerített szerzetesek történetével kapcsolatban több önálló cikk, tanulmány született. Talán ez az a műfaj, amelyben a legtöbb közlés napvilágot látott, és mivel minden írás aprólékos ismertetésére természetesen nincs lehetőség, ezért azokat a szerzőket igyekszünk felvonultatni, akik ilyen módon a történeti kutatás ezen részében már némi tapasztalatot szereztek. Mindenekelőtt témánk szempontjából fontos női szerzetesközösségekre fókuszálunk itt is, majd előkerülnek az egyéb kapcsolódó írások.

Elsőként a bevezetésben említett Ribai M. Elma nevét kell kiemelnünk, hiszen a eredményeivel hozzájárult dolgozatban tárgyalandó Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának közvetlen történetéhez, tekintve az 1945 utáni időszakot. A rendtörténeti, illetve a főpásztorok és a rend kapcsolatát, és a soproni diáktüntetés feldolgozó tanulmányai kiindulópontot jelentettek a kutatás megkezdésekor.²⁹

A téma legfontosabb alaptanulmánya szintén az Egyháztörténeti Vázlatokban jelent meg 2000-ben Borsodi Csaba tollából.³⁰ A szerzetesrendek szétszórtságával, működési engedélyük megvonásának körülményeivel foglalkozó, az eseménysort részletesen bemutató írás hiányt pótló volt az ezredfordulón. Közlésében először láttak napvilágot pontosan levéltári adatok, amelyekből a katolikus egyház visszaszorításának módozatára, de leginkább a szerzetesi élet ellehetetlenítésére vonatkozó lépéseket ismerhetjük meg. Emellett meg kell említenünk szintén 2000-ben a Vigilia hasábjain, a neveléstörténész Mészáros Istvántól származó munkát, mely a szerzetesség magyarországi történetét mutatja be 1945 és 1950 között, melyben nemcsak az iskolák államosítására, hanem a kórházakból elbocsátott szerzetesnővérek ellehetetlenült helyzetére is utal.³¹

Alaptanulmányként tekintünk, a 2017 óta a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, Szabó Csaba a „Törésvonalak” című kötetben megjelent bevezető tanulmányára. A női szerzetesközösségek 1950 utáni történetének ismertetése nemcsak a legfontosabb politikátörténeti lépcsőfokokat veszi sorra a szétszórtságig, hanem nőtörténeti szempontból is vizsgálja a kommunista társadalomba betagozódni kényszerülő szerzetes nővérek életét.³²

²⁹ Hivatkozásokat lásd a bevezetésben.

³⁰ BORSODI 2000, 183-209.

³¹ MÉSZÁROS 2000a, 417-425.

³² SZABÓ 2010, 15-43.

Tanulmányok tekintetében ismét a már említett szociológus, Bögre Zsuzsanna munkásságát kell körüljárni. A szerző már doktori értekezésében is a diktatúra kiélezett időszakára, az 1948 és 1964 közötti időre vonatkoztatva kereste a vallásos emberek magatartási stratégiáit, amellyel a megpróbáltatások időszakát az egyének túléltek, megőrizve identitásukat.³³ A témakörbe szervesen illeszkedik a szétszóratott nővérek sorsának életinterjúk általi bemutatása és szociológiai szempontú elemzése, mely rendkívül fontos témánk szempontjából, és újszerű megközelítési módot jelent. Azok a tanulmányai, melyeknek témája a meghurcolt, vagy éppen „csak a civil életbe kényszerített” szerzetesnővérek élete, több esetben hozzátesznek a kutatáshoz, hiszen a vizsgált Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek rendjének tagjait is megszólaltatta.³⁴ Tanulmányaiban lehetséges stratégiákat állít fel az életinterjúk elemzése révén,³⁵ valamint sorra kerülnek elő olyan témák, mint a trauma szerepének vizsgálata,³⁶ az identitás kérdése³⁷ vagy egy földalatti szerzetesrend előljárójának történetén keresztül a hétköznapi ellenállás, a reziliencia vagy a generativitás.³⁸

A szociológus szemével közelít a témához Révay Edit, aki disszertációjában a szerzetesrendekkel foglalkozott.³⁹ A 2003-ban kiadott értekezésének központi témája az újrainduló szerzetesrendek. Elemzésében a szétszóratás időszakát is áttekinti, amely szintén támaszt nyújt témánk vizsgálatokor.

A túlélés, alkalmazkodás a szétszóratás megélése kapcsán a férfi szerzetesközösségek történetéhez is adatokat kaphatunk a közelmúlt kutatásai révén. Bánkuti Gábor megállapítása szerint a magyar jezsuiták intranszignens magatartása belső erőforrásokat szabadított fel a közösségben, mely hozzájárult a szerzetesi életforma intézményesültség nélküli megőrzéséhez.⁴⁰

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa, Vörös Géza témába vágó munkái szintén segítséget jelentettek. Tanulmányaiban vizsgál illegalitásba kényszerített női szerzetesrendeket, amelyek az állambiztonságiak szorításában éltek mindennapjaikat,⁴¹ körbejárva egy-egy konkrét atrocitást, zaklatási esetet.⁴² Mindezeket a

³³ BÖGRE 2004.

³⁴ BÖGRE 2010, 45-68.

³⁵ BÖGRE 2021, 39-54.

³⁶ BÖGRE 2012, 93-101.

³⁷ BÖGRE 2009, 321-335.

³⁸ BÖGRE 2019.

³⁹ RÉVAY 2003.

⁴⁰ BÁNKUTI 2012, 103-111.

⁴¹ VÖRÖS 2017, 179-193.

⁴² VÖRÖS 2020, 66-86.

levéltári források szemszögéből láttatja, így nem a rendtagok, hanem az állambiztonság perspektíváját nyitja meg előttünk.

Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Domonkos Nővérek százötven éves rendtörténeti összefoglaló kötetében kapott helyet a szétszórás idejét megelevenítő tanulmány. A domonkos nővér, Farkas Éva Imelda izgalmas írásában nővérsorsokat ismertet, melyek az illegalitás idejében teljesebben ki. Az állambiztonság tevékenységére is utal Majoros Mária M. Ármella nővérrel kapcsolatban.⁴³

A női szerzetességtörténet illegalitásban megélt mikéntjét a Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa, Földvári Katalin is érinti kutatásaiban. A bazilissza nővérek szétszórásában megélt mindennapjaiba, élettörténeteibe enged bepillantást, kapcsolódva ezzel a máriapócsi kegyhely történetéhez.⁴⁴

1.2.1.3 Tanulmánykötetek

A szerzetesrendek történetének témakörében az egyik legjelentősebb vállalkozás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rendtörténeti konferenciáinak sorozata, mely a katolikus férfi szerzetesrendek történetének bemutatását tűzte ki célul. A 2000-es években indult rendtörténeti konferenciasorozat és az annak kapcsán megszülető kötetek tartalmaznak olyan írásokat, amelyek az adott szerzetesrendnek, illetve tagjainak a kommunista diktatúrától elszenvedett meghurcoltatásait taglalják, egy-egy tanulmány pedig az illegalitás éveire is igyekszik rámutatni.⁴⁵ A konferenciasorozat és megszületett tanulmánykötetek rendkívül értékesek, témánk szempontjából szintén fájó, hogy női szerzetesközösségek története nem került napirendre a hét nagy múltú férfiközösség mellett. Mindez természetesen nem von le a tanulmánykötetek értékéből, megfelelő kiindulási pontot jelenthet egy-egy összehasonlítás esetén.

A szerzetesrendek történetéhez szervesen kapcsolódik az egyházi iskolák államosításának ügye. Ennek kapcsán a 2008-ban megjelent Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyvét emeljük ki, melynek tanulmányai között szerzetesnői iskolák államosításával foglalkozó tanulmány is megjelenik.⁴⁶

A közelmúlt szintén kitűnő vállalkozása, mely a diktatúra időszakában mutat be egy szerzetesrendet, a Pannonhalmi Főapátságban megrendezett konferenciasorozat előadásainak

⁴³ FARKAS 2018, 113-158.

⁴⁴ FÖLDVÁRI 2019, 23-40. FÖLDVÁRI 2020, 7-33.

⁴⁵ A rendtörténeti konferenciák alábbi kötetei tartalmaznak a témához kapcsolódó írásokat: ILLÉS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2007.; SARBAK – ÖZE 2007.; GUITMAN 2009.; FORGÓ 2010.; ILLÉS– JUHÁSZ-LACZIK 2012.; MEDGYESY S. – ÖTVÖS – ÖZE 2013.

⁴⁶ MEZEY 2008, 185-210.

gyűjteménye.⁴⁷ Az újszerű gondolat, mely kifejezetten a meghurcoltatás éveiben pillant a magyarországi bencés szerzetesközösségre, hozzásegít minket, hogy nemcsak a közösség meghurcoltatásait, a peres eljárásokat, hanem a túlélés stratégiáit, a megélés mikéntjét, az állambiztonsági szervek viszonyulását vagy értékes oktatástörténeti adatokat ismerhessünk meg. A Pannonhalmi Főapátsági Levéltár két munkatársának gondozásában megjelent három kötet azért is értékes, mert a bencés rend női közösségének a diktatúrában megélt történetére vonatkozólag is képet kaphatunk egy tanulmány erejéig.

A tanulmánykötetek terén a legújabb vállalkozás a Fejérdy András szerkesztésében megjelent „Hűség és megújulás” címet viselő kötet.⁴⁸ A szétszórátás hetvenedik évfordulója alkalmából megjelentetett kötet értékes tanulmányai alapvető segítséget nyújtanak a témában. Fejérdy András bevezető tanulmánya mellett a szociológus Bögre Zsuzsanna túlélési stratégiákat bemutató munkája témánk szempontjából alaptanulmány. A kötet különlegessége, hogy elsősorban az újrakezdés időszakára is fókuszál, a végén pedig források közlésével is találkozhatunk. A gyűjtemény egy nagyobb projekt részeredményeit tartalmazza, melynek célja az „emlékezet- és forrásmentés”, illetve arra is keresi a választ, hogy miként alakult a szerzetesi élet 1950 és 2000 között Magyarországon.

1.2.1.4 Önálló kötetek

Olyan összefoglaló történeti munkák, melyek egy-egy szerzetesrend életét vagy annak egy szakaszát mutatja be a meghurcoltatás időszakára vonatkozóan, viszonylag csekély számban állnak rendelkezésünkre. Ebből a szempontból a történeti kutatás fókuszába a nagyobb férfi szerzetesrendek kerültek, mint a jezsuiták, pálosok, ciszterciek.

Mindenekelőtt meg kell említenünk a 2000-es évek második felében megjelent a Magyarország Piarista Múltjából című sorozat második munkáját. Böszörményi Géza piarista szerzetes írása eredetileg szakdolgozatnak indult, mely egy konkrét évet, a hazai szerzetesség történetében meghatározó 1950-et tekinti át, és mutatja be rendi közössége szétszórátását és egyben újrakezdését. A kötetben értékes visszaemlékezéseket találhatunk, nem mellékesen az internálás időszakára vonatkozólag is.⁴⁹

Az illegalitás éveire vonatkozó egyik alapos összefoglalás Bánkuti Gábor kutatásai alapján jelent meg. A „Jezsuiták a diktatúrában”⁵⁰ címmel futó kötet a magyarországi rendtartomány 1945 és 1965 közötti történetét veszi számba. A túlélés lehetőségeit vizsgálva a kötet úttörő jelleggel mutatja be az üldöztetés hatását a jezsuita identitásra, a túlélésért folytatott

⁴⁷ DÉNESI – BOROS 2017.; DÉNESI – BOROS 2018a.; DÉNESI – BOROS 2018b.

⁴⁸ FEJÉRDY 2021.

⁴⁹ BÖSZÖRMÉNYI 2007.

⁵⁰ BÁNKUTI 2011.

küzdelem következményeit egyház-, politika-, és kultúrtörténeti szempontból is új eredményeket hozva.

A pálos rend tagja, Vezér Ferenc történetét és ezáltal az általunk tárgyalt korszakra vonatkozóan pálos rendtörténeti kitekintést ad Bertalan Péter kötetében. A viszonylag újnak mondható kötet a pálos történet tárgyalása alapján összegzésében megfogalmazza, hogy a rugalmas hálózatot alkotó szerzetesrendek ellenállását a pártállam nem tudta megtörni, ami hozzájárult ahhoz, hogy az újrakezdés lehetőségével élve ismét élő közösségeket tudtak alkotni a rendszerváltás után.⁵¹ 2020-ban került kiadásra Légrádi Attila könyve, mely a pálos rendtörténet 1945 utáni időszakával foglalkozik. A kötetben a rendtörténet mellett pálos atyák, többek között a közösségbe a szétszórás után jelentkező úgynevezett kladesztin („rejtett, titkos”) pálos szerzetesek élettörténeteit ismerhetjük meg.⁵²

Szakedolgozati munkák közlése a Boldogasszony Iskolanővérek történetét összefoglaló kötet, mely 2015-ben látott napvilágot. A kötetben három történelem szakos hallgató, ideiglenes fogadalmas nővér mutatja be rendjét, egyikük az 1945 és 1989 közötti időszakot taglalva. A szövegben a „kint élők” is hangsúlyt kapnak, hiszen ez a rend volt az az egyetlen kiváltságos a női rendek közül, amely iskolát tarthatott fenn a szocializmus időszakában.⁵³

A pártállami diktatúrában élő szerzetesrendek történetéhez a ciszterci rend kutatását végző Cúthné Gyóni Eszter önálló kötetben is megjelent, kiegészítésekkel ellátott doktori disszertációja tett hozzá igazán jelentőset.⁵⁴ Bár időbelisége nem ér el a rendszerváltozás fordulópontjához, hiszen központi irányvonalát Endrédy Vendel apátsága adja, alapos és körültekintő kutatásának köszönhetően az általunk tárgyalt Megváltós Nővérek történetéhez is adalékot ad.

I.2.2 A téma kutatása kapcsán használt egyéb egyháztörténeti munkák

A téma kutatása kapcsán természetesen olyan egyháztörténeti munkák is segítségünkre voltak, melyek nem tartoznak szorosan a szerzetesrendek 1945 utáni történetének feltárásához, ugyanakkor alapmunkának számítanak, amelyeket a kutatás során nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Az egyházpolitikai folyamatok megértéséhez egyértelműen hozzájárul a püspökkari ülések jegyzőkönyveit publikáló forrásgyűjtemény. Az 1945 és 1949 közötti, valamint az 1949 és 1965 közötti évek üléseinek anyagait Beke Margit⁵⁵ és Balogh Margit⁵⁶ adta közre bevezető

⁵¹ BERTALAN 2015, 190.

⁵² LÉGRÁDI 2020.

⁵³ VEIDINGER 2015. 155-212.

⁵⁴ CÚTHNÉ GYÓNI 2017.

⁵⁵ BEKE 2015.

⁵⁶ BALOGH 2008. I-II.

tanulmányok kíséretében, melyek vázolják a legfontosabb egyházpolitikai eseményeket. A másik, Balogh Margit és Gergely Jenő által összeállított dokumentumgyűjteményben az egyház és az állam közötti jogi szabályrendszert ismerhetjük meg a közölt források segítségével, melyeket többek között a Katolikus Egyházra vonatkozóan az 1790 és 2005 közötti időintervallumból interpretálják.⁵⁷

Az egyházi iskolák államosításának kérdésköre is kapcsolódik témánkhoz, így a két legfontosabb, 2008-ban megjelent összefoglaló munkát említenénk itt, melyek szintén kiindulópontot jelentettek a téma áttekintéséhez. A Kairosz Kiadó gondozásában megjelent „Istennel vagy Isten nélkül – A katolikus iskolák államosítása” címet viselő mű jórészt Lénárd Ödön kutatásán nyugszik. A piarista szerzetes nevét viselő alapítvány kiadásában, illetve Szabó Csaba és Szigeti László szerkesztésben jelent meg továbbá „Az egyházi iskolák államosítása” című tanulmánykötet a fentebb már említett Mezey András tanulmányával, de ezt a témát Kovács Éva részletes tanulmánya⁵⁸ is nagyszerűen árnyalta.

A Megváltós Nővérek rendjével is kapcsolatba kerülő Mindszenty bíboros Emlékiratát,⁵⁹ és az ellene indított per anyagának forrásdokumentumát⁶⁰ érintjük a rend történetének bemutatása során.

A haláláig az ELTE professzoraként működő, kiterjedt munkássággal rendelkező Gergely Jenő egyik, a témába vágó legfontosabb munkája „Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlata” címet viseli.⁶¹ Ez esetben is a szerző bevezető tanulmánya segíti a tájékozódást, utalva a püspöki kar taktikájára, illetve a paritásos bizottságok tárgyalásainak forrásdokumentuma is ide kapcsolható, mely szintén fontos számunkra.⁶²

Balogh Margit és Gergely Jenő munkásságából természetesen segítségünkre volt még a '90-es években megjelent adattár és kronológia.⁶³

Balogh Margit hatalmas munkássága az 1945 utáni magyar egyháztörténettel foglalkozók számára alapvető. Forrásközlései, könyvei, tanulmányai számos alkalommal visszaköszönnek a kutatás során. Témánk szempontjából érintőlegesen kerülünk kapcsolatba a

⁵⁷ BALOGH–GERGELY, 2005. I-II.

⁵⁸ KOVÁCS 2003, 265-304.

⁵⁹ MINDSZENTY 1988.

⁶⁰ GERGELY–IZSÁK, 1989.

⁶¹ GERGELY, 1990.

⁶² GERGELY 1991, 50–72.

⁶³ BALOG – GERGELY 1993; 1996.

KALÁSZRA⁶⁴ az állam és az egyház viszonyára,⁶⁵ a Kádár-korszak egyházpolitikájára vonatkozó írásaival.⁶⁶

A 20. század második felének magyar egyháztörténeti kutatása szempontjából szintén kiemelt jelentőségű Adriányi Gábor munkássága. A bonni egyetem magántanára, majd tanszékvezetője az emigrációban teljesítette ki munkásságát, a katolikus egyház 20. századi történetét feldolgozó munkája szintén kiindulópontot jelentett a korszak egyházpolitikai folyamataiban történő tájékozódásban.⁶⁷ Az ugyanígy Salacz Gábor 1988-ban, Münchenben megjelent kötete iránymutatást ad a Magyar Katolikus Egyház egyik legnehezebb időszakának értelmezéséhez.⁶⁸

A meghurcoltatás éveit kutatva megkerülhetetlen Lénárd Ödön munkássága. A piarista szerzetes, aki az Actio Catholica kulturális titkáráként működött, valamint a Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének irányadójaként az egyházi iskolák államosítása elleni küzdelemben is kivette részét, összesen több mint tizennyolc évet töltött börtönben, és utolsóként szabadult az elítélt papok közül. Ahogy magát nevezi historikusként, Szegfű-tanítványként amint lehetősége nyílt a Történeti Hivatal anyagában kutatásokat végezni, az őt érintő periratok átvizsgálásával, a szakember alaposágával végezte munkáját és jelentős mértékben hozzájárult a Magyar Katolikus Egyház és a kommunista, szocialista állam viszonyának értelmezéséhez. Lénárd kutatásai, feltárásai úttörő jellegűek, jelentősen hozzájárul a Magyar Katolikus Egyház diktatúra alatti magatartásának megvilágításához.⁶⁹

Nem közvetlen a szerzetesrendek kutatásához kapcsolódik, mégis fontos tanulmányokat tartalmaz számunkra a 2010-ben a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház illetve a Magyarországi Evangélikus Egyház szervezésében megtartott konferencia írásait megjelentető kötet, melyben Tabajdi Gábor, az egyházi elhárítás irányítóiról ír, a hálózatok kérdésében Vörös Géza interpretál,⁷⁰ a korábban már említett Bánkuti Gábor⁷¹ pedig a politikai rendőrség „új szakaszát” ismerteti a szerzetesrendek ügyének kérdésében. Mindegyik tanulmány eredményeit tudtuk hasznosítani témánk feldolgozása kapcsán.

Rendkívül nagy segítséget jelentett a Fehér Hollók sorozat első kötetként megjelent forrásközlés, melynek bevezető tanulmányai segítik értelmezni Berényi István őrnagy által

⁶⁴ BALOGH 1987, 432-437.

⁶⁵ BALOGH 2010, 43-80.

⁶⁶ BALOGH 1997b, 69-79.

⁶⁷ ADRIÁNYI 2005

⁶⁸ SALACZ 1988.

⁶⁹ LÉNÁRD 2008.; LÉNÁRD – TÍMÁR – SZABÓ – SOÓS 2006.

⁷⁰ VÖRÖS 2010a

⁷¹ BÁNKUTI 2010a

összeállított állambiztonsági jegyzetet. Különösen fontos, hogy Berényi az Isteni Megváltó Leányai rendet jelentősebb szervezeti erővel rendelkezőnek és szélesebb illegális propagandatevékenységet végzőnek nevezi meg az Angolkisasszonyok, a Kalocsai Szegény Iskolanővérek, a Jézus Szíve Népleányai és a Szociális Testvérek Társasága mellett.⁷²

Munkánkban kiindulópontot nyújtott a tájékozódásban a Magyar Katolikus Lexikon, melynek internetes hozzáférése lehetővé tette a könnyebb keresést.⁷³A tájékozódásban segítséget nyújtott még a Magyar Katolikus Almanach II. kötete, mely adatokat közöl a szerzetesrendekre, így az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérekre vonatkozólag is,⁷⁴ valamint a Katolikus Budapest kötetei.⁷⁵

A Lányi-ügy kapcsán nagy segítségemre volt Petes Róbert tanulmánya,⁷⁶ valamint Kelemen Dávid doktori disszertációja,⁷⁷ akiknek munkái révén egyáltalán megismertem, majd magam is elkezdtem a Megváltós Nővéreket is érintő persorozat vizsgálatát.

Természetesen hosszasan lehetne sorolni még azokat a munkákat, amelyek a tájékozódásban és a kutatás elindításában segítségemre voltak. Minden írásra nem tudunk itt kitérni, mégis talán mindezekből érzékelhető, hogy egyháztörténeti szempontból sok a kapcsolódási lehetőség, a téma szerteágazó, de az átfogó, illegalitásban megélt rendtörténet, különösen női szerzetesrendtörténet feltárására egyelőre igen kevés példa akad.

I.2.3 Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartománya – Levéltár
Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartománya központi háza jelenleg Budapesten a Horánszky utca 17. szám alatt található. Az épületben került elhelyezésre a rendi irattár is, mely jelenleg ötven doboznyi iratot tartalmaz a szerzet magyarországi, 19-20. századi történetéből.

A rendi irattár kialakítására az újrakezdést követően került sor. Az 1950-es szétszórás után a soproni anyaház iratanyagát társzekereken elszállították a soproni levéltárba, ahol azokat igencsak mostoha körülmények között tárolták, így feltételezhetően ekkor, illetve már a szállításkor az anyag egy része megsemmisült. A soproni levéltárban idővel elkezdtek az iratanyag rendszerezését, ennek második szakasza 1982-ben történt, ekkor került az anyag harminckét dobozba.⁷⁸ Ennek a soproni iratanyagának egy része az úgynevezett tartományfőnökségi iratok – ismeretlen okokból – átkerültek a Magyar Országos Levéltárba,

⁷² KISS – SOÓS – TABAJDI 2012, 171.

⁷³ <http://lexikon.katolikus.hu/> (Letöltés ideje:2021.10.18.)

⁷⁴ TURÁNYI 1988.

⁷⁵ BEKE 2019.

⁷⁶ PETES 2016, 309-326.

⁷⁷ KELEMEN 2021. 203-206.

⁷⁸ IMNNL 31. doboz, 197. tétel, Irattárunk útja.

ahol a P1377-es törzsszámon őrizték, mely hozzávetőlegesen 1,62 ifm mennyiségű anyagot jelentett. Ezt idővel újrendezték az Országos Levéltár rendezési módja szerint, majd tizenkét dobozban helyezték el. Ezt az irategyüttest a rend nevében Ribai M. Elma nővér kérte vissza 1995. szeptember 22-én kelt levelében,⁷⁹ miután Balogh M. Rita tartományfőnöknő az iratok megfelelő őrzéséről biztosította a levéltárat,⁸⁰ majd az iratok mikrofilmre vétele⁸¹ után 1996. június 26-án megtörtént az átadás.⁸² A soproni levéltárban őrzött iratanyaggal kapcsolatban is felvette a kapcsolatot Balogh M. Rita tartományfőnöknő az akkori levéltárigazgatóval, és kérte a rendi iratok átadását, ami 1995. szeptember 21-én meg is történt.⁸³ Az átvételi és a rendezési feladatokkal megbízott Ribai M. Elma nővér új szempontok szerint csoportosította az iratokat, kiegészítve saját gyűjtéseivel, és végül ötven dobozban helyezte el mindezeket. Precíz munkájának eredményeként az iratok áttekinthető rendben sorakoznak, katalogizálásának köszönhetően könnyen előkereshetők. A dokumentumokat olykor saját jegyzeteivel látta el, amelyek segítik a kutatót eligazodni a terjedelmes anyagban. Ribai saját történeti kutatásainak eredményeként két, kéziratban maradt kötetet hagyott ránk, melynek egyike a rendtörténetet mutatja be, a másik a szerzet iskoláinak történetét foglalja össze. A két könyv összeállításának munkafolyamatai során keletkező jegyzetek és a kutatómunka más „melléktermékei,” mint például különféle kigyűjtések, adatok, legépelte interjúszövegek, levelezések, előtanulmányok is fellelhetők a korabeli iratok között.

Az IMNN Levéltár anyaga tehát ötven dobozba van elhelyezve. Az egyes dobozokba került anyagok két nagyobb csoportba oszthatók: könyv és tétel. Könyvből 114, a tételekből 246 található összesen. Azonban az összeállított katalógus könyvek esetében összesen kétszer nevez meg „b” könyvet is (13/b; 17/b), így ebből a típusból összesen 116 sorszámozott van. Nyilván ezek a katalógusba utóbb bekerült dokumentumok. Viszont a 114-es számot, szintén minden bizonnyal utólagosan, kézzel írta be a rendező egy ún. könyvhöz, így végérvényesen 17 számozott könyvről beszélhetünk. A tételek között nincs egy esetben sem a-b megosztás, viszont a dobozok között igen, a 3. doboz a;b;c külön dobozokra, míg a 20. a és b dobozokra

⁷⁹ KOLTAI 2003.

⁸⁰ Balogh M. Rita tartományfőnöknő levele Dr. Lakos Jánoshoz, a Magyar Országos Levéltár főigazgatójához 1995. november 2-án. Iktatószám: 1171/1995/42. IMNNL – Jelzet nélkül.

⁸¹ Balogh M. Rita tartományfőnöknő levele Buzási János főigazgató-helyettesnek 1995. december 2-án. Iktatószám: 1292/95/42. IMNNL – Jelzet nélkül.

⁸² IMNNL 31. doboz, 197. tétel, Átadás-átvételi jegyzőkönyv a Magyar Országos Levéltár és az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja között 1996. június 26-án.

⁸³ Az iratanyag átvételének napján adott hírt a sajtó arról, hogy a rend egykori anyaháza, melyben a Gárdonyi Géza Általános Iskola és a Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző működött, Sopron városának tulajdonában marad. In: Kisalföld, 50. évf. (1995. szeptember 21.) 222. sz. 6.

oszlík, tehát végül összesen ötvenhárom dobozba került az újrakezdéskor visszakért és kapott anyag a Horánszky utcai levéltárban.

A dobozokba került anyagok tematikus rendet alkotnak. A kutatás szempontjából ez a rendszerezés rendkívül sok segítséget nyújtott. Elkülönítésre kerültek az alapítóval és a renddel kapcsolatos történeti munkák,⁸⁴ melyek az első lépcsőfokot jelentették a témában történő elmélyedés során. Ebben a csoportban idegennyelvű történeti munkák, illetve azok forrásai is helyet kaptak, valamint a rendtagok történeti összefoglalói. Jelentős, és a kutatás szempontjából fontos a szintén elkülönített ún. fiókházak történeti anyaga.⁸⁵ Itt települések szerint kereshetők vissza egy-egy nővérközösség iratanyagai a felkérésektől, szerződés kötéseken át az anyaházzal történő levelezésekig. Mindezek mellett rendkívül sok segítséget nyújtott a szintén rendezett házi krónikák sora, melyek megismerése tényleges élményt jelentett. Egy-egy ház gazdagon díszített és igényesen elkészített házi krónikája a közösség, a helyi iskola, vagy kórház, szegényház és az adott település alapos leírását, bemutatását adja, nem utolsósorban hasznos információkkal például a frontátvonulásra vonatkozólag. Kiemelendő még témánk szempontjából a visszaemlékezések és a levelezések halmaza,⁸⁶ melyek nagy hangsúllyal tárgyalják a szétszórás, meghurcoltatás időszakát. Ribai M. Elma nővér előrelátását igazolja, hogy az újrakezdéskor igyekezett megszólaltatni nővértársait a szétszórásban töltött évekről. Mindez alapját képezte történeti munkájának, így az irattárban hagyott emlékezések, melyek egy-egy levél formájában érkeztek meg a kilencvenes években komoly hiátust töltenek ki.

Ennél a forráscsoportnál kell megjegyeznünk, hogy a szétszórás időszakát tekintve, a dolgozat jelentősen épít a rendi levéltárban található emlékezésekre. Természetesen tisztában vagyok ennek a forrástípusnak a sajátos vonásaival, esetleges egyoldalúságával, és azzal, hogy a régmúlta visszatekintő idős nővérek szövegeit kellő forráskritikával kell kezelni. Azonban erre az időszakra vonatkozólag kevés rendi forrással rendelkezünk, így ezt semmiképp sem hagyhattam figyelmen kívül, másrészt kifejezetten értékes mentalitástörténeti adatokat tartalmaznak, melyből igaz óvatosan, de némi következtetés levonható.

Visszatérve a levéltár felépítéséhez a szabálykönyvek, sematizmusok, rendi kormányzati iratok vagy az építkezéssel kapcsolatos dokumentáció precíz elrendezése átláthatóvá teszi a hatalmas iratmennyiséget. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy egy-egy, a katalógusban megnevezett irat olykor nem található a nevezett helyen, de ez azonban

⁸⁴ IMNNL 2.; 3/a. doboz

⁸⁵ IMNNL 12-16. doboz

⁸⁶ Külön rendezésre került Flettner M. Archangela nővér levelezése. IMNNL 44-47. doboz, M. Archangela rendfőnöknő levelezései.

szerencsére elenyésző. A rendi irattárban némi képanyag is rendelkezésre áll. Fotók, albumok szintén megtalálhatóak, melyek egy-egy nővér hagyatékából maradtak meg, ezek általában a nagyobb létszámú közösségek életének emlékezetes pillanatait örökítették meg.⁸⁷

A levéltári anyag esetében nehézséget az jelentett, hogy váratlan helyeken tűntek fel azok az anyagok, amelyek a meghurcoltatás éveivel kapcsolhatók. Így a német megszállás és zsidómentés vagy a frontátvonulás eseményeinek leírása nem minden esetben az adott fiókház anyagai között került megőrzésre, hanem különféle levelezések csoportjai között. Tehát az anyag vizsgálata nagyfokú körültekintést és alaposágot is kívánt. Mindenesetre felbecsülhetetlen értéket és előnyt jelentett a kutatás során az elkülönített és könnyen elérhető, rendezett levéltár, mely a rendi krónikás előrelátását és bölcsességét dicséri.

I.2.4 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Kutatásom során az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában⁸⁸ megismert iratanyag új irányt adott a rendtörténet feltárásának. Az itt található iratok vizsgálata során került a figyelem középpontjába a szétszóratás időszaka, mivel az állambiztonsági szervek bőséges dokumentációt produkáltak erről az időszakról.

A Megváltós Nővérekre vonatkozó iratok legnagyobb részét az ún. operatív dossziék⁸⁹ teszik ki. Ezek a dokumentumok titkos nyomozati munka eredményei, melyek „szigorúan titkos” jelzést kaptak, és általában ügynöki vagy rendőrségi jelentéseket tartalmaznak. A rend tevékenységének megfigyelése az egyik jelentés információi szerint már 1948-ban elkezdődtek, de amint írják „*a rendre vonatkozó anyagok azonban az ellenforradalom alatt nagyjából megsemmisültek.*”⁹⁰ Operatív dossziét nyitottak magáról a rendről és annak akkori általános főnöknőjéről Flettner Márta, rendi nevén M. Archangela nővérről. Utóbbiról viszonylag korán, 1951-ben került megnyitásra a dosszié.⁹¹ Magáról a rendről „Megváltósok” elnevezés alatt szintén dossziét kezdtek, ám csak mintegy tizenhat évvel később 1967. március 28-án.⁹² Ez utóbbi anyaga több, a szétszóratás után aktívan tevékenykedő nővér megfigyelését tartalmazza. Előbbi azonban csak egy, a generálisnő tevékenységére koncentrál, s az első dokumentuma, egy 1949 nyarán kelt levélből készült kivonat. A kivonatolt levelek többségében személyekre vonatkozó tájékoztatást, illetve helyzetjelentést, útmutatás kérését olvashatjuk, olykor

⁸⁷ Lásd a Szent Margit Intézet mindennapjairól, kirándulásairól készült albumokat. IMNNL – Jelzet nélkül.

⁸⁸ A levéltár hivatalos rövidítése ÁBTL, melyet a dolgozat jegyzeteiben, ebben a formában használunk.

⁸⁹ Az operatív dossziéokra a levéltári jelzést követve az alábbiak szerint hivatkozunk: ÁBTL 3.1.5 Operatív (O) dossziék.

⁹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 24-25.

⁹¹ A dosszié megnyitására 1951. március 13-án tettek javaslatot, mivel „*a felosztott Isteni Megváltó Leányai rend egész világra kiterjedő hatáskörrel rendelkező generálisnője volt.*” ÁBTL 3.1.5 O-12032 1.; ÁBTL A-3016/55 18.

⁹² ÁBTL 3.1.5. O-13140 7.

lehallgatott beszélgetések rögzítésével találkozhatunk. Megfogalmazásra kerülnek az ügyszöveghez kapcsolódó intézkedési tervek is.

A „Megváltások” dosszié megnyitására 1967. március 3-án tettek javaslatot az illegális rendi együttélés, rendi utánpótlásképzés és bűnös külföldi kapcsolatok gyanúja miatt.⁹³ A téma szempontjából nagy fontossággal bírt ez az anyag, mivel az aprólékos leírásnak köszönhetően az illegalitásban is sejtszervezetben élő rendtagok mindennapjait ismerhettem meg ezekből. Szinte a résztvevő megfigyelő precizitásával elkészített jelentésekben a különféle magatartásformákban megjelenő sajátos szerzetesi mentalitás olvasható ki, amely kijelölte a dolgozat egyéni útját. A munka dossziék közül „Miskolci Katalin”⁹⁴ fedőnevű ügyszöveg jelentéseit kapcsoltuk vizsgálatunkhoz.

Szintén jelentős forrásbázist tesznek ki a vizsgálati dossziék. Ezek általában egy adott eljárás, nyomozás révén kapcsolódnak a Megváltós Nővérek közösségének valamely tagjához. „Demokráciaellenes tevékenység,”⁹⁵ „kényszerlakhely elhagyása,”⁹⁶ miatt indult eljárások anyagait tartalmazzák ezek, amelyből egy-egy nővér elleni intézkedést ismerhetjük meg. Esetükben két nagyobb peres anyag érinti a szerzet egyes tagjait. A Baumgartner Pál és társai ügy⁹⁷ az egyházi iskolák államosítása elleni soproni tüntetéshez kapcsolódik. Az 1948. június 7-én lezajlott tüntetésben vezető szerepet vitt egy, az Isteni Megváltó Leányai Intézetében tanuló diáklány, általa pedig az egyik nővér is belekeveredett az ügybe, akit egy év börtönbüntetésre ítélték. A Megváltós Nővérek történetét érinti Lányi János győri kanonok peres anyaga,⁹⁸ mely a rend szempontjából egyáltalán nem mellékes. A Megváltósokhoz szorosan kapcsolódó soproni lelkész procedúrájába szervesen kapcsolódott néhány nővér a rendből, köztük egy testvérpár, akik közül az egyik lényegében az ügy fő vádlottjává vált. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető nyolc kötetből álló vizsgálati dossziésorozat anyagát elsősorban a nővérekre és az illegalitásban működő közösségekre, valamint kapcsolathálójukra vonatkozólag vizsgáltuk. A főszereplő, Rétháti Katalin illegalitásban élő nővér tevékenysége, valamint előjáróihoz – Papp Kálmán győri püspök, Lányi János lelki vezető, Flettner M. Archangela általános főnöknő, hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki – való engedelmessége sokat mond a bűvőpatakként élő nővéreközösség életéről.

⁹³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 „Megváltások”

⁹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-20767 „Miskolci Katalin”

⁹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-050/7. „Cser Mária Margit”

⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-050/7. „Eszterle Julianna”

⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77813 „Baumgartner Pál és társai”

⁹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725 alapkötet; 1-7 „Lányi János és társai”

I.2.5 Budapest Főváros Levéltára

A Lányi János és társai elnevezéssel mintegy másfélezer oldalt kitevő irategyüttes található a Budapest Főváros Levéltárában.⁹⁹ A Lányi-ügy vizsgálata kapcsán ez a hatalmas anyag is áttekintésre került, kiegészítve a fenti forráscsoportot. A dokumentumcsoportból rendkívül részletesen feltárul a győri egyházmegye 1956 őszén és 1957 elején folytatott karitasz tevékenysége, kapcsolatuk a burgenlandi, bécsi és a római emigráns magyar papokkal, köztük a Pápai Magyar Intézet régensével, Zágon Józseffel, akik között összekötőként Rétháti Katalin Megváltós nővér működött. A levéltárban található, az 1948-ban általános főnöknővé választott, Flettner M. Archangela nővér peres iratanyaga „Flettner Márta és társa per”¹⁰⁰ elnevezéssel. A devizavisszaéléssel vádolt főnöknő és Szappanyos Béla ellen folytatott eljárás a Lányi-ügy egy mellékpere, melyből a főnöknő és nővértársai meghurcoltatásának epizódját követhetjük nyomon.

I.2.6 Győri Egyházmegyei Levéltár

A Győri Egyházmegyei Levéltárban az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérekkel kapcsolatban 1909 és 1931 közötti időre vonatkozóan áll rendelkezésükre az egyházkormányzati iratokból kigyűjtött hat csomó irat. Ezeket az iratokat nem tudni pontosan ki – minden valószínűség szerint a püspöki titkár¹⁰¹ – gyűjtötte össze. Az iratok meglehetősen sokfélék ezekben a csomókban, köztük a határon túlra került délvidéki nővérek helyzetéről, fogadalmak alóli felmentésről, különféle engedélyek kéréséről, újabb fiókházak nyitásáról, letelepedésről olvashatunk.¹⁰² Továbbá az egyházkormányzati iratokban¹⁰³ találhatóak adatok a rendre vonatkozóan. Ennek mutatója a szétszóratást követően nem jelzi külön a soproni Isteni Megváltó Leányaival kapcsolatos iratokat, így a későbbi években a Püspöki Iroda neve alatt találhatunk olyan dokumentumokat, melyek kapcsolódhatnak a renchez, például helyenként egy-egy nővér felmentési kérelme fogadalma alól. Itt kell megjegyeznünk, hogy Ribai M. Elma nővér rendtörténeti munkája, melyet forrásdokumentumként használunk, jelentősen épít a Győri Egyházmegyei Levéltár egyházkormányzati irataira. Ezeket a III. fejezetben mi is

⁹⁹ BFL XXV 4_f_8076/1985 „Dr. Lányi János és társai” (A levéltárat a továbbiakban a közismert BFL rövidítéssel jelezzük.)

¹⁰⁰ BFL XXV 4_a_6890/1959 „Flettner Márta”

¹⁰¹ Feltételezésünk szerint Ribai M. Elma nővér lehetett a kigyűjtő, aki 1958-tól látta el a győri Püspökvárban a titkári feladatokat. A kigyűjtés idejét pontosan nem tudjuk meghatározni, de minden valószínűség szerint a szerzetesnőhöz köthető, hiszen neki állhatott érdekében ezeknek az iratoknak külön csomókban történő elhelyezése, így saját rendjének története iránti érdeklődése ebben is megmutatkozott, illetve anyaggyűjtése a rendi krónika összeállításához akár itt is kezdődhetett. A levéltár felhasznált anyagait GYEL rövidítéssel jelezzük.

¹⁰² GYEL_Isteni Megváltó Leányai_1909-1931

¹⁰³ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1868-1965

felhasználjuk, így a hivatkozáskor a dokumentum száma mellett Ribai munkájának aktuális oldalszámát is jelezzük.

I.2.7 Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Soproni Levéltára

A rend anyaháza az 1950-es szétszórátásig Sopronban, a Flandorffer utcában – ma Táncsics Mihály utca – állt. Ez volt a rend központi háza, mely azonban a rendszerváltozást követően nem került vissza a Kongregációhoz. Azonban az 1863-tól itt tevékenykedő társulat generációkat nevelt fel iskoláiban, így a város oktatástörténetének jelentős szeletét adták a „szürkék,” ahogy viseletükről, szerzetesi ruhájuk elé kötött kötényükről nevezték őket a város lakói. Ennek kapcsán felvetődött a kérdés, hogy milyen iratanyag található Sopronban a renddel kapcsolatban. A szétszórátást követően 1950 nyarán az anyaház irattárát az emeleti ablakokon át szekerekre dobták, így minden valószínűség szerint ekkor vesztek el értékes anyagok, amelyeket a városi levéltár nem tudott megmenteni.¹⁰⁴ A rendi anyagok egy része azonban a rendszerváltásig itt pihent, majd került 1990-ben a fentebb már bemutatott úton a Horánszky utcai levéltárba. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Soproni Levéltára oktatástörténeti anyagokat őriz, melyek a rend különféle soproni iskoláinak iratanyagát jelentik, illetve itt található még a csornai iskolájuk anyaga is. Az iskolatörténet szempontjából fontos iratanyag a változatos iskolatípusok – nőipariskola, kereskedelmi leányközépiskola, leánylíceum, tanítóképző, kisdédóvónőkészítő, polgári leányiskola és gyakorló elemi népiskola – dokumentumait tartalmazzák.¹⁰⁵ Témánk szempontjából mindezeket a forrásokat érintőlegesen jelezzük, hiszen mind témájában, mind időintervallumában eltér a dolgozat fő csapásvonalától, ám a rendre vonatkozó ismeretek szempontjából nem megkerülhetők.

I.2.8 Egyéb levéltárak, egyéb források

Az alábbiakban több olyan levéltár kerül felsorolásra, amelyek némi forrásanyaggal hozzájárultak a téma még árnyaltabb, részletgazdagabb megvilágításához. Az elsődleges szempont ez esetben az volt, hogy érdemes lenne olyan forrásokat találni, amelyek egyrészt segítenek a téma kibontásában, másrészt igyekeznek árnyalni az elsődleges források – értjük ezen a rendi iratanyag – által mutatott képet. Ez esetben igen nehéz feladatra vállalkoztam, mivel nem könnyű olyan kontrollforrásokat találni, melyek más szemszögből is megvilágítják

¹⁰⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 97.

¹⁰⁵ MNL_GYMSML_SL VIII. 56. Isteni Megváltó Leányai Nőipariskolája Sopron iratai, VIII. 59. Isteni Megváltó Leányainak Kereskedelmi Leányközépiskolája iratai, VIII. 63. Isteni Megváltó Leányainak Leánylíceuma és Tanítóképzője Sopron iratai, VIII. 73. Soproni Isteni Megváltó Leányai Kisdédóvónőkészítő Intézete iratai, VIII. 105. Sopron Isteni Megváltó Leányai Polgári Leányiskola iratai, VIII. 147. Soproni Isteni Megváltó Leányai Gyakorló Elemi Népiskola iratai (A levéltár anyagait a MNL_GYMSML_SL jelzéssel illetjük.)

a nővérek önmagukról alkotott – elsősorban rendi krónikákra és visszaemlékezésekre épülő – alapvetően pozitív kicsengésű képét. Természetesen az állambiztonsági anyagok ezt a hatalom oldaláról tekintve máris más megvilágításba helyezik, mégis olyan források felkutatását is szerettem volna elvégezni – bár egyelőre ezek csupán apró morzsák – melyek hozzásegítenek a tisztánlátáshoz, és nem utolsósorban ahhoz, hogy érzékeljük, egy női szerzetesrend a 20. században valójában hol foglalt helyet a magyar társadalomban.

Ennek értelmében lehetőség nyílt olyan levéltárak anyagában kisebb kutatást végezni, amelyek átteteles módon, de kapcsolódnak a Megváltós Nővérekhez. Így a Jezsuita Levéltár anyagában olyan helységekre vonatkozóan kerestem anyagot, ahol a jezsuita páterek mellett a rend nővérei is dolgoztak. A figyelem a borsod-abaúj-zemplén vármegyei Mezőkövesd, és a zala vármegyei Nagykapornak településekre terelődött. Előbbi helyszín a rendtörténet számára kiemelten fontos, az újraindulás szempontjából sem mellékes, mindezt a megfelelő fejezeteknél tárgyalom majd. A források szempontjából a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárában a mezőkövesdi rendház 1930-tól vezetett *Historia Domus-át*¹⁰⁶ sikerült áttekinteni, melyben apró, de érdekes adatokat találtunk a nővérek tevékenységére vonatkozóan. Különös figyelemmel tekintettem át a frontátvonulás időszakát, kutatva, hogy a zárdaiskolát és nővéreit érték-e atrocitások, zaklatások, illetve az iskolák államosításának milyen lenyomatai mutatkoznak ebben a dokumentumban. Mivel a jezsuiták nagykapornaki házának anyagai a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárában találhatóak ezért itt igyekeztem keresni olyan dokumentumokat, amelyek összefüggésbe hozhatók a rend történetével. Itt a jezsuita rend terjedelmes anyaga¹⁰⁷ között csekély adatok kerültek elő, mivel az elsősorban gazdasági jellegű források között sajnos nem lelhető fel a háztörténet, vagy kimondottan a Megváltós Nővérekkel kapcsolatos iratcsomó.

Ugyanígy érdeklődéssel fordultam a Pannonhalmi Főapátság Levéltára felé. A pannonhalmi egyházmegye területén fekvő Kajár (ma Kajárpéc) valamint Nyalka települések kapcsán található adat. Kajár településen 1897-ben jelentek meg a Megváltós Nővérek a népiskolában és idővel az óvodában, majd 1950-ben Ravazd és Nyalka községekben láttak el egyházi szolgálatot, aminek lenyomatait néhány dokumentum tartalmazza.¹⁰⁸ Emellett a

¹⁰⁶ JTMRL – II. 6. *Historia Domus S.J. Mezőkövesd* (1930. szeptember 1.) (A levéltár anyagait az itt használt rövidítéssel jegyezzük.)

¹⁰⁷ MNL_ZML_XII.3 Kapornaki Apátság Házi Levéltára (Továbbiakban az itt használt rövidítést alkalmazzuk.)

¹⁰⁸ PFL_FL_FH_Rendi névsorok_1950; PFL_FL_FH_608_1948/1949; PFL_FL_FH_249; 344; 403_1950 (Továbbiakban az itt használt rövidítést alkalmazzuk.)

Hetényi Varga Károly hagyaték okán felkeresésre került Kismaroson a Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Levéltára is, ahol értékes kiegészítésekre találtunk rá.¹⁰⁹

Néhány helytörténeti gyűjtemény felkeresése is segítette a tényfeltárást, és nagyon fontos adatokkal bővítették ismereteinket a nővérek lokális közösségekben betöltött szerepéről. Nemcsak iratok, hanem tárgyak, képi anyag, emlékezet az, amely árnyalja az írott források alapján kialakuló képet az adott témában. Így Mezőkövesd település mellett Csorna és Szil község felkeresésére került sor, mivel utóbbi településen kialakított „Zárdamúzeum” az egyetlen, ahol a Megváltós Nővérek helyi működésének emlékezetét kiállítás formájában őrzik. Lokális források kapcsán az internálás időszakára vonatkozóan a főti plébánia Historia Domusában¹¹⁰ bejegyzettek nyújtottak adatokat az eset feldolgozásához.

Említésre méltó, hogy a kutatás során – amennyiben lehetőség adódott rá – igyekeztem olyan személyeket megszólaltatni, akik egy-egy lokális közösségben emlékeztek még a nővérekre.¹¹¹ A még élő egykori tanítványok vagy családtagok közül is sikerül beszélgetéseket kezdeményezni. Élve az oral history módszerével, vagy éppen néprajzi jellegű gyűjtéssel, próbáltam a források által kialakított képet árnyalni és ezzel együtt jobban megérteni a szerzetesnővérek mentalitását, társadalomban elfoglalt helyüket.

II Megközelítési szempontok

II.1 Nevelés- és oktatástörténet

Témám a nevelés- és oktatástörténet egy sajátos szegmensét érinti. A hazai katolikus oktatás- és neveléstörténet részét képezik a tanítással foglalkozó női szerzetesrendek. Ezeknek ismertetése a legtöbb magyar oktatástörténettel foglalkozó szakirodalomban elenyésző, leginkább a kora újkorban megjelenő orsolyiták, Angolkisasszonyok és Notre Dame nővérek rövid említése történik meg.¹¹² A 19-20. századra vonatkozó oktatás- és neveléstörténeti kutatások a leánynevelés, illetve nőképzés terén elsősorban a kialakuló polgári leánynevelő intézetek, iskolák bemutatását taglalják, ritkán találunk olyan írást, mely a katolikus női leánynevelés intézményeit illetve szerzetesrendjeit mutatná be. A kiváló pedagógia- és egyháztörténész, Mészáros István tollából került ki a Vigilia hasábjain megjelent kétrészes

¹⁰⁹ BHML, Hetényi Varga Károly gyűjtemény, SDR dosszié, Szerzetesrendek halottjai dosszié.

¹¹⁰ VPKL_Plebiai_It_Fot_Historia_domus_1845-2003 (Továbbiakban az itt használt rövidítést alkalmazzuk.)

¹¹¹ Itt elsősorban Mezőkövesden végzett terepmunkára utalunk, melyet 2022 nyarán és őszén végeztem. Két olyan idős személlyel sikerült beszélni, akik emlékeztek a Megváltós Nővérekre, egyikük a zárdaiskolában tanítványuk is volt. Továbbá családtagoktól, illetve olyanoktól is sikerült adatokat gyűjteni, akik az illegális évei alatt voltak fiatalok, de emlékezetükben élt a civil életet élő szerzetesnővérek alakja. Terepmunkának tekintem továbbá a Szil községben végzett kutatásokat, melyet 2023 nyarán folytattam.

¹¹² PUKÁNSZKY – NÉMETH 1996, 167-171.; PUKÁNSZKY 2006, 48-50.; PUKÁNSZKY 2013, 58-65. PUKÁNSZKY 2015, 61-63.

cikksorozat, mely a hazai apáca-iskolaegyütteseket taglalja 1848 és 1948 között.¹¹³ A munka nagyon fontos kiindulópont számunkra, melyben helyet kap az Isteni Megváltó Leányai rend ismertetése, kiemelve a budapesti iskolaegyüttes modernitását mind a nyelvoktatás, mind a természettudományok oktatása terén.¹¹⁴ A cikksorozatra adott reflexiók kapcsán a szerző kitér arra, hogy a női szerzetesi iskolák tanulmányozása az egyháztörténelem látószögéből is teljesen kiesett az államosítás és a cikk megjelenése (1985) közötti időszakban, ami komoly hiányosságot jelent annak ellenére, hogy ezek az iskolaegyüttesek milyen összetett feladatot töltöttek be a leánynevelés terén.

Ha a nyolcvanas évek végétől napjainkig tartó időszakot vesszük vizsgálat alá, akkor sem mondhatjuk el, hogy a hiányolt munka azóta elkezdődött, és Mészáros István¹¹⁵ szavai egyháztörténelmi berkekben megfontolás tárgyát képezték volna. Ugyanakkor egy-egy kisebb írás már célba vette az egykori nőnevelés fellegvárait, utalva az oktatástörténetben betöltött szerepükre. Így ki kell emelni, hogy a Sacré Coeur nővérek magyarországi történetének bemutatását Rébay Magdolna végezte el tanulmányában.¹¹⁶ A leányközépiskolák megszületésének témáját Magyarországon és a német nyelvterületen részletesen bemutató szerző,¹¹⁷ ebben a munkájában körültekintően ismerteti a rend budapesti intézeteinek történetét, különösen érdekes adalékokat közölve a nyilas uralom alatt történt zsidómentésekre. Szintén a Sacré Coeur Nővérek történetével foglalkozik Valentné Albert Éva. Tanulmányaiban többek között az Intézet épített környezetének nevelő hatását,¹¹⁸ illetve gazdag és jól felszerelt nevelési eszközrendszerét ismerteti.¹¹⁹ Doktori értekezésében a Sacré Coeurben végzett növendékek élettörténetét vizsgálva mutatja be a rend budapesti iskoláját. Az Assmann-féle emlékezet fogalmakra hoz példát az intézet növendékeinek elbeszélései alapján, majd részletesen elemzi az egykori diákok narratíváit, bizonyítva az iskolai élmények máig tartó hatását.¹²⁰ A nőtörténet kiváló hazai kutatója Kéri Katalin 2015-ben készítette el akadémiai doktori értekezését, mely a „Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténelmi alapozással)” címet viselte, és 2018-ban könyv formájában kiadásra is került.¹²¹

¹¹³ MÉSZÁROS 1985a, 380-385.; 1985b, 491-494.; 1985c, 847-848.

¹¹⁴ MÉSZÁROS 1985b, 493.

¹¹⁵ A szerző a 2000-ben kiadott katolikus iskolatörténelmi összefoglalójában rövid kivonatot ad a XIX. század végén Magyarországon működő női szerzetesrendek leányiskoláiról. Lásd.: MÉSZÁROS 2000b, 213-214.

¹¹⁶ RÉBAY 2002.

¹¹⁷ A leány-középiskolák Magyarországon és a német nyelvű országokban. A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig. Oktatás és társadalom. ÚMK. Budapest, 2009.

¹¹⁸ VALENTNÉ ALBERT 2014, 1-26.

¹¹⁹ VALENTNÉ ALBERT 2013, 284-294.

¹²⁰ VALENTNÉ ALBERT 2019.

¹²¹ KÉRI 2018.

Munkája elsősorban a 17-18. század fordulójától a 20. század elejéig mutatja be a nőnevelés történetét elsősorban magyar nyelvű nyomtatott forrásokra alapozva. Körültekintő és alapos feltárásában röviden, de helyet kapnak azok női szerzetesrendek, melyek a legkorábban jelentek meg hazánkban, és foglalkoztak a leányneveléssel. Így az Angolkisasszonyok és a Notre Dame nővérek hazai letelepedését említi, illetve utal a Sacré Coeur nővérek franciaországi működésére, akik hazájukban is elsősorban a felsőbb társadalmi körök leánygyermekait nevelték. Munkájában nem tér ki más női, leányneveléssel és oktatással is foglalkozó szerzetesrendekre, a 19. századot áttekintő bemutatása elsősorban a polgári kezdeményezésre létrejött alsó- és középfokú iskolák, internátusok létrejöttét veszi sorra.

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának Oktatástörténeti Programját vezeti a fent említett professzornő. A maga köré gyűjtött nőneveléssel foglalkozó kutatók között találunk olyat, aki a leányneveléssel foglalkozó szerzetesi iskolákat is érinti kutatásaiban. Így Takács Zsuzsanna Mária a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék egyetemi adjunktusa a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi iskoláinak bemutatását készítette el egyik tanulmányában.¹²² Megállapítja, hogy a rend pécsi iskolája a dél-dunántúli leányoktatás központi intézményévé vált, és különféle képzési lehetőséget adott a tanulni vágyó leánygyermek számára a valóságos „iskolakombinát.”¹²³ A rend zalaegerszegi ágának rövid, de értékes bemutatását végezte el összefoglalójában Choma Béla Kelemenné. A Notre Dame (Miasszonyunk) Női Kanonok és Tanítórend zalaegerszegi megletelepedését maga a város plébánosa, a későbbi hercegprímás, Mindszenty József szorgalmazta, akinek nevét az újrakezdéskor az intézmény felvette.¹²⁴ A szerző külön fejezetet szentel az intézeti oktatás és nevelés témakörének, így a vallásos és hazafias nevelés mellett a testi és az esztétikai nevelés is helyet kap.

Az Angolkisasszonyok 19. századi történetét is érintik a Ward Mária Gimnázium tanárának, Benczik Fannynak tanulmányai.¹²⁵ Írásaiból képet kaphatunk az Angolkisasszonyok hazai iskolatörténetéről, mélyebb elemzésekbe azonban nem bocsátkozik. Áttekintései mindenképp értékesek, hiszen az egyik legrégebbi leánynevelő szerzetesrendről ad útbaigazítást. Az arisztokrácia neveléstörténeti kutatása során egy-egy adat kerülhet elő a leánynevelő zárdák említése kapcsán. Az Esterházy Egyetem Neveléstudományi Intézetének vezetője, Virág Irén 2007-ben megvédett disszertációjában foglalkozik az arisztokrácia

¹²² TAKÁCS 2017, 63-74.

¹²³ A találó szóhasználat Rajczi Pétertől származik. TAKÁCS 2017, 65.

¹²⁴ CHOMA 2004, 23.

¹²⁵ BENCZIK 2015, 118-136.; BENCZIK 2016, 53-60.

nevelésével. Írásában a korszakhatárok jóval korábbiak, és elősorban arisztokrata fiúk nevelésére összpontosít, ám a főrendű nők neveltetése kapcsán Brunszvik Antalra hivatkozik, aki szerint „a magyar nőnevelő intézetek túlnyomóan főként idegen apácák kezén vannak.”¹²⁶ Megemlítjük még a Rébay Magdolna szerkesztette kötetet, melyben érintőlegesen találkozhatunk leánynevelő intézetek említésével, azonban ezek egy-egy tanulmány mellékszövegei csupán.¹²⁷

„A leánynevelés szolgálatában” címmel jelent meg a Boldogasszony Iskolanővérek bánáti történetének összefoglalása. A történeti bevezetőben röviden, de helyet kap a kolostori leánynevelés története Magyarországon, utalva arra, hogy a 19. század második felétől számos új, neveléssel foglalkozó női kongregáció jelenik meg, akik leányok képzésével, oktatással foglalkoztak.¹²⁸ A fent megnevezett neveléstörténeti kutatások jelzik a katolikus női szerzetesközösségek e téren véghezvitt komoly munkásságát, ugyanakkor valóban hasznos volna ezek átfogó bemutatása, hogy a közismert férfi tanítórendek múltja mellett a leánynevelés tradicionális fellegvárait is megismerhessük.

A Megváltós Nővérek az elemi népiskoláktól a városi, illetve fővárosi iskolaegyüttesig kevesebb, mint száz év alatt felzárkóztak az elismert hazai tanítórendek köréhez. A kezdetekkor csupán házi betegápolással foglalkozó kongregáció magyarországi ága a hazai oktatásban megjelenő hiátust igyekezett kitölteni, alkalmazkodva egy-egy közösség igényeihez, így elévülhetetlen érdemeket szerzett a leánynevelés terén, melyre igyekszem rámutatni a III.5-ös fejezetben.

II.2 Orvostörténet

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának történeti vizsgálata az orvostörténet kutatása szempontjából is érdekes lehet. A nővérek betegápolásban véghezvitt tevékenységének vizsgálatakor nyomon követhetjük a betegápolás képzésének hazai alakulását, az intézményesülés lépcsőfokait 1950-ig. A rend vezetése mindig szem előtt tartotta, hogy nővérei megfelelő szaktudással végezzék az elesettek, betegek ápolását, és amint lehetőség nyílt, szervezett, intézményes keretek között is igyekeztek lehetőséget biztosítani erre.

A hazai orvostörténeti szakirodalomban kevés adalékot találunk a betegápoló szerzetesnővérek 19-20. századi tevékenységére vonatkozóan.¹²⁹ Maga az ápolás története sem a legnépszerűbb kutatási téma az orvostörténettel foglalkozók számára, ám átfogó bemutatására

¹²⁶ VIRÁG 2007, 114.

¹²⁷ FERKÓ 2017, 52-55.

¹²⁸ NÉMETH 2020, 47.

¹²⁹ SASVÁRI 1986, 121-129.

találunk egy-egy tanulmányt,¹³⁰ kötetet,¹³¹ a kórházak történetének felvonultatásakor helyet kapnak olykor egy-egy utalás erejéig,¹³² a Megváltós Nővérek esetében pedig leginkább a levéltári forrásokra hagyatkozhatunk.¹³³

Az ápolás történetében a szerzetesrendek szerepe, így a Megváltós Nővéreké sem elhanyagolható, hiszen a hazai betegápolás terén a nagymúltú Szent Erzsébet apácák és az Irgalmas Nővérek mellett folyamatosan teret nyertek, és a szétszórhatást megelőzően 18 kórházban teljesítettek szolgálatot.¹³⁴ A források tanulmányozása során az orvostörténet szempontjából egyre több adatot találunk a betegápolás képzésének folyamatos változásáról és fejlődéséről, valamint a hazai kórházi hálózat alakulásáról. Ez a két nagyobb témakör, melynek a rendtörténet szempontjából fontos adalékai vannak, ugyanakkor keresztezik az orvostörténetet, és újabb információkat nyújthatnak, eddig ismeretlen részeket világíthatnak meg. Mindemellett nem felejthetjük el, hogy keveset tudunk a kórházi betegápoló nővérek elbocsátásának mikéntjéről. Kórházi irattárak jegyzőkönyvei, adatai segíthetnek kitölteni ezeket a hiátusokat, melyet a III.4-es fejezetben fogok kibontani.

II.3 Nőtörténet

Egyáltalán nem mondható el, hogy a napjainkban nagy népszerűségnek örvendő nőttörténeti kutatások részeként a szerzetesnő alakja fókuszba került volna, apáca-kutatásokról lényegében nem beszélhetünk. A nőttörténet középpontjában az anya, a feleség, a női emancipáció, a megváltozott női szerepek kérdésköre állt leggyakrabban, és figyelmen kívül maradt, hogy az apáca alakja is némiképp beleférhet többek között akár még a modern nő témáját felölelő kutatásokba is.

A 2017 novemberében megrendezett „Nők a tudományban” kerekasztal-beszélgetés során Pető Andrea, a nőttörténet elismert kutatója – utalva Papp Barbara és Sipos Balázs akkor megjelent könyvére – előadásában egy 1929-es fotót idézett a Pázmány Péter Tudományegyetem Múzeum körüli tanterméről, amely Cholnoky Viktor földrajztudóst ábrázolja hallgatóival, akik között jelentős számú női diákságot látunk, így a kép reprezentatívan ábrázolja a hölgyek látványos térfoglalását a felsőoktatásban.¹³⁵ A fénykép valóban rendkívül beszédes, és nem mellékesen a diáklányok között a kép előterében hat

¹³⁰ KAPRONCZAY – SZEMKEŐ 1983, 183-199.

¹³¹ KAPRONCZAY 2005.

¹³² Dr. BALLAGI 2009, 33; 58.; Dr. BUGYI 1972, 45.; LONOVICS – FAZAKAS – VARRÓ 2003. 77.; MÓNUS 2014., 24.; TÓTH – SZAKONYI 1999. 67-72.; CSIDEI 1998, 36-37.

¹³³ IMNNL 11. doboz, 79. tétel, A betegápoló-képzés kezdete; IMNNL 11. doboz, 80. tétel, Betegápolónőképző.

¹³⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 419.

¹³⁵ LENGYEL 2017. A kötet szerzői a kép aláírása kapcsán maguk is utalnak a kép aláírásában arra, hogy a hallgatóság között bubifrizurás diáklányok és apácák egyaránt megtalálhatók. PAPP – SIPOS 2017, 117.

szervesnővért fedezhetünk fel, szerzetesi habitusuk alapján feltételezhetően az egyik akár Megváltós nővér is lehet. Az apáca alakja és a modern nő képe elsősorban akár némi ellentmondást is hordozhat, noha a dolgozatban bemutatni kívánt szerzetesközösség története nem feltétlen támasztja ezt alá. Sőt ezt cáfolandó, egyértelmű kezdeményezések mutathatók ki a bemutatni kívánt Megváltós Rend előjáróságának részéről abba az irányba, hogy leányaik mindenképp megfelelő szakképzéssel rendelkezzenek akár a tanítás, akár a betegápolás terén, továbbá a szegénység szerzetesi fogadalmának megtartása mellett például épített lakókörnyezetük és iskolájuk kialakításakor – igaz ez különösen a budai gimnáziumra – a modernitás szempontjait feltétlen szem előtt igyekeztek tartani.

Mindemellett nemcsak a modernitás, illetve a modern nő kutatásának okán érdemes a szerzetesnő alakját a nőtörténeti fejtegetések tárgyává tenni. Az oktatásban betöltött szerepük révén a katolikus szerzetesrendek lányok generációjának sorát nevelték fel, így nem mellékesen hatással voltak akár Coco Chanel letisztult divattervezői formavilágára¹³⁶ ugyanúgy, mint a leendő családanyák életvitelére. De részt kívántak venni a 19-20. század fordulóján kibontakozó, a társadalom legszegényebb rétegeit felemelni és segíteni kívánó szociális munkában is, létrehozva a zárdából kilépő, a társadalomban aktívan tevékenykedő új női szerzetesközösségeket,¹³⁷ nem mellékesen kinevelve a magyar országgyűlés első női képviselőjét,¹³⁸ megjelenítve a hazai keresztény feminizmust.¹³⁹

A nők történetének feltárása lényegében az egyenjogúságot követelő politikai mozgalmakkal hozható összefüggésbe, és a 19. századi feminista aktivisták felismerése révén – miszerint a nők többnyire kimaradtak a történelemkönyvekből – megélnék az érdeklődés a nők irányába, a nőtörténetírás professzionalizálódása pedig az egyetemi oktatás demokratizálódásának, és a feminizmus 1960-as években kibontakozó hullámának is köszönhető.¹⁴⁰ Ezzel együtt a nőtörténeti munkák legtöbbször általában a világi nők, így nemesasszonyok, boszorkányok, eretnekek, városi polgárasszonyok, majd az emancipáció élharcosai, a nőnevelés úttörői kerültek reflektorfénybe. Összességében tehát kevés teret kapott az apáca alakja, noha a középkori nőtörténeti kutatások kiemelkedő kutatója, az izraeli

¹³⁶ Coco Chanel sajátos tervezői ízlését a visszafogott, egyszerű vonalvezetésű és szolid, fekete-fehér színvilágú szerzetesnői ruhák is megihlették. Gabrielle Chanel tizenkét éves korától az Aubazine-i ciszterci nővérek zárdájában nevelkedett, majd tizennyolc éves korától a Moulens-i Notre Dame Intézetbe került, ahol varrni tanult. Chanel életrajzában utalás az apácák és a növendékek egyenruhájára: GIDEL 2013, 39.

¹³⁷ Gondolunk ennek magyarországi vonatkozása kapcsán a Farkas Edith alapította Szociális Missziótársulatra vagy a Slachta Margit által életre hívott Szociális Testvérek Társaságára. MONA 1999, 87-99. Slachta Margit parlamenti beszédei, valamint sajtómegjelenései kapcsán: PETRÁS-SCHLACHTA-SZABÓ 2021; PETRÁS-SCHLACHTA 2022. A szociális segítség témájában a Szociális Testvérek Társaságáról: LENGYEL 2018, 61-85.

¹³⁸ BALOGH 2000, 27-38.; MONA 1997.

¹³⁹ FARMATI 2006, 169-178. 170.

¹⁴⁰ FEDELES-CZEFERNER 2023, 31.

történész, Shulamith Shahar monográfiájában külön fejezetet szentelt az apácáknak, bemutatva a 12-15. századi nyugat-európai zárdák mindennapjait, belső hierarchiájukat, és a jelöltek nevelését,¹⁴¹ míg Judith Brown brit történész könyvében a reneszánsz Itáliába kalauzolva egy lesbikus apáca történetét tárta fel.¹⁴² A hazai nőtörténeti kutatások elsősorban a nők nevelés- és oktatástörténetben betöltött szerepének körüljárásával indultak,¹⁴³ majd a munkavállalás,¹⁴⁴ a választójog,¹⁴⁵ a divattörténet,¹⁴⁶ a bábáság- és szüléstörténet,¹⁴⁷ a női szerepek története,¹⁴⁸ a prostitúciótörténet,¹⁴⁹ a női kommunikációtörténet,¹⁵⁰ vagy éppen a nőknél elkövetett erőszaktételek története¹⁵¹ – a teljesség igénye nélkül – azok a területei a kutatásnak, ahol már eredményekkel számolhatunk, noha még jócskán vannak hiátusok, melyek pótlására évtizedek szükségesek. Mindenesetre sem a nemzetközi, sem a hazai nőtörténeti kutatások nem büszkélkedhetnek olyan átfogó írásokkal, amelyek részletesen vázolnák a katolikus női szerzetesközösségek nőtörténeti szerepét ezen a területen.

Meglátásom szerint azonban feltétlen érdemes volna mélyebben foglalkozni a témával, nemcsak a fentebb már vázolt szempontok miatt, hanem mindezt bővítendő például a 20. században érzékelhető, a vallásosság terén végbemenő feminizálódás okán is.¹⁵² Már a 19. századtól, de különösen a 20. század fordulójától megfigyelhető a női szerepvállalás növekedése az egyházi életben. A női önmegvalósítás újabb terepét láthatjuk kibontakozni a karitatív, oktató-nevelő, szervező munkában résztvevő szerzetesnő alakjában, ami a női szerep felértékelődéseként is értelmezhető. Mivel a rendelkezésre álló keretek nem teszik lehetővé, hogy itt minden szempontot megvilágítsunk, miért is érdemes vizsgálat alá venni az apáca alakját, csupán egy, a kutatásunk egy sajátos szegmensét szeretnénk megemlíteni, amely szintén részét képezheti az apácák nőtörténeti vizsgálatának. A források, ezen belül a visszaemlékezések tanulmányozása során került elő érdekes adalékként, hogy a szerzetesnővérek magatartása mennyire vonzóvá tette őket diákjaik vagy éppen szélesebb környezetük számára, és a fiatal lányok közül többen ezzel a magatartással és az ehhez

¹⁴¹ SHAHAR 2004, 37-90.

¹⁴² BROWN C. 2001.

¹⁴³ NAGYNÉ SZEGVÁRI 1969.; NAGYNÉ SZEGVÁRI – LADÁNYI 1976.

¹⁴⁴ GYÁNI 1983a.; GYÁNI 1983b, 404–433.

¹⁴⁵ NAGYNÉ SZEGVÁRI 1981.

¹⁴⁶ F. DÓZSA – SZATMÁRI – SZENTESI 2016.; F. DÓZSA – SZATMÁRI – SZENTESI 2018.

¹⁴⁷ DEÁKY – KRÁSZ 2005.

¹⁴⁸ FÁBRI 1999.; FÁBRI – BORBÍRÓ – SZARKA 2006.

¹⁴⁹ LÉDERER 1999.; BAKÓ – TÓTH 2008.

¹⁵⁰ SIPOS – KRÁSZ 2019.

¹⁵¹ PETŐ 1999, 85-107. PETŐ 2018.; ANDRÁS – MÉLYI – PETŐ 2022.

¹⁵² A közelmúltban, 2023 novemberében a „Vallás feminizálódása? Nők, szerepek, lehetőségek a 20. századi magyar egyházi életben” címmel konferencia foglalkozott a női szerepek kérdésével, melyben teret kapott szerzetesnők és közösségek bemutatása is.

kapcsolódó mentalitással szerettek volna azonosulni, és választották minden valószínűség szerint ennek hatására is később a szerzetesi hivatást. Néhányan kifejezetten szépnek írták le nővér-tanáraikat, akiket bár lényegében eltakart a szerzetesi habitus, de gesztusaik, nyitottságuk, kedvességük, visszafogott és fegyelmezett magatartásuk révén méltóságteljes nőiséget véltek felfedezni bennük.

„Még a zárdába lépésem előtt vonzó volt számomra Kedves Nővéreink szerény viselkedése, halk beszédmódja, járása, főleg a kápolnában tanúsított, élő hitet sugárzó magatartása. (...) A testvéri szeretet őszinteségét tapasztaltam, mert „egy osztályba” tartoztunk, nem volt különbség a különféle származású, magasabb képesítésű, és az egyszerű tanulatlan Nővérek között. Az egymás közötti testvéries, fesztelen társalgási stílus, derűs magatartás még a világiaknak is feltűnt és kedvező benyomást tett rájuk.”¹⁵³

Mindezzel kapcsolatban értékes írott forrásra is akadtunk, melynek adatai mindezt alátámasztani látszottak, nevezetesen, hogy a közösség tagjait jellemző magatartás a rend sajátja, melyet az úgynevezett Szokások könyve¹⁵⁴ részletesen leír és szabályoz.

„A fej tartása legyen ugyan egyenes, (...) anélkül azonban, hogy akár az egyik, akár a másik oldalra lógná az ember. Határozottan illetlen dolog volna, ha egyik vagy másik nővér lomhán lóbálná a fejét s legkisebb zörejnél vagy beszéd hallatára kíváncsian jobbra-balra tekintgetne. Ha tényleg meg kell fordulnia tegye azt szerzetes kimértséggel. (...) A tekintetet rendesen a földre kell szegezni. (...) Ha mással beszélünk legalább időről-időre fel kell rá emelnünk a tekintetiünket, hogy ezáltal is megértessük az illetővel, hogy figyelemmel hallgatjuk szavát. (...) Az ajkakat nem kell túlságosan összeszorítani, azonban nagyon nyitva se legyenek. (...) Az arc általános kifejezése inkább keresztény vidámságot áruljon el... (...) A kezeket szép szerényen, nyugodtan kell tartani... (...) A járás legyen mérsékelt, kerülve a túlzott szaporaságot... (...) Viselkedésünk és összes mozdulataink legyenek olyanok, hogy akik megfigyelnek bennünket, épüljenek rajtunk.”¹⁵⁵ A szerzetesnővérek eme sajátos szabályrendszere, mely a mozdulatok, tekintet, gesztusok, teljes testtartás mikéntjét koordinálta, és ezzel együtt az ezzel kapcsolatos mentalitásra is magyarázatot adott, önmagában is elemzés és további kutatás tárgyát képezheti és az eddigi szokáskutatásokhoz újabb eredményekkel járulhat hozzá.

¹⁵³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Bárdos M. Intemerata nővér.

¹⁵⁴ IMNNL 1. doboz, 20. tétel. Szokások könyve. Az Isteni Megváltó leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913.

¹⁵⁵ IMNNL 1. doboz, 20. tétel. Szokások könyve. Az Isteni Megváltó leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913. 146-149.

III A rend

III.1 Az alapító

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek rendjét Elisabeth Eppinger alapította 1849-ben Elzász-Lotaringiában, a Strasbourg melletti Niederbronnban.¹⁵⁶ A ma Niederbronn les Bains nevű észak-kelet franciaországi négyezer főt meghaladó városka a Strasbourg és Bitche közötti útvonalon helyezkedik el. Már a római korban gyógyhatású forrással rendelkezett, és ennek kihasználása napjainkban is a település egyik bevételi forrását jelenti. A térség a 16. század második felétől a Hanau-Lichtenberg család tulajdonaként evangélikus vallást követte, majd a következő évszázadban költöztek be katolikus családok, köztük az Eppingerek. A településen egymás mellett éltek protestáns és katolikus felekezetek, akiknek istentiszteletei a 19. század végéig ugyanabban a templomban zajlottak, ahol megkeresztelték az 1814. szeptember 9-én született, és a keresztségben az Erzsébet nevet kapó későbbi rendalapítót. A gazdálkodó nagycsalád első gyermeke gyenge egészséggel rendelkezett, így minden bizonnyal édesanyjának Barbara Vogt-nak több figyelemmel és törődéssel kellett körbevennie legidősebb lányát.¹⁵⁷ Iskolai tanulmányai során komolyabb fogékonyságot nem mutatott az alapvető ismeretek iránt, de a hitoktatás során élénk érdeklődésről, mély érzelmi intelligenciáról és vallásos elköteleződésről tett tanúbizonyságot. A katekizmus oktatását helyi plébánosok vezették, így 1822-től¹⁵⁸ Johann David Reichard (1796-1867), aki nagyon komoly hatást gyakorolt a fiatal lányra, a rend megalapításánál lényegében, mint társalapító volt jelen. Fiatal korának jelentős állomása volt az első szentáldozáshoz járulás, ekkor Reichard atyát élethosszan lelki vezetőjének választotta.¹⁵⁹ Walter Nigg leírása szerint Elisabeth kifejezetten akaratos természettel rendelkezett,¹⁶⁰ amelyet igen nehezen tudott levetkőzni, mindemellett fiatalkorát hosszantartó betegségek jellemezték. Három hosszabb időszakra osztható testi szenvedéseinek sora, melyek között ideggyengeség és kimerültség, valamint krónikus légsőhurut szerepelt. Megpróbáltatásai hosszú évekre ágyhoz kötötték őt, de minden bizonnyal ezek az évek juttatták arra az elhatározásra, hogy később az általa alapított társulat elsősorban

¹⁵⁶Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának és az alapító Elisabeth Eppinger történetéhez lásd: IMNNL 2. doboz, 2. könyv, Hundert Jahre Niederbronner Schwestern, Festschrift, München, 1949.; IMNNL 2. doboz, 3. könyv, Sr. Joseph-Marie: Leben der Mutter Alfons-Maria, Imprimerie Alsatia, Colmar, 1950., IMNNL 2. doboz, 27. tétel, Ausgrabung der Gebeine der dienerin Gottes Mutter Alfons-Maria Eppinger und ihre Überführung ins Mutterhaus zu Oberbronn Alsatia, Colmar, 1952. IMNNL 2. doboz, Die „Niederbronner Schwestern“ und ihre Kriegstätigkeiten 1854-1915.; IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1991.; IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994. IMNNL 3/a. doboz, 21. könyv, GALAVITS 1970.; PFLEGER 1921.; NIGG 1973.; NAGEL 1989.

¹⁵⁷ SOLDER VON GÜLDESTUBBE 2017, 27.

¹⁵⁸ SOLDER VON GÜLDESTUBBE 2017, 27.

¹⁵⁹ IMNNL 2. doboz, 2. könyv, Hundert Jahre Niederbronner Schwestern.1949,16.

¹⁶⁰ NIGG, 1973. 7.

az ágyhoz kötött betegekben lássa a szenvedő Megváltót, így segítségüket is legfőképpen feléjük irányítsák. Johann David Reichard plébános kézírásával maradt fenn az a füzet, mely az első beszámoló egyiké Elisabeth Eppinger korai életéről. A beszámoló három nagyobb részre tagolódik, melyben gyermekkorától az elsősírdázásig, aztán első betegségéig, végül innen 20. életévéig tart. Már ebben Jézust isteni jegyesének nevezi, és gyermeki bizalommal fordul felé.¹⁶¹ Idegkrízisének második szakaszában, 1846-tól látomások és elragadtatások jelentkeztek nála, melynek során Krisztust, Szűz Máriát, Liguori Szent Alfonzot látta.¹⁶² Claude Ignace Busson apát készítette el róla francia nyelven 1846-ban az első írást Reichard közlése alapján,¹⁶³ mely aztán német fordítást is megért, így a niederbronni látnoknő híre gyorsan elterjedt, ennek következtében számtalan látogatója akadt, akik tanácsát, lelki vonatkozású problémájukban segítségét kérték.¹⁶⁴ Az ellentmondásosnak tűnő híresztelések kapcsán a látnoknő esetét a strasbourggi püspök, Andreas Räss¹⁶⁵ kezdte vizsgálni, aki 1848-ban látogatta meg, és több napig tartózkodott nála, végül vizsgálatai végén kegyelmekben gazdag léleknek nevezte.¹⁶⁶ Elisabeth elképzelése szerint lelkét a kolostori közeg tudta volna egyedül megmenteni és szeretett Megváltójához emelni. Bár szülei válasza erre az életformára kezdetben határozott nem volt, később belegyeztek, hogy a rappoltsweileri nővéreknél¹⁶⁷ – Schwestern der Göttlichen Vorsehung zu Rappoltsweiler – kérje felvételét a noviciátusba, ám a strasbourggi püspök nem adta hozzájárulását mindehhez, tartva attól, hogy zárdába vonulva megszűnik a környék hívőire gyakorolt jótékony hatása. Hosszas vívódások után új kongregáció alapításának tervével állt elő, melynek szabálytervét 1849 januárjában tollbamondta lelki vezetőjének,¹⁶⁸ majd a tervezetet a strasbourggi püspök is szívesen fogadta és támogatta. Az új közösség elsősorban azok felé az elesettek, betegek, szegények felé fordult, akiket a munkáscsaládok nem tudtak minden nap körültekintően gondozni, így idővel kifejezetten az otthoni betegápolás vált a társulat egyik elsődleges céljává. A szerzet sajátossága, hogy a 19. század második felében új

¹⁶¹ Leben der Jungfrau Elisabeth Eppinger auf Befehl ihres Beichtvaters von ihr selbst erzählt und von letzterem Geschrieben 24.

online:http://www.alfonza-maria-eppinger.com/wp-content/uploads/2018/03/DE_Autobiographie_D.-Reichard.pdf (Letöltés ideje: 2023. 07. 08.)

¹⁶² IMNNL 2. doboz, 2. könyv, Hundert Jahre... 1949, 22.

¹⁶³ BUSSON 1846.

¹⁶⁴ SOLDER VON GÜLDENSTUBBE 2017, 28.

¹⁶⁵ Andreas Räss (Raß, franciásan: André Raess - Sigolsheim, 1794 – Strasbourg, 1887): A mainzi egyházmegye szemináriumában tanult, majd pappá szentelték, 1825-től ebben a szemináriumban oktatott dogmatikát. 1841-ben szentelték püspökké, majd a következő évtől lett strasbourggi püspök. Az ultramontán katolicizmus úttörőjeként a zárt szemináriumi oktatást szorgalmazta. Az I. vatikáni zsinat résztvevőjeként a tévedhetetlenség dogmájának támogatója. A „Der Katholik” című lap megindítója.

¹⁶⁶ L. Pflögert idézi SOLDER VON GÜLDENSTUBBE 2017, 28.

¹⁶⁷ Rappoltsweiler, franciásan Ribeauvillé, a Strasbourgtól délre elhelyezkedő kisváros, ahol a jelenleg is működik az említett rend, 2019-ben ünnepelte fennállásának 200. évfordulóját.

¹⁶⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 12.

lendületet kapó iparosodás hatására kialakuló társadalmi problémákra válik igen érzékeny. Mária Alfonza anya - ahogy a társulat vezetőjeként őt nevezték¹⁶⁹ – érzékeli, hogy a mezőgazdaságban és az iparban dolgozó családok betegeinek ápolását a hozzátartozók nem tudják megoldani. Az akkor még fejletlen és több helyen nem létező egészségügyi ellátás óriási hiányosságát tudták pótolni ők a krisztusi szellemben cselekedve, felkeresve a családoknál ápolásra szoruló betegeket. 1849 augusztusának legvégén Elisabeth Eppinger három jelölttel bevonult abba az épületbe, melyet Reichard atya jelölt ki számukra, és korábban a rappoltsweileri nővérek használatában állt. Ez az ún. „Klösterle”, amelyben első főnöknőként a következő hónaptól már Elisabeth Eppinger, mint Mária Alfonza nővér tevékenykedhetett. Az épület a növekvő nővérszámnak köszönhetően hamarosan szűkössé vált, így három évvel később a közeli Oberbronnban fekvő, egykori Hohenlohe-Stralenheim kastélyt vásárolták meg. Először itt alakították ki a noviciátust, majd később ide költözött a központi anyaház is.¹⁷⁰ Az 1853-as strasbourgi nagy árvíznél, majd az 1854-es kolerajárvány során tett segítő szolgálataiért a helyi társadalom elismeréssel adózott a fiatal közösség felé,¹⁷¹ többek között ennek hatására lendületet vett a társaság gyarapodása. Először a közeli településeken, így Reichshofen, Brumath, Mommenheim, aztán Andlau, Hochfelden, Hagenau, Wasselnheim és Neunhofen és Marienthal azok a helyek, ahol ellátták a rászorulóknak gondozását. A népszerű nővérek megtelepedését szerette volna maga a speyeri püspök is, ám Primasens városából 1855-ben visszahívta nővéreit Mária Alfonza anya, mivel veszélyeztetve érezte közössége egységét.¹⁷² A Szentszéktől 1863. március 27-én megérkezett „Decretum laudis” kezdetű leirat, mely a közösség elnevezésében kívánt változtatást, miszerint a Legszenetebb Üdvözítőről Nevezett Nővérek megszólítás illeti meg a társulatot, megkülönböztetésül a Redemptorista nővérek szemlélődő rendjétől.¹⁷³ 1866 áprilisában érkezett meg a társulat első approbációja, majd a szabályzat végső jóváhagyását 1877-ben kapta meg a kongregáció. Róma továbbá úgy rendelkezett, hogy azon nővérek felett, akik nem abban az egyházmegyében tevékenykednek, ahol az anyaház fekszik, nem rendelkezhet az egyházmegye püspöke.¹⁷⁴ A jóváhagyás idejében azonban elszakadási törekvések indultak, melyek az alapítót komolyan megviselték. Itt minden bizonnyal az Oberbronn-tól távoleső Bécs (1866), illetve Sopron (1867), és Würzburg (1866)

¹⁶⁹ Elisabeth Eppinger a Mária Alfonza szerzetesi nevet választotta. Minden bizonnyal nagy hatással volt rá a közelben fekvő Hagneauban a Redemptoristák Rendje, akiknek alapítója Liguori Szent Alfonz (1696-1787) életét alaposan ismerte, elragadtatásaiban tőle kapott indítást a rend alapítására.

¹⁷⁰ SOLDER VON GÜLDENSTUBBE 2017, 36.

¹⁷¹ IMNNL 2. doboz, 3. könyv, Sr. Joseph-Marie: *Leben der Mutter Alfons-Maria*, Colmar, Imprimerie Alsatia, 1950, 126.

¹⁷² SOLDER VON GÜLDENSTUBBE 2017, 40.

¹⁷³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 21.

¹⁷⁴ SOLDER VON GÜLDENSTUBBE 2017, 28.

esetében számolnunk kell azzal az igénnyel, hogy az egyházmegyes püspökök önálló novíciátust óhajtottak, hiszen a nagy távolságok, az utazás nehézségei gondot okoztak a képzésre vállalkozó fiataloknak. A házak elszakadása előbb-utóbb várható volt, de minden valószínűség szerint ennek ilyen gyors bekövetkeztére az alapító nem számított, és ez a saját és az őt mindvégig támogató Johann David Reichard egészségének megtöréséhez járult hozzá. 1867. július 22-én Mária Alfonza nővér agyvérzést kapott, és eszméletét veszítette, majd július 31-én eltávozott az élők sorából. Lelki leánya összeomlása a hetvenes éveiben járó plébánosra is túl nagy terhet rótt, így pár nappal annak halála előtt ő is elhunyt.¹⁷⁵ Elisabeth Eppingert, Mária Alfonza anyát a renden belül – a szakadásoktól függetlenül – halála után is nagy tisztelet övezte. Bár életében nővéreinek úgy nyilatkozott a hagyomány szerint, hogy „ne beszéljenek róla, felejtsek el egészen,” ez természetesen nem történt meg, bár az egyházmegyéjében 1949-ben elindított boldoggá avatási eljárása a Szenttéavatási Ügyek Kongregációja (korábban Rítuskongregáció) szintjére emelkedve a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején a „fáradás jeleit” mutatta.¹⁷⁶ A hetvenes évek végén ismét új lendülettel indultak a feladatnak, de korai eredményeket ez sem hozott, 2006-ig kellett várni az eljárás újrafelvételére. 2011 decemberében adta ki XVI. Benedek pápa rendeletét, miszerint Elisabeth Eppinger heroikus mértékben élte meg az erényeket és Isten tiszteletre méltó szolgája cím viselője. 2018. januárjában Ferenc pápa dekrétumában közzétette, hogy elismerésre került Mária Alfonza anya közbenjárásának tulajdonított csoda, így 2018. szeptember 9-én a strasbourgi székesegyházban Angelo Becciu bíboros boldoggá avatta az alapítónőt.

III.2 A soproni anyaház története

A Megváltós Nővérek 1857-ben érkeztek Bécsbe, vezetőjük a rendkívül tehetséges Daur Téophile nővér, korábban Mária Alfonza anya társnőjeként szintén rendkívül karizmatikus személyiség volt. Rauscher bécsi érsek¹⁷⁷ a függetlenítésben látta annak megoldását, hogy a novíciáknak ne kelljen hosszú és költséges utazást megtenniük az anyaházi képzésre, illetve minden bizonnyal saját, a kongregációval kapcsolatos elképzeléseit is jobban tudta volna érvényesíteni, ha egy önálló tartományú, bécsi székhelyű közösséget vezethetne Téophile nővér. Az elszakadás 1866-ban történt meg, és nem sokat kellett várni a független magyar tartományra sem.

¹⁷⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 22.

¹⁷⁶ IMNNL 2. doboz, 31. tétel, Alapítóanyánk boldoggá avatási perének állásáról 1983.

¹⁷⁷ von Rauscher, Joseph Othmar (Bécs, 1797. – Bécs, 1875.): 1823-ban szentelték pappá, 1932-től címzetes apát, akadémiai igazgató és Ferenc József bölcsészeti tanára. A bécsi főegyházmegye hercegérseke 1853-tól, 1855-től bíboros haláláig. Az 1855-ös konkordátum atyjának is nevezik, melyet az Osztrák Császárság és a Szentszék kötött az ausztriai katolikus egyházzal. Részt vett az I. vatikáni zsinaton, és ott a tévedhetetlenségi dogma ellen foglalt állást.

Sopron vallási életében már a 13. századtól szerepet játszottak a szerzetesrendek. A betegekkel foglalkozó szerzetesek közül a városban az első a johanniták közössége volt, de a középkorban megjelentek mellettük a ferencesek és a pálosok is. A fiatalok nevelésével foglalkozó jezsuiták 1636-ban telepedtek le,¹⁷⁸ majd Draskovich György győri püspök segítségével gimnáziumot is létesíthettek. A főpásztor végrendeletében jelentős összeggel támogatta a rendet, akik a tanítás mellett a fiatalokat vallásos társulatokba gyűjtötték, ismét fellendítve a középkorban már meglévő, és a trienti zsinat után új tartalommal bővülő társulati életet.¹⁷⁹ A rend feloszlatása után a 19. század elejétől a bencések vették át az oktatás feladatait. Sopronban a leánynevelés kezdete az orsolyitákhoz köthető. Magyarországra Szelepcsényi György hercegprímás hívására érkeztek a 17. század hetvenes éveiben először Pozsonyba, majd jó hetven évvel később Sopronba. A többségében német nyelvű és evangélikus felekezetű városban hosszas huzavona után, Zichy Ferenc győri püspök közbenjárására, Niggelné Gangl Mária özvegyasszony kitartó munkájának köszönhetően adta meg a város az engedélyt a Bécsből és Győrből¹⁸⁰ érkező orsolyita nővérek letelepedéséhez, alapítólevelüket pedig 1746-ban Mária Terézia hagyta jóvá.¹⁸¹ A belvárosban megszerzett épületben – mely a mai Orsolya téren áll – nemesi és polgári származású lányok tanítása kezdődött. A külső és belső elemi iskolák közül utóbbi már hat osztállyal működött az 1870-es években, az ingyenes külső iskola az 1868-as népiskolai törvény értelmében bővült hat osztályra, és az orsolyiták árvák oktatását a hetvenes évek elejétől vállalták.¹⁸² A soproni orsolyiták története összefonódott a Megváltós Nővérek helyi történetével, hiszen pártfogoltjaik egy ideig az ő elemi iskoláikat látogatták, tanítójelöltjeik pedig kezdetekben az ő képzőjükben sajátították el az oktatás tudományát. A Megváltós Nővérek Bécsből érkeztek Sopronba Simor János¹⁸³ főpásztorsága idején. Simor bécsi és zágrábi tartózkodásának idejéből datálható egy Rothenburgból származó hitszónokkal, Hummel Vilmoossal¹⁸⁴ való ismeretsége, akit győri püspökségének első évében Sopronba hívott.

¹⁷⁸ BÁN 1939, 175.

¹⁷⁹ KÁDÁR 2020, 266.

¹⁸⁰ BEDY 1939, 74.

¹⁸¹ SÁGI 2007, 23.

¹⁸² SÁGI 2007, 25.

¹⁸³ Simor János (Székesfehérvár, 1813-Esztergom, 1891): hercegprímás, érsek, bíboros. 1857-től győri megyéspüspök, 1867-től esztergomi érsek. Simor székesfehérvári cipésmester fia, akit szülei a gimnáziumi felsőbb osztályok és német nyelvtanulás céljából Budára küldtek, majd Pozsonyban, Nagyszombatban, és a bécsi Pázmáneumban tanult. 1836-ban szentelték pappá, majd a Terézvárosban és Bajnán teljesített papi szolgálatot. 1847-től érseki helynök, és a hercegprímás titkára lett. 1851-től oktatási minisztériumi osztálytanácsos, a győri püspöki széket 1857-ben nyerte el. 1867 januárjától esztergomi érsek, ő koronázta meg I. Ferenc József magyar királyt. 1873-tól bíboros.

¹⁸⁴ Hummel Vilmos (? ,1828-?,1883): 1859-től soproni hitszónok, és a Szent György templom káplánja, a városban töltött nyolc éve alatt összesen hat egyesületet alapított. Német területen ismerkedett meg a „niederbronnai irgalmas nővérekkel,” majd soproni letelepedésük szorgalmazója, és helyi pártfogójuk lett. 1867-ben Simor János, mint esztergomi érsek magával vitte Esztergomba, majd idővel visszatért német területre, a nővérekre hagyva

Hummel nagy lendülettel vetette bele magát a hitélet élénkítésébe, megújítva az egyesületi életet, prédikációi, elmélkedései pedig tömegeket vonzottak.¹⁸⁵ Az akkor már Bécshez közeli Reindorfban is működő nővérek alamizsnagyűjtő körútjaikon Sopront is érintették, ahol megismerkedtek a város népszerű hitszónokával,¹⁸⁶ akinek karitatív beállítottságát bizonyítják a szegények helyzetének javítására általa alapított Szent Vince és Szent Erzsébet Egyesületek.¹⁸⁷ A közös cél lényegében egyértelmű volt, így Hummel elkezdte a tárgyalásokat a bécsi házat vezető Theophile nővérrel, aki a minimális szükségletek biztosításának garantálása után elengedte négy nővérét, így érkeztek meg 1863. május 19-én Bécsből Sopronba, Gürtler M. Basilissa nővér vezetésével.¹⁸⁸ A lakhatás feltételeit átmenetileg Simor püspök biztosította az Új utcai püspökházban, illetve támogatók között említendő Széchenyi Pálné Zichy Ferraris Emilia, illetve Flandorffer Ignác. A csillagkeresztes és palotahölgy néhány évig tudta csupán segíteni a nővéreket, de haláláig, 1866-ig mindezt készséggel tette. Egyrészt ő és férje évi anyagi juttatással segítette a letelepedést, másrészt ruhák, bútorok, használati tárgyak érkeztek a grófnőtől,¹⁸⁹ illetve a későbbiekben is igyekezett ellátni a helyiek elnevezése szerint az „irgalmas nénikék” rendházát.¹⁹⁰ Flandorffer az 1800-as évek második felének egyik leggazdagabb és legnépszerűbb soproni polgáraként a helyi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke is volt egyben, szintén három évig juttatást biztosított a rendnek.¹⁹¹ A megérkezést követően Simor értesítette egyházmegyéjének papságát a Kongregáció soproni megjelenéséről. A hír nagy érdeklődést keltett, illetve fokozatosan növekedett az elhelyezést kérő gyermekek száma is, így a második évtől már 102 kicsinyről gondoskodtak az Új utcai házban.¹⁹² Sopronban nemcsak a püspökházban, hanem a Halász utcában is megjelentek a nővérek, az úgynevezett Voss-féle árvaházban nagyjából egy hónappal később.¹⁹³ Itt az árvák gondozását vették át, melyet Hummel és Simor is kifejezetten támogatott. Az idő előrehaladtával egyre sürgetőbb

ingóságait, így tőle származott például a közösség első zongorája. IMNNL 3/a. doboz, 39. tétel, Kivonat M. Mechtildis n. könyvéből. 1949. 33.

¹⁸⁵ SCHÖBERL 2020, 419.

¹⁸⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 28.

¹⁸⁷ SCHÖBERL 2020 419.

¹⁸⁸ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1769/1863 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 32.

¹⁸⁹ IMNNL Levéltár 3/a. doboz 32. tétel, Első krónikásunk Griess M. Alojzia nővér „írása” Kongregációnk keletkezéséről és történetéről Gossi M. Evergilla rendfőnöksége alatt. Másolat. 1914. 01.14. 1.

¹⁹⁰ HÉRITS Antal: Gróf Széchenyi Pálné, szül. gr. Zichy Ferraris Emilia. In Katholikus Néplap. 20. évf. (1867) 23. sz. 1867. június 6.,178.

¹⁹¹GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1765/1863. A Széchenyi Pál gróf 300, Flandorffer Ignác 200 forint adományozásáról rendelkezett. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 31.

¹⁹² RIBAI 1994, 34.

¹⁹³ Voss Károly hadbiztos és felesége Lanius Anna Dorottya gyermektelenek révén arra kötelezték egymást, hogy egyikük tovább él, a másik halála után árvaházat alapít. Mivel a feleség túlélte a férjet, így ő vásárolt házat és adta ki az alapító levelet 1768-ban. Az épületben katolikus árva fiúk és lányok nevelésével foglalkoztak, írja Bán János a Voss-árvaházról készült történeti összefoglalójában. BÀN 1965, 178.

kérdéssé és problémává vált a novíciák nevelésének ügye, amely először a bécsi házat érintette. Minden bizonnyal Théophile nővér határozott elképzelései szerint a jelöltek nevelését nem csupán az anyaház kizárólagos jogának gondolta, bár Mária Alfonza anya a novíciákban látta a rendi szellem továbbvitelét, ezt pedig csak egységes niederbronnai neveléssel lehetett szerinte megvalósítani. Valóban nagy gondot jelentett a jelöltek utaztatása a távoli Elzászba, és nehezítette a fiókházak helyzetét, hogy a belépők teljes hozománya nem maradhatott saját kezelésükben.¹⁹⁴ Mindemellett az egyházmegyei főpásztorok érdekei is az önállósodást kívánták, hiszen nővérré volt szükségük, akiket olyan feladattal bízhatnak meg, amely az ő meglátásuk szerint a legszükségesebb. Rauscher kardinális 1866. március 16-án adta ki dekrétumát melynek értelmében a bécsi házban önálló noviciátust létesített.¹⁹⁵ Az elszakadó bécsi nővérekhez a soproni nővérek egy része is csatlakozott, bár később az Új utcai ház nővérei inkább a niederbronnai öltözékhez ragaszkodtak, kifejezve hogy Théophile nővért nem ismerik el előjárójuknak, míg a Voss-árvaház nővérei szorosabb kapcsolatot kezdtek kiépíteni vele, soproni tartózkodásuk alkalmával is náluk szállt meg. A Gürtner M. Basilissa¹⁹⁶ nővér vezette közösséget igyekezett a bécsi főnöknő meggyőzni arról, hogy ismerjék el őt tartományfőnöknői minőségben, és ehhez némi erőszakotól sem riadt vissza,¹⁹⁷ de kezdeményezése azonban nem ért célba. Rövidesen lemondott arról, hogy a soproni Új utcai nővéreket megnyerje, és Simor püspökre bízta a közösséget, akik készek voltak immár kizárólag magyarországi ügyet szolgálni.¹⁹⁸ Az időközben jelentkező jelöltek beöltözésével kapcsolatban M. Basilissa nővér Simor püspökhöz fordult, aki engedélyezte az első soproni nővérek beöltözését. A helyzet kezdett bizonytalanná válni, mivel a közösségben lendületet vett a Niederbronnba történő visszatérés gondolata, amit lényegében a rendalapító is szeretett volna, ezért a Szentszékhez fordult.¹⁹⁹ A kezdeményezés sikertelen volt, és az időközben a megnövekedett létszámú soproni gyermekszereget egyszerűen lehetetlenné vált itthagyni.²⁰⁰ Simor püspököt 1867. január 20-án

¹⁹⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 35.

¹⁹⁵ A bécsi érseki levéltár dokumentumára hivatkozik Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 42.

¹⁹⁶ Gürtler M. Basilissa: 1863 és 1871 között a soproni ház főnöknője. 1871-ben elhagyta Sopront Roletti Katalin nővértársával, idővel visszavételét kérte a niederbronnai anyaházba. Utóéletéről mást nem tudni. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 65.

¹⁹⁷ 1866. augusztus 17-én a bécsi jezsuiták superiorja P. Öhler levelet adott át Simor püspök nevében Gürtler M. Basilissa nővérnek az Új utcai ház vezetőjének, mely lelkigyakorlatra szólított fel, mindeközben Théophile nővér megbízásából három nővér erőszakkal magához ragadta a kapukulcsokat, és a bécsi háztól kiségitőként érkező nővért, aki itt akart maradni erőszakkal magukkal vitték. GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2583/1866. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 46.

¹⁹⁸ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2583/1866. Idézi Ribai. 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 46.

¹⁹⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 50.

²⁰⁰ Rajczy M. Mechtildis nővér rendtörténeti összefoglalása szerint az alapító anya Eppinger M. Alfonza 1863-ban tett soproni látogatása során már 16 nővért és 96 növendéket látogatott meg. IMNNL 3/a. doboz, 13/b. tétel, Rajczy M. Mechtildis nővér: Az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjának története. 1948. 4. Gürtler M. Basilissa nővér

hercegprimássá nevezték ki, és májusban elhagyta Győrt. Végül a soproni nővérek bizonytalan helyzetét feloldva kiadta dekrétumát 1867. június 13-án, mellyel függetlenítette őket az elzászi anyaháztól, és a győri püspök kormányzata alá helyezte őket. A főnöknő jelölteket vehetett fel és öltöztethetett be, eddigi életmódjukon az ordinárius engedélye nélkül lényegesen nem változtathattak.²⁰¹ A megyéspüspök a nővérközösség fejlődését és az utánpótlás kérdésének megoldását az anyaháztól való függetlenedésben látta, mindezek mellett bizonyára olyan női rendet akart maga mellett tudni, amely nem a rendi, hanem az egyházmegyei előjárónak, tehát neki rendeli alá magát.

A rend első önálló épülete, a kétemeletes sarokbérház lett az Újtelek városrészben, a Fürdőház szomszédságában, melyet Rupprecht János cukorgyárostól vásároltak meg.²⁰² A házvétel költsége komoly terhet rótt a közösségre. Időközben az új győri püspök Zalka János²⁰³ a Kongregáció igazgatójának nevezte ki Voidt Józsefet,²⁰⁴ aki a megyéspüspököt képviselte a szerzet előtt, nevében eljárhatott, és a szerzet tagjai feltétlen engedelmisséggel tartoztak neki. A szervezeti változáson kívül a tanítás feladata szintén új kihívások elé állította a társulatot. Az Új utcából történő kiköltözéssel a gyerekeknek hosszú utat kellett megtenni az orsolyiták iskolájáig, így saját iskola és tanerő képzése vált esedékessé. Képzés tekintetében kézenfekvő volt az orsolyiták tanítóképzője, bár később az ottani rendi vezetés kevésbé lelkesedett a Megváltós Nővérek képzésének ügyéért,²⁰⁵ így idővel a soproni tanítóképző intézethez²⁰⁶ fordultak, ahol néhányan magánórákat vettek. A Megváltós Nővérek által felállított háromosztályos elemi iskolában idővel már száztíz növendékkel foglalkoztak,²⁰⁷ és a nővérek létszáma szépen is gyarapodott. Voidt jelentéséből kiderül, hogy a közösségben huszonhat nővér tevékenykedik anyaházi keretek között, a Voss-féle árvaházban hat.²⁰⁸ A közösség

1865. február 8-án kelt levelében 102 gyermeket említ. IMNNL 37. doboz, 220. tétel, Latin nyelvű levéltári kigyűjtés: Basilista főnöknő levele a győri Püspökhöz.

²⁰¹IMNNL 1. doboz, 1. tétel, Simor püspök alapítólevele 1863.

²⁰² Az újteleki városrészben álló épület legelső funkciója gőzmalom volt, majd annak csődbe jutása után Rupprecht az egészet megvásárolta és csendőrlaktanya, majd katonai kórház működött benne, majd az osztrák-poros háború sebesültjeit áptolták a benne kialakított katonai kórházban. IMNNL 1. doboz – Jelzet nélkül. Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció niederbronni törzsének magyarországi ága. Mechtildis anya összeállítása. 6.

²⁰³ Zalka János (Veszény, 1820 – Győr, 1901): Iparos szülők gyermeke, teológiai tanulmányait Nagyszombatban és a bécsi Pázmáneumban végezte. 1846-ban szentelték pappá. A bécsi Augustineumban teológiai doktorátust szerzett, majd Esztergomban és Pesten az egyháztörténelem és az egyházjog tanára lett. 1859-től esztergomi kanonok, majd 1867-től győri megyéspüspök.

²⁰⁴ Voidt József (1806 – 1873): apátkanonok, a soproni Szent György plébániatemplom plébánosa haláláig, 1867 és 1873 között a kongregáció lelkiigazgatója.

²⁰⁵ „Minek kell a nővéreknek annyi tanítónő, az ő feladatuk a betegápolás és nem a tanítás.” Az 1888-as évben keletkezett levélben, melyet Maráz igazgatón keresztül juttattak el a püspöknek, az orsolyita nővérek megjegyzéseit idézik. GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1823/1888. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 105.

²⁰⁶ NÉMETH – PATYI 2007,18.

²⁰⁷ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1493/1872 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 66.

²⁰⁸ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_164/1872 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 68.

vezetésében változás állt elő, mivel M. Basilissa nővér²⁰⁹ nem vállalta a főnöknői feladatokat, így Zalka püspök Baumann M. Franciskát nevezte ki²¹⁰ három évre. Az új vezetésnek komoly anyagi gondokkal kellett megküzdenie az új épület megvásárlásából származó adósságok miatt, de erre az időszakra tehető az első szabálykönyv megjelenése is. Az alapítónő által összeállított szabályzatot Róma még nem ismerte el a soproni letelepedéskor, sőt ezt egyes helyeken csak napirendnek nevezték, mivel hiányzott belőle a szervezeti és kormányzati rész. A bécsi kardinális, Rauscher vezetésével készült szabálykönyvet a soproni nővérek változtatások nélkül nyújtották be a győri püspöknek jóváhagyásra,²¹¹ ami aztán meg is történt 1872-ben.²¹²

1874-től Gossi M. Evergilla²¹³ nővér kapta a szavazatok legtöbbszörét a rendben a főnöknői titulusra, melyet Zalka püspök is megerősített, a főnöknő pedig haláláig, 1885-ig töltötte be ezt a feladatkört. Őt egyik legmegbízhatóbb munkatársa Steinmayr M. Stanislaa²¹⁴ követte 1921-ig. 1873-ban Voidt halálával új igazgatót kapott a társulat Maráz Ferenc²¹⁵ prépost, belvárosi plébános személyében. „A Kongregáció életében igazgatói működését a fejlődés állomásainak egész sorozata kísérte.”²¹⁶ Az ő és M. Stanislaa anyai időszakára esett az anyaházi templom megépítése és az épületegyüttes kibővítése. Bár a közösség folyamatosan pénz szűkében volt a ház vételéből még mindig fennálló adósságok miatt, a megyéspüspök megadta az engedélyt és elkezdődött az építkezés Handler Nándor tervei alapján.²¹⁷ Az 1887-re felépülő „szürke nénék templomát”²¹⁸ a Szeplőtlen Szűz tiszteletére szentelte Zalka János püspök, hiszen a házon belüli

²⁰⁹ Gürtner M. Basilissa nővér Baumann M. F. kinevezését követően egyik nővértársával, Roletti M. Katalin nővérral megszökött némi pénzzel és ingósággal, ám később a pénz felét visszafizette a soproni zárdának.

²¹⁰ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2076/1871 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 63. Baumann M. Franciska: A soproni anyaház főnöknője 1871 és 1873 között. Idejére esett az első szabálykönyv megjelentetése a soproni közösség számára, mely a bécsi házban megjelent szabályzat fordítása volt, amit 1872-ben hagyott jóvá Zalka János győri püspök.

²¹¹ IMNNL 1. doboz, 16. tétel, A Szentséges Megváltóról nevezett apácák szerzetének alapszabályai. Győr, 1876.

²¹² GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1472/1872 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 70.

²¹³ Gossi M. Evergilla (Grumbach, 1842 – Sopron, 1885): A poroszországi Grumbachból származó M. Evergilla nővér húsz évesen kötelezte el magát a rendi élet mellett, majd 1874-től általános főnöknőként vezette a magyarországi ágat egészen haláláig. Időszaka alatt nyolc fiókház létesült, és 1875-től „Wichtige Notizen” címmel házi krónika vezetését rendelte el. Időszaka alatt a fiatal rend megerősödött Magyarországon, és a betegápolás mellett a tanítás ügyében is elköteleződött. IMNNL 32. doboz, 198. tétel, Wichtige Notizen II. Das Institut der Töchter des Göttlichen Erlösers In Ödenburg. 1875-1906. 4.

²¹⁴ Steinmayr M. Stanislaa (1845-1940): 1845. augusztus 20-án született a stájerországi Kirchbergben. Idősebb barátnője Josepha Landerl révén jutott el a soproni anyaházba, ahol 1870-ben tette le fogadalmát. A győrnádorvárosi fiókház főnöknője lett, majd 1885-től vette át az általános főnöknői feladatkört. Vezetése alatt a rend az egyik legjelentősebb hazai tanító-betegápoló társulattá nőtte ki magát, és több mint hatvan szolgálattételi helyen jelentek meg. 1921-ben mondott le az általános főnöknői szerepköréről. IMNNL 3/a. doboz, 39. tétel, Kivonat M. Mechtildis n. könyvéből. 1949. 22.

²¹⁵ Maráz Ferenc (1827-1902): 1880-tól majki címzetes prépost, a soproni társaskáptalan tagja, az IML Kongregáció lelkiigazgatója 1873 és 1901 között.

²¹⁶ IMNNL 3/a. doboz, 39. tétel, Kivonat M. Mechtildis n. könyvéből. 1949. 34.

²¹⁷ A korábbi kápolnát Handler Nándor neoromán stílusú templommá alakította, melynek homlokzata emlékeztet az építész által korábban tervezett orsolyiták templomához. Témához lásd: FÉNYES 2007, 81-90.

²¹⁸ Az elnevezésben a szürke jelző, a nővérek viseletére utal, akik a házi betegápolásra indulva szürke kötényt kötöttek maguk elé megvédve habitusukat, és kosarukban tiszta fehérneműt és élelmet vittek ápolójaiuknak. A néne

régi kápolnából fennmaradt oltár került át ide, melyet erre a titulusra szenteltek,²¹⁹ és lehetővé vált, hogy a nővérek lelkésze (nem mellékesen a tervező unokaöccse) Zehetbauer Ottó²²⁰ a templom felett kialakított lakásban lakhasson. M. Stanislaa anyja időszaka alatt kapott új lendületet a niederbronnai anyaházhoz történő visszatérés gondolata. Schätzle M. Albina, aki örökfogadalmát még Niederbronnban tette le, erőteljesen kötődött az anyaházhoz, a rend eredeti célkitűzéséhez. A betegápoláshoz történő visszatérés gondolata pedig M. Stanislaa anyját is foglalkoztatta. A soproni nővérek körében nagy lendületet vett a Niederbronnal történő kapcsolatfelvétel, bár Zalka püspök mindezt fenntartásokkal kezelte, mivel szerinte a rend elsődlegesen a tanítással kellett, hogy foglalkozzon. Nem szívesen engedte volna, hogy a már szerinte az eredeti célkitűzésektől amúgy is eltért rend feladja iskoláit, és ezzel lényegében fiókházait is, éppen ezért határozottan elzárkózott minden ilyesféle kezdeményezéstől, így a kísérletek az anyaházzal történő egyesítés kapcsán ellenállása miatt megbuktak: a győri püspök nem engedte nővéreit.²²¹

A tanítás irányába nyitást mutató nővéreközösség a betegápolást sem hanyagolta el teljesen, bár világos, hogy újabb építkezéseiket is a megfelelő iskolatípusok kialakítása és a tanerő képzésének biztosítása miatt indították. Az 1896-ban induló polgári iskola, majd az 1899-ben életre hívott tanítóképző számára újabb épületrészre volt szükség, így a századfordulóra elkészült a soproni ház új iskolaszárnya, melyben már 1900-tól óvónőkészítő is nyílt, hiszen a századfordulón immár több, közel húsz településen dolgoztak a nővérek, és az elemi iskolai képzés mellett a legtöbb helyen lendületet vett az óvodák nyitása is, ahol alkalmas tanerőt kellett biztosítani. Az új iskolaszárny építéséhez az anyagi fedezetet a győri püspök és az uralkodó adománya mellett a könyöradományok gyűjtése biztosította, így a négy éves gyűjtőút révén a Délvidéken és Erdélyben is megismerhették a nővéreket, akik között már ekkor Maurer M. Bonaventura nővér, a későbbi általános főnöknő is hathatós tevékenységet fejtett ki az anyagi feltételek megteremtésében.²²² A soproni anyaház az új iskolaszárny megépítése mellett újabb épületrészekkel bővült, több a közvetlen környezetükben megvásárolt különálló

kifejezést általában a családban élő idősebb nővérré alkalmazták. Mivel a nővérek betegápolással, elesettek segítségével foglalkoztak, ezért rájuk is használták az „irgalmas nővérek” elnevezést is, mint az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit végző szerzetesekre. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 413.

²¹⁹ PÓDA 1892, 128.

²²⁰ Zehetbauer Ottó (Sopron, 1856 – Sopron, 1925): teológiai doktor, kanonok, csukási prépost. 1878-ban szentelték pappá. Káplánként 1879-től hitoktató volt a zárda elemi iskolájában, 1888-tól az anyaház lelkésze, lelkiigazgató és a templom rektora lett. 1899-től a helyi társaskáptalan kanonokja, 1902-től soproni városplébános haláláig. Doktori értekezése: *Animae humanae infundendo creantur et creando infunduntur*. Sopronii, 1893.

²²¹ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1508/1888 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 101.

²²² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 132.

épülettel, melyeket helyi polgárok kínáltak megvásárlásra a rendnek,²²³ így a „szürke nénék” soproni anyaháza lényegében – mintegy saját épületeivel „körbe bástyázva” védetté vált.

A századfordulóra igencsak népessé vált szerzetesközösség számára – mely létszámában már a több százhoz közelített²²⁴ - egyre fontosabbá vált Róma elismerésének megszerzése, melyhez előbb a szabályzat átdolgozása szükségeltetett. A korábban a bécsi rendháztól átvett és minimális változtatásokkal magyarrá fordított szabályzat nem volt alkalmas arra, hogy a közösséget a Szerzetesek Kongregációja jóváhagyja, ezért a rend a német – egyébként protestáns származású, de katolizált – jezsuita teológiai professzor, Augustin Arndt²²⁵ segítségével, Zehetbauer Ottó közreműködésével készítette el ennek megújított változatát.

Ezzel együtt égető kérdés volt, hogy a nővéreközösség tagjai közül mind többen letehessek az örökfogadalmat, hiszen a fogadalmas nővérek között ekkor még kevés olyan személy volt, akik örökre elkötelezték magukat, így nehézségbe ütközhetett akár az új rendi vezetés megválasztása is. A szabálytervezet római jóváhagyásának megérkezése előtt engedély érkezett az örökfogadalmak letételére,²²⁶ így ezzel még 1911 végéig összesen 46 nővér élt.²²⁷ A szabályzat mellett a rend másik fontos dokumentuma az úgynevezett „Szokások könyve” lett, mely ebben az időszakban, 1913-ban került kiadásra, és a nővérek magatartását a legapróbb részletekig szabályozta.²²⁸

A közösség szabálytervezetének Rómába küldése 1910 novemberében Széchenyi Miklós²²⁹ győri püspöksége alatt történt meg, a Szentszék felszólítására mindezt 1912 februárjában az ordináriusok ajánlásával egészítették ki. A vágyott dicsérő leirat, a „Decretum laudis” 1913. június 3-i keltezéssel látott napvilágot,²³⁰ majd az approbáció 1925 augusztus 4-i keltezéssel került kiadásra a Szerzetesek Kongregációjától, amelyet aztán 1940. július 2-án

²²³ A Flandorffer utca 4 szám alatti „Kerti-ház”, a Kossuth Lajos utca 2. és 4. szám alatti „Fürdőház” illetve a későbbi „Gyakorlóiskola” épületéhez is így jutottak hozzá. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 132-133.

²²⁴ IMNNL 21. doboz, 138. tétel, Fiókházak, nővérek beosztása 1897.; IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 139.

²²⁵ Arndt, Augustin (Berlin, 1851 – Bukarest, 1925): A protestáns családból származó Augustin Arndt 1874-ben tért át a katolikus vallásra, ezt megelőzően protestáns teológiai tanárnak készült. 1875-ben lépett be a jezsuita rendbe, majd pappá szentelését követően krakkói teológiai tanár lett. Bresaluban katolikus lapszerkesztő, majd 1909-től weidenauai teológiai professzor. A Romániában letelepedett Angolkisasszonyok rendjének tanácsadójaként Bukarestben halt meg 1925-ben. Műveket írt többek között a rendek egyházi jogi szabályozásával kapcsolatban, és katekizmust női szerzetesrendek számára.

²²⁶ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_5389/1911 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 142.

²²⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 142.

²²⁸ IMNNL 1. doboz, 20. tétel, Szokások könyve. Az isteni Megváltó Leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913.

²²⁹ Széchenyi Miklós (Sopron, 1868 – Budapest, 1923) A nagybirtokos Széchenyi és Erdődy család leszármazottja, iskoláit Szombathelyen, Sopronban és Győrben végezte. 1890-ben Zalka János szentelte pappá, 1894-ben szerezte meg kánonjogi doktorátusát Budapesten. 1898-tól a Pázmáneum rektora, 1901-től győri püspök, 1911-től nagyváradai püspök.

²³⁰ IMNNL 1. doboz, 10. tétel, Decretum laudis 1913.

követte a végleges jóváhagyás, és XII. Pius pápa a kongregáció szabályzatát megerősítő rendelkezése.²³¹

A soproni anyaház történetének említésre méltó epizódja a nővérek letelepedése az Egyesült Államokban. A Pittsburgh külvárosában, McKeesport-ban 1912 októberében letelepedett négy nővért az anyaház Kováts Kálmán, a városrész Szent István templomának plébánosa kérésére indította útnak, ahol a helyi magyar közösség felnőttjei, de elsősorban gyermekei számára kellett magyar nyelvű órákat, katekizmust, bibliaismeretet, írást és olvasást tanítaniuk, illetve kántori és adminisztrációs teendők ellátását vállalták. A kikerkező nővérek lelkiismeretes munkáját dicséri, hogy a közösségük szépen gyarapodott, 1937-re 71 fogadalmas nővért tartottak számon, melyből 19 volt magyarországi, és emellett 10 újonc és 18 jelölt tartozott a közösséghez.²³² A húszas években leányközépiskolát nyitottak, és az első magyar árvaház megalapítása is a helyi Megváltós Nővérekhez köthető. A kapcsolattartás kifejezetten élénk volt az anyaház és az amerikai tartomány között, és miután az első négy „amerikai pionír” nővér egyikeként, Berghofer M. Berchmana nővér került az általános főnöknői pozícióba 1939-től, megválasztása az amerikai tartomány jelentőségét is emelte.

A másik érdekes epizód a század tízes éveiből a soproni Voss-árvaház nővéreinek ügye, akik a bécsi anyaház fennhatósága alá tartoztak, Isteni Üdvözítő Leányai néven. Ugyanígy létezett az időközben a bécsi ház által létrehozott pozsonyi nővéreközösség, akik Szapáry Ilona grófnő pártfogását élvezték, és alapítványi házában élve betegápolással foglalkoztak magánháznál és a Ferenc József gyermekkórházban. Kérdéssé vált, hogy a Vossianum nővérei és a pozsonyi nővérek csatlakoznak-e az időközben „dicsérő rendelettel” kitüntetett soproni közösséghez, vagy önálló útra lépnek, hiszen idővel Bécstől is elszakadtak. A Csernoch János primás által is támogatott és vágyott egyesülés azonban nem történt meg, hiába tűnt úgy, hogy a kongregációk „szaporítása” indokolatlan, a pozsonyi nővérek nem akartak egyesülni Sopronnal, melyben akár Szapáry grófnőnek is szerepe lehetett,²³³ így Pozsonyban a „Mária Gabriella” anyaház vezetése alatt lényegében új kongregáció született, melyhez a soproni Voss-

²³¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 146.

²³² MÁTÉ 2011, 76.

²³³ Szapáry Ilona (Dalma, 1859 – Pozsony, 1934): Édesanyja, Szapáry Gabriella grófnő Pozsonyban Szent Erzsébet születésének 700. évfordulóján 1907-ben, a város a Szent Erzsébet templom megépítését szorgalmazó eljárások egyik legelkötelezettebbje volt. A megépülő templom gondozása a helyi – Bécstől elszakadt, de Sopronnal nem egyesült – megváltós nővéreközösségre esett, melyet lánya, Ilona szorgalmazott. A pozsonyi nővérek számára a házi betegápolás fontos feladatkör volt, Szapáry Ilona grófnő mellett mindig Megváltós nővér végezte az ápolás teendőit. Az egyesülési egyeztetések alkalmával azonban az érkező soproni nővéreket a grófnő egyszerűen nem fogadta, éppen ekkor elutazott Pozsonyból.

ház nővérei is csatlakoztak. A kongregáció Legszentebb Üdvözítő Leányai néven Zsirára költöztette anyaházukat a trianoni határhúzás miatt.²³⁴

Az első világháború viszontagságai a soproni anyaházra is jelentős hatást gyakoroltak, hiszen már az első napoktól katonákat szállásoltak el az épületben, amely nehezítette az oktatás ügyét is, bár az igazi megpróbáltatást az 1919-es tanácsköztársasági idő hozta. Már március 21-én megjelent Zehetbauer Ottó és Thurner Mihály²³⁵ a városi adminisztráció vezetésével megbízott volt polgármester kíséretében Palásthy Károly tanfelügyelő, hogy a nővérek tegyék le az esküt a tanácsköztársaságra,²³⁶ és az aktusra az egész megyéből rendelték ide nővéreket. Majd 27-én megtiltották az iskolai keretek közötti hittanoktatást, illetve feszületeket, szentképeket, szenteket ábrázoló szobrokat el kellett távolítani az iskolából. Április folyamán leltározást kezdett el a soproni anyaházban a városi és vármegyei egyházi népbiztos kollégáival, majd felszólították a nővéreket a szerzetesi ruha levételére, hiszen amennyiben világiakká lesznek, megmaradhatnak állásukban. Július végén maga Faber Oszkár²³⁷ az Országos Vallásügyi Likvidáló Bizottság elnöke érkezett az anyaházba, és két órás beszédében igyekezett meggyőzni a nővéreket, hogy vessék alá magukat a proletárdiktatúra rendeleteinek. És bár az olykor eluralkodó félelem és bizonytalanság a határozott M. Stanislaa anyát is hatalmába kerítette – „*Nem tudom mi lesz velünk. Bármi jön, teljesedjék rajtunk az Isten akarata*”²³⁸ – fogalmazott borúlátóan, mire valóban elérte volna a közösséget a szétszórátás,²³⁹ a proletárdiktatúra megbukott.

²³⁴ A nővéreközösség a szétszórátás után Solymáron 1998-ban épített zárdát, ahol idősotthon is működött.

²³⁵ Thurner Mihály (Márcfalva, 1878 – Sopron, 1952): Német ajkú család tizedik gyermekeként látta meg a napvilágot. Sopronban és Győrben végezte alsóbb iskoláit, majd jogi tanulmányokat végzett Kecskeméten és Budapesten, doktorátusát Kolozsváron szerezte meg. 1918-ban választották Sopron polgármesterévé, aki a Károlyi-kormány idején soproni kormánybiztos a polgármesterség mellett, a tanácsköztársaság alatt hivatali alkalmazottként a városi adminisztrációban dolgozott. Az 1921-es népszavazás alkalmával erőteljesen érvelt amellett, hogy a város Magyarország része maradjon, polgármesterként a két világháború között rendkívül sokat tett a város fejlődéséért, a helyi ipar és gazdaság megerősítéséért, lakásépítő program, idegenforgalmi fejlesztések és a Selmecbányai Akadémia Sopronba költöztetése is időszakában történt. A negyvenes évek elején munkája elismeréseként 1941-ben díszpolgári címet kapott, ám a háború után vád alá helyezték, állásától megfosztották, végül utcaseprőként kereste kenyerét élete utolsó évében Sopronban. TURBULY 1998, 9-17.; 10.

²³⁶ IMNNL 32. doboz, 42. könyv, Az Anyaház krónikája 1906-1933. 159-166.

²³⁷ Faber Oszkár (Spalitz, 1879 – Bécs, 1945): tanár, piarista szerzetesnövendék, de 1902-ben kilépett a rendből. Budapesten lett felsőkereskedelmi iskolai tanár, majd egyházellenes propagandatevékenységért 1918-ban négyévi fegyházbüntetésre ítélték. Tagja volt a Társadalomtudományi Társaságnak és a Galilei Körnek. A Tanácsköztársaság alatt az egyházi vagyon államosításával foglalkozó Országos Vallásügyi Likvidáló Bizottság vezetője, a rendszer bukása után 1921-ben tizennégy évi fegyházbüntetésre ítélték, majd egy fogolycsere-akció keretében a Szovjetunióba került, majd Németországba, végül Ausztriában telepedett le. A világháború alatt bekapcsolódott az ellenállási mozgalmába, de elfogták és kivégezték.

²³⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 162.

²³⁹ A szétszórátás gondolata ekkor más nővéreközösségre is komoly teherként nehezedett. Bőle Kornél domonkos szerzetes július folyamán a kőszegi Szent Domonkos-rendi nővéreknek olyan szentgyakorlatot tartott, amelyek a már véget nem érő kommunizmus idején az esetleges szétszórátásra készítették és erősítették a lelkeket. BŐLE 2018, 90.

Az 1920-as esztendő első hónapjában a nemzetgyűlési választások lebonyolítására a soproni anyaháznak szavazóhelyiséget kellett biztosítania. A város képviselőjelöltje gróf Klebelsberg Kunó volt, akit a rend lelkesen támogatott, és soproni tartózkodása során lakhatást biztosított számára. Klebelsberg rendkívül jó kapcsolatot ápolt a renddel, minden tekintetben megbízott a közösségben, a rendi vezetés, így Steinmayr Stanislaa anyja, és különösen utóda Maurer M. Bonaventura nővér kifejezetten baráti hangvételű levelei, és nem utolsósorban korabeli fotók, melyek a szeretetteljes fogadtatást ábrázolják, egyértelműen tanúskodnak a kiegyensúlyozott kapcsolatról.²⁴⁰

A húszas évek elején forduloponthoz jutott a rendi vezetés, 1921 áprilisában került sor a káptalanra, mely az új rendi vezetést volt hivatva megválasztani. A szavazatok legtöbbször a nezsideri születésű, már 1866 óta a rend kötelékében élő Maurer Mária Magdolna, szerzetesi nevén M. Bonaventura nővér kapta.²⁴¹ A soproni anyaházban 1903 óta volt főnöknő,²⁴² majd Stanislaa anyja mellett a vikária feladatkörét kapta. Sopronba helyezését megelőzően Érsekújváron hosszú évekig óvónőként tevékenykedett, ahol igen elégedettek voltak munkájával, idővel tanítónői oklevelet is szerzett, és a szabadkai kórházban is vezette a nővéreket. Az új vezetés elsődleges problémája a határmódosítások következtében az anyaház és a noviciátus áthelyezése. Mivel a jövő bizonytalan volt, és úgy tűnt Sopron is Ausztriához kerül, ezért tapogatódzások történtek, hogy hova lehetne a házat átköltöztetni, de átmenetileg a kivárás mellett döntöttek, majd az 1921 decemberi népszavazást imával és szentségimádással követve az eredmények hallatára fellelegeztek a ház lakói.²⁴³

Az első világháborút lezáró békeszerződések következtében létrejövő határmódosítások azonban jelentős változtatást eredményeztek, hiszen új noviciátusok és tartományi központok létrehozását igényelte. Az új provinciák létrehozását egyértelműen Magyarország területvesztései²⁴⁴ illetve az Egyesült Államok esetében a nagy távolság indokolta. A döntést – mivel a Csehszlovákiában és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban maradt nővérek Sopronba utazása lehetetlenné vált – káptalan összehívása helyett a római Szerzetesek Kongregációjának hatáskörébe utalták, innen érkezett a rendelkezés 1924. február 16-i dátumozással. A tartományok felállítása Fetser Antal²⁴⁵ győri püspök által továbbított, Rómából érkezett levelek

²⁴⁰ IMNNL 23. doboz, 153. tétel, Gróf Klebelsberg Kunó a jötevő. A témához lásd még: SZÁLKA 2004, 23–25.

²⁴¹ Bonaventura anyja megválasztása harmadik körben valósult meg abszolút többséggel, 27 szavazatot kapott az 54-ből. IMNNL 4. doboz, 46. tétel, Szavazócsoportok füzete. 1921.

²⁴² IMNNL 21. doboz, 142. tétel, Rendi kinevezések 1989-1950.

²⁴³ IMNNL 4. doboz, 31. könyv, Tanácsülési jegyzőkönyv. 1921. december 29.

²⁴⁴ A tartományok országhatárokhöz történő igazítása figyelhető meg a Szent Domonkos-rend magyarországi történetében az I. világháborút követően. GILÁNYI 2020, 20.

²⁴⁵ Fetser Antal (Nagykároly, 1862 – Győr, 1933): Teológiai tanulmányait Nagyváradon és Győrött végezte. 1885-ben szentelték pappá, majd Nagyváradon lett a papnevelő intézet lelkiigazgatója. Szmrecsányi Pál halála után,

alapján az alábbiak: „*Erigendae Prvinciae essent: 1, Provincia Hungarica, cum Residentia Superioris Generalis in domo-principi in Sopron; 2. Provincia Austriaca, cum residentia Provincialis in Oberberg-Eisenstadt (Kismartonhegy); 3. Provincia Cehoslovaciaca, cum residentia Superioris Provincialis in Novi-Zamky (Érsekújvár), 4. Provincia Jugoslavica, cum residentia Superioris Provincialis in Subotica (Szabadka); 5. Provincia Americana, cum residentia Superioris Provincialis in McKeesport.*”²⁴⁶ A jugoszláviai (Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) tartomány tulajdonképpen csak papíron szerepelt, hiszen a Szabadkán és Zentán szolgáló nővérek 1921-ben elhagyták a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot,²⁴⁷ később kérelmezték törlését.

M. Bonaventura anya vezetésének ideje alatt, 1921 és 1939 között jelentősen gyarapodott a vidéki fiókházak száma, hiszen közel húsz iskola és óvoda hívta szolgálattételre őket, valamint tíz kórházban dolgoztak. Sikerült Újszászon az egykori Orczy kastélyt megvásárolni, valamint ajándékozás révén a „Spitzer-birtokhoz” tartozó zombai kastélyt kapta meg a szerzetesrend. A közel húszévnyi kiegyensúlyozott és virágzó korszak a kiteljesedés időszakának mondható, hiszen a közösség jól alkalmazkodott a korszak kihívásaihoz, és létszámban és jelentőségben a hazai női szerzetesközösségek legjelentősebbjeinek vonalába lépett. 1939-ben Berghofer M. Berchmana²⁴⁸ nővér kapta a legtöbb szavazatot, és így ő vehette át az általános főnöknői pozíciót, aki az amerikai tartományban is hosszú időt, mintegy huszonegy évet töltött. Az időközben elhunyt Zehetbauer Ottó néhány évvel M. Stanislaa anya halála után távozott az élők sorából, és utódjául a győri püspök Fetser Antal Fechtinger Mátyást²⁴⁹ nevezte ki. A folyamatos növekedés és új házak nyitásának lendületét a közelgő újabb háború törte meg. Ismét hadikórháznak foglalták le az iskolákat, így az anyaház

mint káptalani helynök kormányozta a nagyváradai egyházmegyét. 1914-től győri megyéspüspök. Támogatásával épült fel a győri gyárvárosi templom 1928-ban.

²⁴⁶ IMNN Levéltár I. doboz, 12. tétel, Tartományok felállítása 1924.

²⁴⁷ Seinmayr M: Stanislaa az isteni Megváltó Leányainak általános főnöknője levele Fetser Antal győri püspökhöz 1921. január 22-én. GYEL_Isteni Megváltó Leányai_1909-1931_371/1921.

²⁴⁸ Berghofer M. Berchmana (Rámóc, 1874 –Kismarton, 1948): Berghofer Teréz 1874. december 16-án született Rámócon (Unterrabnitz, Ausztria) Négygyermekes vallásos tanítócsalád első gyermeke, aki 16 évesen kérte felvételét a soproni anyaházba. A soproni orsolyiták tanítképzőjét végezte el, majd 1883-tól-ban megkapta fehér fátylát és rendi nevét, mit újoncnő. Érsekújváron tanított 17 évet, majd az amerikai McKeesport magyar ajkú lakosságához küldte a rendi vezetés, ahol 21 évet töltött el. 1933-ban került vissza Sopronba, ahol általános tanácsosnő, illetve a Szent József Intézet főnöknője lett. 1939-től általános főnöknő lett, és ezt a tisztséget 1948-ig töltötte be. 1948-ban ismét újraválasztották volna, de az általános főnöknői megbízatást ekkor már nem fogadta el. Ebben az évben Kismartonba (Eisenstadt, Ausztria) települt az osztrák tartomány vikáriájaként. Itt halt meg 1895. augusztus 15-én. IMNN Levéltár 50.doboz 240. tétel Elhunyt nővéreink I. mappája. 65.

²⁴⁹ Fechtinger Mátyás (Sopron,1876 – Sopron, 1957): középiskoláit Sopronban és Győrben, teológiai tanulmányait szintén a püspökvárosban végezte el. 1983-tól káplán, 1902-től hitoktató. 1904-től lelkiigazgató, majd Sopronban a Megváltós Nővérek iskolaegyesületének igazgatója 1925-től. Számos egyesület elnökségi tagja, illetve elnöke volt Sopronban, emellett képzőművészeti alkotásaival is sikereket ért el.

szomszédságában a Szent József Intézetet 1942 nyarán, majd magát az anyaházat 1944 októberében.

III.3 Megváltós Nővérek az egyes magyarországi településeken

A Megváltós Nővérek első házuk megvásárlásakor Sopron külvárosába kerültek, mely akkor még jórészt beépítetlen, ám fokozatosan fejlődő városrésznek számított. A belvárosból történő kilépéssel, de a gyarapodó gyermeksereg révén egyre inkább bekerültek a városi köztudatba, továbbá az alamizsnagyűjtő körutak által a régió lakossága is ismeretséget kötött velük. Meghívásaik elsősorban a tanításhoz, gyermekek neveléséhez kötődtek, de betegek ápolása kapcsán különféle ápolókba, szegényházakba, magánkórházakba, majd a lassan megjelenő városi kórházakba is hívták őket. A legjelentősebb vonzóerőt a gyermekek gondozása és tanítása jelentette, első letelepedéseik is ennek köszönhetőek. Az 1868-as népoktatási törvény rendelkezéseinek értelmében széleskörű iskolanyitási folyamat vette kezdetét Magyarországon, és a tanerő kérdésében az új iskolák alapítóinak választása gyakran esett megbízható szerzetesnővérekre. Már 1874-re datálható²⁵⁰ az első meghívás az osztrák határhoz közeli Neusiedl am See), ahol egy helyi lakos alapítványából a plébánián kisdédóvót létesítettek, illetve nagyobb leányok számára műhelyiskolát nyitottak. A következő év szintén fontos a rend terjedése szempontjából. Megjelennek a püspöki székvárosban, Győrben, annak nádorvárosi iskolájában, ahol 1877-ben már száztizenhárom növendék tanult, és jól felszerelt, tisztántartott intézetnek írják le, ahol a növendékek kifogástalan bánásmódot tapasztalhatnak.²⁵¹ Egy nagyobb lépés következett ezután, mely a nővérek felvidéki megtelepedését hozta. Érsekújváron a szerződés először az óvoda átvételére kötelezte a nővéreket,²⁵² majd a gazdag helyi kereskedő alapítványa révén létrejött Flenger Intézet is a nővérekre „szállt,” később, az 1924-es szervezeti átalakításkor a szlovák tartomány központjává vált. Még a század hetvenes éveiben a győri püspöki vonzáskörzethez tartozó Csornán is megjelentek a helyi „leánytanodában,” melynek szükségét a csornai premontrai prépostság is elengedhetetlennek találta.²⁵³ A hetvenes években ezen kívül Csepregre érkeztek tanítói feladatok ellátására, a következő iskolájuk már 1881-ben Kismartonban volt.²⁵⁴ 1880-

²⁵⁰ „Im Jahr 1874 wurde am 3. September das erste Filial is Neusiedl am See übernommen und dahin 3 Schwestern gesendet.” IMNNL 32. doboz, 198. tétel, Wichtige Notizen II. Das Institut der Töchter des Göttlichen Erlösers in Ödenburg. 1875-1906. 1.

²⁵¹ Népközelők Lapja. 12. évf. (1877) 35. sz. 576.

²⁵² „Szerződés egyrészt az Érsekújvári kisdédóvoda f.é. Augusztus 8-án tartott választmányi üléséből jelen szerződés megkötésével megbízott képviselői s másrészt a Sopronyban székelő „Üdvözítőnk”-ről címzett testvérület ez időszertinti főnökője közt alulírott napon alábbi feltételek mellett kötött...” IMNNL 26. doboz, 166/1. tétel.

²⁵³ ASZT 2022, 100.

²⁵⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. tétel, RIBAI, 1994, 75.

hoz köthető, hogy a soproni magánkórházban betegápolóként léptek fel, és a rendtagok betegek melletti elköteleződése minden bizonnyal ez idő alatt is megvolt, hiszen a házi betegápolást mindeközben folytatták, ám M. Evergilla főnöknő egyik levele szerint a *„az isteni Gondviselés azonban az utóbbi években kevés olyan személyt küldött, aki a betegápolás iránt szeretetet és örömet nyilvánított volna.”*²⁵⁵

A nyolcvanas évek első felében ismét lendületet vett a fiókházak nyitása, és újabb településeken jelentek meg: Tardoskedd, Nagykapornak, Répcekőhalom, Rohonc. Ezek közül mindegyik település tanításra hívta őket, Rohoncon azonban emellett még a szegényház is rájuk várt, és idővel óvodát is nyitottak. A települések közül Nagykapornak újdonságnak tűnik, hiszen Sopron és Győr vonzáskörzetéből kifejezetten kiesik a zalai település, bár Répcekőhalom és Rohonc is egyre távolabb esik Soprontól, míg Tardoskedd egyértelműen Érsekújvár vonzáskörzete. A kapornaki megtelepedést jezsuita kapcsolatokkal lehetne magyarázni, de nem követhető nyomon, hogy mindez pontosan hogyan alakult. A jezsuiták idővel egyre szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a renddel, hiszen 1887-ben már jezsuita atyák²⁵⁶ tartanak lelkigyakorlatot Sopronban Stanislaa anya elképzelése szerint. A kilencvenes években újabb településeken kapcsolódtak be elsősorban a tanítás munkájába. Közel kerültek már a fővároshoz, hiszen a sváb faluba, Budakeszire is megérkeztek, illetve a Fejér megyei Ercsi, Mór is soron következett. Bővült Érsekújvár vonzáskörzetében levő fiókházaik sora a naszvadival (Naszvad-Nesvady), valamint Miklóshalma (Nickelsdorf), Féltorony (Halbturm) a Sopronhoz közelebbi új településeik. Ebben az időszakban legtávolabbi helységük Boldogkőváralja lett, ahová a Zichy család hívta őket óvodai és iskolai feladatok ellátására, a nagy távolság miatt pedig az évi lelkigyakorlatra történő utazásukat és a főnöknő vizitálási útiköltségeit az uradalom vállalta.²⁵⁷

A századfordulón Kismartonban új, már a városon belüli megtelepedés történt a városi óvoda vezetésével, majd 1902-re tehető a rábaközi Szil községbe érkezésük, ahol a tekintélyes esperes-plébános Csigi Vince alapítványának köszönhetően indult az elemi iskola, ahová az Isteni Megváltó Leányait hívták.²⁵⁸ Mosonszentpéter, Süttör, Németkeresztúr és Boldogasszony településeken óvoda és elemi iskola jött létre, ahová szintén a „soproni szürkéket” hívták. Süttörben az ún. Mária-Intézet az Esterházy hitbizomány tulajdonát képezte,

²⁵⁵ IMNNL 3/a. doboz, 32. tétel, Griesz M. Alojzia visszaemlékezése 1892.

²⁵⁶ Lásd a III.6 fejezetben felsorolt jezsuita atyákat.

²⁵⁷ A szerződés gróf Zichy Rezsőné gróf Péchy Jakovina és Steinmayr M. Stanislaa, az anyaház főnöknője között jött létre Kassán, 1983. április 29-én. IMNNL 26. doboz 166/1. tétel.

²⁵⁸ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája (A-tól Z-ig), Az Isteni Megváltó Leányai szili fiókházának krónikája 1902-1944.3.

ahová kezdetben csak az uradalom alkalmazottainak gyermekei járhattak.²⁵⁹ Később a süttöri zárda különleges helyet foglalt el a fiókházak között, hiszen innen szép számmal érkeztek novíciák a rendbe. A nyugat-magyarországi települések közül Mosonszolnok és Mosonszentjános, majd Léka és Lövő következtek, legutóbbi helyen az alapítványt tevő lakos kifejezetten a Legszentebb Megváltó Leányainak meghívását kötötte ki. Az 1910-es évek elején a püspökvárosban, Győr-Szabadhegyen és Újvárosban is rájuk bízta az óvodákat és elemi iskolákat. A megjelenő új társadalmi igények tették lehetővé a Megváltós Rend további „terjeszkedését,” hiszen az egyelőre csekély számú, bár folyamatosan bővülő hazai kórházakba, szegényházakba, beteg vagy öregségükben elmagányosodott emberek gyógyítására és megsegítésére hívták munkatársként a közösség tagjait. Ekkor lett a Szigetvár, Baja, Szolnok, Szentés, a délvidéki városok közül Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta, Újvidék, a felvidéki városok közül Eperjes, Bártfa, Rozsnyó és az érsekújvári kórház a rend újabb bázisává. A Dunántúlon Kapuvár, Zalaegerszeg és Csorna lesznek az újabb kórházi betegápolás helyszínei, és Budapesten is további kórházak lépnek az ápolónővérek szolgálatteljesítési pontjai közé.

Az első világháborút követő zavaros időkben a megszállt területeken egyre nehezebbé vált az élet a nővérek számára. A források tanulsága szerint több felvidéki településen, városban lehetetlenült el a helyzetük, illetve megoldhatatlanná vált a kapcsolattartás az anyaházzal vagy lelkigyakorlatra történő utazásuk Sopronba. Például a felvidéki Naszvad községben tanító nővérek 1919 januárjától tapasztalták a cseh megszállás nehézségeit. A soproni anyaházzal egyre nehezebben tudták fenntartani a kapcsolatot, csak titokban érintkezhetek a rendi előljárókkal. Azok a tagok, akik nem a csehek által megszállt területekről származtak, visszamentek az anyaházba, így számuk megfogyatkozott. A vezetés be is akarta szüntetni a naszvadi házat, de az ottani főnöknő és a hátramaradt nővérek kérésére mégis maradhattak, majd a cseh nosztrifikációs vizsga letétele után folytatták a tanítást. A hiányzó tanerőt világiakkal pótolták, majd a helyzet igazán csak az 1938-as visszacsatolással rendeződött.²⁶⁰

A rozsnyói kórházat 1918-ban vette át a csehszlovák állam, így az ottaniak az anyaházzal még levél útján sem tudtak érintkezni: „*a cseh állam erősen követeli, hogy az itt alkalmazott nővérek idevaló honossággal bírjanak. (...) A cseh állam unszolására le kell tenni az esküt.*” Megkönnyebbülést az 1938-as esztendő hozott, ekkor már szabadon érintkezhetek az anyaházzal.²⁶¹ Az érsekújvári kórházban 1905 óta szolgálatot teljesítő nővérek helyzete a

²⁵⁹ IMNNL 16. doboz, 108. tétel, Süttör. Süttöri fiókház szerződése 1904.VI. pont.

²⁶⁰ IMNNL 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig, A naszvadi fiókház krónikája.

²⁶¹ IMNNL 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig, Krónika a rozsnyói kórházi fiókházunkról 1944-ig.

cseh megszállás alatt szintén ellehetetlenült, a vizitációkat az anyaház nem tudta elvégezni. A nővérek visszatértek a soproni anyaházba 1921-ben, de esetükben nemcsak a kialakuló új államrend, hanem a kórház igazgatójának kegyetlen bánásmódja is nehezítő tényezőnek számított. Az e tárgyban kelt levél tartalma szerint az orvossal sem a vöröskeresztes nővérek, sem a rend gráci nővérei korábban nem bírtak. Az engedelmességből a nehéz helyzetet elviselő nővérek számára tanulságként fogalmazta meg a helyzetet ismerő besztercebányai főnöknő: „*sohase mennyünk (sic!) olyan helyre, ahol már előttünk (sic!) más nővérek voltak, mert nem ok nélkül távoztak el.*” Az első világháborút követő szerb megszállás alatt a szigetvári közkórházban dolgozó nővérek nem tudtak részt venni az anyaházban rendezett előjáró-választáson, így csak postai úton tudták elküldeni szavazatukat.²⁶² A magyarkanizsai szegényházban szolgáló nővéreket a szerbek kiutasították 1920. december első felében, egy időre ezután Szabadkán helyezték el őket.²⁶³

Az 1926-ban létrejött új tartományok a határon túlra került fiókházak helyzetén segítettek, hiszen a bizonytalan kapcsolattartás Sopronnal nem nehezítette tovább a működés mechanizmusát, ugyanakkor folytatódott a további terjeszkedés, az újabb fiókházak nyitása a trianoni Magyarországon. Budapesti konyhavezetés és a rövid ideig tartó tiszaszolnoki szegényház vezetése mellett továbbra is az oktatás-nevelés révén szélesedett hazai hálózatuk a '20-as években. Az 1925. év során budapesti, csornai és győr-nádorvárosi iskolák bővülése mellett új, fontos településre érkeztek a kedvesnővérek. Ez a település a sajátos népi kultúrájáról is ismeretes Mezőkövesd, ahová a megépült gimnáziumhoz kapcsolódó konviktus ellátására kértek nővéreket. Bár ez a szolgáltatítípus nem szerepelt a szerzet célkitűzései között, de a jezsuita P. Jámbor László támogatását élvezve a lényegében a jezsuita atyák lelki gyakorlatain felnőtt nővéreközösség nem mondhatott nemet a kérésre. Mindemellert kilátásba helyezték, hogy a felépülő zárdaiskolába a leányok tanítására is a rendet fogják felkérni.

A következő évben Klebelsberg Kunó támogatásával Komáromban megnyílt elemi iskolában kezdhették meg a tanítást, Szekszárdon pedig Pöndör M. Lujzita nővér bátyja Pöndör János kitartó imájának és könyörgésének hála a rendi előjárók beleegyeztek abba, hogy az átmeneti épülethiány ellenére nővéreket küldjenek, akik elkezdik a lányok elemi oktatását.²⁶⁴ Bár a fővárosban ekkor már megtelepedett a rend, a környező Budakeszi mellett 1927-ben a pesti oldalon is új bázisuk lett Vecsésen. A helyi plébános és jegyző a megépült impozáns

²⁶² IMNNL, 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig. – Az Isteni Megváltó Leányai működésének története 1896-1946-ig Somogy vr. Szigetvár közkórházban. 13.

²⁶³ Steinmayr Stanislaa az Isteni Megváltó Leányainak általános főnöknőjének levele a győri püspöknek 1921. január 28-án. GYEL_Isteni Megváltó Leányai_1919-1931. 371/1921.

²⁶⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 205.

kultúrház vezetésére kért nővéreket az anyaháztól, akik a tanítás mellett családsegítést is végeztek. Vecsésen a következő évtől az Andrássy-telepen, munkások körében szintén megindult a családok látogatása és segítése a tanítás mellett. Az 1927-es év nagy lépése az alföldi Csongrádban történő megtelepedés, ahol Piroskavárosban elemi iskolát vezettek. A városközponttól három km-re elhelyezkedő tanyasi iskola építését Klebelsberg is támogatta. A meghívás még gróf Károlyi Sándor végrendeletéhez köthető, aki kitűnő gazdálkodó révén a Hangya-szövetkezet megalapításával megindította a hazai szövetkezeti mozgalmat, de emellett szociális érzékenységét alátámasztandó Újpesten kórházat, tanoncotthont és internátust, és aggok számára menhelyet létesített.²⁶⁵ A nagykárolyi Károlyi uradalomhoz tartozó Csongrádon létesítendő zárdaiskola számára 150 ezer korona Hangya-részvényt és a csongrádi serház épületét adományozta, de utóbbi később már csupán tégláival szolgálhatta az iskolaépítést,²⁶⁶ előbbi pedig az 1920 évek elejére elértéktelenedett. Ennek ellenére Szedlacsek István apát-plébános elköteleződésének köszönhetően, és a klebelsbergi támogatás által az iskola felépült, ahol a Megváltós Nővérek megkezdhatték a munkát. A Széchenyi családdal ápolt kapcsolatok révén egyértelmű volt, hogy a nagycenki zárdaiskolába Megváltós Nővéreket hívnak 1929-ben, illetve ebben az évben Kenderesen, a kormányzóé által építtetett zárdaiskola és internátus Szentgyörgyi József²⁶⁷ egri kanonok meglátása szerint a Megváltós Nővérek kezében számíthatna leginkább kiteljesedésre, akik Mezőkövesden már bizonyítottak.²⁶⁸

Az 1930-as évek elején a Rábaközben bővült a nevelő-oktató tevékenységi kör, ahol szintén helyi alapítványtevő, nevezetesen az Alaker család jóvoltából létesült óvoda. A család közeli rokona Alaker M. Richarda nővér, aki megváltós rendtagként minden bizonnyal erősítette a család és a szerzet közötti kapcsolatokat, és az özvegy Alakerné kisebb fia, a jezsuita szerzetes Alaker György Gévy-Wolff Nándor²⁶⁹ államtitkár közbenjárására pénzt tudott

²⁶⁵ Kimutatás néhai gróf Károlyi Sándor és felesége, gróf Kornis Clarisse által Újpesten és Istvántelken létesített jótékony intézmények 1914. július 1-től 1915. december 31-ig való működéséről. Budapest, 1916.

²⁶⁶ Gróf Károlyi Sándor Római Katolikus Elemi Leányiskola Története 1927 – 1948 37. http://www.kistemplom-csongrad.hu/files/kiadvanyok/grof_karolyi_sandor.pdf (Letöltés ideje: 2023.10.16.)

²⁶⁷ Szentgyörgyi József (Sátoraljaújhely, 1891. – 1955. április 22.): 1913-ban szentelték pappá, majd káplánként szolgált Hevesen és Nagykállón. 1920-tól hittanár Mezőkövesden, majd 1922-től ugyanitt a Szent László Konviktus igazgatója. 1928-tól az egri Szent József Internátus igazgatója, majd 1933-tól az egyházmegyei Actio Catholica elnöke. 1934-től érseki tanácsos, egyházmegyei tanfelügyelő, 1935-től számvevőszéki igazgató, 1941-től az egri szeminárium rektora. 1928-tól pápai káplán, 1939-től tb. kanonok, 1941-től kanonok, 1942-től kompolti c. apát. TENGELY 2016, 145-146.

²⁶⁸ IMNNL 3/b doboz, 200. könyv, RIBAI 1994, 211.

²⁶⁹ Gévy-Wolff Lajos (Rábapordány, 1870 – Sopron, 1863): 1920 és 1938 között Sopron vármegyei alispán, Rábapordány jótévéjének tartja a helyi emlékezet. A győri bencés gimnáziumban érettségizett, jogi tanulmányait Győrben és Budapesten végezte. 1892-től kismartoni szolgabíró, majd főszolgabíró. 1918-ban nemességet kapott IV. Károlytól, és bár az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársasági idő alatt is hivatalban maradt, ezt követően az ellene indított eljárás során nem találtak ellene szóló bizonyítékot, ami alapján aztán mellőzték volna. Hosszú közigazgatásban eltöltött éveinek is köszönhetően 1920-tól Sopron vármegye alispánjává választották, ezt a pozíciót nyugdíjazásáig betöltötte. Időszaka alatt a közúthálózat fejlesztése, mezőgazdaság élénkítése,

szerezni a kultusztárcától.²⁷⁰ A harmincas évek első felében Fertőrákos, a Mezőkövesddel szomszédos Szentistván, a Komáromhoz közeli Ács, az egri egyházmegyéhez tartozó Hort, valamint az erőteljesen református többségű Püspökladány lettek az új állomások. Ezek közül az elsők már jól működő fiókházak vonzáskörzetében jöttek létre, a horti munkavállalás Szentgyörgyi József közbenjárásának köszönhető, legutóbbi helyre pedig a helyi plébános Desewffy Elemér hívta őket. A krónikák híradása szerint több esetben fenntartással fogadták a nővéreket a református lakossággal is rendelkező falvak. Ácson a református közösség tartott a megjelenő katolikus szerzetes-tanerőtől, fogadásuk egész csendben zajlott, többen attól féltek, hogy a reformátusok ellen fognak dolgozni. Idővel az ellentétek szépen elsimultak a házi krónika szerint, és a zárdaiskola minden nagyobb ünnepségen, eseményén szép számmal részt vettek a református testvérek is.²⁷¹ Időnként felbukkan a nővérek történetében a háztartásvezetésre való felkérés, és nem minden esetben tudnak nemet mondani, így 1933-ban a Központi Papnevelő Intézet rektora, Tóth Tihamér²⁷² kérte fel őket, majd ugyanebben az évben az új győri püspök Breyer István²⁷³ is a püspökvárba. Utóbbi helyen csak három évet töltöttek, de a központi szeminárium vezetése kifejezetten elégedett volt munkájukkal.

Folytatódott a betegápolás munkája is, így a kapuvári, sárvári közkórház, a tatai magánkórház, a letenyei szegényház a harmincas években vált újabb munkaterületté. Utóbbi településen a zalaegerszegi kórház és szegényház híre kapcsán érkezett a megkeresés. Kapuvár és Sárvár újabb rábaközi állomások, Tatára pedig a Szent István kórház egykori orvosa, Mike József révén érkeztek a nővérek.²⁷⁴ A harmincas években Tiszafüred, Gáva, Szajol, Martonvásár és Agyagosszergény váltak újabb hálózati pontokká a tanítás révén, a negyvenes évek első felében pedig Écs, Rajka és Pesterzsébet. Tiszafüred Mezőkövesd közelsége miatt válhatott újabb állomássá, Szajol, Szolnok, Martonvásár, Budapest, Agyagosszergény pedig

közegészségügyi és oktatásügyi előrelépések történtek. Szülőfalujában, Rábapordányban támogatta a Megváltós Nővérek megtelepedését, és az óvoda és a zárdá felépítését. A főutcát róla nevezték el, és ez a község is sok más rábaközi településsel együtt díszpolgárává választotta.

²⁷⁰ MNL_GYMSML_SL VIII.73. Soproni Isteni Megváltó Leányai Kisdédóvóképző Intézete. 1. doboz. Isteni Megváltó Leányai R.

²⁷¹ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai ácsi fiókházának krónikája.

²⁷² Tóth Tihamér (Szolnok, 1889 – Budapest, 1939): teológiai tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. Hevesen és Gyöngyösön volt hitoktató. 1913-tól Egerben teológiai tanár, majd Budapesten a papnevelő intézet tanulmányi főfelügyelője, majd 1931-től kormányzója. 1938 májusától veszprémi segédpüspök, majd 1939-től püspök. Pedagógiai és valláserkölcsi témában jelentetett meg több munkát.

²⁷³ Breyer István (Budapest, 1880 – Győr, 1940): gimnáziumi és teológiai tanulmányait Budapesten végezte, majd 1903-ban szentelték pappá. Ezután a fővárosban hitoktató, érseki titkár, hercegprímási irodaigazgató. Dolgozott a Vallás- és Közoktatásiügyi minisztériumban tanácsosként, helyettes államtitkárként. 1928-tól a budapesti papnevelő intézet rektora. 1933 decemberében győri megyéspüspöknek nevezték ki. 1935-ben egyházmegyei zsinatot hívott össze, felújította a székesegyház épületét.

²⁷⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 235.

Kapuvártól alig néhány km-re helyezkedik el, így tehát ismét elmondható, hogy korábbi állomáshelyek hatósugarában jelennek meg az új fiókházak. A Nyíregyháza melletti Gáva településre Karalyi Fehér Ignác révén kerültek a nővérek.²⁷⁵ Összességében 1945 előtt az alábbi településekről tudunk, ahol megváltós rendtagok dolgoztak: Ács, Agyagosszergény, Baja, Bártfa(Bardejov), Besztercebánya(Banská Bystrica), Boldogasszony(Frauenkirchen), Boldogkőváralja, Budakeszi, Budapest, Csepel, Csepreg, Csongrád, Csorna, Dobsina(Dobšiná), Écs, Eperjes(Prešov), Ercsi, Érsekújvár(Nové Zámky), Féltony(Halbturm), Fertőrákos, Gáva, Győr, Győr(Szabadhegy), Győr(Újváros), Győr-Nádorváros, Hort, Jászárokszállás, Kajár, Kapuvár Kassa(Košice), Kenderes, Kismarton(Eisenstadt), Komárom, Léka(Lockenhaus), Letenye, Magyarkanizsa(Kanjiža), Martonvásár, Mezőkövesd, Miklósfalva(Nickelsdorf), Mór, Mosonszentjános, Mosonszentpéter, Mosonszolnok, Nagycenk, Nagykapornak, Naszvad(Nesvady), Németkeresztúr(Deutschreuz), Nezsider(Neusiedl am See), Oroszvár(Rusovce), Ózd, Pestszenterzsébet, Püspökladány, Rábapordány, Rajka, Répcekőhalom(Steinberg), Rohonc(Rechnitz), Rozsnyó(Rožňava), Sárvár, Sopron, Süttör, Szabadka(Subotica), Szajol, Szany, Szeged, Szekszárd, Szentés, Szentistván, Szigetvár, Szikszó, Szil, Szolnok, Tardoskéd(Tvrdošvce), Tata(Tóváros), Tiszafüred, Tiszaszolnok, Ujszász, Újvidék(Novi Sad), Vác, Vecsés, Vecsés(Andrássy-telep), Zalaegerszeg, Zenta(Senta), Zomba.

III.4 Megváltós Nővérek a betegápolás terén: formálódó nővérképzés

A kezdetekkor a rend elsődleges feladatának a betegápolást tekintette, hiszen az alapító leginkább ebben látta a Krisztus-követés beteljesítését, a rendi karizma megvalósítását. Idővel ezt némiképp háttérbe szorította a gyermekek nevelése és oktatása, de a házi betegápolás és a kórházi szolgálattétel mindig szerepet kapott a nővérközösség életében.

A magyarországi betegápolás történetében női betegápoló rendek közül elsőként a Szent Erzsébet apácák érkeztek, akik budai megtelepedését Esterházy Imre hercegprímás, és Mária Terézia, majd II. József anyagilag is támogatták, utóbbi különösen szívén viselte a vízivárosi kórház sorsát.²⁷⁶ A 19. század közepén egyre több betegápolással foglalkozó nővérközösség jelent meg Magyarországon, akik kórházi szolgálata iránt a századfordulón komoly kereslet mutatkozott, így a Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek, a szintén vincés

²⁷⁵ „A székelyek történetírója Gáván a nyolcvankét éves szabolcsi papköltő. Látogatás Karalyi Fehér Ignácánál. Minden vagyónát a magyar iskolázás céljaira hagyományozta. Az egykori Bessenyei-kúriában az Isteni Megváltó Leányai telepednek le Gáván.” Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap, 11. évf. (1943) 178. sz. 4.

²⁷⁶ KOLTAI 2016.

nővéreként is emlegetett Páli Szent Vince Szeretet Leányainak Társulata, vagy az Assisi Szent Ferenc leányai betegápoló nővérek is elkezdheték tevékenységüket.²⁷⁷

Az első intézményes ápolási feladatokat a Megváltós Nővérek Sopronban látták el az úgynevezett magánkórházban – később Zita-kórház – melyet 1827-ben alapítottak, és az itteni feladatok elvégzésére a fentebb már említett neves polgár Flandorffer Ignác kérte a nővéreket 1880-ban,²⁷⁸ majd az intézményesült terepen megszerzett tudást már a házi betegápolásban is hasznosíthatták. 1901-től a Soproni Városi Szegényápolóban, majd az egykori ispotály és lazarétrom egyesítése révén létrejött városi közkórházban 1904-től kezdtek dolgozni.²⁷⁹

Az alamizsnagyűjtő körutak révén a nővérek távolabbi városokba is eljutottak, és ennek révén Dél-Magyarország nagyobb városaiba, Szigetvárra (1896), Szabadkára (1896) és Bajára (1904) hívták őket kórházi szolgálattételre, de Magyarországon (1900) és Zentán (1902) is foglalkoztak szegényekkel a századfordulón, amely ápolási feladatokat is jelentett természetesen. A századforduló időszakában lendületet vevő déli „terjeszkedésük” legtávolabbi pontja végül 1912-ben Újvidék lett, ahol szintén a városi kórházban kezdtek el dolgozni. A Felvidék városaiba ugyancsak a századfordulón érkeztek, így Eperjesre (1899), Bártfára (1902), majd jó tíz évvel később, 1913-ban Rozsnyóra hívják a nővéreket a Kósa-Schopper-féle kórházba.²⁸⁰ Ezzel együtt a fővárosi kórházi munkaterületek is bővültek. Budapesten először 1908-ban a Fehér Kereszt Gyermekkórházban²⁸¹ kezdtek ápolói szolgálatot, noha ez a munkahely nem volt hosszú életű, csupán 1914-ig tartott, de feltételezhetően ezáltal lendületet vett fővárosi kórházi jelenlétük, mivel a Honvédkórházban, a Korányi Sándor vezette III. számú Belgyógyászati klinikán,²⁸² mely 1936-tól Urológiai Klinika lett, 1922-től és az I. számú Belgyógyászati Klinikán is elkezdenek szolgálni.

Ismét közelítve a tízes évekhez a Dunántúlon Kapuváron²⁸³ és Zalaegerszegen,²⁸⁴ majd 1915-ben Csornán²⁸⁵ vállalták a kórházi ápolást, utóbbi helyen már a helyi nőtársadalom két generációját is kinevelték, és a dr. Kokas Lajos igazgató főorvos vezette Margit kórházban

²⁷⁷ SASVÁRI 1986, 125-127.

²⁷⁸ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_940/1880 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 77.

²⁷⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 111-112.

²⁸⁰ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig., Krónika a rozsnyói kórházi fiókházunkról 1944-ig.

²⁸¹ A „Szegény Beteg Gyermek Egyesületből” kialakuló Fehér Kereszt Egylet 1886-ban kezdte meg működését, mely a budapesti Tűzoltó utcában kialakított épületcsoportban 1896-ban nyitotta meg a Fehér Kereszt Gyermekkórházat.

²⁸² SASVÁRI 1986, 125.

²⁸³ Dr. BALLAGI 2009, 33; 58.

²⁸⁴ CSOMOR 2020, 124.

²⁸⁵ Csorna egészségügyének történeti áttekintéséhez: ASZT 2022, 67-73.

teljes volt a bizalom a rend nővérei iránt.²⁸⁶ Az 1920-as években már Szolnok (1920), Győr (1924) és Szentés (1924) közkórházai következtek. Az alföldi Szolnok és Szentés városokba egyházi előljárók, Liebner János²⁸⁷ püspöki biztos valamint Fehér András szentesi plébános közbenjárására kérték őket „*olyan vidékre, ahol még apácát sem láttak*”, és itt, a szentesi szerződésben olvasható először az évi tizenöt napos szabadság, amely a lelkigyakorlat idejét is biztosította.²⁸⁸

A trianoni határok meghúzásával a nővérek vagy elhagyták a határon túlra került kórházakat, vagy Csehszlovákiában a szlovák provincia irányítása alatt működtek tovább az egészségügyi intézményekben. A Felvidék egy részének visszatérése után a kassai kórházban a Megváltós Nővérek a szlovák Vincés Nővérek helyét vették át 1939 márciusában, és egészen 1945 áprilisáig teljesítették ott szolgálatot. A Szent István kórházból érkeztek ide az első nővérek, de Eperjesről és Sopronból is jöttek, így számuk hamarosan 93-ra emelkedett.²⁸⁹ Az első bécsi döntés következtében visszatért városok más kórházaiba is szívesen hívták volna a rend nővéreit, amint M. Lucina nővér M. Bonaventura anyának 1939 januárjában írt levelében olvasható: „*Mondta, hogy a kérvényt a kassaiak még nem nyújtották be, de tud róla, hogy a Vincések el akarnak menni és helyettük szerzetesnőket akarnak. Ő örül, hogy ajánlkozik egy Rend, és azon lesz, hogy megkapjuk. (...) Azt is mondtuk, hogy Johan mélt. Urat kerestük, mert ő Tisztelendő Rendanyánkat személyesen ismeri stb. Megkérdezte, hol működünk, elsoroltuk neki főbb házainkat. Mondotta Ungváron és Beregszászon is kellenének szerzetesnők a kórházba.*”²⁹⁰

A betegek gondozásával foglalkozó Megváltós Nővérek számára a 20. század '20-as éveitől egyre fontosabb kérdéssé vált a megfelelő képzés megszerzése. Annak érdekében, hogy a nővérek megfelelően felkészültek legyenek a betegápolásra, az 1860-as évektől kezdődően elsősorban gyakorlati úton sajátították el a legfontosabb ismereteket. A fiatal, kezdő ápolónővérek az idősebbek mellé kaptak beosztást, így azoktól tanulták el a legfontosabb és legalapvetőbb eljárásokat. A szabadkai kórházban már az odaérkező nővéreknek tartottak tájékoztató, ismeretterjesztő előadásokat, és Sopronban az anyaházban fogalmazódott meg

²⁸⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 117.

²⁸⁷ Liebner János (Kakucs, 1888 – Róma, 1925): 1910-ben szentelték pappá, ezt követően Ceglédbercelen, majd Újhartyánban szolgált. Bécsben és Rómában folytatta tanulmányait, teológiai doktorátusát 1914-ben szerezte meg. 1920-ban került Szolnokra, mint püspöki biztos, ahol rövid tartózkodása idején megindította a Vártemplom felújítását, és több katolikus szervezetet, kórházi, szegényházi lelkészséget is létrehozott. Később Vácra, majd Rómába került, igen fiatalon, harminchét évesen halt meg 1925-ben.

²⁸⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 119.

²⁸⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 242., 244.

²⁹⁰ M. Lucina nővér levele Maurer M. Bonaventura általános főnöknőnek 1939. január 21-én. IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház.

először a gondolat, hogy a nővérek számára nagyon hasznos lenne a betegápolási tanfolyam elvégzése, melyre vonatkozólag a rendi tanácsülési jegyzőkönyv is tartalmaz már adatot.²⁹¹

Magyarországon 1881-ben hivatalosan megalakult Magyar Vöröskereszt keretein belül működő nővérképzés tantervével és gyakorlati megvalósításának mikéntjével a Korányi Frigyes elnöklete alatt működő Egészségügyi Bizottság foglalkozott, melynek félévente induló tanfolyamain már szerzetesek számára is biztosítottak néhány férőhelyet.²⁹² Ugyanígy az 1885-ben létrejött Vöröskereszt Kórházban működő Betegápolói Intézet ősszel és tavasszal induló tanfolyamain szintén adtak 5-5 helyet szerzetesnővéreknek a csoportokban.²⁹³ Az ápolók képzésének folyamatában az 1906-ban létrejött Magyar Betegápolók és Ápolónők Országos Egyesülete jelentett komolyabb fordulópontot többek között az érdekvédelem területén is, ugyanúgy, mint újabb tanfolyamok indításában, hiszen az ország kórházaiban nagy hiányosság mutatkozott a megfelelően képzett ápolói személyzetben. Az első világháború után színesedett a paletta a hazai ápolóképzésben, melynek egyik legfontosabb lépése a Debreceni Egyetem keretei között létrejövő Ápolónő- és Védőnőképző Intézet 1920-ban,²⁹⁴ illetve több felekezet is, így a katolikus egyház részéről fenntartott Mártha Ápolónő Egyesület,²⁹⁵ az alkalmazásban lévő nővérek számára kétesztendő elméleti és gyakorlati tanfolyamot indított. A sokféle tanfolyam és képzés egységesítését a háború után 1926-tól az Országos Közegészségügyi Intézet megjelenése jelentette, amely alatt 1929-től az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézet működött, mint képző- és módszertani központ, kialakítva azt a tantervet és követelményrendszert, mely kötelezővé vált minden ápolónőképzéssel foglalkozó intézmény számára.²⁹⁶ 1926 januárjában már felkereste a rendi vezető Maurer M. Bonaventura nővér Vass József népjóléti minisztert kérésével, hogy nagyobb kórházakban szerzetesnővérei, akik ápolást tanulnak, ellátást is kaphassanak,²⁹⁷ közben a tervezett ápolói képzés idejét alapvetően túl hosszúnak ítélte a rend, így a négy polgári iskola elvégzését követelték meg csupán a betegápolásra készülő nővérektől, a továbbiakban pedig a rendi képzés keretein belül igyekeztek felkészíteni őket.²⁹⁸

²⁹¹ Maga az anyaház főorvosa tett erre vonatkozólag felvetést, melyet a rendi tanácsülési jegyzőkönyv 1907-ben rögzített. Ekkor előadást is tartott a Zita kórház főorvosa Dr. Gorrónay-Koszow Imre. 1907-ből származik továbbá az az oklevél, mely a soproni magánkórházban tartott betegápolási tanfolyamon részt vett Horváth Anna M. Laurentia nővér sikeres vizsgáit igazolja. IMNNL 4. doboz, 31. könyv, Tanácsülési jegyzőkönyv 1097. 43.

²⁹² KAPRONCZAY – SZEMKEŐ 1983, 193.

²⁹³ KAPRONCZAY – SZEMKEŐ 1983, 194.

²⁹⁴ SÖVÉNYI– PERKÓ – Dr. FEDINECZNÉ VITTAY – GÁL 2020, 6.

²⁹⁵ KAPRONCZAY 2017, 60. 101.

²⁹⁶ KAPRONCZAY – SZEMKEŐ 1983, 197.

²⁹⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 190.

²⁹⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 191.

A Megváltós Nővérek számára a betegápolásban fordulópontot jelentett a Szent István Kórházban történő elhelyezkedés, mely szintén 1926-hoz köthető.²⁹⁹ A kórházlelkész közbenjárására végül sikerült itt, a Szabadkáról kiutasított kórházi nővéreknek munkát adni – illetve a Korányi-klinikáról is jöttek át nővérek – és a kórház azért is volt ajánlatos közeg a nővérek számára, mivel joggal bízhattak abban, hogy az intézmény keretein belül valamilyen formában betegápolóképzésre kerül sor.³⁰⁰ 1929-ben valóban tizennyolc nővér szerezte meg a kórházban a betegápolási oklevelet, 1926 és 1944 között pedig a kórház E pavilonjának, később III. belgyógyászati osztályának vezetését Bencze Gyula vitte,³⁰¹ aki az ápolóképzésnek gyakorlati helyszínt kívánt adni osztályán.³⁰² A nővérek közül kettőt is beajánlott a Johan Béla³⁰³ vezette Országos Közegészségügyi Intézet ingyenes bentlakásos képzésére, akik aztán vállalták a gyakorló kórtermek növendékeinek oktatását.³⁰⁴ Maga a rend is szervezett 1935-ben a Szent Margit Intézetben tanfolyamot, melyen 36 saját rendi nővér és két Keresztes-rendi nővér vett részt.³⁰⁵

Az 1920-as évek végén, 1929-ben kerültek a szegedi klinikára a Megváltós Nővérek. Az eset érdekessége, hogy elsődleges célként a szegedi egyetemen tanuló nővérek lakhatásának biztosítása lebegett az előljárók szeme előtt, és mindez összevágott Klebelsberg elképzelésével, aki Szegeden akarta a kongregációt látni.³⁰⁶ Így aztán a kulturpolitikus javaslatára a klinika

²⁹⁹ „A tanács a soproni „Isteni Megváltó Leányai” kongregációjának ajánlatát, mely szerint a kongregáció nővérei a Szent István Közkórházban a betegek ápolását és az ezzel kapcsolatos teendőket hajlandók elvégezni – elfogadják. – (...) A tanács legfeljebb 12 betegápolást tanuló jelöltnek ad lakást és élelmezést azzal a feltétellel, hogy ezek a nővérek a tanulás befejezése után első sorban a főváros kórházaiban helyeztessenek el, amennyiben azt a tanács kívánja.” 64.568/1926-X iktatószámú határozat. Buzáth sk. alpolgármester. IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház.

³⁰⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 191.

³⁰¹ Dr. BALÁZS 1985, 30.

³⁰² „A Szent István Kórház Főnöknője a mult héten értesítette azon tervemről, hogy osztályomnak, az E pavilonnak földszinti kórtermét teljesen a Rockefeller Intézet ápolónő kurzusának tanítási célokra szeretném átadni.” Professor Dr. Bencze Gyula a Szent István Kórház belgyógyász főorvosának levele Maurer M. Bonaventura anyának 1931. október 25-én. IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház.

³⁰³ Johan Béla (Pécs, 1889 – Budapest, 1983): orvos, egészségpolitikus, államtitkár. A pécsi ciszterci gimnáziumban érettségizett, majd 1912-ben szerezte meg orvosi oklevelét Budapesten, 1914-től tanársegéd, 1924-től adjunktus, 1919-től a Szent István Kórház kórbonctani osztályának vezetője. Az 1920-as évek elején Rockefeller-ösztöndíjasként az USA-ban kórbonctani tanulmányokat folytatott, majd az európai államokban a közegészségügyi helyzetet tanulmányozta. Az évtized második felében szervezőmunkájának köszönhetően jött létre az Országos Közegészségügyi Intézet, illetve 1935-től a nyilas hatalomátvételig tartó időszakban szakállamtitkári időszaka alatt épült ki a falvakra kiterjedő vidéki egészségügyi szolgálat, a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és néhány hónapig a kistarcsai internálótáborban tartották fogva. Az 1950-es évek második felétől a gyógyszerkutatásban tevékenykedett. A 20. századi magyar megelőző orvostudomány egyik legjelentősebb alakja.

³⁰⁴ „Amint tetszik rá emlékezni, amikor megindult a Rockefeller Intézeti kurzus, én szorgalmaztam, hogy a rendből is vétessenek fel testvérek, mert már akkor az lebegett szemem előtt, hogy az ott nyert kiképzés alapján ők vehessék át osztályomon az Intézeti növendékek kiképzését.” Professor Dr. Bencze Gyula a Szent István Kórház belgyógyász főorvosának levele Maurer M. Bonaventura anyának 1931. október 25-én. IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház.

³⁰⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 194.

³⁰⁶ IMNNL 4. doboz, 32. könyv, Tanácsülési jegyzőkönyv 1928. 105.

meghívta a rendet betegápolásra a kórházba, majd engedélyezték, hogy a leendő tanítóképzési nővértanárok is ott lakhassanak a betegápoló testvéreik között.

A rendi betegápolók képzésének kérdése a '30-as évek közepén új lendületet vett. A kongregáció mindenre nyitott és érdeklődő irányítója, Maurer M. Bonaventura általános főnöknő az 1935. augusztus 25-29. között megrendezett római Nemzetközi Betegápoló Kongresszuson is részt vett két nővére kíséretében. A meghívás a Vincés Nővérek által érkezett, akik római Szent Márta Intézetükben elhelyezést is biztosítottak a kiutazó három megváltós szerzetesnővérnek.³⁰⁷ A kongresszuson nagy számban jelentek meg betegápoló szerzetesek és az egységes ápolóképzés mellett foglaltak állást.³⁰⁸ A kongresszus értekezletein megfogalmazódott, hogy a szerzetes ápolók képzésére a jövőben feltétlen szükség van, hiszen az ápolás terén megmaradásuk ettől függ: *„Törekvésüket a jövőben megkésztesszük, mert a követelmények mindig élesebbek lesznek, s hamar be fog következni, hogy csak okleveles ápolókat fognak elfogadni. Már sokan megértették a helyzetet mondván: „Ha kórházainkat meg akarjuk tartani, fel kell ébrednünk, s jobban kell csinálni a dolgot, mint mások.” (...) Ha nővéreink nincsenek úgy kiképezve, s ennek következtében nem tudják kötelességeiket úgy teljesíteni, mint világi ápolónők akkor ezek foglalják el helyüket, s a szegény betegek ki lesznek téve annak a veszélynek, hogy utolsó óráikban a vallás vigaszaiban nem részesülhetnek.”*³⁰⁹ A szerzetes-betegápolók tehát a megfelelő képzést valójában azért is fontosnak tartották, mert ennek hiányában veszélyeztetve látták munkahelyeiket. A hazai Megváltós Nővérek a harmincas évek folyamán igyekeztek minden lehetséges alkalmat megragadni, hogy tanfolyamon vehessenek részt. A fentebb már említett Johan Béla, az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója, majd a Belügyminisztérium közegészségügyi kérdésekért felelős szakállamtitkára folyamatos levelezésben állt a rend általános főnöknőjével, és annak kéréseit igyekezett teljesíteni. M. Bonaventura anya több alkalommal levélben fordult a méltóságos úrhoz különféle kérdésekben, mint például, hogy a védőnői képzéshez szükséges

³⁰⁷ *„Melegen köszönöm kedves figyelmét, hogy a Rómában tartandó betegápolási kongresszusra volt kedves figyelmemet felhívni. Más oldalról nem kaptunk erre vonatkozólag semmiféle értesítést, nem is olvastunk róla, tehát egészen új hír ez számunkra. (...) Mindenesetre megragadjuk az alkalmat és küldünk két nővért a nagyon hasznosnak ígérkező kongresszusra. (...) Igen érdeklénének a kongresszus előadásai, hacsak lehet, elmegyek.”* IMNN Levéltár 11. doboz, 80/1/b. tétel, Betegápolónőképző; Maurer M. Boneventura általános főnöknő levele Proiszl Angela, a Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek tartományfőnöknőjének 1935. július 22-én. IMNN Levéltár 11. doboz 80/1/b. tétel, Betegápolónőképző.

³⁰⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 289.

³⁰⁹ Tudósítások a szerzetestársulatok betegápolónővéreinek a Vatikánvárosban tartott értekező gyűléséről 1935. aug. 25-29. I. Értekezlet 7. IMNNL 11. doboz, 80/1/1. tétel, Betegápolónőképző.

oktatást estükben mellőzzék,³¹⁰ vagy, hogy a rendi szellem megőrzése érdekében a Megváltós Nővéreket egy folyosón helyezték el,³¹¹ és imagyakorlataikra és a szentmisére megfelelő időt biztosítsanak.³¹² Az államtitkár a főnöknő kéréseit készséggel teljesítette, és a Szent Margit Intézetben induló ápolónőképző tanfolyamot is szívesen támogatta.³¹³ Az Egészségügyi Alkalmazottak folyóirata, a Betegápolásügy először az 1936. június-júliusi száma tudósít arról,³¹⁴ hogy a rend nővérei vizsgát tettek, melyen a Magyarországi Betegápolók és Ápolónők Országos Egyesülete is képviseltette magát a bizottságban, ezt megerősítette M. Bonaventura anya és Johan Béla közti levélváltás, miszerint engedély a tanfolyam indításához egyelőre nem szükséges, de a tanfolyammal kapcsolatos anyagot a Belügyminisztérium elé volna érdemes terjeszteni.³¹⁵ A betegápolási vizsgát tevő szerzetesnővérek közül a lap először az Assisi Szent Ferenc leányait említi 1932-ből. 1938-ban már a Szatmári Irgalmas Nővérek, a Legszentebb Üdvözítő Leányai és a fenti ferences-rendi irgalmas nővérek zárdáiban külön vizsgát hirdettek a Megváltós Nővéreké mellett.³¹⁶ Az 1938-as vizsgákról a lap részletesen tudósít. A Megváltós Nővérek Szentesen és a Szent Imre herceg úti rendházban vizsgáztak, összesen ötvenegyen. A vizsgálónök kifejezte köszönetét a tartományfőnöknöknek is, és kifejezte, hogy a nővérek „*nagy értéket fognak jelenteni a magyar kórházügynek, a magyar közegészségügynek és a katolikus egyháznak egyaránt.*”³¹⁷

A rendi betegápolóképző indításának ötlete 1938-ban merült fel ismét, hogy a két éves tanfolyamot elvégzett nővérek rendi társaiknak is tudjanak tanfolyamokat tartani,³¹⁸ az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézet ebben az évben indított betegápoló szerzetesrendek számára kurzust. A rendi betegápolóképzés indítása annak ellenére, hogy szükség lett volna rá mielőbb, hiszen 1940-ben az ötszáznegy betegápoló Megváltós nővér közül csupán 209 rendelkezett

³¹⁰ Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. március 14-én. IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Betegápolónőképző.

³¹¹ Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. augusztus 22-én. IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Betegápolónőképző.

³¹² Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. július 20-án. IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Betegápolónőképző.

³¹³ dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár levele (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) Maurer M. Bonaventura nővérnek az Isteni Megváltó Leányai rendfőnöknőjének 1935. augusztus 26-án. IMNNL 11. doboz, 80/2/a. tétel, Betegápolónőképző

³¹⁴ Betegápolásügy. 17. évf. (1936) 7-6. sz. 70.

³¹⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 194.

³¹⁶ Betegápolásügy. 15. évf. (1938) 5. sz. 75-76.

³¹⁷ Betegápolásügy. 18. évf. (1938) 6-7. sz. 86-88.

³¹⁸ IMNN Levéltár 4. doboz 32. könyv. Tanácsulési jegyzőkönyv 1938. 366.

valamilyen betegápoló oklevéllel,³¹⁹ csak a Szatmári Irgalmas Nővérek vállalkoztak 1942-ben, ám az ő Esztergomban létesítendő iskolájukba sajnos Berghofer M. Berchmana általános főnöknő nem tudott nővéreket küldeni, mivel minden ápoló kézre szükség volt a kórházakban.³²⁰ Serédi Jusztinián hercegprímás megbízásából a tartományfőnöknő a következő év augusztusában, októberében és decemberében a Szent Margit Intézetbe hívta össze a betegápoló szerzetesrendek elöljáróit, hogy megvitassák a tervezett Római Katolikus Szerzetes- és Betegápolónőképző Intézet tan- és rendtartását.³²¹ Az elképzelések szerint a szervezet a Belügyminisztérium illetve az Országos Közegészségügyi Intézet fennhatósága alá tartozott volna, illetve az illetékes egyházi főhatóság és rendi felügyelet alatt is állt volna.³²²

Ezt követően többször is hívták egyeztetésre a Szent Margit Intézetbe az elöljárókat, de a betegápolóképzés kérdése érdemben már csak a háború után került elő ismét, amikor is a Népjóléti Minisztérium hatáskörébe került. A rendi elöljárók továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy saját rendtagjaik számára betegápolónőképzőt nyissanak, mivel a képzés szükségessége mellett a rendi szellem megtartásának szempontjából ezt előnyösebbnek gondolták.³²³ A negyvenes évek közepén a rend továbbra is legalább ötszáz nővért foglalkoztatott a betegápolás terén,³²⁴ így az egységes és folyamatos képzés már a közösség majdnem felét érintette.

A feltételeket, melyet a Népjóléti Minisztérium határozott meg – mint internátus, gyakorlóterem, gyakorló-kórterem, zöldkeresztes oktató nővérek – a szerzet tudta teljesíteni, s többek között a kassai kórház volt igazgatója, Mészáros Gábor³²⁵ - aki Kassán már korábban

³¹⁹ A dokumentumok között található 1940-es kimutatás alapján az akkor 17 kórházban (Baja-Közkórház, Budapest-Herzog-klinika, Budapest-Illyés klinika, Budapest-Szt.István Kórház, Budapest XIV. Stefánia úti Belgyógyászati Intézet, Csorna-Margit kórház, Győr-Nádorváros-Szentháromság Kórház, Kapuvár-Közkórház, Kassa-Állami Kórház, Sárvár-Közkórház, Sopron-Erzsébet Kórház, Szeged-Belgyógyászati Klinika, Szentes-Közkórház, Szigetvár-Közkórház, Szolnok-Közkórház, Tata-Tóváros-Magánközkórház, Zalaegerszeg-Közkórház) dolgozó 504 nővér közül 209 rendelkezett valamilyen ápolói oklevéllel vagy 1-3 éves betegápoló tanfolyamot végzett. – IMNNL 11. doboz, 80/4. tétel, Betegápolónőképző. Kórházi betegápoló nővéreinkről kimutatás 1940.

³²⁰ Berghofer M. Berchmana általános főnöknő levele Szabó M. Erna főnöknőnek, Esztergom, Kolos-kórház. IMNNL 11. doboz, 79/e tétel, A betegápoló-képzés kezdete.

³²¹ Meghívó főeljáró részére 1943. augusztus 21-re; 1943. október 8-ra. Meghívó és tárgysorozat 1943. december 9-re. IMNNL 11. doboz, 80/5. tétel, Betegápolónőképző.

³²² Tanítás és rendtartás tervezet a Római Katolikus Betegápolónőképző Intézet számára. IMNNL 11. doboz, 79/d tétel, A betegápoló-képzés kezdete.

³²³ „Mikor a rendi elöljárók látták, hogy az új kiképzés mennyi veszélyt rejt magában a szent hivatás és a rendi szellem szempontjából, ha azt világi iskolában kapják, elhatároztuk, hogy saját rendünk keretében és tagjaink részére a betegápolónőképzőt megnyitjuk.” Berghofer M. Berchmana: Rendi betegápolónői kiképzésünk tervezetének ismertetése. IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Betegápolónőképző.

³²⁴ Serédi Jusztinián Czapik Gyula veszprémi érsek után Folba János prelátust, tábori vezéresperest bízta meg a Katolikus Ápolónők Tanfolyamának felügyeletével, akinek kérésére 1941-ben készült kimutatás a rend betegápolással foglalkozó tagjairól. Ekkor 550 főben állapították meg a létszámot. Horváth M Priscilla általános főnökhelyettes levele Folba János prelátus úrhoz 1941. szeptember 25-én. IMNNL 80. doboz, 80/4. tétel, Betegápolónőképző.

³²⁵ Dr. Mészáros Gábor egyetemi magántanár, igazgató főorvos levele Berghofer M. Berchmana általános főnöknőnek 1940. augusztus 23-án. IMNNL 11. doboz, 80/2/b. tétel, Betegápolónőképző.

szervezett ápolási tanfolyamot³²⁶ – valamint Duchon Gabriella zöldbkeresztes nővér, akik korábban együtt dolgoztak a nővérekkel, mint a minisztérium osztályvezetői támogatták az elképzelést.³²⁷ A minisztérium ideiglenesen engedélyezte a kétéves állandó jellegű betegápolónőképző iskolát,³²⁸ melyhez egyházi engedély Mindszenty Józseftől érkezett.³²⁹ Az iskola 1946 szeptemberében kezdte meg működését 15 megváltós rendi taggal, az orvostanárok a Szent István Kórházból érkeztek. Azok számára, akik rendelkeztek legalább három éves gyakorlattal, esti továbbképző tanfolyam indult, ahová más szerzetbeli nővérek is érkeztek.³³⁰

Az 1948-49-es tanévben beiratkozott növendékek már nem tudták befejezni tanulmányaikat csak az első évről kaptak bizonyítványt, míg 1949 szeptemberében kezdők tanulmányai a decemberig tartottak. Az iskolák államosításával megszűnt a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság, így a képzés teljesen a Népjóléti Minisztérium alá került. A rend betegápolónőképzőjében ezután csak a saját nővéreket lehetett képezni, de mindezek ellenére 1948-49-ben elindulhatott még a képzés.³³¹

A rendi vezetésnek nagy gondja volt arra, hogy nővérei oklevelet szerezzenek, hiszen a képzettségre mindig nagy hangsúlyt fektettek, valamint érzékelték, hogy ennek hiányában kiszorulhatnak a kórházi betegápolás területéről. Ennek a gondolatnak köszönhetően a szétszóratáskor a legtöbb ápoló nővér oklevéllel rendelkezett, ami a későbbiekben civilként is nagyban segítette elhelyezkedésüket, munkavállalási lehetőségeiket. A képzés története mellett érdekes adalék, hogy az ápolással foglalkozó nővérek a lokális közösségekben, falvakban is nagy jelentőséggel bírtak, a körorvosi rendszer hiányosságait, fehér foltjait is pótolták olykor. A lövői zárda krónikájában olvashatjuk M. Athanasia nővérről: „... *de a lövőieknél főleg, mint tanácsadó működött. És mindenekelőtt, mint orvos. A szegényebbek csak akkor mentek orvoshoz, ha az egyszerűbb kezelés nem használt és a kedves nővér odaküldte őket. A körorvossal történt egyszer, hogy az egyik lábfájós kisfiútól megkérdezte volt-e már orvosnál. Igen, az óvodás kedves nővérnél már voltam – hangzott a válasz.*”³³²

³²⁶ Miniszteri engedély ápolási tanfolyam tartására. 1940. Kassa. IMNNL 11. doboz, 80/2/b. tétel, Betegápolónőképző.

³²⁷ Berghofer M. Berchmana: Rendi betegápolónői kiképzésünk tervezetének ismertetése. IMNN Levéltár 11. doboz 80/6. tétel, Betegápolónőképző.

³²⁸ dr. Simonovits miniszteri tanácsos 1945. december 13-án kelt levele az Isteni Megváltó Leányai Szerzetestársulatnak a kétéves, állandó jellegű ápolónőképző-iskola felállításának engedélyezése tárgyában. IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Betegápolónőképző.

³²⁹ Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Berghofer M. Berchmana általános főnöknőnek 1946. április 11-én. IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Betegápolónőképző.

³³⁰ A Megváltós Nővérek közül 11, a Vincés Nővérek közül 15, a Szent Erzsébet apácák közül 2, a Sztamári irgalmas nővérek 2 fő, a Salvator rendi nővérek 10 fő. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 294.

³³¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 296.

³³² IMNNL 32. doboz, 200. tétel. Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig., A lövői ház krónikája 10.

III.5 Megváltós Nővérek a tanítás terén

Az 1870-es évektől fokozatosan teljesedett ki Sopronban és annak környékén a Megváltós Nővérek munkássága, és egyre több fiókház jött létre, ahol gyermekek gondozását, tanítását végezték, az első meghívások is erre szóltak. A renden belül folyamatosan erősödő tanító-nevelő profilt egyrészt az 1868-as népiskolai törvény magyarázza, mely új fejezetet nyitott Magyarország oktatástörténetében, bevezetve az általános tankötelezettséget, szabályozva a tanítóképzést, elindítva a tanfelügyeleti rendszert. Másrészt a soproni nővéreközösség felett rendelkező ordinárus, Zalka János győri püspök oktatásügy melletti elkötelezettségét kell megemlítenünk, aki püspöksége alatt 170 iskolát alapított.³³³ oktatásügyre – a Vasárnapi Újság méltatása szerint – közel 360 ezer forintot áldozott.³³⁴ Szülőfalujában, Veszklényben a szegények számára intézetet hozott létre, Kapuváron alapítványt tett a leánynevelés leendő intézetére. Végrendeletében mindkettőről megemlékezett.³³⁵ Zalka feltétlen meg akarta nyerni a Megváltós Nővéreket az oktatás ügyének, így a rend kettős hivatása egy idő után erőteljesen a tanítás irányába tolódott, és történt ez Zalka erőteljes nyomására, valamint válaszként a társadalom részéről érkező igényre, miként a gyermekek számára elérhető közelségbe kell, hogy kerüljön a kötelező elemi oktatás. A fiatal jelöltek számára népszerűbb volt az ifjúság nevelése, és ez újabb kihívások elé állította a nővéreközösséget, hiszen az ingatlanok vásárlása és anyagi fedezetük előteremtése, a tanításra alkalmas nővérek képzése, és a világiak részéről folyamatosan megjelenő felkérések sora, bölcs és körültekintő rendi vezetést igényelt.³³⁶ Mindazonáltal a rendi vezetés a lelki, szellemi és anyagi gyarapodásnak lehetőségét abban látta, ha igyekszik alkalmazkodni a megjelenő igényekhez, abban az esetben is, ha ez némi eltérést is jelent az alapító elsődleges célkitűzésétől. „Az iskolai oktatás vállalásával a soproni anyaház ténylegesen eltért a Kongregáció eredeti célkitűzésétől anélkül azonban, hogy feladta volna azt, hiszen szabályzatuk az Istennek odaadott élet földi kiteljesedését a szegény betegek ápolásában jelölte meg, akiben magát Jézust szolgálják: „...nekem tettétek”, és ezt gyakorolták is. Készséggel vállalkoztak az ápolásra is, csak egyenlőre nagy az arányeltolódás. A lényegest megőrizték: szegényes volt az életvitelük.” - foglalta össze a rendi krónikás történeti munkájában.³³⁷ Már a soproni Újtelek városrészbe

³³³ BOROVSZKY 1908, 322.

³³⁴ Vasárnapi Újság, 48. évf. (1901) 3. sz. 41.

³³⁵ Zalka Kapuváron kisdudóvót, elemi leányiskolát és varromműhelyt létesített Püspöki Leánytanoda néven, melyre a Szatmári Irgalmas Nővéreket hívta meg. Az épületeket Kapuvár híres szülöttjének, Mohl Antalnak és családjának ajándékából és saját adományából építette fel. Mohl Antal adakozásairól: MOHL 1933, 315-316.

³³⁶ Rendi vezetés története időről-időre kiemelkedő egyéniségeket tudott felmutatni, akik alatt kiteljesedett a rend magyarországi története, mindezt az emlékezések is alátámasztják. Lang M. Floriella nővér megfogalmazásában: „velük sírba száll a soproni anyaház életformáló emléke” IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 256.

³³⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 82.

kiköltözve az árvák tanítása is új kihívások elé állította a rendet, ugyanis az oktatás az orsolyiták belvárosi intézményébe mindennapos bejárást követelt a kicsiktől, akiknek egészségét hideg, szeles időben nem kockáztathatták a nővérek,³³⁸ így saját házukban kezdték meg tanításukat 1866 őszén. A soproni iskola indítása mellett fogós kérdéssé vált a tanerő képzésének mikéntje. Az 1868-as népiskolai törvény szabályozta ezt is, miszerint három év lett a tanítóképzési tanfolyam képzési ideje, évenként egyszer nyilvános vizsga kötelező, majd a gyakorlati tanítási idő letelte után ismét vizsgát köteles tenni a jelölt.³³⁹ Mivel a nővérek már elkezdték a tanítást, így a képzést munka mellett végezték el, a gyakorlati időt lényegében teljesítették, így a képzési idő három év lett számukra, tehát már 1869-ben négy nővér és két jelöltnő tanítónő lett.³⁴⁰

A tanítás kapcsán idővel az igazán komoly probléma a tanítógárda megfelelő létszámának biztosítása körül alakult ki. Magyarországon az 1800-as évek utolsó évtizedeiben kifejezetten nagy volt a tanítóhiány, maga a rend is nehézkesen tudott tanítót biztosítani a kialakuló népiskolai hálózatába. A Megváltós Nővérek a soproni római katolikus tanítóképzőbe, vagy az orsolyiták 1864-ben megnyitott képzőjébe járhattak. Utóbbi idővel drága és a magyar Megváltós nővérjelöltek számára nehézkes német nyelvű oktatása jelentősen megnehezítette a tanerő utánpótlását, így a rend alázatos levélben fordult a győri püspökhöz, melyben hosszas panaszáradatot zúdított a főpásztorra emlékeztetve arra, hogy ő kívánta az iskolák átvételét, így most ahhoz tanerő szükséges, de a képesítés lényegében megoldatlan.³⁴¹ A képzés nehézségéhez idővel az is hozzájárult, hogy 1881-től egy miniszteri rendelet értelmében négy évfolyamossá vált,³⁴² bár ez a felekezeti tanítóképzőket még nem kötelezte átalakításra. Zalka utasítása értelmében a Megváltós tanítójelöltek a soproni orsolyita tanítóképzőbe jártak, akik viszont elvárták, hogy a náluk megnyílt négyosztályos polgári iskolát látogassák, amely szerintük megfelelő előkészítést nyújtott a tanítóképzőre. Mindez lassította, és drágította is a Megváltós Nővérek képzését, ugyanakkor sürgető volt minél több tanerő kiállítása a gyarapodó elemi iskolahálózatba. Továbbá minden valószínűség szerint az orsolyiták egy idő után nem szívesen vállalták a Megváltós Nővérek tanítását, nyilván konkurenciát is láttak bennük, hiszen eredendően betegápolásra érkeztek a városba.³⁴³

³³⁸ IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 3.

³³⁹ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk - a népiskolai közoktatás tárgyában. VII. fejezet. A Tanítóképezdek 101-102§ <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+%C3%B6rv%C3%A9ncikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2023. 10. 23.)

³⁴⁰ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_875/1869. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, 1991, 3.

³⁴¹ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1677/1888. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 105.

³⁴² TÓTH 1996, 13.

³⁴³ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1677/1888. Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 105.

A gyarapodó fiókházak tehát képzett tanerőt igényeltek, így a képzés helyszínét, és annak megszervezését is biztosítani kellett, ami felvetette a saját tanítóképző gondolatát, ehhez pedig előbb polgári iskolát kellett nyitni, ami viszont új iskolaszárnyat kívánt. Ehhez még az uralkodótól, Ferenc Józseftől is anyagi segítséget kértek,³⁴⁴ valamint a korábban már említett gyűjtőkörutakon, melyen a Délvidéket, Erdélyt és Horvátországot is bejárta két nővér – Maurer M. Bonaventura, a későbbi általános főnöknő – és Fatér M. Terézia szereztek mindehhez anyagi támogatást.

Sopronban 1896-ban nyitották meg a polgári iskolát, ahol öt nővér kezdte meg a tanítást, akik az első évfolyamot magánúton a bencés tanárok vezetése alatt, a második évfolyamot pedig a kalocsai iskolanővéreknél, illetve a soproni orsolyitáknál végezték el. A polgári iskolában egyszerre indult meg a négy osztály, és értelemszerűen hívta életre a tanítóképzőt 1899-ben, melynek tanári karát egyben a polgári iskola oktatói jelentették, - hiszen a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővéreknél vagy az Orsolyita Nővéreknél elvégezhető polgári iskolai tanítóképző tanfolyam révén taníthattak – a tantestület kiegészült az anyaház lelki igazgatójával, a kifejezetten gyermekszerető emlékezetű Zehetbauer Ottó kanonokkal, aki a neveléstant tanította.³⁴⁵ A tanítóképző megnyitásával a soproni elemi iskola gyakorló iskolává lépett elő, és a pedagógia gyakorlati megvalósításának helyszínét biztosította. Hasonlóan fontos kérdéssé vált az óvónőképzés is, melyet egy évvel később sikerült rendezni, 1900-ban megnyílt az óvónőképző is Sopronban. A tanítóképző az alapítást követően egyre népszerűbbé vált, többek között azért is, mert nyitott volt a polgárság szegényebb rétegei, a módosabb parasztság leánygyermekéi irányába, míg az orsolyiták régmúlta visszatekintő soproni képezdéje inkább a tehetősebb polgárcsaládok gyermekeit fogadta szívesen.

A tanítóképzés kapcsán fontos kérdés volt, hogy a rend miként tudja biztosítani a tanítóképzős tanárok megfelelő szakmai felkészültségét. A polgári iskolában tanító kollégák számára elegendő volt a polgári iskolai tanítóképző tanfolyam elvégzése egészen 1906-ig. Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter 1906 februárjában kiadott 11890. számú rendelete a tanító és intézeti tanárképzés egész rendszerét átfogta, és szabályozta.³⁴⁶ A rendelet a tanítóképző-intézeti tanárok számára képesítővizsgálatot és tanári oklevél kiadását írta elő, és továbbra is polgári iskolai tanítók közül kerülhettek ki azok, akik képezdei tanárokká akartak válni. Mindemellert azonban új lehetőségként a középiskolai tanárok számára adottá vált, hogy

³⁴⁴ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1577/1888 Idézi Ribai. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 104.

³⁴⁵ IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1994, 120.

³⁴⁶ Szabályzat a tanítóképző intézeti tanárok képzéséről és képesítéséről. A m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszternek 1906.évi 11890. számú körrendelete. Hivatalos Közlöny. 11. évf. (1906) 5. sz. 87-90.

képesítővizsga letételével ők is taníthassanak tanítóképzőkben, így tulajdonképpen nemcsak polgári iskolai tanítóból, hanem középiskolai tanárból is válhatott tanítóképzős tanár, tehát a tanítóképzési tanárképzés alapja kibővült.³⁴⁷ Mindemellett úgynevezett kollégiumok megszervezését írta elő a rendelet, melynek belső, vagyis ösztöndíjas, és külső tagjai lehettek, és magát az intézményt arra hozták létre, hogy segítsék a jelöltek felkészülését, tudásukat megfelelően elmélyítendő a szakpárjukon. Ezeknek a kollégiumoknak az előképe az 1895-ben létrehozott, többek között a középiskolai tanárképzés színvonalának emelését célul kitűző Eötvös József Collegium volt, ám az 1908-ban Apponyi Kollégium elnevezésű intézmények több szempontból eltértek a mintaadó elődtől, és egyértelműen egy takarékosabb, a gyakorlati és pedagógiai képzésre jobban építő intézményhálózatot kell érzékelnünk.³⁴⁸ A soproni tanítóképző történetében az 1908-09-es tanévben már 127 diák tanult, számukra a megfelelő oktatás színvonalának biztosításáért Maurer M. Bonaventura általános főnöknő igyekezett mindent megtenni, így amíg nem léphettek munkába az Apponyi Kollégiumot végzett tanerők, tanfolyamok sorozatával igyekezett biztosítani a megfelelő képzettséget a képezdei tantestület számára.³⁴⁹ Az Apponyi Kollégium 1906 és 1930 között Budapesten a Tudományegyetemmel a Zeneművészeti és Képzőművészeti Főiskolákkal karöltve oldotta meg a tanítóképző-intézeti tanárképzés elméleti képzését, 1930-tól egészen 1949-ig pedig Szegedre átkerülve a Szegedi Tudományegyetem közreműködésével végezte a hallgatók humán és reál képzését,³⁵⁰ bár a képzőművészeti és zeneművészeti képzés továbbra is a fővárosban a kollégium budapesti tagozata által történt.

A kollégium szegedi áthelyezése révén kerültek a Megváltós Nővérek a Tisza-parti városba, mint fentebb láthattuk, Klebelsberg közreműködésével, aki meghívta a rendet a szegedi klinikára a betegápolásra, majd a kórház engedélyezte a tanárjelöltek lakhatását is. Az Apponyi-kollégisták hallgatói között a szegedi korszakban jelentős növekedést mutat a katolikus szerzetesnővérek aránya, mindez jelentheti a katolikus egyház fokozódó igényét a tanítóképzési tanári karok szakmai színvonalának emelésére.³⁵¹ Az Apponyi Kollégium első végzett hallgatói azonban nem a soproni képezde karát gyarapították, hanem az időközben megnyílt budapesti Szent Margit Intézet tanítóképzőjét.

A kisdédóvóképző története összefüggött a tanítóképzővel, mivel egy ideig az elméleti oktatást a tanítóképző tanárai végezték el, és a képezett óvónők hiánya miatt minden évben

³⁴⁷ TÓTH 1996, 39.

³⁴⁸ TÓTH 1996, 42.

³⁴⁹ IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 53.

³⁵⁰ TÓTH 1992, 285.

³⁵¹ TÓTH 1992, 290.

nem indulhatott évfolyam.³⁵² 1926-ban vált az óvónőképzés három évfolyamúvá, amit egy gyakorlati év követett, ezáltal nagyobb hangsúlyt fektettek a gyakorlati képzésre, így minta-óvodák látogatása, felszerelések bővítése, háztartási és egészségügyi ismeretek elmélyítése is előtérbe került, melyet egyszerűbb, falusi közegbe kerülve a kezdő óvónők is hasznát vehették.

Az első világháború tapasztalatai után a női hivatásról történő gondolkodás merőben átalakult. A nők gyakorlati képzése egyre hangsúlyosabbá vált, és a keresztény polgári középosztály számára is egyre fontosabbá vált, hogy leányaik az ipari és kereskedelmi körökben is megfelelő munkahelyet találhassanak maguknak. A soproni városplébános, és egyben a rend lelkiigazgatója Zehetbauer Ottó javasolta a gyakorlati oktatás előtérbe helyezését, melyet az általános főnöknő is követendőnek tartott, mindez kapcsolódott a klebelsbergi gondolatkörhöz, miszerint az ipari és kereskedelmi érában teret kellene biztosítani a keresztény polgári értelmiség számára. 1922 őszétől Sopronban kereskedelmi leányközépiskolát indítottak, amely 1927-ig az anyaházban kapott helyet, majd az újonnan felépült Szent József Intézet épületegyüttesébe került át. A négy évfolyamos Felső Kereskedelmi Iskolában világi oktatók is tanítottak, így például Bedy Antal az Angol-Magyar Bank főtisztviselője könyvvitelt, dr. Geronnai-Kossow Imre orvos egészségügyi tanár, a nővértanárok mellett.³⁵³ A soproni iskolatörténet kiteljesedését segítette a két háború közötti évtizedekben, hogy sikerült megvalósítani az ingatlanfejlesztést, így Fábián Gáspár³⁵⁴ tervei alapján kivitelezett Szent József Intézet 1927-es átadása jelentősen emelte a nővérek soproni leánynevelő munkájának presztízsét. Az épület felhúzásához komoly segítséget nyújtott a renddel jó kapcsolatokat ápoló Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter a Katolikus Vallásalapból biztosított összesen öt milliárd koronával,³⁵⁵ és az 1926 októberében

³⁵² IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 78.

³⁵³ BARANYAI 2009,19.

³⁵⁴ Fábián Gáspár (Székesfehérvár,1885 – Budapest,1953): iparos család leszármazottjaként, a budapesti Műegyetemen tanult, majd 1908-ban szerzett építész, majd 1918-ban közgazdasági mérnöki oklevelet. A két világháború közötti egyházi építészet egyik kiemelkedő alakja, aki egyházi és világi pártfogókat is maga mögött tudhatott, köztük Klebelsbergert is. Még egyetemi éve alatt tervezte a babócsai templomot. Kórházak, kultúrházak tervezése mellett különösen a tanintézetek és a templomépítészet terén alkotott jelentőset. A székesfehérvári Prohászka-templom, a pécsi Jézus Szíve templom mellett a kalocsai jezsuita gimnázium és a Megváltós Nővérek soproni és budai iskoláinak épületkomplexumát tervezte meg.

³⁵⁵ „Sokat gondolkodtam – írja Bonaventura anya Klebelsbergnek 1927. február 14-én – *hogyan fejezhetném ki legméltóbban Nagyméltóságod iránt érzett hálámat most, - a jövőben, - és örök időkre. A szentséges Szív sugalmazására azon elhatározásra jutottam, hogy a szerencsés nap emléke, Nagyméltóságod és kedves Nejének emlékére egy örökös szent misealapítványt teszek templomunkban, melynek sekrestyéjében kitett tábla hirdesse az utókornak is Exellenciád kiváló nemes szívét kongregációnk iránt.*” IMNNL 23. doboz, 153. tétel, Gróf Klebelsberg Kunó, a jótévő., Maurer Mária Bonaventura nővér az Isteni Megváltó Leányai általános főnöknője levele gróf Klebesberg Kuno nagyméltóságú Miniszter Úrnak. Továbbá erre utal az alábbi felhívás is : „*Kérem a kedves Nővéreket, szíveskedjenek a holnapi szentmisét és szentáldozást gróf Klebelsberg Kegyelmes Urért és a Kegyelmes Asszonyért felajánlani, mert ma van évfordulója annak, hogy Szent József Intézetünk építésére 3 milliárdot (240.000 P) kaptunk, s ennek valamint a már előzőleg adott 2 milliárd (160.000 P), összesen 5 milliárd (400.000 P) fejében megígértük, hogy Jótevőinkért minden évben február 10-én – míg Szerzetünk fennáll – egy*

elkezdett feszes tempóban lefolyt építkezés lehetővé tette, hogy egy évvel később már az internátus be is költözhetett, majd folyamatosan a többi iskola is, így a kereskedelmi iskola mellett az óvónőképző, és az ipariskola is. Noha Fábrián Gáspár műépítész nagyvolumenű terveinek csak egy része valósult meg a kivitelezés során, az épület tágas terei, fűtése, berendezése, a kialakított sportpálya és kert kifejezetten modern iskola képét tárják elénk.³⁵⁶

Az ipariskola lényegében a polgári iskola folytatásaként 1923-ban elindult kézimunka-tanfolyamból nőtte ki magát, majd 1924-ben a Kereskedelmi Minisztériumtól a rend engedélyt kapott a Nőiipariskola megnyitására, mely három éves képzésben a végbizonyítvány megszerzésével női szabóként, illetve leányruhakészítőként tudtak elhelyezkedni.³⁵⁷

A rend magyarországi oktató-nevelő tevékenységének két fellegvárát tudjuk megnevezni, az egyik a soproni iskolakomplexum, míg a másik a budai iskolaegyüttes. A helyzet érdekessége, hogy a trianoni tragédiát megélt ország nehéz gazdasági körülményei között sikerült a rendnek hatalmas iskolafejlesztéseket véghezvinni, melyet minden bizonnyal nem csupán a klebelsbergi támogatások és felvett kölcsönök tettek lehetővé, hanem folyton növekvő nővérközösség emberi erőforrása biztosította azt a nélkülözhetetlen alapot és ezzel együtt energiát, ami által a trianoni Magyarország neves leánynevelő intézetei közé emelkedett soproni és budai intézetük. Az a lendület, mely a nővérközösséget az 1920-as évektől jellemezte, sok tényezőnek köszönhető. Mind a kialakult kapcsolati háló, mind a bölcs és megfontolt vezetés és a valóban megélt hivatástudat tette sikeressé, és fiatal leányok számára vonzóvá a rendet.

A budai gimnázium ötlete minden valószínűség szerint nem a soproni anyaház előljáróitól jött, hanem egy Budapesten, az Apponyi Kollégiumban tanuló fiatal „nővér-leányuktól” Gombos M. Gabriellától.³⁵⁸ A gondolat, hogy érdemes volna Budán, a felfutó ciszter gimnázium mellett egy leánygimnáziumot létesíteni, lelkesítette a soproni előljárókat is, különösen, hogy erre Klebelsberg is bízta őket, hiszen a budai keresztény polgári

szentmisét mondatunk. Sopron, 1927. február 9.” IMNNL 23. doboz, 153. tétel, Klebelsberg Kunó, a jótevő., Felhívás imára Gr. Klebelsberg kultuszminiszterért. A rend és Klebelsberg kapcsolatához lásd: RIBAI 1997, 185.; SZÁLKA, 2004, 23-25.

³⁵⁶ Lásd a melléklet képeit.

³⁵⁷ IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 107.

³⁵⁸ Gombos Etelka M. Gabriella (Felsőszemeréd, 1888 – Jászberény, 1960): M. Gabriella nővér Sopronban végezte a tanítóképzőt, már negyedéves korában, mint segédtanító szerepelt a soproni tantestületben. 1918-tól az Apponyi Collegiumban tanult Budapesten ösztöndíjasként. A budai Szent Margit Gimnázium ötlete minden bizonnyal tőle származik, amelynek életre hívásában elvülhetetlen érdemeket szerzett. 1934-ben Mezőkövesdre helyezték. A szétszórás után Piliscsabán talált menedékre egy jóakarójánál, majd gyógyíthatatlan betegséget észleltek nála és 1960-ban Jászberénybe szállították a nővérek szociális otthonába, ahol augusztus 29-én hunyt el. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreik I. mappája 66.

középosztály leányai számára felsőfokú tanulmányokra feljogosító, érettségit adó gimnáziumra ugyanúgy szükség volt, mint tanítóképzőre vagy éppen elemi iskolára.

A kezdetekkor kölcsönépületben indult el a Szent Margit Gimnázium az I. kerületi (jelenleg XI. kerületi) Váli utca és a Fehérvári út sarkán lévő fővárosi polgári leányiskola épületében³⁵⁹ ahol néhány fős tantestülettel, a szerzetesnővérek mellett világiakkal kiegészülve kezdetét vette az oktatás 1920 szeptemberében,³⁶⁰ így harmincnégy beiratkozott tanulóval a Szent Margit Leánygimnázium „belépett a történelembe.”³⁶¹ Az iskola élén, igazgatói feladatkörben Simon Károly korábbi budapesti érseki főgimnáziumi igazgatóhelyettes állt, mellette dr. Knoll István földrajz – történelem szakos tanár³⁶² és Farkas Alberik ciszterci hittanár³⁶³ segítette Fischer M. Arsenia, Pingitzer M. Gemma nővérek munkáját. Időközben a szerzetesközösség több tagja végezte különböző fokon és szakon egyetemi tanulmányait, így hamarosan be tudtak kapcsolódni a tantestület munkájába,³⁶⁴ Gombos M. Gabriella nővér pedig megbízatást kapott az új intézményben a rendi vonatkozású feladatok elvégzésére. A trianoni Magyarországon létrejövő új leánygimnázium Szent Margit nevét vette fel, mely a tatárjárás koránál végzetesebbnek ítélt trianoni időben az Árpád-házi királynő példaképét követve részt kívánt venni az ország és az erkölcsi süllyedésben szenvedő magyar lelkek feltámasztásában.³⁶⁵

³⁵⁹ A szerzet kezdetben a főváros VII. kerületében igyekezett megvásárolni egy villát, illetve hozzá tartozó telket, ám mindez „egy véletlen körülmény” - amint az első, 1921-es iskolai értesítő fogalmaz - a budai oldalra terelte a nővéreket, és a Szent Gellért hegy oldalában telepedtek meg. A főváros tanácsa 50701/1920. VII. sz. határozatával engedte át a polgári leányiskola épületében a szükséges tantermet, igazgatói irodát és tanári szobát. Isteni Megváltó Leányai Budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1920-21-es tanévről. Közzéteszi Simon Károly igazgató. Budapest, 1921. 2.

³⁶⁰ Csernoch János bíboros, budapest-esztergomi érsektől 215/1921. szám alatt 1921. január 18-án, Vass József vallás- és közoktatásügyi minisztertől 777/1921. szám alatt február 5-én érkezett meg az jóváhagyás a gimnázium indítására. SZÁLKA 1991, 18.

³⁶¹ „Kilencéves voltam, amikor édesanyám elvitt a margitos nővérek Horánszky utcai házába, ahol Gabriella főnöknő fogadott minket. Itt történtek az előjegyzések az akkor induló Szent Margit gimnáziumba való felvételekre. Gabriella főnöknő igen szívélyesen fogadott. Kitűnő modorával és előzékenységgel lebilincselte édesanyámat. Én – mint a jelenet szemlélője – megértettem, hogy iskolába kell ezentúl járnom. (...) A felvételi vizsgát ősszel tartották és a következőképp zajlott: egy diktálást kellett írni, melynek első sora így szólt: „Hallottatok-e már valamit Mátyás királyról?” A diktálás után jött a matematika felelet. Sorban álltunk és az igazgató úr tette fel a kérdéseket. Nekem szerencsém volt, mert az előttem való zavarában nem tudott felelni, és én már nyugodtam kiszámíthattam az ő feladatát, mire rám került a sor. Így lettem az első osztály tagja, ahol 6 tanár foglalkozott velünk s az év végén harminchárman vizsgáztunk. 1920. szeptember 4-én tartották a Veni Sancte-t és ezzel a Szent Margit gimnázium belépett a történelembe.” CSONKA 1990, 22.

³⁶² NOVOTNIK 2022, 38-52.

³⁶³ A ciszter tanárok közül Bitter Illés és Endrédy (Hadarits) Vendel lelkes segítőként kapcsolódtak a nővérek munkájához. Brisits Frigyes a „margitos misék” állandó celebránsa és szónoka volt, időnként helyettesítést vállalt a magyarórákon. Endrédy Vendel pedig időnként fizikai kísérletek bemutatásával segítette a nővérek munkáját, és rendelkezésre bocsátotta a szertárát. Emlékezések szerint a gimnázium építésénél „ellenőrző munkálatokat” is végzett. CSONKA 1990, 20.

³⁶⁴ 1922-23-as tanévtől Cser M. Margit (rajz, kézimunka), Szabó M. Ilma (ének) nővérek, 1923-24-es tanévtől Szabó M. Erika (vegytan, természetrajz, fizika), Novák M. Lukrécia (mennysiségtan, fizika) nővérek léptek a tantestületbe, majd folyamatosan bővült a nővértanárok köre.

³⁶⁵ Az iskola első évről kiadott értesítőjének beköszöntője fogalmaz így: „Szent Margit szellemiségét, önzetlenségét és nemzetnevelő szellemiségét kívánták a fogékony női lelkekbe plántálni.” Isteni Megváltó Leányai

Az 1922-23-as tanévben már több mint száz tanulóval rendelkezett az intézmény,³⁶⁶ az 1925-26-os tanévben pedig már hat tanterem, igazgatói iroda, két tanári szoba, egy szertárhelyiség majd egy évre rá egy házikápolna állt rendelkezésre a polgári leányiskola III. és IV. emeletén.³⁶⁷

Ezzel egyidőben sürgető feladattá vált, hogy az intézetben tanító szerzetesnőknek az iskola közelében kellene lakhelyet biztosítani, hiszen a pesti oldalról, a Szent Anna Collegiumból történő napi ingázásuk kifejezetten fárasztónak bizonyult. Így került megvásárlásra 1925-ben a Ménesi úti villa, mely biztosította a gimnáziumban tanító nővérek lakhatását, továbbá internátus kialakítását több, mint húsz növendék számára az 1926-27-es tanévtől.³⁶⁸ A szépen gyarapodó intézetnek saját iskolaépületre lett szüksége, melynek felépítése lényegében a rendi vezetés bátorságát és elszántságát dicséri, hiszen 900.000 holland forint felvételével több évtizedre eladósította magát a közösség,³⁶⁹ de a hiteltörlesztést az iskola államosításáig végül sikerült rendezni. A Szent Imre herceg úti telek megszerzésében Gombos M. Gabriella nővér jeleskedett, akit a rend átmenetileg felmentett iskolai feladatai alól, így egészen az iskolaépítésnek szentelhette idejét. A székesfőváros tanácsa 4962/2 hrsz. telket leánygimnázium építésének céljára – melyben elemi iskola, internátus és rendház is helyet kapott – többek között a beépítés két éven belüli megvalósítása fejében átengedte a rend részére,³⁷⁰ ehhez szomszédos parcellákat vásároltak még a Magyar Földhitelintézettől, illetve dr. Papp Árpád budapesti lakostól.³⁷¹

A rend számára már ismert és megbízható műépítész, Fábíán Gáspár készítette el a terveket,³⁷² és a beépített, kb. 65.000 légméternyi óriási, neobarokk épületkomplexum méltó párjává vált a szomszédos ciszter gimnáziumnak, melyben műmárvány oszlopokkal és valódi márvány főoltárral rendelkező kápolna, központi fűtéssel ellátott napfényes termek, széles

Budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1920-21-es tanévről. Közzéteszi Simon Károly igazgató. Budapest, 1921. 2.

³⁶⁶ Az 1922-23-as tanévben három osztályban összesen száznégyszáz beiratkozott diákról tudunk, emellett hat magántanulót jeleztek az évkönyvek. Isteni Megváltó Leányai Budapesti I. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának 3. számú értesítője. 1922-23. Közzétette: Simon Károly igazgató. Budapest, 1922. 11-13.

³⁶⁷ RIBAI 2021, 44.

³⁶⁸ A Ménesi út 8. – ma 12. – szám alatt elhelyezkedő villaépület a képzőművészettel is foglalkozó, többek között az Üllői úti Örökimádás templomot megtervező építész Aigner Sándor tervei alapján készült, és 1912-től itt működött Madzsar Józsefné Jászi Alice Funkcionális Torna Tanítóképző Intézete. BORGOS 2013, 655. Az épületet Gombos M. Gabriella nővér utánjárása révén sikerült megszereznie a rendnek 1925-ben, melyben rendházat alakítottak ki, majd idővel internátust, 1930-tól elemi iskola működött az épületben. A gimnázium épületének felhúzását követően, 1932-ben Szent Erzsébet Intézet lett, ahol óvoda működött, majd 1946-ban központi jelentőségűvé vált az épület, hiszen itt kapott helyet a tartományi vezetés, ezért elnevezése tartományház lett. A szétszórás idején ezt az épületet kellett utoljára elhagyni a rendnek, majd az államosítást követően az ELTE tulajdona lett, és 1983-tól a Bibó István Szakkollégium működik benne.

³⁶⁹ Az intézet létrejöttekor 900.000 holland forint kölcsön felvételével indította meg az építkezést, melynek törlesztését legkésőbb 1955-ig rendezni kívánta. IMNNL 20/b. doboz, 130. tétel, A holland kölcsön alapokmányai.

³⁷⁰ SZÁLKA 1991, 34.

³⁷¹ SZÁLKA 1991, 37.

³⁷² IMNNL 19. doboz, 120. tétel, Fábíán G. mérnöki rajzai.

folyósók, ivókutak,³⁷³ óriási színpaddal rendelkező neobarokk díszítésű díszterem, és igazi kuriózumként tanuszoda várta a növendékeket. Időközben a kert kialakítására is sor került, ahol tenispálya, télen korcsolyapálya, valamint botanikuskert, játszótér, díszkert és korinthoszi oszlopokkal körbevett szabadlevegős tanterem várta a fiatalokat, és a rendnek magát a telket a bérleti időszak után, 1934-ben sikerült is megvásárolnia a fővárostól 63.000 aranypengőért.³⁷⁴

A tanítás 1932 októberében kezdődött meg az új épületben, a kápolnát Grósz József győri segédpüspök szentelte fel ez év novemberében, majd a házszentelést 1934 decemberében végezte Serédi Jusztinián prímás, esztergomi érsek. Mindezt neves vendégek látogatása követte, többek között Kurt Schuschnigg osztrák kancellár Hóman Bálint kíséretében, Horthy Miklósné, a kormányzó felesége, valamint neves hazai és külföldi pedagógusok szemlézték a legmodernebbnek tartott fővárosi leánynevelő intézetet, mely az Angolkisasszonyok Váci utcai, a Sacré Coeur nővérek Sophianum intézete, a Sas hegyi Notre Dame de Sion Intézet, valamint az Isteni Szeretet Leányai által működtetett Patrona Hungariae Leánygimnázium mellett a modern leánynevelés budai bázisává nőtte ki magát.³⁷⁵ A Megváltós Nővérek oktatása és nevelése modern szemlélete talán a budai gimnáziumban tükröződött a legjobban, ahol az épület kialakításának elsődleges szempontjai között szerepelt az egészséges környezet kialakítása, melyet például a folyósókon elhelyezett, és folyamatosan friss és tiszta vizet biztosító ivókutak, a kerti szabadlevegős tanterem, a viszonylag nagyméretűnek számító belső tornacsarnok és külső pályák mutatnak. Az egészséges környezetre és testmozgásra helyezett figyelem érzékelhető abban is, hogy a nővérek torna- és tánckurzusokon előszeretettel vettek részt, és tanították ezt városi vagy vidéki iskoláikban, továbbá a budai gimnáziumban megjelent a Dienes Valéria-féle mozdulatművészet és orkesztika oktatása is.³⁷⁶ A modern nyelvek tanítása mellett – a gimnáziumban modernnyelvi líceum működött az 1938-39-es tanévtől (német-francia illetve német-angol szakpáron) – hangsúlyt fektettek a természettudományi oktatás során a megfelelő szemléltetés és kísérletezés lehetőségére is.³⁷⁷ Mindehhez hozzájárult az elhivatott tanáregyenységek sora is, akik az elemi oktatástól egészen a tanítóképzőig igyekeztek minőségi műveltséget átadni. A budapesti iskolaegyüttes vezetését az 1934-35-ös tanévtől

³⁷³ BAJI 2010.

³⁷⁴ RIBAI 2021, 51.

³⁷⁵ PARÉJ-FARKAS 2018, 115-131.

³⁷⁶ Mirkovszky Mária személyes vezetésével az 1935-36-os tanévben heti két órában fél éven keresztül orkesztikai (mozdulatművészeti) tanfolyamon vettek részt a diákok, melynek során a testtartás hibáinak ellensúlyozására végeztek gyakorlatokat, valamint a harmónikus mozdulatképzés céljából orkesztikai táncokat tanultak. Az Isteni Megváltó Leányai Budapesti XI. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának 1935-36. évi értesítője az iskola fennállásának 16. évében. Közzétette: Szabó M. Erika mb. igazgató. Budapest, 1936. 51. Mirkovszky Mária szerepére Dienes Valéria táncműhelyén belül lásd: BORECZKY – FENYVES 2017.

³⁷⁷ URBÁN 1921, 103-108.

átvevő,³⁷⁸ 1943-tól az Országos Közoktatási Tanácsban tagságot szerzett Szabó M. Erika nővér,³⁷⁹ a doktori végzettséggel rendelkező Eszterle M. Edit és Jautz M. Flamina nővérek,³⁸⁰ vagy éppen a jó megjelenésű és diákjai körében népszerű, intelligens nyelvtanár, Galavits M. Geraldine nővér³⁸¹ – megemlítve néhány szerzetest a teljesség igénye nélkül – olyan tanáregyeniségek voltak, akik elhivatottságának köszönhetően a budai gimnázium kiteljesedett a negyvenes évekre.

A rend iskolái között érdemes még kiemelni vidéki polgári iskoláikat, melyek közül a győr-nádorvárosi és a csornai egyaránt 1925-ben indult. A jászárokszállási polgári iskolát 1939-ben vették át a Szatmári Irgalmas Nővérektől, akiknek áldásos munkáját csak folytatni kellett, Ózdon pedig 1942-ben határoztak a polgári iskola indításáról, és szintén ebben az évben nyílt meg a budakeszi polgári iskola is. Mindemellett a vidéki települések óvodái, elemi iskoláiban betöltött oktató-nevelő tevékenységük is kiemelt jelentőségű, hiszen közel száz településen végezték a kezdetektől egészen az államosításig a generációk nevelését, mígnem 1948-ban közel 165 tanítónővérnek kellett elhagyni ezeket az iskolákat.³⁸²

III.6 A „nép” körében – Népnevelés, népművelés

A két világháború között a Megváltós Nővérek tanító-nevelő munkája során jelentős teret kapott az úgynevezett „népművelés.” Már korai meghívásokban is igényként fogalmazódott meg, hogy az iskolából kimaradt lányokkal továbbra is foglalkozzanak a nővérek, a két világháború között pedig már szerződések is rögzítették ezt a feladatot,³⁸³ így a

³⁷⁸ A harmincas évek első felében Simon Károly és Gombos M. Gabriella nővér között nézeteltérésre került sor, a rendi krónikás szerint Simon Károly saját és világi tanárok véglegesítését kívánta, holott a rend egyre több végzett nővértanárt tudott felmutatni, illetve olyan jogokat vindikált magának, amellyel szemben a rendnek saját érdekeit kellett védelmeznie. IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 127-128. A helyzet kivizsgálására Serédi Jusztinián Zimányi Gyula piarista szerzetest rendelte ki. Végül Simon Károlyt az Országos Közoktatási Tanácsba rendelték, és a kölcsönösség elve alapján Gombos M. Gabriella nővért egy időre szabadságolta a rend, majd új állomáshelyekre irányították: Komárom, Mezőkövesd, Mór, Gyórszabadhegy. A témáról lásd bővebben: MAKRAY 2011.

³⁷⁹ GÖRBE – URBÁN 2021, 170-172.; 170.

³⁸⁰ KORNILOVNÉ DR. MÁTÉ 2021, 183-190.; 184-185.

³⁸¹ PARÉJ-FARKAS 2018, 115-131.; 125.

³⁸² Berghofer M. Berchmana általános főnöknő által kiadott kimutatás a tanító nővérek pozícióiról 1948. február 24-én. MNL_GYMSML_SL VIII.63 Isteni Megváltó Leányainak Soproni Tanítóképző Intézete iratai 78. csomó Vegyes iratok, Általános Iskolák adatai.

³⁸³ A korai elemi iskolai munkavégzések szerződéseiben általában a valláserkölcsös, hazafias nevelés vállalása jelenik meg, majd idővel tapasztalható, hogy az 1920-as évek második felében megjelenik már külön pontban az iskolából kimaradt „nagy” leányokkal történő foglalatosság feladata is. Így például a csongrádi 1927-es szerződésben, olvasható: „Az Isteni Megváltó Leányainak Kongregációja kötelezi magát arra, hogy az iskola tanítónői a leányoknak az iskolán kívüli nevelésével is fog foglalkozni. Az iskolából kikerült leányok számára megfelelő egyesület alapítanak és abban egyrészt ismereteiket, másrészt valláserkölcsös nevelésüket fokozni igyekeznek.” IMNNL 13. doboz, 92. tétel, Csongrád, Szerződés 1927. Majd például az 1885-ös nagykapornaki szerződés 1936-os megújításában olvasható az iskolából kimaradt „nagy” leányokkal való foglalatosság. IMNNL 26. doboz, 166/1. tétel, Házak szerződésai 1-42. „Szerződés mely egyrészt Jézustársasága magyar rendtartománya, illetőleg annak nagykapornaki uradalma, másrészt az Isteni Megváltóról Nevezett Szerzetesnők soproni anyaháza között kötött.”

fiatal felnőtt lányok tudását háztartási, „konyhakert-művelési,” kézimunka ismeretekkel vagy akár zongoraleckékkel gyarapították. Az iskolán kívüli népművelés gondolata jól illeszkedett húszas évek nagy kultúrpolitikusának Klebelsbergnek politikájába is. Miniszterként véleményező és tanácsadó testületként felállította az Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottságát,³⁸⁴ 1923 júniusában összehívott szakértekezletén, mely „állampolgári nevelést és gyakorlatibb gazdasági szakoktatás szükségességét” fogalmazta meg, és azt, hogy az iskolán kívüli népművelés ügyében törvény megalkotása kívánatos.³⁸⁵ A szakértekezlet törvénytervezetre vonatkozó javaslataiban szerepelt többek között, hogy mit értenek népművelésen – és ebbe beletartozott nemcsak a népfőiskolák nyitása vagy az analfabétizmus leküzdése, hanem például a műkedvelő színjátszás megszervezése is – továbbá a számunkra megfontolandó gondolat, hogy az iskolán kívüli népművelés 15 és 21 év között kötelező, bár ezt nők esetében csak hajadonságuk idejére értették.³⁸⁶

Történetünk szempontjából említésre érdemes még az 1928-ban megrendezésre kerülő Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus a budapesti Vigadóban, melynek határozatában a testnevelés és a népművelés közötti szorosabb kapcsolat kialakításának szükségességét hangsúlyozták.³⁸⁷ Bár a népművelésre vonatkozó javaslatokból végül sem alap- sem kerettörvény nem lett, a gondolat foglalkoztatta nemcsak a politikusokat, hanem az értelmiséget, akár helyi szinten is, így az elemi iskolákban tanító szerzetesnővérek szerződéseiben egyre gyakoribbá vált az iskolás vagy iskolát kijárt fiatalok szabadidős foglalkozásának szervezése, összefogásuk, egyesületbe irányításuk. A '20-as évek népműveléssel foglalkozó kurzusainak gondolatait fel-felbukkanni látjuk a Megváltós Nővérek elemi népiskoláiban végzett tevékenységében. A műkedvelő színjátszás, a tornabemutatók, az iskolákat kijáró serdülők, majd felnőttek összefogása akár egyesületekben vagy csupán templomi énekkarokban szép eredményekkel jártak, ezáltal a nővérek a helyi társadalomban sokak által ismertté és megbecsültté váltak. A renddel régóta bensőséges viszonyt ápoló Klebelsberg igyekezett több iskolához vezetését, működtetését a Megváltós Kongregációnak juttatni, mivel kifejezetten „*értékelte, hogy a nővérek a zárda falain kívül is foglalkoznak a néppel,*”³⁸⁸ és ennek a feladatnak lelkiismeretes teljesítését táplálhatta az is, hogy a rendtagok nagy része a kispolgárság és a parasztság soraiból származott.³⁸⁹ Így tehát a modernitás és

³⁸⁴ T. KISS, 1998, 123.

³⁸⁵ T. KISS 1999, 8.

³⁸⁶ T. KISS 1999, 9.

³⁸⁷ T. KISS 1999, 10.

³⁸⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 227.

³⁸⁹ RIBAI 1997, 189.

nyitottság gondolata jelent meg abban a Klebelsberg által is megbecsült magatartásban, hogy nem csupán a zárt klauzúrák és az iskolák falai közötti szerzetestanítói életet tartották szem előtt, hanem a lokális közösségek szervezését, segítségét és nevelését is, mint missziós feladatot sajátjuknak tekintették.

Mindezt a rendi vezetés is szem előtt tartotta, és nem röstellte leányait tornakurzusokra és táncanfolyamokra küldeni a húszas évek második felétől.³⁹⁰ Nagyon sok képi forrás – fotó árulkodik a szépen megtervezett tornaünnepélyekről,³⁹¹ illetve a csoportképek készítésének egyik leggyakoribb alkalmá a színdarabok bemutatója volt. Fontos adat ezzel kapcsolatban, hogy már 1928-ban népművelési tanfolyamra küldte a rendi előljáró Maurer M. Bonaventura tizennégy leányát³⁹² Szentendrére, és az ismereteket 1929-ben hasznosították is Budakeszin, ahol fiatal lányok számára nyolcvan órás esti népművelési tanfolyamot hirdettek, melyen hittani, egészségügyi, honismereti, vagy éppen háztartási ismeretek kerültek elő,³⁹³ majd ez év novemberétől ismét indult ugyanilyen esti kurzus hatvan órában.³⁹⁴ Más településről is van adat a népművelési tanfolyamok megtartására. 1932-ben a Rábapordányban kézimunka tanfolyamra a vármegyei népművelési alaphól kisebb összeget tudtak folyósítani,³⁹⁵ és a záróünnepség nagy sikeréről az alispánt is értesítették – aki, bár nem tudott részt venni – hálásan köszönte a nővérek munkáját, hiszen szülőfalujának népéért kitartóan dolgoztak.³⁹⁶ A klebelsbergi népművelési politika gyakorlati végrehajtásának megbízható munkatársaiként feltételezhetően más szempontok is vezették a nővéreket abban, hogy a tanítás mellett az agrárifjúság felemelésén is fáradozzanak. A Megváltós Nővéreknek az évtizedek során minden bizonnyal szoros kapcsolatuk alakult ki a jezsuita renddel. Pontosán datálható adataink egyelőre nincsenek a kezdetekre vonatkozólag, de annyit tudhatunk, hogy a nagykapornaki 1885-ös megtelepedésük köthető a Jézus Társasághoz, hiszen az apátság katolikus elemi leányiskolájában ez év novemberétől két osztályban százhatvan növendékkel kezdték meg a tanítást.³⁹⁷ Tehát ekkor,

³⁹⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 258.

³⁹¹ Talán a legszebb adatokat a mezőkövesdi krónikában láthatjuk, ahol matyó népviseletbe öltözött gyermekek tornaünnepélyéről készült fotó- és filmfelvétel az 1929-30-as tanévben. A tanfelügyelő mellett Huszár Károly egykori miniszterelnök is jelen volt az egyik alkalmon, akinek elégedettségét a krónika így fejezi ki: „*Mondanom sem kell mennyire megdicsérte s magasztalta a k. Nővérek munkáját a miniszter úr.*” IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi krónika. 1929-30.

³⁹² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 258.

³⁹³ IMNNL 32. doboz, 45. könyv, Krónika. Budakeszi 1889. 1929. év. (A budakeszi krónikát 1928-ban állították össze a nővérek. A fiókház 1889-ben létesült, de korai története töredékesen maradt fenn, melynek adatait az 1928-ban újraírt háztörténetbe felvittek.)

³⁹⁴ IMNNL 32. doboz, 45. könyv, Krónika. Budakeszi 1889. 1930. év.

³⁹⁵ IMNNL 15. doboz, 105. tétel, Rábapordány. Csuppaj Lajos igazgató, vármegyei népművelési titkár levele az Isteni Megváltó Leányai rábapordányi zárda főnöknőjének. 1932. 04.07.

³⁹⁶ IMNNL 15. doboz, 105. tétel, Rábapordány. Gévy-Wolff Lajos alispán levele a rábapordányi zárda főnöknőjének. 1932. 04.05.

³⁹⁷ NAGYFALUSY 1941, 154.

vagy ezt megelőzően biztosan kapcsolatba kerültek a páterekkel, de nem tisztázott, hogy honnan, milyen összeköttetés révén kérték fel erre a munkára a soproni fiatal apácarendet. Emellett a soproni anyaház krónikájából tudható, hogy 1906 és 1939 között a lelkigyakorlatok megtartására kivétel nélkül jezsuita atyát kértek fel, amely nem elhanyagolható tény, hiszen szónoklataikban, elmélkedéseikben minden bizonnyal jezsuita szellemiségük tükröződött vissza, és nagy hatással lehettek a hallgatóságra,³⁹⁸ a rendi krónikás megállapítása szerint: „*szerzetünk bizonyos értelemben jezsuita lelkinvelésű.*”³⁹⁹

A megváltós zárdaiskolák legtöbbje körül idővel vallásos egyesületek alakultak, így a lányok számára Mária Kongregációk, idősebb asszonyoknak a Jézus Szíve Szövetség, valamint a kisgyermekeket összefogó Szívgyárda, melyek mindegyike jezsuita alapokon nyugodott.⁴⁰⁰ (Itt kell megjegyezni, hogy a soproni anyaház és a mellette működő iskolák Mária Kongregációja bencés szerzetes hatására jött létre.)⁴⁰¹ Ezek vezetésében, szervezésében az elsődleges feladat a zárdaiskolák tanító-nővéreinek jutott,⁴⁰² akik az eddig megismert beszámolók alapján lelkesen vitték ezeket a feladatokat,⁴⁰³ a kongregációk vezetője, prézese mellett, mely a mindenkori hitoktató volt, mindig ott állt egy nővér-vezető is.⁴⁰⁴ A XX. század első felében a jezsuita rend

³⁹⁸ A soproni anyaházról az alábbi lelkigyakorlatot vezető atyákról – kivétel nélkül jezsuiták – vannak adataink: 1906: P. Midlinszky József S.J.; P. Hübner Ágoston S.J.; 1907: Hübner Ágoston S.J.; 1908: P. Petticher Sándor S.J.; 1909: P. Midlinszky József S.J.; 1910: P. Jámor László S.J.; 1911: P. Behr Mátyás S.J.; P. Lager József S.J.; 1912: P. Ruzsicka Jenő S.J.; P. Jámor László S.J.; 1913: P. Tomcsányi Lajos S.J.; P. Kipper Károly S.J.; P. Komárik István S.J.; 1914: P. Thöny Vendel S.J.; P. Fiedler Lipót S.J.; 1915: P. Bär Lipót S.J.; P. Fiedler Lipót S.J.; 1916: P. László Ferenc S.J.; P. Behr Mátyás S.J.; P. Bus Jakab S.J.; 1917: P. Bus Jakab S.J.; P. Bär Lipót S.J.; P. László Ferenc S.J.; 1918: P. László Ferenc S.J.; P. Kostyalik János S.J.; 1920: P. Thöny Vendel S.J.; P. Kostyalik István S.J.; Trebitka Ferenc S.J.; 1921: P. Tomcsányi Lajos S.J.; P. Omerovich Tamás S.J.; P. Hemm János S.J.; P. László Ferenc S.J.; 1922: P. Katona István S.J.; 1924: P. Elsasser Gyula S.J. IMNNL 32. doboz. 42. könyv. Az Anyaház krónikája - Krónika 1906. jún. 25. – 1932. dec. 1. 201.; 1933: P. Tomka Ágoston S.J.; P. Csák Boldizsár S.J.; P. Adomszki András S.J.; P. Lenner József S.J.; P. Polónyi Ferenc S.J.; P. Omerovich Tamás S.J.; 1934: P. Figula János S.J.; 1935: P. Müller Fülöp S.J.; P. Alaker György S.J.; P. Siska Árpád S.J.; 1936: P. Petruch Antal S.J.; P. Elsasser Gyula S.J.; P. Jámor László S.J.; P. Kardos József S.J.; 1937: P. Müller Lajos S.J.; P. Timár Máté S.J.; P. Jámor László S.J.; P. Hauer Ferenc S.J.; P. Csák Boldizsár S. J.; 1938: P. Polónyi Ferenc S.J.; P. Csák Boldizsár S.J.; P. Timár Máté S.J.; P. Lovas Pál S.J.; P. Pinzger Pál S.J.; 1939: P. Lovas Pál S.J. IMNNL 32. doboz, 42. könyv, Az Anyaház krónikája. Krónika 1933.márc.19. – 1939. márc. 13. 246-248.

³⁹⁹ IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 160.

⁴⁰⁰ A 16. század második felétől Magyarországon is datálható Mária Kongregációk egyértelműen jezsuita hatásra indultak, először fiatal fiúk, férfiak, majd lányok, asszonyok körében terjedtek el. A 19. század első felében a püspöki kar az oktatási intézmények keresztény szellemének erősítése kapcsán támogatta őket, majd 1926-ban országos szövetségbe tömörültek.

⁴⁰¹ IMNNL 9. doboz, 72. tétel, Mária Kongregáció iratai.

⁴⁰² Megváltós Nővérek által vezetett Mária Kongregáció, Leány-Szívgyárda, illetve Nőbizottság és Népkonyha vezetésre van adatunk 1931-ből Budakeszin. IMNNL 32. doboz, 45. könyv, Krónika. Budakeszi 1889. 1931. év

⁴⁰³ A megismert forrásokkal kapcsolatban el kell mondanunk, hogy azok többsége egyoldalú, ezért kellő forráskritikával kell kezelni. A rendtörténet, mely nővérek emlékezésein alapszik, lelkes feladatteljesítésről számol be ezen a téren, és a visszaemlékezések hangvétele is pozitív képet fest a közösségekben betöltött feladatteljesítésükről. Emellett egyelőre kevés kontrollforrás került elő, amely más szemszögből is megvilágítja a nővérek népművelő tevékenységét. Itt szükséges volna annak a közel száz településnek vizsgálata, ahol Megváltós Nővérek tanító-nevelő munkát végeztek, és ott néprajzi gyűjtést végezni, és amennyiben rendelkezésre áll, úgy a plébániák historia domusát átvizsgálni.

⁴⁰⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 122.

köreiben megjelent az a gondolat, hogy az egyesületi keretek között végzett missziós tevékenységüket már nemcsak nagyvárosokban kell folytatniuk, hanem külvárosi kerületek, falvak irányába is terjeszkedniük kell, sőt idővel egyre tudatosabban nyitottak a nőnevelés irányába is, hiszen az anyák, fiatal lányok révén a fiúk, férfiak megnyerését is elérhetőbbnek tartották.⁴⁰⁵ Mindezt szem előtt tartva biztonnal hatással volt a jezsuita lelkeség és ezzel együtt népmissziós törekvésük is a Megváltós Rend előjáróira, illetve a fiókházak nővéreire, akik idővel sajátos szerepet töltöttek be a falusi közösségekben. Például ezeknek a – nővérek révén – egyházi irányítás alatt álló Mária Kongregációknak életképességük érdekében alkalmazkodniuk kellett a helyi népszokásokhoz, és mindez a nővérek rátermettségén, és felfogásán is múlt.⁴⁰⁶ A jezsuita kapcsolódás és lelkeség, valamint a népművelés és népi kultúra megtartásáért és ápolásáért végzett munka jellegzetes terepeként kell tekintenünk a jelentős észak-magyarországi településre, Mezőkövesdre, amely idővel a Megváltós Rend fontos bázisává vált. Az 1925-ös konviktusi feladatkör elvállalása révén a páter lényegében lehetővé tette a nővérek számára a lokális társadalom előzetes megismerését, noha a nővérek két évvel későbbi zárdaiskolai megjelenését még ennek ellenére sem fogadta mindenki kellő bizalommal.

A mezőkövesdi zárdaiskolai fiókház nővérek által vezetett krónikája önmagában is komoly elemzés feladatát adja, hiszen ez a rendkívül körültekintően, igényesen, pontosan vezetett krónika, mely olyannyira adatgazdag és díszítettsége révén „szemet gyönyörködtető,” hogy meglátásunk szerint nemcsak a fiókházi nővérközösség életének lenyomatát adja, hanem a lokális közösség története mellett annak mentalitását, és bizonyos szempontból annak népi kultúráját is tükrözi. A nővérek tehát a településen már 1925-ben, a konviktusban teljesítettek szolgálatot, de reprezentatív bevonulásuk 1927-ben a zárdaiskolai tanítói feladatok elvállalása révén történt meg. A krónika szerint érkezésüket a helyi lakosság fenntartásokkal kezelte, megelőzte őket az a hír, hogy „*az apácák csak az urakat fogják tanítani, a szegény néppel nem törődnek. Vége lesz a matyóviseletnek, kivetkőztetik a leánykákat.*”⁴⁰⁷ Bár 1927 szeptemberében

⁴⁰⁵ SMID 2013, 292-293.

⁴⁰⁶ Ennek egy, a baranyai Németbolyon esett ellenpéldáját hozza fel tanulmányában Smid Mária Bernadett, ahol a Vincés Nővérek által működtetett Mária-társulat szabályzata és a helyi népszokások ütközésének esetét mutatta be. SMID 2013, 300. A falvakban megjelenő szerzetesnővérekkel, a helyi közösségekben betöltött szerepükkel a néprajztudomány eddig kevésbé foglalkozott, mindenesetre érdemes volna egy-egy településen, vagy akár egy-egy szerzetesrend történeti feltárása során mindezt ismertté tenni. A néprajztudomány felől eddig ismert megközelítés: MOHAY 2000, 235-251. A tiszújfalui nővérek illegálitásban megélt történetére vonatkozóan lásd: VÖRÖS 2017.

⁴⁰⁷ A bizalmatlan helyzet kialakulása miatt a helyi tanítóság is felelős lehetett a krónika szerint, bár a nővérek pártfogója Szentgyörgyi József gimnáziumi hittanár mellett P. Jámbor volt, akinek „*kedves modorával, és közvetlenségével sokszor nagy munkájába került, még a szegény népet az ellenkezőjéről meg tudta győzni.*” IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárdai krónikája. 1928-29. „Főtisztelendő Szentgyörgyi József igazgató” című fejezet. Mezőkövesden 1945 előtt 10 elemi iskola működött, és ezek közül a nővérek vezetése alatt

a nővéreket feldíszített hintók várták a vasútállomáson, a lakosság egy része gyanakodva fogadta, majd a zárdaiskola alapkövetéltételéhez kapcsolódó istentiszteleten igyekezett nyugtatni P. Jámbor a helyieket, hogy jó leánynevelők érkeztek, a közösség sokat kaphat majd a nővérektől. Az alapkövetéltételkor elmondott beszédében már vizionálta, hogy a közösség a nővérek nevét majd áldva fogja emlegetni magának az érsekfőpásztornak és Klebelsbergnek is.⁴⁰⁸ Az érkezést követő napokban a nővérek feltételezhetően igyekeztek megnyerni a helyieket, hiszen az Iparos Lányok Kongregációjának vezetésében rögtön részt vállaltak, majd decemberben teaestélyt rendeztek, és meglátásuk szerint „*ezzel teljesen meg volt hódítva az intelligens és az iparosközönség.*”⁴⁰⁹ Pár hét múlva a Földmíves Leányok Kongregációja, majd a Jézus Szíve Leánykör következett, melyet vezetni kezdtek. A közösségi életnek, és a népművelő munkának számos módját találták, így az egyik a „színdarabozás” volt, mely a közösség összefogása mellett az egyik legfőbb bevételi forráslehetősége is volt a kongregációk könyvtárának gyarapítására.⁴¹⁰ Az 1928-29-es tanévben az Iparos Lányok kongregációja és a Földmíves Leányok Kongregációja színdarabozott, utóbbi bevételéből nyolcvan kötetet tudtak vásárolni a könyvtárak számára. „*Ez az év már csak így telt. Színdarab színdarabot ért.*” – fogalmazza meg a krónikás, miközben M. Benedicta nővér⁴¹¹ Szívgyárdát szervezett, sokat dolgozott a kicsikért, majd kezdte velük a színdarabozást, „*így tehát alig zajlott le az egyik előadás, kezdődött a készülődés a másikra.*”⁴¹² De nemcsak a kicsiket, hanem a felnőtteket is sikerült megnyerni ennek az ügynek, így M. Gizella nővér vezetésével produkciójuk bevételéből az úgynevezett kistemplom számára sikerült harmóniumot vásárolni.⁴¹³ Az említett M. Benedicta nővér szervező munkájával a jezsuiták is kifejezetten meg voltak elégedve, elhelyezésekor az alábbiakat írták háztörténetükbe: *1939. aug. 14. ... "Most kaptuk a hírt, hogy*

működő zárdaiskola volt a legújabb és a legkorszerűbben és legtöbb tanteremmel felszerelt. A többi iskola tanítósa minden bizonnyal tartott attól, hogy az új iskola elszívja növendékeit. JACSÓ 2013, 514.

⁴⁰⁸ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. „A zárdaiskola alapkövetéltétele” című fejezet.

⁴⁰⁹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. „A házban először működő kedvesnővérek” című fejezet.

⁴¹⁰ A színdarabozás a nővérek vezette budakeszi Mária Kongregációban is dívott, 1932. május 16-án „A kongregációs érem” című színművet adták elő. Ebben az évben a karácsonyi szeretetsomagok és ajándékok bevételét szinte teljesen ebből fedezték, 937 pengős összes bevételükből 531 pengő a színdarabozásból folyt be. MNL 32. doboz, 45. tétel, 1932. év. Erre vonatkozólag a nagykapornaki fiókházból is szép adatokkal találkozhatunk, a bevételt a berendezések karbantartására fordították. MNL_ZML_XII.3 Kapornaki Apátság Házi Levéltára. 42. doboz XII. 3. Diarium 1916-1928.; 1925. április 13-án kelt bejegyzés.

⁴¹¹ Hanis Rozália M. Benedikta (Zsira, 1895 – Győr, 1974): M. Benedikta nővérről nekrológiájában kiemelik, hogy rendkívül szorgalmas volt a tanítás terén, ugyanúgy a caritas-szolgálatban és az egyesületek vezetésében. Mezőkövesden az ő időszakában 600 tagja volt a Jézus Szíve Szövetségnek. Csornán az asszonyok szövetségét vezette, ahol caritas-nővérek neveztek. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája. 150.

⁴¹² IMNNL 32. doboz, 46. könyv. Mezőkövesdi zárda krónikája. 1928-29.

⁴¹³ „*Megható volt az a buzgóság, lelkesülés, amit ezek a nehéz csizmás, hosszú bajszú munkás emberek kifejtettek azért, hogy templomunk harmóniumjának javára pénzt szerezhessenek. Igaz a munka oroszlánrészre k. Gizella nővérünké volt, ki az énekkar szíve volt, és ahol kellett ott szította az el nem lankadást a szentügy érdekében.*” IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1932-33.

*k. Benedikta nővért, aki legalább 5 évig működött templomukban, mint orgonista és mint a férfi-énekkar vezetője, de úgy is, mint a színi előadások rendezője, Csongrádra helyeztetett. Páratlan önfeláldozásával, alázatossággal, önzetlenséggel, ügyességgel, fegyelmezettséggel oldotta meg nehéz feladatát. A komoly férfiak úgy engedelmessé váltak neki, mint a gyermekek. Pontosan jelentek meg az ének és színházi próbákon, járultak közösen a gyónáshoz, az áldozáshoz. A Szív újság és a Katolikus Missziók kiosztását a gyermekek által vállalta. A körmenet előkészítésénél Jézus Szíve ünnepén páratlan előrelátást tanúsított.*⁴¹⁴

Mezőkövesd esetében a nővérek sajátos feladatkörét is ismertetni kell. Az 1927-ben megkötött szerződésükben fontos pont került rögzítésre: *„Az Isteni Megváltó Leányai Kongregációja kötelezi magát, hogy az iskola tanítónői az iskola leánynövendékeivel a mezőkövesdi háziipari hímzést szakszerűen és tervszerűen tanítja és régi eredetiségét mindenben megőrzi.*”⁴¹⁵ A jellegzetes sokszoknyás-ingvállas paraszti viseletektől eltérő, feltűnően gazdagon díszített matyó népviselet a XIX. század végén került az érdeklődés középpontjába többek között az 1885-os Országos Háziipari Kiállítás és az 1896-os Milleniumi Kiállításnak köszönhetően, majd támogató arisztokraták, elkötelezett értelmiségiek, képzőművészek érdeklődésének köszönhetően a köztudatba kerülve a XX. század első felében érte el népszerűségének csúcsát.⁴¹⁶ A kézimunka-oktatással kapcsolatban már a tanítás második évében krónikájukban így fogalmaznak: *„A kézimunka ügyet, hogy nekilendítsük, mintadarabokat készítettünk s azokból küldtünk Amerikába minden házukba s néhány privát helyre. A privát helyről kaptuk néhány megrendelést. Azonkívül egy vöröskeresztes hölgy Hollandiában törekedett munkánkat elhelyezni.*”⁴¹⁷ A hímzés-üzlet nem volt ismeretlen az 1920-30-as évek Mezőkövesdjén. A helyi zsidóság üzleteiben már foglalkoztak a hímzések értékesítésével,⁴¹⁸ majd a harmincas évek elején megnyílt Matyó Vendégház kiállításán turisták gyönyörködtek a helyi háziipar termékeiben, és vásárolhattak belőle.⁴¹⁹ A fent említett forrásunkra hagyatkozva a nővérek feltehetően saját értékesítési hálózatot igyekeztek létrehozni, és a tehetősebbnek tartott amerikai tartomány számára kínálták a saját és gyerekeik népművészeti cikkeit. Törekvésük az autentikus felé így érhető tetten: *„Igazgató Úr s az előljárárság biztatására kézimunka tanítónőt kértünk Tiszt. Anyától, hogy a szerződésnek eleget*

⁴¹⁴ JTMRL Historia domus S. J. 1930. szeptember 1. Mezőkövesd (1950 JTMRL – II.6.) 141-142.

⁴¹⁵ IMNNL 15. doboz, 102. tétel, Martonvásár, Mezőkövesd, Mór. Szerződés mely egyrészről Barczy József bíró és dr. Kiszely Pál főjegyző által képviselt Mezőkövesd nagyközség közönsége, másrészről Maurer Mária Bonaventura nővér-általános főnöknő által képviselt Isteni Megváltó Leányai között.

⁴¹⁶ A matyóhímzés történetéhez és népművészetéhez a teljesség igénye nélkül lásd: FÉL – HOFER 1975.; FÜDEDI 1979.; FÜGEDI 1981, 69-74. FÜGEDI 1996, 175-188.; VARGA 2003.

⁴¹⁷ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1928-29.

⁴¹⁸ SZARVAS 1990, 217-222.

⁴¹⁹ TÖZSÉR 2022, 42.

téve, a matyó hímzést az eredeti szépségébe vigyük vissza.”⁴²⁰ Az ügyben buzgóságukat mutatja, hogy igyekeztek népszerűsíteni is a matyó hímzésvilágot, és az 1935-36-os tanévben a zárdaiskolában lezajlott pedagógiai szemináriumon is, amikor az egyik nővér tartott „minta-szerű” előadást a matyó kézimunka fejlődéséről és értékéről, majd az eseményen egy négy év körüli kislány mutatta be varrását, melyet a tanfelügyelő is meglelégedéssel konstatált.⁴²¹

Hogy a matyó népművészet mennyiben járta át a mezőkövesdi fiókházat, arra egy egyszerű példát szeretnénk hozni. A sokat emlegetett mezőkövesdi fiókházi krónika különleges kivitelezésére szeretnénk itt utalni. A nagyszerűen díszített oldalak, lényegében matyó motívumkincset reprezentálnak, melynek színes és fekete-fehér változatai egyaránt fellelhetők a lapokon, utóbbiak pedig a hímzsmintákat előrajzoló „íróasszonyok” munkáit idézik.⁴²² Így talán nem túlzás állítani ezzel a szerény példával, hogy amennyire hat a lokális közösségre a tanító apácák csoportja a generációk felnevelésével, úgy hat a közösség sajátos mentalitása – ez esetben a motívumkincsben megjelenő formavilága – a helyben élő tíz-húsz fős szerzetesi közösségre.⁴²³ Mindezzel némileg összevágó adat a rábaközi aranyfonalas fejkendő vizsgálat Csornáról, ahol a hímzés motívumának elnevezése is igen árulkodó. A csornai apácavarrottas aranyfonalas fejkendő igényes technikai kialakítását a néprajzi kutatás összefüggésbe hozza a helyi apácarend kézimunka-iskolájával, nevezetesen a Csornán 1876-ban megtelepedett Megváltós Nővérek intézményével.⁴²⁴

A népművelés témakörében természetesen szólnunk kell az 1935 nyarától formálódó, majd az 1939-től önállóvá váló katolikus lelkeségi mozgalomról, a Katolikus Asszonyok és Leányok Szövetségéhez, a KALÁSZ-hoz történő kapcsolódásukról. A Luczenbacher Rita és Stettner Andrea által alapított mozgalom⁴²⁵ gyorsan terjedt a háború előtti évtizedben, lányokörök alakultak, melynek vezetését szívesen bízták szerzetesnővérekre, akik lányok generációját nevelték fel a zárdaiskolákban. A KALÁSZ tevékenységének fő területei között a vallásos élet elmélyítése, néphagyományok gyűjtése és őrzése, keresztény szellemű jellemformálás, a leendő háziasszonyok gazdasági teendőinek elsajátítása szerepelt.⁴²⁶ Ehhez könnyen tudott kapcsolódni a rend, hiszen célkitűzéseire illeszkedett a gyermekek, fiatal

⁴²⁰ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. „A házban először működő kedvesnővérek” című fejezet.

⁴²¹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1935-36.

⁴²² Lásd a mellékletben található képeket a Mezőkövesdi zárda krónikájából.

⁴²³ További kutatást igényel természetesen annak kiderítése, hogy melyik nővér mennyi ideig vezette a mezőkövesdi házi krónikát, és hogy konkrétan kinek a munkáját dicsérik a matyó motívumok az oldalakon, és az illető nővér honnan tanulta a motívumok rajzolását.

⁴²⁴ SZALONTAY 1996, 141-153.

⁴²⁵ SÁNDORFI 2004, 151.

⁴²⁶ BALOGH 1987, 433.

lányok keresztény hitének további elmélyítése, összefogásuk és közösséggé szervezésük. A KALÁSZ a szerzetesrendek többségével jó kapcsolatot ápolt, a női rendek tagjai vezették a falvak leányköreit, részt vettek vezetőképző tanfolyamokon.⁴²⁷ Németh János⁴²⁸ lövői plébános, egyházmegyei Actio Catholica igazgató,⁴²⁹ a KALÁSZ katekizmus szerzője a soproni anyaháznak meghívót küldött, és az 1937-es vezetőképző-tanfolyamra hívta a rend nővéreit, utalva arra, hogy nem tudja nélkülözni a nővérek munkáját, és az egyházmegye minden zárdájából kért nővért a tanfolyamra.⁴³⁰ Németh különös figyelmet szentelt faluja KALÁSZ-körének, melyet M. Athanasia nővér segítségével – aki egyébként bodajki nép főiskolát végzett – minta-leánykörré akarta fejleszteni, ennek eredményeképpen 1941-ben hetvenkét leány ígerte meg a vallásos, tiszta életet, és hittanórák, lelkigyakorlatok, nagykilenced megtartása mellett, népdal-tanulás, felolvasás, bálszervezés, győri lányköri találkozó – Apor püspök pártfogása révén – színesítette a lányok életét, akik az emlékezések szerint igényelték ezeket a jól felépített foglalkozásokat.⁴³¹

Ehhez kapcsolható, hogy 1943 tavaszán a mezőkövesdi zárda kongregációs termében kalásztanfolyamot tartottak, melyre szép számmal jöttek a közeli községekből is, majd pünkösdhétfőn 700 kalászeány 20 községből tartott összejevetelt. Az ünnepség szervezésében nagy szerepet vállalt M. Anna nővér.⁴³² Talán érdemes még egy rövid gondolat erejéig visszatérni a jezsuiták körében kibontakozó, a falvak felé forduló, annak társadalmát segíteni, felemelni kívánó irányzatra. A Kerkai páter által életre hívott KALOT mozgalma, mely nagy horderejű szociális reformok gondolatának hordozója is lett, igyekezett megnyerni az egyház számára a bomlásnak indult, és egyre komolyabb gondokkal küzdő paraszti társadalmat.⁴³³ A szervezet életre hívása, és az ezzel kapcsolatban kibontakozó törekvés olyan üzenetet hordozott, mely feltételezhetően hatással volt azokra a női szerzetesrendekre is, amelyeknek tagjai nagyrészt vidéki, falusi közegben igyekeztek megvalósítani a krisztusi szeretet gyakorlását.

A Bíró Ferenc alapította Jézus Szíve Népleányaival Mezőkövesden minden bizonnyal kapcsolatba kerülő Megváltós Nővérek, de akár a korszakban létrejött más népszerű női rendek, mint a Szociális Missziótársulat, vagy a Slachta Margit vezette Szociális Testvérek Társasága

⁴²⁷ SZÉKELY 1989, 48.

⁴²⁸ Németh János (Vitnyéd, 1899 – Lövő, 1966.): 1923-ban szentelték pappá Győrben, majd a városban töltött néhány éves papi szolgálata után 1927-ben a budai Szent Imre Kollégium prefektusa lett. 1932-ben Győrben karkáplán, majd 1935-től az Actio Catholica egyházmegyei igazgatója. 1940-től lövői plébános, 1930-as évek végétől szerkesztette a Dunántúli Hírlapot, és annak felelős kiadója volt 1945-ig.

⁴²⁹ Az Actio Catholica népművelés terén betöltött szerepéről: GIANONE 2010, 72-76.; 294.

⁴³⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 260.

⁴³¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 260.

⁴³² IMNNL 32. doboz 46. könyv. Mezőkövesdi zárda krónikája. 1942-43.

⁴³³ BALOGH, 1998, 32. Ehhez kapcsolható Balogh Margit további munkája: BALOGH 1994, 283–299.; BALOGH 1996, 42-72.; BALOGH 1998.; továbbá: CSESZKA 2008, 179–195.

rendre ugyanúgy szemelőtt tartották a leszakadó társadalmi rétegek segítését, és ebben a segítő, olykor missziós munkában az általunk tárgyalt szerzetesközösség is szerepet vállalt, felismerve az igényeket és szükségleteket. Az 1928-ban a vecsési Andrassy-telepre érkezett Megváltós Nővérek a harmincas évek munkanélkülisége idején a tanítás mellett a családok felé is fordultak. Így amikor az anyák vasárnap is munkalehetőség után kutattak a fővárosban, addig a nővérek mentek az otthonokba felöltöztetni és fésülni a gyerekeket, és kísérték őket szentmisére, kézzelfogható segítséget adva, mindezt egy kifejezetten ellenséges, akár egyházellenesnek is mondható közegben, ahová a főjegyző nyilatkozata szerint a nővérek megjelenéséig pap nemigen tehette volna be a lábát, mert kővel dobálták volna meg.⁴³⁴ Bár nagyon konkrét adatunk egyelőre még nincs arra vonatkozólag, miként hatott a jezsuiták szociális, az agrárszegénységet felemelő, Szeged környékén kibontakozó irányzata a Megváltós Rendre – noha Szegeden megváltós tanárjelöltek is tanultak – mindenesetre a P. Jámbor megfogalmazásában „paptisztelő és egyházas” közösségnek nevezett társulat könnyen magáévá tehetette a falusi közösséget felemelő, segítő és összefogó tendenciát. Mindez lényegében nem áll túlzottan messze a niederbronni hagyományoktól sem, hiszen a házi betegápolást vállaló elzászi nővérek sem maradtak szigorúan klauzurális keretek között, hanem kiléptek a „nép” körébe, kézzelfogható segítséget adva.

Beszédes az az elnevezés, melyet Varga M. Hortilla nővér kapott a Győr-Moson-Sopron vármegyei Gyarmat községen, ahol őt a „falu őrangyalának” nevezték, mivel körzeti orvos híján ő részesítette a betegeket alapvető egészségügyi ellátásban.⁴³⁵ Ugyanígy elgondolkodtató az a zalaszabari eset, ahol az 1950-es években, minden nehézség ellenére Lukácsy M. Hilarina nővér legalább százhusz főt összefogó falusi énekkart szervezett: „*a legnagyobb munkaidőben is folytak az énekpróbák, ha valamire készülni kellett. Nyáridőben 9 óra után tudtak jönni, és akkor éjfélig is próbáltunk. De hajnali négykor kaszával a vállukon köszöntek be a kertbe, ahol kapálgattam.*” Az életvitelében, időbeosztásában, életritmusában is a helyiekkel azonosuló szerzetesnő felvette a paraszti életritmust, s többek között ezzel az alkalmazkodással is kiváltotta a helyiek megbecsülését, majd amikor a rendszer kitiltotta őt és társait a községből és a megye egész területéről, „sírt-rítt az egész falu,”⁴³⁶ mert nem akarták engedni nővérüket.

A lokális közösséggel együtt élő és azzal azonosuló, kölcsönhatásban lévő szerzetesnővér képe tárul fel előttünk ezen két apró példa alapján, amelyek további

⁴³⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 209.

⁴³⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 360.

⁴³⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 358.

vizsgálatokra ösztönözhetnek az egyházi személyek és a lokális közösségek egymásra hatásának, kohéziójának feltárása tekintetében.⁴³⁷

IV A frontátvonulástól a szétszóratásig

IV.1 Frontátvonulás, embermentés

IV.1.1 Városokban

A második világháború szörnyűségei a Megváltós Nővérek intézményeit sem kímélték, noha példák támasztják alá, hogy a nővérek egy része igyekezett lehetőség szerint helyén maradva kitartani a lakosság mellett. Az intézetek, iskolák a bombázások és a front átvonulása során komoly károkat szenvedtek, a nagyobb intézetek hadikórházakká, vagy óvóhellyé alakultak,⁴³⁸ másokat az orosz parancsnokság foglalt le. A közösség a korszak két kiemelkedő főpapjával is szorosabb kapcsolatba került a vészterhes időkben. A nyilasok fogságába került Mindszenty József veszprémi püspök paptársaival Sopronban a Megváltós Nővérek rendházában töltötte házi őrizetét 1944. december 28. és 1945. április 17. között.⁴³⁹ Ennek a későbbiekben jelentősége lesz, hiszen a főpap és a rend közötti kölcsönös támogatás a későbbiekben is megmutatkozott. Budai intézetük fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen beszédet mondott, illetve elfogatása után a nővérek Mindszenty édesanyján keresztül próbáltak informálódni a fogoly főpapról. A mártír győri püspök Apor Vilmos is jó kapcsolatot ápolt a nővérekkel, 1944 tavaszán a budai Szent Margit Intézet vendége volt a bombázások közepette, halálos ágyánál pedig Megváltós nővérek virrasztottak.⁴⁴⁰

A háború egy egészen új, eddig ismeretlen közeget jelentett a rend nővérei számára. Az első világháború tapasztalatai éltek még az idősebbek emlékeiben, de ez többnyire a sebesült katonák ápolását jelentette, akiket a rend különböző épületeiben kinevezett kórházakban helyeztek el. Ott a társulat betegápolással foglalkozó nővérei kiteljesedhettek hivatásukban, ám a háború közvetlen veszélyeit nem érezhették. A második világháború során azonban testközelből tapasztalták meg a bombázások és a frontátvonulás megpróbáltatásait. 1938 szeptemberében

⁴³⁷ A történeti folklorisztika kutatástörténetében érdekes epizód a pap és a lokális közösségek vizsgálata. Talán érdemes volna a falvakban munkálkodó szerzetesnővérek és a helyi társadalom kapcsolatát is górcső alá venni, hiszen értékes eredményeket hozhat. A pap és a falusi közösség közötti kapcsolat leírására és értelmezésére a teljesség igénye nélkül néhány kiemelt munka: BÁRTH 1999, 9-21.; BÁRTH 2013. 9-42.; GYÖNGYÖSSY 2014.; BÁRTH 2019., BÁRTH 2020., BEDNÁRIK 2020.; BÁRTH 2021.

⁴³⁸ IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI 1991, 36.; SZÁLKA 1991, 191.

⁴³⁹ „Mindenkör büszkeséggel tekintetem a szerzetes nővérekre, mint Egyházunk értékeire, de a közel négy hónap alatt ez a tisztelet csak fokozódott bennem” – írja Mindszenty Berghofer M. Berchmana tisztelendő anyának írt köszönő levelében. IMNNL, 25 doboz, 160/2 tétel, A fogoly Mindszenty és sorstársak. Mindszenty József veszprémi püspök levele Berghofer M. Berchmana anyához. 1945. április 25.

⁴⁴⁰ RIBAI 1999, 185.

megjelent már a háború rémképe a hazai társadalomban. A müncheni konferencia előtt néhány nappal – a mezőkövesdi krónika szerint – a helyiek a háború kitörésétől rettegtek, és a békéért imádkoztak. Csehszlovákia feláldozása elodázta egy időre a háború valóságát, de ez év decemberében már hírt kaptak arról, hogy *„december 22-én megérkezett szegény kiűzött testvérünk Rohoncról, Koch M. Aurélia n. Hitleristák száműzték 12 nővérünket, kiknek, rendünknek házáat – a polg. iskolát kellett otthagyniuk.”*⁴⁴¹

A háború tényleges közelségét először a rend kassai kórházban dolgozó nővérei érezték meg. A bombázás 1941. június 26-i eseményét a kassai nővérek is rögzítették krónikájukban. A 22 halottat és sok sebesültet követő támadás után a kórház megtelt, s hamar kötszerhiány lépett fel.⁴⁴² Az ország háborúba történő belépése még egy ideig nem zavarta a hétköznapi munkát, majd az 1943-44-es tanévtől vált érezhetően nehézkessé a rend oktatási intézményeinek helyzete. A fizikai munkáshiány mellett, a hadikórházak beköltözése, a fokozódó légiveszély, nehezítették a tanítást, így az iskolák többsége az ősz folyamán bizonytalan időre berekesztette az oktatást.⁴⁴³ Sopronban az oktatás 1944. október 31-ig rendszeresen folyt. Október 31. és december 6. között – Sopron bombázásáig – a tanárok hetenként egy osztályt foglalkoztattak, úgy hogy behívták az egyes osztályokat és minden tárgyból feladatokat kaptak. A vidékieket körlevélben értesítették, de a front közeledése idővel ezt is ellehetetlenítette. A hadtestparancsnokság november 10-én foglalta le a soproni iskolát, a tanári kar az intézetben elhelyezett hadikórházban, és a Zrínyi tiszteleánynevelő intézet hadikórházában teljesítettek szolgálatot.⁴⁴⁴

Az 1944. március 19-én megkezdődött a német megszállás Magyarországon. Köztudott, hogy ennek következtében a hazai zsidóság helyzete tarthatatlanná vált, a gettósítás, majd végül a koncentrációs táborokba történő elhurcolásuk már májusban elkezdődött. Az első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszacsatolt Érsekújváron már 1876 óta működő Megváltós Nővérszövetség által működtetett Flenger és Szent Katalin Intézet belekerült a németek által kijelölt gettóba. A nővérek élelemmel, orvossággal segítették a rászorulókat, amíg el nem szállították őket a helyi téglagyárba. *„A polgári iskola tanári karába beosztottunk egy megkeresztelkedett zsidó tanárnőt, Kempfer Katalint. A helyi hatóságok német nyomásra felszólítottak bennünket az elbocsátására. Egy ideig ezt figyelmen kívül hagytuk. Váratlanul*

⁴⁴¹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája 1938-39.

⁴⁴² IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., A kassai áll. kórházban működő Isteni Megváltó Leányainak Krónikája 7.

⁴⁴³ A Szent Margit Intézetben 1944. október 13-án. Az Isteni Megváltó Leányai budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944-45., 1945-46. és 1946-47. iskolai évről. Kiadja az iskola fenntartója: Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrend. Budapest, 1947. 15.

⁴⁴⁴ MNL_GYMSML_SL VIII. 63. 1. doboz Isteni Megváltó Leányainak Leányliceuma és Tanítóképzője. 187.

megérkezett a komáromi és a budapesti főigazgató és közölték, nem maradhat a tantestület tagja. A budapesti kat. főigazgató tanácsolta Katalinnak, járjon tovább az intézetbe, nyelvi instruálást vállalhat.(...) Katalin édesanyjával és nővérével beköltözött a helyi gettóba. Még onnét is bejárt hozzánk. Csak akkor búcsúzott el végleg, amikor ki kellett költöznie a téglagyárba. Oda is küldtünk utána élelmezési csomagokat, amíg el nem szállították őket Dachaubá. (...) Vissza nem jött sem ő, sem édesanyja.”⁴⁴⁵ A mezőkövesdi házi krónika a helyi zsidók gettósítását és házaik lefoglalását május 21-én jegyezte meg, majd június 10-én a krónikás szüksézávan csupán ennyit tett mindehhez: „Tegnap a gettóból elszállították a zsidókat. Hová?... Erről később fognak regélni.”⁴⁴⁶ A Szent Margit Intézetben Eszterle M. Edit nővér közlése szerint egy harisnyagyáros zsidó családot mentettek, lányuk Flamm Mária⁴⁴⁷ a gimnáziumba járt., „Ő az édesanyjával nálunk a püspöki lakosztály⁴⁴⁸ egyik szobájában lakott, egy évig bújt és megmenekültek.”⁴⁴⁹ A gimnázium néhány zsidó származású diáklányát a nővérek a klotildligeti Margit-üdülőben bújtatták el, ahol a front átvonulásakor ötven-hatvan civilt is rejtegettek.⁴⁵⁰

Mindezzel együtt került elő olyan adat is, amely némileg árnyalja ezt a képet. Az 1928-ban Csornán született Klein Rózsi⁴⁵¹ a zsidó elemi iskola elvégzése után a nővérek polgári iskolájában tanult 1938 és 1940 között, Fábíán Erzsébet és Gludovátz M. Gellértina nővér osztályában. A holokausztot túlélte, de ikertestvérei a Mengele-kísérletek áldozatai lettek. Visszaemlékezései elérhetőek a Yad Vashem archívumában, melyben adatokat találunk a nővérekre vonatkozóan is: „Az apácák antiszemiták voltak. De az osztályból, pedig nem voltunk sokan, 5-6 zsidó lány, senki, gyerekek sem segítettek, meg sem próbálták. Ez az, ami nekem fáj.”⁴⁵² A csornai nővérek egyik visszaemlékező növendéke később megerősítette, hogy valóban tiltották a diáklányoknak, hogy a gettóhoz menjenek és segítsenek, de volt példa arra,

⁴⁴⁵ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum; 16.

⁴⁴⁶ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1944-45.

⁴⁴⁷ Flamm Mária az 1944-45-ös tanévben valóban a gimnázium 6. osztályának tanulója volt, amelyet az iskolai évkönyv szerint kitűnő eredménnyel végzett. Tanulmányait az évkönyvek adatai szerint 1940-41-es tanévben kezdte, és az 1946-47-es tanévben fejezte be a rend budai gimnáziumában. Az Isteni Megváltó Leányai Budapesti Szt. Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944—45., 1945—46. és 1946—47. iskolai évről. Szerkesztette: Szabó M. Erika igazgató, Budapest, 1947. 24.; 92.

⁴⁴⁸ Az iskola épületében berendeztek egy ún. püspöki lakosztályt, melyben Apor Vilmos püspököt fogadták püspöki konferenciák, vagy egyéb budapesti útjai alkalmával. RIBAI 1992, 182.

⁴⁴⁹ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 15.

⁴⁵⁰ BÁCSEFAINÉ DR. HÉVIZI 2011, 56.

⁴⁵¹ Klein Rózsi (Csorna, 1928 - ?,?): édesanyja Weisz Malvin, édesapja Klein József ecetkészítő. Bátyja a két évvel idősebb Sándor, öccse és húga az 1930-ban született Artur és Éva. A csornai zsidók nevei az 1944 áprilisi összeírás szerint. <https://www.jewishgen.org/yizkor/csorna/cso046.html> (Letöltés ideje: 2023.08.01.)

⁴⁵² A csornai születésű, 1928-ban született Rozenberg Rivka (Klein) Rozália vallomása a csornai gettóban, a sárvári gettóban, Auschwitzban és Allendorfban szerzett tapasztalatairól: <https://collections.yadvashem.org/en/documents/5086319> (Letöltés ideje: 2023.08.01.)

hogy a gyerekek mégis megtették. Bár pontosan nem tisztázott, hogy a nővérek miért nem engedték növendékeiket a gettóhoz, azonban az 1944-es tanévben már nem adták ki a bizonyítványokat a zsidó lányok számára.⁴⁵³ A vészkorszak idején a Budapesten tartózkodó nővérek között találunk olyat, aki a rendi emlékezet szerint kivette részét a zsidómentésből. Groszeibl M. Viralda⁴⁵⁴ nővér mentőakciója az egykori József utcában (ma Krúdy Gyula utca) álló Collegium Marianum intézményéhez köthető. Az intézmény megalapítására 1905-ben került sor, amikor a „szociális erényekben gazdag úrinő” Ruffy Pálné,⁴⁵⁵ idős katolikus hölgyek, és a fővárosba került fiatal lányok otthonát kívánta létrehozni, így jött létre a Mária utcában a Collegium Marianum,⁴⁵⁶ amely egészen 1948-ig, az államosításig működött, és az ott dolgozó nővérek a felsőoktatásban tanuló fiatal lányok, illetve egyedülálló hölgyek ellátása mellett árva lányok cselédképzését, nevelését, szegények étkeztetését is vállalták. Ebben az intézetben zsidók elhelyezését kérte az üldözöttek ezreinek vatikáni védlevelet kiállító Angelo Rotta magyarországi pápai nuncius, aki M. Viralda nővért ezügyben hívatta magához a budai várba. A kollégium létszáma a lengyel és erdélyi magyar menekültekkel valamint a befogadott zsidókkal közel 360 körül járt.⁴⁵⁷ A kollégiumban kialakult közösség lassan összeszokott, közös énekkart szerveztek, a zsidók is jártak szentmisére, a szomszédos jezsuiták előadásokat tartottak, melyeken szintén részt vettek, sőt a kollégista lányoknak ruhát is varrtak.

A nővéreknek többször meggyűlt a bajuk a nyilas karhatalommal, akik minden biztonnyal sejtették a zsidók rejtegetését. Ennek kapcsán a visszaemlékezés több olyan jelenetet

⁴⁵³ Aszt Ágnes gyűjtése – Csorna: Jaczkó Jánosné Mátyai Teréz (1930) Gyűjtés ideje: 2017. szeptember-október. Külön köszönöm Aszt Ágnesnek, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.

⁴⁵⁴ Groszeibl Anna M. Viralda nővér (Mór, 1913. – Mór, 1988.): elemi iskolából kikerülve a soproni ipariskolát javasolták számára a nővérek. Fogadalma után vidéki internátusokban volt felügyelő. 1940-től Budapesten, a Collegium Marianumban prefektahelyettes, 1941-től a 100-on felüli egyetemistának már egyedül viselte gondját. A legnehezebb esetekben pedig, mint a zsidókérdés és menekültek ügye, bátor kiállással hősies helytállást tanúsított. Angelo Rotta nuncius 1944. október elején a nunciaturára kérte a collegium főnöknőjét, aki M. Viralda nővért küldte el. A kérés: 100 üldözött zsidó befogadása. Október 11-én már elindult a menekítés. Hol a jezsuita páterek, hol maga Wallenberg jött el, a svéd követ M. Viralda nővér telefonhívására. A collegium összesen 150 üldözöttnek adott menedéket, kinek hosszabb, kinek rövidebb ideig. Az elhurcolás idején Mezőkövesdre került. Onnét a szülői házba ment. Magával vitte főnöknőjét, M. Albina nővért, és mindvégig gondozta. Megélhetésük végett először a közeli bányánál helyezkedett el, majd a móri kórházban adminisztrátorként dolgozhatott nyugdíjazásáig. „Hisszük, aki mások megmentéséért annyiszor veszélynek tette ki magát, az előtt május Királyné Asszonya kitarja az örökkévalóság kapuját.” IMNNL 50. doboz, 241. tétel, Elhunyt nővéreink II. mappája. 277.

⁴⁵⁵ Ruffy Pálné született Szentgyörgyvölgyi Szép Blanka (? , 1856 – Budapest, 1922): Ruffy Pál ügyvéd felesége, a Szent István Fülléregyesület elnökeként férjével a Tisztviselőtelepi Magyarok Nagyasszonya templom felépítését szorgalmazta. A templom Szent István nagyharangján neveik megörökítésre kerültek 1931-ben. A férj Ruffy Pál a Boncza Miklós (Ady Endre apósa) által működtetett Magyar Közigazgatás című lap szerkesztőségének tagja volt, Bars vármegye országgyűlési képviselője, közigazgatási tanfolyamok szervezője, 1903-tól a gyermekmenhelyek országos felügyelője. Művei a közigazgatással, gyermekvédelemmel és a leánykereskedelem elleni küzdelemmel foglalkoznak.

⁴⁵⁶ A rend 1911-ben megalapította a Collegium Marianum Katolikus Hölgyek és Főiskolai Nőhallgatók Otthona Egyesületet, majd átköltöztek a József utca (ma Krúdy Gyula utca) 11. szám alá. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 137.; BEKE 1988, 243.

⁴⁵⁷ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 1.

leír, amelyben M.Viralda nővér életveszélyes helyzetbe került. A szerzetesnő beszámolója szerint együttműködött a jezsuita P. Jánosival,⁴⁵⁸ és a bekopogtató zsidók számára igyekezett segítséget nyújtani. Az esetleírás szerint egy menedéket kereső zsidó kismamát hely hiányában P. Jánoshoz küldött a Múzeum krt. 11. alá, nem tudva, hogy a házat már lefoglalták a nyilasok. Az időközben lefolytatott telefonbeszélgetésből M. Viralda nővérnek világossá vált, hogy bajba kerülhetnek, ekkor maga is elindult az asszony után. A Múzeum körüli épületben a fogadtatás egyértelmű volt: „*Alighogy felmegyünk az I. emeletre, abba a bizonyos irodahelységbe, Úr Isten, tele van nyilas katonákkal. Lehettek vagy 10-15-en. Asztal tetején ülnek. János testvér – az a bizonyos azt mondja: – Viralda nővér? De novicius képe van, pedig olyan sok van a rovásán! – Aztán hogy miért jöttem? Zsidó vagyont menteni? Mondom, hogy nem. – Ékszer? – Nem. Egy fiatalasszony után jöttem.*”⁴⁵⁹ Ezután nem engedték haza őket, a fogság egész nap tartott. A bombázások alatt, ugyanúgy, ahogy a többi fogvatartott, nem mehetek le az óvóhelyre. Délután 17 óra körül hosszas faggatások után engedték el őket, ám a nővértársaik már letettek arról, hogy épségben hazaérnek. Az elkövetkezendő hetekben a nyilas katonák több alkalommal betörték a házba, hogy zsidókat keressenek. M.Viralda nővér egy alkalommal a svéd követségre telefonált segítségért. „*És akkor megjelent Wallenberg a titkárnőjével és a nyilasok, mint a megvert kutyák, úgy eliszkoztak, csak felém mormolták, hogy szégyen és gyalázat, hogy a kormány ellen van az egyház is.*”⁴⁶⁰ M.Viralda nővér a jezsuita atyák segítségét kérte részeg SS katonák betörésekor is. Az emlékezés szerint ez 1944 decemberében történt, amikor a szüntelen bombázások közepette a nővérek folyamatosan virrasztottak. Ittas SS katonák törtek be az épületbe zsidókat keresve. M. Viralda nővér lélekjelenlétének köszönhető, hogy miközben az óvóhelyre vezette a katonákat, ahol a sebesülteket helyezték el, üzent a bújtatott zsidóknak, hogy menjenek az épület felsőbb emeleteire. Az óvóhelyre érkező katonák rögtön a Hiszekegyet és a Miatyánkot mondatták az ott talált sebesültekkel, hogy kiderüljön ki közöttük az izraelita. Ekkor jutott eszébe a nővérnek, hogy áthívhatja P. Railét,⁴⁶¹ akinek

⁴⁵⁸ Jánosi (Janicsék) József SJ (Zólyom, 1898 – Friesenheim, 1965): jezsuita szerzetes, filozófus, egyetemi tanár. A negyvenes évek első felében egyházi elnöke a zsidó származású katolikusok védelmezésére és megsegítésére létrehozott Magyar Szent Kereszt Egyesületnek, majd 1944 őszétől a Jó Pásztor Bizottsággal a Svéd Vöröskereszttel és Angelo Rottával együttműködve segítette az üldözötteket kiállított menleveleivel. A jezsuiták zsidómentő tevékenységéről: BIKFALVI, 2009.

⁴⁵⁹ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 3-4.

⁴⁶⁰ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 5-6.

⁴⁶¹ P. Raile Jakab SJ (Vaskút, 1894 – Newark, New Jersey, 1949): A Bácskából származó német anyanyelvű jezsuita szerzetes tanulmányai, majd bécsi, amerikai és szegedi működése után a magyar jezsuita központ gazdasági vezetője volt 1935 és 1942 között. A II. világháború alatt a budapesti pápai nunciatura segítő bizottságának az elnöke lett, így sok száz zsidót mentett meg a haláltól. „Raile a «farkasbőrbe bújt bárány» szerepét alakította ebben a kegyetlen színjátékban. A nyilasok megtisztelve érezték magukat, hogy együtt iszogott és kártyázott velük, közben természetesen a híreket és a fontos információkat gyűjtötte. A magas szellemi fölényét kihasználva, teljesen az ujjai köré csavarta az egyszerű nyilasokat.” BIKFALVI Géza: A magyar jezsuiták budapesti

segítségével nagy nehezen kitessekelték a káromkodó, részeg, erőszakos katonákat. „*Rövidesen megérkezett Pater Railé és hát mondta: Kitől kaptak parancsot, hogy éjjel bolygassák a nővéreket. Ő nem hiszi, hogy az SS parancsnok adta ki ezt az utasítást, mert ők nagyon jóban vannak és éjfélig azzal tárgyalt és az nem említette, hogy ilyen utasítást adott volna ki. (...) Egyszerre csak azt mondja Páter Railé: Tudják mit, kísérjenek haza. Kijárási tilalom van, nem merek egyedül az utcára menni.*”⁴⁶²

A Collegium Marianum történetéhez kapcsolódik M. Viralda nővér további emlékezése, aki szerint a jezsuita atyák gyakran szánakozva tekintettek rájuk, mondván: „*Szegény Marianum, sarok épület, egyetlen egy férfi sincs velük! Pater Raile azt mondta: Hiába a nőknél nincs logika! Mondtam neki: Hiába, a férfiak logikájával nem sokra megyünk!*”⁴⁶³ M. Viralda nővér mindezt alátámasztotta egy kis történettel is, amelyben sikerült valahogy egy Husztról származó kollégista kislányt, aki jól beszélt oroszul, és a szovjet katonák magukkal vitték (ennek részleteire nem tért ki), hazahozni a kollégiumba, mivel a nővér nem volt hajlandó belemenni abba, hogy egyetlen tolmácsuk se legyen, aki a betévedő szovjet alakulatokkal vagy előljárókkal szót ért. Elmondása szerint P. Raile hevesen tiltakozott mindez ellen, mondván, hogy bajba fognak kerülni mindannyian, végül mégis utána küldtek valakit, aki hazahozta a kollégiumba Pötyit, a huszti lányt.

A zsidók mentése mellett a folyamatosan erősödő bombázások és a növekvő élelmiszerhiány tette egyre elviselhetetlenebbé a mindennapokat. A bombázásokban megsérülteket igyekeztek segíteni, menteni, elhullott lovak húsát összegyűjteni és abból az ételmezést megoldani. A rendházak sokak számára nyújtottak menedéket. A budapesti Szent Margit Intézet⁴⁶⁴ tanulói a front megjelenéséig az Eötvös József Collegium és a Szent Imre úti bérházak óvóhelyeire menekülhettek a bombázások kezdetekor, ám hamarosan az iskola alagsorába húzódtak, hiszen a légiveszély fokozódásával lehetetlen volt elhagyni az épületet a szirénák megszólalását követően. Ide ismerős családokat is befogadtak,⁴⁶⁵ de a front átvonulásakor ez elég kevés biztonságot jelentett, a berepülő szilánkok több embert

embermentő tevékenysége 1944-1945-ben. <https://jezsuita.hu/a-magyar-jezsuitak-budapesti-embermento-tevekenysege-1944-1945-ben/> (Letöltés ideje: 2022.06.17.)

⁴⁶² IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 7-8.

⁴⁶³ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 20.

⁴⁶⁴ Az intézetbe 1944 tavaszán „szükségkórház” költözött, októberben már 800-1000 sebesült katona szorongott benne, így már ez év őszén a tanévet a közeli intézmények (Szent Erzsébet Intézet, Szent Imre Gimnázium, Szent Vince Rendház) épületeiben kezdték el. Az Isteni Megváltó Leányai budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944-45., 1945-46. és 1946-47. iskolai évről. Kiadja az iskola fenntartója: Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrend. Budapest, 1947. 14.

⁴⁶⁵ SZÁLKA 1991, 191.

megsebesítettek és az egyik szakácsnő meg is halt.⁴⁶⁶ A harcok során elesett szovjet pilótát a padláson találták meg, akit aztán az előkertben temettek el a Szent Margit szobor elé, „*Mialatt az orosz repülőgépekről olyan géppuskatűzet kapott a környék egész délelőtt, szinte csodaszámba ment, hogy nem történt nagyobb szerencsétlenség.*”⁴⁶⁷ Sopron március 4-i bombázásakor a nővérek anyaháza fogadott, akit csak tudott: „*mikor a sziréna megszólalt, a kapuk kitarva, és az emberek özönlöttek hozzánk százával.*”⁴⁶⁸ A front elől menekülők ugyanúgy, mint később a hazatérők egyaránt megálltak a zárdában. „*Az ebédünkben 50-60 ember zsúfolódott, székeken. Pusztán az életüket mentették. Azért könyörögtek, hogy legalább a lépcsőházban meghúzódhassanak. Csak tető legyen a fejük fölött. Nálunk sokkal nyugodtabbak voltak.*”⁴⁶⁹ Az ide menekülteket igyekeztek étellel ellátni, legalább egy tál meleg levessel, így aztán az élelmiszerkészlet a háború végére teljes egészében felszámolódott. Flettner M. Archangela anyja, aki akkor a soproni anyaház gondnoknője volt, emlékezésében leírja, hogy se só, se cukor, csupán némi liszt maradt. A tejet, amelyet teheneik adtak, a Közellátási Hivatal elrendelése révén át kellett adni, így az sem volt, csupán a Bánfalván⁴⁷⁰ hagyott lisztet sikerült bejuttatni nagy nehézségek árán az anyaházba, így lett a reggeli pirított liszt vízzel.⁴⁷¹

A győr-újvárosi zárdaiskola krónikájában az 1944-es évet a háború szomorú korszakaként írják. Az iskolatermeket a katonaság foglalta le, így két évig nem volt tanítás. 1945 elején a magyar katonaságot, akik karácsonykor itt a szabadságukat töltötték, felváltotta a német katonaság, de ebben az időben „*már nem volt közbiztonság, megkezdődött a rombolás és a pusztítás.*” 1945 nagyhetén a zárdaiskola pincéjében alakítottak ki a németek segélyhelyet a sebesültjeik ellátására. Majd bombatalálat következtében lakhatatlanná vált az épület, bár a bezuhant bomba nem robbant fel, így megmenekültek a pincében megbúvó nővérek és civilek. Nagypénteken érték el a zárdaiskolát az oroszok. „*A harcok csillapulta után a csőcselék megkezdte romboló munkáját. Előttünk feltörték a vagonokat, széthordták tartalmát, ahol rengeteg anyag volt felhalmozva. Siralmas és felejthetetlen képet nyújtott a zárda képe.*”⁴⁷²

⁴⁶⁶ Az Isteni Megváltó Leányai budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944-45., 1945-46. és 1946-47. iskolai évről. Kiadja az iskola fenntartója: Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrend. Budapest, 1947. 15.; 17.

⁴⁶⁷ Az Isteni Megváltó Leányai budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944-45., 1945-46. és 1946-47. iskolai évről. Kiadja az iskola fenntartója: Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrend. Budapest, 1947. 16. Az intézetet ért háborús pusztításról fotósorozat maradt ránk, melyek között egy az előkertben eltemetett hősi halottak sírjait mutatja.

⁴⁶⁸ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 12.

⁴⁶⁹ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 20.

⁴⁷⁰ Ekkor önálló község Sopron mellett, 1950-ben csatolták a városhoz, kertvárosi városrész napjainkban.

⁴⁷¹ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 14.

⁴⁷² IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Krónika Győr-Újváros. 26.

A szigetvári közkórházban dolgozó megváltós nővéreket az 1944-es októberi Horthy nyilatkozat után egyre komolyabb félelem szállta meg. Néhányan menekülni akartak, mivel attól tartottak, hogy a szerzetesi ruhát le kell vetni és civil ruhában kell maradni. A kórház svájci vöröskereszt joghatósága alatt állt, így bíztak benne, hogy ezt az oroszok is tiszteletben tartják. A támadások során a pincében kialakított óvóhelyen ápolták a sebesülteket, december 8-án a város a kórházzal együtt két tűz közé került. „Még 4-én éjjel az orosz előőrsök átvizsgálták lakásunkat 11 óra tájban, német katonákat kerestek. 5-én reggel, mintha a pokol kapuja tárult volna fel és lakói kiszabadulva özönlötték el kórházunkat és lakásunkat az a csürhe félelmetes népség. (...) Mikor a főnöknő azt mondta nekik szlovákul, miért jöttek ilyen korán még nincs ebéd? Vadságuk szelidült és kérdezték, kapunk ebédet? Igenlő válaszra túrhetőbbek lettek. Bort-bort üvöltötték! Nővéreinknek is sorba inni kellett, közben játszani kezdett az egyik tisztféle, simogatni akarta a kezünket, a főnöknő mondotta: haddja a kezünket mert fáj! Meghátrálva ismételten meghajtotta magát miközben mondotta: pardon, pardon.”⁴⁷³ A krónika az 1945 évben egy nagyon érdekes bejegyzést tesz: „...a kórház alkalmazottjai általában bizonyos ellenszenvvel és folytonos bosszantással viselkedtek nővéreinkkel szemben. Nagyon nehéz volt fenntartani köztük a munkakedvet és az egyensúlyt. Azt irigyelték tőlünk, hogy a szentruhában maradva az isteni Gondviselés megőrizte becsületünket. A főnöknőre a piaci vásárlás közben (kórház részére) (ezévből) rákiabáltak, hogy a nagyvárosokban már mind letették az apácák a rendi-ruhát, miért nem teszi le ő is? Azt válaszolta; nincs itt az ideje, hogy letegyen és bízom a Jóistenben, hogy nem is kell letenni.”⁴⁷⁴

A front közeledtével a szerzetesnőknek nemcsak rablásra, fosztogatásra, gyilkosságra kellett felkészülniük, hanem arra is, hogy kiszolgáltatottságukban könnyű prédáivá válhatnak a katonáknak. A háborús erőszakot magyarországi történetében a szerzetesnők megerőszakolása nem szerepelt az elsődleges kérdések között, de történetünk szempontjából egyáltalán nem mellékes. Pethő Andrea a kilencvenes évektől folytatott szisztematikus kutatásai megkerülhetetlenek a téma tárgyalásakor, de a munkák legtöbbszörében – érthető módon – a civil nők kaptak teret. A rendi irattárból eddig nem került elő olyan forrás, mely egyértelműen beszámolna erőszakot elszenvedett nővérekről, de más források tanúskodnak erről, sőt a soproni ágból kivált Legszentebb Üdvözítő Nővérei közösség szeretettel ápolja az egyik tagja Mandl Rozália M. Remigia nővér tisztaságáért halt vértanúhalált 1945 húsvétján,

⁴⁷³ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai működésének története 1896-1946-ig. Somogy vr. Szigetvár Közkórházban. 21-22.

⁴⁷⁴IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai működésének története 1896-1946-ig. Somogy vr. Szigetvár Közkórházban. 23.

amikor egy orosz katona lőtte le.⁴⁷⁵ Az erőszakot viszont a legritkább esetben vetették szó szerint papírra, vagy számoltak be erről a visszaemlékezésekben, és adott esetben az előjárónak elmondott bizalmas információk pedig szintén nem válhattak köztudottá.⁴⁷⁶ A Hermina úti ferencrendi nővérek esetéről tudható, hogy komoly erőszakáldozatai lettek,⁴⁷⁷ és csornai adat áll rendelkezésünkre azzal a feltételezéssel kapcsolatban, hogy az ottani egyik Megváltós nővér szintén erőszak áldozata lehetett, miszerint „*egyik nővért kemény ellenállásáért súlyosan bántalmazták, ugyanannyira, hogy majdnem behalt, a szentkenetet is felvette.*”⁴⁷⁸

A Győri Egyházmegye háborús jelentései között azonban már egészen egyértelmű adatot találunk, például Kapuvárról, ahol az apátplébános beszámolója szerint két nővérrel erőszakoskodtak, a „*kórháziaknál pedig a főnöknőt kínozták meg.*”⁴⁷⁹

Ezen kívül rendelkezésünkre áll néhány rendkívül beszédes forrás, melyeknek szerzői ismeretlenek, és az irattári elhelyezésükből sem deríthető ki, hogy ki lehetett a szerző. Mindenesetre a frontátvonulás megpróbáltatásait rendkívül érzékletesen közli, és egyben megfogalmazza a túlélés stratégiáit is. „*(...) Drága Testvérekem, hidd el, bennünket csak a szent ruha védett meg, mert amit hallani róluk, az mind igaz. Istenem, különösen a fiatalságnak kellett szörnyű napokat kiállania és elszenvednie. A zárdát ettől megvédte a Szűzanya. Hála Istennek a zárdában anyagi káron kívül más baj nem történt. (...) A jövőre vonatkozólag a legfontosabb: mindnyájan együtt maradni és szerzetesi ruhában, mert ez védő, legalább is erkölcsi téren. Alája feltétlen venni civilruhát és fehéreneműt, mert lehet, hogy csak annyi marad, amennyi rajtad lesz. Én tíz napig így voltam öltözve. Annyira becsülik a papokat és szerzeteseket, hogy*

⁴⁷⁵ <https://regi.katolikus.hu/rendek.php?h=21> (Letöltés ideje: 2023.11.02)

⁴⁷⁶ Érdemes felidézni ezzel kapcsolatban a Lengyelországon átvonuló szovjet katonák kegyetlenkedéseit nemcsak civil nők esetében, hiszen tudható, hogy csak a Szent Erzsébet Nővérek Kongregációjából legalább ezer apáca esett áldozatul a frontkatonáknak. 2022. június 22-én a lengyelországi Wrocław katedrálisban boldoggá avatott tíz nővér a tanúvallomások szerint a rendház lakóinak tisztaságát védve haltak mártírhalált, oltalmazni próbálták fiatalabb rendtársaikat és az általuk vezetett gyermekotthon leányait is. In: <https://romkat.ro/2022/06/16/boldogga-avattak-tiz-novert-akiket-szovjet-katonak-gyilkoltak-meg-a-ii-vilaghaboru-idejen/> (Letöltés ideje: 2022. 06. 21.) Több esetben különös kegyetlenséggel végeztek áldozataikkal, akik többek között az általuk ápolott betegeket igyekeztek védelmezni. Az Alexandriai Szent Katalin-rendhez tartozó apácák sírjainak feltárása 2020-ban kezdődött meg Gdańskban, ahol az egyik, Olsztyn-ban három, majd Ornetában ismét három rendtag földi maradványait találták meg. A szovjet katonák ezekben a városokban megszállták a kórházakat ahol a rend nővérei ápolták a betegeket. Rátámadtak a betegekre és az őket védelmező ápoló nővérekre, akiket nem kíméltek. A szakértők elmondása szerint Krzysztofora nővér „egy szovjet katonával folytatott hosszú harc után” veszítette életét, halála után szeméit kivájták, nyelvét kivágták, és összesen 16 szuronydöfés érte testét. In: <https://mult-kor.hu/szovjet-katonak-atal-meggyilkolt-apacak-maradvanyait-talaltak-meg-lengyelorszagban-20210309> (Letöltés ideje: 2022.06.21.) A lengyel apácák történetéhez lásd még: KARWOWSKA Bożena: Gwałty zbiorowe a kultura końca wojny In: MAJCHROWSKI, Zbigniew – OWCZARSKI, Wojciech (eds.) *Wojna i postpamięć*, Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 2011.163–171.

⁴⁷⁷ NYISZTOR 1969, 195. Vö: RÓZSÁSNE KUBÁNYI 2014, 55.

⁴⁷⁸ IMNNL 3/a doboz, 13/b tétel, Rajczy M. Mechtildis nővér: Az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjának története. 1948. Kézirat. 436.

⁴⁷⁹ PERGER 2005, 105-106.

mikor mindenkit kirendeltek ásni, kivétel nélkül, (a nőket 18-50-ig, a férfiakat 60-ig) a szerzeteseket és minket visszaküldtek. Még az is fontos, hogyha az mennének, föltétlenül az idősök fogadják őket. Akik hazajöttek a szülőkhöz, azok is hozzánk menekültek a szörnyű kínzás után. Tehát csak együtt maradni!! (...) „Kedves Nővérem! ... A Jóisten ez alatt az egy hónap alatt csodálatosan védett bennünket. A Jóisten különös szeretetét sohasem tapasztaltam annyira, mint ezekben a nehéz napokban. A jövő eshetőségeire csak annyit:

- 1. Okvetlen menjenek be mind a zárdába és maradjanak szerzetesi ruhában.*
- 2. Mindig együtt legyenek. Az óvóhelyet ne mutassák meg.*
- 3. Legyenek nagyon kimértek, ne kedvesek.*
- 4. Csak az idős nővérek mutatkozzanak a megszállók előtt. Itt minden nő bújt, és ha mégis mutatkozni kellett, mind slamposak és fogfájósak voltak. (...)⁴⁸⁰*

A levelek 1945 január 24-i dátumozással lettek ellátva. A fent megfogalmazott útmutatások szerint a szerzetesi ruha védelmező ereje segíthet a tomboló katonák ellen. A megszentelt életállapotot hirdető habitus, a közösség egymást támogató ereje és a határozott fellépés az egyetlen védelem a kiszolgáltatott helyzetben. Az idősök védhetik meg a fiatal nővéreket, akik prédájává válhatnak a fosztogató szovjet katonáknak, de ezzel együtt életüket kockáztatják rendtársaikért. A Magyarországra lépő Vörös Hadsereg katonái lényegében először jutottak olyan területre, amely aktuálisan az ellenség földje volt, ez magyarázhatja az erőszakot okozó okát és mértékét,⁴⁸¹ bár a legklasszikusabb magyarázat, miszerint a nők megerősöklésével, a háborúban egymással ellenségként szemben álló férfiak egymás tulajdonát rombolják, az apácák esetében nem hozható fel.⁴⁸² Az erőszakot legvalószínűbb oka talán a pillanatnyi örömszerzés, a front haladása során a halálközeli helyzetekből átmenetileg megmenekült katonák keménységének újabb bizonyítása. A nővérek együtt maradása, a habitus viselésében megmutatkozó visszatartó erő arra engednek következtetni, hogy a sztálini Szovjetunió vallásüldözésében a háborús erőfeszítések alatt némi változás állhatott be, sőt az elnyomás enyhülését is érzékelhetjük, és ezzel együtt a moszkovita politikusok hazatérésekor Sztálin az egyházakkal történő együttműködést írta elő.⁴⁸³ A Szovjet Birodalomban élő oroszok mély vallási beidegződéseit bár kemény, de ekkor még néhány évtizedes ateista diktatúra minden bizonnyal nem tudta teljes egészében felszámolni, mindez összecseng a Magyarországra érkező orosz katonák vallásosságáról is tanúskodó helyi plébániák historia domusainak

⁴⁸⁰ IMNNL 32. doboz, 199/3. tétel. Levelek a szorongatás idejéből. 1-2.

⁴⁸¹ SÁNTHA 2017, 127-161.; 147. Vö. Pethő tanulmányát, melyben idézi Norman M. Naimark munkáját. PETHŐ 1999, 100.

⁴⁸² PETŐ 1999, 99.

⁴⁸³ BALOGH 2015, 89-145. 111.

tudósításaival,⁴⁸⁴ és Grósz József kalocsai érsek jelentéseivel, melyben a frontátvonulás során az egyházi személyekkel történő tiszteletteljes bánásmódra, köztük a hadsereg túlkapasaitól megmentendő szerzetesnői házakra is utal.⁴⁸⁵

A soproni anyaház a front átvonulása alatt fontos helyszínné vált, hiszen amint fentebb már említésre került Mindszenty József veszprémi püspök töltötte itt házi őrizetét kíséretével. Papp Kálmán akkori városplébános egyeztetett Berghofer M. Berchmana általános főnöknővel, így a zárda fogadta be a fogoly főpapot és övéit, rábízva magukat a „jó nővérek gondviselésére.”⁴⁸⁶ A sopronkőhidai fegyház megpróbáltatásait a nővérek megfelelő ellátással igyekeztek ellensúlyozni, akik a kispapoktól újmiséis áldásban részesülhettek a zárda kápolnijában. Lányi János hitoktató mellett, Feichtinger Mátyás apát és igazgató és Hadarits Kálmán – a ciszter szerzetes Hadarits (Endrédi) Vendel nagybátyja – is jelen volt. Mindszentyt néhány napig rejtegették is a nővérek, félve, hogy Dachauba hurcolják majd. Kiszöktetését is tervezték, de a főpásztor nem akarta elhagyni hazáját, mégis készült róla ekkor egy svájcisapkás kép a hamis igazolványhoz, amit aztán nem kellett végül felhasználni.⁴⁸⁷ Kovács Sándor szombathelyi püspök januárban, Apor Vilmos februárban tett látogatást, majd Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és öccse, Shvoy Kálmán altábornagy is megérkeztek az épületbe. A bombázások egyre sűrűbbé váltak, mindenki az anyaházba húzódott, majd a nagyszombati szertartás után éjjel kettőkor érkezett meg az első szovjet katonai csoport, amit a főpapok fogadtak. A püspökök aztán a front elvonulásával áprilisban hagyták el a zárdát,⁴⁸⁸ akik később meleg hangú levélben köszönték meg a vendégszeretetet. Ettől fogva Mindszenty és a nővérek kapcsolata bensőségesnek mondható, jelen voltak érseki beiktatásán, illetve az 1947-es ottawai Mária kongresszus alkalmával meglátogatta a clevelandi magyar plébániákat, ahol a Megváltós Nővéreknek ekkor már több iskolájuk volt, és ahol a kiérkező magyar rendi vezetéssel is találkozhatott, száműzetésében pedig a rend egyik kiemelkedő tehetségű nővére Galavits M. Geraldine nővér volt az egyik titkára.⁴⁸⁹

Az 1941 márciusában győri püspöki székébe beiktatott Apor Vilmos haláláig szintén szoros kapcsolatot ápolt a nővérekkel, személye a frontátvonuláshoz is kapcsolódik. Apor hivatalos budapesti útjain a Szent Margit Intézetben szállt meg, míg Sopronban tartózkodásakor

⁴⁸⁴ VÉRTESI 2017, 402-406.

⁴⁸⁵ Grósz József kalocsai érsek, a Püspöki Kar rangidős érseke jelentése XII. Pius pápának a magyarországi Egyház állapotáról. 1945. szeptember 2. Idézi: BÁNKUTI 2017, 419.

⁴⁸⁶ MINDSZENTY 1988, 49.

⁴⁸⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 313.

⁴⁸⁸ IMNNL 25. doboz, 160. tétel, A fogoly Mindszenty József és a sorstársak.

⁴⁸⁹ RIBAI 1999, 197-198.

a Szent József Intézetben. 1941 áprilisában ő temette Maurer M. Bonaventura anyát,⁴⁹⁰ illetve 1942 májusában a beöltözés és a fogadalomtétel szertartását vezette. Győr bombázásakor a kórháznál egy Megváltós nővér, Mácska M. Sebalda⁴⁹¹ halálosan megsebesült, és Apor ragaszkodott hozzá, hogy a temetés szertartását ő végezze. A győri püspököt 1944. március 30-án sebesítette meg halálosan egy szovjet tiszt, ágyánál rendi nővérek, köztük névszerint tudhatóan Dallos M. Alsbetha virrasztott.⁴⁹² A püspök boldoggá avatási eljárását évtizedeken keresztül mély hallgatás övezte, és az államhatalom ellehetetlenítette. A kármelita kriptában az orsolyita nővérek után a Megváltós Nővérek gondozták sírját, akik 1981-től huszonöt évre szóló mise-alapítványt tettek hálaadásul a vértanú püspök által juttatott kegyelmekért.⁴⁹³ Apor püspök még életében – a helyi pasztoráció elmélyítése érdekében – lelkészségeket hozott létre Sopronban, melynek átmeneti megoldásként a zárda-templom adott helyet. 1945. március 1-jén kelt levelében az Isteni Megváltóról Nevezett Lelkészség megalapításáról tájékoztatta M. Berchmana anyát.⁴⁹⁴ A lelkészség élére Lányi János hitoktató került, akinek állását az iskolában Böck János⁴⁹⁵ vette át később. Bár a lelkészség kialakítása jó hatással volt a környék vallási életére, hiszen a sikeres pasztoráció révén a környék hitélete fellendült, jellegzetes eseményként a Jézus Szíve körmeneteket,⁴⁹⁶ ugyanakkor a zárdatemplom kicsinysege, és elsődleges szerzetestemplomi funkciói miatt új templom építése lett volna szükséges, ami a vészterhes idők közeledtével lehetetlenné vált.⁴⁹⁷

IV.1.2 Falvakban

A szili zárdaiskolában Horthy októberi kiáltványát követően megjelentek az SS katonák, és azonnal le akarták foglalni az iskolát kórháznak, majd a katonai elszállásolás céljaira. A nővérek a fenyegetés dacára ellenálltak és maradtak.⁴⁹⁸ Márciusban a front közeledtével egyre több német katona jelent meg a faluban. Az iskolát ismét kórháznak akarták, de a nővérek nem mozdultak, inkább segítettek a betegek ápolásában. A németek menekülésével az iskolát és a közelben lévő gyógyszerraktárt fel akarták robbantani, csak hosszas könyörgésre álltak el ettől a tervtől, és engedték meg, hogy a lerakat egy részét elhordhassa a falu népe. „*Nagy nehezen*

⁴⁹⁰ RIBAI 1999, 181.

⁴⁹¹ MÓNUS 2014, 24.

⁴⁹² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 322.

⁴⁹³ RIBAI 1999, 186.

⁴⁹⁴ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_197/1945 Idézi Ribai. IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 326.

⁴⁹⁵ Böck János tábort lelkészt már ősszel rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték, egy a Soproni Újságban megjelent „Nem hősök?” címet viselő cikke miatt (Soproni Újság 1945. okt. 14.), később internáltak, kiszabadításáért a diákok tüntetést szerveztek, majd kishíján kitelepítették, végül Győrbe került spirituálisnak.

⁴⁹⁶ MILKOVICS 2022, 5.; 67-68.

⁴⁹⁷ IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 328.

⁴⁹⁸ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai szili fiókházának krónikája 1944-1946. 7.

engedtek csak, könyörgésünket szabotálásnak az ellenséghez való húzásnak minősítették, összejátszásnak, milliós értékek átjátszásának tekintették."⁴⁹⁹ A közeledő oroszok árnyékában Szilban egy őrmester nélküli ötven fős magyar csapat lett kirendelve a Rába védelmére, így ők helyezkedtek el az iskolában. Közben már minden közeli raktár égett, és mindenki vitt, amit ért. *„Az iskolatermeinkben veszteglő katonák sem maradtak le tőlük. Olyan volt a házunk, mint egy vásártér. Jöttek-mentek az emberek, hordták a csomagokat. Így mi is részesültünk ebben is, abban is. Valóságos élmény volt. A szörnyű valóságról meg is feledkeztünk egy pillanatig.*"⁵⁰⁰ Az orosz katonák megérkezésekor a nővérek 30-40 lánnyal a pincében bújtak meg. Nagyszerdán, délután 4 óra tájban merészkedtek ki onnan. A zárdaiskolában takarítani kezdték a romokat, az oroszok a megmaradt gyógyszereket mentették, ügyet sem vetve a nővérekre. A korábban megérkezett három ferences testvér igyekezett lekötni az oroszok figyelmét, az egyikük jól beszélt oroszul. *„Nagypéntek nehezebb órákat hozott már számunkra. A fiataltság (nővérek, leányok) az oltár mögött engeszteltek, hogy az állandóan zaklató csoportok elől megmentve legyenek. Egy 3-as csoport követelte a nővéreket. Erre az idősebbek eleget téve óhajuknak a vendégszobában eltársalogtak velük. A jó Clarus Testvér és az egyik hozzánk menekült vendégtanítónő olyan ügyesen irányították a beszélgetés fonalát, hogy sikerült erőszakoskodásaiktól, fenyegetéseiktől megszabadulni.*"⁵⁰¹ Szil település egyébként több ferences testvért adott, de egyről pontosan tudható, hogy ott volt a faluban a front átvonulásakor. A faluban született ferences testvérek közül ismeretes a fiatalon tüdővészben elhunyt tehetséges költő P. Tóth Ferenc Ede O.F.M., valamint a Szórádi-testvérek, Kálmán és Jenő, szerzetesi nevükön Tiburtius és Adalbert, akik közül a fiatalabb sikeresen közreműködött a zárda megvédésében, miközben a nővérek búzgón imádkoztak Szent Józsefhez, fiókházuk védelmező szentjéhez.⁵⁰² Az atyák jelenléte általában segítette a frontátvonulások alkalmával a nővérek helyzetét, illetve ha többen tartózkodtak velük a zárdában, akár helyi férfiak, vagy családok. A veszélynek magukban egyértelműen jobban ki voltak téve, ilyenkor dulakodásra, durvaságra nagyobb eséllyel került sor, és ez civil közegben is egyértelműen érzékelhetőbb volt.⁵⁰³ Dulakodásra utaló bejegyzéseket tartalmaz a mosonszolnoki házi krónika is, mely a következőket írja a betörő szovjet katonákról: *„Egyszerre az egyik megfogta Admirabilis*

⁴⁹⁹ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai szili Fiókházának Krónikája 1944-1946. 7.

⁵⁰⁰ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai szili Fiókházának Krónikája 1944-1946. 8.

⁵⁰¹ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai szili Fiókházának Krónikája 1944-1946. 8.

⁵⁰² Az adatot köszönöm Aszt Ágnes csornai régész-muzeológusnak.

⁵⁰³ PETŐ 2018, 64.

nővért, segítségére siettem, mire engemet kapott meg, birkóztam vele, végre győztem. Igaz fátyol nélkül futottam a kedves nővérek után a plébániára. Ambrózia nővér elkiáltotta magát, azt úgy fejbe vágta, hogy alig bírt menni, Gerasima húzta-vonta magával a plébániára.”⁵⁰⁴ Az erőszakoskodással kapcsolatban tudjuk, hogy a nővéreknek arra az esetre is fel kellett készülniük, ha a katonák prédájává válnak. Adatunk van arra vonatkozólag, hogy még 1945 januárjában P. Legeza Mihály jezsuita tartott oktatást a nővéreknek a soproni anyaházban arról, ha esetleg erőszak áldozataivá válnának: „*A tisztasági fogadalmat illetőleg helyénvaló az aggodalom, de nem kell túlságosan félni. Ha erőszak folytán történik valami, a jó Isten azt vértanúságnak számítja be.*”⁵⁰⁵ Nem sokkal később a krónika szerint a budapesti Sion-Intézet hittanára, Berkesi István újságolta a nővéreknek, hogy az egyháziakat nem bántják sehol. „*Kaptak egy igazolványt, melyre oroszul és magyarul rá van írva, hogy egyházi személyt bántani nem szabad, sem útjában megakadályozni.*”⁵⁰⁶

A mezőkövesdi fiókház házi krónikájában a frontátvonulás eseményei részleteiben is élénk tárulnak. A krónika a német megszállást követő napokban a megszálló német csapatok éjjel-nappali folyamatos vonulását taglalja, majd már április 1-jén lefoglalták az iskolát kórháznak, a tanítást be kellett szüntetni.⁵⁰⁷ Az állandó légiveszély miatt a nővérek sok-sok átvirrasztott éjszakát jegyeztek fel. Június közepén már a búcsún is kevesen vettek részt, mivel az a hír járta, hogy a települést bombázni fogják, így sokan a szőlőkbe menekültek. Augusztusban a nővérek kertjében óvóhelyet hoztak létre. Augusztus 22-én Miskolc bombázására vonuló sok száz gép látványa borzolta a helyiek idegeit, majd a hónap végén egyre több német katona érkezett. Augusztus 31-én kellett először a bombázás elől az óvóhelyre menekülni, bár tényleges bombázás nem történt, gyújtóbombákat dobtak le, így a szalmakazlak égtek. Szeptember 4-én már elterjedt a hír, hogy az oroszok a Kárpátokban vannak, a szeptember 26-i bejegyzésében már ez olvasható: „*Megjött a Tiszt. Anya levele, hogy mindenki részére készítsenek civil ruhát. A házból a szerzetnek bútorait és egyéb felszereléseit megbízható családokhoz szállítják.*” A zárdaiskola néhány termét német katonák részére foglalták le, majd mikor a németek továbbálltak a nagyváradai vöröskeresztes kórház vonult ide. „*A németekről meg kell említenünk, hogy nagyon fölényesen kezelték bennünket, s több iskolai felszerelésünket egyszerűen elvittek. Az utolsó német csoport kérlelhetetlen következetességgel egymás után foglalta le a klausura részüket is. Az utolsó napokban a házmesterrel együtt az ebédlőben*

⁵⁰⁴ IMNNL 32. doboz, 48. tétel, A mosonszolnoki zárda krónikája. Számozatlan oldal.

⁵⁰⁵ IMNNL 32. doboz, 199/1. tétel, 4.

⁵⁰⁶ IMNNL 32. doboz, 199/1. tétel, 17.

⁵⁰⁷ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája 1943-44.

laktunk. A k. nővérek lassankint a dunántúli rokonaikhoz, szüleikhez mentek. Senki sem volt, aki védelmet biztosított volna számunkra."⁵⁰⁸ A nővérek ingóságait igyekeztek kimenteni a házból, de a község tulajdonában lévő iskolai felszerelések az orosz katonaság prédájává váltak. Három mezőkövesdi születésű nővér maradt a községben, mely november 11-én érte meg orosz bevonulást. „*A szentistváni úti részen és a temető kertjén keresztül jöttek be az oroszok ki nem mondható vad ordítással és állatiassággal. Megkezdődött a lakosság állandó rettegése, a nők bujdosása. Gyilkosság, rablás, elhurcolások napirenden voltak. Állandó robot, félelem volt a községen. A kedves nővérek is jártak robotra a zárdába. (...) Szüleiknél menedéket kereső k. nővérek tanítottak civilben, csak húsvétra vették fel a szent ruhát.*” Ezen a télen és a tavasz elején a lakosságnak kellett gondoskodnia a szovjet katonák ellátásáról, így 20-35 ezer ember élelmezéséről és elszállásolásáról. Az oroszok 1945. április 7-én hagyták el a zárdaiskolát borzalmas állapotokat hagyva maguk után. A házi krónika részletesen rögzíti, hogy milyen veszteségek és anyagi károk keletkeztek az iskolában, mindennek értékét 287.996 pengőre, a szerzetet ért anyagi kárt pedig 279.875 pengőre becsüli. Rendkívül érzékletesen írja le a zárdaiskolát ért pusztítást: „*Borzalmas rendetlenséget hagytak maguk után az oroszok. Padlók felszedve, falak átütve, - szuterinban és alsó iskolákban – 10. szoba ajtó nélkül, az előadóterem közfala, szekrények, padok, ablakráámák eltűzelve. 3960 db iskolai, tanító és nővérek könyvtára megsemmisülve, a kályhák megrongálva, cső nélkül, a csatornacsövek leszerelve, a földszinti WC leszerelve, vízvezetési csövek megsemmisítve, a tartályt a padlásról az udvarra dobták. A termekből a füstöt az ablakon engedték ki. Volt olyan terem, hogy nem fogta be a mész és a vakolatot le kellett kaparni. (...) Kertünk kerítés nélkül volt, a deszkakerítést eltűzelték, a téglakerítésből járdát csináltak. A nagy pusztulástól csodálatosan egy hely maradt sértetlen: A Szűzanya lurdi (sic!) barlangja. Még máshol a szobrokat megsemmisítették a Szűzanya szobor teljesen sértetlen maradt. – még egy virágpalánta sem hiányzott. A februári Stalin ünnepélyt is itt tartották, a barlangot papírszalagokkal feldíszítették, Stalin képe az oltáron volt elhelyezve.*”⁵⁰⁹

A front elvonulásával június közepére valamennyi nővér visszaérkezett, ám ezután is még a vonuló katonaságnak, legyenek ezek oroszok vagy románok át kellett adni az iskola épületét, így egy-egy helyiséget kaptak a település lakóitól, hogy ne az utcán töltsék az éjszakát. A helyiek alamizsnáján éltek a kedves nővérek, húzva a megrakott kézikocsit maguk után. Az iskola igazgatója, a helyi plébános dr. Csepela Lajos még 1944 novemberében halt meg, mikor a találatot kapott tornyot akarta megtekinteni, ekkor halálos lövés végzett vele. A mezőkövesdi

⁵⁰⁸ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája.1944-45.

⁵⁰⁹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1944-45.

házi krónika párhuzamos forrásaként segítséget ad a helyi jezsuita rendház historia domusa, amely szintén aprólékos részleteket ad a front vonulásáról, és az áthaladó szovjet katonák kegyetlenkedéseiről. A településen a Megváltós Nővérek mellett a Jézus Szíve Népleányok működtek, akik a leírás szerint igen sok kárt szenvedtek. *„Minden egyházi felszerelésüket elrabolták. Ide hozzánk menekültek nagy részben. A többi szerzetesnők szintén bujkálnak – mert hozzá nem értő tanácsadójuk utasítására a szerzetesi ruhájukból kivetkőztek.”*⁵¹⁰ A jezsuiták háztörténetében olvasható 1944. november 18-i bejegyzés is megerősíti a Megváltós Nővérek mezőkövesdi házi krónikájában olvasottakat, miszerint volt, aki levette a szentruhát a front közeledtével, így gyanítható, hogy jobban ki voltak téve az erőszakoskodásnak, mint a szerzetesi ruhát magukon tartó testvéreik.⁵¹¹ A frontátvonulásról Budakeszin annyit tudunk, hogy az iskolát a német katonaság 1944. október 3-án foglalta el, így alkalmas helyiség híján megszűnt a tanítás. A nővérek egy része december elején távozott a községből, azok, akik *„gyengébb idegzetűek voltak, nem bírták a sok légiharcot.”* A kivonatos krónika szerint *„az itt maradt nővérek felkészültek minden eshetőségre, félve ugyan, de Istenbe vetett bizalommal várták a bekövetkezendő eseményeket.”* Az szovjet katonák december 24-én érkeztek meg a községbe. A ház megrongálódásán kívül másról nem szól a szöveg, csupán, hogy a nővérek nagyobb baj nélkül átvészelték a nehéz időket.⁵¹²

A Budapesthez közeli vecsési kultúrházban 1927 óta sokoldalú tevékenységet folytattak a nővérek. A frontátvonulás során a község sokáig tűzvonalban volt, így a település büszkesége, a kultúrház 1944 novemberében teljesen leégett a nővérek teljes vagyonával. Épp csak az életüket tudták menteni, ám Brandtner M. Coelesta nővér ott maradt a településen, és igyekezett menteni a romok alól, amit lehetett, és a helyiek segítségével kitartott Vecsésen, ahol már márciusban újraindította az óvodát egy másik épületben. Helytállásáért kitüntetést kapott.⁵¹³

⁵¹⁰ JTMRL II.6. 248.

⁵¹¹ A jezsuita házi krónikában a tomboló szovjet katonaság erőszakoskodásai külön fejezetet tesznek ki: *„Másodszor a legbarbárabb és legállatiasabb cselekedeteik a nők förtelmes és ördögies megbecstelenítése. Amióta itt vannak éjjel-nappal a legundorítóbb hajtóvadászatot tartanak a női nemre. Nincs előttük kimélet senki számára, aki nő 10-13-18-20 és 40-60-76 éves korig mindenkit erőszakolnak úgy, hogy vagy bandászerűen végig gázolnak egyeseken, vagy csapatostul hajtják be a nőket a pincékbe, külön erre a célra lefoglalt lakásokba, és ott garázdálkodnak állatias módon áldozatokkal, azután több helyen a férfit egyszerűen lelövik és áldozatukkal egész éjjel piszkoskodnak a mindenségükből kivetkőzött vadállatok, vagy a szülőket kikötik az udvarra és leányaikkal erőszakoskodnak egész éjjelen át.”* JTMRL II. 6 244.

⁵¹² IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. A budakeszi ház krónikája 1889-től. 5. A krónika végül utal az 1946-ban megindult kitelepítésekre, melynek következtében nagyon lecsökkent egy-egy osztály létszáma, mintegy negyedére. Az új lakosok megjelenésével bár gyarapodik az osztályok létszáma, azonban a megfogalmazás szerint *„azóta is állandóan cserélődik a lakosság”*, ami nagyon megnehezíti a nevelést és a tanítást.

⁵¹³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 206.

Az ácsi krónika szerint a zárdaiskola német katonák hadiszállásává vált minden ingósággal együtt. Így az „*okos emberek tanácsára kénytelenek voltak a nővérek közelebb menni Sopronhoz, hogy védve legyenek a vad katonák veszélyeitől.*”⁵¹⁴ Voltak, azonban akik a soproni anyaház közelében már nem tudtak menedékre lelni, így M. Julietta nővér a fertőrákosi zárdában próbálta átvészelni a front áthaladását, ahol – ellentétben pl. az Ózdon maradt nővérekkel, akiket nem zaklattak az orosz katonák⁵¹⁵ – jócskán szükség volt némi leleményességre és furfangra, hogy végül ne váljon erőszak áldozatává. M. Archangela anyának írt levelében ecseteli a történéseket: „*Mikor a németek elhagyták Rákost, jöttek az oroszok. Borzasztó napokat éltünk át. Aludtunk a plébánián, padláson, pincében. A Németék két nagylányt is nővérnek öltöztettek, mert a jó Német néni azt gondolta, hogy jobban lesznek biztosítva. Pedig mikor lejöttek a pincébe, hol mind hangosan mondtuk a rózsafüzért, először is az egyik lányt választották ki, hogy elvigyék. Én keveset értettem meg, beszéltem, oda álltam az orosz tiszt elé és elkezdtem neki mondogatni, hogy a figyelmét lekössem, addig a kiszemelt elmenekült. Utána a másik lányukat húzták ki a sorból, és azt akarta elvinni. Megint csak magyarultam, ahogy csak tudtam, azalatt a másik lánynak is sikerült kimenekülni a pincéből, és a sertés ólba bújnia. Észrevette, hogy kijátszottuk akkor engem invitált, hogy menjek vele, intettem neki, hogy megyek, csak menjen előre föl. Több benyíló volt a pincében, én a krumplis helységbe ugrottam, ott egy ruha fogas mögé bújtam, olyan kicsi hely volt, hogy máig sem tudom hogy fértem el. A keresztemet fogva imádkoztam. A csalódott lovag mindenütt keresett csak éppen ott nem, így menekültem meg először.*”⁵¹⁶

A frontátvonulások megpróbáltatásainak, változó mértékben voltak kitéve a nővérek. Ahol a zárdák védelmét a helyi lakosság meg tudta szervezni – mivel azok az érkező menekültek és a helyi lakosság védbástyái is voltak – ott talán nagyobb biztonsággal éltek túl a front átvonulását. A vidéki települések zárdáiból a helyi lakosság körébe, vagy távolabb élő szülőkhöz menekültek, de ilyen esetekben mindig nagyobb kockázatot vállaltak, kitéve magukat a bántalmazásoknak. Pontos adataink nincsenek arról, hogy hányan menekültek el és hová a vidéki zárdákból, de a krónikák leírásai arra engednek következtetni, hogy ha el is hagyták a szolgálati helyüket, a front elvonulása után igyekeztek mielőbb visszatérni.

⁵¹⁴ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai ácsi fiókházának krónikája. Számozatlan oldal.

⁵¹⁵ „...most már négy orosz katonára állt a portánál (...) egyenesen a bunkerba siettek, rávilágítottak a nőkre, aztán bort kértek. Mivel azt nem kaptak, a tiszt heves szóváltásba keveredett a vezető katonával. Látna a Főnöknő sápadt arcát, vállát megveregette és azt mondta: Nye bojsza! Ne félj! Elmentek, senkit sem bántottak, semmihez nem nyúltak, s többé orosz nem tette lábát a zárdába.” IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Ózdi zárdai iskola krónikájának kivonata. 6.

⁵¹⁶ IMNNL 14. doboz, 96. tétel, Ercsi, Écs, Fertőrákos, Györkajár.

IV.2 1945-től az egyházi iskolák államosításáig

A front átvonulása után Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felügyelete mellett megindult az újjáépítés és ezzel együtt a szovjet megszállás.⁵¹⁷ Megkezdődött a kommunisták hatalmának kiépítése, melynek következtében az új ideológiai alapokra felépítendő társadalmi rendbe a kétezer éves kereszténység szemlélete egyáltalán nem fért bele, szöges ellentétben állt az ateista felfogással. Ezzel együtt a katolikus egyház pozícióit a kiépülő kommunista államhatalom mielőbb fel akarta számolni, a társadalomban betöltött jelenős szerepétől feltétlen megfosztani kívánta, és a reakciónak kikiáltott egyháziak ellen minél gyorsabban, kemény fellépéssel, hathatós támadást szándékozott indítani. Ugyanakkor a magyar társadalomban a történelmi egyházaknak meglehetősen erős pozícióik voltak, akár az oktatás vagy az egészségügy teréről történő eltávolításuk átgondolt koncepciót igényelt. Az egyház elleni támadássorozat lényegében már akkor megindult, amikor a front még el sem hagyta az ország területét. Ez az első lépés a földreform volt, amelynek következtében a Magyar Katolikus Egyházat lényegében gazdasági erejétől fosztották meg. Az 1945 márciusában a kommunista földművelésügyi miniszter Nagy Imre nevéhez köthető lépéssel, az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. számú rendeletének értelmében el kellett kobozni a nyilas, szélsőjobboldali vezetők, háborús bűnösök földterületeit, illetve az 1000 katasztrális hold feletti nagybirtokokat, az ipari-, kereskedelmi-, és banktőke birtokait, az 1000 katasztrális hold alatti úri birtokokat 100, a paraszti birtokokat pedig 200 katasztrális holdig államosították. Az intézkedés a katolikus egyházat érintette legérzékenyebben, 862 704 kat. holdjából 765 684 kataszteri holdat sajátítottak ki, az antifasiszta ellenállásban részt vevők, köztük Mindszenty József, akkor még veszprémi püspök és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök 300 katasztrális holdat tarthattak meg birtokaikból.⁵¹⁸ Bár a földreform közvetlenül nem érintette a Megváltós Rendet, a gyülekező viharfelhők több esetben érzékeltették a nővérek szűkülő mozgásterét, munkavégzési körülményeik folyamatos nehezédesét, majd ellehetetlenülését. Közvetlenül a háború után a rend nővérei iránti igény meglendülésével találkozhatunk, de a megbetegedések és az ekkor csekélyebb mértékű utánpótlás miatt nem minden meghívásnak tudott eleget tenni az eljáróság.⁵¹⁹

A háborút követő hónapok elsősorban az elszegényedett, kifosztott házakban az élet újraindításával teltek, így szegény családok látogatása, karácsonyi adománygyűjtés, ételosztás

⁵¹⁷ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság, amely a fegyverszüneti feltételek végrehajtását „szabályozta és ellenőrizte”, szovjet generálisaival az élen a Szovjetunió mintegy legalizálta jelenlétét és közvetlen befolyását a magyarországi ügyek alakulásra. ROMSICS 2010, 281.

⁵¹⁸ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. ME. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. Közli: BALOGH – GERGELY 2005, 803.

⁵¹⁹ IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 331.

feladataival találkozunk, de a határon túl maradt nővérek kilátástalan helyzetén is segíteni kellett. Így a felvidéki Kassáról már 1945 tavaszán távozniuk kellett a 100 betegápoló fogadalmas nővérnek és 8 novíciájuknak, akiket „*magyarságukért raktak ki a csehek.*”⁵²⁰ A kassai kórház nővéreinek 1945 április végén kellett gyűjtőtáborba menniük, majd teherautóra szállniuk, hogy aztán áttegyék őket a határon. A Megváltós Nővérek kisebb része hosszú gyaloglás után a szikszói, nagyobb részük a miskolci kórházba ment, ahol alkalmazásba kerültek.⁵²¹ Ugyanakkor az 1946-os lakosságcsere következtében kialakuló bizonytalanság, és az azzal járó dilemmák nehéz időket hoztak. Rajkán is kitelepítették a német ajkú lakosságot, így sok jótévőt veszített el a helyi nővéreközösség. A betelepülők jórészt katolikusok, így több tanítónővérré lett szükség.⁵²² Rajkát a háború után az elcsatolás veszélye is fenyegette, végül a település Magyarország része maradt, de megindult a menekültáradat, a gyerekek pedig valósággal megrohanták az iskolát, így négy osztályban összesen 320 diákot tanítottak.⁵²³ Ezzel együtt a Dunaszerdahelyhez közeli felvidéki településen, Nádszegen (ma Trstice) M. Albertina nővér levelében hosszasan ecsetelte kétségbeesését a kitelepített magyar családok miatt, útmutatást kérve, hogy amennyiben hűségesküt kell tenniük a csehszlovák államra, akkor mitévők legyenek: „*A főmélt. Hercegprimás Atyánk ezt engedélyezi? Kegyeskedjék legalább pár sorral tudatni, hogy igen vagy nem. Bármily burkolva és röviden tetszik írni, meg fogom érteni. – Mi igazán olyan árvák, elhagyatottak vagyunk itt, senkitől nem tudunk irányítást kapni.*”⁵²⁴

Az idő előrehaladtával, a hazai kommunista politika folyamatos térnyerésével azonban egyre jobban érzékelhetővé vált a szűkülő mozgástér, a működési területek fokozatos felszámolása, de a közösséget leginkább érintő politikai harc az iskolák államosítása körül kibontakozó iskolaháború volt. 1946 húsvétján a fiatalokat maga mellé gyűjtő, azokkal lelkesen foglalkozó gyöngyösi ferences szerzetes P. Kiss Szaléz és pártfogoltjai letartóztatásától volt hangos a sajtó, miszerint a fiatalokat a szovjet katonák meggyilkolására bujtotta fel.⁵²⁵ Nem sokkal később tartóztatták le az 1945-ös választási küzdelemben jelöltjeként induló Olofsson Placid bencés atyát is 1946. június 5-én összeesküvés, terrorcselekmény, antibolsevista

⁵²⁰ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Celesta nővér. (A szerzetesi nevek előtt megjelenő három pont arra utal, hogy a forrásban nem jelölik a vezetéknevet, így azt megadni nem tudjuk.)

⁵²¹ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Julina nővér, Ismeretlen nővér.

⁵²² IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányainak Krónikája Rajkáról. 11.

⁵²³ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányainak Krónikája Rajkáról. 12.

⁵²⁴ ÁBTL 3.1.5 O-12032 12.

⁵²⁵ Az ügghöz kapcsolódóan lásd: BALOGH 1997a, 20-23.; ÖTVÖS 2013, 456-475.; SZABÓ 2000, 24-25.

propaganda vádjával,⁵²⁶ így ezekben a hónapokban már elsődleges célponttá váltak az egyházi személyek, és ezt a sajtóban megindult támadássorozat is alátámasztotta.⁵²⁷ 1946. május 1-jén megjelent 5000/1946. sz. ME. rendelet,⁵²⁸ mely az „államháztartás egyensúlyának érdekében” létrehozott „B-lista bizottságok” bevezetése hozta bizonytalan helyzetbe a nővéreket, hiszen ezáltal elbocsátásukra is sor kerülhetett. Mezőkövesden fogadalmat tettek a nővérek a ház patrónusának, Szent Józsefnek, hogy amennyiben nem kerülnek B-listára, akkor minden évben misét szolgáltatnak tiszteletére az emléknapiján, március 19-én.⁵²⁹

Erre az időszakra tehető a rendi kormányzat fontos lépése, a magyarországi tartomány felállítása. A trianoni határhúzást követően tartományok kialakítását engedélyezte a Szentszék 1923-ban, köztük a magyar tartományét is, ám a rendi köztudatba nem került be, hogy a magyarországi házak szintén egy tartományt alkotnak. 1946 májusában tartományfőnöknőt és mellé tanácsosnőket választottak, de a tartomány vezetésének pozícióját, és a rend általános főnöknői titulusát nem birtokolhatta egy személy. Ennek értelmében tehát ettől kezdve más töltötte be az általános főnöknői, másnéven rendfőnöknői, és más személy kapta a tartományfőnöknői pozíciót. 1946. május 6-án a Szent Margit Intézet főnöknőjét, Krajniker M. Laurinát választották tartományfőnöknőnek, akit 1949-ben betegsége miatt Mészáros M. Ella nővér váltott.⁵³⁰ Ez év kora nyarán egyre sűrűsödtek a viharfelhők, így a felekezeti egyesületi életet felszámoló belügyminiszteri rendeletek már szintén közelről érintették a nővérek tevékenységét, hiszen ezek vezetésében egy-egy helyi közösségben jelentős szerepet vállaltak. 1946-ban a Teréz körüti gyilkosság⁵³¹ ürügyén feloszlatták azokat az egyházi háttérű egyesületeket, amelyek nem végeztek szoros értelemben vett hitbuzgalmi tevékenységet, majd július 4. után⁵³² a Magyar Cserkészszövetséget, a KALOT-ot és a KALÁSZ-t, és ezt követően mintegy 1500 egyesületet. Az egyházakat igyekeztek már ezzel a lépéssel megfosztani a

⁵²⁶ KOVÁCS 2017, 30.

⁵²⁷ SZABÓ 2000, 25.

⁵²⁸ 5000/1946. ME rendelet az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában https://jogkodex.hu/jsz/1946_5000_me_rendelet_6232073 (Letöltés ideje: 2023.11.03.)

⁵²⁹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája. 1945-46.

⁵³⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 391.

⁵³¹ Az 1946. június 17-én történt Teréz körüti gyilkosság körülményei máig tisztázatlanok. Ezen a napon a Teréz körüti Edison kávéház előtti járdán lelőtték a Vörös Hadsereg tisztjét, a gyilkossággal pedig Péntes István, tizenhét éves diákot állították be orvgyilkosnak, aki a kiérkező szovjet katonai rendőrség, a GPU parancsára a háztetők felé irányított géppisztolysorozat áldozata lett. Róla később azt feltételezték, hogy cserkész vagy KALOT-tag volt. Valójában sokféle verzió létezik az ügyvel kapcsolatban, mivel minden bizonnyal az eset váratlanul érte a kommunistákat, és így a propaganda sem készült fel rá, ezért a sajtóban különféle verziók láttak napvilágot. Mindenesetre a helyzetet felhasználták céljaikra, és Rajk elindította a katolikus egyesületek feloszlását. SZABÓ 2000, 26.

⁵³² BALOGH – GERGELY 1993, 259-260.

fiatalok vallásos nevelésének lehetőségétől, helyette saját marxista-ateista szellemű ifjúsági szervezeteikbe igyekeztek terelni őket.

Az oktatás államosításának közeledésével a magyarországi Megváltós Nővérek legfontosabb hivatása került veszélybe. Ez viszonylag hosszabb folyamatként értelmezhető, de mégis drasztikusnak mondható abból a szempontból, hogy a rendtagok jelentős része végül elesett tanult szakmájától, és intézményes kereteken belül egyáltalán nem folytathatta azt.

A szerzetesi iskolák évszázadok óta végezték nevelő-oktató tevékenységüket, mind alsó- és középfokon, pedagógiai munkájuk alapvetően sikeres és elismert volt. Éppen ezért a katolikus iskolák államosítása a társadalom érthető ellenérzését váltotta ki, nem kevés helyen komoly tüntetést szítva, melyben gyakran a fiatalok töltöttek be vezető szerepet. A kiépülő rendszer nulladik lépése az általánossá és kötelezővé tett nyolc osztályos képzés lett, melyet igaz, már az 1940. évi XX. törvénycikk megalapozott,⁵³³ de mivel gyorsan és megfelelő személyi és tárgyi feltételek nélkül kellett átállni, a lépés az első repedéseket produkálta az egyház közoktatásban betöltött igencsak jelentős szerepén.⁵³⁴

A kommunista politikusok ezt követő első lépése a felekezeti oktatás kiszorítására a hitoktatás fakultatívvá tételének kísérlete volt. Az 1947. március 14-én a közoktatási tárca éléről lemondó Keresztury Dezső helyét a hónap közepén az egykori szegedi piarista diák, a névlegesen kispapa, valójában kriptokommunista Ortutay Gyula⁵³⁵ vette át. Még márciusban törvényjavaslatot nyújtott be a fakultatív hitoktatás bevezetéséről.⁵³⁶ Az ezzel együtt meginduló sajtókampány a fakultatív hitoktatás mellett nem érte el célját, és pár napon belül hatalmas diáktüntetések eredményezték Szegeden, ahol március 19-20-án folyamatosan zajlottak a megmozdulások közép- és felsőoktatásban tanulók részvételével.⁵³⁷ A megmozdulás felszámolásában teherautókon a helyszínre szállított gyári munkások is részt vettek a Dóm téren, akik „furfósbotokkal verték a tüntető gyerekeket.”⁵³⁸ A szegedi események egy időre visszavetették a kommunista párt felekezeti oktatás elleni támadását, és az egyház amúgy is heves tiltakozása és a közelpő választások miatt egy időre parkoló pályára tették a fakultatív hitoktatás kérdését.⁵³⁹

⁵³³ Az 1940. évi XX. törvénycikk az iskolai kötelezettségről és a nyolcosztályos népiskoláról. BALOGH – GERGELY 2005, I. 750-751.

⁵³⁴ Kovács Éva értekezését idézi BALOGH 2018, 949.

⁵³⁵ Ortutay Gyula (Szabadka, 1910 – Budapest, 1978): néprajzkutató, a szegedi piaristák egykori növendéke, és az államosítások idején már piarista tartományfőnök Sík Sándor pártfogoltja és barátja, valójában 1945-től a Független Kisgazdapárton belül működő Magyar Kommunista Párttal együttműködő kis csoport vezetője, a Központi Vezetőség Titkársága 1945. március 7-én fogadta el titkos belépését a pártba. BÁLINT 2002, 137.

⁵³⁶ LÉNÁRD – TÍMÁR – SOÓS 2008, 33.

⁵³⁷ BÁLINT 2002, 140.

⁵³⁸ MIKLÓS 2007, 7-9.

⁵³⁹ BORSODI 2000, 187.

Az 1947-es országgyűlési választásokon elkövetett ún. kékcédulás választási csalások révén megszerzett győzelem által a Magyar Kommunista Párt azonban egyértelműen átvette az irányítást az országban, így lendült neki feltartóztathatatlanul a felekezeti iskolák államosításának is, és érezhetően ennek retorikájában is sokkal keményebbé vált.⁵⁴⁰ A tárgyalássorozat Czapik Gyula egri érsek vezetésével zajlott a Magyar Katolikus Egyház részéről, aki inkább a megegyezés politikáját követte, ellentétben Mindszentyvel, akitől távol állt a megegyezés gondolata, és a sérelmi politikára építve kivívta a miniszterelnök-helyettes Rákosi legmélyebb ellenszenvét, aminek következtében aztán egyházi tiltakozás és kormányvádaskodás váltogatták egymást a két fél között.⁵⁴¹ Május elején döntés született a pártban az államosítási tervezetről, és a következő hónapban kellett tárgyalni a parlamentben az erről szóló törvényjavaslatot. Ortutay május 15-én tárta a nyilvánosság elé az iskolák államosításának tervét, mely lényegében nyílt hadüzenetet jelentett a katolikus egyház ellen. Noha a miniszter május 19-én tárgyalást javasolt a püspöki karnak, egyértelműnek tűnt, hogy a tisztességes alku vagy kompromisszumos megoldás lehetősége lényegében esélytelen.⁵⁴²

Ebbe a helyzetbe robbant be a június 3-i pócspetri ügy, mely tulajdonképpen egy véletlen fegyverbaleset volt, melyet a kommunista párt saját céljaira használt fel, így gyilkosságnak titulálta, és statáriális eljárás következtében az ártatlan segédjegyzőt halálra, a helyi plébánost végül életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.⁵⁴³ Pár nappal az eset után Sopronban tüntetést szerveztek az iskolák államosítása ellen, amelynek következtében Megváltós nővér meghurcoltatására is sor került, és az ügyből Baumgartner Pál és társai elnevezéssel büntetőeljárás indult. Június 12-én a két nagy baloldali párt fúziója, a Magyar Dolgozók Pártja megalakulását követően a Szabad Nép hasábjain⁵⁴⁴ a Mindszenty-féle reakciós politika túrhetetlenségét ecsetelték, és a pattanásig feszült helyzetben másnap elfogadták a XXXIII. törvényt az egyházi iskolák államosításáról.⁵⁴⁵

Ekkor már a rendi vezetés megtartotta a magyarországi utolsó nagykáptalant, melyen 1948. május 11-én Flettner M. Archangela nővért választották meg általános főnöknőnek,⁵⁴⁶ aki 1975-ig töltötte be a pozíciót. A káptalanon Papp Kálmán megyéspüspök elnökölt, és a megválasztott előljáró meghajolva Isten akarata előtt elfogadta a hivatalt, bár érzékelhetően a

⁵⁴⁰ LÉNÁRD – TÍMÁR – SOÓS 2008, 48.

⁵⁴¹ BALOGH 2018, 952.

⁵⁴² BALOGH 2008, 89.

⁵⁴³ A témában a legutóbbi feldolgozás: MIKÓ 2008, 123-138.

⁵⁴⁴ Szabad Nép, VI. évf. (1948) 135. sz. 3.

⁵⁴⁵ Közli BALOGH-GERGELY, 2005. II. 853-855.

⁵⁴⁶ IMNNL 4. doboz, 49. tétel, Az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjába 1948. május hó 11-én tartott nagykáptalan tárgysorozata. Jegyzőkönyv.

Megváltós Rend magyar tartományának legnehezebb korszaka következett. A szekszárdi születésű Flettner Márta értelmiségi családból származott, édesapja, Flettner Henrik selyemgyári főkönyvelő volt, majd Budapestre került a Földművelésügyi Minisztériumba, ahol a selyemhernyótenyésztési osztály könyvelési főnöke, az Országos Selyemtenyésztési Felügyelőség Központi igazgatásának vezető helyettese.⁵⁴⁷ M. Archagela anyja Zeneakadémiát végzett, majd 1924-ben lépett be a rendbe. Mint internátusi nevelő és énektanár került a Szent Margit Intézetbe 1926-ban,⁵⁴⁸ majd 1943-ban rendelték Sopronba, ahol az anyaház általános gondnoknője lett.⁵⁴⁹ Az általános főnöknő mellett közvetlen munkatársak lettek Berghofer M. Berchmana, Tschida M. Lucina, Horváth M. Priscilla és Szabó M. Erika tanácsosnővérek, általános titkárnőnek Huszár M. Lujza nővért választották.⁵⁵⁰

IV.3 Tüntetés az egyházi iskolák államosítása ellen – Baumgartner Pál és társai pere

A Baumgartner Pál és társai ügyben nyitott vizsgálati dosszié⁵⁵¹ anyaga az 1948. június 7-én történt soproni diáktüntetést járja körül, melyben soproni tanárok diákok kerültek internálásra, vagy kaptak börtönbüntetést.

Az egyházi iskolák államosításának hírére a hazai katolikus társadalom megmozdulásokat szervezett, így Zalaegerszegen⁵⁵² és Sopronban is zajlottak tüntetések a rendi iskolák elvétele miatt. A nyugat-dunántúli iskolaváros, Sopron kapcsán az esemény a városban működő, tanítással foglalkozó rendeket érintette, így a bencéseket, az orsolyitákat, valamint a „szürkéket,” tehát az Isteni Megváltó Leányait. A megmozdulás kapcsán elítéltek egy nővért a Megváltós Rendből, nevezetesen Antoni M. Aristella nővért,⁵⁵³ akit egy éves börtönbüntetésre, az osztályában tanuló Németh Mariannát pedig egy hónapi fogházra, mellékbüntetésül előbbi három, utóbbi egy évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlásának ugyanilyen tartalmú felfüggesztésére ítélték.⁵⁵⁴ Az eseményről Ribai M. Elma részletes forrásdokumentációt adott

⁵⁴⁷ Névtár, 1929. 239.

⁵⁴⁸ Az Isteni Megváltó Leányai Budapesti I. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1926-27. iskolai évről. Közzétette Simon Károly igazgató. Kiadta az iskola fenntartója: Isteni Megváltó Leányai Női Szerzet., Budapest, 1927.8.

⁵⁴⁹ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. Számozatlan oldal.

⁵⁵⁰ IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 330-331.

⁵⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-77813 „Baumgartner Pál és társai”

⁵⁵² MAJOR 1997, 157-191.

⁵⁵³ Antoni M. Aristella (Madaras, 1911 – Budapest, 2001): elemi iskoláit Madarason, Palánkon és Bácsalmáson végezte. Sopronban a nővérek Felső Kereskedelmi iskolájában érettségizett 1930-ban, egy évvel később belépett a szerzetbe, ugyanebben az évben Szegeden folytatta tanulmányait, majd itt szerzett 1937-ben oklevelet, a Polgári iskolai Tanárképző Főiskolán tanár pedagógia és filozófia szakon. 1935 és 1937 között az Apponyi Kollégium tagja volt. A végzettség megszerzése után a soproni intézetben tanított.

⁵⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77813 170.

közre,⁵⁵⁵ ezt egészíti ki az állambiztonsági szervek vizsgálati dossziéja, illetve a rendi levéltárakban ehhez kapcsolódó forrásanyag.⁵⁵⁶

Az ügy a fellelhető forrásokból viszonylag jól rekonstruálható, a jegyzőkönyvekből érzékelhető rendőri túlkapások, a feltételezett fekete reakció elleni küzdelem, a kiépülő diktatúra gépezetét láttatják. A tüntetés szervezésében tulajdonképpen részt nem vevő egyháziak, így a Megváltós nővér és diákjának meghurcoltatása a rendszer számára némi elégtételt jelentett, illetve ezáltal az elrettentésben, példastatuálásban bizakodhatott.

„1948. június 7-én este hét órakor a soproni katolikus egyházi iskolák diákjai és katolikus asszonyok a soproni Szt Mihály templom előtt gyülekeztek, hogy onnan kiindulva, tüntető menetben demonstráljanak az iskolák államosítása ellen. A város közepe felé haladó menetet, miután a tüntetésről a rendőrség már előre tudomást szerzett, először 10 főnyi karhatalom tartóztatta fel, amire a tömeg kisebb csoportokba oszolva, de a tüntetés szándékával fel nem hagyva, a bencések temploma felé huzódott (sic!) és ott csatlakozva a litániáról akkor kijövő bencés diákokhoz, a demonstráció szervezőinek utasítására újból sorokba zárkózott fel és másik utvonalon (sic!) ismét a város közepe felé tartott. A menet ekkorra kb. 1200-1500 főre duzzadt fel és a hercegprímást éltetve, az iskolák államosítása elleni jelszavakat kiabálva vonult. Menetközben a diákok előre, illetve menetközben készített, kézzel írt röpcédulákat szórtak – kb 1000 darabot – melyek felirata a kiabált jelszavakkal azonos volt. A tüntető (sic!) lakotya előtt az első kordonvonási helyről átvezényelt rendőrsorral tartóztatta fel a tüntetőket, és amikor az első felszólításokra a felvonulók oszlani nem akartak, a tüntető (sic!) vízfecskendőkkel próbálta szétszavarni őket. Kizárólag néhány vezető hatására a megijedt tömeg együttmaradt és szent dalokat, illetve a szózatot és himnuszt énekelte. A rendőrök ekkor – kb. 20 fő – a levegőbe lőttek néhányat, amire a tömeg hátrálni kezdett, egyrésztük a mellékutcákban oszlott szét, másik részük 10-100 főnyi rendőrkordon közé szorult és onnan egyenként szétszéledtek. A feloszlott tömegből a rendőrök és a nyomozók a hangoskodókat és a vezetőknél látszókat kiemelték és a rendőrkapitányságra állították elő, ahonnan még az éjszakai órákban kb. 30 diákot és idősebb asszonyt kísérték át a soproni államvédelmi osztályra.”⁵⁵⁷

A tüntetés előzményeként május 27-én Sopronban az úrnapi körmenet végeztével egy, az Isteni Megváltó Leányai tanítóképzőjének IV. évfolyamos tanulója, a még fiatal életű diákonkormányzat elnöke, Németh Marianna a közeli Jakab-kápolna lépcsőjén a diáklányok

⁵⁵⁵ RIBAI 1997, 155-190.

⁵⁵⁶ IMNNL 30. doboz, 189. tétel, Az iskolák államosítása elleni tüntetés 1948.; BHML, Hetényi Varga Károly gyűjtemény, SDR dosszié, Antoni Teréz.

⁵⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77813 142.

által szerkesztett „hűségnyilatkozatot” olvasta fel, mely kifejezte ragaszkodásukat Mindszenty bíborshoz és intézkedéseihez.⁵⁵⁸ A hűségnyilatkozat gondolatát a Szív újságban megjelent budapesti műegyetemi ifjúság nyilatkozata ihlette, melynek megfogalmazásában az osztályfőnöke, M. Aristella nővér segítségét kérte. Az úrnapi felolvasás után a nyilatkozatot eljuttatta társai révén magához a hercegprímáshoz is,⁵⁵⁹ majd június 5-én szombaton szerzett tudomást arról, hogy a bencés diákok megmozdulást akarnak tartani, illetve a hétfői napon diáktársai jelentették, hogy a katolikus nőszövetség⁵⁶⁰ – Katolikus Szülők Szövetsége – szintén hűségnyilatkozatot kíván tenni.⁵⁶¹ A gyerekek a felgyülemlett feszültséget már otthonaikban is érezhették, mivel a szülők munkahelyein aláírásokat gyűjtöttek az iskolák államosítását követelve.⁵⁶² Időközben a rendőrség tudomására jutott a szervezkedés, és az intézet főnöknője megtiltotta a részvételt, amit a lány meg is fogadott, ám vallomása szerint lelkes iskolatársait nem tudta rávenni, hogy tervüktől elálljanak. Más diáklány vallomása szerint az intézet kapuit bezárták a nővérek, hogy a lányok ne tudjanak részt venni a tüntetésen, ám a bentlakók közül erre létrát szereztek néhányan, és az ablakon keresztül kiszöktek az intézetből.⁵⁶³ A diáklány lelkesen készítette társaival és szórta szét a tiltakozó röpcédulákat is, amelyet a tüntetés szétosztása után, az internátusból kiszökve is szorgosan terített az utcán, amíg egy nyomozó elő nem állította. Bár a kihallgatás meglehetősen nyugodt hangulatban telt, az osztályfőnök meggyőződése más volt erről, és tartva attól, hogy tanítványát akár az Andrássy út 60-ba is vihetik, a klauzúrában jelöltruhába öltöztetve elrejtette. Felajánlotta a lánynak, hogy hosszabb ideig maradhat, sőt, ha szükséges el is utaztatja, de Marianna végül ezt nem vállalta és önként feladta magát.⁵⁶⁴ Míg a lány a zárdában tartózkodott, a nyomozók felkeresték az intézetet, és érdeklődtek utána, kérdezve osztályfőnökét, aki azt mondta, hogy nem látta a lányt az iskolában, de mikor a tiszt megemlítette, hogy nem érti hova tűnt, hiszen nincs oka félelemre, mire a nővér: „*van oka félni, mert az Andrássy út 60-al, zsidó jampecokkal fenyegették*”⁵⁶⁵ választ adta. Innen már rövid út vezetett M. Aristella nővér internálási javaslatának megszületéséig, hiszen nemcsak megfogalmazta a hűségnyilatkozatot, hanem a rendőrhatalóságot több ízben félrevezette, megsértette a rejtegetéssel a rendi szabályokat is, végül

⁵⁵⁸ RIBAI 1997, 155.

⁵⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77813 68. Vö. RIBAI 1997, 159.

⁵⁶⁰ A dokumentációban Radics Józsefné Szalay Viktória okleveles tanítónő került megnevezésre, aki a jegyzőkönyv szerint asszonyokat invitált a tüntetésre, és az orsolyita gimnáziumban igyekezett a szünetben megnyerni a lányokat a csatlakozásra.

⁵⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-77813 28.

⁵⁶² RIBAI 1997, 165.

⁵⁶³ ÁBTL 3.1.9. V-77813 103.

⁵⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77813 30.

⁵⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-77813 61.

egyházi személyek és a rendőrtiszt előtt a „*demokratikus rendőrséget becsmérő faji gyűlölet felkeltésére alkalmas kijelentést tett.*”⁵⁶⁶

M. Aristella nővér ezen kijelentése az ítélet szerint alkalmas volt arra, hogy a demokrácia egyik alapintézményét meggyűlöltesse, valamint cselekedete tanítványával együtt az izgatás büntettének minden jellemzőjét magán viselte. Enyhítő körülményként a vádlott esetében a katolikus egyházfők által az iskolareform-javaslat ellen indított harc hatását, túltengő vallási rajongását, a szerzetesi nevelést és az elzárkózottságból eredő előítéletet vették figyelembe, így egy évi börtönbüntetést kapott, tanítványa pedig egy évi fogházbüntetést.⁵⁶⁷

A peres eljárás során a soproni egyházi oktatási élet más személyiségeit is igyekeztek befogni, így a bencés diákok közül az ügy névadóját, Baumgartner Pált, aki Reimer Sándor hadnagy jelentése szerint irányította a fűdiákságot a tüntetésen, és továbbhaladásra, valamint a kordon áttörésére biztatott.⁵⁶⁸ Baumgartnert egy hónapra rendőrhatósági felügyelet alá helyezték, végül 1949-1950 fordulóján nyugatra szökött, és Kanadában telepedett le.⁵⁶⁹ Polán Géza Hildebrand⁵⁷⁰ a bencés gimnázium érettségiző diákja, novíciusjelölt, aki a tüntetést a bencés templomból kilépve észlelte, magatartásával és hangoskodásával, Mindszentyt éltető felkiáltásaival szintén a demokratikus államrend nyugalmának megzavarására veszélyesen cselekedett, így őt is internálták,⁵⁷¹ ugyanúgy, mint Németh Alajos⁵⁷² hittanárt,⁵⁷³ aki a levegőbe lövések alkalmával nyugtatta, helytállásra biztatta a diákokat.⁵⁷⁴ A francia-német szakos Dr. Legény János⁵⁷⁵ világi gimnáziumi tanár, aki az Állami Gimnáziumban és a Bencés Gimnáziumban is tanított, szintén kompromittálódott az események során. Az ellene folytatott

⁵⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-77813 62.

⁵⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77813 172.

⁵⁶⁸ ÁBTL 3.1.9. V-77813 14.

⁵⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77813 205.

⁵⁷⁰ Polán Géza Hildebrand OSB (Völcselj,1929 – Pannonhalma,2014): középiskolai tanulmányát Sopronban végezte, majd 1953 és 1957 között egyetemi tanulmányokat folytatott a budapesti bölcsészkaron latin-történelem szakon, ahol középiskolai tanári oklevelet szerzett. A noviciátust 1948 augusztusában kezdte meg, majd 1953-ban tett ünnepélyes fogadalmat, és ezen a nyáron pappá szentelték. Az ötvenes évek második felétől gimnáziumi tanár és nevelőtanár a diákotthonban Pannonhalmán, majd főiskolai tanár. A kilencvenes években Kismegyeren lelkész, majd Györszentivánban, és később Tihanyban végzett lelkipásztori szolgálatot.

⁵⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-77813 23.

⁵⁷² Németh Alajos (Sopronkőhida,1904 – Sopron,1993): a győri bencés gimnázium elvégzése után a győri teológián tanult, majd 1928-ban szentelték pappá. Az 1930-as években Győrben kórházlelkész, és a Tanítóképző Intézetben prefektus, 1935-ben karkáplán a soproni Dóm templomban. Jogi doktorátusát Szegeden szerezte meg. Az államosítás elleni diáktüntetésben való részvételért huszonegy hónapot töltött internálás alatt, majd Győr környéki falvak lelkipásztoraként működött. Az internálás alatt megélt időket könyvében foglalta össze: NÉMETH 1991; HETÉNYI VARGA, 1992. 312.

⁵⁷³ A Sopronmegye újságát idézi: NÉMETH 1991, 42.

⁵⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77813 39-40.; 128.

⁵⁷⁵ Legény János (Pásztó,1905 - Zürich,1982): Latin és francia szakos nyelvtanár, aki eredetileg papnak készült, a soproni diáktüntetések során a tiltakozók mellé állt így őt is internálták, majd szabadulása után nem kapott tanári állást. Halála előtt öt évvel végül pappá szentelték.

vizsgálatok során kiderült, hogy tanóráin De Gaulle francia elnök politikai vonalvezetésének helyességét hangsúlyozta, ezzel lényegében politikai agitációt követett el, így egy évre internálták. De Albrecht Ferenc „rovott múltú”⁵⁷⁶ soproni péksegéd, aki bár lényegében nem vett részt a tüntetésen, csupán egy lépcsőn ülve figyelte az eseményeket, rögtön belekeveredett az ügybe, hiszen a felszólításra, hogy távozzon, a válaszként elhangzó „szar ez a demokrácia.” kijelentéséért szintén internálásra javasolták.

IV.4 Az iskolák államosítása

Nemcsak Sopronban kapott hangsúlyt a katolikus, így a Megváltós Nővérek oktatásához történő ragaszkodás, de az egyik kiemelt „megváltós nagyközségben” Mezőkövesden 10.000 aláírást gyűjtöttek a nővérek által szervezett és vezetett kongreganisták a zárdaiskola államosítása elleni tiltakozásként.⁵⁷⁷ Bár korábban, a május 22-én tartott pedagógus szakszervezeti gyűlésen olyan burkoltan beszéltek a szónokok, hogy nem volt egyértelmű mit is akarnak, így a jelenléti íveket aláírták a nővérek, majd hamarosan arról adott hírt a sajtó, hogy a szerzetesnők is elfogadták az államosítást.⁵⁷⁸ A júniusban tartott kommunista pártgyűlésen pedig arról beszéltek a településen, hogy az apácák lázítják a népet.⁵⁷⁹

A kialakult helyzet miatt az előljárók folyamatos instrukcióihoz tartották magukat a fiókházak nővérei: „*Előljáróink futár postával értesítettek, mihez tartsuk magunkat egyes állami rendeletekkel szemben. Tehát nyugodtan vártuk az eseményeket, mert minden egyes esetben megérkezett a futár. Mi közvetlenül Pestről kaptuk a hírt, s innen aztán Hort, Tiszafüred, Árokszállás, Ózd, Szikszó, Boldogkövőváralja, Szentistván konviktus lett értesítve futárral. 5-6 nővér utazott a legközelebbi vonattal a jelzett házakba.*”⁵⁸⁰

Az 1948. június 16-án elfogadott, az egyházi iskolák államosítását kimondó törvény a Megváltós Nővérek teljes közösségét megrendítette. Miután a püspöki kar 1948. június 7-én, 5001/1948-as számú rendeletében⁵⁸¹ határozott arról, hogy egyházmegyei pap, szerzetes, illetve szerzetesnővér – a hitoktatást leszámítva - az államosított iskolában igazgatói, tanári vagy tanítói állást nem vállalhatott,⁵⁸² a nővéreknek meg kellett válni legfontosabb hivatásuktól.

Ezzel együtt az állam lehetőséget biztosított arra, hogy a szerzetestanárok az állami iskolákban továbbra is munkát vállaljanak, ettől való elállás esetén mind végkielégítéstől, mind a nyugdíjtól elesett az adott tanerő. A nővérek közül csupán egy nővér kérte az előljárói

⁵⁷⁶ RIBAI 1997, 179.

⁵⁷⁷ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárdai krónikája. 1947-48.

⁵⁷⁸ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárdai krónikája. 1947/48.

⁵⁷⁹ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárdai krónikája. 1947/48.

⁵⁸⁰ IMNNL, 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárdai krónikája 1947-48.

⁵⁸¹ Szövegét ld. BALOGH – GERGELY 2005, II. 853-855.

⁵⁸² Jegyzőkönyv, mely felvétellett Budapesten, az Angolkisasszonyok pesti intézetében 1948. június 7-én megtartott rendkívüli püspöki konferencián. BEKE 2015, 426.

engedélyt gyenge egészségére hivatkozva a további tanításra a többiek ellenében, ugyanakkor a szétszórás után sem volt jellemző a tanári katedra vállalása, hiszen az többek között marxista ideológiai képzést, agitációt, hittanbeiratás elleni határozott fellépést követelt volna.⁵⁸³

A Megváltós Nővérek esetében 49 államosítással érintett iskolaházzal kell számolnunk, melyek között 32 óvoda, 40 elemi és 6 polgári iskola, 2 általános iskola, 1 líceum, 1 gimnázium, 1 nőnevelő intézet, 1 tanítóképző, 1 óvónőképző, 1 kereskedelmi iskola, 1 ipariskola, működött.⁵⁸⁴ Ezek többsége falvakhoz, esetleg nagyközségekhez kötött, és Sopron, Győr, Budapest városokat érintette, illetve ezzel együtt 295 pedagógust.⁵⁸⁵

Iskoláik államosítását a nővéreközösség mély megrendültséggel vette tudomásul. A múlt században Magyarországra telepedett közösség ekkorra már generációk sokaságát nevelte ki, és kijelenthető, hogy elsődleges hivatásként a tanítás-nevelés feladatára tekintett. Az egyik legmegrendítőbb gondolat a Szent Margit Intézetben már évtizedek óta tanító Szabó M. Erika nővértől származott, aki a szerzetestanárokat „*megszedett fához, üres fészekhez*” hasonlította.⁵⁸⁶ A tanítástól eltiltott nővérek – az őket ért sérelmes intézkedések ellenére⁵⁸⁷ – igyekeztek alkalmazkodni az újonnan kialakult helyzethez, és átgondolni, hogy közösségben maradva, a tanítás helyett milyen feladatokat tudnának végezni. Már korábban különféle képzések megszervezésével is igyekeztek felkészülni a vészterhes időkre, amikor majd olyan munkát kell ellátniuk, amely nem elsődleges hivatásuk, mégis megélhetésük miatt szükséges. Az „új szakmák” elsajátítását az egyházi vezetők is támogatták, szem előtt tartva, hogy az így „felszabaduló” szerzetesi tanerőt szükséges és érdemes foglalkoztatni a katedrán kívül is. Ezzel kapcsolatban az 1948. június 7-én megtartott püspökkari tanácskozáson felmerült a munkanélkülivé váló szerzetesek, köztük az apácák foglalkoztatása, elsősorban hitoktatói és kántori feladatkörökre gondoltak,⁵⁸⁸ noha az egri érsek megfogalmazása szerint némi aggodalomra adott okot, hogy ezáltal „kiürítjük a rendházainkat.”⁵⁸⁹ Mindenesetre a nővérek helyzete több püspökkari tanácskozáson előkerült, melynek egyikén Mindszenty így

⁵⁸³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 335.

⁵⁸⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 336.

⁵⁸⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 339.

⁵⁸⁶ „Tavaly még a kis engesztelők imádsága zsongott, éneküktől visszhangoztak a zárda-templomok. S most elindultak egy ködbe vezető úton. Távolodó lépteiket elnyeli a bizonytalanság homálya, s mi maradtunk, mint a megszedett fa, mint üres fészek” IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 399.

⁵⁸⁷ A szerzetesrendek előjáróinak az Elnöki Tanácshoz írt beadványában a vallásszabadságot súlyosan sértő intézkedésekkel érintett szerzetesházak között az Isteni Megváltó Leányai házaira is utalnak. SALACZ 1988, 59.

⁵⁸⁸ 18. Jegyzőkönyv, mely felvétellett Budapesten, az Angolkisasszonyok pesti intézetében 1948. június 7-én megtartott rendkívüli püspöki konferencián. BEKE 2015, 426.

⁵⁸⁹ 21. Jegyzőkönyv. Felvétellett Budapesten, a Központi Szeminárium ebédlőjében 1948. június 24-én tartott rendkívüli püspökkari konferenciáról. BEKE 2015, 468.

fogalmazott: „Az apácák szívósságában jobban bízom, mint a férfi szerzetesekében. Áldozataik meghozzák a gyümölcsüket.”⁵⁹⁰

A rend alapvetően igyekezett tevékenyen helyt állni, és már május második felében helyet biztosított a klotildligeti Szent Margit Üdülőjében az Actio Catholica felhívására fiatal leányok számára szervezett leányifjúsági tanfolyamnak.⁵⁹¹ Pétery József váci püspök hitoktatónőképző intézet felállítását javasolta, egyházmegyéjének papjait felszólította, hogy lehetőség szerint a nővéreket egyházközségi, kántori, házvezetési munkakörben is alkalmazták.⁵⁹² A gondolatot Shvoy Lajos székesfehérvári püspök is támogatta, sőt Badalik Bertalan a budapesti domonkos redház perjele, az Actio Catholica országos elnöke tanfolyamot szervezett Bodajkon, s az itt végzett nővérek, mint megbízott hitoktatók kurzusokat tarthattak lányoknak, asszonyoknak. A rendi kereteken belül 1949 tavaszán Szabó M. Erika nővér szervezett négyhetes kurzust „laikus apostolkodásra”, melynek egyik záróakkordja volt, hogy meghívták Mindszenty bíboros édesanyját, hogy hírt adjon arról, hogy a börtönlátogatás alkalmával miként találta bíboros fiát.⁵⁹³

A munkanélküli nővérek számára – annak érdekében, hogy egyházi szolgálatban mielőbb el tudjanak helyezkedni – az egyik legkézenfekvőbb megoldás a kántorképzés megindítása volt, hiszen az egyházközségi szolgálatnak talán ez volt a legfontosabb része, amelyet megfelelő szaktudás nélkül nem lehetett elvégezni. Flettner M. Archangela anya, általános főnöknő 1949. augusztus 9-én kelt levelében kérte Papp Kálmán győri püspök jóváhagyását a képzés megindítására, melyet pár napon belül, augusztus 12-én meg is kapott.⁵⁹⁴

A kezdeményezést a Püspöki Kar is támogatta, hiszen az újonnan kialakult iskolarendszerben a tanítói állás már nem igényelt alapvető egyházzenei, illetve kántori képzettséget, valamint a kántor-tanítóknak a rendszer nyomására gyakran választania kellett az iskola és a templom között. Az így megüresedett kántori székek kínáltak leginkább új munkalehetőséget a tanár-szerzetesnőknek. Az anyaházban 1949 szeptemberével indult a „Boldogasszony kántorképző,” ahol szertartástant, gregoriánt, direktóriumi ismereteket, összhangzattant, karvezetést tanítottak és orgona-harmónium gyakorlatot tartottak. A kurzus második része 1950 január és április között zajlott le, így kántori oklevelet szereztek a

⁵⁹⁰ 22. Jegyzőkönyv. Felvétel a budapesti Marianumban 1948. július 17-én megtartott rendkívüli püspöki konferenciáról. BEKE 2015, 77.

⁵⁹¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 342.

⁵⁹² Pétery József a július 30-án tartott esperesi értekezletén is téma volt a szerzetes tanerők ellátása, segítése, valamint utasították a papságot, hogy dolgozzanak ki tervezetet a kerületükben lévő apácák foglalkoztatására. BANDI 2008, 177-178.

⁵⁹³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 343.

⁵⁹⁴ IMNNL 10. doboz, 78/b tétel, Kántorképző tanfolyam.

résztevők.⁵⁹⁵ Az így megszerzett tudást privát órák tartásánál is tudták alkalmazni a nővérek.⁵⁹⁶

Az egyházi iskolák államosítása után a szétszóratásig új letelepedési hullám vette kezdetét, hiszen az iskolákat feladni kényszerülő nővérek egy részét egyházközségi munkára, hitoktatásra,⁵⁹⁷ egyházi intézmények háztartásának vezetésére kezdték alkalmazni. 1948 és 1950 között új letelepedések kapcsán említésre méltó, hogy Papp Kálmán győri püspök beiktatása után már azonnal Megváltós nővéreket kért maga mellé a háztartás vezetésére és irodai feladatok ellátására. Ennek komoly jelentősége lett a későbbiekben, hiszen a kezdetben négyfős nővérközösség a győri püspökvárban fontos egyházpolitikai események, döntések, személyek közelében lehetett, amelyek aztán később hatással voltak a „láthatatlan rend” életére. Emellett huszonkét új szolgálati helyre érkeztek a nővérek,⁵⁹⁸ melyek legtöbbször kisebb-nagyobb község volt, ahol a már említett foglalkozási ágakban helyezkedtek el.

A fiatal nővérjelölteknek az állami képzésben kellett ezután folytatniuk a tanító- és óvónőképzést Sopronban – *„jelöltjeink a hétköznapi egyenruha mellett kis fekete pelerint kaptak, fehér gallérral, hogy felkiáltójelek legyenek az egyre barátságatlanabbá vált környezetben.”*⁵⁹⁹ Azonban a következő év április 4-i felvonulásán nem vettek részt, ezért figyelmeztetésben részesítette őket a megbízott igazgató, miszerint az intézetébe járó rendi jelöltek, a felszabadulás ünnepén rendezett városi felvonulásról távol maradtak, ezzel rossz példát mutattak, passzív magatartásúak voltak.⁶⁰⁰

Közben a Szent Margit Intézetben a nővérek készítették elő fiatal jelölteket érettségi vizsgára, amellett, hogy igyekeztek felszabaduló idejüket kihasználva új munkakör után nézni. Az elbarikádózott⁶⁰¹ klauzúrában varrodát hoztak létre, és az egykori tanítványok szülei látták el őket megrendeléssel, hozzájárulva megélhetésükhöz. *„De hála a jó Istennek az életet jól*

⁵⁹⁵ IMNNL 10. doboz, 78/b tétel, Kántorképző tanfolyam.

⁵⁹⁶ *„Főfoglalkozásunk a zongora és privátórák tartása mellett a kézimunka, főképpen a kötés, amiben a szójárást követve élmunkás Jozsua kedves nővér és kedves Főnöknő.”* IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig – Krónika Győr-Újváros – 1948. jún-1949. jún.

⁵⁹⁷ 1948 augusztusában a váci püspök már 76 szerzetesnőt képeztetett ki hitoktatóknak, és felmerült, hogy az általános iskolában elsőtől nyolcadik osztályig akár szerzetesnőkre lehetne bízni a hitoktatást. 23. Jegyzőkönyv. Felvétel Budapest, a hercegprímási házban, 1948. augusztus 27-én du. 3 órakor tartott rendkívüli püspöki konferencián. BEKE 2015, 489.

⁵⁹⁸ A községek felsorolása: IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 357-360.

⁵⁹⁹ IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 345.

⁶⁰⁰ MNL_GYMSL_SL VIII. 63 Isteni Megváltó Leányainak Soproni Tanítóképző Intézete 78. csomó. Vegyes iratok; MNL_GYMSL_SL VIII. 73. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Kisdédóvóképző iratai 1kd. Iktatott iratok.;Vö: RÓZSÁSNÉ KUBÁNYI 2021, 192.

⁶⁰¹ Bútorokkal választották el azokat a folyosókat, melyen a nővérek és egykori tanítványaik találkozhattak. Hasonlóan ehhez a soproni Szent József Intézetben: *„A nővérek számára fenntartott lakrész magában foglalta a clausurát, valamint a kápolna, ebédlő, konyha helyiségeit. Két szinten falazás volt. Az emeleti iskolai frontot csak lezárt csapóajtó választotta el, amelyen keresztül aztán bevonultak az Ávó-sok, rendőrök.”* IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér.

ismerő, gyakorlati érzékű előjáróink nem estek kétségbe. Azonnal a XI. kerületi tanácsnál iparendélyt szereztünk, „intézeti Margitos varrodát” nyitottunk. (...) A kb. 1000 tanuló szülei bőven elláttak munkával. Így a Szent Imre városrész gyermekei mind az intézeti varrodában készült ruhában feszelegtek az utcán és az iskolában is.”⁶⁰² Ugyanígy a mezőkövesdi nővérek: „Sok munkát hoznak – kötünk, varrunk. Imádkozunk és dolgozunk. A jó matyónép sok szeretettel halmoz el. Batyuval és megtelt kosarakkal nap-nap után meglátogatnak. Nem tudják elviselni, hogy a K. Nővérek valamiben segítséget szenvedjenek.”⁶⁰³ A továbbra is a matyó nagyközségben maradó nővérek a kézimunka mellett az egyházi adó szedését vállalták, azonban azzal vádolták őket, hogy így agitálnak a nép körében. Ebből a munkakörből felmentette őket a plébánia, ugyanígy a családokat sem látogathatták, mert az is gyanússá vált. Mindeközben a varrás-kötés mellett az egyházközség földjén termelhettek, így konyhakertjükben, veteményesükben, illetve a 2,5 hold búzatáblán elő tudták teremteni a betevő falatot.⁶⁰⁴ Az államhatalom különösen nehezen viselte, ha a klerikális reakció tagjai kapcsolatba kerültek a fiatal generációval,⁶⁰⁵ tulajdonképpen az elbarikádózott folyosók⁶⁰⁶ is ezt a jelentést hordozták. A nővérek egy részét igyekezett a rendi vezetés más esetben átcsoportosítani, így amíg még lehetett a betegápoló nővérek mellett találtak helyet számukra, vagy vállaltak házi betegápolást.⁶⁰⁷ Ám sokáig ez sem jelentett megoldást. Maga a szabás-varrás egy ideig kivitelezhető volt, hiszen a háború utáni „ruhátlan” lakosság számára nem volt felesleges ruhadarab. A győrújvárosi iskolában az állásukat veszített, de még ottlakó nővérek számára is ez volt az átmeneti megoldás: „Gyerekeink szülei hoztak anyagot: kötés-horgolást vállaltunk, és tanítványaink családjában betegeket ápolunk.”⁶⁰⁸ A vidéki plébániák szívesen

⁶⁰² IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér.

⁶⁰³ IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi zárda krónikája 1947-48. A következő évben, 1949-ben is ellátták munkával és élelemmel a helyiek a nővéreket, sőt a szolgáltatásokat is ingyen vehették igénybe: „Pesti József gyógyszerész, mióta fizetés nélkül vagyunk, az összes gyógyszereket ajándékba adja. Pedig de sokszor igénybe kell venni jószágát. Dr. Boda Pál a kezelésért soha nem fogad el semmit. Dr. Engelmann Vince fogainkat ingyen kezeli. Ezenkívül kötőgépet, a múlt évben tűzelőanyagot adott.”

⁶⁰⁴ IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi zárda krónikája 1949.

⁶⁰⁵ A győr-újvárosi iskolában az államosításkor szintén épületmegosztásra került sor. „Az államosítás utáni épületmegosztáskor meghagyták nekünk nővéreknek a klauzúrát, ami különben is fallal volt elválasztva az iskolától. Így nem adtunk okot a kifogásra, hogy az iskolás gyerekekkel találkozunk. Erre ugyanis árgus szemekkel figyelt mindenütt valaki a tantestületben.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Královich M. Józsa nővér.

⁶⁰⁶ „A nagy épület egy - szekrényekkel lezárt – részében laktunk. Kápolnánk még megmaradt és a II-III. és a Manzárd kis kiugró szárnyában szobáink és mellékhelyiségeink. Ebédlőnk az alagsorban volt, és a konyha is.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér.

⁶⁰⁷ Házi betegápolásra kérték fel a győr-újvárosi nővéreket is, akik már nem taníthattak. Egy beteg nagymama éjjel-nappali ápolását vállalták, mígnem a családfőt megfenyegették, hogy elveszik iparendélyét, ha továbbra is alkalmazza a nővéreket. Így el kellett bocsánati őket, de titokban a család igyekezett segítséget nyújtani. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Královich M. Józsa nővér.

⁶⁰⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, A piliscsabai II. sz. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése. Královics M. Józsa nővér.

fogadták az érkező nővéreket, ahol a kántorizálás mellett háztartást vezettek, sekrestyések, egyházi adószedők lettek, esetleg a hitoktatás feladatát bízta rájuk a plébános, amíg erre lehetőség volt. Az 1948-as év karácsonyától azonban a hittanoktatást sem vállalhatták. „A kapcsolat növendékeinkkel eddig még megvolt, lassankint megszakadt a velük való érintkezésünk.” – írja az ácsi krónika.⁶⁰⁹ Az egyházi iskolák államosításával több esetben a nővéreknek nemcsak az állásuk, hanem lakhatásuk elvesztésével is számolni kellett.⁶¹⁰ Mivel a településeken általuk működtetett zárdaiskolák épületében helyezkedett el elzárt szerzetesi otthonuk, a helyi kommunista vezetés számára nyugtalanító volt, hogy a fiatalokat a közelükben tudhatja, az elbarikádózott folyosók nem minden esetben voltak kielégítőek a tanácsi előjáróknak.

Ez esetben lakhatási problémáik megoldásában a helyiek jóindulatára támaszkodtak, vagy visszatérve az anyaházba próbáltak menekülni az otthontalanságtól. A mezőkövesdi zárdaiskolából 1948. augusztus 30-án tették ki a nővéreket, akik így hontalanná váltak. Egy-egy család befogadott volna három-három nővért, de a tizenhárom fős közösség együtt akart maradni. Így az ügynevezett Kulcsár-féle házat kapták meg, ahonnan a népi kollégium kiköltözött, és a kommunista párt csak úgy adta át az egyházközségnek, ha a nővérek biztosan odaköltöznek, mivel a zárdaiskolában már kifejezetten útban voltak. Az épület lakhatóvá tételében a helyiek segítettek.⁶¹¹ A győr-újvárosi nővérek 1949 nyarán szembesültek azzal, hogy zárdájukból is el akarják őket űzni. Az újonnan kinevezett iskolaigazgató kevés iskolateremre és saját lakhatási problémáira hivatkozva közölte, hogy a nővéreknek el kell hagyniuk az épületet, és az orsolyitákhoz kell átköltözniük. Hosszas huza-vona után októberben a polgármester megbízásából érkeztek lakáshivatali tisztviselők, így csomagolás kezdődött, és magasra rakott stráfkocsin vitték a nővérek holmijait az orsolyitákhoz a járó-kelők szomorú és könnyes tekintetétől kísérvé.⁶¹²

Egy 1980-ban készült interjú során megszólaltatott nővérek között volt a korábban már idézett M. Viralda nővér, a Marianum Collegium prefektája is. Beszámolójában az államosítás évének megpróbáltatásait is elbeszéli. „Azután is nehéz idők voltak a Marianumban. Akkor az épület kellett. Jöttek például a Ráday utcai kollégisták, ágyneművel, batyukkal, hogy ők most

⁶⁰⁹ IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig., Az Isteni Megváltó Leányai ácsi fiókházának krónikája. Számozatlan oldal.

⁶¹⁰ Ennek bonyodalmára már Czapik érsek is felhívta a püspökkar figyelmét. 18. Jegyzőkönyv, mely felvetett Budapesten, az Angolkisasszonyok pesti intézetében 1948. június 7-én megtartott rendkívüli püspöki konferencián. BEKE 2015, 426.; SALACZ 1988, 56.

⁶¹¹ IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi zárdai krónikája 1947-48.

⁶¹² IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól Z-ig., Krónika Győr-Újváros 1948 jún.-1949 jún.

ide akarnak jönni lakni. Beültek a portára, Nekoszisták⁶¹³ voltak, fiúk lányok együtt. Hát aztán ha már egyszer ide beengedem őket, el vagyunk veszve. (...). Nagyon nehéz volt. Éjjel csöngettek a diákok, hogy ülésezni akarnak. Nem a nővérekkel akarnak tárgyalni, hanem a diákbizottsággal. Éjjel Ikor. Nem engedtem. A Világosságban másnap megjelent egy cikk,⁶¹⁴ hogy milyen vezetője van a Marianumnak.”⁶¹⁵ „Mennyibe kerül, hogy egy lány a nép ellensége legyen. Varga Béla Kollégiumában különös dolgokat beszélnek a Mindszenty-ügynökök” címmel jelent meg a Világosság 1948. decemberi számában a cikk, mely M. Viralda nővért Varga Béla titkárnőjének nevezi. Az akkor már emigrációba kényszerült egykori kisgazda politikussal összefüggésbe hozott M. Viralda nővért és társait ezzel együtt Mindszenty híveinek titulálták, akire több bünt is ráolvasott a cikk szerzője, így a kollégistáknak kiutalt konzervkészletet elvételét, a fűtetlen könyvtárszobát, melyben nem áll rendelkezésre megfelelő könyvvállomány, a mérhetetlenül magas kollégiumi díjat, valamint a háborús uszítást, és a diáklányok nép ellenségeivé nevelését és az egyházi reakció áldozatává tételét.

Az iskolák államosítását követően a szerzetesi család még egy ideig együttmaradhatott,⁶¹⁶ új munkalehetőségek keresésével és teremtésével igyekezett mindenki megtalálni előljárói útmutatásra a számára megfelelő közeget. A kórházakba áthelyezett nővéreknek azonban sokáig nem volt maradásuk, hiszen 1948 őszét iskolák nélkül, a következő év őszét pedig a betegektől történő elválással kellett kezdeni.

IV.5 A betegápoló nővérek elbocsátása

A házi betegápolás feladatkörét a nővérek már 1863-as letelepedésüktől kezdve azonnal el is kezdték, mint láttuk az oktatás felé a sajátos hazai helyzet és a győri püspök határozott elképzelése terelte a szerzet nagyobb részét. A betegek ápolását - az alapító karizmájától el nem szakadva – a magyarországi közösség továbbra is sajátjának érezte. A magyar betegápolás intézményesülésével az egyes fővárosi és vidéki kórházak személyzetét adták, képzésükre igyekeztek egyre nagyobb hangsúlyt fektetni, így hivatástudatuk mellett szakmai

⁶¹³ A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége története a két világháború közötti időkre nyúlik vissza, amikor a népi írók olyan népi kollégiumok létrehozását kezdeményezték, ahol vidéki, elsősorban paraszti származású tehetséges fiatalok számára meg tudják adni az értelmiségivé válás lehetőségét bentlakásos intézmények keretében, illetve azok hálózatának létrehozásával. A háború után rövid virágzása kezdődött az indulójukból ismerté vált szókapcsolattal a „Fényes szelek” nemzedékének, majd a túlzott parasztpárti kötődése, és autonóm, nemzeti kötődésű kollégiumi rendszerére az MDP kimondta a megbélyegző határozatot, végső csapásként pedig a Rajk per eseménysora után kimondták a szervezet feloszlását. A NÉKOSZ-ról lásd: PAPP 2002, 309–338.; PATAKI 2005.

⁶¹⁴ „Mennyibe kerül, hogy egy lány a nép ellensége legyen. Varga Béla kollégiumában különös dolgokat beszélnek a Mindszenty-ügynökök.” Világosság. 4. évf. (1948) 283. sz. 4.

⁶¹⁵ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum 21.

⁶¹⁶ A rendfőnökök értekezletén az Irgalmas Nővérek tartományfőnöknője is megerősítette, hogy szívesen vállalnak profán munkát, például világiaknak varrást, csak megtarthassák a szerzetesi közösséget. 23. Jegyzőkönyv. Felvétel Budapest, a hercegprímási házban, 1948. augusztus 27-én du. 3 órakor tartott rendkívüli püspöki konferencián. 1948. június 7-én megtartott rendkívüli püspöki konferencián. BEKE 2015, 489.

felkészültségük is egyre alaposabbá vált, képzésüket az anyaház igyekezett megfelelő módon biztosítani. A betegápoló nővérek elbocsátása 1949 őszétől kezdődött meg a Fásor Szanatóriumból.⁶¹⁷ Az egyház elleni viszonylag csendben folyó,⁶¹⁸ mégis nagyon érzékeny támadás volt a betegápoló nővérek munkaszerződéseinek felbontása és utcára küldésük.⁶¹⁹ Az 1949 októberétől kezdődő szerzetesi személyzet kórházakból történő eltávolításáról viszonylag kevés dokumentum áll rendelkezésünkre, azonban Vikol János, a Népjóléti Minisztérium államtitkárának jelentéséből tudható, hogy két ütemben hajtották végre az akciót, így 1950 júniusára 909 apáca kórházi alkalmazását számolták fel.⁶²⁰

A Megváltós Nővérek az orvosok és a betegek által is megbecsült tagjai voltak a kórházak személyzetének. Az egészségügy intézményesülésével folyamatosan hívták őket, kiváló professzorok kérésére indította őket útnak a soproni anyaház, vagy éppen a rendi vezetés egyetértésével mentek az orvossal annak új állomáshelyére. Több orvos kifejezetten ragaszkodott a nővérekhez.⁶²¹ Az elbocsátások során a visszaemlékezések által drámai jelenetnek lehetünk tanúi, amikor orvosok küszködnek könnyeikkel, siratva hűséges munkatársaikat.⁶²² A bajai főnöknő levele 1949. október 23-án M. Archangela anyának: „*Igen nehéz napokat küldött rám az Úr. Alighogy el tetszett menni tőlük, sok minden fordult elő. A nővérek részben már elszállították holmijukat, de nem érdekelte az urakat, hogy mit szállítanak. Az irodába hivattak. Ott volt a polgármester és az üzemi bizottság 3 tagja. A polgármester feltette a kérdést, hová szállították a koffereket, megvizsgálta-e valaki, jelentettem-e valakinek a szállítást. Válaszom: jelentettem a gondnoknak, és a kórházi kocsis szállította, de senkit sem érdekelt, a kapusokat sem. (...) Megfenyegetett, hogy majd a rendőrségen ki fogjuk vallasni.*

⁶¹⁷ A Fásor Szanatórium az egyik legelőkelőbb gyógyító intézmények közé tartozott. Maguk az orvosok is szívesen helyezték el itt betegeiket. Magántulajdon volt, majd részvénytársasággá lett, ahol részvényes volt dr. Kiss József belgyógyász is, a későbbi igazgató. A Korányi klinikán végzett gyakorlata alkalmával ismerte meg az IML Kongregáció nővéreit. Igazgatósága kezdetekor kért nővéreket, majd kápolnát rendezett be számukra, és 1945-ben a Damjanich utcában lakást bérelt számukra. 1948-ban járt itt Mindszenty, meglátogatta a nővéreket és Szakasits Árpád köztársasági elnököt, akit ekkor vakbélműtéttel kezeltek. (Állítólag ő is szívesebben bízta magát nővér-ápolókra, mint civilekre). IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Pertinger M. Hieronyma nővér.

⁶¹⁸ BORSODI 2000, 196.

⁶¹⁹ „... *leírják*” őket, akár a *selejtezett leltári tárgyakat...*” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Lázár M. Cortonella nővér

⁶²⁰ A Rákosi-titkárság adatait idézi BORSODI 2000, 197.

⁶²¹ A nővérek visszaemlékezési szerint a budapesti I. sz. belgyógyászati klinikán Rusznyák professzor könnyes szemmel búcsúztatta a nővéreket. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Holper M. Celina nővér. A Szent István kórházban Lendvay József igazgató főorvos állítólag rosszul lett, mikor a nővérekkel közölte a rossz hírt, úgy kellett alátenni egy széket, hogy össze ne essen. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér. A soproni Erzsébet kórházban Király Jenő sebész főorvos nem volt hajlandó elbocsátani a nővéreket, inkább lemondott posztjáról. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Krisztella nővér. A zalaegerszegi kórház igazgatója, aki 30 évig dolgozott együtt a nővérekkel, sirva kérte bocsánatukat, amiért a rettenetes hírt neki kellett közölnie. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Szabó Margit nővér.

⁶²² Így Antonella nővért is a Szent István kórházból. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, A piliscsabai szociális otthonból érkezett visszaemlékezések. 1.

Kérte a címeket, ahová a csomagok mentek, hogy majd az ottani hatóság átvizsgálhassa nincse benne pecséttel ellátott kórházi holmi.” Az idézet után így folytatódik a szöveg: M. Archangela anyja november 9-én jelentette a kalocsai érseknek, hogy a bajai kórházból október 26-án a népjóléti miniszter személyes kiküldöttje azonnali hatállyal elbocsátotta a nővéreket. Két (hét?) műtős nővért tartottak további szolgálatra. „Mi azért már innen-onnan előre tudtuk, hogy mi vár ránk. Azon a bizonyos napon mind be voltunk vezényelve az előadó terembe, ahol a kórház igazgató főorvosa sírva olvasta fel elbocsátásunkat. Utána már nem mehetünk az osztályra. (...) Nagyon megrendítő látvány volt, mikor a kórtermekből leszedték a keresztek és látni a sekrestye folyosóján lerakva a sok keresztet. De még fájóbb volt, amikor a kápolnából az Oltáriszentséget is elvitték. 1950. szept. 1-én (sic!) minket is leváltottak. Ekkor tettük le fájó szívvel a szentruhát és öltöztünk civilbe.”⁶²³ A kórházakból történő elbocsátások során nem egyszer elhangzott, hogy amennyiben leteszik a szerzetesi ruhát, és ezzel együtt kilépnek a rendből, úgy természetesen maradhatnak. Ezt a legtöbb visszaemlékezés alátámasztja. Ezzel a lehetőséggel a rend nővérei lényegében nem éltek követve az előjárók utasításait, inkább a létbizonytalanságot választották.⁶²⁴ A hatalom elfogadhatónak tűnő érvei, az agitációk, meggyőzési kísérletek nem érték el a kívánt eredményt. „Először hangolni akartak: nagyon nehéz lesz az élet, majd meg agitáltak. Mindent megígértek, magas fizetést, majd meg üdülni mehetek, mindenről gondoskodnak. Megköszöntem az ajánlatokat azzal, hogy én is úgy döntöttem, mint a többi rendtársam. Igen nehezményezték. A végén úgy köszöntek el, ha mégis meggondolnám és újra szeretnék dolgozni, a kapu bármikor nyitva áll előttem.”⁶²⁵ A betegápoló szerzetesnővérek elbocsátásával kapcsolatban azonban rögvest felvetődött az utánpótlás kérdése. Igen nehézkes volt a munkaerő pótlása, a feladatok átadása egyáltalán nem volt megoldott.⁶²⁶ „1950 tavaszán sokszor hallottunk a szétszóratásról, de nem gondoltuk, hogy végre tudják hajtani, hiszen jómagunk is munkaerőhiánnyal küszködtünk a Szent István kórházban. Osztályonként már kiküldtek egy-egy ápolót, hogy némi tájékozódást, rutint

⁶²³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Lovászi M. Ariadne nővér.

⁶²⁴ „Zalay József igazgató kért bennünket, hogy maradjunk ott, csak tegyük le a ruhánkat, mert ebben a ruhában nem dolgozhatunk tovább. Mi az akkori főnöknőtől kaptunk egy eligazítást, amely így szólt. Tartsunk össze egyöntetűleg, távozzunk a szerzetesi ruhánkban. Ne hidjuk el, hogy maradhatunk, ez csak egy mondás. Tehát nem tettük le a szerzetesi ruhánkat, ezért másnap fölpackoltak bennünket egy teherautóra és elvittek az állomásra.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Horváth M. Domiciella nővér. Ugyanerről számol be Mórocz M. Luciana nővér is. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Móricz M. Lucinia nővér.

⁶²⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér emlékezése. A szentesi kórházban konkrétan 4000 ft-ot ígértek a nővéreknek, ha maradnak és leteszik a szentruhát. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Emilia nővér.

⁶²⁶ Magyarországon 1950-től egészségügyi szakiskolákban indult meg a 2 éves ápolói, gyermekápolói és szülésznői alapképzés. A középiskolai szakképzés 1963-tól indult meg. BEZERÉDI 2014, 23. A betegápolónőképzés történetéhez: KAPONCZAY – SZEMKEŐ 1983, 102-104, 183-192.

szerezzen. *M. Adolfina nővérrel voltam a gyermek-sebészeti osztályon, ahová egy Ilona nevű nővért kaptunk. Kissé félszeg, de elég rendes volt velünk szemben. Mi pedig tanígtattuk a műtősnői teendőkre.*⁶²⁷ A kapuvári kórházban esett meg: „Az utolsó héten az én leváltásomra egy partizán nőt küldtek hozzám. Türelemmel tanítottam a műtősnői teendőkre. Elment a pártbizottságra, és azt mondta: „én még nem láttam ilyen apácát, aki tudja, hogy én váltom le, és ilyen szívesen megtanított, mi a műtősnő dolga. Még eddig egyszer sem voltam műtéthez bemosakodva, még nem segítettem operációnál.”⁶²⁸

Bár minden erőfeszítéssel igyekeztek a kitett nővérek helyére megfelelő ápolót munkába állítani, voltak olyan speciális területek, ahol nem lehetett azonnal pótolni a munkaerőt. Így a fent említett műtősnői feladatok elvégzésére még egy ideig szerzetesnővéreket alkalmaztak, mivel Ratkó Anna népjóléti miniszter közlése szerint a műtősnők kiképzése hat hónap alatt nem lehetséges, ezért az apáca műtősnők, még szolgálatban maradtak.⁶²⁹ A szakmaiság helyett az ideológia határozta meg a munkavégzés mikéntjét, ezt igen találóan adja vissza M. Luciana nővér visszaemlékezése: „Leváltóink nagyobb csoportokban menetelve érkeztek a kórház területére. Fülemben maradt az énekük: „Sztálin nevében, munkára készen...” Azt hiszem nem tudták kitől várnak segítséget. – Uram Istenem, a Te nevedben is milyen nehéz nagyon sokszor, hát akkor egy ember mennyi erőt tudna adni!?”⁶³⁰

Az elbocsátásokkal ismét előkerült a lakhatás kérdésének problematikája, hiszen a kórházak kijelölt részei zárt szerzetesi otthonokat is jelentettek, így a felmondásokkal otthontalanokká is tették a nővéreket. M. Archangela nővér, általános főnöknő is lényegében addig látta áthidalhatónak a helyzetet, amíg a betegápolókat hagyják dolgozni.⁶³¹ A rendi elöljáróság próbálta segíteni a helyzetet, de a befogadásra kijelölt helyek, így a budapesti Szent Anna Ház, a Collegium Marianum, az újszászi, jászárokszállási, móri házak idővel megteltek, sőt a fővárosiak amolyan átjáróházakká váltak, így lényegében a történéseket a szétszórás első hullámának lehet tekinteni, mivel itt már jelentős számú, négyszázötven nővér vált munkanélkülivé és otthontalanná.⁶³² Az egyik legkiszolgáltatottabb helyzetbe a szolnoki kórház nővérei kerültek, akiket 1949 októberében kényszerítettek kórházi lakásuk elhagyására, majd lehetetlen alagsori szobákba vezényelték a még szolgálatra kötelezett műtős-, osztályvezető-, és konyhavezető nővéreket. Innen a még rosszabb állapotban lévő romos

⁶²⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér.

⁶²⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Simon M. Auréliána nővér.

⁶²⁹ BORSODI 2000, 197.

⁶³⁰ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Móricz M. Lucinia nővér.

⁶³¹ 22. Jegyzőkönyv, mely felvétel a budapesti Marianumban 1948. július 17-én megtartott rendkívüli püspöki konferenciáról. BEKE 2015, 477.

⁶³² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 351.

újszászi rendházba kerültek, ahol a háború pusztítása miatt bizonyos részeken az Orczy kastélynak se ablaka, se ajtaja nem volt.⁶³³

A zalaegerszegi kórházban dolgozó nővérekkel a megrendült főorvos közölte, hogy el kell hagyniuk a kórházat, majd az értük érkező teherautó nem merte a városi vasútállomásra vinni a nővéreket, inkább távolabbi településre vitték át őket, hogy ott szálljanak fel, ugyanis nyilvános tiltakozástól tartottak. Kórházi kápolnájukat előbb raktárnak használták, majd a hetvenes évek elején robbantották fel az új rendelőintézet megfelelő kialakítása érdekében.⁶³⁴

A szentruha levetését és a rendből történő kilépést a nővérek nem vállalták, idővel, azonban a civil életre kényszerített nővérek némelyike állást kaphatott jobbára valamelyik vidéki kórházban, mivel helyükre nem tudtak megfelelő számban ápolókat felvenni, és így továbbra is, mint ápolók dolgoztak, majd vonultak nyugdíjba.⁶³⁵

IV.6 Kitelepítés

A kommunista államhatalom egyházzal szembeni jól felépített és hathatós támadássorozata 1948-ban a rendtagok számára is minden kétséget kizáróan világos volt, és bizakodásuk alapjai az idő haladtával teljesen meginogtak. A nyílt egyházüldözés egyre erőteljesebb mértéke megdöbbentő volt, nemcsak az iskolák államosításával, de Mindszenty perével,⁶³⁶ az állandó zaklatásokkal, és az ellenük törő heves agitációval. A bizonytalan, kiszámíthatatlan jövő a rend vezetőségét is komoly dilemma elé állította. Az elkövetkezendő időkről biztosat nem lehetett tudni, és a rendtársak iránt érzett felelősség egyre megterhelőbbé vált a növekvő bizonytalanságban. „*Ebben az időben külföldi újságokból arról értesültünk, hogy egyes országokból Oroszországba internált nővérek milyen embertelen körülmények között élnek: erejüket meghaladó út- és hidépítésbe vetették, éhezették és meggyalázták őket. Ez a hír mélységesen megrendített és cselekvésre indított.*”⁶³⁷ – írja a rendfőnöknő. Mindezt valóban tettek követték, amely kivándorlást eredményezett, hiszen a fiatalok egy részét, hogy a tanulmányaikat befejezhessék, és biztos helyük legyen, külföldre, elsősorban az osztrák

⁶³³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 354.

⁶³⁴ CSOMOR 2020, 135.

⁶³⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Jakubecz M. Priszka nővér.

⁶³⁶ A perre vonatkozóan lásd: GERGELY 2001.

⁶³⁷ M. Archangela anya visszaemlékezésében a „Die Furche” című osztrák kultúrpolitikai hetilapot nevezi meg, amelyből információkat kaptak más, a szovjet tömbhöz tartozó országokban zajló egyházellenes támadásokról. A Die Furche számai élénken követték a Magyarországon zajló eseményeket is.

Az 1949-es számaiban hosszan foglalkoztak Mindszenty-ügyével, (<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dfu&datum=19490212&seite=1&zoom=33>), majd 1950. április 29-i számában a lengyel egyházüldözésről (<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dfu&datum=19500429&seite=3&zoom=33>), valamint a csehszlovák katolikus rendek elleni támadásokról tudósítanak. (<https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dfu&datum=19500429&seite=4&zoom=33>) (Letöltés ideje: 2022. 06. 20.) Ugyanezt jegyzi a mezőkövesdi krónika 1949-ben: „...nagy veszélyben voltunk, mert az összes női és férfi szerzetesrendeket keletre akarták szállítani.” IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi zárda krónikája 1949.

tartományba küldték,⁶³⁸ ahonnan aztán „továbbvándoroltak” Európa más országaiba, illetve az Egyesült Államokba. Továbbá fontos lépés volt még, hogy döntés született a rendi központ Rómába történő áthelyezéséről, melyet úgy is indokoltak, hogy így a „nemzeti kérdés nem okoz problémát a tartományok egysége tekintetében.”⁶³⁹ Mindemmellett a vasfüggönyön túli örök város egyértelműen a rendi örökség biztonságba helyezését is jelentette, közel a Szentszékhez. A rend római letelepedésének megvalósítását Galavits M. Geraldine, a Szent Margit Intézet francia-német szakos szerzetestanárára bízta. Ő és nővértársai 1948 őszén hagyták el az országot, november 1-jén már Ausztriában voltak, római megtelepedésük viszont nem csekély kihívások árán valósulhatott meg, melyről emlékiratában a nővér részletesen beszámol. „*Milyen jó maguknak, magukat megmentik...*” kezdetű hosszú emlékezés az indulás előtti estén a Margit Intézetben elhangzott nővértársi felkiáltással kezdődik, s részletesen ismerteti az idegenbe szakadt, menekült szerzetesnők nehéz sorsát Nyugat-Európában a hatvanas évek kezdetéig.⁶⁴⁰ A kikerülő nővérek a kismartoni zárdában megállva nagy világlátási tervekkel indultak tovább: „*minél messzebb, annál jobb, most nézzük meg a világot, szeptemberben úgymint hazamegyünk. Ezt mondták az előljárók, hogy szeptemberben újra visszajövünk az iskolákat, addig pedig kimegyünk nyelvet tanulni, világot látni.*”⁶⁴¹

Más hazai szerzetesrendek körében is napirendre került a külföldre menekítés elsősorban az utánpótlás biztosítása szempontjából. Így tudható, hogy a ciszterciak közül 1945 és 1950 között összesen 19 ciszterci szerzetes vándorolt ki Nyugat-Európába, majd 1950 szeptemberében 21 ciszterci csatlakozott, utóbbiak közül csak 13-an értek el Olaszországba.⁶⁴² Ezzel együtt a jezsuiták egyik kivándorlási hulláma 1947-1948 közötti időre tehető, majd 1949-ben újabb jezsuita csoport távozott Magyarországról – köztük egy alkalommal a nagycenki zárda Megváltós nővére, Marosi M. Olivia közvetített egy „megbízható sopronkövesdi fiatalembert” Ruff János szegedi jezsuita szökésében segítő⁶⁴³ – így összesen 68 személynek sikerült külföldre jutnia, megalakítva a magyar provincia második részét, a nyugaton élők szekcióját.⁶⁴⁴ A fiatal jezsuita rendtagok egy csoportja különösen „sajátos”

⁶³⁸ Ebben a „hullámban” került külföldre az iskolák államosítása után a Szent Margit Intézet tanári karának egy része: Horváth M. Balsamina, Galavits M. Geraldine, Gót M. Inez, Hevesi M. Adóra, Szücs M. Donatilla, M. Lidvina, Gutai M. Viktória, Balogh M. Rita, Hegyi M. Lucia, Prajner M. Blandina, Berghofer M. Celine IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Jozefa nővér.

⁶³⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 416.

⁶⁴⁰ Galavits M. Geraldine anyja: Akiket megmentettek. 1948-1960. Az Isteni Megváltó Leányainak római letelepülése. Kézirat. Villa Mater Redemptoris Zarándokház Róma.

⁶⁴¹ Galavits M. Geraldine anyja: Akiket megmentettek. 1948-1960. Az Isteni Megváltó Leányainak római letelepülése. Kézirat. Villa Mater Redemptoris Zarándokház Róma. 5.

⁶⁴² CÚTHNÉ GYÓNI 2011, 221.

⁶⁴³ P. Kovács Jenő gyanúsított kihallgatását idézi BÁNKUTI 2011, 60.

⁶⁴⁴ BÁNKUTI 2011, 61.

módját választotta a távozásnak az Arlberg Orient Expressz hálókocsijának tengelyére erősített deszkalapokon, bár a legtöbbször a hagyományosabb határátlépési módokat választották: gyalog a határon, csempészek segítségével. Újabb kivándorlási hullámuk az 1956-os forradalom időszakára tehető, bár 1957-ben is hagyták el az országot, így elmondható, hogy az 1948-as provincia legalább harmada távozott Magyarországról.⁶⁴⁵ A permonteriek kapcsán is tudható, hogy 7 szerzetes elhagyta Magyarországot,⁶⁴⁶ de a bencések⁶⁴⁷ és a verbiták⁶⁴⁸ esetében is komoly erőfeszítések történtek a menekítésre. A Megváltós Nővérek esetében az említett visszaemlékezés alapján 11 nővérről tudjuk, hogy elhagyta az országot, de ettől bizonyosan több nővérről van szó, hiszen M. Geraldine nővér egy sereg társát említi, akiknek egy részével Bécs felé vette az irányt M. Inez nővér, majd ő és két társa Salzburg felé.⁶⁴⁹ Az állambiztonsági jelentések összesen 150 disszidens Megváltós Nővért említenek a hatvanas években.⁶⁵⁰ Viszont a rendi krónikás leginkább mérvadó adatai szerint a Szent Margit Intézet nővéreivel nagyjából egy időben az egyetemista, főiskolás nővéreket küldték ki, illetve ezt megelőzően számolnunk kell azzal, ahogy 1946-ban a német anyanyelvűek magyarországi kitelepítése kapcsán is hagyták el Megváltós Nővérek az országot saját családjaikkal.⁶⁵¹ Ehhez jöttek még az 1956-os menekültekkel kikerülő, de pontos számot egyelőre nem tudni, hogy hányan települtek ki 1956-ban. Az emigránsok számát a rendi krónikás összesen 70 főre teszi.⁶⁵² A fiatal nővérek mellett időseket is menekíteni kellett, így a korábbi általános főnöknőt, Berghofer M. Berchmana anyát sikerült Ausztriába vinni, idős korára való tekintettel igyekeztek megkímélni. Berghofer szerint viszont nem lehetett átgondolatlanul a külföldi tartományokra zúdítani az összes fiatalembert, mivel „*a kinti elöljárók nem tudnak mit kezdeni velük, roppant nagy gondot és bajt zúdítanak rájuk ezzel,*” így aztán - feltehetően 1948 végén – beszüntették a fiatal tagok tömeges kijuttatását.⁶⁵³ Az itthonmaradottakat az elöljáróság próbálta menteni, elkerülni az elkerülhetetlent. „*Fiatal nővéreinket hazaküldtük a család védelmébe, a megmaradottak*

⁶⁴⁵ MIHALIK 2014.

⁶⁴⁶ STACK Gabriel értekezését idézi disszertációjában CÚTHNÉ GYÓNI 2014, 135.

⁶⁴⁷ SOMORJAI 2013, 325-352.

⁶⁴⁸ RÉVÉSZ – TÓTH – KAHIL 2011, 28.

⁶⁴⁹ Galavits M. Geraldine anyja: Akiket megmentettek. 1948-1960. Az Isteni Megváltó Leányainak római letelepülése. Kézirat. Villa Mater Redemptoris Zarándokház Róma. 5.

⁶⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 164.

⁶⁵¹ Érdekes adat például Fertőrákos falu esetében a következő. A falu német anyanyelvű lakosságának nagy része 1946-ban el kellett hagynia a települést, és csupán 10% maradt a községben az eredeti népességnek. Jelentős számú Megváltós nővért adott a község, és a helyi plébános, aki a kitelepítéskor úgy döntött híveivel meg, kérte a soproni anyaházat, hogy engedje szüleivel, testvéreivel, rokonságával azokat a nővéreket, akik innen származnak. (Adott esetben az ausztriai tartomány vegye át őket.) Mivel 70-80 nővér is érintett volt ez ügyben, így a rendi vezetés nem vállalhata ezen nővérek elengedését, hiszen az egyes fiókházak megszűnését vonhatta volna maga után. IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 214.

⁶⁵² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 416.

⁶⁵³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 166.

részére is próbáltunk helyet biztosítani, de csakhamar meggyőződünk, hogy tele vagyunk megfigyelőkkel, akiknek minden megmozdulásunkat jelenteni kellett. A Szent Margit Intézetben úgy vélték, hogy hármas kis közösségeket lehet alkotni egy-egy ismerős családnál. E célból kiküldtek egy-egy helyre 3-3 személy számára felszerelést, ágyat stb.⁶⁵⁴ A házmestereknek azonban kötelességük volt jelenteni minden megmozdulást, így ez nem maradhatott titokban. A családok pedig féltek a következményektől. Üzenetet kaptam, hogy szüntessük be ezt az akciót, mert súlyos megtorlás vár a bennünket befogadókra.” – írta az általános főnöknő.⁶⁵⁵

Időközben az állam és a Magyar Katolikus Egyház között idegtépő játszmára került sor. Az 1948-1949-es év fordulója Mindszenty bíboros letartóztatása okozta sokk hatása alatt telt el, majd az azt követő persorozat és elítélése az egész hazai katolikus közösséget megrázta.

A primás elleni eljárást próbapereként tekinthetünk az Ordass Lajos elleni eljárásra. A Magyarországi Evangélikus Egyház kiemelkedő alakja, a Bányai Egyházkerület püspöke, a felekezeti iskolák államosítása elleni fellépése miatt már 1948 augusztusában háziőrizetbe került, majd szeptemberben letartóztatták, végül két éves fegyházbüntetésre ítélték.⁶⁵⁶ Az Ordass-per lényegében a Mindszenty-per egyfajta főpróbájaként is értelmezhető, az „evangélikus Mindszentynek” nevezett Ordass, egyes vélemények szerint kihívó, reakciós magatartásával még a katolikus bíborost is túlszárnyalta, és mivel a püspöki széket önszántából elhagyni nem akarta, ezért a szeptemberben megrendezett koncepció eljárás lefolytatása alkalmat adott arra, hogy a pártállam érzékeltesse, akár az egyházi felsővezetésben is kész leszámolni ellenfeleivel.

Az 1949. február 3-8 között lezajló Mindszenty-per révén a hatalom eltávolította ideológiai ellenlábását, elsőszámú politikai ellenfelét, Magyarország primását, ezzel azonban nem tudták az állam és az egyház közötti áhított egyezmény tető alá hozását kicsikarni, és nem sikerült a már Grósz József kalocsai érsek vezette püspöki kar tagjait megadásra bírni. A környező kelet-közép-európai térségben már mind megvalósultak az állam és egyház közötti átfogó egyezmények, és a hazai más felekezetekkel létrejött megállapodások a kommunista politikusok kedvelt hivatkozási alapjai voltak a magyar püspöki kart vádoló durva, kompromisszumra képtelen, a haladás ellenében reakciós és demokrácia-ellenes szólamaiban.

Lengyelországban 1950. április 14-én valóban létrejött az állam és az egyház közötti egyezmény, de ez ország sajátos történelmi helyzete révén lehetővé tette, hogy meghagyják a

⁶⁵⁴ Ugyanezt erősíti meg M. Jozefa nővér visszaemlékezése is, miszerint „Még Erika anya gondoskodott róla, hogy ez esetben a tanítványok által felajánlott lakásba kettesével beköltözhödtünk. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Jozefa nővér.

⁶⁵⁵ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. 1.

⁶⁵⁶ MIRÁK 2008.

szervesrendek működési szabadságát, ám Romániában már 1949 nyarán megtörtént a ferencesek kivételével a szerzetesrendek feloszlata, Csehszlovákiában pedig 1950 tavaszán zajlott le a szerzetesek deportálása, a koncepciós perek pedig elérték a katolikus hierarchia felső rétegét.⁶⁵⁷ A hazai más vallási felekezetekkel történt megegyezések példáját is a püspöki kar elé citálták a kommunista politikusok, átlépve azt a fontos momentumot, hogy például a protestáns egyházszervezet felépítése jelentősen különbözik, hiszen nemzeti egyházak lévén, világegyházi felsővezetés híján, a harcias kommunista kormányzat törekvései könnyebben teret nyerhetnek a hierarchián belül. Ennek következtében kényszerítették nyugdíjba Ravasz Lászlót a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökét, aki így lényegében az önkéntes száműzetést vállalta.

A Magyar Katolikus Egyház azonban az egyetemes római katolikus egyház részeként az Apostoli Szentszék alá tartozva nem köthetett átfogó jellegű egyezményt, és előjárói kijelölését sem tudta az államhatalom olyan könnyedén befolyásolni, így hosszas és kitartó küzdelemre, az egyházat érzékenyen érintő támadásokra volt szükség ahhoz, hogy a kívánt célt elérjék. Az 1950-es év elejétől a kommunista propaganda ösztűz alá vette a szerzeteseket, akiket kiszorítva a tanítás és a betegápolás teréről feleslegesnek, és az imperialistákkal lepaktáló ellenséges ügynököknek bélyegzett. A szerzetesrendek vezetői egyeztetéseket tartottak az úgynevezett rendfőnöki értekezleteken, ahol kezdetben havonta, később ennél gyakrabban találkoztak az őket érintő legfontosabb problémák, sérelmek, aktuális kérdések megtárgyalására. A helyszín változó volt, a piaristák pesti rendháza, az Angolkisasszonyok Váci utcai háza vagy a Központi Szeminárium adott otthont az egyeztetéseknek,⁶⁵⁸ majd tíztagú bizottság felállítását kezdeményezték, mely az Ortutayt váltó Darvas József vallás- és közoktatási miniszter irányába indított volna tárgyalásokat, bízva abban, hogy elődjénél nagyobb megértést tanúsít szerzetesi ügyben. Ennek a bizottságnak tagjai között szerepeltek a legjelentősebb női szerzetesek vezetői is, így Flettner M. Archangela nővér is.⁶⁵⁹

A bizottság lényegében tárgyalni nem tudott a miniszterrel, majd a rendfőnökök április 15-én memorandumot intéztek a kormányhoz, és kérték, hogy fogadja küldöttségüket. Választ nem kaptak, de ugyanezen a napon a szerzetesrendekre vonatkozó „végső megoldás” nulladik lépése Darvas József kultuszminiszter javaslata volt, miszerint 1950. április 15-én 350 budapesti és 605 vidéki szerzetes, illetve apáca átköltöztetését javasolta iskolai és kollégiumi

⁶⁵⁷ CYWIŃSKI 2005, 228; 234.

⁶⁵⁸ CÚTHNÉ GYÓNI 2017, 144.

⁶⁵⁹ MNL OL M-KS 276.f. 65. cs.353 ö.e.27. Idézi: CÚTHNÉ GYÓNI 2017, 145.

férőhelyek felszabadítása okán.⁶⁶⁰ Az MDP KV határozatot hozott június 1-jén a klerikális reakció elleni harcról,⁶⁶¹ amelyet Révai József pártbéli főideológus pár nappal korábbi beszéde ihletett, és a Szabad Nép június 6-án hozta le. Beszédében Révai feltette a kérdést, miszerint szükség van-e továbbiakban szerzetesrendekre, így – „szükségünk van-e az isteni megváltó leányainak kongregációjára”⁶⁶² – hiszen maguk mondtak le hivatásuk gyakorlásáról, így a tanításról és a betegek ápolásáról. A kimerítő, és rágalomtól jócskán nem mentes beszédben megfogalmazott kemény egyházellenes álláspontból egyértelművé vált, hogy a közeljövőben drasztikus lépések várhatók.

Hogy hány magyarországi szerzetes várhatta ekkor bizonytalan jövőjét, erre vonatkozóan nagyon sokféle adattal találkozunk, de valószínűleg ezek egyike sem teljesen pontos. Az 1948-as országos sematizmus alapján 2429 férfi és 9036 női szerzetesről tudunk,⁶⁶³ a Vallás és Közoktatási Minisztérium 1949 novemberi adatait hozta 2000-ben megjelent tanulmányában Borsodi Csaba, így 2582 férfi és 8956 szerzetesnővel számolt.⁶⁶⁴ Az 1950. augusztus 29-én tartott püspöki konferencián 2454 férfi és 7673 női szerzetesről beszélnek – fenntartva, hogy ez utóbbiak száma biztosan több⁶⁶⁵ – továbbá a pápai évkönyvek 1950-re 1909 fogadalmas szerzetest és 7431 fogadalmas szerzetesnőt tartanak számon.⁶⁶⁶ Az 1988-as Katolikus Almanach 2161 férfi és 9992 női szerzetest említ,⁶⁶⁷ az 1989-es újrainduláskor pedig a rendek adatszolgáltatásai alapján a férfi szerzetesekét 2824-re, a női szerzetesekét 8946-ra tették 1950-ben.⁶⁶⁸

Idekívánkozik a kérdés, hogy a feltételezhetően a tízezret is megközelítő létszámú szerzetesnő között mennyit tett ki a Megváltós Nővérek közössége. Erre vonatkozólag is eltérő adatok állnak rendelkezésünkre. Az 1948-as sematizmus az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjának létszámát 1078 főre teszi, harmadik legnépesebb női szerzetként említve a Vincés Irgalmas Nővérek (Páli Szent Vince Szeretelányai) 1470-es és a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek 1331-es létszáma után.⁶⁶⁹ A rendi krónikás történeti összefoglalójában a rendszerváltáshoz közel megjelent Új Ember hetilap egy cikkére

⁶⁶⁰ MOL M-KS 276. f. 65/353.ö.e. Darvas József feljegyzése a felerészben államosított rendházi épületekről, 1950. április 15. Idézi: SZABÓ 2010, 21.

⁶⁶¹ BALOGH – GERGELY 2005, 932-938.

⁶⁶² Szabad Nép, VIII. évf. (1950) 129. sz. 3.

⁶⁶³ GERGELY 1985, 236-241.; BALOGH – GERGELY 1996, 200.

⁶⁶⁴ BORSODI 2000, 198.

⁶⁶⁵ BALOGH 2008, I. 253.

⁶⁶⁶ Az Annuario Pontificio adatait közli CÚTHNÉ GYÓNI 2013, 62-63.

⁶⁶⁷ Magyar Katolikus Almanachot idézi FEJÉRDY 2021, 20.

⁶⁶⁸ A Magyar Szerzeteselőjárók Konferenciájának Levéltári adatait hozza FEJÉRDY 2021, 20.

⁶⁶⁹ BALOGH – GERGELY 1996, 198-201.

hivatkozva hoz számadatot,⁶⁷⁰ ugyanakkor a rendi levéltárban rendelkezésre álló sematizmusok között az internálás időpontjához legközelebbi időpontban kelt, 1950-es összeírás alapján 1089 fogadalmas nővért találunk és 52 jelöltet, összesen tehát 1141 nővérral számolhatunk 1950 nyarán.⁶⁷¹

A Révai beszéd lényegében jeladás volt az akcióra, és gyors lépésre szánta el magát a Kádár vezette Belügyminisztérium. 1950. június 9-én az 8310/1939 ME számú – egy háborús helyzetben hozott – rendeletére hivatkozva⁶⁷² utasítást adott a kitelepítésekre. A magyar-jugoszláv kapcsolatok körül kialakult hisztéria hatására a déli és a nyugati határsávból indultak meg a kitelepítések, ezek közül elsőként a nagykapornaki Megváltós Nővéreket hurcolták el. Hat nővért vittek el Kiskunfélegyházára a kalocsai Miasszonyunk Rend házába 1950. június 10-én. Ezután a renden belül sürgetőleg kellett készülni a vészhelyzetre, így például a mezőkövesdi nővérek 1950. június 13-án kapták meg M. Archangela főnöknő levelét, miszerint az újoncnők és az ideiglenes fogadalmas nővérek öltözzenek civilbe és azonnal hagyják el a közösséget. Az örökfogadalmasok, ha gyenge az egészségük, vagy félnek, tegyék ugyanezt. A maradé nővérek éjszakára kimehetnek civilekhez, de csak civilben. Néhány nővér maradjon csak, akik őrzik a házat.⁶⁷³ A férfi szerzetesrendek előljárói ezt követően memorandumban⁶⁷⁴ fordultak a püspöki karhoz, ám mielőtt a püspöki kar foglalkozott volna a kérdéssel, megindult a következő kitelepítési akció.

A következő napokban a nővérek folyamatos készenlétben álltak, ám a soproni ház lakói számára mégis hirtelen következett be az elhurcolás. „*Jézus Szíve vasárnapján*⁶⁷⁵ d.u. a körmenet előtt Pestről telefonértesítés érkezett – Hagyó Kovács⁶⁷⁶ ciszt. atya üzenete -, hogy két hétig semmi sem történik. Legyünk nyugodtak. Így marad kis időnk gondolkodni, hogy felszerelés és élelmiszer dolgában hogyan készüljünk.”⁶⁷⁷ A dilemmát többek között az is

⁶⁷⁰ A Megváltós Nővérek létszámadatait tekintve az 1948-as évre vonatkozóan eltérő adatokkal rendelkezünk. A rend krónikása, Ribai M. Elma nővér, akinek kéziratban maradt rendtörténeti összefoglalója szerint - mely az Esztergomi Prímási Levéltár e korszakra vonatkozó adatait feldolgozó, az Új Ember című folyóiratban megjelent cikkből merít - állítja, hogy a nővérek 1948-ban 1151 fővel rendelkeztek. A rendi levéltár negyvenes évekre vonatkozó sematizmusai között az 1947-48-as évre vonatkozó adatsor összesen 1122 nővért nevez meg, mely közül fogadalmas nővér 1069 fő, újoncnő 53 fő. IMNNL 22. doboz, 145. tétel, Magyarországon levő nővéreink névsora és működési helye. 1947-1948.

⁶⁷¹ IMNNL 22. doboz, 145. tétel, Magyarországon levő nővéreink névsora és működési helye. 1950. május 27.

⁶⁷² Grósz József kalocsai érsek 1950. június 20-i levele Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. GERGELY 1990, 23-24.

⁶⁷³ IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi zárda krónikája 1950.

⁶⁷⁴ A memorandum szövegét közli: SALACZ 1988, 66-68.

⁶⁷⁵ 1950. június 18.

⁶⁷⁶ Hagyó-Kovács Gyula András (Sajóvárkony, 1888 – Pannonhalma, 1960): ciszterci szerzetes, mezőgazdász. Az előszállási zirci uradalom egykori jószágkormányzója ekkor Budapesten a Bernardiumban lakott 1950. novemberi letartóztatásáig. CÓTHNÉ GYÓNI 2017, 73.

⁶⁷⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. 4.

okozta, hogy fel kellett volna készülni arra az eshetőségre is, ha nem a Megváltós Nővéreket internálják másik rendházba, hanem valamelyik házukba hurcolnak nővéreket. Ilyen esetben gondoskodni kell valahogy azok ellátásáról, elhelyezéséről is. A június 18-i nap kifejezetten szépen telt, a legtöbb soproni nővér megemlékezik a Jézus Szíve ünnepről, a körmenet emelkedettségéről.⁶⁷⁸ Ezen az estén került sor az elhurcolások második hullámára, ismételten titokban, az éj leple alatt, tartva a helyi lakosság esetleges ellenállásától. A „támadás” tehát annak ellenére, hogy készültek rá, a telefonos értesítésben közöltek miatt mégis váratlanul érte a soproniakat. Éjjel fél tizenkettő tájában érkeztek az anyaházhoz a leponyvázott autók. Ahogy bejutottak a házba⁶⁷⁹ a harangköteleket elvágták, ellepték a folyósókat, majd mindenkit a nappaliba tereltek, felolvasták az internáló parancsot,⁶⁸⁰ névsort olvastak, és hozzávetőlegesen hét percet adtak a csomagolásra. Majd a nővérekkel megindult a hét teherautó, egy részük Fótra, másik részük Pilisliget felé vette az irányt.⁶⁸¹ A kitelepítetteknek alá kellett írniuk a véghatározatot, hogy a kijelölt kényszertartózkodási helyet nem hagyhatják el, amennyiben erre mégis sor kerül, úgy az rendőrhatalósági őrizet alá helyezést, tehát internálást von maga után.⁶⁸²

A Szent Margit Intézet nővéreinek esetéről⁶⁸³ érzékletes leírást találunk Consulita

⁶⁷⁸ „Utoljára hódolt együtt a szerzetesek gyönyörű serege nyilvánosan a Szent Szív előtt.” A budapesti Szent Margit Intézet nővérei is részt vettek a helyi körmeneten. „Fiatalsuhancok „Vörös csillag, komzsol” feliratú vörös zászlókkal zavarták meg a menetet. Ebből már sejtethetünk valamit.” – írja az emlékező. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér.1.; Eszterle M. Edit nővér visszaemlékezése. Ugyanilyen hasonló megzavarásról értesülhetünk Mezőkövesdről is már egy évvel korábban, hiszen itt a nővéreket már az iskola államosításával tulajdonképpen a helyi vezetés a társadalom kitaláltjaitól vette, bár még nem internálták őket.: „A Szívűcsü körmenetet sportversennyel akarták megakadályozni. A tervük 100%-ig nem sikerült. Oly fegyelem, rend volt, a helybeliek, akik máskor a járdán ácsorogtak, legények, férfiak oly tömege vett részt a körmenetben, és énekkel iparkodtak túlharsogni a mikrofon szerelmes dallamát, ami borzasztóan zavarta a nép áhitatát.” IMNNL 32. doboz, 46. tétel, Mezőkövesdi zárda krónikája 1949.

⁶⁷⁹ „Az internálás 1950.június 18-án az éjszakai elhurcolás alkalmával volt. Brutális módon törnek ránk. Puskatussal verték be az államosított iskolaépületrész elválasztó lezárt csapóajtókat. Egy idős nővérünk erre szörnyethalt.” IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszórás. Szétszórás. ... M. Lujza nővér 2. Evangélista nővér hirtelen haláláról sok emlékezés ír. A halott nővérhez nem engedték társait, sem papot nem hívhattak hozzá. A „betörő” alakulatok hívtak halottszállítót. Posch Józsa M. Evangélista nővér (Szentkút 1876. január 20.-Sopron, 1950. június 19.) halt meg ezen az éjszakán. „Élete utolsó évtizedeiben iskolaházainkban a főnöknő hivatalát töltötte be. Jól megérdemelt nyugdíjas éveit az Anyaház kerti házában töltötte. Amikor az elhurcolás éjszakáján ránk törtek a fegyveres rendőrök hirtelen halálával tett pecsétet az embertelenség tetteire. Még temetését is óvatos körülmények jellemezte.” IMNNL 50.doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája. 34.

⁶⁸⁰ Véghatározat adatait idézi IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 370.

⁶⁸¹ A jelölt nővéreket, az ún. novíciákat amikor csak lehetett igyekeztek távol tartani a rendházaktól, hiszen nem lehetett biztosan tudni, hogy mikor törnek be a rendházba. Mezei M. Melánia nővér jelölt volt, mikor a vészterhes idők elkezdődtek: „Hozzánk, jelöltekhez csak tompítva érkezett el a házak megszűnésének híre. A jelölteket, novicokat már hazaküldték a családjukhoz, mi heten maradtunk még. (...) Mi ebben az időben éjszakára kijártunk aludni soproni katolikus családokhoz, hogy az éjszakai rajtacsapás minket, fiatalokat ne érjen: így gondolkodtak előljáróink. Csak nagyon későn, este tudtak kiteszkolni bennünket az Anyaházból, mert belülről mindig abban reménykedtünk, hátha mi is beleeshetünk az elhurcolásba.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Mezei M. Melánia nővér.

⁶⁸² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 370.; MÉSZÁROS 2002, 77.

⁶⁸³ „1950. június 18-án éjszaka deportáltak bennünket. A ciszterek átüzentek, éjjel elvisznek bennünket. Margit anyja nem merte megmondani nehogyan pánikot keltsen. Így váratlanul ért bennünket az éjjeli ébresztő.” Eszterle M.

nővérenél: „Éjszaka kb. fél 11 órakor jöttek a Budai Szent Margit Intézet nővéreiért, de lopakodva a kollégium lakóival összeszövetkezve az AVO csapat. Amikor az utolsó láng is kialudt a klauzúrába, felhangzott a kollégisták jelzést adó szava: „Béke, vöröscsillag előre indulj! Betörve a portaajtót rohant az egész csapat egyenesen a klauzúrába. Hajtottak mindenkit, rab módra, összeállítottak a hallba mindnyájunkat. Amikor minden kulcs a zsebükbe volt, névsorolvasás után, teljesen elsötétült udvar, utca, ponyvázott kocsiba tuszkoltak mindnyájunkat, majd (...) megérkeztünk Mezőkövesdre.”⁶⁸⁴ Ugyanerről más visszaemlékezés szerint: „Egyedül voltam a szobában és késő estig levelet írtam Ujszászra a főnöknőmnek.⁶⁸⁵ 10 óra után feküdtem le. Még ébren voltam, mikor járkálást vettem észre a folyosón és jelszavakat hallottam (Vöröscsillag, Makarenko). (...) Szuronyos, sisakos rendőrök álltak az ajtóban. Azt mondták öltözzenek: ki vannak utasítva.” Ezután névsorolvasás, papírok átadása következett, majd 3 óra körül felszállás a teherautók platójára, ahol nem volt ülőhely, így csomagjaikra kuporodtak a kiutasítottak. Az úticélt nem közölték velük, csak a Szovjetunióba való hurcolással történő rémisztgetés: „Az egyik rendőr megjegyezte: „Oroszországban majd megtanítják magukat termelni.” Margit anyja megfelelt nekik: „Minket nem kell termelni tanítani. Ezt az intézetet, ahonnét most kihurcolnak bennünket, a két kezünk munkájával termeltük.”⁶⁸⁶

A Megváltós Nővéreket több helyre szórták szét az országban. A soproni anyaházban élő nővérek nagyobb részét Fótra, kisebb részüket Pilisligetre internálták. Ez a transzport némileg szerencsésnek is érezhette magát, mivel rövid időn belül az előjárók elérték, hogy a rend saját tulajdonú Szent Margit üdulőjébe mehessenek az internált Megváltós Nővérek, ahol saját közösségi életet élhetett a hozzávetőlegesen 30 főből álló csapat, étkezésre kellett naponta visszamenni teljes csendben a kijelölt Vincés Nővérek házába.⁶⁸⁷ A soproni Mária Josephinum kollégiumból öt nővért a fertőrákosiakkal együtt Kisvárdára, szintén a soproni Szentlélek Fiúárvaházból két nővért Nyíregyházára, a Győr-nádorvárosiakat Pilisligetre vitték. A többi rendház nővéreit Zircra, néhányukat Máriabesnyőre. A budapesti Margit-intézetbelieket és a Collegium Marianum nővéreit Mezőkövesdre, a győri nővérek egy részét az orsolyitákkal együtt Szécsénybe, illetve romos újszászi épületükbe szállították több egyéb szerzet

Edít nővér visszaemlékezésében úgy fogalmaz, hogy bár tudott arról, hogy mi várható, nem osztotta meg a nővérekkel, mivel egyszerűen nem hitte el, hogy ez bekövetkezhet. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. M. Jozefa nővér, Eszterle M. Edit nővér.

⁶⁸⁴ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér.

⁶⁸⁵ M. Consolatrix nővér a szolnoki kórházban teljesített szolgálatot, amíg a nővéreket onnan el nem küldték. Innen Újszászra ment, a rend romos épületébe, ahol igyekezett segíteni a helyreállításban és az épület lakhatóvá tételében. Betegsége miatt az ottani vezető, valószínűleg M. Linusia anyja Budapestre küldte a Szent Margit Intézetbe, mivel innen könnyebben juttathat orvosi ellátáshoz.

⁶⁸⁶ IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszórás... M. Consolatrix nővér visszaemlékezése 3.

⁶⁸⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 385.

nővéreivel.⁶⁸⁸ A váci iskolaház nővérei átmenetileg a váci püspökségen kaptak menedéket, valamint különleges esetként tekinthetünk a jászárokszállási nővérközösségre, amely lényegében kiesett az elhurcolásból, melynek okaira csak következtethetünk. Az ott dolgozó nővérek már egy ideje civilben kijártak aludni éjszakára magánházakhoz, illetve sokan el is hagyták a zárdát. Az épület pedig függetlenül az iskolától az egyházközség tulajdonában lévő önálló épület volt, így az egyetlen kánoni közösség ez maradt, ahol a nővérek megélhetésük biztosítása mellett pasztorációs munkát is tudtak végezni.⁶⁸⁹

A ma már tartományházként működő, és számtalan hontalanná vált nővérnek átmeneti megpihenést biztosító Szent Anna Collegiumban sok beteg, magatehetetlen nővér számára is elkerülhetetlenné vált az utcára kerülés. *„A szétszórátás a Szent Anna kollégiumban ért (Bp, Horánszky u.20.sz), ahol betegen feküdtem. Minket nem vittek el, - mint ahogy azt később megtudtuk – nem fértünk fel a teherautóra, és az idő is sürgette a kitelepítőket. Reggel hiába vártuk a misét mondó cisztercita atyát (P. Evetovics Kunót)⁶⁹⁰ nem jött. Telefonáltunk, de hiába volt. Akkor értesültünk az utcán járókelőktől, hogy összeszedték a szerzeteseket és elvitték az éjjel. A következő éjszakán – az előjáró intézkedésére – senki sem maradhatott közülünk az intézetben.*”⁶⁹¹

A jászárokszállási ház így kivételesnek számított, de az emlékezések alapján találunk olyan esetet is, így például Rábapordányban,⁶⁹² amikor átmeneti időre a korábbi zárdaépületben megmaradhettek a nővérek. Ám lényegében a kitelepítésekkel a szerzetesi házakat felszámolták. A budapesti, Ménesi – akkor Nagyboldogasszony – úti 1946-tól tartományházi pozíciót betöltő házuk maradhatott fenn még egy ideig, de 1950 decemberében ezt az épületet is át kellett adni. A vidéki kisebb zárdák felszámolása – mint korábban láthattuk – legtöbb esetben összekapcsolódott az ottani iskolák államosításával. A helyi iskola átadása után nem taníthattak, ha egy ideig még ott is maradhattak, állandó félelemben teltek mindennapjaik. *„A*

⁶⁸⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 388.

⁶⁸⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994. 376.

⁶⁹⁰ Evetovics Kunó ciszterci szerzetest 1950. június 18 és 19 közötti éjszakán vitték el a szomszédos, Horánszky (korábban Zerge) utcai Bernárdinumból, a ciszterci rend budapesti tanulmányházából kilenc társával Előszállásra. CÚTHNÉ GYÓNI 2017, 148.

⁶⁹¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Szabó M. Ráfaela nővér

⁶⁹² A rábapordányi zárda különleges története magyarázhatja az esetet. A harmincas években a helyi Alaker család ajánlotta fel otthonát a zárda céljaira. Az idősebb fiú jezsuita szerzetes lett, míg egyik rokonuk Megváltós nővér. Az államosításkor a nővérek maradhattak a ház egy részében, illetve ide tért vissza Alaker M. Richarda Megváltós nővér is, így az átmeneti időben néhány nővértársát be tudta fogadni. A fennmaradt iratok arról tanúskodnak, hogy az államosító bizottság az épület egészét akarta állami tulajdonba vonni, melyben az alapító személyek számára, így az akkor még életben lévő özv. Alaker Ferencné számára kialakított lakás is elhelyezkedett. Egykor az alapító okiratban rögzítésre került, hogy az özvegyet élete végéig a nővérek kötelesek ápolni, ezt az államosító bizottság továbbra is engedélyezte. A nővérek, feltételezhetően M. Richarda nővér vezetésével fellebbezést nyújtottak be a magánlakás és a hozzá tartozó gazdasági épületek államosítása ellen, de csak az emlékezés utal arra, hogy egy ideig még Richarda nővér vezetésével maradhattak a zárdában. IMNNL 15. doboz, 105. tétel, Rábapordány.

clausurában sírtunk, mert láttuk bizonytalan jövőnket.” –írja a budakeszi zárda akkori napjairól M. Dulcissa nővér.⁶⁹³ Idővel átkerültek egy magánlakásba, ahol három szobát kaptak, majd mikor kiderült, hogy a házban lakik még egy férfi, aki minden bizonnyal az Andrassy 60-ban teljesít szolgálatot, egyre nehezebbé váltak a mindennapok. Mind az előljáróktól, mind a helyi jegyzőtől egyre aggasztóbb hírek érkeztek, és a kezdeti tizenkét nővérből lassan mindenki elmenekült rokonokhoz, mígnem az utolsó nővér, a kompromittálónak tűnő iratok elégetése után „*egy szál ruhában, az erdőn keresztül Pestre menekült.*”⁶⁹⁴ A csepregi kedvesnővéreknek csak hűlt helyét találták az internálók, bosszúból viszont ami élelmet találtak, liszt, cukor, lekvár, dara stb. a kádba burogatták, azután teleengedték vízzel, majd az udvaron szétfolyatták, telekürtölve a falut, hogy ezt csinálták a nővérek.⁶⁹⁵ A mosonszentjánosi nővérek civilbe öltözve menekültek el zárdájukból, miután létszámadatot kellett szolgáltatni a községi vezetőségnek. Világos volt számukra ekkor már, hogy mi okból.⁶⁹⁶ A győr-nádorvárosi zárdából a nővérek nagy része már elmenekült, mikor 1950. június 18-án éjjel rájuk törtek. Ekkor már csak négy nővér volt a házban. A lövői esetről: „*Mikor esperesplébánosunk meghallotta, hogy Sopronból elvitték a nővéreket, odautazott, és hazajövet azonnal távozásra készítet fel, habár Margit anya aláírásával táviratot kaptunk (amiről később kitudódott, hogy a rendőrség adta fel. „A további intézkedésig mindenki maradjon a helyén.”) Másnap reggelre szekereket rendelt az esperes úr, és egy kis bőrönddel világgá mentünk, ki hova tudott.*”⁶⁹⁷

Azokban a házakban, ahol a nővérek együttmaradtak (elsősorban soproni és a budapesti házak) többnyire higgadtan vették tudomásul az elhurcolás tényét, s mindez kellemetlenül vette ki magát a hatóság emberei számára.⁶⁹⁸ Az akciók éjszaka történtek, tartva többek között a helyi társadalom ellenállásától.⁶⁹⁹ A szerzetesek elleni lépéssel a kormányzat a püspöki kar térdre kényszerítését várta, és ezt lényegében el is érte. A tárgyalások a kormány és a püspöki kar

⁶⁹³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Dulcissa nővér.

⁶⁹⁴ „*Körülnéztem, hogy mi ne kerüljön az ávós kezébe. A legnagyobb megdöbbenésre Henrietta főnöknőnk fiókjában az összes rendfőnöknőnk utasítása, körlevele, ugyanígy Mindszenty utasítására hivatalos levelek egy csomó. Megborzadtam, amikor megláttam, de éreztem, cselekedni kell, mert ebből kifolyólag több embert lefoghathatnak. Hozzáfogtam a kályhába fűteni.*” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Dulcissa nővér.

⁶⁹⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér.

⁶⁹⁶ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Varga M. Servácia nővér.

⁶⁹⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Gellérthegyi M. Beatrilla nővér.

⁶⁹⁸ Meglehető módon az egyik vidéki házban, Fertőrákoson még pogácsával is kínálták a hivatlan vendégeket: „*A helybeli hatóságoktól megtudtuk, hogy pontosan mikor jönnek értünk az ÁVÓsok. A legszükségesebb holmit összecsomagoltuk, a portára készítettük. Pogácsát sütöttem, s az ebédlő asztalra tálalva vártuk, hogy elvigyenek bennünket.*” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Bodorkos M. Beatissima nővér.

⁶⁹⁹ Mindez a soproni internálás alkalmával is kiderült: Solymár körül lehettünk, amikor a kocsinkban levő két rendőr beszélgetett. A közelben lévők hallották, mert csendesen folyt a társalgásuk. „*Ha édesanyám tudná, hogy most milyen úton vagyok, nem engedne többet a házába.*” Vidéki rendőröket vezényeltek ki ennek a rendeletnek a lebonyolítására, mert a helybeliektől tartottak.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. 6.

között 1950. június 28-án megkezdődtek, és a kormányzat provokációtól sem mentes megnyilvánulásaival együtt a kitelepítések újabb – július 11-12 közötti – hulláma ismét rontott a püspöki kar tárgyalási pozícióin.⁷⁰⁰

IV.6.1 Táborokban: Fót

A kitelepített nővérek számára bár házaik elhagyása igen fájdalmas volt – főként a váratlan, éjszakai razzia, az erőszakos bánásmód, a bizonytalanság érzése a jövő miatt – ugyanakkor különösen a fiatalok körében érzékelhető elszántság a krisztusi szenvedés vállalásáért sokak számára hitük mélyebb megélésének tapasztalatát adta. A táborokban lényegében kellő időt tudtak fordítani hitük megélésére, a szerzetesi közösség lelki egysége a meghurcoltatás időszakának ezen a pontján mégis kiteljesedni látszott. A nővérek mély lelki élményekről számolnak be. Az idő, melyet megfelelően fel tudtak használni a napirend megtartására, a közösségi életre, és amelyet nem rövidített meg semmilyen világi feladat, munkavégzés, egyértelműen azt mutatta, hogy ez az időszak a vallási virtuozitás megélésének lehetősége.⁷⁰¹ Hasonlóan más szerzetesrendek estében itt is – ahogy Bánkuti Gábor fogalmaz – amolyan „bumeránghatással” álluk szemben,⁷⁰² a kitelepítettek szerzetesi ruhájukban maradva, előljárói utasítást követve, napi imákat elvégezve, misét hallgatva a szoros közösségi életet megélve még inkább ragaszkodtak ezután lelki családjukhoz.

A kitelepítések egyik legnagyobb transzportja Fóra érkezett, ahol a helyi plébános és a helyi lakosság igyekezett segíteni hányattatott helyzetükön.⁷⁰³ Fóton 1950. március 18-tól Schaub Zoltánt⁷⁰⁴ nevezte ki a főpásztor, aki elővigyázatossági okokból – tartva a házkutatástól – külön feljegyzést készített és nem mindent vezetett be a házi krónikába. Az év végén készült egy rövid bejegyzés erről a fontos eseményről, összefoglalva az állam és az egyház közötti megegyezés értelmében a szerzetesrendek működési engedélyének megvonását.⁷⁰⁵ Az ötvenöt Fóra érkezett nővér a plébánossal megosztotta a „rájuk törés” minden borzalmát, és összetört lelkiállapotukon segítő mielőbb szentáldozást kértek, amit az atya készséggel teljesített is, bár a közösséghez intézett vigasztaló szavak és a prédikáció elmaradt, mivel a templomi padsorok között feltűnő arcok detektívek és megfigyelés gyanúját vetette fel a plébánosban.⁷⁰⁶

⁷⁰⁰ BORSODI 2000, 205.

⁷⁰¹ BÖGRE 2012.

⁷⁰² BÁNKUTI 2011, 41.

⁷⁰³ Noha Rákosi ígérte a kitelepítettek ellátását az 1950. június 28-án tartott értekezleten, a beszámolók arról tanúskodnak, hogy a helyiek segítségére voltak utalva. SALACZ 1988, 73.

⁷⁰⁴ Schaub Zoltán (Újpest, 1908 – Fót, 1992): Az esztergomi bencéseknel tanult, a teológiai képzést Vácott végezte el. 1931-ben szentelték pappá, 1934-ben szerzett teológiai doktorátust. 1950-től haláláig fői plébánosként működött.

⁷⁰⁵ VPKL_Plebaniai_It_Fot_Historia_domus.1845-2013. 132.

⁷⁰⁶ VPKL_Plebaniai_It_Fot_Historia_domus.1845-2013. 1950. június 12-i feljegyzés.

A lakosság lelkes, segítőkész szándékával igyekezett könnyíteni a nővérek helyzetén, ellátva őket szükséges élelmiszerekkel,⁷⁰⁷ amiből főzni tudtak, illetve szalmával, hogy fekhelyeket tudjanak kialakítani maguk számára. Érdekessége a fóti történetnek, hogy a helyi pék friss zsömlével látta el az odakerült ötvenöt nővért, így az „internálótáborban” láttak először zsömlét a háború óta.⁷⁰⁸ Furcsa mód az internálás nem feltétlen nélkülözést hozott a nővéreknek, hanem némi bővelkedést. A helyi plébános megfogalmazásában a rendszer mártírokká tette őket, akikért a fótiak kifejezetten lelkesedtek. Nyilván az ott tevékenykedő Vincés Nővérek pozitív tevékenysége már megalapozta a fogadókészséget az újabb ötvenöt kedvesnővér iránt. Kifejezetten jó kapcsolat alakult ki a két női rend között, így a vezető nővérek névnapra köszöntései, közös időtöltések, beszélgetések a fehér kornettes és fekete fátylas apácák között, amelyekre korabeli fotók mutatnak rá.⁷⁰⁹ A fóti tábor eseményeiről krónika készült, melyben minden nap történése röviden megfogalmazásra került. A kellemes családi hangulat, és a helyiek szerető gondoskodása mellett megtudhatjuk, hogy az egyházi elöljárók, látogatók, barátok, ismerősök, szinte egymásnak adták a kilincset. A rend nővérei érkeztek, elsősorban a még fennálló Ménesi úti tartományházból, valamint a győri püspök Papp Kálmán, Lányi János, Endrédi Vendel zirci apát, vagy a váci püspök Pétery József, Badalik Bertalan veszprémi püspök, hogy csak néhány fontosabb látogatót emeljünk ki. A fóti nővérek közössége mindennapjai egy idő után a szabályzatok előírásait követte, és napi közös imáik megtartása, a szentségimádás, külön-beszélgetések az elöljárókkal, szentgyónáshoz járulás hangsúlyos lelki életet biztosított számukra. A fiatal jelöltek, akik kénytelenek voltak elhagyni a házakat, és saját családjukhoz visszatérni, hírt véve, hogy az anyaházbelieket Fóra szállították, felkerekedtek és felkeresték a nővérek közösséget, vállalva az elfogatás kockázatát is, hogy a szerzetesi családban együtt lehessenek.⁷¹⁰ A táborokban közösen megélt élmények és a kitaszítottság együttes érzése egyre szorosabbá tette a nővérek közötti köteléket. A szétszórásban a közösség hiánya, az egyedül megélt mindennapok okozták az egyik legnagyobb kihívást a táborokon kívül

⁷⁰⁷ „A lakosság könnyekig megható szeretetről, együttérzésről tett tanúságot; annyi élelmet hordtak össze, hogy meg kellett kérni a lakosságot, hogy többet ne hozzanak, mert féltő, hogy megromlik minden. (...) Nyugodtan el lehet mondani a falunak a legnépszerűbb emberei ők voltak.” VPKL_Plebaniai_It_Fot_Historia_domus.1845-2013. 1950. június 12-i feljegyzés. Ugyanerről számol be Kolek M. Edigna nővér is: „A fóti lakosok áldozatos szeretete könnyekig megható volt.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kolek M. Edigna nővér.

⁷⁰⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. 7.

⁷⁰⁹ VPKL_Plebaniai_It_Fot_Historia_domus.1845-2013. 132. Az ekkor készült fényképeket lásd a mellékletben.

⁷¹⁰ A közösségi léttől való eltiltás annyira megviselt egyeseket, hogy emlékezéseikben depressziós tünetekről számoltak be: „Otthon azonban semmihez nem tudtam hozzáfogni: reggel szentmisére mentem, aztán hazajöttem és újra visszafékküdtem, befordultam a fal felé, és semmi kapcsolatot nem vettem fel környezetemmel. Ez így tartott három hétig. Orvost akartak hívni, amikor egy hirtelen ötlettel elindultam megkeresni, hol lehet Fót, ahová vitték a kedvesnővéreket. Vonatra ültem és beállítottam. A táborban örültünk egymásnak, de nem maradtam ott. Nagyon fájt. Ott lehettem volna igazán otthon. Újra hazamentem, de hamarosan megismételtem ezt az utat.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Mezei M. Melánia nővér.

rekedteknek. A nővéreket fiatalon útra bocsátó szülők, és család már új közeget képviseltek, és a hazatérő – legtöbb esetben novíciák, vagy ideiglenes fogadalmasok – kevés esetben tudtak ismét kapcsolódni ezekhez az emberekhez.

A fóti táborban lakó nővérek némelyike mély lelki élményekről is ír: „*A felejthetetlen esti szentségimádások igen mély nyomot hagytak lelkemben.*” Mindemellett a tábor szegénysége és a nélkülözés nem jelentett fájdalmat. „*Aztán igazi názáreti szegénységben éltünk. Földön háltunk, szalmán. Étkészletünk egy bögre és egy kanál. Mosakodás vályúban a kútnál. Ó, és mégis mily jó volt a testvéreknek együtt lenni.*”⁷¹¹

Az egyház és az állam között folyt tárgyalások révén lehetővé vált, hogy a szerzetesrendek vezetői szabadlábba helyeztessenek, tehát elhagyhassák a táborokat, ennek értelmében Flettner M. Archangela általános főnöknőt a fóti táborban 1950 július 18-án éjszaka rendőrök keresték fel, és átadták az okiratot, miszerint Fótot elhagyva az ország területén szabadon mozoghat.⁷¹² Ettől kezdve a főnöknő elkezdte sorra járni a táborokat, ahol leányait bátorította, illetve kórházakat, ahol beteg nővéreit felkereste. A vezető távollétében igyekeztek rábírnival az ottmaradottakat, hogy írják alá a kilépési nyilatkozatot, hiszen, ha leteszik a rendi ruhát és elhagyják a szerzetet, szabadságukat azonnal visszanyerhetik. Erre csellel vették rá a Kiskunfélegyházára szállítottakat, de a többiek egyöntetűen ellenálltak.⁷¹³ Augusztusban Fóton a Vincés Nővérek házáat is elkezdték államosítani, így a bizonytalanság egyre jobban eluralkodott a közösségen, mígnem fájdalmas bizonyossággá vált félelmük szeptember első napjaiban, miszerint az állam megvonta a szerzetesek működési engedélyét.

IV.6.2 Mezőkövesd

A többi tábor lakói hasonlóan a fótiakhoz megtapasztalhatták a helyi közösségek segítségét, így ugyanezt a szeretetteljes nyitottságot érzékelhették a mezőkövesdi lakosság esetében is.⁷¹⁴ A helyi kultúrházba letett nővérek érkezésének híre gyorsan elterjedt a településen, és a helyi lakosság szalmát, pokrócot, takarókat hozott a nővéreknek,⁷¹⁵ sőt az élelemből más internáltaknak is tudtak juttatni.⁷¹⁶ A mezőkövesdiek gondoskodó szeretetét támasztja alá Pálos Antal jezsuita szerzetes emlékezése is: „*Elég jól éltünk, mikor Alszeghy*

⁷¹¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kolek M. Edigna nővér.

⁷¹² IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, RIBAI 1994, 380.

⁷¹³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 381.

⁷¹⁴ „*Mikor a jó mezőkövesdi nép megtudta, hogy nővéreket hoztak, megvárták, míg átadnak bennünket a mezőkövesdi rendőrségnek és elkezdtek hordani az élelmet. A tejet, baromfit nem a piacra vitték, hanem nekünk adták. Délre annyi élelmet kaptunk, hogy két hétig is elég lett volna. Mondtuk ne hozzanak többet, majd szólunk, ha elfogy.*” IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszórás. ... M. Consolatrix nővér visszaemlékezése.

⁷¹⁵ Vö.: FARKAS 2018, 124.

⁷¹⁶ „*Annyi kenyérünk jött össze, hogy azonnal zsákba varrva Piliscsabára küldtük, oda vitték Lucina anyáékat – nagyon örültek neki.*” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér.

atyától kaptam egy levelet Rómából azzal, mennyire irigyel bennünket, mert járhatjuk a kereszt királyi útját. Az irtam neki vissza: még, hogy a kereszt királyi? Csirkepörkölt van itt meg túrósrétes. Így is volt.”⁷¹⁷

A mezőkövesdi tábor aztán hamar kiürült:⁷¹⁸ „Mivel Budapestről a jezsuitákat is Mezőkövesdre vitték, így hamarosan érintkezésbe kerültek az Atyákkal, akik a 3. napon azt tanácsolták, hogy másnap reggelre ürüljön ki a Kultúrház, menjünk ki-ki biztosabb helyre, mert itt veszélybe jutunk. (Oroszország).⁷¹⁹ Kedves jó Margit anya ezt közölte, így reggel 8-ra kiürült a Kultúrház. Utána két előjárónk: Margit kedves Anya és Edit nővért vonták felelősségre és ők kerültek Kistarcsára.”⁷²⁰ Ezzel bizonyára kapcsolatba hozható, hogy páter Pálos a mezőkövesdi rendházban több ízben kijelentette, hogy Mezőkövesd túl közel van a szovjet határhoz, és félő, hogy egy éjszaka titokban át fogják tenni őket a Szovjetunióba.⁷²¹ Így minden bizonnyal ennek köszönhetően elindult a lassú szivárgás a táborból, Cser M. Margit nővér úgy döntött elindítja leányait, indoklásában pedig felhozta, hogy nem akar a helyiek terhére lenni, a hatóság pedig hallgatólagosan tudomásul vette, nem akadályozta. „A rendőrség tudomásul vette, de nem mondtak se igent se nemet. Nem bíztatták, nem is tiltották, hogy elmenjenek. Így 2-3 napon belül szétszéledtek (...).”⁷²² Ennek aztán komoly következményei lettek. Az államhatalomnak tulajdonképpen üres épületre volt szüksége ahhoz, hogy az új szerzetesi transzport számára helyet tudjanak biztosítani. Éppen ezért nem gátolták a nővérek szétszéledését, később ezt vádként hozták fel Cser M. Margit és Eszterle M. Edit nővérek ellen.⁷²³ A mezőkövesdi krónika szerint: „Rabságunk harmadik-negyedik napján honnan, honnan nem olyan biztatást kaptunk, hogy szökjenek a nővérek, ki merre tud. Rendőri ellenőrzés nem volt a ház körül. A bátrabbak még aznap civilbe öltöztek és eltűntek. Jött a bátorító sűgás valakitől. A vasút állomáson ugyan rendőrök cirkáltak, de senkit sem igazoltatnak. Nyílt suttogás és segítőkészség volt a hívek között: „Szöknék a nővérek.”

Akadtak olyanok is, akik kivették a csomagot a nővér kezéből. Szemükkel beszéltek, és más útonvonalon igyekeztek a vasútállomásra. Ott a csomag és a gazdája is egymásra talált.

⁷¹⁷ Pálos Antal SJ emlékezését idézi: BÁNKUTI 2011, 74.

⁷¹⁸ „Mezőkövesden délután összehívott bennünket Margit anya, megismételve, aki akar és tud, menjen nyugodtan, csak kérjen tőle pénzt. Így éltünk a buzdítással, és akiért jött valaki, az csendben távozott.” IMMNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Jozefa nővér.

⁷¹⁹ Mindezt más visszaemlékezések is megerősítik. A előjárók, Cser Margit nővér a ciszterci atyák javaslatára kettésével civil ruhában elküldte leányait, nem egyszerre, nehogy túlzottan feltűnő legyen. IMNN Levélár 3/b doboz 23. tétel Visszaemlékezések Bach M. Columbana nővér.

⁷²⁰ IMMNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ismeretlen nővér emlékezése.

⁷²¹ BÁNKUTI 2011, 76.

⁷²² IMMNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér.

⁷²³ Cser M. Margit és Eszterle M. Edit nővérek 17 hónapot töltöttek a kistarcsai internálótáborban. Esetüket lásd az „Egyéb eljárások” című fejezetben.

A tábor feloszlása után megjelentek a rendőrök névsorolvasásra. Kulcsárné (a ház eredeti gazdája, aki miután átadta az egyházközségnek, lakhatást biztosítottak neki) fogadta őket, de nem árulta el hová távoztak a nővérek. Ekkor a helyben maradtak között, akiket a családok befogadtak, vagy mezőkövesdiiek voltak, elkezdődtek az igazoltatások. Két azonos nevű Gáspár Mária Azária és Gáspár Mária Élia nővért összekeverte a lovas rendőr. A szentmiséről hazafelé, rokonaihoz tartó Élia nővért követni kezdte, aki a temető felé ment inkább, majd mikor odaért, igazoltatásra került sor, de kiderült, hogy a rendőr nem őt keresi. Élia nővér a helyzettől valószínűleg szívinfarktust kapott, öccse a temetőben talált rá anyjuk sírja mellett. Még életben találta, de az esettel járó megpróbáltatás miatt megrendült egészséggel, szívpanaszokkal küzdött egész életében.⁷²⁴

IV.6.3 Zirc

A zirci apátság előljárósága az Előszállásról szökött Urbán Gusztáv atyától tudta meg, hogy augusztusban legalább 550 fő körül érkeznek szerzetesnővérek a monostorba.⁷²⁵ A táborok összevonásával mintegy ötszáz apácáról kellett gondoskodni az apátságnak, így hatalmas teher hárult a vezetésre, hiszen a megérkező tömeg ellátását és elhelyezését biztosítani kellett. Az anyagi tehertétel a monostor számára mintegy százezer forintra rúgott, ugyanakkor a megérkezett nővérek igyekeztek mindenben segítségére lenni a ciszterci atyáknak. Az apátságban adódó munkákból kivették részüket, és nem mellékes, hogy a hamarosan szerzetesi ruhájuk letevésére kényszerített szerzeteseknek ők varrták civil ruháikat, fekete reverendáikat.⁷²⁶ Emellett itt is a helyiek jóindulata, adományai sokat segítettek a közösségen, így Rácz Pelbárt ciszterci atya az apátság autójával járta a vidéket, és gyűjtötte az élelmiszert.⁷²⁷ Az atyák énekkart szerveztek, így a nővérek a szertartások ünnepélyességének emeléséhez is hozzájárultak, panaszaikkal a megbízott ciszterci atyához fordulhattak, és többször meglátogatta őket M. Archangela főnöknő, aki egyeztetett egykori, a Margit-Intézetben töltött időkből megismert tanárkollégájával, a ciszterci apáttal, Endrédi Vendellel.⁷²⁸

IV.6.4 Újszász

A rend újszászi háza a háború alatt nagyon megrongálódott, és rendbehozatala egyszerűen reménytelenné vált a szétszóratás előtt. Az épületet kifosztották, hadiszállás volt magyar, német és szovjet katonák számára, illetve több találatot is kapott. A frontvonulás után

⁷²⁴ IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezőkövesdi krónika 1950.

⁷²⁵ GIANONE 2000, 452.

⁷²⁶ Zircre 1950. augusztus 1-jén érkezett 459 szerzetesnővér, melynek ellátása komoly kihívást jelentett az apátságnak. Anyagiakban ez mintegy 100 000 forintra tehető. GIANONE 2000, 455.

⁷²⁷ CÚTHNÉ GYÖNI 2017, 149.

⁷²⁸ IMNNL RIBAI 1994, 387.

néhány nővér tért vissza, akik maguk számára kisebb lakrészt hoztak rendbe, segítették őket a helyiek, mentett bútoraik néhány darabját visszaadva, de az épület nagy része lényegében lakhatatlan volt. A szolnoki kórházból ide érkeztek az elbocsátott nővérek, majd a kitelepítések transzportjai révén százhatvan főre emelkedett a létszám. A nővérek igyekeztek közösséget alkotni, és rendi életet élni a zaklatások ellenére, hiszen a rendőrség mindennap felkereste őket, szemükre hányva például, hogy nem zárják az ajtókat, növelve a szökés kockázatát, noha a háború óta nem volt kilincs az ajtókon.⁷²⁹

A szerzetesek kitelepítései megtették hatásukat, és 1950 júliusában a Magyar Katolikus Püspöki Kar nevében Grósz József elnök levélben kérte Darvas József vallás- és közoktatási minisztert, hogy kezdjenek tárgyalásokat. Július 28-án ültek tárgyalóasztalhoz, ahol a Minisztertanács részéről lényegében Rákosi vitte a prímet, bár ott voltak Darvas, Bognár József belkereskedelmi miniszter – a szerzetesek kitelepítésének lebonyolítója – és Veres József belügyminisztériumi küldött, majd később Kádár János is. Az egyház részéről Grósz mellett Czapik Gyula egri érsek, Hamvas Endre csanádi püspök, Sík Sándor piarista tartományfőnök, a ferencesek „általános rendfőnöki megbízottja” Schrotty Pál, illetve Sárközy Pál pannonhalmi kormányzó apát.⁷³⁰ A tárgyalások során Rákosi akarata érvényesült, párbeszédéről semmiképp nem lehetett szó a két fél között. Az egyezmény,⁷³¹ melynek aláírása 1950. augusztus 30-án történt meg, két részből állt: ennek első felében a katolikus egyház elismerte és támogatásáról biztosította a Magyar Népköztársaságot, második részében rögzítették az egyház jogait, és a kormány ígéreteit az egyház felé. Itt határozták meg nyolc katolikus egyházi iskola működésének biztosítását, melyhez adott számú szerzetest és szerzetesnőt engedélyeznek. Határozat született a paritásos bizottság felállításáról,⁷³² melynek feladata az egyezmény végrehajtása volt, ezen belül a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása. Hat ülése után a paritásos bizottság megszűnt, majd az 1951. I. törvény intézkedett az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, ami felügyelte az egyezmény betartását, és a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá tartozott.⁷³³ A szerzetesrendek működési engedélyének megvonásáról az Elnöki Tanács 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete intézkedett, mely szeptember 7-én jelent

⁷²⁹ RIBAI 1994, 389.

⁷³⁰ SALACZ 1988, 71-72.; GERGELY 1990, 29.

⁷³¹ „A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar képviselőinek megállapodása” Szövegét közli: BALOGH – GERGELY 2005, II. 944-946.

⁷³² Paritásos bizottságok létrejöttéről, összetételéről: GERGELY 1991, 50-72.

⁷³³ „Az 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról” Szövegét közli: BALOGH-GERGELY 2005, II. 947-948. ÁEH működéséről: KÖPECZI-BÓCZ 2004; SZABÓ 2002, 87-86.; SZABÓ – SOÓS 2006.; SOÓS 2010, 220-241.

meg a Magyar Közlönyben.⁷³⁴ Összesen hat fiú és két leányiskolát sikerült egyházi kézben tartani,⁷³⁵ így közismerten a bencések a pannonhalmi és a győri gimnáziumban, a piaristák Kecskeméten és Budapesten, a ferencesek Szentendrén és Esztergomban és egyetlen női rendként a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Budapesten – az egykori, szintén Szent Margit Nevelőintézetnek nevezett, Isteni Szeretet Leányai rend által fenntartott Knézich utcai épületben és Debrecenben működhetek tovább. A visszaadott iskolák tekintetében a női rendek esetében az egyház eredetileg az Angolkisasszonyok és a kalocsai valamint a szegedi iskolanővéreket kívánta jelölni, de az államhatalom az arisztokratikusnak tartott Angolkisasszonyokat és egyébként a Sacré Coeur nővéreket semmiképp nem akarta iskolák élén látni, ugyanúgy, ahogy a cisztercieket sem.⁷³⁶ Az állam ragaszkodott ahhoz, hogy egy rend két iskolát vegyen át, tehát a szegedi iskolanővérek vették át a Knézich utcai iskolát, így az Isteni Szeretet Leányainak mennie kellett.⁷³⁷ A Megváltós Nővérek az egyház részéről nem kerültek szóba, mint lehetséges iskolafenntartók, így reménytelenné vált a helyzet arra vonatkozólag, hogy legalább a nővérek egy része legalísan közösségben maradhasson, sőt a budai Szent Margit Gimnázium a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium augusztus 9-i javaslatában az át nem adható kategóriába sorolta a szomszédos Szent Imre Gimnáziummal és az Ady Endre Gimnáziummal (Piarista Gimnáziummal) együtt.⁷³⁸

1950. szeptember 11-én érkezett vissza az általános főnöknő a főtáborba, és megerősítette, hogy a továbbiakban nem élhetnek legális szerzetesi közösségben, a szerzetesi ruhát le kell tenniük, így eljött az az idő, amikor „*hajléktalanul, pőrén, egymagukban kell állniok a nővéreknek, akik nem evilágra készültek fel.*”⁷³⁹

V A szétszórás

A rendi közösségek felszámolására a kormány három hónapot biztosított, így szeptember 7. és december 5. között kellett a szerzetesházakat kiüríteni, melyek közül kilenc maradhatott meg 180 szerzetessel és 60 szerzetesnővel, és így hozzávetőlegesen 2300 férfi szerzetes és 8000 szerzetesnő került utcára, elveszítve megélhetését, lakhatását és választott családját.⁷⁴⁰ A számadatokból érzékelhető, hogy így a társadalom peremére szorult apácák

⁷³⁴ „Az 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelet a szerzetesek működési engedélyéről” Közli BALOGH-GERGELY 2005, II. 947-948.

⁷³⁵ Bár korábban az egyház és az állam közötti tárgyalásokon több, először tizenhat, egyes emlékezések szerint húsz, majd tizenkét iskola meghagyásának lehetőségét vetítette előre Rákosi, ám mindezért vállalhatatlan engedményeket kértek a püspöki kartól, illetve Czapik meglátása szerint akár beáldozták volna az iskolákat is, ha bizonyos területen engednék a szerzetesrendek működését. FEJÉRDY 2021, 22.

⁷³⁶ GERGELY 1990, 219.; 239.

⁷³⁷ KOVÁCS 2007, 293.

⁷³⁸ GERGELY 1990, 215-216.

⁷³⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 383.

⁷⁴⁰ TURÁNYI 1988, 158.

majdnem három és félszeresét teszik ki a hasonló sorsú férfi szerzeteseknek, noha hozzájuk képest harmadannyi szerzetesnőnek engedélyezték a legális rendi életet. Világos, hogy a szétszórt szerzetesnők sokkal jelentősebb tömeget képviseltek férfitársaiknál, akiknek aztán valahogy integrálódni kellett a számukra idegen, világi közegbe, a szocialista társadalomba.

Az internálás ténye bár fájdalmas volt, de a hit, hogy a dolgok jóra fordulnak, mindenkiben ott motoszkált. Talán az idősebbek emlékeiben olykor felrémlő tanácsköztársasági idők is táplálhatták a reményt, hogy mindez nem tarthat sokáig. *„Pár hét múlva már nem fértünk el, és átvittek bennünket Zircre a főapátságba. (...) ...sok szép jóban volt részünk a jó ciszter atyák részéről. Vigasztaltak is bennünket. – No már nincs sok idő hátra! Guggolva is kibírjuk.... Aztán ennek is vége lett egy szép napon. Bejelentették: elmehet, kinek merre jobb lesz. És megkezdtük a civil életet.”*⁷⁴¹ A bizakodás, hogy mindez nem fog sokáig tartani, még az ingóságok mentése során is szilárd elképzelés volt: *„A faluban jobb családokhoz mentettük a holmikat. Emlékszem egy nagyon szép pianióra, s sok, sok mindent az épület rejtettebb zúgába is raktároztunk, hogy majd nemsokára úgyis visszajövünk!”*⁷⁴² Sőt voltak olyan előljárói vélemények is, hogy nem is érdemes még megfelelő civil ruháról sem gondoskodni, hiszen a szétszóratás amúgy sem tart sokáig: *„A főnöknő nem tartotta érdemesnek a beruházást azzal a megokolással, hogy ezt a kis időt guggolva is kibírjuk. (...) A „kis” időből 40 hosszú év lett.”*⁷⁴³

Mivel a szerzetesrendek az Egyház alapításai és egyedül csak tőle függenek, jogi helyzetük is csak az Egyház hozzájárulásával változtatható meg, tehát a szerzetesközösségek működési engedélyének megvonása természetesen nem jeletett egyet a közösségek feloszlásával. Ennek értelmében a szerzetesi fogadalmakat továbbra is érvényesnek tekintették, és az együttéléstől és a szerzetesi habitus viselésétől eltekintve a rendeknek szervezetileg, a sajátos körülményekhez alkalmazkodva tovább kellett működniük.⁷⁴⁴

V.1 Előjárók

V.1.1 Általános főnöknő és tanács

Az 1948-as nagykáptalanon megválasztott általános főnöknő, Flettner M. Archangela nővér számára a kezdeti időszak különösen nagy nehézségekkel járt. 1950. december 13-án adták át az államnak a Ménesi úti tartományházat, mely az utolsó bázisa volt a rendnek.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Emilia nővér.

⁷⁴² IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Bodorkos M. Beatissima nővér.

⁷⁴³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kertész M. Aura nővér.

⁷⁴⁴ CÚTHNÉ GYÓNI 2017,158.; BÁNKUTI 2012, 106.

⁷⁴⁵ A működési engedélyüktől megfosztott rendek ingatlanait a törvény végrehajtása során az állam vette át, kivéve a templomokat és a hozzájuk tartozó, egyházi személyek számára lakásul vagy irodahelyiségként szolgáló épületeket. KÖBEL 2005, 51.

Polgári nevén Flettner Márta szabad mozgásának júliusi biztosítását követően lényegében ez a ház vált székhelyévé, innen intézte a közösség ügyeit.⁷⁴⁶ Ez annyit jelentett, hogy igyekezett tudomást szerezni arról, ki merre indult az internálótáborok felszámolása után, próbálta levélben tartani a kapcsolatot, illetve segíteni leányait az elhelyezkedésben, lakóhelyet, munkahelyet találni, elsősorban plébániákon, egyházközségekben. A tartományház állami kézbe vétele 1950 novemberében történt.⁷⁴⁷ Az idős, beteg nővéreket Jászberénybe szállították a ferencesek rendházába, ahol a szervezetlenség miatt élelmiszerellátásuk is akadozott.⁷⁴⁸

Flettner M. Archanegela mellett 1948-ban megválasztott tanácsosnők közül Berghofer M. Berchmana anyát még ez évben Ausztriába menekítették, Szabó M. Erika nővér pedig 1949-ben elhunyt, így Tchida M. Lucina nővér és Horváth M. Priscilla maradtak a tanácsosnői pozícióban. Mindemellett nem felejthetjük el, hogy az 1946 óta a magyarországi házakat összefogó tartományi elöljáróság is létezett, melynek megbízatását 1949-ben újítták meg. A tartományfőnöknő Mészáros M. Ella, a tanácsosnők Cser M. Cyrilla, Teszáry M. Antónia, König M. Linusa, Varga M. Emelina, titkárnő Burján M. Lumina, gondnoknő Takács M. Frida nővérek lettek.⁷⁴⁹

Flettner M. Archangela számára a kezdeti időszak különösen nehéznek bizonyult. Saját bevallása szerint már decemberben figyelmeztették, hogy rejtőzzön el, így hat hétre eltávozott a fővárosból, és Mártaszentimrén talált menedéket, ahol titkárnőjével Huszár M. Lujza nővérral élt egy ideig egy bérelt szobában. A tartományfőnöknőn Mészáros M. Ella és Tschida M. Lucina tanácsosnővéren keresztül tartotta a kapcsolatot. 1951 januárjában visszajött Budapestre, egy budai albérletbe, hogy innen kísérje figyelemmel a nővéreket, de letelepedési engedély hiányában ismét el kellett hagynia a fővárost. Ezután Visegrádon talált átmeneti szállást, majd nővértársainak, Eszterle M. Edit és Cser M. Margit elfogatásának hírére igyekezett távolabb kerülni a fővárostól, így a Móron civilben templomi szolgálatot végző nővértársaik közé próbált elvegyülni, majd pár napig Komáromban, mint kántor, ezután szintén néhány napig Érden tartózkodott. Végül Pilisligeten talált számára az akkor mellette lévő Mészáros M. Erneszta nővér egy padlásszobát, így hosszas hanyattatás után Piliscsabához

⁷⁴⁶ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner Márta Archangela: Emlékeim. 11.

⁷⁴⁷ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Tartományház. Jegyzőkönyv a rendház állami kezelésbe vételekor 1950. november 7.

⁷⁴⁸ Flettner Márta M. Archangela nővér emlékeiben szereplő gondolattal szemben a Jászberényi Otthon krónikájában a következő olvasható: „... megnyugodva tapasztaltuk, már az első napokban, hogy új Otthonunkban sem anyagi, sem lelki dolgokban nem fogunk hiányt szenvedni.” Az otthon működése lényegében egy szerzetesháznak felelt meg, ahol többféle szerzet tagjai élnek együtt meghatározott napirend szerint, közös imákat végezve, és szabályozva többek között a külvilággal való érintkezést. IMNNL 32. doboz, 51. könyv, Krónika. Jászberény. 1958-1961.3.; 15-18.

⁷⁴⁹ ÁBTL 3.1.5 O-12032 12. A szervezeti felépítésre vonatkozó ábrákat lásd a mellékletben.

tartozó Pilisligeten (ma Klotildliget) tudott letelepedni.⁷⁵⁰ Itt Vajda M. Peregrina nővér lett a lakótársa. A közeli Szent Margit üdülő – mely bányászok szállásaként funkcionált ekkor – „éjszakai ügyeletese járt ide autójával és a házunk előtt parkolt. Amíg el nem ment a házunk elöl, nem nyugodhattam le, állandó készenlétben voltam a rendőri nyomozásra.”⁷⁵¹ – írja ezekről az időkről. M. Archangela anya lényegében megállapodott Pilisligeten, otthonában rendszeres szerzetesi életet élt, megtartva napirendjét, imáit elvégezve.⁷⁵² Idővel sikerült kiegyensúlyozottabb lakhatási feltételeket is kialakítani, hiszen 1961 szeptemberétől a pilisligeti Wesselényi utcában Schreiner Oszkár villáját vették bérbe tíz évre, amelyet némileg komfortosítottak, vízvezetékekkel elláttak, mosókonyhával bővítettek. A házhoz az utcáról hosszú út vezetett, így a megfigyelés szempontjából kevésbé volt előnyös, mert nehezen lehetett követni, hogy kik látogatják.⁷⁵³ A közelben fekvő Jézus Szíve templomban helyezkedett el kántorként Zsolnay Béla⁷⁵⁴ plébános mellett, és haláláig innen „irányította,” tartotta számon leányait. Általános főnöknői pozícióját, 1975-ig töltötte be, ettől kezdve 1983-ig tartományfőnöknőként működött haláláig.

Flettner Márta M. Archangeláról 1951. márciusában nyitottak személyi dossziét,⁷⁵⁵ melyben az Isteni Megváltó Leányai rend „*egész világra kiterjedő hatáskörrel rendelkező generálsnöjeként*” definiálták.⁷⁵⁶ Az általános főnöknői titulusból adódóan Flettner az osztrák, és csehszlovák, esetlegesen az amerikai tartományokkal és – idővel az 1964-es káptalan által megszavazott, majd az 1966-ban a Szerzetesek Kongregációja által jóváhagyott – külföldi magyar-viceprovinciával fenntartott kapcsolatai miatt egyértelműen az állambiztonságiak figyelmébe került. A főnöknő a Lányi-ügy kapcsán is magára vonta a figyelmet, így 1958-ban „titkos házkutatás” során bizalmas dokumentumok révén információk kerültek elő róla. M.

⁷⁵⁰ „Megállapítottuk, hogy Flettner Márta Archangela (Szekszárd, 1899. július 13.; anyja neve: Weeber Anna, Piliscsaba, Wesselényi utca 1.) Piliscsabán igen szerény körülmények között, egy padlásszobában lakik, ami azonban kényelmesen van berendezve. A lakást egy apáca takarítja rendszeresen. Közvetlen szomszédaival nem tartja a kapcsolatot.” ÁBTL 3.1.5. O-13140 67.

⁷⁵¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner Márta Archangela: Emlékeim.13.

⁷⁵² IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi írások. Mészáros M. Ernestsza nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyának élete. Piliscsaba. 1989. 5.

⁷⁵³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 98.

⁷⁵⁴ Zsolnay Béla (Párkány,1916 – Piliscsaba,2008): Szkalka Béla néven született Párkányban, majd a trianoni határhúzások miatt családja Esztergomba települt, ahol édesapja az Érseki Tanítóképzőben tanított. Érettségi vizsgái után lépett be a jezsuita rendbe 1934-ben, aminek hét évig maradt a tagja. 1947-ben szentelték pappá Ráckeve. Mintegy másfél évszázadig szolgált Piliscsaba-Klotildliget plébániáján, majd 1999-be Pátyra kerül, ahol templomépítésbe kezdett. 1950-ben Shvoy Lajos székesfehérvári püspök titkára lett egy évre, és a kommunista államrendőrség mozdította innen el, és helyezték Piliscsabára.

⁷⁵⁵ Az egyházak és a hozzá kapcsolódó személyekről az állambiztonsági iratokban: VÖRÖS 2010b, 281-333.

⁷⁵⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12032 8.

Archangela anyja piliscsabai szomszédja Pócza Józsefné, „Olga” fedőnevű ügyök⁷⁵⁷ édesanyja volt. A főnöknő elutazásakor leveleit, bizalmas dokumentumait az „informátor” édesanyjára bízta, és a piliscsabai lakásra kiszálló Vizsgálati Főosztály munkatársai hozzáfértek a bizalmas iratokhoz, melyből megállapították, hogy komoly rendi illegációval állnak szemben.⁷⁵⁸ Ennek egyik ága, a hazai rendi illegáció fenntartására irányuló tevékenységet mutatta, a másik pedig a külföldön levő tartományokkal való kapcsolattartását, melyhez különféle személyeket használt fel. Az ekkor feltárt levelek tanúsága szerint a főnöknő igyekezett kapcsolatban maradni leányaival. Emellett az anyag tartalma a következő volt: körlevelek, részletes névsorok a vidéki és a fővárosi nővérekről, anyagi hozzájárulásokról szóló kimutatás, 1955, 1957 és 1958-as dátummal a fogadalmak letételéről értesítés, illetve 1955 és 1960 közötti időszakra vonatkozó kimutatás, hogy melyik nővérnek mikor kell fogadalmat újítania, valamint a levelekben beszámoló, hogy miért akarnak szerzetesnők lenni a jelöltek.⁷⁵⁹ A levelek között az 1948-as káptalan által elhatározott római székhely kialakításával kapcsolatos Galavits M. Geraldine nővérnek írt instrukciók is olvashatók, akit a főnöknő az örök városban kialakítandó rendi székhely megteremtésével bízott meg.

Az előjárók között kiemelt szerep jutott Huszár M. Lujza nővérnek, aki a szétszórátás meghatározó éveiben legfontosabb segítője volt Flettner M. Archangelának. A kapcsolattartás és a hálózat kiépítése terén elvülhetetlen érdemei voltak, hiszen a pilisligeti letelepedést követően rögtön hírekkel kereste előjáróját. Huszár M. Lujza a szétszórátást követően Budakeszin, majd a XI. kerületi Schweidel utcában lakott. Ezután került albérletbe a Késmárki utca 8-ba, majd a mellette levő 10. szám alatti I. emelet 7-ben már részben saját tulajdonú lakással rendelkezett, Kellei M. Ludmilla rendtársával közösen. A lakás megvásárlása meglehetően komoly anyagi terhet jelentett a nővéreknek – a szomszédasszony információi szerint – egyházi segítséggel jutottak hozzá.⁷⁶⁰ Tudható, hogy albérletében többször fordultak meg nővértársai, és az lényegében kisebb „rendi központtá” vált.

Huszár kitartó titkárnői munkájára a hatvanas évek második feléből is van adatunk, főnöknőjét a legmesszebbmenőkig kiszolgálta, ahogy jelentik: „*rengeteget kulizik a rend érdekében, személyi dolgokat intéz, vidékre szaladgál, temetéseket intéz.*”⁷⁶¹ Mészáros M. Ella tartományfőnöknő az illegalitás alatt szintén jelentős szerepet töltött be Flettner mellett. Az

⁷⁵⁷ Pócza Józsefné „Olga” fedőnevű ügyök a Keresztény Front vizsgálata során került őrizetbe, majd fogdaügynökként alkalmazták. Édesanyja Flettner Márta piliscsabai szomszédja volt, aki által a főnöknő közelébe kerülhetett. ÁBTL 3.1.5. O-13140 72.

⁷⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12032 85.

⁷⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12032 80.

⁷⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 204.

⁷⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 390.

általános főnöknő „felügyeletével és a rendi tanácsok segítségével” szintén igen aktív volt a rendi szellem megélése és az utánpótlás biztosítása terén.⁷⁶²

Idővel aztán a tartományfőnöknő betegsége és különféle akadályoztatások miatt a hazai vezetést egyértelműen az általános vezetés, tehát Flettner és Huszár intézték, némi tanácsosnői segítséggel, melyet Tschida M. Lucina, Cser M. Cyrilla, Teszáry M. Antónia, Varga M. Emelina, Radics M. Remigiana, Kuszter M. Lygia, Burián M. Lumina adtak.⁷⁶³

V.2 Hálózat

V.2.1 Szervezeti felépítés

A szétszórátás időszakára vonatkozólag az általános főnöknő már 1949. novemberi körlevelében⁷⁶⁴ utasításokat adott nővértársainak, amelyek mentén szervezni kellett életüket.⁷⁶⁵ Ezek között az alábbi szempontok szerepeltek: szétszórátás esetén mindenki vállaljon szerzetesi mivoltához illő munkát, keresetüket saját megélhetésükre, és ha lehet, mások megsegítésére használják. Ha egy közösségben többen vannak, akkor a legidősebb legyen a főnöknő. Egymáson mindig készségesen segítsenek, és ápolják a testvériséget. Imaéletüket ne hanyagolják el, és a szentruhát védjék meg, ha le kell tenniük, akkor biztos helyre tegyék és tartsák szentnek. A szerzet örökfogadalmas tagjai a közös élet megvalósításáért, ha tudnak, akkor lakjanak más szerzet házában, ha erre viszont nincs mód, ám más keretek között megoldható az együttélés, akkor az kötelező rájuk nézve. Ha viszont egyáltalán nem maradhatnak együtt, akkor a világban, mint „ideiglenesen szekuralizáltak” élhetnek tovább. A szétszórátás alatt az örökfogadalmasok pénzzel rendelkezhetnek, amennyiben saját fenntartásukról van szó, de nagyobb anyagi kérdésben – legyen ez például örökség átvétele – az előljáró vagy a megyéspüspök, sürgős esetben a gyóntató tanácsával és beleegyezésével lehet intézkedni, utólag jelentve az előljárónak. Ahol a közös élet lehetséges tehát, ott a pénzkezelés is közös, hiszen amit keresnek az voltaképpen a szerzeté. Ugyanúgy kötelezi őket a tisztaság fogadalma is, az engedelmesség dolgában pedig amennyire a körülményekhez képest tudnak, alakítsanak ki függő viszonyt előljárójukkal, és tartsák az engedelmességet. *„Legyen a városban, ahol több szétszórt rendtag él, egy előljáró kijelölve, aki tud róluk és az összeköttetést fenntartja. (...) Ha szerzetesi életükre vonatkozó ügyekben nem tudnak az előljáróikkal érintkezni, forduljanak a püspökhöz vagy az érseki vagy püspöki helytartóhoz.”*⁷⁶⁶

⁷⁶² ÁBTL 3.1.5. O-13140 197.

⁷⁶³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 338.

⁷⁶⁴ IMNNL 29. doboz, 182. tétel, Az anyaházi és tartományi körlevelek. Flettner M. Archangela 1948-1983. Körlevél „1949. Halottak napján” keltezéssel.

⁷⁶⁵ Vö.: A zirci apát kiadatlan körlevele rendtársaihoz. Közli: CÚTHNÉ GYÓNI 2017, 190-193.

⁷⁶⁶ A fogadalmak kérdésével kapcsolatban egy 1950-es körlevél rendelkezik, melynek pontos dátumozása nem ismert a levél töredékes volta miatt. Ebben a szétszórátás esetén a következőket fogalmazza meg: jelöltek és

M. Archangela anya M. Lujza nővér segítségével igyekezett kialakítani a szétszóratásba került nővérek szervezetét. Miután többé-kevésbé kiderült ki hol talált magának helyet, „*tájak szerint körzetekre osztottuk be a helységeket, mindegyik körzetet egy vezetőre bízunk, aki látogatta a nővéreket, és hogylétükről, környezetükről beszámolt.*”⁷⁶⁷ Nagyobb városi központok: Mezőkövesd, Miskolc, Győr, Szeged lettek, illetve a szociális otthonok, melyek közül a jászberényi⁷⁶⁸ érintette leginkább a Megváltós Nővéreket.⁷⁶⁹ A látogatásokat az általános főnöknő kezdetben M. Ella anyával végezte a városokban, Varga M. Hortilia és Kovács M. Gizelinda nővér élelmiszersomagok eljuttatásáról gondoskodtak a jegyrendszer ideje alatt. A körzetek kialakítása 1950-ben megtörtént. A körzeteken belül kisebb csoportok jöttek létre, az így kialakított lépcsőzetes rendszer az egész ország területét behálózta.⁷⁷⁰ A csoport élén egy-egy, az általános főnöknő által kijelölt nővér helyezkedett el, aki látogatta a rábízott csoporttagokat, tájékoztatta őket a rendi ügyekről, közölte az előjárói utasításokat. A csoportvezetők beszámoltak a körzetek vezetőinek tapasztalataikról, akik pedig ezt továbbították az általános főnöknő felé,⁷⁷¹ így elrejtve, de életben maradt a rendi szervezet, a hálózatba a legmarginálisabb pontokon élő, az elszigetelt, kisközségbe kerülő nővéreket is be

újoncok nincsenek semmire kötelezve, elmehetnek, ha az újoncévüket az újoncházban nem fejezhetik be, akkor nem tehetnek szerzetesi fogadalmat. Az ideiglenes fogadalmak a szerzet kötelékébe tartoznak, fogadalmi idejük lejártáig kötelesek azt megtartani, de ezután szabadokká válnak. Ha a szerzet tagjai akarnak maradni, akkor illetékes előljáró vagy megbízottja előtt megújíthatják fogadalmukat. Az örökfogadalmak fogadalmi érvényben maradnak, elbocsátást, felmentést a Szentszéktől kérhetnek. IMNNL 29. doboz, 182. tétel, Az anyaházi és tartományi körlevelek. Flettner M. Archangela 1948-1983. Körlevél 1950-ből. Pontos keltezés ismeretlen.

⁷⁶⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner Márta Archangela: Emlékeim. 13.

⁷⁶⁸ Az 1950. november 7-i püspöki konferencián elhangzottak szerint Bakonybélben, Jászberényben és Csákváron már az állam által is elfogadott szociális otthonok voltak a szerzetesek számára. Idővel Gyónon is állami fenntartású szociális otthon nyílt a szerzetesnővérek számára 1950-ben. A férfi szerzeteseket előbb Jánoshidán, majd Pannonhalmán helyezték el, majd újabb otthonok nyíltak Hejcéen (1952), Pécsen (1953); Püspökszentlászlón (1954); Verőcemaroson (1955) és Piliscsabán (1959). BALOGH 2008, I. 292.

⁷⁶⁹ A jászberényi ház – Megváltós Nővérek által vezetett – krónikája szerint az Isteni Megváltó Leányai szerzetből 1958 és 1961 között ötvenkét fő él a házban. Az ekkor idekerült szerzetesnők közül ők voltak itt a második legnépesebb rend, a Szent Vince Irgalmas Nővérek (61), Angolkisasszonyok (21), Szatmári Irgalmas Nővérek (19), Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek (5), Pécsi Iskolanővérek (3), Szegedi Iskolanővérek (4), Zalaegerszegi Iskolanővérek (1), Orsolyiták (12), Jézus Szíve Kármelita Nővérek (2); Kármeliták (7); Hermína úti Ferences Missziós Nővérek (3); Ferences Szegénygondozó Nővérek(2); Assisi Szent Ferenc Leányai (2); Domonkosok (7); Isteni Szeretet Leányai (5); Keresztes Nővérek (3); Szociális Testvérek (3); Annunciáták (2); Salvator Nővérek (2); Jézus Szíve Népleányai (1); Szervita Nővérek (2); Üdvözítő Nővérek (1); Vizitációs Nővérek (1). A női szerzetesek mellett nyolc jezsuita, öt ferences, egy szervita és egy Isteni Ige Társulatához tartozó atya élt a kezdetekkor a nővérekkel, mint alkalmazottak vagy gondozottak. A létszámadatok idővel változtak, néhányaknál eltávozás vagy halálozás van bejegyezve a krónikába, ezek az adatok a kezdeti időszakra, tehát 1950-es évekre vonatkoznak. 1950 és 1992 között elhunyt nővérek kimutatása szerint Jászberényben 127 megváltós nővér hunyt el, mivel az otthonba folyamatosan érkeztek a rend idős beteg nővérei. IMNNL 32. doboz, 51-52. tétel, Krónika. Jászberény. 1958-1961.8-15.; IMNNL 36. doboz, tételszám nélkül, „Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjában 1945-től napjainkig a következő nővérek hunytak el.” címmel.

⁷⁷⁰ A rendi tanács által a rendtagok sejtyszerű csoportokba osztásával találkozhatunk Csávossy páter irányítása alatt a jezsuita rendnél. BÁNKUTI 2011, 81-82.

⁷⁷¹ IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi íráások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyának élete. Piliscsaba. 1989. 3.

lehetett kapcsolni. A körzetek számára vonatkozólag egy 1958-as jelentésből megtudható, hogy tíz körzet működött, és a körzetet vezető nővérnek segítői voltak közvetlen környezetében, akik segítették a kapcsolattartást a körzetben élő nővérekkel.⁷⁷²

A körzetek beosztására, a vezetők megnevezésére egyelőre még nem került elő részletes szervezeti felosztás a főnöknő hagyatékából. Flettner M. Archangela emlékiratából a fent megnevezett nagyobb városokat ismerjük csak központként, ugyanakkor, az életrajz írója szerint a főnöknő kitaróan járta a körzeteket, írta a leveleket és fogadta nővéreit.⁷⁷³ Ezt alátámasztandó hagyatéka között több száz levél tanúskodik aktív kapcsolattartásáról, leányaihoz fűződő bensőséges viszonyáról.⁷⁷⁴ Körleveleiben, melyből összesen harminckettő született az internálást követően 1950 júliusától 1982 karácsonyáig,⁷⁷⁵ folyamatosan tanította és bátorította társait, megemlékezett a hazai megtelepedés századik évfordulójáról, iránymutatásaival a szerzetesi érényekben történő megmaradásra buzdított, minden esetben kerülve világi, politikai, vagy éppen az illegalitást érintő témát. A nyolcvanas évektől az új szabálykönyv⁷⁷⁶ kialakítására került sor, ebben a közösségeknek minden hónap kezdetén szentmisét kellett mondatniuk a meghalt nővérekért.⁷⁷⁷ Ekkor vált a magyarországi „láthatatlan tartományban” gyakorlattá Flettner utasítása alapján, hogy 10-12 nővér alakítson eszmei közösséget, amelyet egy nővér adminisztrál, tehát tartja a kapcsolatot ezen belső kis közösség tagjaival, és gondoskodik a szentmise elmondásáról, fedezi annak költségeit.⁷⁷⁸ Ezáltal a körzetek, illetve csoportok egységén belül újabb egységről van tudomásunk a hálózatban. A hálózat legkisebb sejtjei már a kezdetektől egyértelműen az egyének voltak, akik – szülői házban, rokonnál, egyéb módon – a közösségen teljesen kívül, egymagukban éltek, illetve azok a néhány, létszámukat tekintve egy és öt közöttire tehető mini csoportok, akik közös lakásban lakhattak. Utóbbiak, mint mini rendházakként, egyes szóhasználat szerint „lakástartományokként” működtek, melyekből tehát a nyolcvanas évekre egy-kettő alakíthatott úgynevezett eszmei közösséget.

⁷⁷² ÁBTL 3.1.5. O-13140 61.

⁷⁷³ IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi írások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyának élete. Piliscsaba. 1989. 4.

⁷⁷⁴ IMNNL 46-47. doboz, Nővérek magánlevelezése a rendfőnöknővel.

⁷⁷⁵ IMNNL 29. doboz, 182. tétel, Az anyaházi és tartományi körlevelek. Flettner M. Archangela 1948-1983.

⁷⁷⁶ IMNNL 2. doboz, 24. tétel, Az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek Kongregációjának Szabályai és Direktórium. Mödling, 1982.

⁷⁷⁷ „77.6 Minden hónap kezdetén minden közösség egy szentmisét mondat a meghalt nővérekért, és évente egyet a nővérek meghalt szüleiért.” IMNNL 2. doboz, 24. tétel, Az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek Kongregációjának Szabályai és Direktórium. Mödling. 1982, 36.

⁷⁷⁸ IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi írások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyának élete. Piliscsaba. 1989. 5.

Az ötvenes évekre vonatkozólag a hálózat kérdésében kevés pontos információnk van. Az 1967. március 28-án megnyitott „Megváltások” dosszié már több konkrétummal szolgál, és már 1960-tól található benne jelentések.⁷⁷⁹ Ezen évtized közepén a rendtagok nagy részét Budapest, Pest megye, és Győr-Sopron megyék területére teszik, de megtalálhatók Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Csongrád, Heves, Komárom, Nógrád, Szolnok és Zala megyében.⁷⁸⁰ A hatvanas évek elejéről származó egyik jelentésben feltűnik egy újabb egység elnevezés, a „közösségi sejt.” Itt egy ötfős csoport és a közelükben letelepedni kívánó, valószínűleg szintén hasonló létszámú közösség együttesét értették ezen, a megfogalmazás szerint: „*általában most ismét azt a formát akarják kialakítani, hogy kis közösségek alakítsanak egy nagyot,*”⁷⁸¹ ezt nevezték közösségi sejtnak. Felmerül a kérdés, hogy a megfogalmazás arra utalhat-e, hogy a korábban kialakított hálózati szervezet – körzetek és csoportok rendszere – esetleg sérült, és új típusú rendszer kialakítását kellett kilátásba helyezni.

Az állambiztonsági jelentések alapján meg tudunk nevezni olyan „rendi egységeket,” amelyek vagy csoportot, vagy az attól nagyobb körzetet jelentették. Tudható például, hogy a győri püspökvárban dolgozó nővérek szintén valamilyen egységet képeztek, melyben jelentős szereppel rendelkezett a hatvanas években a későbbi krónikáiró Ribai M. Elma nővér. A püspökség konyháján dolgozó Bődör M. Paulina is nyilvánvalóan ide tartozott, a közöttük feltehető surlódás miatt hívatta őt Flettner M. Archangela 1967 márciusában Budapestre.⁷⁸² Itt dolgozott Preiner M. Hedvig is szakácsnőként.⁷⁸³ A hatvanas évek második felétől tudhatunk a rend budakeszi csoportjáról is. A községben tíz-tizenkét nővérről tudott az állambiztonság, akik a renدهz tartoztak, vezetőjüknek Jautz M. Flamina nővért nevezték meg. Ehhez a csoporthoz tartozott Eszterle M. Edit nővér is, aki a központi szeminárium szakácsnőjeként dolgozott.⁷⁸⁴ Jautz M. Flamina nővér és Eszterle M. Edit nővér unokatestvérek voltak. Egy korábbi jelentés szerint Eszterle a közösség vezetője – itt egy, a központi szemináriumban Eszterle mellett működő újabb közösségi egységet érthetünk, – akihez a központi szemináriumba Jautz minden héten bejárt.⁷⁸⁵ Eszterle nővér mellett ekkor már öt társa dolgozhatott a rendből a papnevelésben. „Varga Kata” fedőnevű ügynök 1960. októberi jelentésében Fekete M. Helén nővérről és társairól ír, aki körül öt nővér lakik együtt, akik közösségi életet élnek, és tervükben

⁷⁷⁹ A politikai rendőrség munkájában a hatvanas években bekövetkezett változások azt mutatják, hogy ebben az évtizedben a hangsúly áttevődött a megelőzés elvére, amely egyre inkább operatív eszközök alkalmazását, a megfigyelési munka elmélyítését jelentette. BÁNKUTI, 2015.178-179.; BÁNKUTI 2010a, 375.

⁷⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 197.

⁷⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 233. „Varga Kata” fedőnevű ügynök jelentéséből

⁷⁸² ÁBTL 3.1.5. O-13140 185. „Bálint Sándor” fedőnevű ügynök jelentéséből

⁷⁸³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 305.

⁷⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13140 323.

⁷⁸⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13140 229 „Sas” fedőnevű ügynök jelentéséből

szerepel, hogy rendtársaik a közelben vesznek házat, mivel „akkor egy nagyobb közösséget tudnak kialakítani.” 1967-ben a Győr-Sopron megyei Rendőrfőkapitányság megpróbált beszervezni egy fertői Megváltós nővért, akinek elmondásából nem csak az nyert ismét megerősítést, hogy a rend él és működik, hanem körzeti vezetők nevei, akik időnként felkeresték Flettner. A fertői körzetvezető Márkus M. Beátina, a soproni körzetvezető ekkor Tárnok M. Helga⁷⁸⁶ volt.

Fontos csomópontot jelentett a szervezetben a mátraszentimrei Stella üdülő, amely 28 fő részére tudott egyszerre szállást és ellátást biztosítani. Ide több Megváltós nővér került, a vezetést ők látták el. A jelentés szerint az egyházi üdülő gondnoka Kellei M. Ludmilla, helyettese és a szakácsnő Ondrusek Anna, Preiner Teréz felszolgáló, a takarító Polgár Veronika volt nővér volt. Flettner évente egy-két alkalommal meglátogatta őket, emellett Huszár M. Lujza és Ribai M. Elma is megjelennek ekkor.⁷⁸⁷ Emellett a VII. kerületi Damjanich utcában Brezovich M. Engelberta⁷⁸⁸ vezetése alatt tizenegy nővér lakott együtt, a Budafoki út 10/a alatt szintén öt nővér tudta megvalósítani a közösségi életet. Emellett a szociális otthonok, így a jáászebrényi vagy a piliscsabai is élő nővérközösséggel rendelkezett.⁷⁸⁹

Galavits M. Geraldine 1968. januári határátlépése kapcsán, a hónap végén kihallgatásra rendelték Flettner M. Archangelát, és adatokat közölt a körzetekre vonatkozóan. Ennek alapján a fenti információkat alátámasztandó, az illegális rendi hálózat körvonalazódik előttünk. Flettner a vallomástételkor elmondta, hogy a szétszóratáskor minden ház, illetve helység/település legidősebb nővére kapta azt a feladatot, hogy összefogja és segítse társait. Hozzá fordulhattak a többiek lelki és egyéni problémáikkal, majd ők keresték fel a főnöknőt beszámolóikkal, tapasztalataikkal. Ők továbbították a felajánlott anyagiakat, egyéb küldeményeket.⁷⁹⁰

Mindezek ismeretében alátámaszthatónak látszik az az állítás, miszerint a klerikális reakció elhárításával megbízott Berényi István állambiztonsági tiszt jegyzetében a jelentősebb szervezeti erővel rendelkező női szerzetesrendek csoportjába tartozónak találta az Isteni Megváltó Leányai közösséget.⁷⁹¹ A körzetek vezetőire vonatkozólag a hatóságok tehát

⁷⁸⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13140 297. „Katalin” fedőnevű jelölt jelentéséből

⁷⁸⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13140 303.

⁷⁸⁸ Brezovich Jozefa M. Engelberta (Sopronudvard, 1904 – Budapest, 1983.): A horvát anyanyelvű Engelberta nővér óvónőként működött húsz évig már rendi keretek között, amikor betegápolással kezdett foglalkozni, és az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetben képesítést szerzett, ezután Kassán dolgozott, illetve védőnőként a város elhagyott negyedeiben. 1944 őszén Sopronba került és a Zrínyi Tisztileánynevelő Intézetből kialakított hadikórházban szolgált. A Fasor Szanatóriumban dolgozott. A szétszóratáskor a Benczur utcai kórházban dolgozott, ahonnan később nyugdíjba ment. IMNNL 50. doboz, 240. tétel. Ehunyt nővéreink II. mappája 221.

⁷⁸⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 339.

⁷⁹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 377.

⁷⁹¹ KISS – SOÓS – TABAJDI 2012, 171.

nevekkel rendelkeztek. Brezovich M. Engelberta nővér kiemelt helyét a hierarchiában az alábbi leírás is alátámasztja a másik kiemelt forrásként kezelendő „Megváltósok” állambiztonsági dossziéból: *„Brezovics (sic!) személyét nagy tiszteletben tartják, ha vele valamelyik rendtag az udvaron találkozik, láthatóan alázatosan közeledik felé, fejét lehajtva köszönti. Ezekből a külső jelekből is kitűnik Brezovics (sic!) vezetői szerepe.”*

A rend magyarországi tartományát a magyar tartományfőnökség feladata lett volna irányítani, azonban a hatvanas évek végén már biztosan, de valószínűleg már korábban is – Mészáros M. Ella nővér betegsége, és az illegalitás nehézsége miatt – alapvetően az általános főnöknő, Flettner M. Archangela nővér irányította. Lényegében a tartományfőnökség háttérbe szorult, és Flettnerhez érkeztek be a körzetvezetők jelentései, illetve az évfordulók, nagyobb ünnepek idején az anyagi támogatások, amelyeknek szétosztásáról is a végleges döntést – az általános tanácstól kapott felhatalmazás alapján – ő hozta meg.

V.2.2 Kapcsolattartási pontok

Az általános főnöknőt igyekeztek védeni, hiszen az egész szervezet számára fontos volt az ő biztonsága, mivel lefogása esetén tapasztalt vezetői iránymutatásai nélkül a közösség az amúgy is bizonytalan helyzetben még elesettebbé válhat, sőt a kapcsolattartás akár meg is bomolhat. Éppen ezért ő közvetlen kapcsolatban csak helyetteseivel volt: *„van egy főnöknő, akit csak három helyettes anya ismer”* – írják róla, és itt feltételezhetően Huszár M. Lujzára, Mészáros M. Ellára és Ribai M. Elma nővérre gondolnak a jelentéstevők.⁷⁹²

Flettner M. Archangela védelme érdekében leányai nem keresték őt fel Pilisligeten, hanem más helyszíneken igyekeztek megszervezni a találkozásokat. Így lett az egyik legfontosabb központ egy időben az általános titkárnő, Lujza nővér albérlete az egyik csomópont a XI. kerületi Késmárki utcában, a Putnoki család⁷⁹³ villájában. A Késmárki utca 8. szám alatti villaépületben az özvegyasszony Putnokiné és lánya Putnoki Ágnes éltek, velük pedig az özvegy unokahúga, Keresztes Ida orvosnő. Egy lehallgatott győri püspökvárbeli beszélgetésből – mely feltételezhetően Papp Kálmán és Huszár M. Lujza nővér között folyt 1957 szeptemberében – megtudhatjuk, hogy az özvegyasszony fia disszidált, Kanadában telepedett le, Keresztes Ida pedig a genfi orvoskonferencián tartózkodott, ahonnan visszatérését nem valószínűsítették, így anya és lánya szintén tervezték, hogy elhagyják Magyarországot.⁷⁹⁴ Huszár M. Lujza a lakás megszerzését helyezte kilátásba, hiszen már most is fontos központtá vált az épület a nővérek számára. Elhelyezkedése szerencsés volt, hiszen nem központi fekvésű,

⁷⁹² ÁBTL 3.1.5. O-13140 58.

⁷⁹³ A család az eddig tudottak alapján borkereskedelemmel foglalkozott, valamint szeszfőzdével rendelkeztek a háború előtt.

⁷⁹⁴ ÁBTL O – 12032 106.

nincs házmester, de komoly problémát jelentett, hogy az állam a házat kiigényelheti, melyet Huszár feltétlen meg akart akadályozni, hiszen, ha Putnokiék valóban külföldre mennek, akkor tervbe vette a szobák lefoglalását nővértársai számára. Tehát a Putnoki-ház, és bérlője, Huszár központi szerepet játszott a rendi szervezet működtetésében, és otthona Flettner fogadószobája is volt. „...minden héten ott fogad, ott is alszik, amikor utazik, s van mikor 15 nővér is ott van (...)de vannak olyanok, akik bejönnek egy kézcsókra feleslegesen a villába (...) múltkor, még mielőtt eljöttem, akkor volt összejövétel, egyszerre tizennégyen jöttek. Tizennégy kedvesnővér egyszerre.”⁷⁹⁵ A villában zajló telefonbeszélgetéseket 1959 januárjától lehallgatták. A telefonbeszélgetésekből kiderül, hogy a villában a telefont „Ella néni, Pfeffer Anna, Erzsi néni” veszik fel, és a telefonálók gyakran Lujza nénit keresik. Az elnevezésekből feltételezhető, hogy ezek Mészáros M. Ella, Pfeffer M. Anna és Hódosy Erzsébet M. Custódia lehetnek, illetve Huszár Ilona M. Lujza nővér.⁷⁹⁶

Huszár M. Lujza nővér már 1966-tól a szomszédos épület első emeletén Kellei M. Ludmilla rendtársával közös lakással rendelkezett, minden bizonnyal ide tevődtek át aztán a találkozások.⁷⁹⁷ A szomszédos társasházban mellettük még több rendtársuk rendelkezett lakással, így az egyikben Mészáros M. Ella, aki rövid ideig Bodor Katalinnal, majd Burián M. Luminával élt együtt, Pfeffer Anna pedig egy másikban.⁷⁹⁸ A Putnoki házat tehát nem sikerült megszerezniük, abban Putnoki Ágnes is albérlővé vált, aki végül nem disszidált Kanadában élő bátyja után, és albérlőtársa a 35-40 év körüli szintén hajadon matematikatanár Mezei Mária lett. Édesanyja halála után a házat államosították, és több lakó jelent meg a házban, akik megbízható jelentéstevővé váltak az állambiztonság számára.⁷⁹⁹

Hasonló központtá vált Luci mama lakása is, miután attól tartottak, hogy a Késmárki utat figyelik, így Tschida M. Lucina nővér, aki a Móricz Zsigmond körtér 4. szám alatt szerzett lakást, mely alkalomadtán szintén Flettner M. Archangela fogadószobájává is vált.

A Móricz Zsigmond körtéren lakó Tschida M. Lucina volt tanácsosnőt Rétháti M. Cecilia nővér is felkereste 1956 végén, 1957 elején,⁸⁰⁰ mivel tudta, hogy Flettner időnként feljön Pestre és őt is meglátogatja, így kérte, ha ismét érkezik, közölje, hogy találkozni akar vele, mivel Bécsből és Rómából üzenetet hozott neki.⁸⁰¹ Tschida M. Lucina körtéri lakása

⁷⁹⁵ ÁBTL O – 12032 107.

⁷⁹⁶ ÁBTL O – 12032 87-95.

⁷⁹⁷ ÁBTL 3.1.5. O – 13140 203.

⁷⁹⁸ ÁBTL O – 13140 204.

⁷⁹⁹ ÁBTL O – 13140 208.

⁸⁰⁰ Lásd a V.5.2 „A Lányi-ügy” című fejezetet Rétháti Katalin M. Cecília nővér esetéről.

⁸⁰¹ BFL XXV_4_f Fővárosi Bíróság titkos ügykezelés alól kivont ügyek iratai 8076/1958. „Dr. Lányi János és társai” 358.

szintén bázis lehetett a nővérek számára. Nemcsak központi elhelyezkedése miatt, hanem, mert az idősödő nővért többen felkeresték magánügyeikkel, és lelkesége játékos hatást gyakorolhatott legtöbbszörükre. Kiváló emlékezőtehetséggel rendelkezett, ezért tudott állítólag megfelelő irányítást adni.⁸⁰²

Az 1958-59-es évben a rendre irányuló fokozott figyelmet az állambiztonságiak részéről a Lányi-ügy és annak kapcsán Flettnerre vonatkozó terhelő bizonyítékok inspirálták, így 1958-ban több jelentés is született, miszerint tevékenységüket már 1948 óta figyelemmel kísérték, bár az anyagok az „ellenforradalom” alatt nagyjából elvesztek, a pedagógusok és szülők körében kialakult széles kapcsolati hálójuknak köszönhetően illegális hitoktatást is szerveztek.⁸⁰³ M. Archangela anyja a kapcsolattartást látogató körutakon is igyekezett erősíteni. Évente több alkalommal kereste fel a szociális otthonokat, ahol több napot eltöltött, hogy mindenkire legyen ideje, illetve látogatásai során nagyvárosok, települések is találkozási pontot jelentettek, ahol a kisebb falvakból egy-egy alkalomra érkező nővértársait meghallgathatta. Ilyen helységekként nevezik meg pl. Sopront, Komáromot vagy Pannonhalmát.⁸⁰⁴

V.2.3 Az általános rendi irányítás problematikája az illegalitásban

A rendi szervezet szempontjából az egyik fontos kérdéssé idővel Flettner M. Archangela általános főnöknői pozíciója vált. Ő ugyanis a szétszóratáskor nem hagyta el Magyarországot, belátva, hogy Magyarországon az illegalitásban élő leányainak nagyobb szüksége van rá, ugyanakkor a vasfüggönyön túli tartományokkal való kapcsolattartás és látogatásuk nagy nehézségekbe ütközött. Flettner 1948-ban történt kinevezése hat évre szólt, melyet Papp Kálmán győri püspök 1954-ben ismét meghosszabbított, majd 1960-ban a főnöknői kinevezését – a rendkívüli helyzetre tekintettel – újabb hat évre jóváhagyta.⁸⁰⁵ Flettner 1955-ben elhatározta, hogy megbízza az 1948-ban Magyarországot elhagyó, az egykori Szent Margit Intézet nyelvtanárát, Galavits M. Geraldine nővért azzal, hogy képviselje őt a kinti tartományok előtt, és jelentős jogkört adományozott neki.⁸⁰⁶

A nyugati tartományokkal való kapcsolattartás különösen érdekelte az állambiztonságot, hiszen a Megváltós Nővérek rendje volt az egyetlen, amelynek általános főnöknője, Flettner Márta Magyarországon élt,⁸⁰⁷ majd hamar tudomásukra jutott, hogy a főnöknő megbízta Galavits M. Geraldine nővért, hogy képviselje őt Rómában, a Szerzetesi

⁸⁰² IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 144.

⁸⁰³ ÁBTL 0-13140 24-25.

⁸⁰⁴ IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi írások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyjának élete. Piliscsaba. 1989. 4.

⁸⁰⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13140 87.

⁸⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13140 87.

⁸⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13140 197.

Kongregáció előtt és a nyugati tartományok felé. Flettner meglepéssel konstataulta Galavits munkáját, aki 1955-56-ban anyaházat a Via Casale Piombinon, majd 1965-ben osztrák és amerikai tartományi és vatikáni támogatással magyar nővérek számára rendházat tudott építeni, a Via Francesco Tamagnon, melyet panzióként működtetett.⁸⁰⁸ Bajorországban a Magyarországot elhagyó Megváltós Nővérek számára szerzett működési helyet, így Münchenben egy idősök otthonában kezdtek dolgozni a nővérek. A nyugati tartományokban Flettner helyett végezte a vizitációs munkát, melyről a főnöknőt levélben értesítette.⁸⁰⁹

Flettner helyzetével kapcsolatban Rétháti M. Cecília római útján keresztül is információkat kaphatunk. Rétháti római tartózkodása során, 1957 februárjában a Piambino 14. szám alatt fekvő zárdában találkozott M. Ambrózia főnöknővel. Ő kérte, hogy közölje M. Archangela anyával, hogy Amerikából szomorú híreket kapnak az ottani magyar rendházaktól, mivel nincs előljárójuk, és el fognak szakadni a magyarországi ágtól. Közölnie kellett Flettnerrel, hogy az amerikai rendházak szerzetesnői nagyon rosszalják, hogy nem szökött ki, amikor arra lehetőség volt, vagy nem küldött ki mást maga helyett. M. Ambrózia kérte, hogy Bécsben keresse fel M. Geraldine-t⁸¹⁰ a Szt. Raffael Intézetben, mivel ő akkor ott szállt meg, és erről részletesen fog vele beszélni.⁸¹¹ A találkozás meg is történt M. Geraldine nővér elmondta mindezt részletesen, de vallomásában Rétháti részleteket nem közölt.⁸¹²

A rendi vezetés, így Flettner számára hatalmas problémát jelentett, hogy az előírt módon hat évenként összehívandó általános, vagy teljes káptalan megtartására a csehszlovák és a magyar tartomány akadályoztatása miatt lehetetlen volt alkalmat teremteni, így csupán részkáptalan összehívására lett volna lehetőség az osztrák, amerikai tartományokkal, de ez lényegében nem lett volna törvényes. Idővel M. Archangela főnöknői titulusát ellenző hangok váltak hallhatóvá a nyugati tartományokban. Galavits 1967 decemberében Magyarországra érkezett⁸¹³ a helyzet tisztázása végett, ám januárban elkapták a határon, és a Flettnerrel hozott iratokat elkobozták tőle.⁸¹⁴ Majd Flettner és az itthon működő általános tanács elképzelése ellenére a Szerzetesi Kongregáció 1968-ra részkáptalan összehívása mellett foglalt állást, amire 1969-ben sor is került.⁸¹⁵ Mindezt később jelezte levélben Galavits Flettnernek, amelyet az

⁸⁰⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13140 325.; v.ö. Galavits M. Geraldine anyja: Akiket megmentettek. 1948-1960. Az Isteni Megváltó Leányainak római letelepülése. Kézirat. Róma.

⁸⁰⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 325.

⁸¹⁰ Galavits M. Geraldine nővér Paulay Imre mellett dolgozott Bécsben, amellet a Paulay mellett, aki az ő üzenetközvetítése révén lett hivatalos megbízottként Bécsbe küldve „Caritas ügyben.” BFL XXV_4_f 8076/1958. 367.

⁸¹¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 313.

⁸¹² BFL XXV_4_f 8076/1958. 314.

⁸¹³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 324.

⁸¹⁴ ABTL 3.1.5. O-13140 344.

⁸¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13140 325.

általános főnöknő nem tartott szabályosnak, bár az ő kinevezésének meghosszabbítása sem feltétlen volt szabályos, noha ezt a győri püspök, Papp Kálmán végezte el, aki ezt a Szent Kongregációtól kapott felhatalmazás alapján tette, a kinevezést pedig – feltehetően akár Zágón József⁸¹⁶ közbenjárására – a Szentszék jóváhagyta.⁸¹⁷ Flettner még 1960-ban kifejtette Papp Kálmánnak, hogy ő szívesen lemondana, de úgy érzi, felelősséggel tartozik a nővéreiért, és ha lemond, akkor az így megválasztott új főnöknő nem feltétlen lesz tisztában a szocialista blokkba szorult tartományok helyzetével és a legnagyobb, kilencszáz fős magyar tartományra, és ezzel együtt a csehszlovákra is nagyon rosszul hatna, akár szét is züllesztené.⁸¹⁸

A szerzetesrendek esetében a hatvanas években új törekvések mutatkoztak. A működési engedély megvonása, megfigyelések, perhullámok, zaklatások, valamint a külföldi közösségekkel történő lehetetlen kapcsolatfelvétel miatt a meggyengült szerzetesrendek igyekeztek felvenni a kapcsolatot azokkal a közösségekkel, amelyektől korábban elszakadtak,⁸¹⁹ és ezáltal különféle kongregációkra bomlottak. A Megváltós Nővérek esetében is hasonló kezdeményezés volt tapasztalható, és Galavitsot Flettner arra irányította 1967 decemberi találkozásuk után, hogy igyekezzen előkészíteni a föderációt a niederbronnai anyaházzal, és a tőlük kivált kongregációval, és a római anyaháztól történő távolléte idején M. Auxilia nővér helyettesítse.⁸²⁰ Mindezt a vatikáni zsinat iránymutatása mellett, erőik egyesítése, hatásosabb munkavégzés, és a szocialista blokk országaiban működő rendek hathatósabb irányítása motiválta. Ezzel kapcsolatban azonban az általános főnöknőnek komoly féltelmei voltak. Magát a főnöknői kinevezésének meghosszabbítását is azért igyekezett elérni, mert a hazai és csehszlovák tartományok létét így jobban tudta segíteni, életben maradásukat, működésüket így sokkal inkább biztosítottnak látta. Viszont a föderáció gondolata sem nyugtatta meg teljes egészében, hiszen, ha létrejönne az egység, akkor az általános vezetés – így a főnöknő sem – a szocialista blokkból kerülne ki, hiszen mozgásuk akadályoztatott, és így a nehéz sorsú tartományok, térségek jövője bizonytalanabbá válna, bár a nyugati tartományok és a Vatikán minden bizonnyal rendezve éreznék a bizonytalan helyzetet.⁸²¹

M. Archangela anya felé különféle módon jutottak el az értesítések a külföldi, elsősorban ausztriai tartományból, így például Ribai M. Elmán keresztül, aki Lányi János mellett dolgozott a szétszórás után annak soproni lelkészségén, vele Győrbe jött, majd Lányi

⁸¹⁶ Zágón József és a renddel kapcsolatos adatokat, összefüggéseket lásd a VII.6.2 „Az ún. Lányi-ügy” című fejezetben.

⁸¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13140. 318.

⁸¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13140 318.

⁸¹⁹ ÁBTL A-3016/55 15.

⁸²⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13140 352.

⁸²¹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 337.

és Rétháti letartóztatása után a győri Püspökvárba került, mint irodai alkalmazott. Ribai családi kapcsolatai a határon túlra nyúltak, hiszen rokonai Oberpullendorfban és Bécsben éltek, illetve a GYESEV vasutasok között is komoly ismeretséggel rendelkezett, így rendi információk cseréjében tudott közreműködni.⁸²² M. Elma nővér 1964 és 1965 között külföldön tartózkodott, hazaérkezésekor egyházi felszereléseket, háztartási és irodai eszközöket hozott elsősorban a püspökség részére. Külföldi kapcsolatai miatt nyugati kém hírében állt, és egyesek szerint az ÁEH számára is zavaró volt Ribai győri püspökvári ténykedése, mivel ott olykor túlzottan határozott elképzeléseivel időnként feszültséget teremtett.⁸²³

Az információcsere szempontjából fontos adat, hogy a kapcsolattartási törekvés kölcsönös volt, hiszen nemcsak Flettnerrel mentek ki információk, hanem illegális úton információk is érkeztek. 1962 áprilisában egy IBUSZ hétvégi turistacsoporttal érkezett az országba Katharina Kranner, szerzetesi nevén M. Candida osztrák tartományfőnöknő, aki kézitáskájába bevarrt iratokat csempészett át a határon. Az iratok között az osztrák tartománnyal kapcsolatos statisztikai kimutatások, az amerikai tartományfőnöknő levelei, valamint Galavits M. Geraldine levelei szerepeltek. Kiderült, M. Candida nővér az előző két évben is járt Magyarországon.⁸²⁴ Krannernek az iratokat három személy felé kellett továbbítania: a Budapesten élő Gönczöl Erzsébetnek, Brezovich Jozefa M. Engelbertának, illetve a nógrádverőcei Cser M. Margitnak. Feltételezhetően a három nővér körzeti vezető lehetett, akik közül Brezovich 1959-ben járt Ausztriában.⁸²⁵ Az eset alátámasztja a tartományok közötti kapcsolattartást, és az általános főnöknő tájékozási szándékát, akinek áttételesen a nyugati tartományok jelentéseit akarták eljuttatni. Ekkor M. Candida úgy nyilatkozott, hogy Flettnerhez külföldről civil ruhában osztrák és az amerikai tartományból érkeznek nővérek, akik általában templomban találkoznak vele, ahol átadják a külföldről küldött pénzt, és megkapják az utasításokat.⁸²⁶ Bár az ausztriai tartomány elérése komolyabb nehézségbe ütközött, a csehszlovák tartományt maga Flettner is meglátogathatta, így több esetben vizitálhatott is akár, illetve ott is találkozott Galavits M. Geraldinnal is.⁸²⁷ A csehszlovák tartományba látogatást nem csak Flettner,⁸²⁸ de más rendtagok is megtették. A Jászberényi Szociális Otthon vezetője Csapó M. Thomasia nővér 1964 óta több esetben járt kint és megbeszéléseket folytatott Czuczur M. Jelena ottani főnöknővel, és testvérével Csapó M. Grácia nővérral körutat tettek

⁸²² ÁBTL 3.1.5. O-13140 95.

⁸²³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 184. „Bálint Sándor” fedőnevű ügynök jelentése

⁸²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13140 100.

⁸²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13140 102.

⁸²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13140 334.

⁸²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13140 239.

⁸²⁸ ÁBTL A-3016/55 18.

Csehszlovákiában. A Csapó testvérek meglátogatták azokat a rendtársaikat, akikkel még Érsekújváron dolgoztak együtt, illetve Jászberényben ők ápolták Czuczor M. Jelena testvérét Apollóniát.⁸²⁹

V.2.4 A római magyar vice-provincia

Az ellehetetlenült helyzetbe került magyarországi Megváltós nővérek közösség helyzetén javítandó állították fel a magyar vice-provinciát. Az 1964-es római káptalan során elhatározott és a Szerzetesi Kongregáció által 1966-ban jóváhagyott új tartomány első háza Rómában, a „Galavits M. Geraldine nővér által vásárolt és bővített kis ház,”⁸³⁰ mely a Monte Marion vásárolt épületet jelentette. Egy évvel később Oberachingban, a Münchenhez közeli Szent Rita Otthonban, Közi Horváth József⁸³¹ atya mellett elvállalták a külföldre szakadt Megváltós Nővérek a betegek ápolását, majd az ausztriai Welsben vállaltak egyházközségi munkát egy Felvidékről származó plébános mellett. A Passau-Waldwerke, Lindenberg, Bauschott „utat bejárt” és végül Burg Kastl-ben 1945 után végérvényesen megtelepedett magyar menekültek gyermekei számára létrehozott magyar gimnázium leányinternátusát 1967 és 1986 között vezették, innen pedig a Rómában létrehozott és a magyar tartomány részeként megalapított zarándokházba mentek át. A magyar vice-provincia novíciáit német nyelvterületen képezték, így Linzben 1970-ben hozták létre a külföldi magyar tartományi központot, ahonnan a rendszerváltozás után az új tartományfőnöknőnek kijelölt Balogh M. Rita nővér is véglegesen hazaérkezett.

V.2.5 Rendi utánpótlás

A legtöbb illegalitásba kényszerített rend esetében kulcskérdés volt az utánpótlás ügye, hiszen hosszútávú megmaradásuk ettől függött,⁸³² emellett a hatalom különösen érzékeny volt, ha az egykori szerzetesközösségek vagy egyháziak látókörébe fiatalok kerültek, az iskolai hitoktatás, az elsőáldozási és bérnálási előkészítés keretében volt egyedül megengedett az érintkezés a kiskorúakkal, az „ifjúsággal való minden más (sport, vetítés, éneklés, iskolán kívüli

⁸²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 312.

⁸³⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 421.

⁸³¹ Közi Horváth József (Agyagos, 1903 – Oberaching, 1988): közíró, országgyűlési képviselő. A mosonmagyaróvári piarista gimnáziumban és a győri bencés gimnáziumban tanult. Teológiai képesítését, illetve doktorátusát Budapesten szerezte, 1927-ben szentelték pappá. Sopronban a Szent Imre Kollégiumban és a győri szemináriumban tevékenykedett prefektusként. 1935-ben az Actio Catholica országos titkára lett, Győr városa 1938-ban országgyűlési képviselővé választotta, 1941-ben pápai kamarás. Tiltakozott a német megszállás és a zsidók deportálása ellen. A második világháború után közéleti szerepet nem vállalt, hosszú bujkálás után 1948-ban elhagyta Magyarországot. Külföldön magyar menekültek ügyével foglalkozott, cikkeiben igyekezett felhívni a figyelmet a közép-kelet-európai népek helyzetére. Később a müncheni nemzetközi katolikus diákokotthon vezetője, majd a Szent Rita Otthon lelkésze lett.

⁸³² CÚTHNÉ GYÓNI 2017, 195.

hittan stb.) foglalkozás megengedhetetlen.”⁸³³ Az állambiztonság a rendi utánpótlást igyekezett minden erővel megakadályozni, és a gyanús eseteket azonnal kiszűrni. A „II/4 osztály egyik rendszeresen nyugatra járó ügynöke” Kuntner Katalin rendtaggal történt beszélgetése során megtudta, hogy „a rendi élet fenntartása mellett újoncok felvételével is foglalkoznak.”⁸³⁴ Több esetben kiterjedt vizsgálatot folytattak ezzel kapcsolatban, köztük a mezőkövesdi nővér Vámos M. Katalin esetében is.⁸³⁵ A rendőrhatalom figyelmeztetés ellenére az illegálisban élő szerzetesnőről a bejelentés alapján állították, hogy fiatal lányok tanításával foglalkozik, de mindeközben egyikükkel „olyan irányú beszélgetéseket folytatott, hogy legyen apáca.” Vallásos tárgyú könyvekkel látta el a lányt, illetve nagykorúságáig a mátraszentimrei Stella egyházi üdülőben akart számára munkát biztosítani, azután pedig a rend külföldi házaiba történő kijutást szervezte volna meg számára.⁸³⁶ Az ügy 1968-tól vett újabb lendületet, bár Vámost már 1963-ban rendőrhatalom figyelmeztetésben részesítették, mivel feltételezésük szerint általános iskolás lányokat igyekezett a rend céljaira megnyerni. Az 1968-tól kezdődő újabb vizsgálat során a tanúvallomások megerősítik, hogy foglalkozott fiatal lányok tanításával magánúton, végül a szerzetesi lét felé irányított egyik lány a házasság mellett döntött, meglepő módon éppen egy, a papi hivatást elhagyó katolikus pappal. A jelentésekből úgy tűnhet, hogy Vámos M.Katalin, a mezőkövesdi körzetben legaktívabb⁸³⁷ „egykori apáca” zaklatta elképzelésével a lányt, hogy apácának küldhesse. A család mindenesetre vallásos lehetett, az egyik leánytestvért szégyenérzet töltötte el, hogy nővére miatt ugrott ki egy pap az egyházból. Az eset miatt végül Vámos M. Katalin nővért rendőrhatalom felügyelet alá helyezték 1968 áprilisában, meghallgatásakor a nővér kijelentette: „Gyenge lábakon állhat az a kormányzat, amely még attól is fél, hogy fiatal lányok apácának készülnek.”⁸³⁸

1966. február 1-jén az MSZMP Politikai Bizottsága számára készített jelentés, mely a „belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről” ad tájékoztatást, megerősíti, hogy

⁸³³ Az MSZMP PB 1958. június 10-i határozatából idéz: TOMKA 2005, 173.; Az illegálisan működő szerzetesrendek felszámolását a fiatalsággal történő foglalkozásuk is indokolja. Galambos József belügyminiszter-helyettes 007/1966-os utasítását idézi: VÖRÖS 2020, 72.

⁸³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13140 73.

⁸³⁵ Vámos Katalinról „Miskolci Katalin” fedőnevű ügynök is állította jelentéseiben, hogy foglalkozik fiatalokkal, gépirásra tanítja őket. ÁBTL 3.1.2. M-20767 34. Ádám Mária szintén Megváltós nővér Mezőkövesden az iskolás kisgyermekeket vezeti be a templomba. ÁBTL 3.1.2. M-20767 40.; 53.

⁸³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13140 440.

⁸³⁷ Vámos Katalin nővér lakása Mezőkövesden a helyi nővérek kapcsolattartási pontjának számított: „Rendszeresen összejártunk a mezőkövesdi rendtársakkal Vámos Katalin rendtársunk lakásán, és tartottuk a kapcsolatot. Több ízben a rendfőnöknő is meglátogatott minket.” RÓZSÁSNE KUBÁNYI 2021, 189. Vámos Katalin központi szereplő volt a mezőkövesdi nővércsalád életében. Bár egyes jelentések szerint némelyek a közösségben nehéz természetűnek tartották, gyakran felkeresték őt, többek között azért is, mert az egykori mezőkövesdi zárda könyvtárát ő őrizte, és nála elérhetőek voltak lelki olvasmányok is. ÁBTL M-20767 92.

⁸³⁸ ÁBTL 3.1.5. O-13140 451.

a korábban működési engedélyüktől megfosztott szerzetesrendek egy része illegálisan újjászerveződött, és maga a „katolikus reakció” fokozott erőfeszítést tesz az ifjúság megnyerésére.⁸³⁹ Három évvel később az illegálisan működő szerzetesrendek megfigyelésének tapasztalatról készített tanulmányában Geréb Sándor rendőralezredes az Isteni Megváltó Leányaira többször hivatkozik, és többek között megállapítja, hogy jelöltek képzése folyik olyan formán, hogy azok ez idő alatt egymásról nem tudnak.⁸⁴⁰ Fogadalomtételük, és olykor képzésük is a kinti tartományokban valósul meg, és mint fogadalmas tagok, már a kinti tartományhoz tartoznak. A megelőző, operatív munka fontosságának hangsúlyozása közben Geréb megállapítja, hogy az egyik legfőbb feladat az illegális szerzetesközösségektől elszigetelni az ifjúságot.⁸⁴¹

V.3 Lakhatás

A szétszórás a rendi család „ elvesztése” mellett az egzisztencia, és az otthon felszámolását is jelentette. A biztos zárdáotthonok védő közege után lényegében a hajléktalanságra ítélték a nővéreket a táborok felszámolását követően, és a kialakult helyzeten esetlegesen szánakozó családtagjaik, vagy egymás segítségével tudtak felülemelkedni. Már az internálásokat megelőzően is kiküldték éjszakára elsősorban a fiatal jelölteket, de akár idősebbeket is családtagjaikhoz, így a hontalanságra ítélt nővérek elsődleges menekülési útvonala a korábban elhagyott családi ház lett. Bár a kezdeti időben szinte mindenki a szülői háznál próbálkozott, de a családhoz történő visszatérés gyakran újabb kihívások elé állította a civil életbe kényszerített nővéreket, valamint a szülőket, hozzátartozókat. Noha szinte minden családnak szüksége volt egy dolgos női kézre, aki otthon vezeti a háztartást, vigyáz a gyerekekre,⁸⁴² gondozza az ágyhoz kötött idős hozzátartozókat,⁸⁴³ így olykor a szerzetesi hivatásukat – betegápolás, esetleg kisgyermek tanítgatása – saját rokonságukban is megélhették, de magukra vonva a helyi pártállami előjárók figyelmét a közvetlen környezetükben élők is zaklatottakká válhattak. A szülői ház igyekezett óvni visszatért leányait: *„befüggönyözött szobában tartottak, féltek, mert már szedték össze, akiket családokhoz menekítettek,”*⁸⁴⁴ de minden segítő szándék ellenére megesett, hogy a pártállam zaklatásai miatt

⁸³⁹ MNL OL-M-KS 288. MSZMP jegyzőkönyvek 1966. február 1. Jelentés a Politikai Bizottságnak a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről. 7.

https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_03860.pdf#search=&page=191 (Letöltés ideje: 2024.04.16.)

⁸⁴⁰ ÁBTL A-3016/55 17.

⁸⁴¹ ÁBTL A-3016/55 20.

⁸⁴² Vö: KULICS – TÖLGYESI 1989, 237.

⁸⁴³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér.

⁸⁴⁴ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Horváth M. Consolatix nővér.

a szülői házat is el kellett hagyni. Olykor azonban a nővér nemcsak szerzetesi mivolta, hanem kuláknak nyilvánított szülei miatt is nehéz időket élt a családi háznál. Akadt olyan eset is, amikor a közös háztartásban élő rokonság méltatlankodása lehetetlenítette el a visszatért nővér családtagot, így például Szücs M. Alinda nővér inkább elmenekült otthonról a faluban még működő zárdaépületbe, bár később onnan is el kellett jönnie, és nem lévén más lehetősége visszatért ismét a szülői házba az újabb veszekedések közé.⁸⁴⁵

A hontalanság nyomasztó állapotát a legtöbben megpróbálták saját albérlet fenntartásával kiküszöbölni, majd igyekeztek saját lakáshoz jutni. Lakást vásárolni viszont csak úgy tudtak, hogy több rendtag keresetét összeadták,⁸⁴⁶ illetve hosszú évek megtakarítását áldozták fel. Burián M. Lumina nővér például tizenöt évig spórolt arra a kis lakásra a Késmárki úton, amely csupán másfél szobával rendelkezett, és maga mellé vette a beteg tartományfőnöknőjét Mészáros M. Ella anyját. Ebben a társasházban jutottak a nővérek közül többen is lakáshoz, szem előtt tartva azt a fontos szempontot, hogy akár albérletüket, akár saját lakásukat nővértársaik közelében alakítsák ki, ha megoldható, a szomszédságban. Ez különösen a városokban volt jellemző, de a városiasodó vidéki települések, nagyközségek esetében is. Egymás közelsége erősítette a közösségi csoportok, sejtek összetartását, és ezáltal a körzetek stabilitását is. Bár a kapcsolattartások erősségére vonatkozóan eltérő adatokkal rendelkezünk, feltételezhető, hogy a szétszórt nővérközösség többsége – amennyiben a nővér nem a szülői házban „telepedett le” – lakhatását is egymáshoz viszonyítva alakította ki. *„Beszéltem még Fekete Ilona (Helén) volt Isteni Megváltó Leányai Nővérrel. Ők öten laknak együtt és a ház az övéké, megvették. De van nekik egy kint a szőlőben is. Egyik közülük kórházban dolgozik, a többi gyermek mellett van. Így élik a közösségi életet. Már tervezték, hogy az ő rendtársai hozzájuk közel, vagy mellettük vesznek házat és akkor egy nagyobb közösséget tudnak kialakítani.”*⁸⁴⁷

1950 nyarán az állam és a püspöki kar között lezajlott tárgyalások során a miniszterelnök-helyettes Rákosi kifejezetten vonakodott attól, hogy szerzetesek csoportjai lakásokba költözve lényegében rendi életet éljenek, idővel mégis létrejöttek azok a közösségek, amelyek megvalósították a szerzetesi életet⁸⁴⁸ a „lakástartományokban.” Adataink vannak arra vonatkozóan, hogy olyan lakásban, ahol több nővér élt együtt az illegalitás éve alatt, a belső

⁸⁴⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Szücs M. Alinda nővér.

⁸⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13140 339.

⁸⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13140 233.

⁸⁴⁸ Az illegális rendi együttélés a legfontosabb okok között szerepelt az utánpótlásképzés és a külföldi kapcsolatok mellett a „Megváltósok” fedőnevű dosszié megnyitására 1967. március 3-án. ÁBTL 3.1.5. O-13140 9.

lakókörnyezet kialakításának szempontjai a rendi együttélést idézte, a saját és a közösségi tér lehetővé tette a zárdaélet sajátos, „szocialista típusának” kialakítását.

„Adatszolgáltatók elmondása szerint Brezovics és társnői a címen szervezett rendi életet élnek, de az öltözködésben – az idősebbeket kivéve – igyekeznek lépést tartani a szolid divattal. Fodrászhoz járnak, esetenként mozi vagy színházi előadást is megtekintenek. Lakásuk berendezésével is igyekeznek leplezni azt, hogy továbbra is szinte rendi közösségben élnek. (...)... a berendezés között a régi típusú a legmodernebb világosszínű és huzatú rekamiéig, a „Pacsirta” rádiótól a régi Philips-ig több fajta található náluk. Két táskairógéppel rendelkeznek, amin különböző írásokat végeznek. Egy-egy szobában ketten laknak, a megkérdezettek tudomása szerint mindegyikük saját bútorral (ágy, szekrény, esetleg rádió) rendelkezik. Az előszobában az ajtó mellett egy közös használatú „szenteltvíz” tartó található. A lakóhelyiségekben a falakon „szent” képek és „szentek” szobrai vannak. (...) ...a Zsák utca felé eső legutolsó szobában egy házi oltárt is felállítottak, ahol az esti „ájtatosságot” az otthon lévők együtt végzik. (...) Az ötszobás bérlemény rendkívül tiszta. A nagytakarításokat kivéve – melynek szervezett formája van - a szobában lakó két személy felelős a rendért. (...) Fizetésük egy bizonyos hányadát közösen használják fel. (...) Az étkezést – egy-egy esetet kivéve – munkahelyükön bonyolítják le, arra még a nyugdíjasok is módot találtak. Ezt bizonyítja az a tény, hogy élelmiszerekből nagyobb bevásárlást nem eszközölnek, nagy csomaggal nem térnek haza. (...) A közösségen belül lehetőség van arra, hogy ki-ki egyéni ízlése szerint főzzön magának, de kollektív háztartást nem vezetnek. Rendi fegyelem van köztük. (...)Zárkózottan, a saját kollektívájukban csendes életet élnek, lakókörnyezetükben semmi feltűnést nem keltenek.⁸⁴⁹

A hosszú idézet alapos leírást ad a belső lakótér részleteiről, megmutatja, hogy a „zárdalakások” terei, így a szobák a cellákat, a kialakított oltár a zárdák kápolnáit, a szenteltvíztartóval felszerelt előszoba az előtereket, portát idézik. Az egyik legfontosabb helyiség, a közös imák és ájtatosságok végzésére kialakított tér nagy jelentőséggel bír, annak idején, még a vidéki fiókházak létrejöttékor az egyik legelső lépés a zárdakápolnák kialakítása volt, így itt is feltételezhetően – amint lehetőség volt rá – kialakították ezt a teret. Bár ez nem mondható felszentelt helyiségnek, azonban funkcióját tekintve az egykori zárdakápolnáknak is megfelelhet. A tisztaság és a rend megtartásáért felállított beosztás szintén a zárdaéletre utal, a takarítási rend mindenkitől odafigyelést és fegyelmet kíván, a rendi mentalitás a lakókörnyezet

⁸⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 475-476.

tisztántartásában is tovább él.⁸⁵⁰ A berendezést a leírás többnyire változatos stílusúnak mondja, ugyanakkor ágyon és szekrényen, esetleg rádión kívül nem feltétlen rendelkezik egy-egy személy több lakberendezési tárggyal. Mint tudjuk, az illegalitásban is az előjárók engedélye volt szükséges a jelentősebb összegű vagyontárgyak – így a bútorok – beszerzéséhez is, ennek alapján feltételezhetjük a visszafogott személyes környezet kialakítását. Az illegalitásban élő mezőkövesdi nővérek esetében az egyszerű belső lakókörnyezet kialakítására emlékeztek, ahol a látogatás alkalmával visszafogott stílust, mértékletességet tapasztaltak.⁸⁵¹ A közös étkezésekre nem kerülhetett sor általában, minden bizonnyal a nagyobb bevásárlásokkal igyekeznek elkerülni, hogy rájuk terelődjön a figyelem, a közös étkezések tere így nincs jelen a „zárdalakásban,” amely ebben a pillanatban a diktatúra sajátos természetét is elénk tárja. Nincs közös háztartásvezetés, az étkezést mindenki maga oldja meg, így feltételezhetően a teljes asztalközösség kialakításának nincs sem alkalma sem tere. Ezáltal a diktatúra nagyon fontos cselekménytől fosztja meg a szerzeteseket, még hozzá attól, hogy a közös és rendszeres étkezések alkalmával egységben legyenek, egységüket ténylegesen meg tudják éli. A félelem tulajdonképpen odáig ér, hogy a keresztény közösségnek ezt a nagyon elemi és ősi cselekedetét, az „asztal köré gyűlést” is lehetetlenné teszi.

A rendi közeg legelőbb terei a szétszórásban leginkább a szociális otthonok lehettek. Az állam és az egyház közötti tárgyalások során felmerült az idős, beteg szerzetesek jövőjének kérdése, akik számára az 1950. évi 34. törvényerejű rendelet kísérőlevelében közölték, hogy az állam a munkaképtelen, rokkant és öreg szerzetesek rendelkezésére bocsát rendházakat.⁸⁵² Ennek értelmében a kezdetekkor négy helyen hoztak létre szociális otthonot⁸⁵³ a rászoruló nővérek számára: Bakonybélben, Csákváron, Gyónon és Jászberényben. Minden ingatlan korábban szerzetesi tulajdon volt, a Megváltós Nővéreket a ferencesek jászberényi rendházába szállították, ahol a többi otthonhoz hasonlóan itt is kialakíthattak kápolnát, és lelkész állt rendelkezésükre. A felvételt a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálaton keresztül kellett igényelni, majd egyre emelkedett az igény az elhelyezésre, így újabb házak megnyitása kezdődött. A férfi szerzetesek számára Pannonhalmán az apátság épületének egyik szárnyát jelölték ki, majd Vácon a püspöki palota egy részében, Hejácén a püspöki nyaralóban kaptak helyet, később Pécsen, majd Verőcén nyílt otthon. 1959-ben a gyóni otthon helyett megkapta a

⁸⁵⁰ A lakókörnyezet tisztántartásáról a Szokások könyve is szól. IMNNL 1. doboz, 20. tétel, Szokások könyve. Az Isteni Megváltó leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913. 68-69.

⁸⁵¹ Saját gyűjtés – Mezőkövesd: Bollók Mátyásné (1952) Gyűjtés ideje: 2022.09.23.

⁸⁵² Lásd a korábban már idézett adatot: BALOGH 2008, I. 2008, 292.

⁸⁵³ Vö: KULICS – TÖLGYESI 1989, 232.

Szeretetszolgálat Piliscsabát, az egykori Szent Margit Üdülő épületét, ahol volt Megváltós Nővérek végezték az idősök gondozását, de minden más otthonban is többségében egykori szerzetesnővérek vállalták a gondozást, akik aztán idős korukra általában maguk is az otthonok gondozottjaivá váltak. Ezekben a közösségekben valósulhatott meg leginkább a szétszórátás alatt a rendi életforma, hiszen közösségben élhettek együtt a nővérek, így a jászberényi életről, mint korábban a fiókházakban, itt is házikrónikát vezettek.

A viszonylag kicsi, gondozókkal együtt harminc fős piliscsabai házban a Kuszter M. Lygia nővér vezetése mellett Pálos Antal jezsuita atya lelki gondozásában az idős nővérek értékelték – egy jelentés szerint – hogy az ateista állam gondoskodott róluk.⁸⁵⁴ A Megváltós Nővérek a szétszórátástól 1994-ig az alábbi településeken létrejött otthonokban éltek, illetve kérték felvételüket: Jászberény, Vác, Verőce, Csákvár, Piliscsaba, Bakonybél, Hejce, Pannonhalma, Gyón.⁸⁵⁵

V.4 Munkavállalás

A civil életbe kényszerített szerzetesnők számára a lakhatással szorosan összefüggő kérdéssé vált a munkavállalás.⁸⁵⁶ Mindenkinek magának kellett öfenntartásáról gondoskodnia, noha az előjárók igyekeztek ebben segíteni, amikor tudtak, de alapvetően önállóan kellett mindenkinek betagozódnia a munkaerőpiacra. Közvetlen a szétszórátás után a hatóságok igyekeztek mindenáron megakadályozni, ellehetetleníteni a munkavállalást, hogy aztán, mint munkakerülőket bélyegezhessék meg a szerzeteseket a társadalom előtt.⁸⁵⁷ A munkavállalás a kezdeti időkben sokak számára teljesen ellehetetlenült. Az esetek döntő többségében gyorsan világossá vált a munkára jelentkezők nővér-múltja,⁸⁵⁸ így erre hivatkozva előszeretettel tessékelték ki a nővéreket a gyárak területéről. De ezzel együtt a korszak ideológiájához igazodva a munkavállalás általános elvárássá vált a nők irányába – az MDP nőpolitikájában a nők munkaerő-tartalékként játszottak fontos szerepet⁸⁵⁹ – bár egy idő után némi túlkínálat is érzékelhető volt a nők számára elérhető állások terén. *„Hárman indultunk együtt állás után: Elisabeth, Edina és én. Napról-napra újra jártuk sikertelenül a forró aszfaltokat. Nehezen lehetett álláshoz jutni, mert akkor lépett életbe a rendelet, hogy minden nőnek dolgoznia*

⁸⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13140 316. „Tömör” fedőnevű ügynök jelentéséből

⁸⁵⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 409.

⁸⁵⁶ „A jó Isten nem a tétlenséget kívánta. Munkába állította mindnyájunkat. Tegyetek tanúságot Megváltótokról.” IMNN Levéltár 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér visszaemlékezése.1.

⁸⁵⁷ „Ebből szerkesztették azt a vádat, hogy a nővérek nem akarnak dolgozni. Ez volt később internálásuknak indoklása.” Írja Archangela anyja, a nővérekről, akik nem vállalhattak állást állami iskolákban. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim. 1.

⁸⁵⁸ Vö: KULICS – TÖLGYESI 1989, 246.

⁸⁵⁹ SCHADT 2005, 62.

kell.”⁸⁶⁰ Az 1950-es évek első felében a rendszer számára egyre fontosabbá vált a nők munkába állítása, ennek nem feltétlen ideológiai, hanem inkább praktikus okai voltak, hiszen a munkaerőpiacról kikerülő férfiakat (lehetett ez nyugdíjazás vagy katonai szolgálat miatt) nem tudták férfi munkaerővel pótolni. Továbbá a hadseregfejlesztés is a munkaerőpiacról vonta el a dolgozó férfi-kezeket, így az enyhülés évéig, 1953-ig meg kellett valósítani a nők munkába állítását, mely a hagyományos családmódellet sérülését is magával hozta.⁸⁶¹ Az ötvenes évektől a szocialista országok sajátosságának számító magas női foglalkoztatottságban⁸⁶² a nővérek, mint a „felszabaduló munkaerő,” azokat a helyeket töltötték be, amely a szocialista állam foglalkoztatáspolitikájának fehér foltjaivá váltak. Meglepő – vagy inkább nem is annyira meglepő módon – megtestesítették a szocialista dolgozó nő ideálját megbízható, következetes munkabírással, szorgalmukkal, mely méltán váltotta ki a kollégák és a vezetők elismerését. Különösen érdekes, hogy a szerzetesi hivatása miatt a társadalom kutasítottjaiból hogyan válik egy-egy nővér élmunkássá, aki azonban hivatalos elismerést nem kaphat, mégis a vezetőség két kézzel kap utánuk. „... *Végre mindhármunkat felvettek a Földvári úti Konzerv-gyárba munkásnak. (...) Munkánkat a vezetőség értékelt. Mindig első helyen voltunk. (...) Egyik irodás nő újságolta nekünk, hogy a vezérigazgatónak, aki oda ellenőrzésre szállt ki, így nyilatkozott: «két apácám van, de az egész gyárért nem adnám őket.»*”⁸⁶³

A szellemi munkához szokott nővérek többsége a beszámolók alapján nem érezte derogálónak a fizikai munkavégzést. Egyértelmű volt számukra, hogy be kell tagozódniuk a civil munkavégzők közé, és igyekeztek ennek legjobb tudásuk szerint eleget is tenni. Bár a gyárak, termelőegységek adminisztratív munkavégzését a kezdetekkor kifejezetten nem szívesen bízták rájuk, talán ezt többen nem is bánták, hiszen ez a közeg komolyabb kihívást jelenthetett volna, mivel a rendszer megbízható káderei által is sulykolt és megkövetelt kommunista ideológia megnyilvánulási terepének számított. A rendszer sajátos világgépe természetesen a fizikai munkavégzés tereiben is szembejött, de ezt a közeget a nővérek gyakran missziós közegként értékelték: „*Nagy missziós terület a gyár. (...) Szinte állandóan szólt a mikrofon, ontotta a „mérget”. Volt alkalmunk és lehetőségünk is az igazi értékekre irányítani a fogékonyabb lelkek figyelmét. Egy evangélikus néni megjegyezte, hogy milyen nagy jót tett velünk a kommunizmus, mert azelőtt nem is láttak apácákat, most meg velük dolgoznak. – Elgondolkodtam, milyen jó is lenne, ha rendezett körülmények között a szerzetesnők a*

⁸⁶⁰ IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszóratás. Huszár M. Lujza n. visszaemlékezése. 1.

⁸⁶¹ PALASIK 2005, 99.

⁸⁶² DEÁKY–BOTLIKOVÁ 2022, 86.

⁸⁶³ IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszóratás. Huszár M. Lujza nővér visszaemlékezései. 3-5. A munkásnők jutalmazásáról a kiépülő pártállami diktatúra alatt lásd: TÓTH 2010, 58-60.

gyárakban is vállalhatnának munkát.”⁸⁶⁴ A munkalehetőségek közül némelyek nehéz fizikai munkavégzésre kényszerültek, a korszak szocialista felfogásának megfelelően akár a nehéziparban is helyt kellett állniuk. „Lygia nővérrrel⁸⁶⁵ együtt beléptünk a Kalibergyárba, ahonnan a „Magyar Acél”-ba küldtek átképzősnek. 900-1100 C°-os kemencék mellett dolgoztunk, női munkaerő nem volt addig ebben a szakmában, a férfiak csak nevettek rajtunk. Nem bírtuk, amit ők. De megfogytunk, akartuk.”⁸⁶⁶ A legbiztosabb és legmegnyugtatóbbnak tűnő munkalehetőség, amely által mégiscsak egyházi kereteken belül maradhattak a plébániákon, vagy egyházmegyei keretek között végzett munkavállalás volt. Ezt már az iskolák államosításakor, illetve a kórházakból történő elbocsátáskor is lehetséges alternatívának tartották. A szétszórás előtt hét újabb településen jelentek meg, ahová kifejezetten templomi, egyházközségi szolgálattételre érkeztek. A plébánosok mellett szolgáló nővérek feladata rendkívül szerteágazó volt. Háztartásvezetés, a sekrestyés feladatok ellátása,⁸⁶⁷ adminisztráció, templomok díszítése és takarítása. Legfontosabb, és legnépszerűbb munkavégzés a kántorizálás lett,⁸⁶⁸ amit általában együtt végeztek a fentiekkel. A templom körüli foglalatosság sok kitaszított nővérnek megnyugvást, lelki erőt jelentett, hiszen a templom közelsége a rendházi kápolnák, ezáltal Krisztus közelségét idézte. Mindezzel együtt az oltár körül történő szorgoskodás tanúságtételt is jelentett a hitetlen helyi vezetés ellenében,⁸⁶⁹ noha a plébánosok melletti szolgálat során is kerülhettek nővérek kiszolgáltatott helyzetbe, hiszen arra is adódott példa, hogy a minimális juttatást sem biztosította az illető nővér számára.⁸⁷⁰

⁸⁶⁴ IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszórás. Huszár M. Lujza n. visszaemlékezései. 2.

⁸⁶⁵ Vö: Németh M. Sarolta nővér visszaemlékezése vasbetonszerelő szakmunkás múltjára. In: FARKAS 2018, 132.

⁸⁶⁶ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Mezei M. Melania nővér.

⁸⁶⁷ Érdemes ide kapcsolni a templomi szolgálatot rendkívül precízen és nagyon odaadóan végző bazilita nővér, Morvai Mária Márta életét, aki a sekrestyét szinte a „saját birodalmának tekintette,” és dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök szavai szerint annak tizenöt éves szolgálatába telt, míg a sekrestye kulcsát a nővér végül egy alkalomra átadta neki. FÖLDVÁRI 2023, 893-927.

⁸⁶⁸ A tanítástól eltiltott nővérek legbiztosabb megélhetését a kántorizálás adta. Az utolsó időben a rendi vezetés kántorképző tanfolyamot hirdetett, hogy leányaik több lábón álljanak, és legalább így álláslehetőséghez juttassák őket. Így M. Beatrice nővér szerény megélhetése élete végéig ebből volt biztosítva. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. M. Beatrice nővér visszaemlékezése 1-3. Ugyanígy nyilatkozott László M. Maurina nővér: „Szerencsém volt, hogy kántorképzőt végeztem.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. A piliscsabai II. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése 1.; A Pannonhalmi Egyházmegye területén Nyalkán és Kajárpécen kántori alkalmazásban álltak a rend nővérei. PFL_FL_FH_Rendi névsorok_1950.; továbbá a nyalkai és a ravazdi letelepedésről lásd Flettner M. Archangela általános főnöknő és Sárközy Pál pannonhalmi főapát levélváltását 1950 április 12-én és 17-én, 29-én és május 2-án. PFL_FL_FH_295_1950; PFL_FL_FH_344_1950

⁸⁶⁹ „1950-1973 okt. 2-ig mellékesen szolgáltuk Jézusunkat is. Mostunk, vasaltunk, takarítottunk, díszítettünk: így tettünk tanúságot szolgálva, kötelességünket teljesítve és munkánkat végezve.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér visszaemlékezése.1.

⁸⁷⁰ „Anyagilag nyomorogtam. Havi 24 forintot adott a plébános. (Nála lakott, háztartási munkát végzett.) Egyszer megkérdeztem, nem gondolja, hogy ez kevés? Válasz: Maga nővér, minék magának a pénz. Moziba nem jár. Divatolni nem illik. Abban az időben divatos felfogás volt több pap között, hogy a szerzetesek vegyék kegynek, ha befogadják őket.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Pócza M. Castilla nővér.

Idővel a betegápoló nővérek némelyike visszakerülhetett a kórházakba, és volt, akit a szerzetesrendek felosztásakor az egyik kórházból a másikba helyeztek, civil ruha viselésére kötelezve: „1950-ben az Irgalmasok kórházában működtem. Ebben az időben oszlatták fel a szerzetesrendeket, így innen egyik napról a másikra világi öltözetben irányítottak a mezőhegyesi kórházba a legsúlyosabb, gyógyíthatatlan betegek ápolására.”⁸⁷¹ A budapesti I. belklinikáról elbocsájtott nővér hosszasan kereste helyét a munka világában: „Pestre hívtak többen is. Jártam a kórházakat. A válasz: nővér kellene, de rá van írva az arcára, hogy ki volt. Elküldtek. Végül a zsidó-kórházba mentem. Ott örömmel fogadtak, hogy nekik éppen ilyen nővér kell. Nagyon szerettek, megbecsültek. De én is az agyongyötört, még az Auschwitz-ből magukkal hozott betegségben sínylődő öregeket. 13 évig voltam itt. Életem legszebb ideje.”⁸⁷² M. Domiciella nővér a győri kórházban helyezkedett el, először a belgyógyászaton, majd a csecsemőosztályon. Utóbbi helyen már könnyebben érezte magát, ám itt is került megalázó helyzetbe, olykor kegyetlenül bántak vele, majd vezető nővér lett: „Sőt mikor megtettek osztályvezető nővérné, mondtam, hogy nem vállalom, már az előbbi életemre vonatkozólag sem. Erre azt a választ kaptam. Igen ismerjük bölcs mondásait és az igazság szeretetét. Ez utóbbi, vagyis igazságszeretete miatt kéri minden nővér, hogy Ön legyen a vezetőjük. Így kénytelen voltam a vezetői állást elvállalni a nővérek kérelmére.”⁸⁷³

Munkalehetőséget jelentett a gyermekfelügyelet is. A többgyermekes leginkább városi nagycsaládok szívesen alkalmaztak egykori apácákat a háztartás vezetésére és a gyermekek nevelésére,⁸⁷⁴ így helyenként a polgári lakások cselédszobáit kitaszított szerzetesnővérek foglalták el. Egy-egy nővér számára a magánórák jelentettek menekülést a munkanélküliség világából. „Mentem munkát keresni. Egyik klinikán (azt hiszem, a II-es Belen) takarítói állást kerestem. Nem voltam alkalmas, mert apáca vagyok. És akkor mondták, ne keresgéljek én más állást, órákat adjak. Igen hamar lett 3-4-5 órám, tanítványaink gyerekeinek németet, hittant és angolt tanítottam. Az ismerősök révén lett annyi órám, hogy igen jól fenn tudtam tartani magam.”⁸⁷⁵ Nem igazán válogathattak a kitaszított nővérek a munkalehetőségek közül, így mindent vállalniuk kellett, azt is, amihez talán nem túl nagy tehetséggel rendelkeztek, ám a szerzetben megtanult önfegyelem és kitartás olykor meghozta a várt eredményeket. „Xenóbia ig. nővér a plébánián vette át a szakácsi teendőket, mivel nem voltak hozzátartozói, akik

⁸⁷¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Almária nővér.

⁸⁷² IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Lázár M. Cortonella nővér.

⁸⁷³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Horváth M. Domiciella nővér.

⁸⁷⁴ „Munka nélkül, segítség nélkül Budapestre mentem, hogy munkát keressek. A Verpeléti úton háztartás és gyermek mellé kaptam beosztást nov 30-ig.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Jakubecz M. Priszka nővér.

⁸⁷⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér.

befogadják. Bár még egy rántottát sem tudott elkészíteni, de vasakarattal elérte, hogy főztjével meg voltak elégedve.”⁸⁷⁶ A vidéki nővérek napszámosként is próbáltak elhelyezkedni vagy kisebb földeken gazdálkodtak, mint Mezőkövesden. Bár a jászárokszállási nővérek esete kivételes, hiszen működésüket a „lakosság és a köz óhajára” engedélyezték,⁸⁷⁷ így idővel óraadásból éltek, de kezdetben a napszámosok munkáját is elvállalták. „Ősszel mezőgazdasági napszámosok lettünk. Hívtak és mentünk: krumplit szedni, kukoricát törni és fosztani, napraforgót kiverni stb. Egyik tanyán pl. egy nagy közös tálból kellett ennünk a házbellekkel. Őrültünk, hogy volt mit enni. (...) Kaptunk munkadíj fejben egy malacot, annak is hordtuk az enni-valót. Bizony keserves időszak volt, kérges lett a tenyerünk, hólyagos az ujjaink.”⁸⁷⁸ Volt tehát, aki gyári munkásként, háztartásbeliként, ápolóként vagy egyházi alkalmazottként vagy éppen, ahogy az egyik legérdekesebb példa hozta villamoskalauzsként⁸⁷⁹ próbálta megkeresni mindennapi kenyerét.

A munkavállalás kérdésében a legmegnyugtatóbb megoldást sokak számára a Szolidaritás Háziipari Szövetkezet hozta. Az 1954 és 1997 között működő termelő és értékesítési szövetkezetet a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat hozta létre a munka nélkül maradt szerzetesek és szerzetesnők számára. A szövetkezet munkájába, mely női fehérmű, kötöttáru, egyházi ruhák, gyermekruhák, bőrkesztyűk előállítására specializálódott, exportra is termelt,⁸⁸⁰ és a háziipari szövetkezeti forma révén a vidékre szétszóródott nővérek és a szociális otthonok lakói is bekapcsolódhattak a munkába. Így, a legtöbb esetben a nyugdíjtól és kegydíjaktól megfosztott nővérek bedolgozóként orvosi, kórházi ellátáshoz juthattak, valamint az előljárók igazolása a korábbi rendtagságról elég volt ahhoz, hogy az illetőt felvegyék. A szövetkezet virágkorát a hetvenes években élte, Budapesten tíz, vidéken öt részleggel, illetve idővel sportegyesülete is lett a férfi, énekkara a női részlegnek.

⁸⁷⁶ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel. Visszaemlékezések. M. Genesia nővér

⁸⁷⁷ „Jött az államosítás. Átadtuk a felszerelést. Napszámba jártunk. Kérdezték: miért csináljuk ezt? A szülők nem tudták nézni, hogy fizikai munkát végzünk. A szülők maguk intézték, hogy helyben mi tanítsuk a gyerekeket zenére, németre gyorsírásra. A tanács összes adminisztrátorát mi tanítottuk gépírásra. (...) Jászárokszállás volt az egyetlen olyan hely Magyarországon, ahol megszakítás nélkül folytatódott a szerzetesi élet a szerzetesrendek feloszlása után is.” Jászvidék. 36. évf. (2000) 11. sz. 7.; NAGY XY, 10.

⁸⁷⁸ IMNNL 3/b doboz 23. tétel. Visszaemlékezések. Kertész M. Aura nővér

⁸⁷⁹ A martonvásári nővérek egyike Pesten busz-kalauz tanfolyamot kezdett el, így próbált megélni. IMNN Levéltár 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kutrovác M. Erlanda nővér

⁸⁸⁰ „Feljegyzés a Szolidaritás Háziipari Szövetkezettel kapcsolatban.” MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának iratai. [https://rakosliget.hu/solidaritasszovetkezet/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztyalyanak%20\(APO\)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztyalyanak%20\(APO\)%20iratai_1965.pdf](https://rakosliget.hu/solidaritasszovetkezet/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztyalyanak%20(APO)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztyalyanak%20(APO)%20iratai_1965.pdf)

(Letöltés ideje: 2023. 11. 17.) 1.

A Szolidaritás HTSZ már 1954 áprilisában objektum dossziéval rendelkezett, melyből megtudható, hogy az egykori fogadalmas szerzetesek, előjárói ajánlásra nyertek felvételt, kötelezve voltak előjáróik látogatására, és adakozásra az egyházi szolgálat javára.⁸⁸¹ A hatvanas években a Szolidaritásban működő rendi tevékenység témává vált az MSZMP Agitációs és Propaganda osztályán, ahol megállapították, hogy ez a legális lehetőség teljes egészében biztosítja a tagok számára a szerzetesi életforma fenntartását, a novíciusokat, tehát a rendi utánpótlást, egyházi szertartások, imaórák elvégzését, így a szövetkezet égisze alatt tömörülnek, és vallásos nézeteiket lényegében a gazdasági tevékenység révén terjesztik, rendi életük szinte legalizálva van.⁸⁸² Mindezt alátámasztja a mezőkövesdi Szolidaritás HTSZ vidéki konfekciós üzeme, ahol Nyikes M. Genesisia Megváltós nővér volt a részlegvezető. Időszaka alatt megvalósult a rendi élet sajátos formája: „*Ebédidőben minden nap az aktuális hetes közülük a Szentek Életéből olvasott fel, amíg a többiek ebédeltek. Imával kezdték és zárták a munkát.*”⁸⁸³

Bár az 1965-ből származó feljegyzés kapcsán javaslat született a Szolidaritás létszámának csökkentésére, a polgári személyek arányszámának növelésére, a gazdasági szerepvállalás csökkentésére és többek között a sorvasztásra, 1976 októberében az objektum dossziét lezárták, indokolva, hogy a szövetkezet már elveszítette egyházi jellegét.⁸⁸⁴

V.5 Zaklatások

1950 szeptemberétől 1989 végéig tartó mintegy négy évtizedes időszak során a pártállam kezdetben erőteljes, majd idővel enyhébb intenzitással figyelt a szétszórt szerzetesközösségek illegalitásban élő tagjaira. Az internálótáborokból szétzavart szerzeteseket az államvédelem továbbra is szemmel tartotta, a megbújásnak, illegális aknamunkának, az ellenséges propaganda terjesztésének feltételezése miatt az ÁVH körlevélben figyelmeztette a helyi kirendeltségeket a szétszórt szerzetesek megfigyelésére, külön felhívva a figyelmet a kiemelten veszélyes női szerzetesrendekre, köztük az Isteni Megváltó Leányaira.⁸⁸⁵ Az ötvenes évek elején a helyüket kereső nővérek emlékezéseiben állandó félelmet, zavart, élheterlenséget,

⁸⁸¹ FARKAS 2018, 129.

⁸⁸² „Feljegyzés a Solidaritás Háziipari Szövetkezettel kapcsolatban.” MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának iratai. [https://rakosliget.hu/solidaritas/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20\(APO\)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20\(APO\)%20iratai_1965.pdf](https://rakosliget.hu/solidaritas/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20(APO)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20(APO)%20iratai_1965.pdf) (Letöltés ideje: 2023. 11. 17.) 5-8.

⁸⁸³ Saját gyűjtés - Mezőkövesd - Papp Péterné Márton Margit (1958) – 2022.06.20.

⁸⁸⁴ FARKAS 2018, 130.

⁸⁸⁵ FARKAS 2018, 128-129.

létbizonytalanságot bemutató mindennapokat érzékelünk, a rendőrségi kihallgatásoknak kitett szerzetesnők⁸⁸⁶ fizikai bántalmazásokra is utalnak.

A már kiépült és ereje teljében levő kommunista rezsim erőszaka az ötvenes évek elején nemcsak a fővárosban, vagy nagyobb városokban, hanem a kisebb településeken is érezhetően drasztikussá vált a fedelet kereső, hajléktalan nővérek számára, így falvakba visszaérkező nővérek nem mindig volt maradása. Mindezt a Lövőre visszatért M. Vitusa nővér így írja le: *„Odahaza megrendüléssel fogadtak. Anyám félt, mi lesz! Vasárnap este gyűlés volt a pártban. A párttitkár kijelentette, hiába jött haza, innen is elvitetjük. Ha majd 5-6 gyereke lesz, visszajöhet. Hétfőn reggel az egész falu erről beszélt. Jött egy ismerős néni, akinek a veje éppen másnap ment vissza Pestre és biztosított, hogy ott lehetek náluk, úgysem tart soká ez a helyzet.*”⁸⁸⁷ Tullner M. Paula nővér a szétszórás után Kapuvárra került testvéréhez, a kezdeti idők nehézségeiről így ír: *„Azért nehezen, mert abban az időben határsáv volt. A rettegés állandó volt, mert megtörtént, hogy, a szülőktől is elrabolták apáca lányukat. Plébános testvéremnél is csak rettegés volt az élet, mert őt meg a békepapok akarták megnyerni maguknak. Sok zaklatás miatt sokat szenvedtünk. 3 évig nem taníthatott, meg egy fillér fizetést nem kapott.*”⁸⁸⁸ Mindezzel együtt előfordult olyan eset is, hogy a helyi közösség igyekezett támogatni, védelmezni nővéreit, így Martonvásáron a székesfehérvári hatóságok zaklatásainak kitett nővérek végül egy éjszaka a templom kórusán voltak kénytelenek aludni, ahol a helyi asszonyok őrizték őket.⁸⁸⁹ Az ötvenes évek elején tapasztalt drasztikus zaklatások kihatottak a család többi tagjára is, így aztán olykor jobbnak látták, hogy a többiek megkímélése érdekében odébbálljanak, máshol próbáljanak túlélni. *„Mikor a rendőr szüleim házában sem hagyott békémet elmenekültem Győrbe, egy úrasszonyhoz, ápoltam tudóbajos leányát, de nem sokáig, mert szüleim sem nyugodtak meg addig, amíg haza nem mentem.*”⁸⁹⁰ Más megfogalmazásban: *„Közben értünk jött Kiskunhalasról a sógorunk. Nem akartunk hazamenni, nehogy a rendőrség őket miattunk zaklassa. Így is történt, a rendőrség nem tűrte, hogy templomba jártunk. A zaklatások hosszú sora következett.*”⁸⁹¹ Noha a közvetlen családtagok is ki voltak téve a pártállam zaklatásainak, a visszatérő nővérek is viselték nemcsak a szerzetesi múltjuk miatti megkülönböztetést, hanem a saját családjuk sorsát,⁸⁹² „a kulákvilág terheit” is.⁸⁹³ Emellett a

⁸⁸⁶ RÓZSÁS NÉ KUBÁNYI 2014, 79.

⁸⁸⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Linter M. Vitusa nővér.

⁸⁸⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Tullner M. Paula nővér.

⁸⁸⁹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kutrovác M. Erlanda nővér.

⁸⁹⁰ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Beatrice nővér.

⁸⁹¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Károly M. Coelia nővér.

⁸⁹² KULICS – TÖLGYESI 1989, 238.

⁸⁹³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Németh M. Consulita nővér.

beszámolóik segítő szándékú, a megpróbáltatásokat is vállaló közegről is informálnak: „Akadtak ugyan jó emberek, akik e kivetettségünkön segíthettek volna szívesen, sőt örömmel, de személyük veszedelmet jelentett a család számára. A szerzetesekkel együtt őket is üldözték a hatóságok. Így aztán, aki egyet mégis befogadott közülünk, vállalnia kellett az elmarasztaló molesztálásokat és az ezzel járó nehézségeket.”⁸⁹⁴

Az erőszakos vallatásokhoz kapcsolódóan M. Benilda nővér visszaemlékezésében egy konkrét kihallgatás eseményeivel is találkozhatunk. A leírásból minden részlet nem derül ki pontosan. Egy jóakarátú édesapa (aki mellesleg szintén ávós a leírás alapján) figyelmeztette őt, hogy nővértársait megfigyelték, az állomáson le is fényképezték őket, amint vonatra szálltak. (Nem tudható milyen irányba, lehet, hogy Ausztria felé.) Eztán szó esik három kofferről, melyet világiaknál helyeztek el, és ezeket máshová kell vinni, nyilván, hogy biztonságban legyenek, másrészt, hogy más világiak lehetőleg ne keveredjenek az ügybe. Ezután a leírás így folytatódik: „Győrben szemvizsgálat után mentem az óvodásomat meglátogatni. Kelepcébe kerültem, mert más lakott már a lakáson, egy vad ávós fogadott, akitől megtudtam, hogy a mi jótevőnk disszidált. Ez azzal vádolt, hogy én tudok a dologról. Autóval elvitt az ávóra és ott folytatódott a tortúra, ami nagyon kegyetlen volt. Vagy 15-en is faggattak. (...) Hol a pénz? Hol az arany? A „nem tudom” feleletekre mindannyiszor gumibotos pofont kaptam. (...) Szemembe világítottak előről, hátulról, a legmagasabb árammal, aminek következményét szenvedem, mert alig látok. Egyik szememmel semmit, a másikkal alig. Ez a vallatás d.u. 4-től éjfél után fél 2-ig. A vallatás alatt is kaptam a gumibotos pofonokat. Azzal engedtek el, ha erről valakinek szólni merek, börtönbe kerülök.”⁸⁹⁵

A reakcióként beállított szétszórt szerzetesnők ellen felhozott vádak között megjelent a háborús uszítás, és agitáció vádja is,⁸⁹⁶ szervezkedés az államrend megdöntésére, politizálás a templomban, mint amivel a kulák családból származó M. Bellarmina nővért vádolták, aki aztán a csornai rendőrkapitányság „A kommunizmus nem ismer könyörületet, irgalmat” felirattal ellátott szobájában hosszas idegtépő kihallgatások, razziák, megaláztatások után megrendült egészséggel próbált lényegében túlélni.⁸⁹⁷ Mindezek mellett, azért találunk néhány

⁸⁹⁴ IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás – szétszóratás. Burian M. Lumina nővér visszaemlékezése 1.

⁸⁹⁵ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Bodza M. Benilda nővér.

⁸⁹⁶ „A bencések kitiltása után még egy darabig ott maradtak a nővérek Ágh Kálmán csepeli belvárosi plébános pártfogása alatt. Én adószedő voltam. Egy alkalommal letámadott egy asszony, elmondott háborús uszítónak, agitálónak stb. Annyira hatott rám, hogy sírva szaladtam be egy jótevőnk házába, hogy kisorsjam magamat. Más alkalommal az úttesten egy kerékpározó férfi állított meg, hogy igazoljam magamat. – Előbb ön igazolja magát, hogy joga van-e engem igazoltatni. Elővette pártkönyvét. Azután lehordott, hogy háborús uszító vagyok.” IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Pócza M. Castilla nővér.

⁸⁹⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Nagy M. Bellarmina nővér.

olyan megnyilatkozást is, amelyek arról számolnak be, hogy a hatóságokkal semmiféle kellemetlenségben nem volt része a nővéreknek,⁸⁹⁸ így zaklatásnak egyáltalán nem voltak kitéve.⁸⁹⁹ A forradalomhoz kapcsolódik a következő epizód, mely egy 1980-ban készült beszélgetés gépelt változata, melyet a háborús embermentésekről fentebb már megismert M. Viralda nővér mondhatott el. A megszólalók között megnevezik Márta nénit is, aki azonos lehet M. Archangela általános főnöknővel, noha eddigi ismereteink szerint valószínűbb, hogy ő ebben az időszakban Pilisligeten lakott. *„Itt laktunk mi Katóval ’56-ban a Fadrusz utcában. És az ottani házmester az tudta, hogy mi apácák vagyunk. Bár civilben jártunk. De minden áldott nap reggel átmentünk szembe a ciszter templomba, misére. Mindenki tudta ezt. Nem csináltunk belőle nagy titkot. Kérdezték: Nem féltek ti? A házmester talán beáruhat. – Mi nem félünk, ha ezért kell meghalni, meghalunk. Na és aztán eljött 56, rohant hozzánk a házmesterné. Tessék már valamit csinálni, az egész ház az uram ellen van, meg akarják ölni, mert hát előtte sok bajt csinált. Nekünk nem. Azt mondtuk, ne tessék félni, ha valami baj van, csak tessék szólni nekünk. Mi nem engedjük bántani. – Akkor is valóban, aki bajban van, azon igyekeztünk volna segíteni. Hát az az asszony olyan megkönnyebbülve ment el, hogy az nem igaz! Így aztán a házfelügyelő nagyon hálás volt és udvarias velünk. Nem számított kikicsda, aki bajban volt, azon segíteni kellett.”*⁹⁰⁰ A segítő szándékot, megbocsátó lelkületet tükröző vallomás igen beszédes, mint ahogy a legtöbb visszaemlékezés, bár ezzel együtt nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a típusú források egyoldalúan mutatják be az eseményeket, ezért érdemes további kontrollforrások után kutatni, hogy minél árnyaltabban láthassuk a szerzetesnők történetét. A zaklatások legintenzívebb szakaszának az ötvenes évek első felét, a forradalommal bezárólag tekinthetjük, amikor az aktív, rendszeres zaklatásoknak a rend bármelyik nővére minden bizonnyal ki lehetett téve. A hatvanas-hetvenes években⁹⁰¹ már nem volt mindez olyan szembeütően általános az emlékezések alapján, akkor jobbra a rendi vezetésre irányult a figyelem, hiszen a belügyben érzékelhető doktrinaváltás értelmében inkább az operatív eszközöket részesítette előnyben az állambiztonság.⁹⁰²

V.6 Egyéb eljárások

V.6.1 Cser Margit M. Margit és Eszterle Julianna M. Edit nővérek esete

A budai Szent Margit Intézet rendelkezett a második legnagyobb számú nővérközösséggel 1950 nyarán. Június 18-án, vasárnap délután Budán a nővérek körmeneten

⁸⁹⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Ondrucsek M. Cassilda nővér.

⁸⁹⁹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Meinrada nővér.

⁹⁰⁰ IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum. 19.

⁹⁰¹ A hatvanas évek zaklatásairól más rendekben: BÖGRE 2010, 67.

⁹⁰² BÁNKUTI 2010b, 112.; VÖRÖS 2010a, 138.

vettek részt, amelyet kirendelt fiatalokból álló csoport zavart meg, majd este, bár a ciszterciek üzentek, hogy készüljenek fel az éjszakai „támadásra,” a házfőnök, M. Margit anyja igyekezett nyugtatni övéit. Éjjel, fél 12 körül történt, hogy a leponyvázott teherautók megérkeztek az épülethez, és teherautókra tessékelve az ÁVO emberei a huszonnyolc nővért Mezőkövesdre szállították, ahová reggel hat óra körül érkeztek. Ehhez a transzporthoz érkezett még a pesti Collegium Marianum tíz nővére is. Itt néhány napon belül – valószínűsíthetően – a helyi jezsuita atyákkal kapcsolatba lépve, és minden bizonnyal javaslatukra Cser M. Margit nővér úgy döntött, hogy szélnek ereszti nővéreit.⁹⁰³ Ezt a helyi rendőrségen is bejelentette, ahol lényegében közömbösen vették tudomásul mindezt, noha később világossá vált, hogy szökésre kellett hangolniuk a közösséget, mivel a következő kitelepített csoportnak volt szüksége az épületre.⁹⁰⁴ A nővérek szétszéledtek, Cser M. Margit nővér és helyettese Eszterle M. Edit nővér is elhagyták Mezőkövesdet és Budapest felé vették útjukat. Az egykori Szent Imre úti rendház vezető nővérei egy budapesti lakosnál, özv. Ács Ferencnéél húzták meg magukat,⁹⁰⁵ hamis bejelentő lappal, tartva a kapcsolatot M. Archangela anyával. A szállásadó hölgy fia, Ács László az Uzsoki utcai kórház adjunktusa volt, és a Fásor Szanatóriumban került kapcsolatba a Megváltós Nővérszövetséggel. Ács doktor igyekezett segíteni a nővéreknek, és egyik kolléganőjének segítségével a francia követségen keresztül próbálták M. Archangela anyja segélykérő levelét kijuttatni az elzászi anyaházba, beszámolva a kitelepítettek embertelen körülményeiről. Az „apácák által nyugatra írt gyalázkodó levél” miatt dr. Ács László és vele együtt dr. Herglöz Jenő szintén orvos Cser M. Margittal együtt 1950. augusztus 9-én őrizetbe került.⁹⁰⁶ Az őrizetbe vétel éjszakáján Eszterle M. Edit nővér nem tartózkodott Ács Ferencné lakásán, így onnan először Cser M. Margitot hurcolták el. M. Edit nővér felment később a lakásra, ahol éppen házkutatást végző ÁVO-s tiszteket talált, akik aztán őt is autóba tessékelték, és az Andrássy út 60-ba szállították, ahol viszont látta M. Margit anyát rab állapotban, hajtűit, cipőfüzőjét elszedték tőle. A nővérek ezután a kistarcsai internáló táborba kerültek, ahol tizenhét hónapig tartották őket fogva, majd 1951. december 20-án szabadultak.⁹⁰⁷

⁹⁰³ ÁBTL – 3.1.9. V-050 5-6. Cser Mária Margit

⁹⁰⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 388.

⁹⁰⁵ ÁBTL O-12032 27.

⁹⁰⁶ ÁBTL O-12032 18-19.

⁹⁰⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér.; ÁBTL – 3.1.9. V-050/12.; Cser Mária Margit; ÁBTL – 3.1.9. V-050/14. Eszterle Julianna

V.6.2 A Lányi-ügy

V.6.2.1 Bevezetés

Az illegálitásba került Megváltós Nővérek történetében sajátos epizódot jelent az ún. Lányi-ügy, mely az 1956-os eseményekhez szorosan kapcsolható, és pontosabb megvilágításba helyezi a nővérközösség egyes tagjait, mind az egyházmegyei, mind a rendi előljárókhöz fűződő viszonyukat. A Lányi-ügy rendelkezésre álló hatalmas iratanyagából⁹⁰⁸ elsősorban a győri egyházmegye, és annak püspöke, Papp Kálmán, valamint a Magyar Katolikus Egyház és a Szentszék titkos kapcsolattartására vonatkozólag kaphatunk fontos adatokat.⁹⁰⁹ Mivel azonban ennek a titkos kapcsolattartásnak kulcsfigurája egy megváltós nővér, Rétháti Katalin⁹¹⁰ - rendi nevén M. Cecília – volt,⁹¹¹ feltárul az ő és más nővértársai illegálitásban megélt magatartása, az előljárók irányába tanúsított feltétlen engedelmissége és lojalitása.

A Lányi János kanonok nevével fémjelzett ügy - melynek több ezer oldalas vizsgálati anyaga elérhető a Budapest Főváros Levéltárának, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának bázisában – központi szereplője a fent említett Rétháti Katalin, illetve annak nővértársai, akik a szétszórásban is kisebb közösséget alkottak, és az ügyben Rétháti által érintetteké váltak, a bíróság bűnösnek találta őket, így letöltendő vagy felfüggesztett börtönbüntetést kaptak.

Lányi János kanonok lakásán 1957. július 16-án éjjel jelent meg a politikai rendőrség. Hetvenkét órára őrizetbe vették, majd közbiztonsági őrizetbe helyezték. 1957. november 26-án

⁹⁰⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725; ÁBTL 3.1.9. V-145725/1-7. Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) XXV_4_f Fővárosi Bíróság titkos ügykezelés alól kivont ügyek iratai 8076/1958. „Dr. Lányi János és társai” Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában hozzáférhetőlegesen kétezer oldalt tesz ki a Lányi János nevével fémjelzett vizsgálati anyag. A Budapest Fővárosi Levéltár több, mint másfél ezer oldalas iratanyagának oldalszámozása kapcsán a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a későbbi rendezés során kialakított oldalszámozást követtük.

⁹⁰⁹ PETES Róbert tanulmányában foglalkozott ezzel a témával. PETES 2016, 309-326. 2023-ban benyújtott doktori értekezése „A győri püspökség története 1956-1960, az egyházpolitika és az állambiztonság szempontjainak tükrében” címmel szintén jórészt erre az anyagra épül. https://btk.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/dhi/disszertacio/Petes-Robert-disszertacio.pdf?u=1c1T0h (Letöltés ideje: 2024. 04. 09.)

A Lányi-ügyet egy fejezetben dolgozza fel disszertációjában Kelemen Dávid. KELEMEN 2021, 203-206. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24033/kelemen-david-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2023.07.12.)

⁹¹⁰ Rétháti Katalin M. Cecília (Budapest, 1908 – Budapest, 1968): A budapesti születésű Rétháti Katalin polgári iskola, valamint gyors- és gépirői végzettség megszerzése után 1927-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai rendbe, ahol első fogadalmát 1933-ban tette, örökfogadalmát négy évvel később. Az alkalmazotti családból származó nővér apja, Rétháti Mihály mezőőrként dolgozott a főváros alkalmazásában. Tizen voltak testvérek, de 1957-ben már csak négyen éltek. A soproni intézetben tizennégy évet töltött, majd további kilenc évet a rend egyéb iskoláiban, így Budapesten, Jászárokszálláson és Érsekújváron. Sopronból hurcolták el 1950. június 19-én nővértársaival, majd a Fóton töltött hónapok után Budapestre tért vissza szüleihez, ahol varrással és földműveléssel foglalkozott. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 105-106.; ÁBTL 3.1.9. V-145725 176.; ÁBTL 3.1.9. V-145725 236-237.

⁹¹¹ Ebben a fejezetben a Rétháti-nővéreket nem szerzetesi, hanem polgári nevükön említjük.

a közbiztonsági őrizetet megszüntették, és ezzel együtt előzetes letartóztatására került sor.⁹¹² A vádak⁹¹³ között szerepelt a népi demokráciaellenes tevékenység, az ellenforradalmi követelések kidolgozása egy papi csoporttal, és találkozás disszidált papokkal, valamint súlyos terhelő adatok láttak napvilágot vele kapcsolatban egy másik ügy kapcsán, így devizarejtegetéssel is vádolták. Ezen kívül a győri püspökség egykori irodaigazgatójával – az akkor már a Pápai Magyar Intézet igazgatójával, Zágon József⁹¹⁴ kanonokkal – való titkos kapcsolattartása is felszínre került, melyet lelki leánya, Rétháti Katalin⁹¹⁵ révén bonyolított le. Rétháti Katalin volt az a Megváltós nővér, aki – saját vallomása szerint – Lányi János kanonok és Papp Kálmán győri püspök utasítására illegális határátlépést követett el, és négy alkalommal, 1956. november 2. és 1957. február 27. között Ausztriába ment, ahol különböző egyházi vezetőkkel vette fel a kapcsolatot.⁹¹⁶ Itt azonban feltétlen le kell szögeznünk, hogy a források alapján nem teljesen világos, hogy mennyiben történt ez a győri főpásztor és Lányi utasítására, és mennyiben a nővér saját kezdeményezésére. Rétháti a Megváltós Nővérek egyikeként az 1946 június 16-án felszentelt győri püspök, Papp Kálmán⁹¹⁷ közvetlen közelébe tartozott. Húga, Rétháti Mária a győri püspökség gépírónöje volt,⁹¹⁸ őt a győri püspök már a szétszóratást megelőzően maga mellé vette a püspökvárba, bár nővére állítása szerint többször kérte a szerzetesrendek feloszlata után, hogy engedje őt el, ezt mégsem tette meg.⁹¹⁹ A püspök bizalommal volt a Rétháti testvérek iránt, hiszen az idősebb nővért nemcsak ausztriai utakkal és ehhez kapcsolódó feladatokkal bízta meg, hanem sokkal többet várt hosszútávon a testvérpártól.

⁹¹² ÁBTL 3.1.9. V-145725 17.

⁹¹³ Az 1958. augusztus 30-án kelt vádirat szerint Lányit hűtlenség, tiltott határátlépés és annak előmozdítása és devizagazdálkodás, Rétháti Katalint hűtlenség, tiltott határátlépés, és devizagazdálkodás, Rétháti Máriát devizagazdálkodás, Milner Laurát tiltott határátlépés, Ráday Gizellát pedig deviza büntetés miatt vádolták. BFL XXV_4_f 8076/1958. 1055-1056.

⁹¹⁴ Zágon József (Agostyán, 1909 – Innsbruck, 1975.): Zágon Józsefet 1935-ben szentelték pappá. Soproni káplán, majd 1937-től győri püspöki titkár. 1938-ban teológiai doktori fokozatot szerzett, majd győri püspöki irodaigazgató. 1949-ben külföldre távozott. Rómában megszervezte a külföldi magyarok Actio Catholicáját. Ugyanitt Casa di San Stefano (Szent István Zarándokház) néven zarándokházat épített. Az Elvándorlás és Turizmus Pápai Bizottságának főtitkára. A Pápai Magyar Intézet régense 1964-ig. Protonotárius és a Sancta Maria Maggiore-bazilika kanonokja. Mindszenty József egyik kísérője volt 1971-ben, amikor a bíborosnak el kellett hagynia Magyarországot. 1975. augusztus 12-én hunyt el Innsbruckban. Zágon Józsefhez kapcsolódóan lásd: TOLNAY 1975, 256-262., NÉMETH 2012, 39-78.; NÉMETH 2020, 261-295.; NÉMETH 2023, 75-98.; FEJÉRDY 2009, 59-81.

⁹¹⁵ Az eset bemutatása kapcsán a nővéreket civil nevükön említjük.

⁹¹⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958.10.

⁹¹⁷ Papp Kálmán győri püspök működéséről lásd: BALOGH 2008. 65-102.; BALOGH 2011. 39-56.; SOÓS 2006. 115-122.; SOÓS 2017, 277-285.; KELEMEN 2021.

⁹¹⁸ Rétháti Mária (Budapest, 1910 – Budapest, 1980): Rétháti Mária 1935-ben tette le első fogadalmát a rendben, és adminisztratív feladatot látott el a rend Szent Margit Intézetében, majd 1946-tól a tartományházban, majd a győri püspökség irodájában. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink II. mappája 1975-1989. 193/a. (A győri Egyházmegyei Hatóságnál tisztviselőnyi minőségben volt alkalmazva. BFL XXV_4_f 8076/1958. 490.)

⁹¹⁹ ÁBTL 3.1.9 V-145725 237. Rétháti Mária „Fazekas Regina” fogdaügynöki jelentése szerint fontos szerepet töltött be a püspök mellett, hiszen közvetlen viselkedésével a püspökvárba beosztott állami megbízottat is meg tudta nyerni, így a püspököt minden megszerzett információról tájékoztatta. ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 52.

V.6.2.2 „1956 – Újraindulás?”

Réthy Katalin részletes vallomásai szerint az 1956-os év kezdetével az egyház előljárói, így Papp Kálmán is nagy reményekkel tekintett a jövőbe. A rehabilitációk, valamint a kormányzat és az egyház közötti tárgyalások következtében sokan úgy érezték, hogy komoly esély van egyes szerzetesi közösségek újjászervezésére. Grósz József érseknél⁹²⁰ többen előjegyzésbe kerültek – így a Megváltós Nővérek is, az esetleges újraindítás lehetőségével, valamint igyekeztek felmérni azokat az egykori szerzetesnőket, akik még tartják fogadalmukat.⁹²¹ Ehhez kapcsolódóan Réthy a következőkről vallott: „*Grósz érsek kinevezése után felkeresett a lakásomon Huszár Ilona – Bp. XI. Késmárki u 8. – volt szerzetesnő és bizalmasan közölte velem, hogy Flettner Angella⁹²² volt az első, aki elment Grósz érsekhez őt üdvözölni, és felajánlotta a volt » Isteni Megváltó Leányai « szerzetesrendjét arra a célra, hogy amennyiben sor került rá, hogy az állam több iskolát visszaadna egyházi kezelésbe a fenti rend tagjai az érsek úr rendelkezésére állnak. Huszár Ilona közölte azt is, hogy ezt magától Flettner Angellától⁹²³ tudja – 1950-ig Huszár Ilona Flettner titkárnője volt – valamint azt is, hogy Grósz érsek úr a felajánlást elfogadta, azt fel is jegyezte. Annak ellenére, hogy Huszár Ilona nem mondta, ez a közlés hallgatólagosan feltételezte, hogy én is rendelkezésükre fogok állni. Huszár kijelentette még, hogy úgy Flettner Angella mint más egyházi személyek igen örülnek a dolgok fejlődésének, melyek arra mutatnak, hogy az állam iskolákat fog visszaadni az államnak (sic!).⁹²⁴ (...)... készen kell lenni, mert bármikor jöhet egy olyan rendelkezés, hogy az állam visszaad iskolákat az egyháznak.*”⁹²⁵ A vallomás további részeiben szó esik arról, hogy a nővéreknek dönteniük kell az esetben, ha lehetőség nyílik rá, akkor visszatérnek-e a szerzetbe. Egy esetleges újramegzés alkalmával tudni kell az előljáróknak, hogy mire számíthatnak. Később Huszár ismét felkereste Réthyt, és megerősítette, hogy készen kell lenni, mivel bármikor visszakaphatnak iskolákat. Sőt az árvákkal foglalkozó Regőczy atya⁹²⁶ is kért már nővéreket

⁹²⁰ Grósz József kalocsai érsek elítélését követően több börtönt is megjárt, majd 1955 októberében Püspökszentlászlóra, majd november 1-jén Felsőpeténybe szállították. Fogva tartásának utolsó helye a Szolnok melletti tószegi plébánia volt. Czapik Gyula egri érsek halálával esélyessé vált Kalocsára történő visszatérése, így az 1956. május 12-én az Elnöki Tanácstól kegyelemben részesített érsek 19-én érkezett meg városába, az ezt követő napokban kereshette fel Flettner Grósz érseket. BALOGH – SZABÓ 2002.; KÁLMÁN 2011, 13-76.

⁹²¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725 238.

⁹²² Flettner Angella azonos Flettner Márta M. Archangela anyával, az általános főnöknővel.

⁹²³ Itt minden bizonnyal Flettner M. Archangela általános főnöknőre gondoltak.

⁹²⁴ Feltételezhetően itt egyházra gondol, elírás történhetett.

⁹²⁵ ÁBTL 3.1.9 V-145725/1 154.

⁹²⁶ Regőczy István (Látrány, 1915 – Budapest, 2013): római katolikus pap, címzetes prépost. Tízévesen meghívást kapott Flandriába Richard Vervacke kanonok karolta fel, 1943-ban Belgiumban szentelték pappá, és ebben az évben alapította meg első hazai gyermekotthonát Pesterzsébeten. 1947-ben Kisvácon „Sasfiókák” nevű gyermekotthonába több mint háromszáz hadiárvat fogadott be. 1949-ben államosították gyermekotthonát, majd letartóztatták, és Kistarcsán raboskodott négy évig. Idővel Pesterzsébeten ismét árvaházat nyitott. 1957-ben ismét

Flettner M. Archangélától.⁹²⁷A fenti szöveg árulkodó mondata szerint a rendi előjárók számoltak Rétháti visszatérésével az újraindulás esetén. Papp püspökkel Rétháti Katalin húga meglátogatásakor szokott találkozni, és egyre gyakoribb beszélgetések indultak közöttük a jövővel kapcsolatban, ebből viszont kiderült, hogy Rétháti mást fontolgatott. *„A rendházak visszaállításával kapcsolatban már 1956 májusában kezdett beszélgetést velem és hugommal Papp Kálmán győri püspök, amikor hugom meglátogatása végett Győrben voltam. Én és hugom is már korábban is kijelentettük Papp Kálmánnak, hogy amennyiben a feloszlatott szerzetesrendek ismét működhetnének nem mennénk vissza, ha a szabályzatokban nem hoznának változtatásokat.”*⁹²⁸ Rétháti vallomása szerint Papp Kálmán arról beszélt nekik, hogy szeretné, ha egy korszerű, de krisztusi lelkületű szerzetesi szabályzat-vázlatot állítanának össze. Mindezt azért, mert a főpásztor, mert bár a férfi szerzetesi közösségek működését nem helyeselte, de a nőit annál inkább, lényegében egy új közösség alapítóit látta bennük. Ezen a ponton Rétháti vallomásait érdemes óvatosan kezelni, vajon a megyéspüspök ténylegesen alapítónőket látott-e a Rétháti-nővérekben, vagy Rétháti Katalin szerette volna valójában, ha különleges karizmát tulajdonít neki a megyéspüspök. Rétháti Mária idővel sürgetőleg fordult nővérehez a szabályzat-tervezet kapcsán: *„A fenti megbeszélés után kb. egy hónappal Papp Kálmán a hugomtól, valamint a hugomon keresztül érdeklődött, hogy készítettünk-e már valamilyen szabályzat-vázlatot. Említette még Papp Kálmán azt is, hogy mi lennének az alapítói a szerzetesrendnek. Hugom mondta, hogy valamit ki kellene gondolni, mert a püspök úr nagyon szeretné, ha végrehajtanánk és ha nem teszünk semmit, még megharagszik. Azonban ebben az ügyben nem tettünk semmit. Ellenben Papp Kálmán kezdeményezésére vállalkoztam arra, hogy közreműködők árvaházak létesítésében. Ebben az ügyben többször beszéltem is Papp Kálmán püspök úrral.”*⁹²⁹ A püspök mindezt nyilatkozatban is megfogalmazta, Rétháti emlékezete szerint: *„egy praktikus, korszerű, időknek megfelelő kezdő szerzetesrend megalapozásához”* adott engedélyt, ennek elősegítése ügyén továbbá ahhoz, hogy leendő balatonfüredi árvaházukba öt-öt kicsi – három éven aluli – árvát örökbe fogadjanak.⁹³⁰ A szerzet tehát árva, és elhagyott gyermekeket fogadna és nevelne, illetve juttatna el megfelelő nevelőszülőkhöz. A megfogalmazásból kiderül, hogy sok gyermeket a *„kor roppant mérveket öltő elválásai, valamint a leányanyák, akik megtévedtségükben nem vetetnék el orvosilag a megindult*

letartóztatták, később 1964-ben ismét őrizetbe helyezték, 1970-ben ismét letartóztatták. Agostino Casaroli érsek közbenjárására 1972-ben szabadult.

⁹²⁷ BFL XXV_4_f 8076/1958. 359.

⁹²⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 390.

⁹²⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 390.; „Fazekas Regina” fogdaügynöki jelentése szerint a rendalapításra vonatkozó meghatalmazást Papp Kálmán írásba is adta. ÁBTL V/145725/2 51.

⁹³⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 464.

*életeket*⁹³¹ „adják,” akiket a korszerű rend befogadna. A többgyermekes szülők sem akarnak már sokszor újabb gyermeket vállalni, így emiatt gyakran elvetetik magzatukat, ezért is szükséges az árvaház, illetve az új rend megindítása. Papp Kálmánnak tehát Rétháti vallomása alapján komoly tervei lehettek vele és a testvérével. Ha a szerzetesrend indítása nem is valósulhatott meg, az első lépéseket az árvaház ügyében sikerült elindítani. Mindemellett azért merülhetett fel a szerzetesrend szabályzatának korszerűsítése, mert a több éves világi élet után a régi, szigorú feltételek mellett nem lehetett volna reálisan számítani a volt szerzetesekre, magyarázta Rétháti vallomásában.⁹³² A szabályzat-vázlat elkészítésével megbízott testvérpár nem mondhatott ellent az engedelmesség szellemében a győri püspöknek, Katalin később az illegális utak alkalmával is pontosan teljesítette a püspök által rábízott feladatokat. Ugyanakkor a rendi vezetés irányába mindezt az elköteleződést sokkal kevésbé látjuk erőteljesnek, sőt Rétháti későbbi vallomásaiban is a M. Archangela irányába mutatott lojalitása és kötődése eltörpült a püspökéhez képest. Az általános főnöknő neheztelését is érezni véli később, amiért nem közölte vele a püspöktől kapott ausztriai megbízatását.⁹³³

Flettner M. Archangelát 1957 januárjában kereste fel először Rétháti, amikor a burgenlandi püspök László István⁹³⁴ anyjának üdvözlétét adta át Budapesten, illetve a főnöknő kérdésére közölte, hogy a püspök megbízásából járt illegálisan Ausztriában a karitás és a népkonyhák ügyében, de magát az ügyet nem részletezte neki.⁹³⁵ 1957 májusában Rétháti Tschida M. Lucina⁹³⁶ egykori rendtársának átadott 20.000 Ft-ot, hogy azt továbbítsa M. Archangelának. Ez az összeg Rétháti ausztriai útjai során a kismartoni költségeinek fedezésére volt kiszámítva, ám az ottani főnöknő azt kérte Réthátitól, hogy ne fizesse ki neki, hanem adja át az általános főnöknőnek, M. Archangela anyának.⁹³⁷ Rétháti tehát nem maga vitte el az összeget, hanem rendtársát kérte erre. A pénz átvétele miatt Flettner végül bűncselekmény

⁹³¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 464-465.

⁹³² Az 1940-től érvényben lévő rendi szabályzatban minden bizonynal szükségessé váltak már a módosítások.

⁹³³ ÁBTL 3.1.9 V-145725/1 155.

⁹³⁴ Stefan László (László István) burgenlandi/kismartoni püspök (Pozsony,1913-Kismarton,1995): Magyar és horvát szülők gyermeke. Gimnáziumi tanulmányait Kismartonban végezte, majd teológiát a Bécsi Egyetemen hallgatott. 1936-ban szentelték pappá, 1939-ben a burgenlandi apostoli kormányzás titkára, 1956-ban szentelték püspökké, majd a XXIII. János által 1960-ban alapított burgenlandi egyházmegye első püspöke lett. Az 1956-os forradalom menekültjeinek igyekezett lelki és anyagi segítséget nyújtani. 1983-ig apostoli vizitátor, 1992-ben fogadta el II. János Pál a lemondását, 1995-ben hunyt el.

⁹³⁵ ÁBTL 3.1.9 V-145725/1 62.

⁹³⁶ Tschida Anna M. Lucina (Illmitz,1883 – Budapest,1974): A renden belül, mint ápolónő teljesített szolgálatot több helységben, így Szabadkán, Budapesten, Csornán, Baján. A fővárosban a Szent István kórházban volt főnöknő, ahol a novíciamesteri időszaka alatt nevelt fiatalokat is irányította. 1941-től általános tanácsosnő volt az anyaházban, működése alatt szorgalmazta a szerzet saját betegápolónőképzőjének megnyitását, melyre 1946-ban került sor. A szétszórhatást követően öt év után sikerült lakást szereznie Budapesten a Móricz Zsigmond körtéren, ahol találkozási pontot tudott kialakítani a fővárosi és vidéki nővéreknek egyaránt. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 144.

⁹³⁷ BFL XXV_4_f 8076/1958. 116.

részese lett, és Tschida M. Lucina is, amennyiben ismerte a pénz eredetét.⁹³⁸ Ebből a pénztárvételből alakult ki aztán egy újabb büntetőeljárás, melynek fővádlottja az általános főnöknő Flettner Márta M. Archangela lett. Rétháti vallomásai alapján úgy érzékelhető, hogy meglehetősen távolságtartó a rendi vezetéssel kapcsolatban, leírása alapján az általános főnöknővel kapcsolattartása inkább formálisnak mondható, a győri kanonokhoz, Lányi Jánoshoz azonban minden bizonnyal jobban kötődött.

V.6.2.3 Lányi János és a Megváltósok

Az ügy névadója Lányi (eredeti nevén Mendl) János már korábban szoros kapcsolatban állt a Megváltós Nővérek rendjével. Az ókörtvélyesi (Eltendorf) parasztcsaládból származó Lányit 1926-ban szentelték pappá, majd Sopronba helyezték káplánnak, és egy közel két éves budapesti Szent Imre Kollégiumban töltött prefektusi megbízatást leszámítva végig a „leghűségesebb városban” működött. 1933-tól a rend intézetében lett hittanár, miután hittudományi doktorátusát megszerezte. Lányi szoros kapcsolatba került ezek alatt az évek alatt a renddel. A fiatalon, szentség hírében elhunyt megváltós nővér Dobay Mária M. Etelka életrajzát is elkészítette, mely könyv formájában 1943-ban látott napvilágot Székely vér címmel.⁹³⁹ A háború alatt a városban maradt, valamint amikor Mindszenty és papjai sopronkőhidai rabságuk után háziőrizetüket a „jó nővérek gondviselésében”,⁹⁴⁰ a rendházban töltötték, Lányi volt a „probléma-felmérő és tolmácsoló az előjáró felé”,⁹⁴¹ tehát a főpap és kíséretének kéréseit közvetítette. Mindszenty sopronkőhidai fogsága alatt annak gyóntatója volt,⁹⁴² így egyesek szerint kanonoki kinevezését az ekkor kialakult jó kapcsolatnak köszönhető.

Lányi a hitoktatói feladatokat 1945. szeptember 1-ig vitte, egy ideig párhuzamosan lelkeszi feladataival,⁹⁴³ mivel 1945. március 1-jén a Megváltós Nővérek soproni anyaházának zárda-templomát ideiglenes lelkeszséggé nyilvánította Apor Vilmos győri püspök.⁹⁴⁴ A lelkeszi feladatok segítésére az általános főnöknőtől kért nővér-munkatársakat, akik segítettek a szociális munka elmélyítésében is.⁹⁴⁵ Lányit Rétháti Katalin vallomásában gyóntatójaként, lelki vezetőjeként nevezi meg, valamint elmondása szerint őt, mint irodai ügyeinek vezetőjét mindig

⁹³⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 122.

⁹³⁹ LÁNYI 1943.

⁹⁴⁰ MINDSZENTY 1988, 49.

⁹⁴¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 312.

⁹⁴² ÁBTL 3.1.9 V-145725/6. 360.

⁹⁴³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994. 327.

⁹⁴⁴ GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_197/1945 Idézi Ribai. IMNNL 3/b doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 326.

⁹⁴⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 326

bizalmas munkatársának tekintette.⁹⁴⁶A háborút követő inséges időkben a Lányi vezette lelkesység, így a soproni anyaház is igyekezett kivenni részét a szegénygondozásban. A lelkesz terveiben inségkonyha/népkonyha és napköziotthon szerepelt, melyhez épületet és személyzetet a rend biztosított. A terv meg is valósult, két és fél évig működött is a népkonyha, ahol naponta több száz ingyen ebédet osztottak ki.⁹⁴⁷ 1946-ban három fiú árvaházat is létesített, melyek közül feltételezhetően az egyik, Szentlélek Fiúárvaház néven szerepel a nővérek krónikájában,⁹⁴⁸ ám a sikeresen működő napközit és árvaházakat az államosításkor, 1948-ban⁹⁴⁹bezárták. Lányit 1952-ben helyezték át a Győr belvárosi plébániára, majd 1956-ban kanonok lett.

Papp Kálmán győri püspök 1956. október 25-én bízta meg Lányit a külföldről érkező segélyadományok koordinációjával.⁹⁵⁰ Rétháti ezekben az időkben azon nővérek csoportjához tartozhatott, akik szorosan kötődtek az atyához, korábban Lányi lelkesységének adminisztratív feladatait is ő vitte. A lelkesz már ekkor tapasztalatokat szerezhett a szociális feladatok megszervezésében, így ez is hozzájárult ahhoz, hogy Papp Kálmán püspök őt bízta meg a forradalom idején a segélyakció irányításával, ezen belül a népkonyhák felállításával.⁹⁵¹

Lányi 1946-ban beszélt arról Réthátinak, hogy az árvaházaknak anyagi támogatásra van szüksége. Rétháti vallomásában úgy nyilatkozott, hogy egy alkalommal a Budapestre tartó vonaton egy idős hölgy megkérte, hogy Amerikában tartózkodó fia számára adja fel a neki írt levelét. A nővér ekkor kapott az alkalmon, és a hölgy engedélyével a borítékba egy kérő levelet helyezett el, hogy az ismeretlen férfi juttassa el számára olyan amerikai személyek, szervezetek címeit, akiket felkereshetnek, hogy adományaikkal segítsék a soproni árvaházat. Így indult el egy láncolat, aminek eredményeképpen kétszázötven amerikai személytől kaptak

⁹⁴⁶ ÁBTL 3.1.9 V-145725 56. 1945 után Rétháti Katalin vezette Lányi plébániájának irodáját. ÁBTL 3.1.9 V-145725/6 157.

⁹⁴⁷ Lányi együtműködött a város szociálpolitikai osztályával, amin keresztül segítség érkezett a Népjóléti Minisztériumtól is a népkonyhák működtetésére. PETES 2023, 50.

⁹⁴⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 327.

⁹⁴⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 1137.

⁹⁵⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 266.; SOÓS 2006, 117.

⁹⁵¹ PETES 2016, 311.

adományokat.⁹⁵² Ezekről tudott Ribai M. Elma, és Soós M. Balduina⁹⁵³ akik 1958-ban Lányi plébániáján voltak, illetve Ráday M. Eligia⁹⁵⁴ és Millner M. Avellina⁹⁵⁵ a rendtagok közül.

Lányinak a nővérekhez fűződő erős kötődését mutatja egy epizód is az internálás kapcsán. 1950. június 18-án éjszaka hurcolták el a Megváltós Nővéreket a soproni anyaházból. Az egyik autóra Lányi atyát is feltessékelték, így nem kellett őt őrizni, ő sem riaszthatott senkit, és teljesen szabad tér maradt a nagyszámú megszállónak. Majd a város végén leszállították az autóról azzal, hogy már nincs rá szükség.⁹⁵⁶ A visszaemlékező nővérek egyike szerint Lányi ezt mondta, mikor leszállították: „*Kár, hogy nem lehetek együtt azokkal a bajban, akikkel a jóban együtt voltam.*”⁹⁵⁷ Mindemellett Rétháti vallomása alapján egy, a renden belül kialakult sajátos körre is figyelmesek lehetünk. Rétháti fogvatartása során - feltételezhetően ugyanúgy, mint Lányinál – nála is fogdaügynököt alkalmaztak. Az így elkészült beszámoló alapján Rétháti megfogalmazta, hogy Lányinak több lelki leánya volt a renden belül. A kongregáció elöljárói ezt nem nézték jó szemmel egy idő után, sőt az így kialakult „lányista” csoportot rendbontóknak tartották. „*Ennek következtében a Margit intézetből Lányi minden lelkilányát kihelyezték különböző helyekre.*”⁹⁵⁸ Ugyanitt említi Rétháti, hogy lelki lányait hasonló célra használta, mint őt és Mária hűgát, és, hogy elöljárója, Flettner M. Archangela általános főnöknő neheztelt, amiért nem jelezte felé, hogy milyen küldetéssel bízta meg őt a győri püspök. Nem is lehetünk bizonyosak abban, hogy Rétháti felvette volna-e egyáltalán elöljárójával a kapcsolatot, ha rajta múlik, hiszen őt csak 1956 decemberében kereste fel, azzal a szándékkal, hogy átadja László István burgenlandi püspök anyjának üdvözlését, a megbízatás részleteit viszont nem árulta el.⁹⁵⁹ Egyrészt elképzelhető, hogy Rétháti tartott attól, hogy mit szól majd az általános főnöknő az ő püspöktől kapott megbízatásához, mivel abban Lányi személye is előkerül, akivel kapcsolatban a rendi elöljárók némelyike fenntartásokkal viseltethetett, bár egyelőre adatok nem kerültek elő

⁹⁵² BFL XXV_4_f 8076/1958. 349.

⁹⁵³ Soós Anna M. Balduina (Rábakecöl,1919 – Sopron,1997): Első szerzetesi fogadalmát 1941-ben tette le. Győrben Lányi János plébániáján vezette a háztartást.

⁹⁵⁴ Ráday Gizella M. Eligia (Diósgyőr,1905 - Vác,1990): diósgyőri családból származott. Három ipariskolát végzett, és 1923-ban lépett be az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrendbe, ahol az ipariskolában tanított. 1950-től Rétháti Katalinénál dolgozott, mint háztartásbeli és a szőlőt művelte, Rétháti hívta magához. 1954-től a Szolidaritásban bedolgozó.

⁹⁵⁵ Millner Laura M. Avellina (Boldogasszony (Frauenkirchen),1891 – Pannonhalma, 1969): Értelmiségi családból származott, apja főjegyző volt. 1910-ben szerzett tanítónői diplomát, és ebben az évben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe. A szétszórás után rokonainál tartózkodott egy ideig, majd órákat adott Sopronban, majd Rétháti hívására 1957 elején hozzáköltözött. Nála házimunkát végzett, illetve a Szolidaritás részére bedolgozott.

⁹⁵⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 372.

⁹⁵⁷ IMNNL 3/b doboz 23. tétel. Visszaemlékezések. Hargitai M. Magna nővér.

⁹⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 88.

⁹⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725 284.

Flettner M. Archangéla és Lányi kapcsolatára vonatkozóan. Mindezt a feltételezést csak Rétháti fentebbi vallomására alapozhatjuk, így valóban csupán csak hipotézis.

Lányi 1952-től Győr-Belvárosban volt adminisztrátor 1957 júliusi letartóztatásáig. Lányit 1956. október 25-én hívták a győri püspökvárba, ahol Papp Kálmán győri püspök megbízta, hogy a jövőben az egyház keretein belül érkező segélyszállítmányokat fogadja, a segélyakciókat ő bonyolítsa. Ennek kapcsán hozta létre az egyházmegyei karitasz irodát.⁹⁶⁰ Ezekben a napokban egy hirtelen jött lehetőséget kihasználva Bécsbe utazott, hogy König érsekkel kapcsolatot vegyen fel, tájékoztassa a segélyakciók szervezéséről. A rövid találkozó megtörtént az érsekkel, Lányi a Pázmáneumba ment, ahol Zágón Józseffel is találkozott, aki rövid időre érkezett Bécsbe, illetve Győrbe,⁹⁶¹ majd Lányi 1956. november 2-án Mindszenty Józsefet kereste fel Budapesten, mivel a megérkező segélyszállítmányok elosztása országos szervezést igényelt, így a prímástól várt utasítást.⁹⁶²

V.6.2.4 Rétháti Katalin és a megbízatás

Rétháti Katalin 1956. november 1-jén érkezett Győrbe, húga Rétháti Mária látogatására. Ekkor kapta lényegében megbízatását Papp Kálmántól az ausztriai útra, és az azzal járó feladatokra.⁹⁶³ Rétháti az akkor ott tartózkodó, Zágonnal érkezett Nagy Vilmával tárgyalt Papp utasítására, aki a belgiumi katolikus karitasz képviselője volt, és igyekezett tőle anyagi támogatást szerezni. A bízató beszélgetés után referált püspökének, és vallomása szerint ekkor utasítást kapott az ausztriai útra. Rétháti Katalin Budapestről utazott Győrbe, ugyanis a fővárosban élt együtt egykori rendtársával Ráday M. Eligiával a Balatoni műút 855. szám alatt. Rétháti karakterét „nem álszent, egészséges gondolkodású, természetes, jó humorú, jóhiszemű, egyoldalúan naiv, vérbeli apácának” írják le, aki az egyházért szemrebbenés nélkül adná az életét.⁹⁶⁴ Rétháti Katalin és húga szoros kapcsolatban álltak egymással. Katalin szerint Mária őt követve választotta a szerzetesi hivatást: „A hugom pedig miattam lett szerzetesnő, mivel nagyon szeret engem és azt tette amit én.” Katalin minden bizonnyal gyakrabban tett látogatásokat Győrben, mint testvére Budapesten, különösen a téli időszakban a gazdálkodás nem foglalta le annyira, így november elején ismét hűgához érkezett. Ekkor közölte vele püspöke, hogy „az egyház javát szolgáló nagy jó érdekében” kell teljesítenie a megbízatást. „Hogy a megbízatást el kell vállalnom, az kötelességem, konkrétan nem fejtette ki, hanem az

⁹⁶⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 31-32.

⁹⁶¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 34.

⁹⁶² BFL XXV_4_f 8076/1958. 54.

⁹⁶³ ÁBTL 3.1.9. V-145725 242.

⁹⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 98.

helyett figyelmeztetett fogadalmamra, arra, hogy abban engedelmességet fogadtam a győri püspöknek. Hangoztatta, hogy megbízatásom az egyház javát szolgálja.”⁹⁶⁵

A megbízatás összetett feladatot jelentett. Elsősorban egyházi intézmények, felállítandó népkonyhák, karitasz-központ számára anyagi támogatást kellett kérni külföldi egyházi személyektől, szervezetektől. Mindezek mellett a feladatkör idővel bővült, és a nővéren keresztül jöttek-mentek üzenetek, pénzüsszegek hazai és külföldi egyházi személyek között. Rétháti, rendi nevén Cecília nővérként ezen a napon mutatták be Zágon Józsefnek, aki rövid időre érkezett Magyarországra. Zágon József 1949 januárjában disszidált, majd Rómában telepedett le, ahol a Pápai Magyar Intézet vezetője lett. Az intézmény a második világháborút követő szűk évtizedben a magyar katolikus egyházi emigráció egyik központjává vált.⁹⁶⁶ Zágonnal már első útja alkalmával összeköttetésbe került Rétháti, majd rajta keresztül juttatott fontos információkat és pénzt többek között Lányi kanonoknak. Az egykori irodaigazgató irányába nagy bizalommal volt Papp Kálmán, már az elején kijelentette Réthátinak, hogy amint kiérkezik Ausztriába, őt feltétlen keresse fel, mert ha vele tud beszélni *„nagyobb segítség, mintha bárhová is írna.*”⁹⁶⁷

Papp Kálmán tehát 1956. november 1-jén bízta meg a nővért a titkos küldetéssel, melyet az feltétel nélkül elvállalt, és a rendi szellem értelmében engedelmesen teljesített. A küldetés nem volt veszélytelen. Réthátinak illegálisan át kellett lépnie az osztrák-magyar határt annak érdekében, hogy üzenetet közvetítsen külföldi egyházi előjáróknak, és pénzt hozzon át többek között népkonyhák felállítására. A későbbiekben Zágon Józsefet fel kellett keresnie Rómában, hogy elsajátítsa tőle a sajátos titkosírást, mely elfogatásáig rejtett kapcsolattartás lehetőségét biztosította a Magyar Katolikus Egyház és a Szentszék között. Erre a feladatra kétségkívül egy rendkívül megbízható személyt kellett kijelölni, olyat, aki az egyház, ezen belül a győri püspök irányába feltétlen engedelmességgel tartozott.

Ezen a ponton ismét elgondolkodtató tényekkel szembesülhetünk. Egyrészt a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásával az államhatalom lényegében felszámolta a rendi közösségi életet, a felszín alatt azonban ennek szöges ellentéte érzékelhető. A peranyagban egyértelműen megfogalmazásra került: *„...a világi életben eltöltött 8 esztendő alatt is változatlanul tartották magukat szerzetesi fogadalmukhoz. Ezt a feladatot is úgy tekintették, hogy „az egyház érdekében” feltétlen engedelmisséggel tartoznak megbízatásuk maradéktalan végrehajtásánál. Bár az egyházi szerzetesrendeket az állam feloszlatta, mégis a*

⁹⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725 242.

⁹⁶⁶ PETES 2016, 312.

⁹⁶⁷ BFL XXV_4_f 8076/1958. 199.

szervesrendekhez tartozó tagok úgy érezték, továbbra is beszámolási és engedelmisségi kötelezettséggel tartoznak volt előjáróikkal szemben.”⁹⁶⁸ Az engedelmisség kérdése többször előkerül a vallomások során. Az előjárótól érkező szigorú felszólítások az engedelmisségre Rétháti Máriában a nővéreért érzett egyre növekvő aggodalmat is el kellett, hogy nyomják: „Állandóan emlegette, hogy mennyire szeretne velem jönni, mert félt, hogy bajom lesz az uton. Még ezen a napon is mondta, hogy a püspök urtól már nem is meri kérni, mert azt mondta neki, hogy engedelmeskedjen.”⁹⁶⁹ A feladatra egy, az állambiztonságiak számára kevésbé ismert, de Győrhez és a püspökséghez kötődő, megbízható személyre volt szükség. A Megváltós Nővérek rendje bár nem esett ki a szétszórás után sem az államhatalom látószögéből, de ekkor a közel ezer illegalitásban élő nővér mindegyikét nem tudták figyelemmel kísérni, hiszen elsősorban a rendi vezetésre koncentráltak. Rétháti ebből a szempontból megfelelő választás lehetett, húga révén a püspök könnyen elérhette, illetve könnyen elmozdítható volt, ám nem tartozott a püspökség alkalmazottai közé.⁹⁷⁰ Nyilván Máriát nem bízhatta meg ezzel a feladattal, hiszen szükség volt rá a püspökségen, másrészt elfogatás esetén egyértelmű, hogy kompromittálta volna őt.⁹⁷¹ Papp Kálmán bizalmát Rétháti felé többször hangsúlyozta, az üres levélpapírok átadásakor is. A püspök aláírásával és pecsétjével ellátott üres levélpapírokat adott át a nővéreknél azzal, hogy írjon nevében leveleket a belga püspöki karnak, a burgenlandi karitást vezető plébánosnak, a burgenlandi püspöknek adománykérő célzattal. A levélpapírok átadásakor elmondta, hogy ez jobb megoldás, mintha ő Magyarországról küldené a leveleket, mivel ez kifejezetten veszélyes lehet, bár lelkére kötötte, hogy a leveleket okosan fogalmazza meg, politikai témát ne érintsen, hiszen ha illetéktelen kezekbe kerülne, akkor neki abból komoly kellemetlensége származhat,⁹⁷² továbbá azt végképp ne mondja senkinek, hogy a „dollárkérdésről”⁹⁷³ tud. Rétháti természetesen teljesítette a feladatot, a papírok átvételekor Papp hangsúlyozta, hogy jobban megbízik benne, mint saját titkárában, hiszen annak sosem adott aláírt, lepecsételt üres papírokat. Majd pénzt is bízott rá, és elmondta, tudja „*hogy azzal nem élek vissza annak alapján, hogy a volt „Isteni Megváltó Leányai” szerzetesrend tagja vagyok és fogadalmamat megtartom, mivel szegénységi fogadalmat is tettem.*”⁹⁷⁴ Lányi, akit maga Zágon ajánlott segédpüspöknek rövid győri tartózkodása idején⁹⁷⁵ az egyetlen személy

⁹⁶⁸ ÁBTL 3.1.9 V-145725 313.

⁹⁶⁹ ÁBTL 3.1.9 V-145725 249.

⁹⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V 145725/3 166.

⁹⁷¹ ÁBTL 3.1.9 V-145725 249.

⁹⁷² BFL XXV_4_f 8076/1958. 193.

⁹⁷³ „Dollárkérdés” alatt az illegálisan Magyarországra hozott valutát értette. BFL XXV_4_f 8076/1958. 194.

⁹⁷⁴ ÁBTL 3.1.9 V-145725 248.

⁹⁷⁵ Papp Kálmán győri püspök naplóbejegyzését idézi PETES 2016, 313.

volt, akinek tudtára adhatta Rétháti a püspöktől kapott küldetését, így Mária húgával együtt ekkor négyen tudtak a titkos küldetésről. Az első út után hazatérve 1956. november 13. után Rétháti húgával pár napra Budapestre ment megbízásait teljesíteni, ekkor beszélt egykori rendtársának Ráday M. Eligiának a titkos küldetésről, de lelkére kötötte, hogy senkinek se beszéljen erről.⁹⁷⁶ Lányi maga is adott lepecsételt aláírt üres levélpapírokat, sőt aláírása pecsétjét is átadta.

Az első út alkalmával Rétháti Sopronnál akart átszökni a határon, de Lányinak erről más volt az elképzelése. A kanonok ragaszkodott ahhoz, hogy Kapuvárnál lépjen át, ahol egy általa ismert tanító-házaspár segíteni fog neki a szökésnél.⁹⁷⁷ Rétháti ellenkezett, ekkor Lányi az engedelmességgel érvelt. Rétháti bevallása szerint ő a '30-as években Lányinak örök engedelmisségi fogadalmat tett, mert csak így vállalta el, hogy lelki vezetője legyen. A vallomásban a „*ha vak engedelmisséget fogadok neki*” kifejezést használja. Végül aztán a határátlépést illetően sem ellenkezett tovább, hanem engedelmeskedett.⁹⁷⁸ A jelenetet Rétháti elég érzékletesen adja elő kihallgatóinak. Szóhasználatából sejthető, hogy érzékeltetni akarja, miszerint az őt kötő engedelmisségi fogadalom miatt kiszolgáltatott helyzetbe került, és lényegében tehetetlen volt. Ezzel magyarázta aztán Rétháti a Lányival történt szembesítése után, hogy ő mond igazat, nem az atya, hiszen ő a huszonhárom éves szerzetesi időszaka alatt mindvégig engedelmisségre volt kötelezve, tehát Lányi vallomásával ellentétben kezdeményező az ügyben nem is lehetett, és kifejezetten furcsállotta, hogy a pap nem mond igazat a kihallgatáskor.⁹⁷⁹

Rétháti szerint húga, Mária a vallomástételekor – a püspök iránt érzett túlzottan gyengéd szeretetének következtében – a főpap irányító szerepét az ügyben teljesen kihagyta, és helyébe Katalint és saját magát helyezte, azért, hogy előjáróját védje, hiszen ő neki tartozik feltétlen engedelmisséggel, mint ahogy Katalin Lányinak.⁹⁸⁰ Rétháti Mária egyébként vallomásában erősen terelte a gyanút Lányira, mondván, „*hiszen Lányi volt az, akinek legnagyobb szüksége*

⁹⁷⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 232.

⁹⁷⁷ A tanító felesége soproni zárdanővendék volt, Lányi tanítványa. Férjhezmenetele után levelezett Lányival, a leveleket Lányi Réthátival válaszoltatta meg. 1953-ban Lányi Réthátival kerestette a házaspár számára egy örökbefogadható gyermeket, amit teljesített is a nővér, és ennek köszönhetően ebben az évben kislányt fogadott örökbe a házaspár. Talán összefüggésbe hozható ezzel, hogy Ribai M. Elma az elhunyt nővérekről készített nekrológjaiban Réthátiról a következőket írja: „Közeli rokonsága köréből sikeresen szerzett egy elárvult gyermeknek örökbefogadókat. Ez annyira fellelkesítette, hogy utánajárását, fáradságot nem sajnálva szinte merészen próbálkozott hasonló jócselekedetekkel, mégpedig zömmel szerencsés eredménnyel. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 105.

⁹⁷⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 199.

⁹⁷⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 655.

⁹⁸⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 656.

volt Rétháti Katalin külföldi útjaira.”⁹⁸¹ mivel így szerezte be a forrást a népkonyhákra, és fájlalta, hogy a pap mindent nővéreére hárított. Máriát minden bizonnyal megdöbbenetette az a tény, hogy, ha Lányi tisztában van vele, hogy a püspökre nem vallhat terhelően – márpedig ezt mindannyian tudták, hiszen ha Papp Kálmánt meghurcolják, az hatalmas presztízsveszteség az egyháznak – akkor miért nem vállalta magára az egészet, és miért nővéreére vallott, és állította be őt az ügy egyedüli kitervelőjének.

V.6.2.5 A feladat teljesítése

Ahhoz, hogy a határátlépések viszonylag zökkenőmentesek legyenek, hogy a kapcsolatfelvételek kialakuljanak, az információk eljussanak a címzettekhez és, hogy mindez időben történjen, szükség volt Rétháti rátermettségére és elszántságára. Fáradhatatlanul és energikusan teljesítette útjait, és megfelelően mérte fel a körülményeket a határ átlépésekor is, a nagyobb incidenst sikerült elkerülnie. Memóriájából pontosan elő tudta hívni azoknak a leveleknek a szövegét, melyet megbízatása szerint meg kellett fogalmaznia a győri püspök nevében a külföldi köröknek. Réthátit egyedül jelölte ki a püspök, ugyanakkor idővel rendtársai is érintőlegesen belekerültek vagy belesodródtek az ügybe. Először húga, aztán lakótársa Ráday M. Eligia, és a kísérő Millner M. Avellina. Ez alátámasztja azt a tényt, hogy a rendtagok egy része – hiszen minden rendtag élettörténetét ebben a pillanatban nem tudjuk feltárni – összekötetésben éltek egymással, és számíthattak egymásra. Mindemelllett a rend kismartoni háza szintén segítette Réthátit a küldetés teljesítésében, ahogy megfogalmazta: „*mindent megadtak, amit kértem.*”⁹⁸²

Papp Kálmán és Lányi elsőként népkonyhákat akart felállítani Sopronban és Győrben, majd utóbbi helyen karitasz-központot. A népkonyhák lényegében a forradalom alatt sztrájkoló gyári munkások ellátását voltak hivatottak elősegíteni, mivel ezekben az időkben fizetésük egy részét kapták csak kézhez, köztük számtalan nagycsaládosnak jelentett segítséget a napi ingyen ebéd.⁹⁸³ Rétháti első útja alkalmával már hozott át pénzt, magyar forintot, melyet a Pázmáneum igazgatójától, Lepold Antaltól⁹⁸⁴ kapott a püspök által meghatározott célokra. Lelkesen újságolta ezt annak a házaspárnak, akiknél megszállt Kapuváron a visszaérkezéskor.

⁹⁸¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 705.

⁹⁸² ÁBTL 3.1.9 V-145725 252.

⁹⁸³ ÁBTL 3.1.9 V-145725 280.

⁹⁸⁴ Lepold Antal (Szentfülöp, 1880 – Bécs, 1971): kanonok, művészettörténész. A kalocsai jezsuita gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten tanult és 1904-ben szentelték pappá Kalocsán. Csernoch János esztergomi érsek mellett titkár és irodai igazgató. IV. Károly koronázásán szertartásmester, majd a trianoni béke delegációban az egyházi ügyek szakértője. 1929-től az érseki könyvtár, a főkapitányi levéltár és a Keresztény Múzeum előljárója, jelentősen kivette részét az 1938-as Szent István emlékévi szervezésében. 1946-71-ig a Pázmáneum rektora. GIANNONE 1971, 272-274.

”Mondtam, hogy Papp Kálmán és dr. Lányi örülni fog, hogy az utam eredménnyel járt.”⁹⁸⁵ Rétháti szavaiban kötelességteljesítésének eredményessége kerül napvilágra, erősíti magában és hallgatóiban azt a képet, hogy az engedelmes nővére előjárói számíthatnak. Lányi maga is elismerte Rétháti eredményességét, miután hazatért második útjáról: „mert attól kezdve waggonszámra (sic!) kaptuk Ausztriából a különböző ruhanemüket és élelmiszert tartalmazó adományokat.”⁹⁸⁶ A második illegális útra 1956. november 21-én került sor. Réthátit püspöke ismét segélykérés okán indította útnak, rábízva legalább húsz ív aláírásával és pecsétjével ellátott levélpapírt, melyeken meghatározott előjáróknak kellett levelet írnia Papp Kálmán nevében. A pecséttel kapcsolatban nagyon erőteljesen felhívta a figyelmet, hogy csak Zágon kezébe adhatja azt.⁹⁸⁷ A levelek címzettjei között szerepelt Franz König,⁹⁸⁸ Bécs érseke, Samuel Strich,⁹⁸⁹ Chicago érseke.⁹⁹⁰ Az útra a püspök engedélyével, ezáltal Lányi hozzájárulását is megkapva elkísérhette őt Millner M. Avellina, egykori rendtársa is. A Könignek írt levelet személyesen nem tudta átadni, így azt annak titkárságán hagyta, melyben kérte a külföldi egyházi segítséget, utalva arra, hogy László István burgenlandi püspök is tud a dolgról.⁹⁹¹

1956. december 6-án indult el harmadszor Rétháti Katalin Ausztria felé, most is Millner M. Avellia kíséretében. Ekkor is az volt a feladata, hogy minél több helyről tudjon támogatást szerezni a karitasz céljaira, többek között a püspök nevében megírt levelek segítségével.⁹⁹² Az 1957. januári negyedik út alkalmával újabb segélyeket kellett Réthátinak kijárnia elsősorban László István burgenlandi püspöknél. Emellett a negyedik út némileg sajátosra sikerült. Zágon József telefonon utasította Réthátit, hogy Rómába kell mennie, aki 1957. február 5-én el is

⁹⁸⁵ ÁBTL 3.1.9 V-145725 266.

⁹⁸⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 44.

⁹⁸⁷ „Cecilke, ezt a pecsétet csak személyesen Josef kezébe adni, senki másnak ki nem adni, mert egy püspöki pecsét nagyon komoly dolog és csak baj származna belőle. Azonban Zágon kezébe nyugodtan adom, ismerem őt, tudom, hogy csak a Jó Isten dicsőségére használja, arra amire kéri és nem másra.” BFL XXV_4_f 8076/1958. 233.

⁹⁸⁸ Franz König (Rabenstein, 1905 – Bécs, 2004): 1927 és 1933 között a Pápai Német-Magyar Kollégium növendéke, tanulmányait a római Gergely Egyetemen és a Pápai Biblikus Intézetben végezte. 1933-ban szentelték pappá, majd visszatért Ausztriába. Tanult a franciaországi Lille egyetemén, illetve orientalisztikai ismereteit is igyekezett mélyíteni Bécsben. Ószövetségi bibliatudomány professzora, illetve erkölcstan professzor Salzburgban 1952-ben szentelték Sankt Pöltenben püspökké, 1956-ban lett Bécs érseke, majd két év múlva bíboros. 1956-ban igyekezett segíteni a magyarországi menekülteket, Mindszenty bíborossal személyes kapcsolatot ápolt, igyekezett közvetíteni közte és a Vatikán között. Aktív résztvevője volt a II. vatikáni zsinatnak, majd 1980-ban vonult vissza, 2004-ben álmában érte a halál. PALLAGI 2010, 93-112.

⁹⁸⁹ Samuel Alphonsius Strich (Nashville, 1887 – Róma, 1958): Chicago érseke, 1946-tól bíboros, 1958 márciusától a Hitterjesztés Szent Kongregációjának pro-prefektusaként szolgált. Szülei írországi bevándorlók. Tanulmányait Ohio államban végezte, majd Rómába ment tanulni. Filozófiából, teológiából doktorált, 1910-ben szentelték pappá a lateráni bazilikában rendkívül fiatalon, huszonkét évesen pápai engedéllyel. Személyes barátságot kötött Eugenio Pacellivel, a későbbi XII. Pius pápával. Az Egyesült Államokba visszatérve az Ohio állambeli Toledo püspöke, majd Milwaukee érseke, 1939-től Chicago érseke haláláig 1958-ig.

⁹⁹⁰ ÁBTL 3.1.9 V-145725 282.

⁹⁹¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 243.

⁹⁹² ÁBTL 3.1.9 V-145725 283.

indult szerzetesi társával.⁹⁹³ A kismartoni rendfőnöknő ellátta őt és Millnert megfelelő úti okmányokkal és szerzetesi ruhával, majd Ausztriából Svájcra keresztül Rómába utaztak. Ekkor adta át Zágónak a Győrből elhozott egyik (a hatóságok elől eltitkolt) püspöki pecsétet, valamint ekkor tanította meg a vizelettel történő titkosírással.⁹⁹⁴ A titkosírás elsajátítása azért volt indokolt, mert Zágón úgy érezte, hogy a határátlépés egyre nehezebbé fog válni, így Papp és Lányi nem fogja tudni Rétháti keresztül tartani a kapcsolatot vele, illetve a Szentszékkal.⁹⁹⁵ Rétháti pontosan közölte vallomásaiban hogyan kell a titkosírást kivitelezni, amellyel összesen öt alkalommal írt levelet.⁹⁹⁶ Hazatértekor jelentkezett püspökénél, aki időközben érezhetően bizonytalanná vált a magyarországi események kedvezőtlen alakulása miatt,⁹⁹⁷ és neheztelést fejezte ki Rétháti némely cselekedetével kapcsolatban. Így például az egyházi főméltóságoknak írt levelekben a magyarországi viszonyokkal kapcsolatban a sztrájk szó használata miatt, utalva arra, hogy ő ilyet nem mondott. Valamint rosszállását fejezte ki, hogy hazahozta a kint kapott külföldi valutát: 6000+400 dollárt, 55.871 osztrák shillinget, 100 belga frankot és 100 német márkát. Szerinte ezt nem szabadott volna áthozni, a Nemzeti Bankon keresztül lehetett volna intézkedni annak felhasználásáról. Réthátira bízta, hogy mi legyen a pénzzel, valamint azt sem engedte tulajdonképpen részletesen elmondani, hogy Zágón megtanította a titkosírással.⁹⁹⁸ Ami a pénzt illeti, valójában Papp Kálmán maga figyelmeztette Réthátit még az első útja alkalmával, hogy igyekezzen inkább külföldi valutát szerezni, hiszen a forint elértéktelenedése várható. Az idő haladtával és a politikai helyzet bizonytalanná válásával Papp Kálmánt is komoly aggodalom töltötte el. A forradalom leverését követően világossá vált, hogy a nagyívű tervek nem válhatnak valóra, sőt az is, hogy Rétháti illegális útjai komolyan veszélyeztethetik őt is. Papp nem tárta fel világosan a megváltozott helyzetet Rétháti előtt, elzárkózott, sőt talán neheztelt is a nővére a feltételezett gondatlanság miatt. A harmadik útról történő visszatérés alkalmával - Rétháti magyarázata szerint, mivel Papp már látta, hogy a forradalom nem győz – valutáról már hallani sem akart, és kijelentette, hogy őt csak legális dolgok érdeklik, amikor a nővér ismertetni próbálta, hogy Zágón mennyi valutát küldött vele.⁹⁹⁹ Míg a küldetés elején a nyitott, bizakodó püspök Cecilkének szólítja Réthátit, a

⁹⁹³ BFL XXV_4_f 8076/1958. 292.

⁹⁹⁴ A titkosírás lényege, hogy vizelettel írják a levél korábban tintával megírt sorai közé a titkos üzenetet. A vizeletet a papír beissza, így nem látható, majd a papírt át kell vasalni, és láthatóvá válik a szöveg. Lehetőség szerint tompa hegyű tollal kell írni, a száradást gyorsítani nem szabad, férfi vizelet a legalkalmasabb a műveletre. ÁBTL 3.1.9 V-145725 285.

⁹⁹⁵ BFL XXV_4_f 8076/1958. 255.

⁹⁹⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 259.

⁹⁹⁷ A püspök naplójában a november 4-i bejegyzésében szomorú hagulatot írt le, és este teljes csendet a városban. Rádióhallgatás után ennyit jegyzett fel: „Európa felháborodása.” SOÓS 2006, 121.

⁹⁹⁸ ÁBTL 3.1.9 V-145725 287.

⁹⁹⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 271.

harmadik, negyedik útról hazaérkező nővérrel kimért, tartózkodó, ideges. Világos, hogy Papp félt az esetleges következményektől, ha az ügy kitudódik, ám a nővért nem avatta be félelmeibe, még azért sem, hogy ha a lebukás valóban bekövetkezik, akkor mi legyen a stratégia. Ez elég kifejező, amelyből még egyértelműbbé válik Rétháti alárendelt szerepe, hiszen nem készítette fel a nővért a várható következményekre, nem beszélte át még csak nagy vonalakban sem a kialakult helyzetet, hogy világos legyen az ő számára is, egyrészt mi várhat rá, másrészt ezzel hosszú távon akár saját helyzetét is javítani tudta volna. Ebben a pillanatban úgy tűnik, esély sincs arra, hogy a püspök, Lányi és a Rétháti-nővérek közösen átbeszéljék a helyzetet és összehangolt stratégiát alakítsanak ki. Erre minden valószínűség szerint a püspök részéről nem volt indíttatás, s ehhez erősen hozzájárulhatott a kialakult félelem és bizonytalanság, és az alá-fölérendeltség, miszerint a nővérekkel nem akart már minden fontos tényt és információt megosztani, leginkább csak a munkát befejeztetni.

V.6.2.6 *Az ingatlanok*

A kezdetekkor azonban Papp Kálmán komoly tervezetet ismertetett a Rétháti-nővérekkel. A győri püspökség vezetőjének elképzelése szerint jelentős intézményalapításokra kellett sort keríteni, miszerint papi otthont, szeretetházat, lelkigyakorlatos házat, árvaházat, templomot Sopronban, emellett Győrben szintén árvaházat valamint zárdát, Balatonfüreden papi és püspöki üdülőt, a nyaralók számára templomot, árvaházat a szabadságharc árváinak, Budapesten valláserkölcsei témájú filmeket és darabokat bemutató „fehér” mozi és színházat, továbbá könyvtárakat, nyomdákat, könyvesboltokat kellett volna létesíteni.¹⁰⁰⁰ A nagy volumenű terv egy részének realizálásából a Rétháti-testvérek ki is vették részüket, így komoly energiát fektettek a balatonfüredi építkezésbe, sőt nemcsak energiát, hanem annál sokkal többet, hiszen a vállalkozás a nevük alatt futott.

Az első ingatlant, 1956 őszén a balatonfüredi Horváth Mihály utcában vásárolták, mely egy házhelyet és egy később hozzá vásárolt kertet jelentett.¹⁰⁰¹ Itt kezdtek először építkezni árvaház és egyben püspöki üdülő céljaira. Az építkezést Papp Kálmán ajánlására egy győri lakos, dr. Ágoston László gyermekgyógyász nevére kezdték el, amit egy bizonyos Bálint Sándor később pedig özv. Petermann Gézáné építési vállalkozók vezettek le. A Budapesti XI. kerületi Ulászló utcában lakó Szentgyörgyvölgyi Gézáné¹⁰⁰² és disszidált férje

¹⁰⁰⁰ ÁBTL 3.1.9 V-145725 247.

¹⁰⁰¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 384.

¹⁰⁰² Szentgyörgyvölgyi Gézáné, Petrikovits Zsuzsanna (Nyíregyháza, 1903 - ?, 1982): Polgári iskola elvégzése után varrónőnek tanult, és egy szalonban helyezkedett el Nyíregyházán. 1931-ben jött fel Budapestre nővérehez, majd rádiógyárban dolgozott. Többször elvált, majd 1938-ban kötött házasságot Szentgyörgyvölgyi Gézával, akinek szökése után egyedül élt, tíz éves leányát nevelve, háztartásbeliként, az anyagiakat holmija eladogatásából biztosította. 1957 januárjában lányával sikertelen szökési kísérletet hajtottak végre, végül Budapesten az Ulászló utcai lakásban maradtak.

Szentgyörgyvölgyi Géza¹⁰⁰³ közös tulajdonában levő Budapest XXIII. kerületi Pattantyus utca 4. szám alatti gyümölcsöst családi házzal Réthátiéknak adták el 1957 márciusában. Ugyanígy a családtól vásárolták meg – bár áttételesen, Barcs Gyula és Foltin Gyula adás-vételével közbevetve – a balatonfőkajári járáshoz tartozó balatonaligai ingatlanukat is, és a valós és a kedvezményes ár közötti különbözet kifizetésére Zágonon¹⁰⁰⁴ és a már Bécsbe disszidált Szentgyörgyvölgyi Gézán keresztül került sor.¹⁰⁰⁵ A balatonfüredi telek, a budafoki telek és a ház a Rétháti-nővérek nevére került, a balatonaligai telek és villa Foltin Gyula nevére, a füredi félkész épület dr. Ágoston László nevére szerepelt a telekkönyvi hatóságoknál.¹⁰⁰⁶

Ehhez Rétháti Katalin még bútorokat vásárolt a Bizományi Áruházban és Szentgyörgyvölgyi Gézánétól. Az árvaház a győri főpásztor utasítása szerint nem nyílt egyházi intézmény lett volna, hanem a Rétháti-testvérek nevére futó tulajdon, ide fogadtak volna örökbe személyenként öt-öt három éven aluli árvát ők ketten.¹⁰⁰⁷ Az árvaház különösen fontos abból a szempontból, hogy Papp Kálmán elképzelése szerint, amikor az állam és az egyház viszonya odáig javulna, hogy nemcsak egy-egy intézményt lehetne működtetni, akkor engedélyezné – ő vagy utóda – hogy az egyéni nevekről lekerüljenek, és a közben engedélyezett, Réthátiék által alapított szerzet nevére kerüljenek át. Tehát nem maradnának a győri püspökség tulajdonában, csak akkor, ha a szerzetalapítási cél nem valósulhatna meg valamilyen ok folytán, illetve, ha a Rétháti-testvérek, Katalin és Mária az intézmények vezetése során nem mutatnák fel azt az eredményt és virágzást, amit tőlük és az intézményektől az egyház és a mindenkori győri püspök jogosan elvár.¹⁰⁰⁸ Tehát bár az új, Rétháti-testvérek által, Papp Kálmán utasítására alapítandó női szerzetesközösség még nem rendelkezett kidolgozott szabályzat-tervezettel sem, elkezdődött az ingatlanszerzés és építkezés.

A Rétháti által a vallomástétel során emlékezetből visszamondott nyilatkozat, melyben Papp az ingatlanokat a szerzetnek ígéri, felér egy alapító okirattal, biztosítva az új rend anyagi bázisát. Felvetődik a kérdés, hogy Papp szerint miért volt erre szükség, vajon az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció miért nem tudta volna az árvaházak működtetését felvállalni, és miért kellett volna feltétlen egy új alapítás. A tervek nagyívűek voltak, maga Zágon is megismerte Réthátin keresztül az elképzelést, és a realitás talaján maradván megfogalmazta, hogy „Papp

¹⁰⁰³ Szentgyörgyvölgyi Géza (Budapest, 1910 - ?): Eredeti neve Kováts Géza. Építészmérnökként, a Hídépítő vállalatnál dolgozott, 1956. december elején nyugatra szökött, onnan igyekezett segíteni feleségét, hogy az ingatlanok eladása után ő is elhagyhassa az országot.

¹⁰⁰⁴ BFL XXV_4_f 8076/1958. 1059.

¹⁰⁰⁵ BFL XXV_4_f 8076/1958. 117.

¹⁰⁰⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 385.

¹⁰⁰⁷ BFL XXV_4_f 8076/1958. 395.

¹⁰⁰⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 465.

Kálmán igen sokat vár a szabadságharctól”. Bár a tervezetben foglalt intézmények megvalósításához ígérte, hogy elindítja a külföldi adománygyűjtést, de szerinte csak néhány intézmény létrehozása sikerülhet, amiket később úgyis államosítanak.¹⁰⁰⁹ Ugyanezt a véleményt osztotta aztán a burgenlandi püspök, László István is, aki szerint az októberi szabadságharc nem hozza majd meg a kívánt eredményt.¹⁰¹⁰ Később Zágon panaszkodott is Réthátinak a harmadik út alkalmával lezajlott telefonbeszélgetés során, hogy Papp intézményeire igen nehéz pénzt szerezni, bár intenciók révén megpróbálja azt.¹⁰¹¹

V.6.2.7 „Paptisztelő és egyházas”

A Megváltós rendtagok papok irányába tanúsított feltétlen tisztelete több esetben megfogalmazásra került. Nővérek emlékezéseiben található egy adat, miszerint a Mezőkövesden működő jezsuiták, köztük a nevezetes P. Jámbor¹⁰¹² is megfogalmazta, hogy a Megváltós Nővérek kifejezetten paptisztelők. *„Ne gondolják, hogy ez olyan természetes. Nincs ez meg minden szerzetben. A maguk rendje mindenben alárendeli magát az egyházi vezetésnek.”*¹⁰¹³ A papság iránti elkötelezettség már a rendalapító lelkiiségében is megfogalmazódott, a papokat, Krisztus „kedvenceinek” nevezte a rendi hagyomány szerint. Az alapító anyának a superior, David Reichard irányába tanúsított feltétlen tisztelete és kötődése is mutatja ezt, és úgy tűnik messzire szakadt lányai mentalitásában is fellelhető ez a vonás. Az egyházi hierarchián belül a püspök egyértelműen elsőbbséget élvez, különösen a soproni nővérek esetében ismerjük a sajátos kötődést a győri püspökhöz. Rétháti magatartása nem kevés esetben a teljes alárendeltséget és engedelmisséget sugározza. Az első útjáról visszatérve mind Lányinak, mind Papp püspöknek beszámolt volna,¹⁰¹⁴ de húga Mária figyelmeztette nővérét, nehogy Lányinál legyen akkor, amikor a püspök hívhatja, *„mert a püspök úr az első, és nem Lányi atya. Rosszul esne a püspök urnak, ha várnia kellene.”*¹⁰¹⁵ Lányi véleményét Millner M.

¹⁰⁰⁹ ÁBTL 3.1.9 V-145725 257.

¹⁰¹⁰ ÁBTL 3.1.9 V-145725 42.

¹⁰¹¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 270. A külföldiek szándékára Magyarországon elmondott misék díjazásából származó „nyereség” felett a győri püspök rendelkezhetett.

¹⁰¹² Jámbor (Jambrekovits) László SJ (Budapest, 1874 – Pannonhalma, 1963): 1890-ben Nagyszombatban lépett be a jezsuita rendbe, Pozsonyban, Innsbruckban, Linzben tanult. Az önálló magyar jezsuita rendtartomány egyik legmarkánsabb lelkipásztorja volt, hitszónok és népmisszionárius. Állomásai közül kiemelkedik Szatmárnémeti, ahol megalapította a Kis Könyvtár Katolikus Hívek Számára című sorozatot. 1917 és 1923 között Budapesten tevékenykedett, majd Mezőkövesdre került, ahol a Jézus Szíve templom építését sikerült megvalósítania. A zugligeti lelkigyakorlatos ház, a Manréza első igazgatója. 1939-ben Kiszpestre került ahol házfőnök volt, innen hurcolták el 1950-ben Kisvárdára. Szabadulása után rokonainál lakott, majd a pannonhalmi szociális otthonba vonult vissza. Jámbor mezőkövesdi tartózkodásához kapcsolható a néprajzi vonatkozású mezőkövesdi „ragyogóégetés”, melyben Jámbornak is tevékeny szerepe volt. Ezzel kapcsolatban: MIHALIK 2020, 75-80.

¹⁰¹³ Jámbor László SJ véleményét idézte visszaemlékezésében Arisztida nővér. IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Arisztida nővér.

¹⁰¹⁴ Az engedélyt, hogy Rétháti beszámolhasson Lányinak a titkos küldetéséről Papp adta meg. BFL XXV_4_f 8076/1958. 190.

¹⁰¹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1 11.

Avellina esetében is felülírta a püspök. Az idősebb Laura nővért Rétháti magával akarta vinni, mivel szerinte egy elfogatás esetén őt korára való tekintettel elengedik majd, így hírt tud adni a püspökségen. Lányi nem engedélyezte az első út alkalmával, mivel túlzottan féltéknék tartotta Millnert, ám Rétháti addig erősködött a püspöknél, míg az engedélyezte, így Lányi már nem tilthatta tovább.¹⁰¹⁶ Mária kezdettől nagyon féltette nővérét, de ténylegesen megakadályozni nem akarta, hiszen tudta, hogy a püspök akarata megkérdőjelezhetetlen, egy helyen úgy fogalmazott: „*tudta, hogy a püspök úr akarata ellen nem tehet semmit.*”¹⁰¹⁷ Mondata elfogadást és belenyugvást sugároz, amivel a püspök akaratát Isten akaratával azonosítja.

Rétháti a Pázmáneumban találkozott Vecsei Józseffel,¹⁰¹⁸ aki Mindszenty Józsefről készült könyvet írni. Ennek kapcsán kérte, hogy hozza ki neki Ausztriába az általa felsorolt Mindszenty-beszédek szövegét. Rétháti ismertette Lányival ezt a megbízatását, aki örülségnek tartva az egészet, megtiltotta Réthátinak, hogy Vecsei kérését végrehajtsa, és elégettette vele a címeket tartalmazó cédulákat.¹⁰¹⁹ Rétháti gondolkodás nélkül cselekedett, a papírt még aznap elégette. Vecsei a következő bécsi találkozás alkalmával komolyan neheztelt Réthátira, hogy Lányi utasítását teljesítette, és nem hozta a kért anyagot, hiszen ez erősen hátráltatja a munkájában, illetve, ha tudta volna, akkor nem a nővért bízta volna meg ezzel a feladattal.¹⁰²⁰ Rétháti ekkor a papok eltérő véleményének ütközőzónájába került. Vecsei kétség kívül felhasználta őt, ugyanúgy, mint akár Papp vagy éppen Lányi. Nem feltételezhető, hogy Vecseinek a nővér előljárók irányába tett engedelmessége feltűnt egyáltalán, csupán saját céljainak időleges megghiúsulása bosszantotta. Később aztán negyedik útja alkalmával Vecsei 5000 schillinget és 100 márkát adott át neki a bécsi Pázmáneumban, „*mintha azt ő a saját pénzéből adná, amiért kezet csókoltam neki*”¹⁰²¹ fogalmazott Rétháti később. A nővér a korábbi konfliktus ellenére alázatos magatartást tanúsított, azonosította magát Papp tervével, hiszen Vecseitől arra pénzt kapott. Ekkor akart néhány könyvet is átküldetni Réthátival a határon a győri bencések részére, amit az akkor odaérkező Ispánki¹⁰²² is helytelenített. Rétháti

¹⁰¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1 21.

¹⁰¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1 17.

¹⁰¹⁸ Vecsei József (Nemeshegyes, 1913 – Sankt Gallen, 1977): 1938-ban szentelték pappá Szombathelyen, 1938-ban szerzett doktorátust a budapesti teológián. Az 1940-es évek elején Zalaegerszegen káplán és hittanár, majd Szombathelyre kerül, ahol szeminárium elöljáró lett és teológiai tanár. 1952-ben menekült el Magyarországról és a müncheni Szabad Európa Rádió hitszónoka és magyar katolikus műsor szerkesztője. Az ötvenes években a svájci St. Gallenben lelkipásztor, majd 1971-től Mindszenty bécsi titkárságának ügyvezetője, majd a Mindszenty Alapítvány alapító tagja. Az ötvenes-hatvanas években több munkát is kiadott Mindszentyről.

¹⁰¹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1 14.

¹⁰²⁰ ÁBTL 3.1.9 V-145725/1 27.

¹⁰²¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 288.

¹⁰²² Ispánki Béla (Újpest, 1916 – London, 1985): Az 1935-ben érettségizett Ispánki a római Gergely Egyetemen tanult teológiát, ahol 1943-ban kapta meg doktorátusát. Az örök városban szentelték pappá 1941-ben. Komáromban káplán, majd Mindszenty bíborosként megbízta a Rómából érkező segélyszállítmányok intézésével.

viSSzautasította, de amint vallotta „látszott rajta, hogy megsértődött, amiért nem vállaltam a könyvek áthozatalát.”¹⁰²³ Vecsei veszélyeztette Rétháti, nehéz könyveket akart átcipelteni vele illegálisan a határon, mikor annak titkos átlépése is törvénytelennek minősült, nemhogy az egyházi irodalom átmentése. Az egyik kihallgatás során Rétháti aztán bátran felidézte, hogy Zágónak is negatív véleménye volt többek között Ispánkiról és Vecseiről is, sőt maga Rétháti is azt mondta kihallgatóinak: „most már én is el merem mondani, hogy nékem is szomorú tapasztalataim vannak az egyházi személyekkel kapcsolatban. Annyit nem csalódtam a papokban egész életemben, mint Ausztriába tartózkodásom alatt.”¹⁰²⁴ Itt természetesen számolni kell azzal, hogy Rétháti megjegyzésével igyekezett alátámasztani kiszolgáltatottságát vallatói előtt, bízva ügyének ezáltal kedvezőbb alakulásában. Majd az ekkor felidézett beszélgetésből derült ki, hogy Vecsei a Réthátinak adott pénzt tulajdonképpen Zágontól kapta, ami eredetileg jóval nagyobb összeg volt, mint amit Vecsei átadott, így a különbözet Zágón szerint elsikkasztotta. Ekkor Rétháti Zágontól kért bocsánatot, hogy nem neki - mármint Zágónak - köszönte meg a pénzt, de nem tudta, hogy tőle származik. A kézcsókot is említette Zágónak, és kérdezte, hogy írjon-e az ügy kitudódásáról Vecseinek. Zágón azt mondta, hogy ne, majd „Isten megbünteti érte.”¹⁰²⁵ Rétháti ismét furcsa, megalázó helyzetbe került, kiszolgáltatottá vált, naivitása, az atyákba vetett feltétlen bizalma által egy feltételezett sikkasztásnak is tanúja volt saját tudtán kívül. Természetesen nem tudjuk, hogy a történet részletes ismertetésének volt-e más indíttatása, mint a tények közlése, vagy esetleg ezzel helyzetén kívánt javítani, mindenesetre Rétháti ismét eszköznek, kiszolgáltatott szereplőnek tűnik a narratíva szerint, s minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy a bírósági ítéletben gyakran hivatkoztak engedelmisségi fogadalmára, előljárói iránti feltétlen tiszteletére. A magyarországi politikai helyzet változásával Papp Kálmán igyekezett óvatosabb lenni. Rétháti harmadik útjáról hazatérve beszámolt püspökének, aki közölte vele, hogy a következő lesz az utolsó útja. Maga Rétháti idővel úgy értékelte a helyzetet, hogy ekkor már a püspökségen is érzékelhették, hogy a forradalom nem hozza meg a kívánt eredményt, így próbált egyre óvatosabbá válni a püspök, hogy ha napvilágra kerülne minden, akkor elmondhassa, hogy ő például a valutáról sem tudott. A püspök azt az utasítást adta, hogy a behozott valutát a testvérek

1948-ban letartóztatják, majd a Mindszenty-per hatodrendű vádlottjaként életfogytiglani fegyházra ítélik, amit később tizenöt évre módosítanak. 1956. október 27-én szabadult, 30-án pedig Bécsbe érkezett, ahol a segélyszervezetek munkájába akart bekapcsolódni. 1957-ben Angliában telepedett le, és az angliai magyarok lelki gondozója lett, 1966-ban pápai kamarás. A Mindszenty-perről írt könyve 1987-ben jelent meg Torontóban. ISPÁKI 1987.

¹⁰²³ BFL XXV_4_f 8076/1958. 289.

¹⁰²⁴ BFL XXV_4_f 8076/1958. 296.

¹⁰²⁵ BFL XXV_4_f 8076/1958. 297.

rejtse el, Mária püspökvárbeli szobájába, majd miután a püspökvárban házkutatást tartottak 1957 szeptemberében, Rétháti Katalin saját budapesti lakására vitte.¹⁰²⁶

Papp Kálmán a valuta elrejtésének büntetőjében egyaránt érintett volt, – hiszen neki kellett volna a valutát vételre az államnak felajánlani – valamint az ingatlanok megvásárlását illetően is felelősség terhelt. A pénz egy részét végül Rétháti Istvánnál, Rétháti bátyjánál, annak szülőjében találták meg, mivel őt Ráday M. Eligia kérte, hogy helyezze az összeget biztonságba.¹⁰²⁷ Másik részét pedig Rétháti lakásán a padláson, illetve egy udvari kőtörmelékakupac alá rejtve találták meg.¹⁰²⁸ A valuta-kérdésben tehát Papp püspök egyre óvatosabb akart lenni, a balatonfüredi építkezések kapcsán sem engedett a testvéreknek felhasználni belőle, mivel beváltása igen veszélyes, utalva arra, hogy egyik papja kis összegű valutáért került börtönbe. A püspök később úgy nyilatkozott, hogy arra gondolt, Rétháti a valutát valahol Ausztriában deponálja, s mikor említették ezt Lányinak, ő kijelentette, hogy a püspök úr valóban mondta, hogy hozzon át Rétháti valutát, de ő, Lányi mindig is inkább forintot akart hozatni. Erre Rétháti kihallgatójának azt mondta: *„Ezt követően dr. Lányitól való távozásunk után hugom megjegyezte, hogy „most úgy a püspök úr, mint Lányi atya mossa a kezét a valuta miatt és még én vagyok az oka, hogy a valuta itt van.”*¹⁰²⁹ A püspök és papja ezek szerint igyekezett kihúzni magát a valuta-ügyből, jobb híján hallgatólagosan a másikat, illetve a nővért hibáztatva.

A püspökvári házkutatás alatt Rétháti Mária egy karing alatt rejtegette a valutát, miután az addigi rejtekhelyéről, a szobájában levő dívány háttámlájából kiszedte, viszont ekkor Papp Kálmán egy, a saját jegyzeteivel teli bőröndöt is rábízott, nehogy kompromittálódjon azok miatt. Így a nővérnek ezekkel kellett lavírozni a procedúra alatt, de sikeres cselekedetéért a püspök úr megdicsérte.¹⁰³⁰ A titkosírás ügyéből szintén igyekezte kivonni magát Papp Kálmán és Lányi. Annak részleteire sem voltak már kíváncsiak, de levélírónak Réthátit megtartották, bár Zágon nem vele, hanem értelemszerűen paptársaival akart levelezni. Rétháti kihallgatójának erről így nyilatkozott. *„Megkívánom (sic!) jegyezni, hogy amikor a levelek megírására utasítottak arra gondoltam, hogy a nevezettek milyen okosak, ők nem írnak titkosítással levelet, hanem velem iratják azt gondolván arra, hogy ha valami baj lenne, ne ők, hanem én feleljek azért, mivel én egyházi szempontból jelentéktelen kis senki vagyok. Ennek ellenére nem tagadhattam meg az előjáróim utasítását és ezen véleményemről nem mertem*

¹⁰²⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 115.

¹⁰²⁷ BFL XXV_4_f 8076/1958. 148.

¹⁰²⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 159.

¹⁰²⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 319.

¹⁰³⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 343.

beszélni senkinek.”¹⁰³¹ Rétháti az általa írt öt levél feladójához álnevet írt, arra gondolva, hogyha Papp és Lányi nem írják meg Zágonnak a leveleket a lebukás veszélye miatt, pedig nekik kellene, akkor ő sem szolgáltatja ki a nevét.¹⁰³²

A vallomás-sorozatban felfedezhetjük azt a megfontolást, melyet a későbbiekben a fogdaüagnőknek Lányi maga is bevallott, miszerint az előzetes letartóztatásba helyezett Réthátit koncnak akarják, hogy a püspököt és őt magát is mentse. Szintén a fogdaüagnök által – akiről Lányi feltételezte, hogy hamarosan szabadulni fog – érték el azt, hogy Lányi üzenetet fogalmazzon meg a győri püspöknek, és mellette Lányi háztartását vezető Soós M. Balduina,¹⁰³³ szintén megváltós nővérnek, miszerint „*ügyvédre nem sajnál 15-20 ezer forintot, ha kiszabadul majd gondoskodik Réthátiról,*”¹⁰³⁴ de hozzátette a megbízott hírvivőnek: „*de ne legyen hozzá*¹⁰³⁵ *olyan őszinte, mint a püspökhöz.*”¹⁰³⁶ Lányi minden bizonnyal tartott attól, hogy Rétháti túl sokat fog mondani, és ez esetben terhelő adatok kerülnének ki elsősorban Papp Kálmánra nézve. A főpap és Lányi nem készítették fel az apácát arra az esetre, ha a titkos feladatteljesítés napvilágot látna, így arra sem, hogy ekkor vallomását hogyan tegye meg.¹⁰³⁷ Lányi kezdetben maga is tagadta, hogy tudta volna Rétháti milyen céllal indult útnak Ausztriába, azt mondta, talán disszidálni akart,¹⁰³⁸ sőt azt is kijelentette, hogy meg van győződve – mindez 1957. január 2-i kihallgatásában szerepel – hogy „*öntevékenyen, és – bárkire is hivatkozott megbeszélésein – minden megbízatás nélkül folytatta.*”¹⁰³⁹ Ekkor úgy nyilatkozott, hogy bélyegzőjét és aláírásával ellátott üres levélpapírjait is a nővér rábeszélésére vonakodva adta át, és a püspököt is ő győzte meg – mármint Rétháti -, hogy ugyanúgy tegyen, mint Lányi, bélyegzőt és aláírt üres levélpapírokat adjon át. A kihallgatások során aztán Rétháti egyre többet mondott. Komolyabb változások a jegyzőkönyvek szövegében már az első kihallgatást követő egy-két napon belül, 1957. október 3-tól érzékelhetőek, végül december 23-án jegyzőkönyvbe mondta az ausztriai úttal kapcsolatban: „*tehát az nem a saját elgondolásom volt.*”¹⁰⁴⁰

¹⁰³¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 333.

¹⁰³² BFL XXV_4_f 8076/1958. 338.

¹⁰³³ Soós Anna M. Balduina nővér Lányi János internálásakor hosszas köröket tett, hogy egyáltalán felderítse, hová internálták, így találta meg Kistarcsán. Bizalmas kapcsolatot alakított ki vele, és egyetlen hozzátartozójának nevezte magát. Később szabadulása után ő keresett számára lakást, illetve Sajtóskálón is ő vezette a háztartását. BFL XXV_4_f 8076/1958.122.

¹⁰³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725 144.

¹⁰³⁵ Mármint Soós Annához.

¹⁰³⁶ ÁBTL 3.1.9 V-145725 127.

¹⁰³⁷ Rétháti vallomásában megerősíti, hogy nem kapott senkitől utasítást arra vonatkozóan, hogy elfogása esetén mit mondjon ÁBTL 3.1.9 V-145725/1 56.

¹⁰³⁸ BFL XXV_4_f 8076/1958. 42.

¹⁰³⁹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 43.

¹⁰⁴⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 195.

Mikor felvetették neki, hogy Mária húga azt vallja, hogy a vállalkozás saját elgondolása volt, a nővér egyértelműen megfogalmazta, hogy azért teszi mindezt, hogy mentse Papp Kálmán győri püspököt.¹⁰⁴¹ Rétháti később is elismerte, hogy kihallgatásai elején menteni akarta püspökét. 1958. március 3-i kihallgatásakor megfogalmazta, hogy már 1957 februárjától érzekelte a győri főpásztornál beállt változásokat, amit a szabadságharc kedvezőtlen alakulásával magyarázott. A püspök minden útja alkalmával megáldotta, és erősítette benne, hogy az egyház érdekében végrehajtott nagy jótett jegyében tevékenykedik. „*Nem is gondoltam arra, hogy egy püspök, jelen esetben Papp Kálmán politikai ügyben, illetve törvénytelen dolgokba eszközként használ fel. Hogy ez mégis így történt, arról a tevékenységem során meggyőződtem, de azt már nem hagyhattam abba, mert lelki szempontból kötve vagyok Papp Kálmánhoz, rajta keresztül az egyházhoz.*”¹⁰⁴²

V.6.2.8 A Lányi-ügy összegzése

A Lányi-ügy szövevényes peranyaga, és ebben egy Megváltós nővér esete láttatni enged nem kevés jellegzetességet a föld alá kényszerített közösséggel kapcsolatban. Ha Rétháti vallomásait olvasva igyekszünk nem elfogultak lenni, és azt az adott körülményeket figyelembe véve, saját kontextusában vizsgálni, akkor láthatjuk feltétlen engedelmisségét az egyház, és a győri püspök, valamint Lányi iránt.

A feladatot maradéktalanul és pontosan teljesítette, félelmét nem említette a püspöknek, aki még Mária húgát is lényegében megfeddte a félelmét feltáró megnyilatkozások miatt. Valószínűleg Rétháti Katalin bátran cselekedett a határátlépések, utazások alkalmával, megbízható beosztott volt, aki magáénak érezte a küldetést. A hat éve már szétszóratásban élő nővér engedelmisségi és szegénységi fogadalma ugyanúgy érvényes volt, mint korábban, és ennek tudatában használta fel őt a győri püspök, veszélyeztetve mindannyiukat, de elsősorban Réthátit. A nővért viszont igyekezett nyugtatni azzal, hogy erősítette benne a gondolatot, miszerint egy nagy jó érdekében cselekszik, továbbá minden útja előtt megáldotta, illetve misét mondott érte és útja sikeréért.

Az engedelmisség abban is megmutatkozott, hogy mind Rétháti Katalin, mind Mária a kihallgatások kezdetekor azt állította, hogy az idősebb nővér saját elhatározásából találta ki, hogy Ausztriába megy. Egy rövid idő után azonban a vallomások hangvétele megváltozik, Rétháti részletesen és hosszan beszélt, aprólékosan írta le az eseményeket, majd arra a kérdésre vonatkozóan, hogy ha elfognák őket a határon, kapott-e utasítást a püspöktől, hogy mit mondjon, szintén hosszan válaszolt. Állítása szerint arra nem készítették fel, hogy mit mondjon

¹⁰⁴¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 196.

¹⁰⁴² BFL XXV_4_f 8076/1958. 323.

ebben az esetben, de azt sokszor hallotta a püspöktől, hogy a megbízatásról senkinek se beszéljen. Réthátinak mindez természetes volt, hogy ezt betartja, és az egyházat kompromittáló ügyekről nem beszél, mindezt pedig zárdai neveltetésével magyarázta, majd hozzáteszi „*az ilyen szellemben való neveltetésem volt az oka annak is, hogy a letartóztatásom után hosszabb ideig mindent magamra vállaltam inkább, semhogy a püspököt és ezen keresztül az egyházat kompromittáljam.*”¹⁰⁴³

Itt azonban érdemes megfontolás tárgyává tenni, hogy a küldetést a vallomások kezdetén Rétháti azért állította be sajátjaként, hogy az egyházat, Lányi Jánost és a győri főpáztort mentse, vagy a vállalkozás megindításakor részben még ötletgazdaként is szerepelhetett. Az engedelmisség ténye kétségtelennek tűnik, ugyanakkor Rétháti a feladatot olyannyira sajátjának érezhette, ahogy arra a szerzetesi önmegvalósítás nagy lehetőségeként is tekinthetett, így felmerülhet bennünk a gyanú, hogy a terv egy része akár Réthátitól is származhatott.

Rétháti nem ápolt túl szoros viszonyt M. Archangela anyával, ám mint minden nővérét, a főnöknő őt is számon tartotta, és Huszár M. Lujzán keresztül tudatta vele, hogy számít rá egy esetleges újrakezdéskor. A Lányi-ügy azonban Réthátinak végül komoly presztízsveszteséget hozott a renden belül. A 20000 Ft átadásával a legfőbb rendi előljárót is bajba keverte, akit így perbe fogtak, és kishíján el is ítélték. A Lányi-ügy kapcsán Rétháti és Flettner szembesítésekor, utóbbi úgy nyilatkozott, hogy a nővér nem ismertette, hogy a neki továbbított pénz külföldről érkezett, illetve tagadta azt is, hogy a pénzt később megköszönte neki lakásán, mikor meglátogatták Réthátit Huszár M. Lujzával. Rétháti csak ekkor közölte vele a pénz eredetét, mivel Flettner M. Archangela rákérdezett. Utóbbi viszont ezt is erősen tagadta.¹⁰⁴⁴ A főnöknő nyilván tartott a következményektől, és nem akarta felfedni magát, hiszen tudta, hogy emiatt elítélhetik. Huszár M. Lujza is tagadta, hogy felkeresték Flettner M. Archangelával együtt Réthátit 1957 áprilisában.¹⁰⁴⁵ Itt nyilván előljáróját akarta védeni, de a hatóságok szerint devizabüntettet követett el, hiszen tudta, hogy a pénz külföldi eredetű, mindezt Rétháti és Zsolnay Béla vallomására alapozták. Rendtársai is meghurcoltatás áldozatai lettek, bár nyilvánvalóan Réthátinak ez egyáltalán nem volt célja. A vallomásokban kissé élénk fantáziájának is nevezték társai, de arról természetesen nem nyilatkoztak, hogy az engedelmisség szellemében el kellett vállalnia a feladatot. A rend későbbi krónikása Ribai M. Elma – akit az ügyben tanúként hallgattak ki – rövid nekrológokat készített nővértársairól

¹⁰⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1 65.

¹⁰⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/3 220.

¹⁰⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/3 226.

haláluk után, így Rétháti Katalinról is. Ebben kifejezetten elmarasztalóan ír nővértársáról, kifejezve az ügyvel kapcsolatos negatív szerepét, túlzott meggondolatlanságát. Megfogalmazása szerint Réthátinak árvaház létesítésére kellett a pénz, a titkos küldetést egyáltalán nem említi. *„A nagy hévben hiányzott a kellő okosság, börtönbe került és testvér-huga is, sőt más is megszenvedte ügyködését. Kiszabadulása után együtt maradt nővér-hugával a szülői házban, és bőven kapott időt a mult (sic!) átgondolására, hogy mindent Isten irgalmas szeretetébe ajánljon egykori imádságos lelkületével.”*¹⁰⁴⁶

Elképzelhető, hogy a hírek alapján nővértársai legtöbbje is hasonlóan gondolkodott, mivel a kívülállók szerint a püspökatyát, a főnöknőt és Lányi atyát is veszélybe sodorta. Itt azonban meg kell említenünk, hogy Rétháti fogdaügynökének, „Fazekas Reginának” negatívan nyilatkozott Ribairól és Soósról is, mivel szerinte az Amerikából a '40-es évek második felében érkező segélycsomagokból néhányat magukhoz vettek, vagy értékesítettek, így tudtak hajdúszoboszlói és balatoni nyaralást is megengedni maguknak.¹⁰⁴⁷

A peranyagban említett nővérekről kiderült, hogy a szétszórásban továbbra is igyekeztek közösségben maradni. Rétháti egykori rendtársaival lakott együtt. Tudta, hogy előjáróit hogyan érheti el, tudta kik közvetítenek az általános főnöknő felé, és őt is felkeresték lakásán. Férjhez nem ment, – ezt egy megnyilatkozása szerint komolytalan dolognak tartotta – és feltételezhetjük, hogy napi imáit elmondta, a liturgiákat látogatta, amennyire lehetséges volt, szentgyónáshoz folyamatosan járult, nem is beszélve erős kötődéséről a zárdaévek alatt kiválasztott lelkivezetőjéhez, Lányi Jánoshoz. A kapcsolati háló és rendi fegyelem szétszórásban megélt módjáról Rétháti „Fazekas Regina” fogdaügynöknek is vall: *„Egy bizonyos Lujza nővér, (aki általános titkárnő volt a zárdában) gyakori látogató a győri püspöknél, nagyon gyanus (sic!) Rétháti K.-nak. Ugyanis egy ilyen látogatás után Lujza 4-6 hetet töltött állítólag Sopronban, de Kati szerint nem Sopronban volt, hanem Ausztriában. De erről nem mert kérdezősködni Lujzától mivel az előjáró és ő mint kis nővér az előjáróitól nem érdeklődhet, ha az magától nem beszél. Tekintettel arra, hogy ők csak színleg szakítottak (sic!) a zárdai élettel, de titokba (sic!) összejönnek, és épp úgy érvényes minden szabály, mint a zárda keretein belül. Annyi különbséggel, hogy nem szerzetesi ruhában zárdában élnek, hanem elvegyülve az emberek között.”*¹⁰⁴⁸ Réthátiék a kapcsolati háló előnyeit igyekeztek kihasználni, a leveleket egy postai alkalmazott, Tóth István postatiszt¹⁰⁴⁹ révén sikerült egy ideig

¹⁰⁴⁶ IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 106.

¹⁰⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 92.

¹⁰⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 81.

¹⁰⁴⁹ Tóth István (Szekszárd,1912 -?,?): postatiszt, szegényparaszti származású, volt domonkosrendi szerzetes. Iskoláit Szekszárdon végezte, 1932-ben érettségizett. 1933-ban Szombathelyen lépett be a domonkos rendbe,

biztonságosan átjuttatni, aki ezeket észrevétlenül¹⁰⁵⁰ a már átvizsgált levélcsoportok zsákjába csúsztatta. Tóthra Hódosy Erzsébet M. Custódia¹⁰⁵¹ nővér hívta fel Rétháti, és rajta keresztül Lányi figyelmét, mivel annak felesége soproni zárdanövendék volt, a Hódosy-lányok (Matild, Anna és Erzsébet) unokatestvére.¹⁰⁵²

Lányi Jánost végül hét év börtönbüntetésre ítélték,¹⁰⁵³ míg Rétháti hat évet kapott,¹⁰⁵⁴ többek között a tiltott határátlépés, hűtlenség, valutával és devizával történt visszaélés büntette miatt. Rétháti Máriát a külföldi fizetőeszköz felajánlásának elmulasztása miatt egy év, négy hónapra, Millner M. Avellinát tiltott határátlépés miatt – három év próbaidőre felfüggesztve – tíz hónapra, Ráday M. Eligiát szintén deviza-visszaélés miatt – három évre felfüggesztve – egy évre ítélték.¹⁰⁵⁵ 1958. december 13-án hirdettek ítéletet, ám ezt fellebezés követte, végül a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1959. március 11-én Lányi János és Rétháti Katalin börtönbüntetését három évre módosította. Rétháti Máriáét ugyanekkor tizenkét hónapra változtatták, de őt védője kérésére, ezen ítélet megszületéséig, 1958. december 29-én szabadlábra helyezték, hiszen már egy évet és két hónapot előzetes letartóztatásban töltött.¹⁰⁵⁶ Rétháti Katalin egyébként komolyan reménykedett abban, hogy talán mégsem lesz hosszú a börtönbüntetés, mivel a jezsuita atyák, akikkel kapcsolatban állt, azt mondták, hogy a kommunizmus hamarosan meg fog bukni, így maximum egy évig lesz a börtönben, ecsetelte ezt a fogdaügynöknek.¹⁰⁵⁷ Végül Lányi 1960 júliusában amnesztiával szabadult, majd a győri Szent Imre plébánián Réti József plébános mellett lakott, itt talált számára Soós M. Balduina üres lakást.¹⁰⁵⁸ Lányi itt a gyóntatásokban segített, mivel hivatalosan nem végezhetett papi tevékenységet. Később Sajtoskálón lett adminisztrátor, ahol háztartását továbbra is Soós M.

1934-1936-ig Grazban filozófiát tanult, majd 1937-ben kilépett a rendből és több helyen is dolgozott. A budapesti 72. posta külföldi levéltovábbító osztályán Lányi leveleit 1947 és 1957 között továbbította külföldre, cserébe kapott az adományokból gyermekei számára ruhát, illetve pénzt is. Közbiztonsági őrizetbe helyezték, bíróság elé nem állították.

¹⁰⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 219.

¹⁰⁵¹ Hódosy Erzsébet M. Custódia (Fertőszéplak,1920 – Vác,1994): Hódosy Vilmos és Hadarits Matild tizenegy gyermeke közül három lépett be az Isteni Megváltó Leányai rendbe: Matild, Anna és Erzsébet, akik a rendben a Józsa, Ignátia és Custódia neveket kapták. A legfiatalabb, Custódia 1939-ben tette le Sopronban a képesítő vizsgát, majd beöltözésére került sor, és Mezőkövesdre helyezték. 1941 és 1945 között a Képzőművészeti Főiskolán tanult Budapesten, majd a Szent Margit Gimnáziumba helyezték, az iskolák államosítása után pedig Biára. 1950 nyarán Mezőkövesdre telepítették ki, majd nyugdíjazásáig textiltervezéssel foglalkozott. 1963 és 1966 között a kármelita szerzetes Márton Marcell atyát ápolta, majd annak halála után igen aktívan tevékenykedett a szerzetes emlékének ápolásáért: összegyűjtötte írásait, az emlékezőket és előkészítette lelki atyja boldogáavatási folyamatát. PÉCELI, 2016.

¹⁰⁵² ÁBTL 3.1.9. V-145725/2 218.

¹⁰⁵³ ÁBTL 3.1.9. V-145725 270.

¹⁰⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725 271.

¹⁰⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725 273, 274.

¹⁰⁵⁶ BFL XXV_4_f 8076/1958. 1297.

¹⁰⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V.145725/2 81.

¹⁰⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V.145725/6. 327.

Balduina vezette, illetve gyakran látogatták Megváltós nővérek,¹⁰⁵⁹ akiket egyes jelentések szerint ő fogott össze.¹⁰⁶⁰ A Rétháti testvérek helyzete a per után igencsak megváltozott. Katalin 1960 tavaszán szabadult a börtönből, ezt követően a Szolidaritásnál dolgozott 1961 novemberéig, majd háztartási alkalmazott lett Szentendrén Torbágyi Tibor tisztviselőnél, Mária pedig idővel az Atomkutató Intézetnél helyezkedett el, mint gépíró.¹⁰⁶¹ Az eset óta Budapesten, a szülői házban éltek kifejezetten zárkózottan, kerülve az emberek társaságát, amint egy jelentésben szerepelt.¹⁰⁶² Helyzetüket különösen nehezítette, hogy a börtönbüntetés letöltése mellett a bíróság által kiszabott végrehajtási összeg kifizetésének terhe is nyomta a vállukat, melyet a püspökség nem rendezett, így a már igen elszegényedett és eladósodott testvéreknek kellett ezt is teljesíteniük. Ennek elengedése ügyében hosszas kérvényeket írtak, melyben igen elmarasztalólag nyilatkoztak a győri püspökről és Lányiról,¹⁰⁶³ utalva a visszahelyezett Pajtényi László helynök segítő szándékára.¹⁰⁶⁴ A renden belül a testvérek marginalizálódtak, nem keresték a kapcsolatot egykori társaikkal, magát a közösséget is megviselte az eset, az általános főnöknő pedig ennek kapcsán gyanúsítottá, így egy mellékper főszereplőjévé vált. Az állambiztonság számára továbbra is gyanús, és megbízhatatlan személyekként tartották nyilván a per szereplőit. Lányi ellen a megfigyelések a hatvanas évek elején lendületet vettek, hiszen a *„reakciós erők szoros összeköttetésben vannak olyan egyházi és világi személyekkel és szervezetekkel, akik bármikor készek minden irányú segítséget megadni az általuk kitűzött cél elérése érdekében.”*¹⁰⁶⁵

A Lányi-ügy megtette hatását a hazai katolikus egyházi életen belül is. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium által felderített tiltott határátlépések és levelezések lehetőséget biztosítottak arra, hogy a püspöki kart nyilatkozat aláírására kényszerítsék, melyben a főpapok elhatárolódtak az ügytől, amely az állam és az egyház kiegyensúlyozott kapcsolatát veszélyeztette, illetve ennek hatására történtek az állami hatóságok számára kedvező dispoziciók is, ezért eltekintettek a már idős győri püspök

¹⁰⁵⁹ Így például Nagykapornokról Király Adél, illetve Győrből Prainer Teréz. Király Terézia M. Adél (Kismarton, 1905 – Zalaegerszeg, 1982): Első fogadalmát 1928-ban tette le, tanítónőként működött, majd az 1945-ben létrehozott, anyaházban működő lelkészségen segédkezett. Az államosítás előtt a komáromi ház főnöknője lett, majd az elhurcolás előtt Nagykapornakra ment, ahol egyik nővértársa szülői házában húzták meg magukat. Itt a helyi településen tanította a gyermekeket, mint magántanítványokat. Itt nővértársával lényegében három évtizeden keresztül zárdai életet tudott megvalósítani. IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974. 205.

¹⁰⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V.145725/6 323.

¹⁰⁶¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 1157.

¹⁰⁶² BFL XXV_4_f 8076/1958. 1555

¹⁰⁶³ BFL XXV_4_f 8076/1958.1480.

¹⁰⁶⁴ BFL XXV_4_f 8076/1958.1488.

¹⁰⁶⁵ BFL XXV_4_f 8076/1958.1283.

meghurcolásától.¹⁰⁶⁶ Az ügy során az állambiztonságiaknak és az Állami Egyházügyi Hivatalnak sikerült a győri papságot is megosztani, akik az egész miatt nem Papp Kálmánt, hanem Lányit és apácáit hibáztatták.¹⁰⁶⁷

V.6.3 Flettner Márta és társa – per

A Lányi János és társai per mellékpereként tekinthetünk Flettner Márta M. Archangela általános főnöknő, illetve és Szappanyos Béla szentendrei káplán ellen indított eljárásra, melyek devizagazdálkodás büntettének gyanúját vetették fel.

A pilisligeti Wesselényi utcai manzárdban élő M. Archangela anyja a helyi templomban (ma Piliscsaba – Klotildliget Jézus Szíve templom) kántorként működött Zsolnay Béla plébános mellett. A plébános és az általános főnöknő minden bizonnyal jó kapcsolatban állt egymással, amire Rétháti Katalin is utalt kihallgatásai során. Eszerint a főnöknő igyekezett segíteni a papot, olykor vendégül is látta, főzött neki. Az 1951-ben Pilisligetre került Zsolnay kezdeményezésére az 1944-ben félkészben átadott templomépítési munkálatok idővel befejeződtek, 1958-ban kápolnával toldották meg. Zsolnay, akit a kommunista államrendőrség távolított el Shvoy Lajos székesfehérvári püspök titkárságából és a jelentéktelennek tűnő klotildligeti plébániára száműzött, az állambiztonságiak látókörében maradt. A pilisligeti templomépítés befejezésére Zsolnaynak pénzre volt szüksége, hiszen ebből eredő adósságát a Piarista Rend felé törleszteni kellett,¹⁰⁶⁸ és M. Archangela igyekezett segíteni a szorult anyagi helyzetben, így vezettek el a szálak Rétháti Katalinhoz, akiről rendtársai, így Huszár Ilona M. Lujza titkárnő tudta,¹⁰⁶⁹ hogy karitasz-kapcsolatai révén talán segíthet az adósság kifizetésében.

Flettner M. Archangela és Rétháti a harmincas években együtt dolgoztak a Szent Margit Intézetben,¹⁰⁷⁰ ennek időpontját az előljáró 1932 utáni évekre tette,¹⁰⁷¹ illetve ugyanabban a soproni közösségben voltak, amelyet Főtra internáltak 1950 júniusában. Minden valószínűség szerint nem ápoltak túlzottan szoros kapcsolatot egymással, de tudható, hogy a főnöknő és

¹⁰⁶⁶ KELEMEN 2021, 204.

¹⁰⁶⁷ KELEMEN 2021, 205.

¹⁰⁶⁸ BFL XXV_4_ 6890/1959 82.

¹⁰⁶⁹ Ezt Huszár Ilona M. Lujza 1958. május 15-i kihallgatásakor jelentette ki, miszerint 1956. október után mondta neki Rétháti, hogy a győri püspökség részére szerzett élelem-, ruha- és pénzsegélyt a győri püspökség részére, hogy azt a népkonyhák felhasználják. BFL XXV_4_ 6890/1959 30.

¹⁰⁷⁰Flettner Márta M. Archangela nővér 1926-tól kezdett dolgozni a Szent Margit Intézetben, mint énektanár és internátusi nevelőtanár. Rétháti Katalin M. Cecilia nővért pedig az 1938-39-es évkönyv említi először a gyors- és gépírás óraadó tanáraként, aki Barna M. Arézia nővér helyét vette át. Isteni Megváltó Leányai Budapesti I. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1926-27. iskolai évről. Budapest, 1927. 8.; Isteni Megváltó Leányai budapesti XI. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának, Modernnyelvi Középfokú Leányiskolájának és Nőnevelő Intézetének évkönyve az 1938-39. tanévről. Budapest, 1939. 96.

¹⁰⁷¹ BFL XXV_4_a 6890/1959 26.

titkárnője jelen volt a Rétháti-testvérek édesanyjának temetésén,¹⁰⁷² tehát amennyire a lehetőségek engedték, őt és hűgát is számon tartották az előjárók.

Rétháti Katalin László István püspök édesanyja által küldött üdvözlét átadása miatt kereste fel az első út után legfőbb előjáróját,¹⁰⁷³ majd ezután a devizabüntettnek minősülő 20.000 Ft eljuttatása révén került áttételesen kapcsolatba vele.

M. Archangela anya első, 1958. május 15-én tett vallomása szerint¹⁰⁷⁴ 1957 elején találkozott leányával a budapesti piaristák épületében,¹⁰⁷⁵ ahol beszélgetésük során kiderült, hogy Rétháti több esetben járt külföldön, és közbenjárására segélyadományok érkeztek Magyarországra, majd ezen információk ismertetése után 20.000 Ft-ot kért tőle a pilisligeti templom építésére. Rétháti megígérte, hogy megkísérli megszerezni az összeget, majd M. Archangela nővérhez Tschida M. Lucinán keresztül érkezett egy boríték az összeggel a pilisligeti Zsolnay Béla plébános részére.

A kihallgató tiszt kérdésre, hogy az összeg eredetéről mit tud, a főnöknő azt közölte, hogy külföldi adományokból származónak vélte, emlékei szerint Rétháti nem mondta, hogy az összeg illegális eredetű.¹⁰⁷⁶ A szembesítés során Rétháti vallotta, hogy a pénzösszeg átadásakor elmondta Tschida M. Lucinának, hogy kismartoni tartózkodása során a zárda főnöknője nem fogadott el pénzt ellátásáért, hanem arra kérte őt, hogy a fedezetet inkább adja át az általános főnöknőnek, aki a templom építéséből eredő tartozást tudja így kifizetni, segítve Zsolnayt. Az összeg áttételes átadása után Flettner M. Archangela és titkárnője Huszár M. Lujza felkeresték Rétháti budapesti otthonában, aki ismertette az összeg eredetét előjárójának. M. Archangela tagadta, hogy ilyen módon megismerte volna a pénz eredetét, és azt is, hogy egyáltalán felkeresték Huszárral Rétháti Katalint otthonában.¹⁰⁷⁷ Az általános titkárnő is megerősítette, hogy M. Archangela anya nem, csak ő járt néhány alkalommal 1956 októbere után Réthátiéknál.¹⁰⁷⁸

Flettner M. Archangelát tehát Rétháti vallomása alapján azzal vádolták, hogy tudta, az összeg lényegében külföldről származik, így devizabüntettet követett el, és ő ezzel tisztában volt, ugyanúgy, mint Szappanyos Béla¹⁰⁷⁹ szentendrei plébános, akinek a főnöknő ügyéhez

¹⁰⁷² BFL XXV_4_a 6890/1959 34.

¹⁰⁷³ BFL XXV_4_f 8076/1958. 274.

¹⁰⁷⁴ BFL XXV_4_a 6890/1959 26. A hivatkozás tekintetében ezen iratanyag esetében is a későbbi rendezés során kialakított oldalszámozást vesszük figyelembe a könnyebb átláthatóság érdekében.

¹⁰⁷⁵ Ez minden bizonnyal a Budapest Mikszáth téri épület volt, amelyben a piaristák rendházukat és gimnáziumukat működtették 1953 és 2011 között.

¹⁰⁷⁶ BFL XXV_4_ 6890/1959 27.

¹⁰⁷⁷ BFL XXV_4_ 6890/1959 29.

¹⁰⁷⁸ BFL XXV_4_ 6890/1959 30.

¹⁰⁷⁹ Szappanyos Béla (Zamárdi, 1913 – Székesfehérvár, 2000): A Zamárdiban született Szappanyos Béla a teológiát Budapesten végezte, 1939-ben szentelték pappá, teológiai doktorátusát 1939-ben szerezte meg. 1940-tól az Actio

lényegében nem volt köze, de hasonlóan a külföldről kapott összeget Rétháti közvetítette felé. Rétháti Szappanyost kelenföldi káplánsága idejéből ismerte,¹⁰⁸⁰ és annak, az Olaszországban élő barátjától, Tóth Gyulától érkezett anyagi támogatást kellett eljuttatnia hozzá. Amikor Kismartonban tartózkodott, a zárdaiskola igazgatónőjének címére küldemény érkezett Tóth Gyula feladótól. A csomagban 5-6 ezer forint volt, illetve egy kis cédula „C” betűvel, mely Rétháti szerzetesi nevének kezdőbetűjét jelentette. „C. legyen szíves a mellékelt összeget Szappanos (sic) Béla részére – Szentendre, plébánia – juttassa el. Levél megy. Aláírás Gyula.”¹⁰⁸¹ Később a Zágón ismeretségi körébe tartozó Tóth Gyula levelet adott át a nővérnek, melyet Szappanyosnak címzett, így a pénzt és a levelet áthozta Magyarországra.¹⁰⁸² Értesítette hazaérkezésekor a papot, aki aztán az egyik ismerősén – Polgárdi Gézánén – keresztül vette át a pénzt.¹⁰⁸³

Az 1959. március 5-én kihirdetett ítélet szerint mind Flettner Márta M. Archangela, mind Szappanyos Béla bűnösök a belföldi fizetőeszköz engedély nélkül történt átvétele és bejelentési kötelezettségek elmulasztása miatt, így a főnöknőt négy hónapi, a plébánost hat hónapi börtönbüntetésre ítélte a Budapesti Fővárosi Bíróság.¹⁰⁸⁴ Flettner és Szappanyos bár nem ismerték egymást,¹⁰⁸⁵ az ítélet szerint közvetlen kapcsolatban voltak,¹⁰⁸⁶ és a pénz a Magyar Nemzeti Bank megkerülésével és engedélye nélkül a törvényes rendelkezések megszegésével került birtokukba, valamint összességében cselekményük a társadalomra veszélyes volt, mely nem a szocializmus építésének eszméjét szolgálta, és így semmibe vették a népköztársaság törvényeit.¹⁰⁸⁷ A főnöknő ezután fellebbezett, miszerint nem ismerte Szappanyost, Réthátival sem volt közvetlen kapcsolatban, nem tudta, hogy nagyobb összegű külföldi segélyeket hoz az országba, a pénzt pedig már rég felhasználták az adósság rendezésére, mikor Rétháti vallomásából ő megtudta az adomány eredetét, tehát ezzel a feltételezett bűncselekmény elkövetésekor nem volt tisztában.¹⁰⁸⁸ A Magyar Népköztársaság

Catholica titkára, majd a Magyar Sion szerkesztője. A háború után egyetemek és főiskolák lelkészségét szervezte, 1950-ben Budapest-Kelenföldön káplán volt, itt ismerkedik meg Rétháti Katalinnal, aki a templom körül segédkezett neki. A papi békemozgalomban való részvételt megtagadta, így kitiltották Budapestről, majd Szentendrére került, ahol 1952-től megbízott adminisztrátor lett. 1960-ban a helyi pártbizottság tiltakozására el kellett hagynia a plébániát. Ezután Nagybörzsönyben, majd 1974-től Budaörsön lett plébános. 1981-től a székesfehérvári papi otthon igazgatója volt haláláig. Vö. HETÉNYI VARGA, 1992. 242.

¹⁰⁸⁰ BFL XXV_4_f 8076/1958. 353.

¹⁰⁸¹ BFL XXV_4_f 8076/1958. 267.

¹⁰⁸² BFL XXV_4_f 8076/1958. 310.

¹⁰⁸³ BFL XXV_4_a 6890/1959 45.

¹⁰⁸⁴ BFL XXV_4_a 6890/1959 16.

¹⁰⁸⁵ BHML, Hetényi Varga Károly gyűjtemény SDR dosszié Mészáros M. Ernestsza nővér levele Flettner Mártáról 2-3.

¹⁰⁸⁶ BFL XXV_4_a 6890/1959 17.

¹⁰⁸⁷ BFL XXV_4_a 6890/1959 19.

¹⁰⁸⁸ BFL XXV_4_a 6890/1959 90.; 91.; 92.

Legfelsőbb Bírósága 1959 szeptemberében az ügyben az elsőfokon eljáró bíróságot új eljárásra utasította, és megalapozatlanság okából hatályon kívül helyezte a bíróság ítéletének Flettnerre vonatkozó részét.¹⁰⁸⁹ Végül az 1959. december 22-én kihirdetett ítélet szerint a szerzetesnőt felmentették a devizabűntett vádjától, megállapítva, hogy a 20.000 Ft átvételekor nem volt tudomása az összeg eredetéről, ezt csak a Rétháti Katalinnal történt szembesítés után tudta meg.¹⁰⁹⁰ Szappanyos Béla felfüggesztett börtönbüntetést kapott, tehát bűnösnek találták, hiszen tudhatta, hogy a pénz Tóth Gyula révén Rómából érkezett.¹⁰⁹¹ Ezzel lényegében a főnöknő majdnem egy évig történő bírósági meghurcoltatása véget ért, ám a zaklatások folytatódtak. Egyik nővértársa szerint ez alkalommal mindenképp le akarták tartóztatni, de a vádirat annyira ellentmondó volt, hogy végül újra kellett kezdeni mindent, és különösen ijesztő volt a tény, hogy a bíró dr. Tutsek Gusztáv véreskezű hírében állt,¹⁰⁹² hiszen több papot, civilt is halálra ítélte.¹⁰⁹³ Rendi életrajzírója szerint az állandó zaklatások mellett a per is súlyosan hozzájárult ahhoz, hogy a nővér egészsége a hatvanas évek közepére megrendült, és több szívinfarktuson esett át.¹⁰⁹⁴

V.7 A szétszórás mentalitástörténeti vonatkozásai

V.7.1 Szentruha nélkül

Az „internálótáborokból” történő elbocsátások együtt jártak a közösség elhagyásával, a szerzetesi ruha végleges levetésével és a civilbe öltözéssel. Talán a szerzetesnővérek számára legfelkavaróbb érzés volt, amely kitörölhetetlen fájdalmas emlékké vált. A szentruha letételét az emlékezők úgy élték meg, mintha mezítelenné váltak volna. Hiába vettek fel civil ruhát, mozgásuk esetlenné vált az új öltözetben, arcuk, frizurájuk egyértelműen tanúskodott a korábbi fátyolviselőről,¹⁰⁹⁵ tehát egyértelműen felismerhetővé vált egykori apáca-mivoltuk. A táborokba zsúfolt nővérek a habitust szeptember elején, a közösség elhagyásakor tették le, a

¹⁰⁸⁹ BFL XXV_4_a 6890/1959 13.

¹⁰⁹⁰ BFL XXV_4_a 6890/1959 7.

¹⁰⁹¹ BFL XXV_4_a 6890/1959 15.

¹⁰⁹² Tutsek Gusztáv (Kolozsvár, 1902 – Budapest, 1971): Szegeden szerzett doktorátust, majd joggyakornoki idejét a Hódmezővásárhelyi Királyi Járásbíróságon töltötte, ahol 1937-től önálló működési körrel ruházták fel. 1941-től Kolozsváron bírósági titkár, 1942-ben a Hídalmási Királyi Járásbíróságra nevezték ki járásbírónak. A második világháború alatt több alkalommal is behívták katonai szolgálatra. 1945-től a Budapesti Népbírósághoz osztották be, az 1950-es évektől a Budapesti Törvényszék és jogutódai tanácsvezetője, majd tanácselnöke. 1963-tól a Fővárosi Kerületi Bíróságokhoz rendelték, 1967-ben vonult nyugdíjba. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások során, az első fokon eljáró büntetőtanácsok közül az ő tanácsa hirdette ki a legtöbb halálos ítéletet, melyet másodfokon is helybenhagytak. In: <https://neb.hu/asset/phpiOCrWw.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 07. 28.)

¹⁰⁹³ BHML, Hetényi Varga Károly gyűjtemény SDR dosszié Mészáros M. Erneszta nővér levele Flettner Mártáról 4.

¹⁰⁹⁴ IMNNL 48. doboz 157. tétel Életrajzi írások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyjának élete. Piliscsaba. 1989. 4.

¹⁰⁹⁵ „Mind meg lehetett ismerni nagyon egyszerű öltözetéről és a napbarnította arcuk feletti fehér homlokukról.” IMNN Levéltár 3/b doboz. 23. tétel Visszaemlékezések. Eszterle M. Edit nővér

vidéki fiókházak többségében elmenekült nővérei családjuk körében, településükön, amíg volt bátorságuk, hordták a ruhát. Sokan nem tudtak megfelelő civil öltözéket sem szerezni, így ami éppen kéznél volt abban indultak útnak a táborokból: *„Alsószoknyába, hálókabátba mentünk a húgommal Mosonszolnokra a nagynénémhez. Amikor Levélhez¹⁰⁹⁶ közeledtünk odaült mellénk a kalauz: „Na kedvesnővérek, hova mennek?”¹⁰⁹⁷ Volt, aki igyekezett elkerülni a ruhátlan csapdáját. „Én féltem. Alul civilben voltam. Fölé apácaruhát, hogy ha kell vetni, ne legyek pőrén.”¹⁰⁹⁸*

A szerzetesházakban létrehozott varrodákban igyekeztek felkészülni a ruhátlan állapotokra. Az iskolák államosítása és az internálás között eltelt időben nemcsak a megrendeléseket készítették, hanem saját civil ruháikat is. A vidéki kisebb házakban erre nem igazán volt lehetőség, sőt a vidékre hazatérő nővérek a zártabb falusi közösségekben a döbbszűrő tekinteteket is hátukon érezhették: *„Aztán jött a szomorú hír, hogy akik családi környezetben laknak, azok is tegyék le a szent ruhát. De könnyes reggel volt ez! Szentmisére vivő utamon a falubeliek megálltak és hangtalanul néztek.”¹⁰⁹⁹ A félelem a még beöltözött apácák miatt elérte az egyházmegyei keretek között működő atyákat is. A rábacsanaki plébános keményen fellépett, nehogy buzgó leánya miatt ő is bajba kerüljön. *„A szétszóratás engem otthon, Rábacsanakon ért, 1950. június 20-án még szentruhában mentem szentmisére. Mise előtt az akkori plébános behivatott a sekrestyébe, és nagyon lehordott, hogy miért nem vetem le a szentruhát, még bajt hozok órá is. (...) Másnap Szent Alajos napján, mit volt mást tennem, nagy fájdalommal levettem a szentruhát, de mintha ezzel a bőrömet is lehúzták volna. Úgy éreztem magamat, mintha mezítelen lennék. Borzasztó érzés volt.”¹¹⁰⁰**

A deportálások, és a közösség megszűnése miatt amúgy is traumatizált nővérek visszaemlékezéseiben a szentruha levétele önazonosságuk megkérdőjelezését is jelentette. Sírás, döbbenet, mezítelenség, kiszolgáltatottság, megalázottság érzése járt együtt a habitus levételével. *„Ezt a megalázott helyzetet, lelkületet csak átélni lehetett, de leírni nem. Úgy éreztem, hogy mindenki szemem rajtam van. Mintha ruha sem lett volna rajtam. Nem mertem fölnézni sem.”¹¹⁰¹ A szerzetesi ruha letételét követően egy ideig még a romos újszászi házban tartózkodó nővérek civil ruhájukra áldást kértek az ott tartózkodó lelkésztől: *„A kápolnába**

¹⁰⁹⁶ Levél község Győr-Moson-Sopron megyében.

¹⁰⁹⁷ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. A piliscsabai II. sz. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése. Královics M. Józsa nővér.

¹⁰⁹⁸ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. A piliscsabai II. sz. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése. Albert M. Alfonsa nővér.

¹⁰⁹⁹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Márkus M. Beatina nővér.

¹¹⁰⁰ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Nagy M. Bellarina nővér.

¹¹⁰¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kolonics M. Annuncia nővér.

vittük a civil ruhát, a főtisztelendő házilelkész úr megáldotta, azután vettük magunkra, s megfogadtuk, ha letehetjük, a szegényeknek adjuk.”¹¹⁰² Mindez alátámaszthatja azt is, hogy a nővérekben tovább élő szerzetesi mentalitás arra indítja őket, hogy a megszentelődés útján továbbra is olyan öltözetben járhatnak, amely maga is megszentelt. A kommunista állam helyi vezetőinek, rendőrségének zaklatásai 1950 őszén gyakoriak voltak a szentruha viselése miatt.

A szülőfalujába, Markotabödögére hazatérő M. Domiciella nővér rettegett, hogy – amint már előre megüzenték az elvtársak – a helyi tanácstól érte jönnek, ha nem veszi le a szentruhát. Pár napig a pajtában aludt cipőstül ruhástól, majd miután teljesen kimerült a félelemtől, ágyba került. „Szerzetesi ruhámat kikészítettem, és ha jönnek, abba öltözöm, hogy vigyenek. Ezen hajnalban bekopogtak az ablakon, hogy ne merjem fölvenni a szerzetesi ruhát, mert elvisznek. Azt a szívdobogást nem lehet leírni, amit hajnalba kaptam, azt csak érezni lehet...”¹¹⁰³

Ugyanilyen megrendült állapotot ír le M.Zefira nővér is, aki a szili rendőrség kíméletlenségétől tartva vetette le sírva szerzetesi ruháját, és vette át utazás közben Rábacsanakon a rokonságból örökölt fekete kosztümöt.¹¹⁰⁴ Más településen a templomból kijövet egyenruhások várták a nővéreket, hogy letették-e a szentruhát, majd otthonukban ellenőrizték őket, vagy elvárták, hogy a tanácson jelentkezzenek időnként ellenőrzés végett.¹¹⁰⁵ A szerzetesi ruha letétele után megfelelő civil ruhához sem jutott mindenki. Megegett, hogy a kora szeptemberi melegben téli szövetruhában kellett utazni a szülői házhoz: „Rettentő meleg volt. A vonatban mindenki könnyű ruhában, csak én voltam téli és zárt szövetruhában. Sajnálkozva néztek rám, hozzám nem szóltak, egymásközt azonban irántam részvétellel beszéltek.”¹¹⁰⁶ A jászárokszállási nővérek hálókabátból, alsószoknyából átalakított vagy kölcsönkapott ruhákban jártak, mivel a helyi főnöknő nem tartotta érdemesnek a beruházást komolyabb civil ruhára, azzal az indoklással „hogy ezt a kis időt guggolva is kibírjuk.”¹¹⁰⁷

A szerzetesi ruha levétele nem járt együtt a szerzetesi magatartás és mentalitás elhagyásával. Mozdulataikban, gesztusaikban továbbra is felfedezhető volt az az előírt szabályok és szokások által koordinált kódrendszer, mely megkülönböztette őket a világiaktól. Itt fel kell hívnunk a figyelmet ismételten a rend egyik, korábban már idézett dokumentumára, mely a szabályzat mellett minden rendtag számára fontos ismeretanyagot tartalmazó olvasmány volt. Ez az 1913-ban magyar nyelven kiadott Szokások könyve, mely a közösség tagjai számára

¹¹⁰² IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás-szétszórás. ... M. Consolatrix nővér visszaemlékezése 6.

¹¹⁰³ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Horváth M. Domiciella nővér.

¹¹⁰⁴ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kovács M. Zefira nővér.

¹¹⁰⁵ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. ... M. Marinella nővér.

¹¹⁰⁶ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Linter M. Vitusa nővér.

¹¹⁰⁷ IMNNL 3/b doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Kertész M. Aura nővér.

előírt viselkedésmódot rögzítette a zárda falai és a világiak között egyaránt.¹¹⁰⁸ A fejtartás, a kéztartás, a tekintet, az ajkak, az arckifejezés, a járás, az egymás és a világiak körében követendő viselkedés, valamint a mozdulatok szabályozása nővérek generációjának sorában rögzített olyan gyakorlatot, mely szinte „láthatatlan viseletet” kialakítva továbbra is megkülönböztette őket. *„Amíg éltek, a lényük teljesen megkülönböztette az átlagembertől az apácákat. Nem voltak olyan locsi-fecsiék, mint a parasztlányok. Ők ilyen tartással rendelkeztek. Szolidabbak voltak. Mindenből ezt lehetett látni, a mozgásukon, a beszédükön.”*¹¹⁰⁹

V.7.2 Életvezetés, döntéshozatal

A szélnek eresztett nővérek számára az igazi megpróbáltatás valójában a fiókházak, táborok elhagyásakor kezdődött. A főnöknő, M. Archangela anya szavai, miszerint lesz idő, mikor a nővéreknek hajléktalanul, egymagukban kell megállni helyüket evilágon, végül valóban elkövetkezett. Az internáló táborokban a közösségi életet nem tudták ellehetetleníteni. Az együttélés lehetősége energiát adott a társulatnak, sőt a megnehezített életkörülmények, mint a földön alvás, a szerény táplálék, az elhurcolás ténye különösen a fiatal nővérekben inspiráló hatású volt, az „igazi” Krisztus-követést jelentette, mely által a „vallási virtuozitás” valósult meg életükben.

Korábban mind a zárdákban, mind a táborokban az előjárók pontos utasításokat adtak számukra, tehát döntéseket kisebb-nagyobb kérdésekben nem maguknak kellett hozniuk, csupán az engedelmisség értelmében – mely beépült az identitásukba¹¹¹⁰ – teljesíteni kellett azokat, de felelősséget sem kellett vállalniuk, azt helyettük a főnöknő viselte.

A mindennapi önálló döntéshozatal új kihívás elé állította a nővéreket. Az önállósodás ismeretlen terepén azonban sokan a Gondviselés jelenlétét érezték. *„Az Isteni Gondviselés irányítását éreztem a szent ruha letételétől a mai napig. Mindig éreztem gondviselését a vasúti állomástól lépésről lépésre, adott védelmet testi-lelki segítséget a legnehezebb időkben.”*¹¹¹¹

Az új helyzet nemcsak abban jelentett eddig ismeretlen feladatot számukra, hogy lakhatásról és megélhetésről gondoskodjanak önállóan, hanem, hogy szerzetesi identitásuk próbatételeit is kiállják. A nehéz anyagi körülmények között nemcsak a kommunista államhatalom, hanem saját családjuk és lokális közösségeik is megkérdőjelezték az újonnan kialakult helyzetben szerzetesi mivoltukat.¹¹¹²

¹¹⁰⁸ IMNNL 1. doboz, 20. tétel, Szokások könyve. Az Isteni Megváltó leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913,146-149.

¹¹⁰⁹ Saját gyűjtés – Mezőkövesd: Bollók Mátyásné (1952) Gyűjtés ideje: 2022.09.23.

¹¹¹⁰ BÖGRE 2009, 326.

¹¹¹¹ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel. Visszaemlékezések. Jakubecz M. Priszka nővér.

¹¹¹² PARÉJ-FARKAS 2022, 379-314.

M. Auriána nővér írta, hogy a kórházból történt elbocsájtás után rövid időre a „Mókus”-ba (budapesti tartományház), majd családjához tért. Azonban új, belső konfliktusokkal kellett megbirkóznia, amely döntéshozatal elé állította: *„Szüleim és Testvéreim nagyon vártak haza anyagi dolgok rendezése miatt. Terveik voltak velem. Én azonban nem álltam kötélnék.”*¹¹¹³

A hatalommal szembeni szellemi és lelki küzdelem mellett, így a családi közeggel is fel kellett venni a harcot önazonosságuk megőrzéséért. A külvilág számára egyértelmű volt, hogy a kialakult helyzetben ésszerű döntést kell hozni, így le kell mondani a szerzetesi lét akár egyéni megéléséről is, és be kell tagozódni a civil társadalomba nemcsak a munka világába, hanem a hagyományos családi életbe is. *„1950-ben visszatértem a szülői házba. Mindenkinek egy gondja volt velem kapcsolatban, hogy rábeszéljenek hivatásom elhagyására. A rendőrség is ezen szorgoskodott, de hiába. Mindez csak nyitány volt a következő évek lelki harcaihoz.”*¹¹¹⁴ Egyes családok szerzetesi léttel szembeni beállítódását a hatalom is alátámasztotta elképzeléseivel, hogy a női hivatás csak családi közegben teljesebben ki, az anyai szerepben. M. Beatissima nővért Újszászra vitték Kisvárdáról. *„Szeptember 8-án megjelent 3 ÁVÓs. Összehívtak bennünket és bejelentették: „fel vannak szabadítva, megegyezett az egyház az állammal.” Lelki kétségek közé kerültem, mi számomra Isten akarata: hazamenjek, mitévő legyek? Hazakerültem, de nem találtam a helyemet, majd belezavarodtam olyan honvágyam volt, hogy engedelmességi fogadalom alatt éljek. Félttem magamtól, hogy elveszítek mindent, ami eddig olyan boldoggá tett.”*¹¹¹⁵

A nővérek beszámolóí alapján kijelenthető, hogy nem csupán a nélkülözések, zaklatások okozták a legnagyobb kihívást, hanem a magányban megélt hivatásvesztéstől, és ezáltal identitásvesztéstől való félelem. A hivatás megélése viszont számukra annyira közösséghez kötött, hogy sokaknak elképzelése sem volt a kezdetekkor, hogy hogyan fogják a mindennapokban egyénileg megélni hivatásukat. Az élettörténetek tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a nővérek vallásos identitásának kollektív természete az évtizedek alatt átalakult, önállóvá, egyénivé vált, „individualizálódott”.¹¹¹⁶ A döntés amellett, hogy fogadalmakat megtartsák, alapjában véve a nővéreközösség többségének egyértelmű volt. Itt vetődik fel a kérdés, vajon hozzávetőlegesen megmondható-e, hogy hányan maradtak hűségesekek, vagyis hányan maradtak legalább az előljárók tudta szerint, fogadalmukat megtartva rendi keretek között. A rendi levéltárban fellelhető, 1950 májusában felállított sematizmusban

¹¹¹³ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Sebők M. Auriána nővér.

¹¹¹⁴ IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Sebők M. Auriána nővér.

¹¹¹⁵ IMNNL 3/b. doboz 23. tétel. Visszaemlékezések. Bodorkós M. Beatissima nővér.

¹¹¹⁶ BÖGRE 2009, 335.

összesen 1141 megváltós nővér nevét jegyezték fel – beleértve a jelölteket is – akik a közösséghez tartoztak.¹¹¹⁷

Bár eltérő statisztikai adatokkal találkozunk az illegalitásba kényszerített Megváltós nővérek esetében is, a fent említett rendi sematizmusnak az adatait tartjuk kiindulópontnak, mivel dátuma a legközelebb esik a deportálásokhoz. Ezt az adatot összevetettük azzal az összesítéssel, mely tartalmazza az 1945 és 1999 között elhunyt nővérek nevét, halálozásuk helyét és dátumát,¹¹¹⁸ majd a 2001-ben megjelent Katolikus Névtárban¹¹¹⁹ található Megváltós nővérek névsorával. Úgy tekintjük, hogy ebben a két utóbbi jegyzékben található nővérek – mivel ezek alapján valószínűleg rendi nyilvántartásban voltak – az illegalításban is rendtagoknak számíthatók. Kiemelve ezeket a neveket az 1950-es sematizmusból, illetve még azokat, akikről a rendi levéltárban nekrológokat találtunk, 210-en maradtak, akikről feltételezhető, hogy elhagyták a rendi kereteket. Velük kapcsolatban is tartalmazza az 1950-es sematizmus azt az adatot, hogy mikor tették le első fogadalmukat. Feltételezzük, hogy olyan személy, aki 1939-ig letette első fogadalmát, tehát a szétszóratáskor már tíz éve biztosan rendi keretek között élt, nem számítva itt novíciátusi éveit, továbbra is szerzetesnőként akart élni az illegalításban, mivel egy évtized alatt erős kötődés alakulhatott ki a rendi családdhoz. Az 1940 után fogadalmat tettek esetében pedig azt feltételezzük, hogy legrosszabb esetben – bár nyilván ez a valóságnak nem felel meg – mindenki elhagyta a rendet, tehát húztunk egy időbeli határt. Ez esetben a fenti 210-es számból kivonva azt a 74 főt, aki a szétszóratáskor már 10 éve szerzetesnővér volt, kapjuk meg a 136 főt, az 1141-es létszám 11,91%-át. Összességében tehát 21 és 12% százalék között mozoghat a kilépettek száma, melyet feltételezésekre alapozunk, annyi azonban nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy 21%-nál többen nem hagyhatták el a rendet, hiszen a maradék 79%-ról, ha mást nem, halálukat nyilvántartotta a rend.

Ez esetben csupán azt vettük figyelembe, hogy kik azok, akikről a rendnek az illegalításban tudomása volt, tehát legalább haláluk dátumát és helyszínét ismerték. Mindez természetesen figyelmen kívül hagyja, hogy akik ebbe a kategóriába tartoztak, valóban szerzetesként éltek-e mindennapjaikat, tehát életvezetésükben valóban a rendi szellem szerint éltek-e, imáikat elvégezték-e, lelkigyakorlatokon valamilyen módon részt vettek-e, fogadalmaikat megújították-e. A szerzetesi élet megtartása kapcsán a nővérek fogadalmának időpontját, annak megújítási évfordulóit a rendi vezetés számon tartotta. A szétszóratáskor

¹¹¹⁷ IMNN Levéltár 22. doboz – 145. tétel – Magyarországon levő nővéreink névsora és működési helye. 1950. május 27.

¹¹¹⁸ BHML, Hetényi Varga Károly gyűjtemény, SDR dosszié, Szerzetesrendek halottjai dosszié, 33-49.

¹¹¹⁹ KÁLDY – MIG 2001, II. 149-159.

jelentős számban voltak olyanok a rendben, akik még nem tettek örökfogadalmat.¹¹²⁰ Katalin fedőnevű ügynök – Megváltós nővér – 1967-ben tudta, hogy két évvel korábban Takács Teréz és Hanzséros Anna fertőendrési lakosok tettek Sopronban fogadalmat. Az örökfogadalmas nővérek a tisztelendő anya által kijelölt apácavezető előtt augusztus 15 és 17 között minden évben megújították fogadalmukat.¹¹²¹ 1967. augusztus 18-án találkoztak Sopronban azok, akik 25 éve tettek fogadalmat, erre az alkalomra 18-20 rendtag érkezett.¹¹²²

1967 augusztusában konspiratív megfigyelés keretében Kállai Ida nővér révén az állambiztonságiak eljutottak az egyetemi templomhoz, ahol augusztus 13-án negyven-ötven nővér gyűlt össze, misét hallgattak, majd átmentek a szemináriumba. *„A templomban misét hallgattak, a mise után hangos örömnnyilvánításokkal, arccsókkal köszöntötték egymást, majd a társaság egyik tagja „psz” jelére azonnal elhallgattak.*”¹¹²³ Az eseményen Mészáros M. Ella, Flettner M. Archangela biztosan jelen voltak. Az esetről felvételek is készültek. Mint kiderült, a 25 éve Sopronban tanítónőképzőt végzetek gyűltek össze, Eszterle M. Edit pedig a kihallgatás során a hatóságoknak azt válaszolta, hogy a fehér asztalnál történt összejövetel nem tiltott, bár a jövőben inkább valami nyilvános vendéglőben jönnek majd össze.

Az életvezetéssel kapcsolatban az adatok azt mutatják, hogy az általános főnöknő, ha tudta, akkor számon kérte a nővéreit, hogy elvégzik-e napi imáikat, rendi kötelezettségeiket, és akár időnként kérdőre is vonta őket, hogy azt miért nem a napirend szerint végzik.¹¹²⁴ Az illegalitásban élő rendtagok M. Archangela anyja szerint többféle mentalitású csoportot alkottak. Voltak a legközömbösebbek, akiket nem érdekelték a rendi dolgok, de ők voltak a legkevesebben. Mellettük van egy nagyobb csoport, akik igyekeztek minden alkalmat megragadni a kapcsolattartásra és a találkozásra, a legnagyobb csoport, pedig akik alig várták, hogy a „családi életbe visszamehessenek.”¹¹²⁵

Számításaink alátámasztani látszanak ezt az adatot, miszerint a rendtagok többsége, akár 80%-a megmaradt a hivatása mellett, és várta a rendházakba történő visszatérést. A szerzetesi élettel történő szakítást lényegében a pártállam nem tudta elérni, és a rendi hierarchia továbbra is érvényben maradt, mindez a fentebb már említett Fazekas Regina fogdaügynök jelentésében is megerősítésre került.¹¹²⁶

¹¹²⁰ A szétszórátáskor még novícia Mezei Katalin M. Ulmára nővér 1964-ben tette le az örökfogadalmat Archangéla anyja kezébe, míg Radics Vilma M. Violanta nővér 1988-ban tette le. RÓZSÁS NÉ KUBÁNYI 2021, 193.; 195.

¹¹²¹ ÁBTL 3.1.5. O-13140 340.

¹¹²² ÁBTL 3.1.5. O-13140 298.

¹¹²³ ÁBTL 3.1.5. O-13140 243.

¹¹²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-13140 185. „Bálint Sándor” fedőnevű ügynök jelentése

¹¹²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13140 320.

¹¹²⁶ ÁBTL V/145725/2 81.

V.7.3 Stratégiák

A Megváltós Nővérek rendje a szétszórásban – Bögre Zsuzsanna tipizálása szerint¹¹²⁷ – egyértelműen a „virtuálisan működő rendek” stratégiáját követte. Az időnként történő személyes látogatások, levélváltás útján történő összetartás, az évenkénti lelkigyakorlatok megszervezése és legfőképp a rendi vezetés tudatos, az összetartást célzó szervezőmunkája jellemezte ezt a közösséget is, noha a kialakult kapcsolatháló gyengeségét, gyengülését érezhetjük egyes adatok alapján, melyet magyaráz, hogy az idő előrehaladtával a vezetők megfáradtak, idősödtek, és a kapcsolatok ápolása gyakran az idősek gondozásában merült ki.

A stratégiák kifejezés alatt viszont felmerülhet az a kérdés is, hogy az egyének milyen technikákat követtek annak érdekében, hogy szerzetesi mivoltukat, identitásukat a körülményekhez és lehetőségekhez képest a legjobban meg tudják élni, fogadalmukat meg tudják tartani. Itt arra a feltételezhetően nagyarányú, szerzetesi identitását megtartott, de az illegálisba kényszerült csoport személyeinek egyéni stratégiáira kívánunk fókuszálni, akik közül az emlékezők is kikerültek, és mindvégig a rend tagjainak tartották magukat. Kérdés tehát, hogy mit mutattak azok a bizonyos tapasztalatok, amelyek a diktatúrában a cselekvési teret kijelölték, és hol húzódik a még biztonságot adó horizontvonal, amelyen túl már önazonosságuk és akár fizikai létük is eltűnik, homályba vész.¹¹²⁸ Természetesen erre a kérdésre megnyugtatólag csak úgy tudnánk választ adni, ha minden, 1950-ben nyilvántartott fogadalmas és újoncnő életútját végig tudnánk követni, amely tudjuk, hogy lehetetlen. Így óvatos következtetéseket, feltételezéseket csupán az eddig már felhasznált, bemutatott források alapján tudunk eszközölni. Az általunk a meghurcoltatás idejének tartott frontátvonulás időszaka már stratégiát kívánt a szerzetesnőktől annak érdekében, hogy ne váljanak a szovjet katonák prédájává, amelyre a IV. fejezetben ismertetett források mutatnak rá. Az összetartás és együttmaradás, a szentruha viselése a háborús stratégia eszköztárát jelentette, melyre figyelmeztették egymást a rendtársak. A háború után a szétszórásig elkövetkező öt év az újjáépítés és fokozatos szorítás kettősségében telt, mely reményekkel és ezzel együtt félelemmel teli időszakot hozott. A folyamatos alkalmazkodás és kiútkeresés időszaka ez, valamint készület a nem várt, de érezhetően bekövetkező szétszórásra. A fiatalok menekítése, az idősek biztonságba helyezése nem minden esetben sikeres, a határon átjutott nővérek kiszolgáltatottságát is terjedelmes emlékezés támasztja alá. Az internálás néhány hónapja a kezdeti rettegés után azonban rendkívül pozitívvá, idilli időszakká szelődött a legtöbb emlékezetben, a közösség együtt maradása, és a közös megpróbáltatás a hivatások elmélyülését

¹¹²⁷ BÖGRE 2021, 41.

¹¹²⁸ HORVÁTH 2018, 13-16.

jelentette. Az az előjárói döntés, hogy a mezőkövesdi táborból a nővéreket titokban újukra engedik, nem mutatkozott a legkörültekintőbb stratégiai döntésnek, sokak számára újabb meghurcoltatások kezdetét jelentette.

A táborok elhagyását követő közvetlen éveket – tehát 1950 szeptemberétől az 1956-os forradalomig kitöréséig – mely a meghurcoltatás különösen kemény időszakát jelentette az egyének stratégiáit alapvetően a túrés; a kiszolgáltatottság és a meghurcoltatás elviselése jellemezte. A kisebb közösségek kialakítását, két-három nővér együttlakását lefülelték, felszámolták, apróbb, gyanús lépéseik is internálást vontak maguk után, a zaklatásoknak, akár testi fenyegetéseknek kitett nővérek traumatizálódását csak mélyítette a közösségnélküliség, a kitzasztottság érzése, mely némelyeknél depressziót, egyeseknél komolyabb testi tüneteket is produkált. Mindezt talán könnyítette a Krisztusért vállalt szenvedés tudata, a kapaszkodás mélyen gyökerező Istenhitükbe, és a remény, hogy a kialakult helyzet csak átmeneti. A „guggolva is kibírjuk” stratégiája ekkor nem hordozott magában nyíltan vagy titkosan szervezett ellenállást, nagyobb mozgásteret kikényszerítő dacolást, bár messze nem értelmezhető egyfajta behódolásként sem,¹¹²⁹ talán némileg a lefagyás állapotához közelítő túlélést érzékelhetjük ebben az időszakban a nővérek részéről. A létért vívott küzdelem évei ezek, amikor a mindennapi kenyér és fedél biztosítása is kétséges, melyben a veszélybe került, de mégis a szerzetesi identitáshoz történő kitartó ragaszkodás ad értelmet a szenvedésnek, és segít túlélni. A folyamatos megpróbáltatások tapasztalatai azt mutatják, hogy ebben az időszakban igen szűk a cselekvési tér, az állandó félelem folytonos elővigyázatosságra készítet, kevés lehetőség van a hibázásra, s ha ez megtörténik, komoly következményeket von maga után.

A forradalom leverésének és megtorlásának időszakában lefolyt Lányi-ügy, és ebben a Rétháti-nővérek esete jelentheti a tágulónak tűnő, mégis behatárolt mozgástér átlépését, amely az egyénre ugyanúgy, mint a közösségre, különösen annak vezető, vagy meghatározó pozícióban lévő tagjai számára ismét traumatizáló hatású. A Rétháti testvérek tulajdonképpen az eljárás, és a tapasztalt következmények hatására elszakadnak a közösségtől, szerzetesi identitásuk feltehetően csorbát szenved, a szerzetesi család pedig kitzasztottként tekint rájuk. A helyzet következménye, hogy különösen a rendi vezetőnek újabb meghurcoltatásokat kell kiállnia, valamint, hogy a megfigyelések révén továbbra is keskeny csapásvonalon haladhatnak, amely jelentősen emészti azt az energiát, amit a közösség életben tartására kellene tartalékolni.

¹¹²⁹ Edith Shiro könyvében a traumára adott stressz-válaszok közül négy típust különít el: ütés, futás, lefagyás, behódolás. SHIRO 2023; 70.

A Rétháti-eset lecsengését követően világossá válik a hosszútávra történő berendezkedés célja, már nem a kivárára, hanem az együttélésre kell törekedni, amely még a hosszú hatvanas években komoly kihívást jelent, majd az enyhülő diktatúra égisze alatt lassan elviselhetővé vált. A Megváltós közösség a nyílt konfrontáció helyzeteit elkerülendő, inkább az olykor nem is tudatos magatartásformák némelyikét, mint a színlelés vagy az alkalmazkodó ellenállás stratégiáit választották.¹¹³⁰

VI Újrakezdés

Nehéz egész pontosan megállapítani azt az időpontot, amelyre a magyarországi szerzetesség XX. századi szétszórásának végpontjaként tekinthetünk. Akár az 1983-ban megnyitott leányfalui lelkigyakorlatos ház,¹¹³¹ mely már egy nagyobb létszámú szerzetesi csoport számára is biztosított alkalmat, vagy az 1986-ban történt egyházmegyei jogú női szerzetesközösség, a Magyarok Nagyasszonya Társaság megalapítása, melynek tagjai jórészt az egykori Bíró Ferenc jezsuita által alapított Jézus Szíve Népleányai közül kerültek ki,¹¹³² az egyre erőteljesebb hangok – így Szendi József veszprémi püspök 1988. márciusi felszólalása Grósz Károly jelenlétében,¹¹³³ illetve Paskai László 1988-as Népszabadságnak adott interjúja¹¹³⁴ – már a változások erőteljes jeleit mutatták.

A Németh Miklós vezette kormány elképzeléseivel egybecsengő újraindítást célzó gondolat megerősítését támasztotta alá Miklós Imre ÁEH elnök nyugdíjazása, és az Állami Egyházügyi Hivatal 1989. július 1-i megszüntetése is. Ez év tavaszán Takács Nándor székesfehérvári segédpüspök szerzetesügyi referens fogta össze a szerzetesrendek újraindulásának ügyét, és vette fel a kapcsolatot az illegalitásban élő rendek vezetőivel. Az Új Ember cikksorozatot indított a szerzetesrendek bemutatásával, - ahol júniusban¹¹³⁵ a Megváltós Nővérek is bemutatásra kerültek - és a szerzetesi előljárók júniusi konferenciáján¹¹³⁶ ismét megfogalmazták a nyomatékos kérést a kormány felé, hogy az 1950. évi 34. törvényerejű rendeletet helyezze hatályon kívül. Végül az Elnöki Tanács 1989. augusztus 28-án eleget tett ennek, visszavonta a rendeletet, és a szerzetesrendeket jogi személyként ismerte el. Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek női szerzetesrendet 1989. október 4-én vette a Művelődési

¹¹³⁰ HORVÁTH 2021, 497.

¹¹³¹ „Abban az időben valóságos csodának számított ez az esemény, hiszen javában élte világát az ún. szocialista uralmi rendszer.” A Szent Gellért LelkiGYakorlatos Ház története P. Bálint József SJ visszatekintésében. <http://szentgellertthaz.katolikus.hu/bemutat.htm> (Letöltés ideje: 2023.08.29.)

¹¹³² BOZSÓKY– LUKÁCS 2005, 245.

¹¹³³ BOZSÓKY– LUKÁCS 2005, 124.

¹¹³⁴ Az állam és a katolikus egyház. Miklós Imre államtitkár és Paskai László esztergomi érsek válaszai a Népszabadság kérdéseire. Népszabadság. 46. évf. (1989) 306. sz. 13.

¹¹³⁵ Szerzetesrendjeink. Az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek. Új Ember 45. évf. (1989) 2241. sz. 3.

¹¹³⁶ TAKÁCS 1990, 27.

Minisztérium nyilvántartásba, így a közösség jogi személlyé vált.¹¹³⁷ Az újrakezdés legfontosabb lépése a tartományi előjáróság létrehívása és munkájának megkezdése lett.

A tartományi vezetés feladatát az illegalitás nagyobb szakaszában az általános főnökség vitte. Ez tulajdonképpen a szétszórattástól, tehát 1950. szeptember 7-től, egészen Flettner Márta M. Archangela általános főnöknő 1975-ig tartó megbízatásáig tekinthető. Az 1975-ös káptalan során választották meg általános főnöknőnek utódát Koppi M. Donáta nővért, ettől kezdve lépett át tartományfőnöknői státuszba M. Archangela anyja, aki ezzel már csak a magyarországi provincia esetében gyakorolta előjárói feladatait egészen haláláig 1983-ig, majd tartományfőnöknői szerepkörét megbízható munkatársa, Huszár M. Lujza nővér vette át. 1989. december 6-án hívta össze a tartományfőnöknő budapesti, Táltos utcai lakásába a tartományi káptalant, melynek feladata az új tisztségviselők kijelölése, és a visszarendeződéssel kapcsolatos feladatok ellátása volt. A négy évtizedes szétszórás alatt a Magyarországon maradt Megváltós Nővérek társasága azonban hatalmas változáson ment keresztül, hiszen létszámuk megcsappant, többségük már nyugdíjas korba lépett, amint tudható, a magyarországi női szerzetesrendek körében a munkaképes tagok száma ekkor 11,8% körül járt,¹¹³⁸ és 6,17%-kal ez a tendencia jellemezte a Megváltós közösséget is.¹¹³⁹

Éppen ezért, a Magyarországon tartózkodó nővérek közül kijelölt tartományi vezetők nem fogadták el a felkérést, hiszen az újrakezdés feladatához erejüket nem tartották elegendőnek, amit az általános vezetés megértéssel fogadott. Ekkor a Szerzetesek Kongregációja javaslatára a külföldön, 1966-os jóváhagyása óta működő magyar vice-provincia linzi és római házának nővérei vállalták az újrakezdés feladatát Magyarországon. Az általános vezetés Balogh M. Rita nővért jelölte ki a magyar tartomány élére, aki korábban a linzi házban a magyar vice-tartományt vezette. Az újrakezdés markáns kérdése az ingatlanok ügye volt, ezek között pedig legfontosabb, hogy hol lehetne létrehozni a tartományházat, mely központjává válhat az újrainduló rendnek. Bár a kongregáció bölcsője Sopronban ringott, a tartományi központ már 1946-ban Budapestre került, és már ekkor szerte az országban létező fiókházak számára is a főváros könnyebben elérhető központtá vált, mint a nyugati határhoz közeli anyaházi város. Egyébként a rendszerváltozáskor azon ingatlanok esetében, ahol ekkor oktatási intézmények működtek, így az egykori soproni anyaházhoz kapcsolódó épületkomplexum vagy a budapesti Szent Margit Intézet, – idővel Kaffka Margit Gimnázium -

¹¹³⁷ IMNNL 31. doboz, 196. tétel, 7. szám. Puzsai Ferenc Művelődési Minisztérium államtitkárának levele Huszár Ilona M. Lujza tartományfőnöknő részére 1989. október 4-én. Iktatószám: 107.097/1989.XXIV.

¹¹³⁸ KOLTAI 2021, 67.

¹¹³⁹ Takács Nándor székesfehérvári segédpüspök, szerzetesi referens által 1989. december 26-án írott körlevél és kiküldött felmérési lapok adatait közli Koltai András. KOLTAI 2021, 72.

de éppen az egykori tartományház a Ménesi úton, ahol az ELTE Bibó István Szakkolégiuma rendezkedett be, a nővérek gyors visszaadásra nem számíthattak. De kilátástalan helyzetbe került más soproni ingatlan – így a templom, a plébánia épület visszaszerzése is, melyet a hatvanas években a Kongregáció nevéből a plébánia nevére telekkönyveztek.¹¹⁴⁰ A '90-es évek elején a tartományház kialakításának egyetlen lehetséges módja az egykori Szent Anna Collegium épületének visszaigénylése volt a Horánszky utcában, ahol egy nógrádi húsüzem hivatali helyiségei működtek, amelyet véglegesen 1993-ban kapott vissza a rend.

A Szent Margit Gimnázium 1996-ban indította el első egyházi osztályát, ahol a rendi igazgatóhelyettesi feladatok ellátására Hargitai Anna M. Magna nővért jelölte ki a tartományfőnöknő. Piliscsaba fontos helység maradt a közösség számára, ahol 1993-ban egy óvodát, idősek otthonát és egyetemi kollégiumot indított el a rend. A Szent László óvoda egy családi házban indult, míg az idősek otthona az egykori Szent Margit Intézethez tartozó Szent Margit Üdülőből. Ebben az 1959-ben a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálathoz került épületben az ekkor berendezkedő egyházi idősek otthonának működése éppen egy Megváltós nővér, Kuszter M. Lygia vezetése alatt indult meg, végül 1997-ben került át, illetve vissza maga az épület a rend tulajdonába, amelyet jelentősen bővítettek, és felszentelése után Nagyboldogasszony Ház néven továbbra is idősek otthonaként működtettek tovább. Piliscsabán a rend 1999-ben megvásárolta az egykori Béri Balogh Ádám, majd szovjet laktanya épületét, melyet komoly ráfordítással – többek között a soproni iskolakomplexum, illetve a váci és az egyik budapesti épületért kapott kárpótlási összegből – felújított, amelyben 2003-ban Szent Józsefről elnevezett Iosephinum egyetemi lánykollégiumot hozta létre. Ezt az épületet a közelmúltban, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Budapestre költözésével, és így a kollégium megszűnésével az állam megvásárolta a rendtől.

Az újrakezdést követően Budapest és Piliscsaba vált a közösség két legfontosabb helyszínévé. A nevelés és oktatás feladatköre mellett az idősgondozás váltotta fel a betegápolás feladatkörét. Az 1990-es évek elején az újjáalakuló rend nővérei több házban tudták újrakezdni a közösségi életet, így nemcsak a Horánszky utcai Szent Anna Házban, és Piliscsabán, hanem Jászárokszálláson, Sopronban, Budakeszin, a római zárandokházban (Villa Mater Redemptoris), és Linzben. Emellett több idős nővér már nem vállalta a közösségi élet újrakezdését az önállóan eltöltött negyven év után, így számukra az előljáróság engedélyezte, hogy rendtagként, de a közösségen kívül éljenek.¹¹⁴¹ A fentebb idézett 1989. decemberi felmérés szerint, az Irgalmas Nővérek (Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek, ma

¹¹⁴⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 429.

¹¹⁴¹ Ez 2001-ben 43 főt jelentett. KÁLDY – MIG 2001, 153.

Szeretet Leányai Társulata) mellett szintén 355 fővel rendelkező Megváltós Nővérek közösség reményekkel tekintett a jövőbe, és kezdte újra életet a hosszú évtizedekig „fátyol nélkül, pórén” élt testvérekkel. Ahogy sokan megfogalmazták már, ebben a pillanatban nem lehetett ott folytatni, ahol 1950 szeptemberében abbahagyták. Újra kellett gondolni a közösséget, a hivatást, a múltat és a jövőt, és ez utóbbi új kihívásokat hozott, olyanokat, amelynek megoldásához a soproni anyaház egyszerű és karizmatikus szelleme kellett, mely életformáló és megtartó volt a szétszórátás kiválasztottakat is megmérettető idejében.

VII Összegzés

Dolgozatomban az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek rendtörténetének egy szeletét igyekeztem bemutatni többféle forráscsoport és egyháztörténészek kutatási eredményeinek felhasználásával. A felvonultatott források többségében alátámasztják azt a feltételezést, hogy a szétszórátásban élő, és illegalitásba kényszerített szerzetesnők a lehetőségekhez képest igyekeztek mindennapjaikat továbbra is fogadalmukhoz hűen, olykor kisebb rendi közösségben megélni. Az államhatalom törekvése a szerzetesi életmód maradéktalan felszámolására sikertelenné vált, a körülményes megfigyelések, lehallgatások, figyelmeztetések, gyanúsítgatások és peres eljárások révén sem sikerült a legtöbb nővért szerzetesi identitásától megfosztani.

A magyarországi Megváltós Nővérek a 20. század második felében a megpróbáltatások sorát élték át. Az elszenvedett félelmen, fizikai bántalmakon, valamint a rendházi élettől, szentruhától és a megszokott munkakeretektől való kényszerű megváláson túl az identitás elvesztésének veszélye okozta a legmélyebb traumát.¹¹⁴² A rendi közösségben elsajátított, a belső lelki életre vonatkozó érték- és szabályrendszert a közösség támogatása és előljáró vezetése nélkül könnyebb volt feladni, ezáltal pedig a nővérek önazonossága és identitásuk kerülhetett veszélybe. Ezt az identitásvesztéstől való félelmet növelte a kommunista rezsim, de akár a saját család is, ahová visszakerülve nem egy esetben próbálták rávenni a fiatalt, hogy hagyja el meglelt identitását, és válassza a civil életet új életcélokkal. Azt a normarendszert, amelybe a nővérek gyermekként belenevelődtek, el kellett, hogy hagyják, amikor egyházi hivatást és ezzel új identitást választottak. A szétszórátással hitbéli és nővéri identitásukról kellett volna lemondani, hogy újra betagozódjanak a család és a lokális közösség elvárásaiba. Identitásukat tehát nem csak a politikai rezsim, de – a megtorlástól való félelem, illetve gazdasági megfontolások miatt – saját családjuk is megkérdőjelezte, esetenként elutasította.

¹¹⁴² Identitás kérdéséhez: RICOEUR 2001,15–27.; KOVÁCS – VAJDA 2002, 17–33.; BÖGRE 2008, 77–89.

A tanító- és betegápoló- szerzetesi hivatásuk elhagyására kényszerített nővéreket a jövő biztosításának elkötelezettségétől, tehát a generativitás elérésétől fosztottak meg, melynek helyébe igen nehezen lehetett mást illeszteni. A szerzetbe lépéskor kikristályosodott irány, amelyben legtöbbször úgy érezhette, hogy élete kiteljesedhet és a tanítással vagy a betegek ápolásával értelmet nyer, rövid idő alatt szertefoszlott, majd a hosszú szocialista évtizedek nyomasztó hétköznapijait alatt remény sem mutatkozott arra, hogy mindez visszaálljon a kezdetekkor kijelölt irányba. Ebben az esetben új stratégiákra, rugalmas ellenállási képességre, azaz rezilienciára, és a tapasztalatok által világosan kijelölt horizontvonalra volt szükség, amely biztosította a túlélést, a sérült szerzetesi identitás gyógyulását. Viszont a megváltozott keretek és körülmények között élő, „civilbe bújt” nővérek már fiatalon megszerzett és elmélyült szerzetesi identitása a sérülések ellenére is akkor vált igazán nyilvánvalóvá, amikor a külső keretek megszűntek, és a nővérek formalitások – zárda, viselet és közösség – nélkül a maguk „pőreségében” is vállalták szerzetességüket. A keret lényegében megszűnt, de az elsajátított szabályok, mentalitás, szokásrendszer kitörölhetetlenné vált, melyet érzékelt a világi környezet is, legyenek azok a rezsimtől teljesen független egyszerű, civil emberek vagy az állambiztonságiaknak jelentő ügynökök, hiszen a fentebb már említett „Szokások könyvében” megfogalmazott útmutatások ekkorra már begyakorlott magatartássá váltak, egyfajta tudatba égetett kódrendszerrel, ami fátyol nélkül, pőrén is megkülönböztette őket ebben a világban.

A bűvópataként tovább élő közösség alapvetően igyekezett elkerülni a hatalommal szembeni súrlódásokat, a megtűrt, civilruhás apácákkal a szocialista vezetés tevélegesen nem tudott mit kezdeni. A zaklatások, megfigyelések terheit közösen viselték, ezekből az előljáróknak azonban nyilvánvalóan több jutott. A rendi hierarchia továbbélt, a kis közösségek, körzetek saját előljárójuk felé gyakorolhatták az engedelmesség erényét. A beszámolókból kiderül, hogy a korábban megtanult szokások ereje a későbbiekben is megtartónak bizonyult, a napi imák, a szentmise látogatása továbbra is meghatározta a mindennapokat. Az anyagiak átadása az előljáróknak, a betegek és a többi rendtag segítése továbbra is nagycsaláddá tette a szentruhát letett nővéreket. Ha a szerzetesi lét külsőségei nem is teljesültek, cáfolandó, hogy a szerzetesközösség feloszlott, és a hatóságok folytonos, erre irányuló kísérlete sikeressé vált. Az illegalitásba kényszerített nővérek a civil életben élték meg azt, amit korábban esetleg a rendház falai között. Bár a falvakban, kisebb-nagyobb településeken, kórházakban szolgálatot teljesítő szerzet számára nem volt ismeretlen a civil közeg, az új ideológiával áthatott társadalom még inkább missziós területté vált, ahol a Krisztushoz tartozást megélni valóban kihívás volt. Mindehhez többnyire sikerrel alkalmazkodtak, túlélési stratégiájuk összességében

eredményesnek mondható. A szocialista társadalom korántsem számolta fel olyan mértékben az individuumot és a társadalmi mikroközösséget, mint ahogy azt szokás feltételezni.¹¹⁴³

Az illegalitásban kialakult kapcsolati rendszerek, hálózatok mélyebb felderítése és kibontása, a mindennapi élet még alaposabb megismerése további kutatásokat igényel, amely választ adhat a felmerülő kérdésekre, többek között arra is, hogy az illegalitásban eltöltött négy évtized hosszútávon mit eredményezett az újrakezdéskor ismét felszínre lépő közösség számára.

Dolgozatom végén szeretném a kutatás eredményeit megfogalmazni, hogy a kezdetekkor feltett kérdések megválaszolásában mennyiben, milyen eredményekkel segített a források feltárása és értelmezése, az értekezés elkészítése. Továbbá röviden jelezni szeretném, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a kutatások folytatását igényelik.

1. Elsődleges célom az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek történetének, ezen belül elsősorban a szétszórtság időszakának feltárása, források segítségével történő bemutatása volt. Mivel a közösség magyarországi történetének teljes feltárása és bemutatása nem történt meg, ezért ehhez szerettem volna elsősorban hozzájárulni. A dolgozatban igyekeztem a rendtörténetet szélesebb kontextusba ágyazni, hogy érzékelhetővé váljon a közösség szerepe a hazai társadalomtörténeben ugyanúgy, mint az egyháztörténetben. Az adatok közlése mellett célom egy összefoglaló áttekintés elkészítése volt, melyet a rend 1863-as magyarországi megtelepedésétől az 1989-es újrakezdésig vezettem végig, szem előtt tartva, hogy a hangsúly a meghurcoltatás időszakára, tehát az 1944 és 1989 közötti időszakra tevődjön. A szétszórtaást megelőző időszak tárgyalása a nővérközösség története mellett a mentalitásuk feltárása és megértésének szándéka indokolta. Az áttekintés során körvonalazódott egy dinamikusan fejlődő, anyagiakban, humán erőforrásban jelentősen gyarapodó közösség, amely a hazai női szerzetesközösségek között az évtizedek során egyre előkelőbb helyet foglalt el. Meglátásom szerint ez nagyon sok mindennek köszönhető, így a körültekintő rendi vezetésnek, a megfelelő alkalmazkodóképességnek, a kellő rugalmasságnak és befogadóképességnek, a kialakult kapcsolati hálónak és nem mellékesen az egyházi hierarchia irányába tanúsított alárendelt szerep elfogadásának.

2. A hazai egyháztörténeti kutatás kevés figyelmet fordított eddig a női szerzetesközösségek történeti feltárására. A szerzetességgel foglalkozó egyháztörténészek inkább a férfi közösségek felé fordultak, így háttérbe szorultak a népesebbnek mondható női közösségek, noha tevékenységük révén egyáltalán nem elhanyagolható a társadalomra gyakorolt hatásuk. A

¹¹⁴³ BANDI, 2012, 585-586.

dolgozatban igyekeztem rámutatni arra, hogy például a Megváltós Nővérek közösségének története is indokolja, mennyire fontos volna a női szerzetesség kutatása is, hiszen ezáltal az egyház működésének mélyebb mechanizmusa is megérthető, akár egy-egy mélyfúrással láthatóvá válik például a hierarchia természete, mint ahogy ezt a Lányi-ügy, és benne a Rétháti-nővérek esete látni engedte.

3. A dolgozat legjelentősebb célkitűzése a frontátvonulástól a rendszerváltoztatásig tartó időszak alatt a Megváltós Nővéreket ért megpróbáltatások, meghurcoltatások, és az illegalitás időszakában a föld alá kényszerített szerzetesközösség működési mechanizmusának feltárása volt. Mindezt természetesen jelentősen befolyásolták a forrásadottságok. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a rendre, rendtagokra vonatkozó iratai, a házi krónikák, emlékezések és a rendi dokumentáció révén arra a megállapításra jutottam, hogy a közösséget, noha megrendítette a megpróbáltatások sorozata, de az eltökélt támadások a diktatúra részéről nem semmisítették meg, mint ahogy azt a pártállam remélte, és akár várható is lett volna. A szerzetesnők az illegalitásban is szerzetesnőknek tekinthetők, ám sajátos körülményekkel és életvitellel, amely azonban nem vonja kétségbe hivatásukat, elköteleződésüket. A közösség illegalitásban kialakult kapcsolati hálója azt mutatja, hogy egyfajta „búvópatakként” élt tovább a rend, várva a megfelelő alkalmat a felszínre törésre. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a hosszú várakozási idő gyengítette a közösséget, nagyon komoly megpróbáltatást jelentve, ami talán nagyobb kihívás volt, mint az 1950-es évek kemény diktatúrájának célzott ütései. A négy évtized alatt a közösség kevéssé tudta kitermelni a „föld alatt” a megfelelő mértékű utánpótlást, amely az újrakezdést és az azóta eltelt korszakot is megnehezítette. A második világháború és maga a frontátvonulás megpróbáltatásaiak feltárása olyan jelenségeket láttattak, melyek a háború természetének mélyebb megismeréséhez is hozzájárultak. A megpróbáltatások révén gyakran ugyanazt a rugalmasságot és alkalmazkodóképességet véljük felfedezni, mint a rend korábbi évtizedeiben. Az 1950 szeptemberében kezdődő szétszórás a közösség minden egyes tagját önálló életvezetésre, döntéshozatali helyzetbe kényszerítette, amit egyesek nagy nehézségként éltek meg, amely lényegében az identitásvesztéshez közeli állapotot idézett elő, ennek legemblatikusabb alkalmá a szentruha letétele volt. De a szerzetesi öltözet nélküli szerzetesnők mozdulatai és egész magatartásuk azonban gyakran láthatatlan habitust vontak köréjük, ami olykor a kívülállóknak is feltűnt.

4. A rendtörténet bemutatása során hozzá kívántam járulni ahhoz, hogy a közösség oktatásban betöltött szerepének megvilágításával érzékeltessem, meghatározó szerepük volt különösen a győri egyházmegyében, de azon túl az ország több területén az elemi iskolahálózat

kiépülésében. Emellett a leánynevelés terén végzett munkájuk sem elhanyagolható. Középfokú iskoláik, modern intézeteik révén bázist jelentettek a keresztény polgári és a vidéki gazdálkodó réteg feltörekvő leánygyermekéi számára, az általuk kínált és átadott tudás versenyképessé tette a náluk végzett növendékeket.

5. A közösség betegápolásban véghezvitt munkássága révén nemcsak az vált nyilvánvalóvá, hogy a rendi karizma elsődlegesen ezen a területen bontakozott ki, és hogy a hazai egészségügyi ellátás kiépülő intézményrendszere igényelte munkájukat, hanem az is, hogy a közösség vezetése felismerte, nővéreiknek megfelelő szakképzettségre van szükségük annak érdekében, hogy az egészségügyben pozícióikat megtarthassák, és a szakmai tudás megszerzésének lehetőségét az előljárók igyekeztek biztosítani.

6. Megközelítési szempontként került felvetésre a nővéreközösség nőtörténeti bemutatásának fontossága. Noha valóban indokolt lenne, hogy időnként a figyelem a nőtörténeti kutatásokban az apácák felé is forduljon, a dolgozatban minimális példák felhozatalával lényegében a kérdés felvetésére került csupán sor. Mindez valóban mélyreható kutatásokat igényelne, melynek szükségességét ismételten hangsúlyozom, és az illegalitás idejére vonatkozólag, ha jelenleg mást nem, de azt a gondolatot feltétlen megfontolásra ajánlom, hogy a források alapján a civilbe kényszerített apácák bizonyos szempontból akár a dolgozó szocialista nőtípus kategóriájába is beilleszthetők.

7. A kutatás során röviden, de teret kapott a nővérek helyi közösségekben betöltött szerepe. A falusi társadalomban megjelenő szerzetesnővér alakja szintén nem keltette fel még a kutatók érdeklődését, bár társadalomtörténeti, néprajzi szempontból is vizsgálatra érdemes. A források alapján kirajzolódott, hogy a fiókházak kisebb közösségei érdekes színfoltját adták a helyi intelligenciának, nők generációit nevelték fel, közösséget szerveztek és építettek, így a világiak közé kilépő, nyitott és nemritkán a hívekért élő szerzetesnő típusát körvonalazták.

8. A kutatás jelenlegi állomásán nem sikerült feltárni a szétszórtság „teljes” történetét. Az állambiztonsági források révén érzékelhető egy élő hálózat, ugyanakkor ezek az adatok leginkább az 1950-es '60-as évtizedekre vonatkoznak, így nem tudjuk pontosan, hogy a hálózat miként változott a következő két évtizedben, az idősödő rendtagok helyét ki vette át, illetve miként szűkülhetett be a rendszer a gyérülő utánpótlás miatt.

9. A kutatás minden résztémája feltétlen igényli a további kontrollforrások feltárását, amelyek továbbárnyalják a közösségről most kirajzolódott képet.

VIII Függetlenség

VIII.1 Mellékletek

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának vezetői: főnöknők, általános főnöknők, tartományfőnöknők

Név	Főnöknő
Gürtler M. Basilissa	1867*-1871
Baumann M. Franciska	1871-1874
	Általános főnöknő
Gossi M. Evergilla	1874-1885
Steimayr M. Stanislav	1885-1921
Maurer M. Bonaventura	1921-1939
Berghofer M. Berchmana	1939-1948
Flettner M. Archangela	1948-1975
	Tartományfőnöknő
Krajniker M. Laurina	1946-1949
Mészáros M. Ella	1949-1975
Flettner M. Archangela	1975-1983
Huszár M. Lujza	1983-1990

*Az általános főnöknői titulust 1867-től, a függetlenítési okirat kiadásától gyakorolhatta, ezt megelőzően a nővérek 1863-as megérkezésétől, mint a soproni rendház főnöknőjeként működött.

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának lelkiigazgatói

Hummel Vilmos hitszónok, áldozár	1863-1867
Voidt József plébános	1867-1873
Maráz Ferenc prépost-kanonok	1873-1901
Dr. Zehetbauer Ottó prelátus-kanonok	1901-1925
Feichtinger Mátyás c. apát	1925-1950

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának újonnan fogadalmatt tett tagjai évenkénti lebontásban a „Fogadalmas nővérek törzskönyve” alapján¹¹⁴⁴

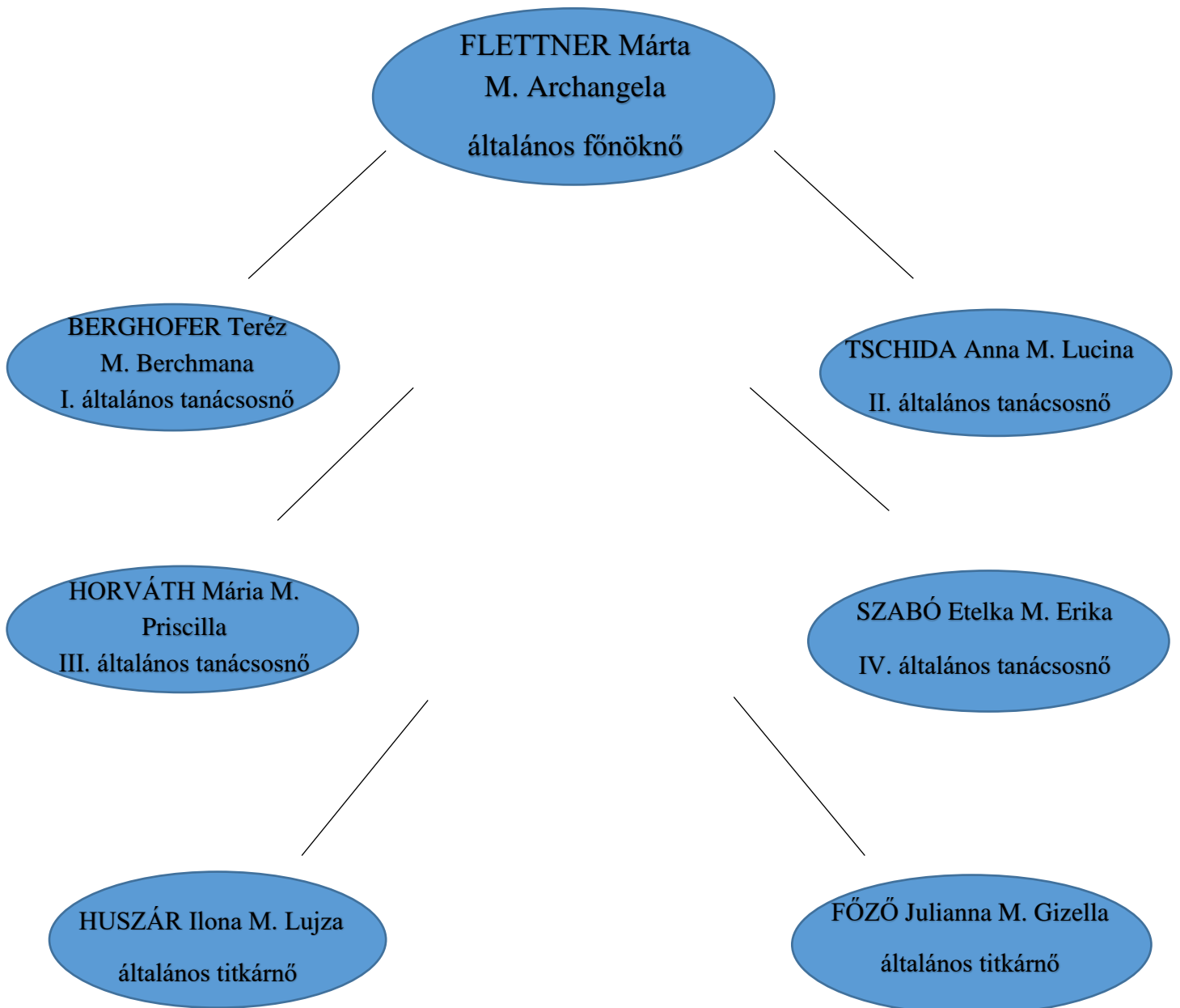
Év	Örökfogadalmat tett (fő)	Örökfogadalomtétel után kilépett, elbocsátották, önszántából elhagyta a szerzetet (fő)
1866.	3	0
1867.	2	0
1868.	4	1
1869.	0	0
1870.	5	1
1871.	3	0
1872.	5	1
1873.	4	1

¹¹⁴⁴ IMNNL 28. doboz, 171. tétel, Fogadalmasok törzskönyve

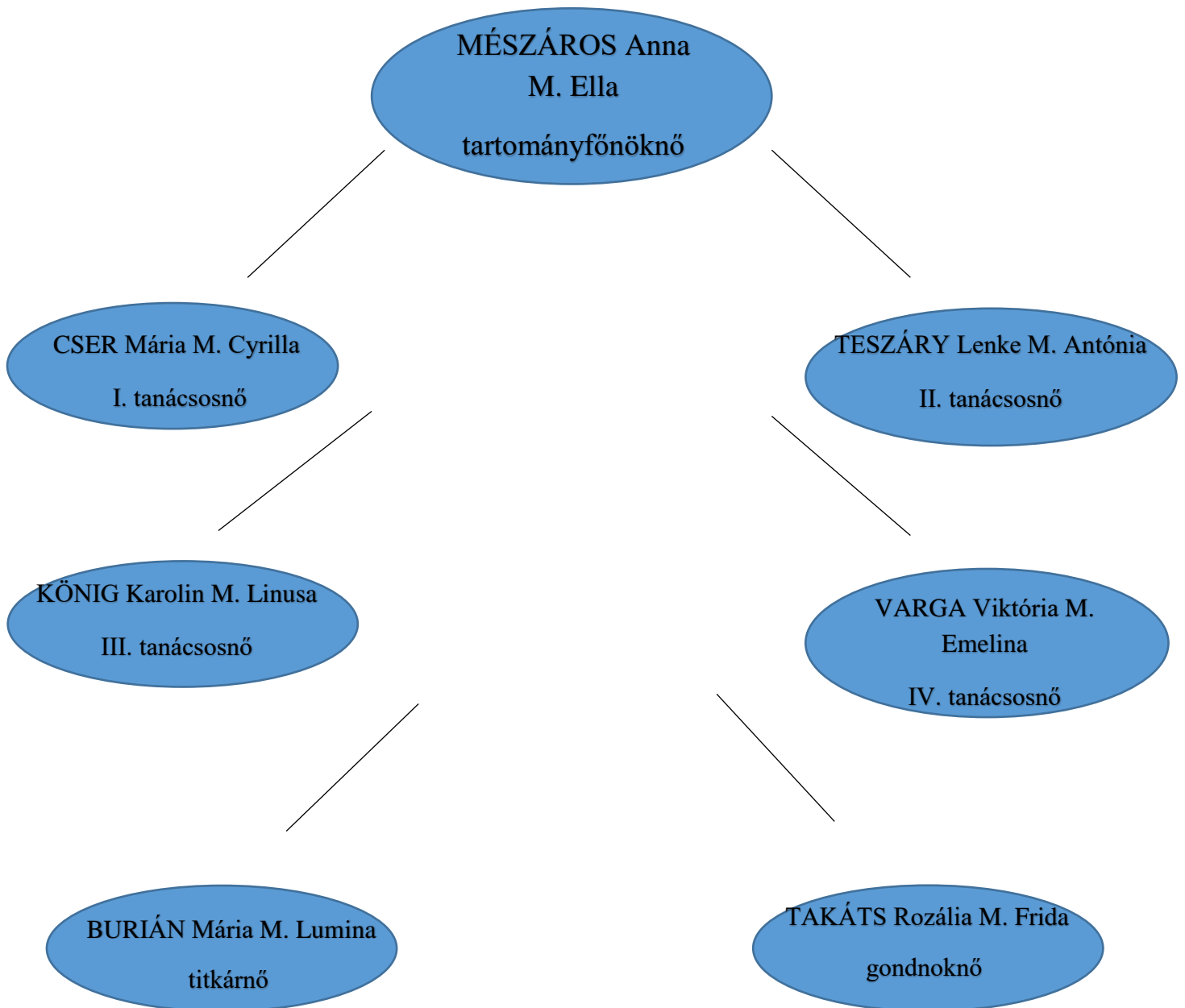
Év	Örökfogadalmat tett (fő)	Örökfogadalomtétel után kilépett, elbocsátották, önszántából elhagyta a szerzetet (fő)
1874.	0	0
1875.	3	1
1876.	2	0
1877.	0	0
1878.	10	3
1879.	5	1
1880.	8	1
1881.	3	0
1882.	6	2
1883.	7	0
1884.	5	0
1885.	5	0
1886.	5	0
1887.	0	0
1888.	10	0
1889.	6	0
1890.	2	2
1891.	12	3
1892.	6	1
1893.	7	1
1894.	11	1
1895.	6	0
1896.	10	1
1897.	12	1
1898.	15	4
1899.	18	0
1900.	9	0
1901.	11	1
1902.	11	0
1903.	31	3
1904.	1	0
1905.	15	1
1906.	21	1
1907.	25	0
1908.	21	3
1909.	15	0
1910.	31	7
1911.	58	13
1912.	23	7
1913.	18	7
1914.	32	5
1915.	30	6
1916.	27	5

Év	Örökfogadalmat tett (fő)	Örökfogadalomtétel után kilépett, elbocsátották, önszántából elhagyta a szerzetet (fő)
1917.	31	6
1918.	30	1
1919.	16	1
1920.	23	2
1921.	20	1
1922.	29	2
1923.	30	1
1924.	41	3
1925.	33	1
1926.	52	9
1927.	50	5
1928.	45	6
1929.	66	13
1930.	79	6
1931.	50	7
1932.	64	10
1933.	62	5
1934.	1	0
1935.	48	7
1936.	63	8
1937.	38	3
1938.	50	9
1939.	48	7
1940.	2	0
1941.	32	2
1942.	48	11
1943.	82	8
1944.	33	8
1945.	25	0
1946.	50	8
1947.	40	7
1948.	18	3
1949.	22	5
1950.	3	2

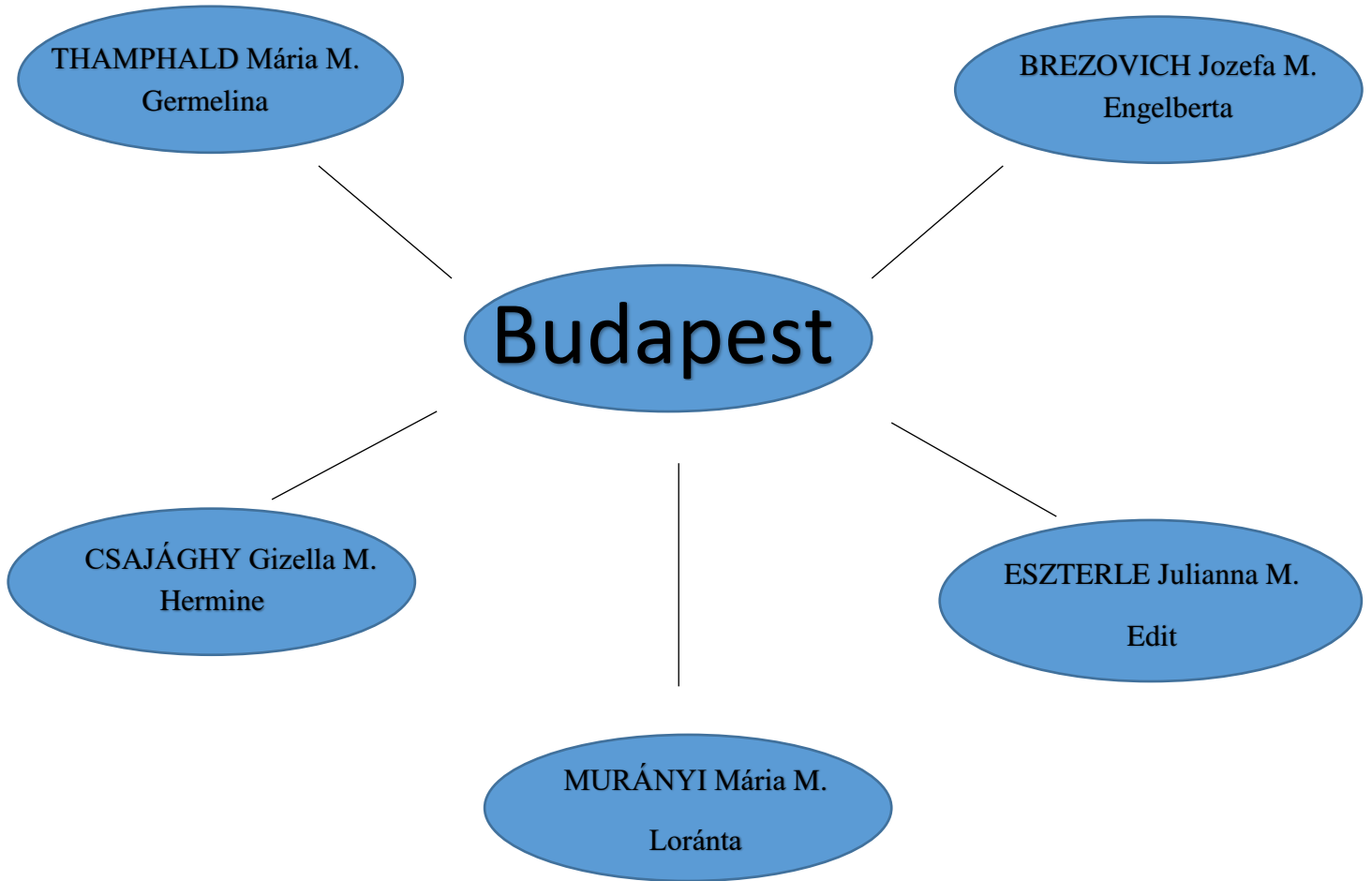
Az 1948-ban kinevezett általános rendi vezetés felépítése

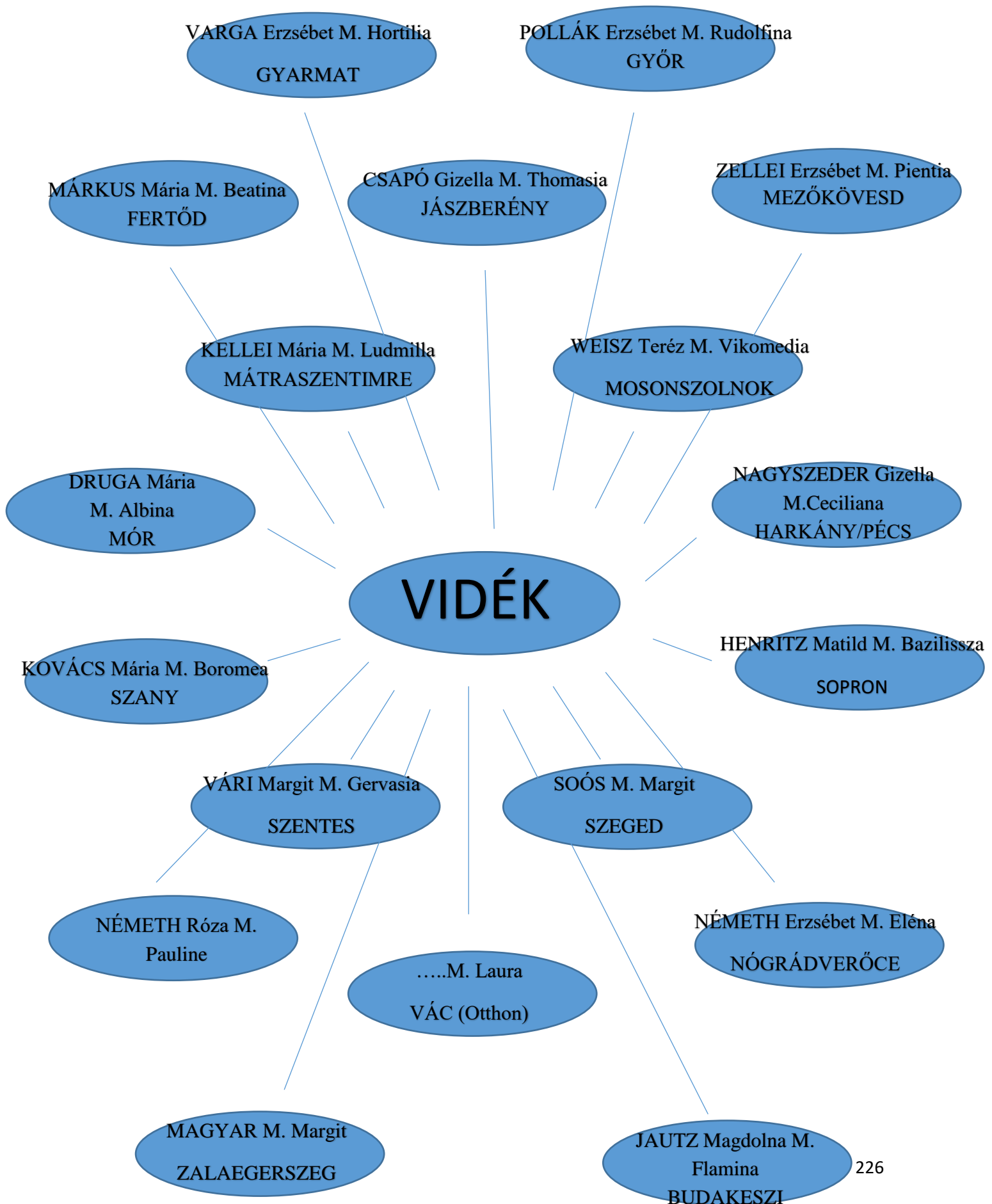
Az 1949-ben kinevezett tartományi vezetés felépítése

Közetvezetők Budapesten az illegalitás alatt, 1968-as adat

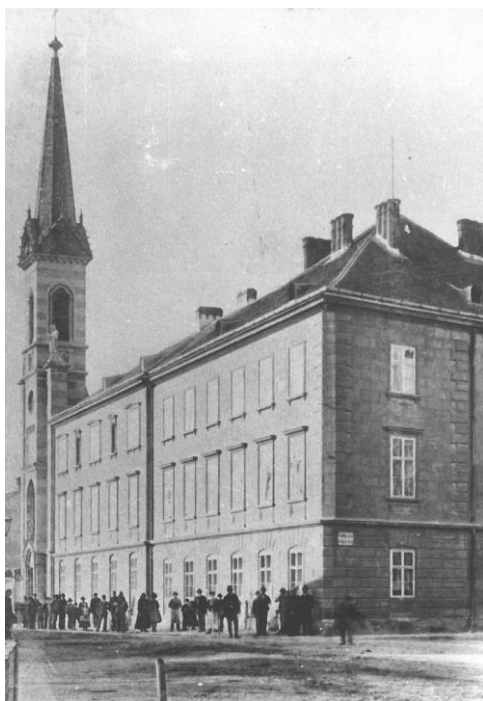
Körzetvezetők vidéken az illegalitás alatt, 1968-as adat

VIII.1.1 Képek

1. kép: „Püspökház” Sopronban, a Megváltós Nővérek első magyarországi háza. Forrás: IMNNL

2. kép: A Megváltós Nővérek soproni anyaháza a felépült templommal. Forrás: IMNNL

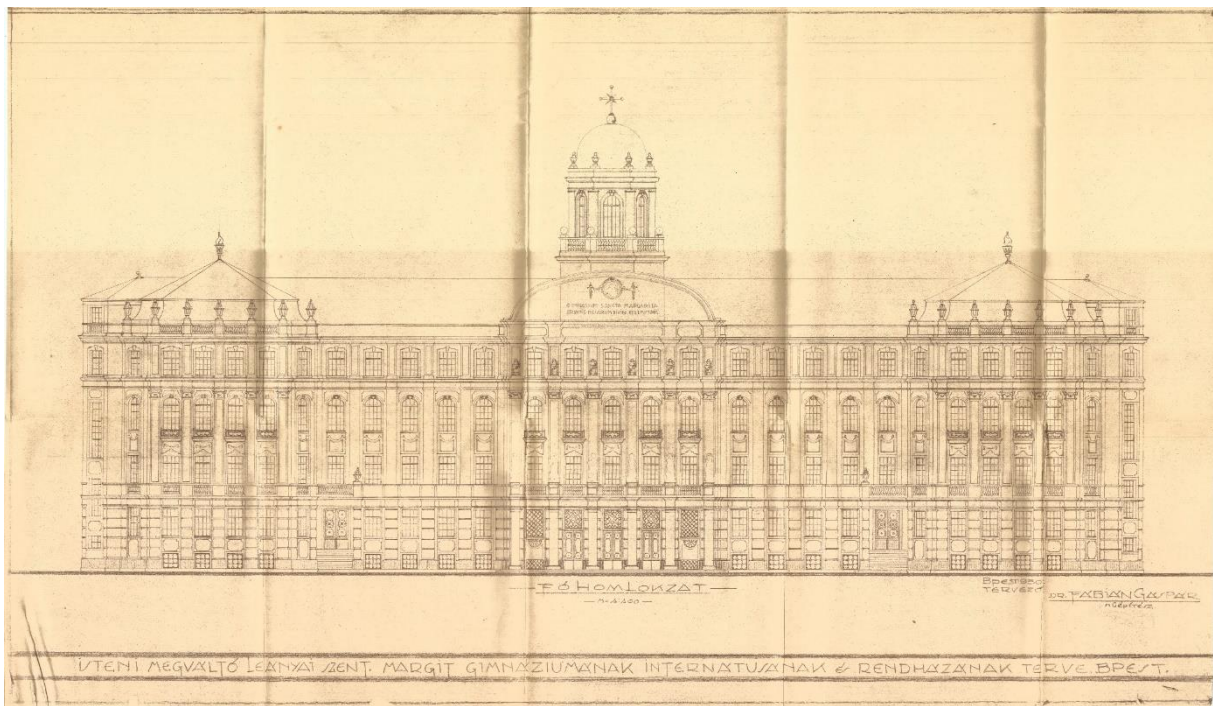
3. kép: Klebelsberg Kunó látogatása a Megváltós Nővérek soproni anyaházában. Forrás: IMNNL

4. kép: A Megváltós Nővérek Szent József Intézete Sopronban (utcafront). Forrás: IMNNL

5. kép: Megváltós Nővérek Szent József Intézete Sopronban (udvari homlokzat). Forrás: IMNNL

6. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának főhomlokzati terve. Forrás: IMNNL

7. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziuma (utcafront). Forrás: IMNNL

8-9. képek: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának kertje és téli korcsolyapályája. Forrás: IMNNL

10. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának kertje. Forrás: IMNNL

11. kép: Szabadlevegős tanterem a Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának kertjében. Forrás: IMNNL

12. kép: Kurt Schussnigg osztrák kancellár és Hóman Bálint meglátogatják a Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumát 1934. december 3-án. Forrás: IMNNL

13-14. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának ivókúttal felszerelt belső terei. Forrás: Szent Margit Gimnázium, Bozzay-hagyaték, BAJI 2010.

15. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának diákok számára berendezett társalgója. Forrás: Szent Margit Gimnázium, Bozzay-hagyaték

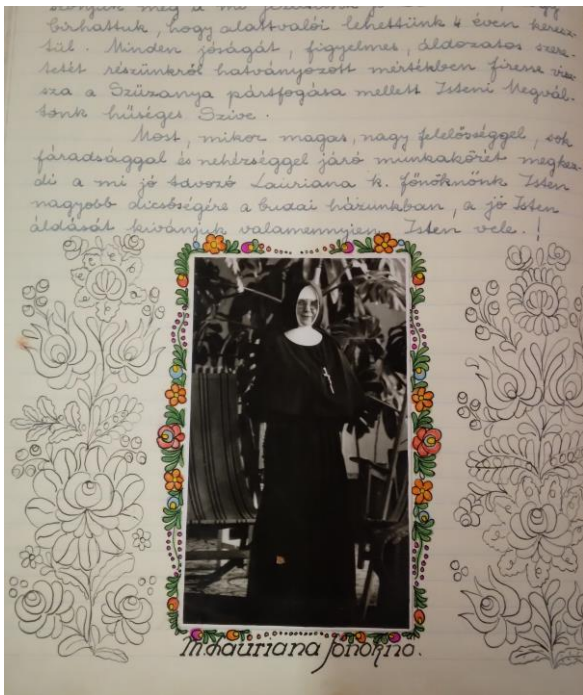
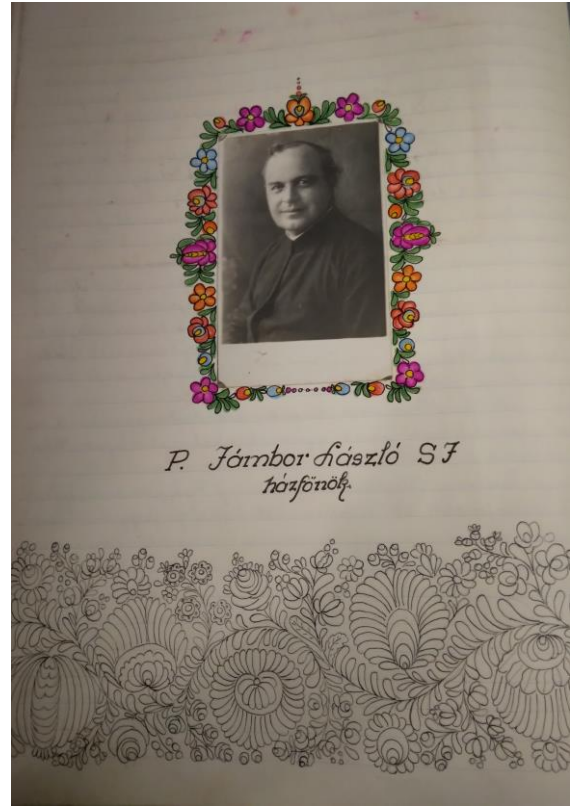
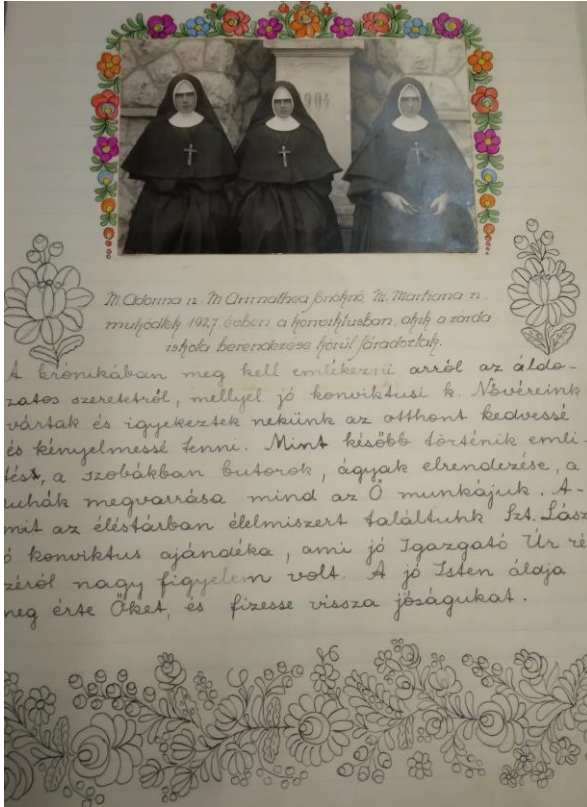
16. kép: A Megváltós Nővérek Szent Margit Gimnáziumának diákok számára berendezett társalgója. Forrás: IMNNL

17. kép: Megváltós Nővérek újszászi háza, egykori Orczy-kastély. Forrás: IMNNL

18. kép: Gyermekek a Megváltós Nővérek újszászi házában. Forrás: IMNNL

19-22. képek: A Megváltós Nővérek mezőkövesdi házi krónikájának matyó motívumokkal díszített lapjai. Forrás: IMNNL

23. kép: Mindszenty József veszprémi püspök és kispapjai Sopronban, 1945 elején. Forrás: IMNNL

24. kép: Mindszenty József veszprémi püspök a soproni anyaház ebédlőjében 1945 elején. Forrás: IMNNL

25. kép: Megváltós nővér a napköziben Sopronban 1946-ban. Forrás: IMNNL

26. kép: Gyermek a Megváltós Nővérek napközijében Sopronban 1946-ban. Forrás: IMNNL

27. kép: dr. Lányi János és Szöllősi Ferenc atyák mentik a soproni anyaház felszerelését a közlgő szovjetek elől. Forrás: IMNNL

28. kép: dr. Lányi János hitoktató, lelkész, kanonok. Forrás: IMNNL

29-30. képek: dr. Lányi János ezüstmiséje 1951-ben Sopronban a Megváltós Nővérek templomában. Forrás: IMNNL

31. kép: Látogatók a főtí táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

32. kép: Csoportkép a fóti táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

33. kép „Ágyazás” a fóti táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

34. kép: Életkép a fóti táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

35. Kép: Nagymosás a fóti táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

36. kép: Életkép a főtí táborban 1950 nyarán. Forrás: IMNNL

37. kép: Flettner Márta M. Archangela általános főnöknő 1948-ban. Forrás: IMNNL

38-39. képek: Flettner Márta M. Archangela 1951-ben és 1964-ben. Forrás: IMNNL

40. kép: Flettner Márta látogatása a jászberényi szociális otthonban. Forrás: IMNNL

41. kép: Megváltós Nővérek csoportképe 1982-ből, középen Flettner M. Archanela anyja.
Forrás: IMNNL

VIII.1.2 Megváltós Nővérek szolgálati helyei

	Helység	Saját bővítés, egyéb	óvoda óvónőképző	Napközi otthon	Elemi iskola	Kollégium	Háztartásvezetés	Árvaház	Házi betegápolás	Szegényház	Kórház	Konyha	Kántori szolgálat	Egyházközségi szolgálat
1863	Sopron							árvaház	házi betegápolás					
1866	Sopron		óvoda		elemi iskola									
1867	Sopron	Anyaház, noviciátus												
1874	Nezsider (Neusiedl am See)	Műhelyiskola	óvoda											
1875	Győr-Nádorváros				elemi iskola									
1876	Érsekújvár (Nové Zámky)		óvoda											
1876	Csorna				elemi iskola			árvaház						
1877	Csepreg				elemi iskola									
1879	Érsekújvár (Nové Zámky)				Flenger Intézet Felsőbb leányiskola)									
1880	Sopron										Magánkórház (később Zita-kórház)			
1881	Kismarton - Felsőkismartonhegy (Eisenstadt)	"Kézimunka-iskola"	óvoda											
1881	Érsekújvár - (Nové Zámky)				elemi iskola (Simor Intézet)									
1882	Győr-Nádorváros	Cselédeán y otthon												
1885	Tardoskődd (Tvrdšovce)				elemi iskola									
1885	Nagykapornak				elemi iskola									
1885	Répcékőhalom (Steinberg)				elemi iskola (leánytanoda)									
1886	Csorna		óvoda											
1887	Rohonc (Rechnitz)									szegényház				
1888	Rohonc (Rechnitz)				elemi iskola									
1888	Nagykapornak		óvoda											
1889	Budakeszi		óvoda		elemi iskola									
1892	Naszvad (Nesvady)		óvoda		elemi iskola									
1893	Boldogkővár alja		óvoda		elemi iskola									
1894	Érsekújvár (Nové Zámky)				polgári leányiskola									
1895	Miklósfalma (Nickelsdorf)		óvoda		elemi iskola (leánytanoda)									
1896	Szigetvár										Kórház			

0	Szabadka (Subotica)										Kórház			
1897	Győrújváros		óvoda		elemi iskola (leánynevelőiskola)									
1898	Féltorony (Halbturm)		óvoda		elemi iskola									
1899	Ercsi	"Kézimunka-iskola"	óvoda		elemi iskola - később									
1899	Mór	"Szegénygyógyintézet kezdetben"	óvoda		elemi iskola									
1899	Szabadka (Subotica)										szegényház			
1899	Eperjes (Prešov)										Városi kórház			
1896	Sopron				polgári leányiskola									
1899	Sopron													
1900	Sopron		Óvónőképző											
1900	Magyarokszász (Kanjiza)										szegényház			
1901	Sopron										szegényház			
1902	Zenta (Senta)										szegényház			
1902	Bártfa (Bardejov)										Városi kórház			
1902	Kismarton (Eisenstadt)		városi óvoda											
1902	Szil				elemi iskola									
1903	Baja										Kórház			
1903	Mosonszentpéter		óvoda		elemi iskola									
1903	Répcskőhalom (Steinberg)				polgári leányiskola									
1903	Győr						papi szeminárium i háztartásvezetés							
1904	Sopron										Városi kórház			
1904	Süttör		óvoda		elemi iskola									
1904	Németkeresztúr (Deutschkreutz)		óvoda		elemi iskola									
1905	Érsekújvár (Nové Zámky)										Kórház (1921ig)			
1905	Sopron						Etelka Árvaház (Mária Iosephinum)							
1907	Boldogasszony (Frauenkirchen)		óvoda		elemi iskola									
1908	Budapest										Fehérkereszt (gyermekkorház) (1914ig)			
1908	Kapuvár										Kórház			
1908	Rohonc (Rechnitz)				polgári leányiskola									
1908	Budapest										Honvédkórház (1940ig)			
1908	Oroszvár				elemi iskola									
1909	Budapest										Korányi III. sz. belgyógyászati klinika (1936-tól Urológiai klinika)			
1909	Zalaegerszeg										Kórház			
1909	Mosonszolnok		óvoda		elemi iskola									

1909	Mosonszentjános				elemi iskola									
1909	Besztercebánya						háztartásvezetés és papi szeminárium							
1910	Győr-Szabadhegy		óvoda		elemi iskola									
1912	Újvidék											Kórház		
1912	Érsekújvár					Leányinternátus								
1913	Rozsnyó											Kórház		
1913	Győr-Újváros		óvoda		elemi iskola									
1913	Budapest					Collegium Marianum								
1915	Csorna											Kórház (Margit Kórház)		
1916	Budapest					Kollégium (Szent Anna Kollégium)								
1917	Dobsina (Dobšiná)				elemi iskola									
1918	Budapest											hadivaház		
1919	Zalaegerszeg											szegényház		
1920	Budapest													
1920	Szolnok											Kórház		
1920	Léka (Lockenhaus)		óvoda		elemi iskola									
1921	Lövő		óvoda		elemi iskola									
1921	Sopron												Erzsébet-kórház I. számú belgyógyászati klinika	
1922	Budapest													
1922	Vác							árvaház						
1922	Sopron				női felsőkereskedelmi iskola									
1923	Sopron				női ipariskola									
1924	Győr											Kórház		
1924	Érsekújvár	Tartományház												
1924	Szentes											Kórház		
1925	Szolnok											szegényház		
1925	Budapest		Szent Erzsébet Intézet (óvoda)			Szent Erzsébet Intézet (internátus)								
1925	Csorna				polgári leányiskola									
1925	Győr-Nádorváros				polgári leányiskola									
1925	Mezőkövesd						Szent László Konviktus							
1925	Budapest												klinikai külső konyha	
1925	Tiszaszolnok											szegényház		
1926	Sopron	iskolaszárny bővítése												
1927	Sopron	Szent József Intézet												
1926	Budapest												Kórház	
1926	Komárom		óvoda		elemi iskola									
1926	Vác		óvoda		elemi iskola	Internátus								
1926	Szekszárd				elemi iskola									
1927	Mezőkövesd				elemi iskola									
1927	Csongrád - Piroskaváros				elemi iskola									
1927	Vecsés (Kultúrház)		óvoda					házi betegápolás/beteglátogatás	szegénygondozás					
1928	Vecsés - Andrássytelep		óvoda		elemi iskola									
1929	Nagyecenk		óvoda		elemi iskola									

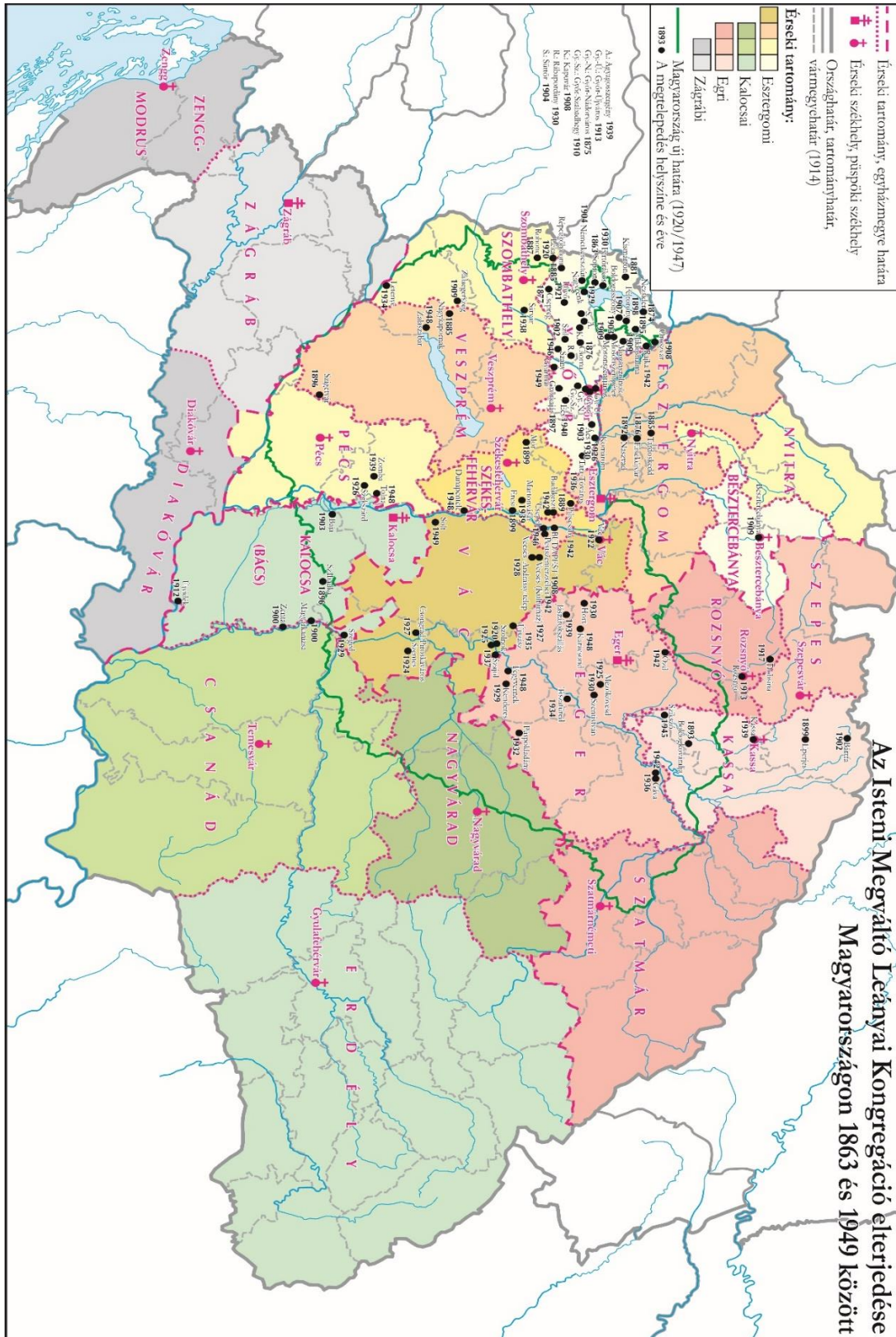
1929	Kenderes				elemi iskola									
1929	Mezőkövesd		óvoda											
1929	Szeged										Belgyógyászati klinika			
1930	Nagyboldogasszony				elemi iskola									
1930	Rábapordány		óvoda											
1930	Fertőrákos		óvoda		elemi iskola									
1930	Szentistván		óvoda		elemi iskola									
1930	Ács				elemi iskola									
1930	Hort				elemi iskola									
1932	Püspökladány				elemi iskola				házi betegápolás		szeregetház			
1932	Budapest	Szent Margit Intézet			elemi iskola és líceum (felsőbb leányiskola)									
1932	Kapuvár				Tanítóképző	internátus						Kózkórház		
1933	Budapest							Központi Papnevelő Intézet						
1933	Győr							Püspökvár						
1934	Letenye										szegényház			
1934	Tiszafüred				elemi iskola									
1935	Ujszász	üdülő, lelkiigyeletemes ház, idős nők otthon												
1936	Tata - Tóváros											Magánkórház		
1936	Gáva	"varróiskola"	óvoda											
1936	Budapest											Stefánia úti Szanatórium		
1937	Szajol		óvoda		elemi iskola									
1938	Sárvár											Kózkórház		
1939	Zomba	beteg nők otthona												
1939	Martonvásár		óvoda											
1939	Agyagoszergény		óvoda		elemi iskola									
1939	Kassa											állami kórház		
1939	Érsekújvár							Szent Katalin Nőnevelő-Intézet (Líceum)						
1939	Jászárokszállás		óvoda		elemi iskola/polgári iskola									
1940	Écs		óvoda		elemi iskola									
1942	Ózd				polgári iskola									
1942	Gáva				elemi iskola									
1942	Budakeszi				polgári iskola									
1942	Rajka		óvoda		elemi iskola									
1942	Piliscsaba (Klotildliget)	Szent Margit üdülő												
1942	Budapest - Pestszerter széket		óvoda	napközi otthon										
1945	Csongrád - Piroskaváros		óvoda	napközi otthon		internátus								
1945	Budapest											Fasor Szanatórium		
1945	Budapest											Maronhegyi Szanatórium		
1945	Sziksó											Kózkórház		
1946	Budapest	Tartomány ház (Ménesi út)												
1946	Szany	beteg nők otthona	óvoda		elemi iskola									

1946	Sopron			napközi otthon										
1946	Sopron							Szentlélek Fiúárvaház						
1946	Budapest - Csepel				ált. iskola									
1948	Csorna							háztartásvezetés a premontr. Rendházban						
1948	Győr							háztartásvezetés a püspökvárban						
1948	Dunapentele											kántori szolgálat	egyházközsegi szolgálat	
1948	Zalasabar											kántori szolgálat	egyházközsegi szolgálat	
1948	Tolna											kántori szolgálat	egyházközsegi szolgálat	
1948	Karácsond											kántori szolgálat	egyházközsegi szolgálat	
1948	Budapest									Irgalmasok Kórháza				
1949	Fegyvernek							háztartásvezetés					kántori szolgálat	egyházközsegi szolgálat
1949	Solt							háztartásvezetés						egyházközsegi szolgálat
1949	Gyarmat									házi betegápolás				egyházközsegi szolgálat

VIII.1.3 Térképek

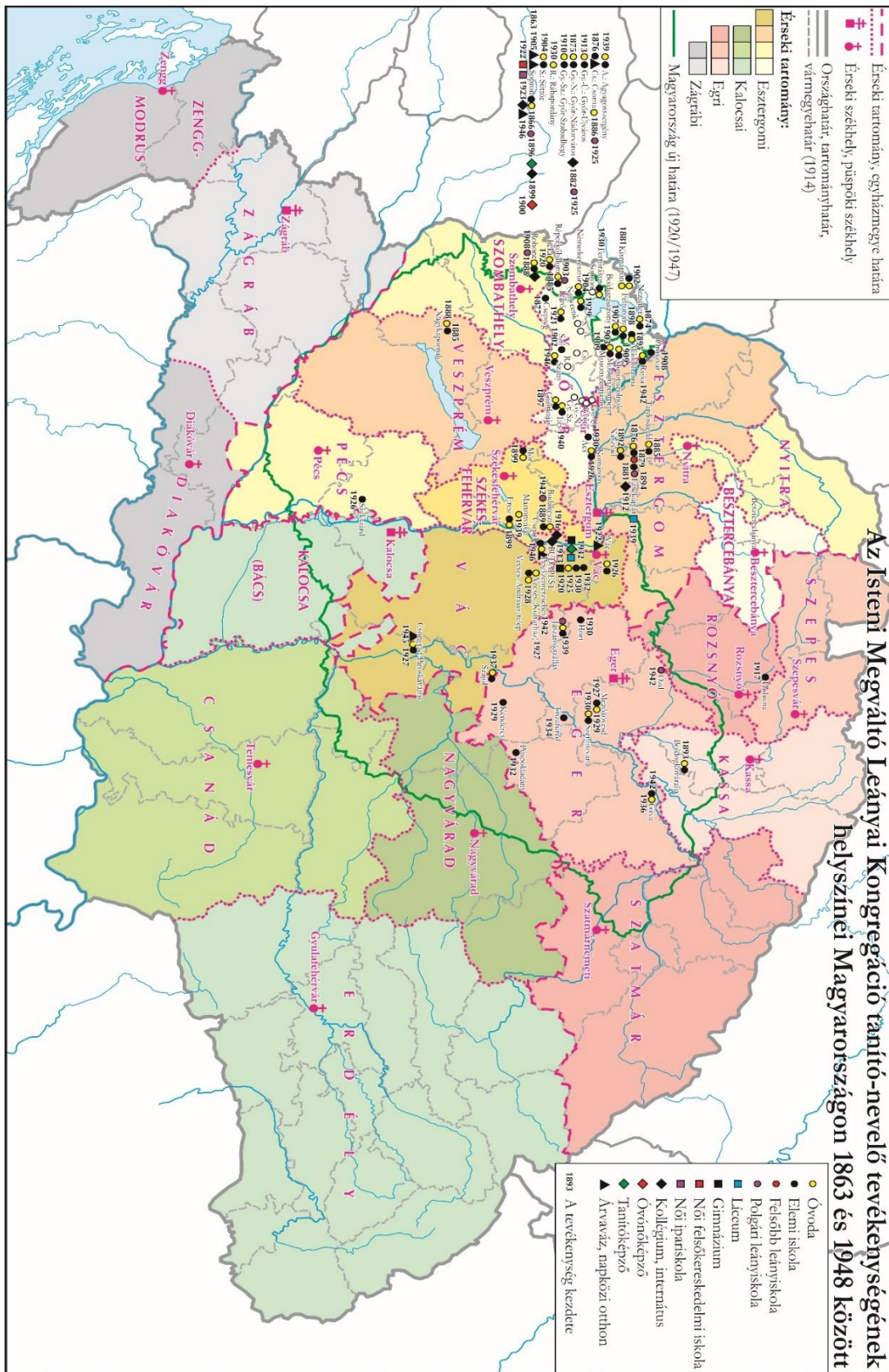
Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció elterjedése Magyarországon 1863 és 1949 között

Térkép: Nagy Béla

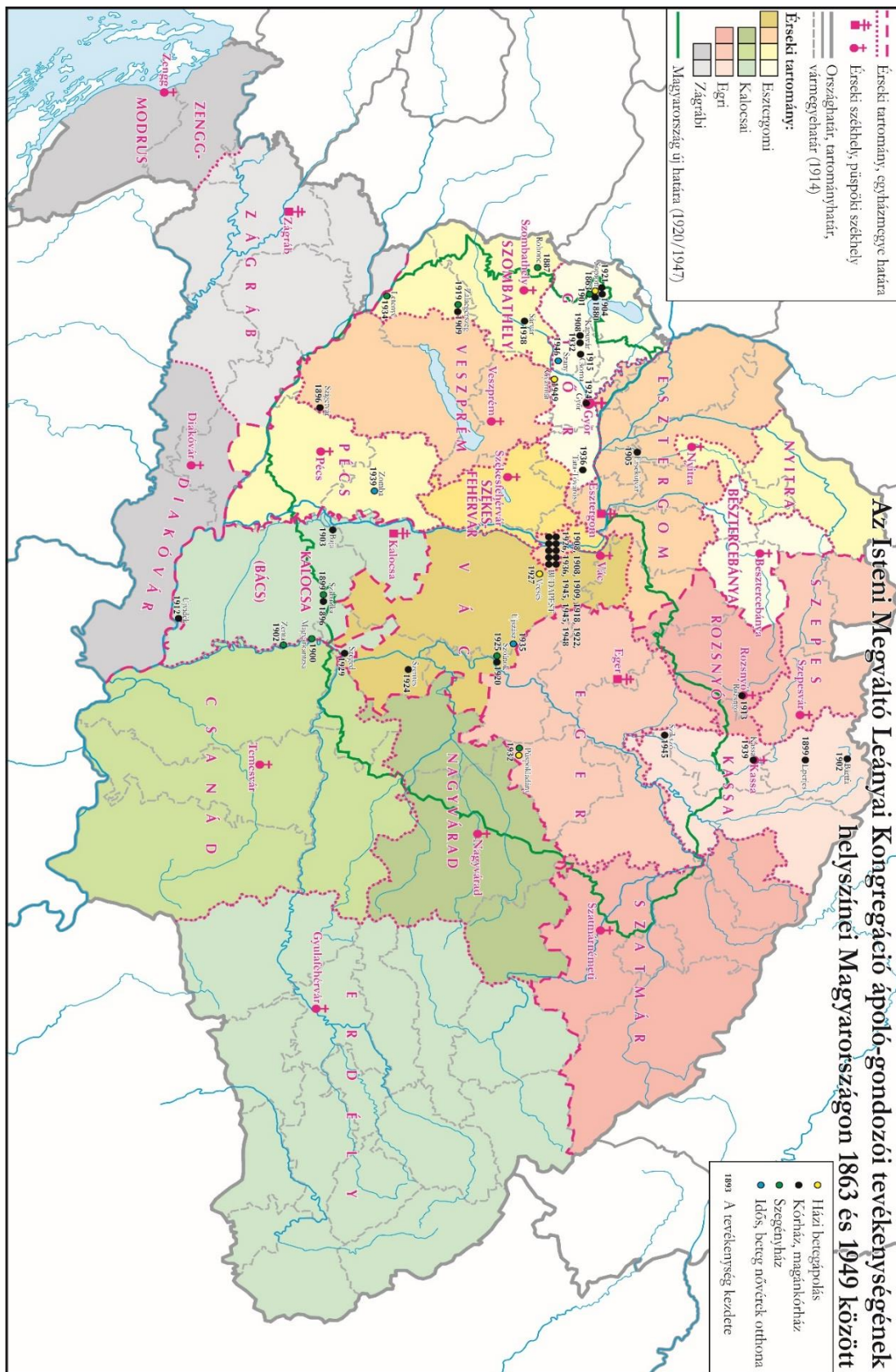
Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció tanító-nevelő tevékenységének helyszínei Magyarországon 1863 és 1949 között

Térkép: Nagy Béla

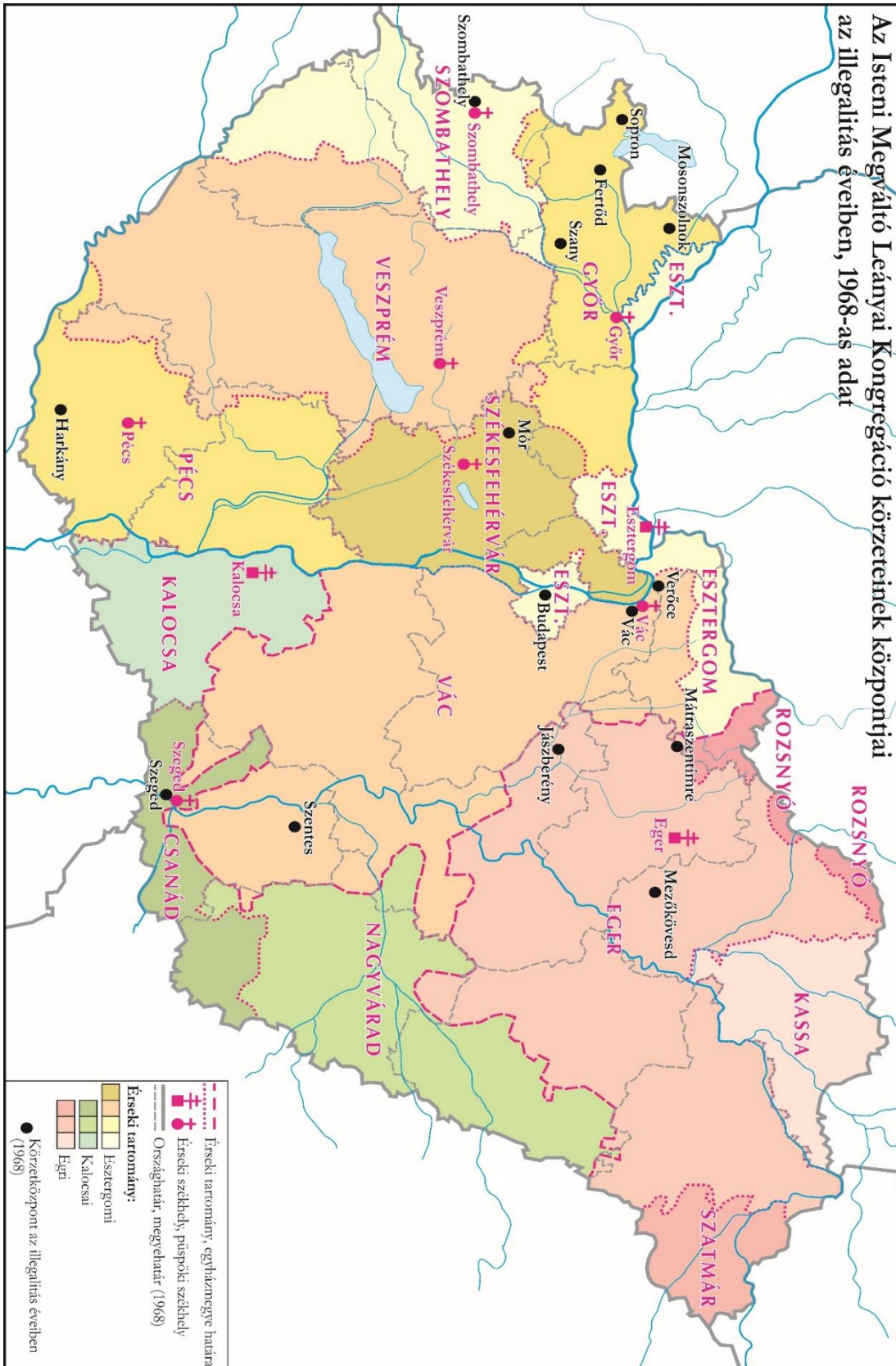
Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció ápoló-gondozói tevékenységének helyszínei Magyarországon 1863 és 1949 között

Térkép: Nagy Béla

Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció körzeteinek központjai az illegaritás éveiben,
1968-as adat

Térkép: Nagy Béla

VIII.1.4 Kronológia

- 1814. szeptember 9.** – A rendalapító, Elisabeth Eppinger születése Niederbronnban.
- 1828.** – Elisabeth Eppinger tizennégy évesen szentáldozáshoz járul.
- 1831.** – Tizenhét évesen három évre ágyhoz köti betegsége, mely lehetett krónikus légsőhurut, tífusz, idegkrízis, amely alatt elveszítette beszélőképességét.
- 1841.** – Huszonhét évesen másfél évre ismét ágyhoz köti Elisabeth Eppingert betegsége.
- 1845.** – Harmincegy évesen ismét négy évre fekvőbeteg lesz.
- 1846. március** – Elragadtatásainak kezdete. Látomásait gyóntatója, Niederbronn plébánosa David Reichard jegyzi le. Ezeket az írásokat C. J. Busson adja ki: „Levelek a niederbronnai eksztatikusról” címmel.
- 1849. január** – Az alapítónő tollba mondja az Isteni Megváltó Leányai Társulatának szabálytervét.
- 1849. augusztus 28.** – Elisabeth Eppinger három jelölttel bevonul a zárdába, mely egy niederbronnai polgár egyszerű háza, amiben kápolnát is kialakítanak. Az első zárdát Klösterle néven emlegetik a rendtagok.
- 1849. szeptember 10.** – Az első nővérek ünnepélyes beöltözése, ettől kezdve Elisabeth Eppinger, mint Mária Alfonza nővér a Társulat főnöknője.
- 1850. január 2.** – Mária Alfonza anya leteszi az örökfogadalmat.
- 1850. január** – A Társulat tagjainak száma negyvenkettő, februárban már hatvan.
- 1850. április 8.** –Megnyílik az első fiókház a szomszédos községben Reichshoffenben.
- 1852.** – A Társulat tagjainak száma százötvenhárom és tizennyolc állomáshelyen működtek.
- 1854.** – A kolerajárvány során a nővérek kivették részüket a betegápolásból, megszerezve ezzel a lakosság elismerését.
- 1854.** – A kormányzat császári leirattal elismerte a Társulatot, így az jogi személy lett.
- 1857.** – A Nővérek a Bécs melletti Reindorfba kaptak meghívást, a Szent Erzsébet Egylettől, elhagyott árva gyermekek gondozására.
- 1859.** – A Társulat megvásárolja a Niederbronnától 3 km-re Oberbronnban a von Strahlenheim család kastélyát.
- 1863.** - Szentszék első leirata, a Decretum laudis, melyben a társulat nevét Sorores a SSmo Salvatore névre változtatja, vagyis „A Legszentebb Üdvözítőről Nevezett Nővérek”, megkülönböztetésül a Redemptorista Nővérek szemlélődő rendjétől.
- 1863. május 19.** – Bécsből négy nővér érkezik Sopronba: Gürtler M. Basilissa főnöknő, M. Fidelis, M. Hilaria és M. Roberta nővérek, Simor püspök kiállította a latin nyelvű alapítólevelet.
- 1864. április** – Az alapítónő, Mária Alfonza anya Sopronba látogat.

- 1864. december 29.** – A Voss-féle árvaház vezetését is átengedik a Nővéreknek a soproniak.
- 1865. február** – A Nővérek már 102 gyermeket gondoznak Sopronban az Új utcai házban.
- 1866. március 16.** – Rauscher bécsi kardinális Decretuma: „Bécsben az Isteni Megváltó Leányainak anyaházat és noviciátust létesíték”. A Bécsben működő nővérek ezzel elszakadtak a niederbronni anyaháztól, a soproni Nővérekkel együtt.
- 1866. április 11.** – A Társulat első jóváhagyása a Szentszék részéről. Ekkor már nyolcvan házban több mint hétszáz nővér működött.
- 1866. szeptember 30.** – A soproni Társulat nővérei megvásárolják Gürtler M. Basilissa nővér vezetésével Rupprecht János cukorgyáros által építtetett kétemeletes sarokbérházat.
- 1867. január 21.** – Első beöltözés Sopronban. Az új nővérek: Landerl Jozefa M. Ágnes (Felső-Ausztria), Schiller M. Vincentia (Mannersdorf), Králik Borbála M. Dominica (Csehország), Blumann Rosina M. Johanna és Kirschner Katalin M. Gabriella (utóbbi kettő Győrből).
- 1867. április 25.** – Az újonnan megvásárolt házban megtörténik a kápolna felszentelése, a Szeplőtelen Szűz tiszteletére. A felszentelést Simor János győri püspök végzi. A kápolnát Handler Nándor műépítész tervezte.
- 1867. június 13.** – Simor János püspök Decretuma, melyben a soproni házat függetlenné nyilvánítja.
- 1867. július 24.** – Meghal David Reichard atya, Mária Alfonza anya gyóntatója, a Rend társalapítója.
- 1867. július 31.** – Meghal Mária Alfonza anya, a Rend alapítónője.
- 1868. február 3.** – A második soproni beöltözési ünnepség, amely már az új kápolnában folyt le. A négy novícia: Steinmayr M. Stanislaa, Ziegler M. Michaela, Kunschner M. Josefa és Horváth M. Terézia.
- 1871. szeptember 13.** – Baumann M. Franciska nővért Zalka János győri püspök főnöknőnek nevezi ki Gürtler M. Basilissa nővér után.
- 1872. január** – A soproni anyaházban huszonhat nővér, a Voss-féle árvaházban hat, az orsolyitáknál hatvanhét nővér működik.
- 1872.** – Megjelenik Zalka János győri püspök jóváhagyásával az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjának Alapszabályai. Négy év múlva már magyar nyelven is kiadják.
- 1874. augusztus 17.** – Megválasztják a leköszönő Baumann M. Franciska nővér helyett Gossi M. Evergilla nővért általános főnöknőnek.
- 1874. szeptember 8.** – Az első fiókház alapítása Nezsiderben. (Neusiedl am See, Ausztria) – Itt a lányok számára „műhelyiskola” nyílt, majd néhány éven belül elemi iskola is létesült a Nővérek működésével.
- 1875.** – Elkezdődik a házi krónika vezetése, Wichtige Notizen címmel.
- 1875. július 30.** – A Nővérek Győrben árvaházat és iskolát vesznek át.

1876. – Érsekújváron több intézményt vesznek át a Nővérek: óvodát, a Flenger Intézet két felsőbb leányiskoláját, valamint a Simor-Intézetet, vagyis az elemi leányiskolát.

1876. – Csornán iskola és árvaház vezetését veszik át a Nővérek.

1877. – A Rend átveszi az iskolát Csepregen.

1881. – Kismartonban (Eisenstadt, Ausztria) az óvoda és az iskola működtetésének átvétele.

1880. – Sopronban a magánkórházba hívják a Nővéreket a betegek ápolására. A magánkórház (Privat-Krankenhaus) 1827-ben létesült kézműves segédek és cselédek kórházi kezelésére. Ezt később Zita kórháznak nevezték át az első világháború alatt.

1880. augusztus 15. – Gossi M. Evergilla nővért ismét megválasztják főnöknőnek, majd 1883-ban a káptalan újra megválasztja.

1885. február 13. – Gossi M. Evergilla főnöknő halála.

1885. március 19. – Steinmayr M. Stanislaa nővért választják általános főnöknőnek.

1885. augusztus 23. – Nagykapornakra hívják a nővéreket az elemi leányiskola működtetése. Később az óvodát is ők működtetik.

1885. október 24. – Tardoskedden (Tvrdošovce, Szlovákia) a Nővérek átveszik az iskola működtetését.

1885. november 4. – Répcekőhalomra (Steinberg, Ausztria) kérik a nővéreket a leánytanoda működtetésére.

1887. szeptember 12. – Rohoncon (Rechnitz, Ausztria) a Rend a szegényház és elemi iskola működtetését kezdi el.

1887. október 10. – Zalka János győri püspök felszenteli az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Szeplőtelen Fogantatás (ma Jézus Szíve templom – Sopron, Táncsics M. utca 2.) templomát és a megnagyobbított rendházat Sopronban.

1888. március 19. – Ismét megválasztják Steinmayr M. Stanislaa anyát főnöknőnek.

1889. október 10. – A nővérek megkezdik Budakeszin az iskola működtetését.

1892. – Sopronban a járványkórházba hívták a nővéreket betegápolásra, mivel az 1873-ban is pusztító kolerajárvány ismét felütötte fejét.

1892. október 1. – Naszvadon (Nesvady, Szlovákia) a Rendre bízzák az iskola működtetését.

1893. április 29. – Boldogkőváralján Zichy Rezsóné Péchy Jakobina grófnő által létrehozott „Emanueleum” elnevezésű intézetet, melyben leányiskola és kiseddóvó működik a „Megváltóról” címzett soproni irgalmas nővérekre bízzák.

1985. szeptember – Miklósfalván (Nickelsdorf, Ausztria) elkezdik az iskola és kiseddóvó működtetését a Nővérek.

1896. – Az Isteni Megváltó Leányai alamizsna-gyűjtő útjukon jártak Szigetváron 1896 tavaszán, ahol nemcsak alamizsnát kaptak, hanem meghívást is a betegápolás átvételére, ami ez év június 13-án, négy nővér vezetésével indult meg.

1896. – Szabadkán (Subotica, Szerbia) az újonnan épült Mária Valéria kórházban a Kongregáció ez év decemberében veszi át a betegápolást. Harminc évvel később, 1926-ban kellett elhagyniuk a kórházat a hatóságok felszólítására.

1896. szeptember 10. – A soproni polgári iskola megnyitására kapnak engedélyt a Nővérek. Az iskola egyszerre tudott indulni négy osztállyal.

1897. október 3. – Kajáron a Rend nővérei átveszik az iskolát.

1898. május 1. – Féltorony (Halbturm, Ausztria) községben a Habsburg Frigyes és Izabella főhercegnő által alapított óvoda és iskola működtetésének átvétele.

1899. – Ercsiben a gróf Wimpffen Siegfried és neje Franciska grófnő által létrehozott kézimunka-iskola, óvoda és elemi iskola működtetésének átvétele.

1899. – Móron a Lamberg Anna grófnő által ajándékozott épületben először betegeket gondoztak, majd a leányiskola tantestületének tagjai lettek a Megváltós Nővérek.

1899. – A Kongregáció átveszi a szabadkai szegényház működtetését.

1899. szeptember 1. – Létrejön a Nővérek új intézménye Sopronban, az Elemi népiskolai tanítónőképző-intézet.

1899. szeptember – Eperjesre (Prešov, Szlovákia) négy nővér érkezik, hogy a városi kórházban szolgálatot teljesítsen, emellett házi betegápolásra is vállalkoztak.

1900. április 28. – Átadásra kerül Sopronban az új iskolaszárny. A Nővérek itt elemi iskolát, polgári iskolát és tanítóképzőt is fenntartanak.

1900. november 16. – Állami jóváhagyást és nyilvánossági jogot kap a tanítónőképző mellett az Óvónőképző is, mely ebben a tanévben kezdte meg a jelöltek képzését.

1900. december – Magyarakanizsára (Kanjiža, Szerbia) négy nővér érkezett a szegényház gondozottjainak ápolására. 1920. szeptember 14-én kiutasították a Nővéreket.

1901. január 1. – A soproni városi „szegényápoloda” átvétele, ami az 1920-as évek elejétől Polgár-Otthon néven működött.

1901. július 19. – Sopronban a Flandorffer (ma Táncsics Mihály) utcában a Kongregáció kertesi családi házat vásárolt elaggott, beteg nővérei számára. A templom kertje és a ház kertje között átjárót nyitottak, így a Kerti-ház elnevezést kapta.

1902. – A rábaközi község, Szil fiataljai számára nyílt elemi iskolában teljesítenek szolgálatot a Nővérek.

1902. – Kismartonban (Eisenstadt, Ausztria) a városi óvodában és az árvaházban három „Megváltós Nővér” kezdte meg működését.

1902. november – Zentára (Senta, Szerbia) a szegényház megnyitására és az ottani szolgálattételre három nővér érkezett. Őket 1920. január 13-án utasították ki.

1902. december 1. – A bártfai (Bradejov, Szlovákia) városi kórházban három majd négy nővér vett részt a betegek ápolásában.

1903. nyara – Gróf Széchenyi Miklós győri püspök kérésére a győri „kis szemináriumban” elvállalta négy nővér a háztartás vezetését.

1903. – Mosonszentpéterre három nővér és egy jelölt nő érkezik, hogy az óvodában és az elemi iskolában nevelje és tanítsa a gyerekeket.

1903. – Baja város közösségének meghívására érkeztek a Nővérek a városi kórházba, hogy végezzék a betegek ápolását.

1904. – Németkeresztúrra (Deutschkreutz, Ausztria) négy nővér érkezik az óvoda és az elemi iskola vezetésére.

1904. február - A Rend megvásárolja Sopronban az ún. Fürdőházat, mely a Kossuth u. 2. szám alatt helyezkedett el.

1904. július – A soproni városi közkórházban a felvett és a felveendő betegek ápolását és gondozását a Legszentebb Megváltóról nevezett rend irgalmas nővéreire bízják.

1904. augusztus 11. – Négy nővér érkezik a hg. Esterházy Miklós és felesége Cziráky Margit grófnő által alapított süttöri (Süttör ma Fertőd város része) Mária-Intézetbe, hogy az óvodában és az elemi iskolában szolgálatot teljesítsenek. „A szép süttöri zárda és vonzó otthonossága a Kongregáció összes települése között a legtöbb hivatást, kereken százat indított a soproni anyaházba.”¹¹⁴⁵

1905. – A soproni Maria Josephinumnak nevezett házban végzik a fogyatékos gyermekek gondozását.

1905. szeptember 1. – az érsekújvári kórházban hat nővér kezdte meg az ápolást. 1920-ig működtek az intézményben.

1907. – Boldogasszony (Frauenkirchen, Ausztria) községben az óvoda és az elemi iskola működtetésére érkeznek a nővérek.

1908. – Oroszváron (Rusovce, Szlovákia) a Henckel Hugóné grófnő által létrehozott alapítvány keretein belül létesült elemi iskolába érkeznek a nővérek tanítani.

1908. március 2. – Almásy Dénesné grófnő kérésére a Kongregáció nővérei kezdték meg szolgálatukat a budapesti Fehérkereszt gyermekkórházban, mely a mai Tűzoltó Utcai Gyermekklinika elődje. A nővérek 1914-ig teljesítettek itt szolgálatot.

1908. március – Kapuváron kezdik meg a kórházban a Nővérek betegápoló tevékenységüket.

1908. április 1. – A budapesti Honvédkórházba négy „Megváltós Nővér” kezdte meg a betegápolást, ahová a Kongregáció 1940-ig küldött rendtagokat.

1909. január – a budapesti Korányi belgyógyászati klinikán kezdenek dolgozni a Rend nővérei, majd 1911. november 12-én a klinika kápolnájában tizenhét fogadalmas nővér tette le az örökfogadalmat.

1909. augusztus 12. – Besztercebányán (Banská Bystrica, Szlovákia) négy nővér vette át a szeminárium háztartásának vezetését.

¹¹⁴⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI 1994, 126.

1909. augusztus 28. - Mosonszolnokon óvoda és elemi iskola átvétele.

1909. szeptember 24. – Mosonszentjánoson elemi iskola átvétele.

1909. szeptember – A zalaegerszegi kórházban öt nővér kezdi meg az ápolási feladatokat.

1910. – Győr-Szabadhegy óvodájában és elemi iskolájában négy nővér kezdte meg hivatásának gyakorlását.

1911. november 12. – Lehetővé válik a tíz éve fogadalmat tett nővérek számára, hogy örökfogadalmat tegyenek, így a budapesti klinika kápolnájában tizenhét ápolónővér tett örökfogadalmat.

1911. december 29. – Sopronban harminckilenc nővér tette le az örökfogadalmat.

1912. augusztus – Újvidékre (Novi Sad, Szerbia) tizenkét nővér érkezett kórházi szolgálattételre. 1921-ben egy magyar orvos mellett a kórházból kivált szanatóriumban működtek a magyar betegek ápolására.

1912. szeptember 19. – Négy nővér indult el Sopronból az amerikai McKeesportba, hogy megkezdje munkáját amerikai állomáshelyén.

1913. – Sopronban a Kossuth Lajos u. 4. szám alatti Grohmann-ház megvásárlása, melyet az első világháború kezdetekor a katonaság részére foglaltak le. 1917-ben mentesítették ilyen célok alól az iskolákat, így a tanítónőképző gyakorló elemi iskolája kapott itt helyet.

1913. – Rozsnyón (Rožňava, Szlovákia) a kórházban kezdik meg szolgálatukat a Nővérek.

1913. – Győr-Újváros városrészében két tanító és két óvónő nővér kezdte meg munkáját az elemi iskolában és az óvodában.

1913. – Collegium Marianum átvétele Budapesten, mely a Mária utcában, majd a József utcában kapott helyet. Itt egyetemi nőhallgatók, árva gyermekek kaptak lakhelyet és ellátást.

1913. – Megjeleik a Szokások könyve, „melybe mindaz belekerült, ami az Isteni Megváltó Leányai magatartását, külső megjelenését reggeltől estig egyöntetűen meghatározta.”¹¹⁴⁶

1913. május 7. - Két nővér, Rimpfl. M. Rosamunda és Krajniker M. Laurina nővérek csodálatos gyógyulása a franciaországi Lourdesban.

1913. június 3. – A Szerzetesi Kongregáció kiadta az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Rendjének a „Decretum laudis”-t, melyet X.Pius pápa május 15-én megerősített.

1914. július 28. – Kitört az első világháború. A mozgósítás első napjaitól kezdve honvédeket szállásoltak el az anyaházban, akik augusztus 17-én indultak el „rőzsafűzékkel, érmekkel ellátva, a nővérek imáitól kísérvé.”¹¹⁴⁷

1915. – Csornán teljesítenek kórházi szolgálatot a nővérek hg. Esterházy Miklós feleségéről elnevezett Margit-kórházban. A kórház felszerelését közadakozásból szerezték be a nővérek, mivel a Kongregáció a csornai társadalom két generációját tudhatta már neveltjének.

¹¹⁴⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 143.

¹¹⁴⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 159.

1915. október – A soproni Vossianum (Voss-féle árvaház) csatlakozik a pozsonyi nővérekhez, akik önálló kongregációt hoztak létre Legszentebb Üdvözítő Leányai elnevezéssel.

1916. május 13. – Budapesten a Horánszky utca 17. szám alatti ingatlan a Rend tulajdonába kerül, ahol létrehozzák a Szent Anna Kollégiumot.

1916. június 6. – Fetsner Antal, győri püspök vizitációt tart a Kongregációnál Sopronban.

1917. – Dobsinán (Dobšiná, Szlovákia) az egyházközség által fenntartott elemi iskolában kezdik meg a nővérek az oktatás-nevelés munkáját.

1918. – Az első világháborúban szüleiket elvesztett gyermekek egy része a fővárosi Hadiárvaházban kaphatott ellátást, ahol a nővérek is vállaltak szolgálatot az intézmény 1932-es megszűnéséig.

1919. – A Nővérek átveszik Zalaegerszegen a szegényház működtetését is.

1919. március 21. – A megalakult Tanácsköztársaság képviselői megjelentek a soproni anyaházban, hogy a tanítónővérektől követeljék az esküt a Tanácsköztársaságra.

1920. – Szolnoki közkórházban tizenegy betegápoló nővér tevékenykedik.

1920. – Lékán (Lockenhaus, Ausztria) négy nővér kezdi meg az óvodában és az elemi iskolában oktató-nevelő tevékenységét.

1920. január 25. – Az első nemzetgyűlési választások alkalmával Sopron város képviselőjének választották meg gr. Klebelsberg Kunót, aki a Nővérek soproni anyaházában tartózkodott a választások napjaiban. Sikere alkalmával a nővérektől szívélyes gratulációkat kapott, a rendfőnöknő Stanislaa anyja szeretettel fogadta. Klebelsberg és a Nővérek jó kapcsolata mindvégig megmaradt.

1920. augusztus 15. – Seinmayr M. Stanislaa anyja, rendfőnöknő fogadalomtételének 50. évfordulóját ünnepelte.

1920. szeptember 1. – Elindul a Szent Margit Gimnázium első osztálya Budapesten a Fehérvári út 62. sz. alatti Polgári Leányiskola épületében, Simon Károly meghívott igazgató vezetésével.

1921. január – Lövön óvoda és elemi iskola feladatainak ellátására érkeznek négy nővér.

1921. január 26. – Tizenhárom nővér indult el Sopronból, hogy amerikai állomáshelyükön teljesítsenek szolgálatot.

1921. április 27. – Maurer M. Bonaventura nővért választja meg a Rend általános főnöknőnek.

1921. augusztus 10. – A győri Erzsébet kórházba tíz nővér érkezik a betegek ápolására.

1921. – Megjelenik Dr. Luzian Pflieger: Die Kongregation der Schwestern vom Allerheiligsten Heilande – genannt „Niederbronner Schwestern” című munkája, mely első feldolgozása a rend történetének.

1922. – A budapesti I. számú Belgyógyászati klinikán kezdik meg a munkát az Újvidékről kiutasított nővérek.

1922. – Vácon a Jeszenszky Mária bárónő által alapított árvaházban kezdtek működni a Rend nővérei. Az ingatlant a harmincas években megvásárolta a rend.

1922. szeptember 1. – A nővérek megkapják az engedélyt, hogy női felső kereskedelmi iskolát indítsanak a soproni házban.

1923. március – A soproni templom bővítése, kétszintes udvarba nyúló oratórium építése.

1923. április 9. – A soproni anyaház templomába új harangok érkeznek. A háború alatt 1916-ban vitték el hadi célokra a harangokat.

1923. augusztus 20. - november 26. – Maurer M. Bonaventura anyja az amerikai házak vizitálását végzi.

1924. február 16. – A Szerzetesek Kongregációjának jóváhagyásával új tartományi székhelyek és noviciátusok jönnek létre Kismartonban (Eisenstadt, Ausztria) a Margaretinum; Érsekújváron (Nové-Zámky, Szlovákia) a Flenger Intézet, és az amerikai tartományban, melynek központja McKeesport (USA). Előbbiekre azért volt szükség, mert a trianoni békediktátum következtében elszakított területen egyre inkább ellehetetlenült a kapcsolat az elszakított területek és a soproni anyaház között.

1924. – A győri közkórházban kezdték meg ápolói munkájukat a nővérek.

1924. – Szentesi közkórházba hívják a nővéreket betegápolásra, akik két osztály kivételével az egész kórházban végzik az ápolást.

1924. – A Nővérek soproni házában Nőiipariskola megszervezését engedélyezi a kereskedelmi minisztérium.

1924. augusztus – A soproni anyaház a Kongregáció születésének 75. születésnapját ünnepli.

1925. – A Nővérek a szolnoki városi szegényház ápolóit is ellátják.

1925. – Budapesten a klinikai főzőkonyha és mosoda ellátását is a Nővérekre bízták, akik 1931-ig dolgoztak ott.

1925. – Tiszaszolnokon a szegényház vezetését vállalták el a Nővérek 1931-ig.

1925. – Mezőkövesden a Szent László Konviktus (Diákotthon) háztartásvezetési feladatainak ellátását kezdik meg a Nővérek. „Alighogy beleszoktak a környezetbe, máris újabb kérés ment az anyaházba, hogy a leányiskola beindítására legalább egy nővér menjen.”¹¹⁴⁸

1925. február – Budapesten a Ménesi út 8. szám alatti (ma 12. – jelenleg Bibó István Szakkollégium) villaépületet vásárolják meg, és költözik be a nővérek egy csoportja, akik a Szent Margit Gimnázium növendékeit tanítják. A villaépület megvásárlására azért volt szükség, hogy a nővéreknek ne kelljen a távoli, VIII. kerületi Szent Anna Kollégiumból bejárni. Az épületben internátus kapott helyet, majd elemi iskola, melyet neveztek „kis Margit-intézetnek” illetve Gombos M. Gabriella főnöknő elnevezése szerint „Mókus-háznak”, mivel ő a kisgyerekeket gyakran becézte mókuskáknak. „A nagy iskolaház elkészülte után Szent Erzsébet Intézet lett a hivatalos neve. Majd amikor 1946-ban kialakult a magyar tartomány, a Szent Erzsébet Intézet Tartományházzá alakult és rendkívül fontos szerepet töltött be az utolsó két év hontalanságában.”¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁸ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 188.

¹¹⁴⁹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 183.

1925. augusztus 4. – A Szerzetesek Kongregációja megadta az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Rendjének a jóváhagyást, amelyet XI. Pius pápa hét év próbaidőre megerősített.

1925. szeptember 1. – Megkezdí működését a Nővérek vezetése alatt a Győr-Nádorvárosi polgári leányiskola első osztálya

1926. – Zárdaiskolát nyitnak a Nővérek vezetésével Szekszárdon, ahol 1937-ben leánygimnázium is indul, majd a belvárosi iskolában is átveszik a leányok nevelését.

1926. január – A kettészakított Komárom város déli részén zárdaiskolát létesített a város. Az országgyűlési képviselő Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kívánsága volt, hogy az iskola vezetésére a Kongregációt kérjék fel. Így a kijelölt hat nővér ez év januárjában kezdte meg itt a munkát. 1928-ban már bővítették az épületet.

1926. március – Az iskolaszárny további bővítése kezdődik Sopronban.

1926. július – A Szent István Kórházban (korábban Üllői úti Új Kórház, később Semmelweis Kórház) megkezdik a nővérek betegápoló munkájukat. A kórházban időközben megkezdődött a betegápoló képzés is, ahol a nővérek megfelelő szakképesítést szerezhettek, betegápolási oklevelet kaptak, melyet az állam is elismert.

1926. szeptember 29. – A soproni anyaház létrehozásának 60. évfordulója

1927. május 4. – Az Isteni Megváltó Leányainak 6 tagja érkezett Vecsésre, hogy átvegye a kultúrház vezetését és ez mellett vállalták az óvoda működtetését és a szegénygondozást is.

1927. szeptember 1. – Mezőkövesden elvállalták a nővérek az elemi iskola működtetését. Dolgoztak az óvodában, oktatták a „mezőkövesdi háziipari hímzést”, népkonyhát nyitottak, és működtek a helyi magánkórházban is.

1927. szeptember – A Kongregáció polgári leányiskola építését valósítja meg Csornán, és megkezdődik a Nővérek vezetésével az oktatás

1927. december 11. – „Csongrádon páratlan fogadtatásban volt részük az új otthonukba érkező nővéreknek. A vasútnál megjelent Csongrád város papsága, polgármestere, országgyűlési képviselője, a város előkelősége. Feldíszített bicikli-kordonok között haladtak a kocsik a nagytemplom elé, ahol a hívek tömege várta az érkezőket.”¹¹⁵⁰ A Rend nővérei az elemi iskolában kezdték meg oktató-nevelő munkájukat.

1927. december – Sopronban az elkészült új épületbe költözik a Rend Szent József Intézete, melyben elhelyezést kapott az óvónőképző, a kereskedelmi és ipariskola. A ház megszentelése 1928. március 4-én ment végbe, Klebelsberg Kunó miniszter részvételével. Az utcát, melyben az épületet felépítették Gróf Klebelsberg Kunó utcanévre változtatták.

1928. – Vecsésen az Andrassy-telepen, mely gyári munkásnegyed volt a főváros közelében, három nővér kezdte meg missziós munkáját. Szülőkkel foglalkoztak, beteget ápoltak, illetve óvodában és elemi iskolában foglalkoztak a gyermekekkel, tanították őket.

1928. február 22. – Áronffy Ferenc lazarista tartományfőnök vizitációt tart a soproni anyaházban.

¹¹⁵⁰ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 208.

1928. március 4. – Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter érkezik a Szent József Intézet szentelésére. A miniszter átadja Maurer M. Bonaventura anyának a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjét a „A hazafias, nemzeti vallásos nevelés nagy munkájáért, a humánus cselekedetek elismeréséért.”¹¹⁵¹

1929. május – A Szegedi Klinikán a Rend huszonkét betegápoló nővére kezdi meg a szolgálatot.

1929. szeptember 30. – Nagycenkre két rendi tanítónő és óvónő érkezik, hogy megkezdjék a szolgálatot az iskolában és az óvodában.

1929. október 12. – Négy nővér érkezett Kenderesre, ahol átvették az elemi iskola vezetését. A kormányzó és hitvese rendkívül elégedettek voltak a nővérek munkájával, ugyanígy a helybéli lakosok is. Varga M. Theofrida nővér főnöknő kinevezésének meghosszabbítására Horthy Miklós kormányzó saját kezűleg írt levélben kérte az előljáróságot, illetve kérésének felterjesztését Rómába.¹¹⁵²

1929. november 2. – december 4. – Maurer M. Bonaventura anya második vizitálása az amerikai házakban.

1929. – A Nővérek hatvan órás népművelési tanfolyam vezetését kezdik Budakeszin tizenöt-husz éves leányok számára.

1930. – Fertőrákos községben elemi iskola és óvoda működtetését kezdik meg a Nővérek, ahol a zárda és a kápolna megáldását Grósz József püspök végezte el.

1930. július 4. – Rábapordányban a Nővérek özv. Alaker Andrásné által hagyományozott épületben alakították ki a zárdát és ott kezdték meg az óvoda működtetését. Később tevékeny szerepet vállaltak a falu életében. „1947. júliusában a Falu-napja megrendezésében a zárda annyi és oly sikeres munkát vállalt, hogy a földművelésügyi miniszter személyesen ment el a főnöknőnek megköszönni, és jutalmul 50 db sárga fajcsirkét utaltatott ki a zárda javára.”¹¹⁵³

1930. szeptember 2. – A Borsod megyei Szentistván községben óvoda és elemi iskola vezetését kezdik meg a Nővérek.

1930. október 15. – Két rendi tanítónő és egy kisegítő nővér érkezik Ácsra a Komárom melletti településre.

1931. január – A Kongregáció Budapesten, a Villányi úton telket vásárol a Szent Margit Leánygimnázium felépítésére, miután a főváros törvényhatósága határozatot hozott a Villányi úti a szomszédos telek adományozásáról.

1931. február – Elkezdődik a budapesti Szent Margit Gimnázium épületének építése.

1931. augusztus 16. – Elemi iskola vezetésére érkezik három nővér Hortra.

1932. – Püspökladányban elemi iskolát és szeretetházat kezdenek működtetni a Nővérek.

¹¹⁵¹ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 189.

¹¹⁵² IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 211.

¹¹⁵³ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 212.

1932. augusztus 1. – Ismét megváltós betegápoló nővérek érkeznek Kapuvárra, immár harmadszor vonulnak be ide a Nővérek.

1932. október 3. – Elkezdődik a tanév a Villányi út 5-7. szám alatt elkészült a Szent Margit Leánygimnázium monumentális épületében, melyben helyet kapott az elemi iskola, a gimnázium, a Modernnyelvi Középfokú Leányiskola, a tanítónőképző és a 150 férőhelyes internátus.

1932. október 12. – Gróf Klebelesberg Kunó kultuszminiszter halála. A miniszternek tevékeny szerepe volt abban, hogy a Rend több iskolaház vezetését megkaphatta, értékelve, hogy a Nővérek a zárda falain kívül is foglalkoznak az emberekkel. A soproni Szent József Intézet megépítéséhez a Katolikus Vallásalapból bőséges támogatást juttatott, valamint a Szent Margit Gimnázium elindítására is bízta a Nővéreket. Soproni útja alkalmával mindig a Nővérek rendházában szállt meg, s terve volt, hogy pesthidegkúti villája mellett zárdaiskolát létesít. Betegségében a szegedi klinikán dolgozó megváltós nővérek ápolták, temetésekor pedig közvetlen a családtagok mellett kísérték a holttestét szállító halottaskocsit a Nővérek. A szegedi klinika kápolnájában halála évfordulóján a nővérek mindig misét mondtak, amíg ott dolgozhattak. Maurer M. Bonaventura anya minden év október 12-én leróta kegyeletét sírjánál.

1933. március 19. – Dr. Tóth Tihamér rektor kérésére a Központi Papnevelő Intézet háztartásának vezetését vállalják el a Nővérek.

1933. december 27. – A győri püspök Breyer István kéri fel a Nővéreket a Püspökvár háztartásának vezetésére.

1934. – Szegényház működtetését kezdik meg a nővérek a Zala megyei Letenyén.

1934. augusztus – Három tanító nővér érkezik Tiszafüredre az elemi iskola működtetésére.

1935. január 1. – A Rend megvásárolja az idős nővérek számára az újszászi Orczy kastélyt, mely a Mater Redemptoris nevet viselte.

1935. január 21. – Házmegnyitó ünnepség a Szent Margit Gimnáziumban, melyet megelőzőtt 1934. december 16-án a Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás celebrálta házszentelés.

1936. – A budapesti Stefánia úti Szanatóriumban kezdik meg ápolási munkájukat a Rend nővérei.

1936. február 29. – Letelepdednek a nővérek Gáván, ahol óvodát működtetnek, majd 1942-ben zárdáépületet építenek, amiben az elemi iskola is helyet kap.

1936. november 30. – Tatán, a Tóvárosi magánkórházban hat nővér kezdi meg a szolgálatot. A Nővérek közkedveltségét jelezte, hogy hamarosan házi betegápolásra is hívták őket a város lakói.

1937. szeptember 11. – Szajolon elemi iskola és óvoda kerül a Nővérek irányítása alá. A plébános jelentése szerint „rajongásig megszerették a nővéreket”.

1938. augusztus 15. – Sárváron a közkórházban öt nővér vette át a betegápolást.

1938. november 2. – Az első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz csatolták a Felvidék egy részét, így visszakerültek a csehszlovákiai tartományból fiókházak: három érsekújvári, két rozsnói, a komáromi, a kassai, a naszvadi, a tardoskeddi, a peredi, a nádszegi, a csicsói és a

jászói. Hét ház maradt a határon túl: Bártfa, Eperjes, Szepesszombat, Szepesvárálja, Dobsina, Igló és Pozsony. Ezeket fogta össze az Iglón megalakult új tartományház.

1939. – Az érsekújvári Simor-Intézet új épületbe költözik, ahol az iskolaszék megállapítása szerint ebben az iskolában csakis az Isteni Megváltó Leányai jogosultak tanítani. Az intézmény új neve: Római Katolikus Simor-intézeti Elemi Leányiskola.

1939. – Martonvásárra Hajós József esperes plébános hívására érkeztek a nővérek az óvoda átvételére.

1939. – Szent Katalin Nőnevelő Intézet megnyitása Érsekújváron.

1939. – A jászárokszállási polgári iskola átvétele a Szatmári Irgalmas Nővérektől. Hamarosan óvoda és elemi iskola működtetését is megkezdtek új tantermekben. „Az árokszállási zárda az ének- és zenekultúra kis fészke maradt 1950 után is. Kis nyilvános kápolnájával együtt történetesen kimaradt az államosításból, mint zárdáink közül az egyetlen. A nővérek civilruhában együtt maradva küzdöttek meg a maguk harcát a megélhetésért. Végül adófizetéssel járó privát órák adásával – zene, nyelv, gépírás – továbbra is biztosíthatták ottlétüket.”¹¹⁵⁴

1939. január - Dr. Halmy József, az Olasz-Magyar Bank vezérigazgatója révén özv. Spitzer Gyuláné, szül. Krausz-Sombai Jozefin örökösei kulturális és közjótékonyági célokra ingyen ajánlották fel a Rendnek a zombai Spitzer kastélyt. Ez a „Kis Szent Teréz Otthon” elnevezést kapta, ahol tüdőbeteg nővérek kezelését végezték.

1939. március 6. – Megérkezik a nővérek első csoportja a kassai állami kórházba. Itt idővel a nővérek száma kilencven fölé emelkedett. Továbbá ebben a kórházban több alkalommal indult betegápolási tanfolyam, melyen természetesen a nővérek is részt vettek.

1939. május 11. – A káptalan megválasztotta Berghofer M. Berchmana nővért általános főnöknőnek. Az érsekújvári Flenger-Intézet alapítói között volt, majd 1912-től huszonegy évet töltött az amerikai misszióban.

1939. szeptember 5. – Három nővér kezdte meg működését Agyagosszergényben, ahol az óvoda és az elemi iskola működtetése volt a feladatuk.

1940. január 19-25. – Wagner Mihály székesegyházi kanonok végezte a vizitációt Breyer István győri püspök megbízásából.

1940. július 2. – A Szerzetesek Kongregációja véglegesen jóváhagyta XII. Pius pápa pedig megerősítette az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának szabályait, és ezzel teljes pápai jogú szerzetté vált.

1940. szeptember 8. – Écsre érkezik négy „Megváltós Nővér” az iskola és az óvoda vezetésére.

1941. november 9. – Apor Vilmos győri püspök látogatást tesz a soproni házban.

1942. – Szabó M. Erika nővér, a Szent Margit Gimnázium igazgatója megvásárol Klotildligeten (Piliscsaba) egy egyemeletes kertés épületet, mely kisebb átalakítások után Szent Margit üdülő néven fogadta a gimnázium tanárait és növendékeit, lelkigyakorlatokra, egyhetes tanításra.

¹¹⁵⁴ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 249.

1997-ben ezen a helyen jött létre a Nagyboldogasszony-ház, mely idősek otthonaként működik jelenleg is a Rend fenntartásában.

1942. – Megnyílik Budakeszin az együttes oktatású polgár iskola, melyben szintén a Rend nővérei tanítottak.

1942. július – Sopronban a Szent József Intézetet földszinti részét és az I. emeleti iskolatermeket lefoglalták hadikórháznak.

1942. augusztus 29. – Rajkára hívja Apor Vilmos győri püspök a Nővéreket, hogy a Vincés nőérek által feladott állomáshelyet, az iskolát és az óvodát vegyék át.

1942. szeptember 1. – A főváros gyorsan benépesülő külvárosába, Pesterzsébetre érkeznek a nővérek az óvoda és a napközi otthon vezetésére.

1942. szeptember – Ózdon polgári iskola megalapítását határozta el az egyházközség, aminek vezetésére a plébános az Isteni Megváltó Leányait kérte fel.

1944. október – A soproni anyaházi épületeket lefoglalták hadikórháznak.

1944. december 28. – A nyilasok fogságába került veszprémi püspök, Mindszenty József és paptársai háziőrizetüket a Megváltós Nővérek soproni rendházában töltik.

1945. – A Martonhegyi Szanatóriumba Dr. Hetényi Géza igazgató a Kongregációtól kért nővéreket, akiket később szegedi áthelyezése alkalmával is magával vitt a szegedi belklinikára.

1945. – A Kassáról menekült nővérek kaptak helyet Szikszón a kórházban, és itt maradtak később kilencen a kórházi betegápolást folytatni.

1945. február 22. – Apor Vilmos győri püspök látogatta meg a fogoly püspököt, Mindszenty Józsefet és papjait a Nővérek rendházában.

1945. március 1. – A Nővérek soproni zárda-temploma ideiglenes lekétszégi központ lesz, melynek önálló lelkésze, dr. Lányi János, a tanítóképző addigi hitoktatója.

1945. március 30. – Halálos lövést kap Apor Vilmos győri püspök. Halálos ágyánál a „Megváltós Nővérek” virrasztottak.

1945. április 17. – Mindszenty püspök és fogolytársai elhagyják a soproni rendházat.

1945. december 1. – Napközi otthon és óvoda működtetését kezdik meg a nővérek Csongrádon.

1946. január – A front elől menekült nővérek mindegyikét nem tudták elhelyezni a soproni anyaházban, így a szanyi püspöki ház e célra való használatát látták legalkalmasabbnak. A községben idővel a nővérek óvoda nyitásával siettek a lakosság segítségére, majd a hadifogságban lévő tanítók helyett a tanítást is elvállalták.

1946. február 26. – A Nővérek megkezdik a betegápolást Budapest egyik legelőkelőbb kórházában a Fásor Szanatóriumban. „1948-ban Mindszenty József bíboros is itt járt, aki meglátogatta akkor Szakasits Árpád köztársasági elnököt, akit ekkor vakbélgyulladás műtöttek. Neki kikötése volt, hogy olyan intézetben történjen a kezelése, ahol apáca-ápolók vannak.”¹¹⁵⁵

¹¹⁵⁵ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 299.

1946. szeptember 1. – Csepelen a bencések által működtetett iskola alsó tagozatára kértek tanítónót és tanárnót a Rendtől.

1948. – Budapesten az Irgalmasok Kórházában kezdik meg betegápoló tevékenységüket a Nővérek.

1948. – Tolnára érkeztek a nővérek hittan tanításra (amíg lehetett) és egyházközségi munkára.

1948. – Szentlélek Fiúárvaház néven működő az egykori Flandorffer-házban árvákat gondoznak a Nővérek szétszóratusukig.

1948. május 11. – Flettner M. Archangela nővért választják a Kongregáció utolsó magyarországi nagykáptalanján általános főnöknőnek.

1948. június 7. – A soproni diákok tüntetést szerveztek erre a napra az egyházi iskolák államosítása ellen. A tüntetés egyik szervezője a Rend soproni iskolájának diákja Németh Marianna volt. Mariannát, aki a Mária Josephinum növendéke volt, egyhónapi fogházbüntetésre, Antoni M. Aristella nővért, aki két-három napig rejtegette őt egyévi börtönbüntetésre ítélték.

1948. június 16. – Az országgyűlés elfogadja az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. Ez a Rend negyvenkilenc iskoláját érintette.

1948. június 25. – Győrben a Püspökvárban Papp Kálmán győri püspök mellett két nővér irodai szolgálatban, kettő pedig a háztartásvezetésben kezdi meg munkáját.

1948. augusztus 15. – Dunapentelére érkezett négy nővér kántori, sekrestyési, irodai és hitoktatói munka végzésére.

1948. szeptember 1. – A szerzetes tanár és tanító nővérek ettől a szeptembertől már nem taníthatnak.

1948. szeptember 11. – Sopronból érkeznek nővérek Zalasabar községbe, ahol templomi szolgálatot, laikus apostolkodást és háztartásvezetést vállaltak.

1948. november 29. – Jászárokszállásról érkeztek Karácsondra a nővérek plébániai munkára.

1949. – Fegyvernekre érkezett két nővér a háztartási és sekrestyési feladatok ellátására. Rövidesen ellehetetlenült a helyzetük és el kellett hagyniuk a községet.

1949. március 24. – Csornára érkeznek a nővérek a premontrei rendház háztartásvezetésére.

1949. április 20. – A Rend azon a tanító és óvónőképzős növendékeit, akik nem vettek részt az április 4-i felvonuláson kizárják az iskolából.

1949. április-május – A Budapesti Fasz Szanatóriumban tizenhat megváltós nővér dolgozott, akiknek ekkor az államosítás miatt el kellett hagyniuk az intézményt.

1949. augusztus – Megjelenik az „Üzen az anyaház” című jubileumi kiadvány, mely a Kongregáció alapításának 100 éves évfordulójára készült. Az alapítás évfordulóját nem csak Magyarországon, hanem a többi házban is ünnepelték szentmisével, szentségimádással, kiadványokkal.

1949. augusztus 26-27-28. – A soproni anyaház megünnepli az alapítás 100 éves évfordulóját.

1949. szeptember 19. – Boldogasszony kántorképzőt hívnak életre a soproni anyaházban, ahol a résztvevők az év végén érvényes kántori oklevelet szereztek.

1949. október 19. – A Népjóléti Minisztérium küldöttje azonnali hatállyal elbocsátotta a szikszói kórházban dolgozó nővéreket.

1949. október 20. – A Nővéreknek el kell hagyniuk a tatai kórházat is.

1949. október 21. – A győri Szentháromság kórházban dolgozó „Meváltós Nővéreknek” végleg el kell hagyniuk az intézményt.

1949. október 25. – Két nővér érkezik Soltra sekrestye ellátására, háztartásvezetésre. Később egy harmadik nővér is csatlakozik hozzájuk. A szétszóratus után még néhány éven át civil ruhában élhettek a közösségben.

1949. október 26. – A bajai köz-kórházból negyvenhat év működés után elbocsájtják a Nővéreket.

1949. október 21. – A szentesi köz-kórházból azonnali hatállyal elbocsájtják a Nővéreket.

1949. november 12. – Kántorságot, templomi szolgálatot vállalnak a nővérek Gyarmaton. Ide érkezik Varga M. Hortilia nővér, akit később a falu őrangyalának neveztek, és bár szülőfalujában temették el, de Gyarmaton is állítottak neki síremléket.

1950. május 1. – A zalaegerszegi köz-kórházból negyven év működés után küldik el állami rendelkezés szerint a Nővéreket.

1950. május 11. – A szigetvári köz-kórházból elküldik a Nővéreket, fél évszázados szolgálat után.

1950. május 13. – Huszonhat nővérnek kell elhagynia a budapesti I. Belgyógyászati klinikát.

1950. május 13. – A budapesti urológiai klinikát kell elhagyni a Nővéreknek.

1950. május 13. – A szegedi Belgyógyászati klinikán huszonnégy nővérnek mondanak fel.

1950. május 16. – A soproni Erzsébet kórházból is elküldik a Nővéreket.

1950. május 19. – A szolnoki köz-kórházból elbocsátották a Nővéreket, miután előző év novemberében a kórházi lakhatásukat már megvonták.

1950. május 25. – A csornai köz-kórházból tizenöt nővért küldenek el. „A Népjóléti Minisztériumból érkezett arrogáns nő hivatta a főnöknőt. Mondanivalója: „Magukat a soproni anyaház adta, most visszaadjuk magukat az anyaháznak.”¹¹⁵⁶

1950. május 25. – Hét „Meváltós Nővérnek” kellett elhagynia a sárvári köz-kórházat.

1950. május 26. – A nővéreknek mielőtt el kellett hagyniuk a kórházat Kapuváron, be kellett tanítaniuk az utódjaikat. „Én még nem láttam ilyen apácát, aki tudja, hogy én váltom le, és ilyen szívesen tanít a műtősnői dolgokra.” – nyilatkozta egy utód.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁶ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 143.; 355.

¹¹⁵⁷ IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, IMNNL RIBAI 1994, 355.

1950. május 26. – A budapesti Szent István kórházból százhuszonöt nővért bocsátanak el.

1950. június 8. – Elhurcolják Nagykapornakról az ott szolgálatot teljesítő hat „Megváltós Nővért”, és Kiskunfélegyházára a Kalocsai Miasszonyunk Rend ottani házába vitték őket.

1950. június 18. – Elhurcolják a nővéreket a soproni anyaházból, a Szent József Intézetből, a Maria Josephinum-ból, a Szentlélek Fiúárvaházból, Fertőrákosról, Győr-Nádorvárosból, a Szent Margit Intézetből, a budapesti Collegium Marianumból. Pilisligetre, Kisvárdára, Főtra, Mezőkövesdre vitték őket.

1950. július 31. – A Pilisligetre internált nővéreket Zircre szállítják, ahová 16-féle rendből érkeztek internáltak.

1950. augusztus 9. – Letartóztatták Cser M. Margit nővért és dr. Eszterle M. Edit nővért, akiket az Andrásy út 60-ba, majd a kistarcsai internálótáborba szállítottak. Innen 1951. december 20-án szabadultak.

1950. szeptember 7. – Életbe lépett az Elnöki Tanács 34/1950. sz. törvényerejű rendelete a szerzetesek működési engedélyének megvonásáról.

1950. szeptember 21. – A szerzetesi ruha levétele mindenkire kötelezővé vált.

1950. november 8. – A Ménesi úti tartományházat (Budapest, Ménesi út 12, 1946-tól tartományház) végleg el kell hagynia a Nővéreknek.

1950. november 8. – Az állam és az egyház megegyezése értelmében a beteg, munkaképtelen szerzeteseket otthonokban helyezik el, így kerültek a Kongregáció idős nővérei a jászberényi otthonba.

1956. november – Menekültek tömege árasztotta el az osztrák határt, ahol a kismartoni „Megváltós Nővérek” szeretettel fogadták őket.

1958. november – dr. Lányi János kanonokot – aki korábban hitoktatóként működött a soproni intézetben – koholt vádak alapján letartóztatják. A tanúkihallgatás során Huszár M. Lujza nővért is kihallgatták.

1959. március – Flettner M. Archangela nővér elleni vádeljárás devizával történt visszaélés miatt.

1964. – A Rómában, ez évben megrendezett káptalan jóváhagyta a vice-tartomány felállítását, melyet azért létesítettek, hogy a működésétől megfosztott magyar tartományoknak legyen valamilyen folytatása.

1965. – Galavits M. Geraldine nővér által vásárolt telken, Rómában, a Via Francesco Tamagnon elkészül a hatvan zárandokot befogadó épület.

1965. – A külföldi magyar vice-tartomány feltételeként létrehozták a második házat, Oberhachingban. Ez a ház szociális otthonként működött. Itt 1990. március 15-ig dolgoztak a magyar „Megváltós Nővérek”.

1966. – A Szerzetesek Kongregációja ekkor hagyta jóvá a külföldön működő magyar vice-tartományt.

1967. – Átvették a nővérek a Kastl-i (Németország) magyar gimnázium leányinternátusának vezetését 1986-ig.

1968. március 23-27. – Oberbronnban találkoznak M. Alfonza anya alapításából származó kongregációk rendfőnöknői és tartományfőnöknői.

1969. – Nagykáptalan megtartása, melyen Galavits M. Geraldine általános vikária lemondott, helyét Puntigam M. Pientia nővér vette át. Ekkor a Villa Mater Redemptoris házba (Róma, Via Francesco Tamagno) helyezték át a generalátust. Idővel azonban a Piombino-i ház lett a vezetőség központja.

1970. – Hegyi M. Lucia vice-tartományfőnöknő Linz-ben (Ausztria) bérel házat, amit 1972-ben meg is vásárolnak, és ez lett a magyar vice-tartomány központja. Szociális ágazatban dolgozó illetve szakiskolába járó leányoknak adott otthont.

1975. – Káptalani gyűlés, melyen megválasztották Koppi M. Donata nővért általános főnökönek. Eddig Flettner M. Archangela nővér viselte ezt a tisztséget.

1977. – Welsben (Ausztria) nyitották a nővérek a harmadik házat, ahol egy magyar „Meváltós Nővér” egyházközségi munkát, háztartásvezetést végzett eddig az időpontig.

1983. – Flettner M. Archangela nővér halála után Huszár M. Lujza nővért nevezte ki az általános főnöknő és tanácsa tartományfőnökönek.

1989. október 4. – A Művelődési Minisztérium nyilvántartásba vette az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek női szerzetesrendet.

1989. december 6. – Huszár M. Lujza tartományfőnöknő tartományi káptalant hívott össze lakásába, a Budapest, Táltos utca 16. sz. alá.

1990. március 1. – Balogh M. Rita nővér átveszi hivatalát Budapesten, akit az általános vezetőség megbízott a magyar provincia vezetésével. Balogh M. Rita nővér tizenkét évig a vice-tartomány vezetője volt.

1991. december 30. – Az újraindult Megváltós Nővérek rendje Balogh M. Rita tartományfőnöknő vezetésével megindította a tárgyalásokat a Kaffka Margit Gimnázium akkori igazgatójával Juhász Jánossal az iskola átadásáról.

1992. szeptember 1. – Kaffka Margit Gimnáziumban elindul a Nővérek első egyházi osztálya.

1993. – A Rend visszacapja a Szent Anna Kollégiumot, mely a tartomány központjává válik.

1993. – Létrejön a Szent László Óvoda Piliscsabán a Rend fenntartásában.

1996. augusztus 1. – A **Szent Margit Gimnázium** végérvényesen visszakerült az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjának tulajdonába.

1997. június 2. – Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek átveszik a Nagyboldogasszony házat.

2003. október 15. – A piliscsabai Iosephinum Kollégium átadása, melyet a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatóit fogadta.

2005. – Kuchta M. Margit nővért nevezik ki tartományfőnökönek.

2006. – Görbe László piarista atyát nevezik ki a Szent Margit Gimnázium igazgatójának.

2010. december 29. - 2011. január 2. – A franciaországi Oberbronn-ban az Európai Ifjúsági Találkozó, a Rend iskoláinak fiataljai számára.

2011. március 1. - Kuchta M. Margit nővér tartományfőnöknői kinevezése újabb hat évre.

2012. február 16. – Végső nyugalomra helyezik az újraindításban rendkívül fontos szerepet játszó Balogh M. Rita nővért.

2017. – Farkas M. Ágnes nővér lesz a Rend tartományfőnöknője.

2016. – Vízhányó Zsolt piarista atyát nevezik ki a Szent Margit Gimnázium igazgatójának.

2020. november 24. – Átadásra kerül a Szent Margit Gimnázium új tornacsarnoka, mely a Szent Gellért terem nevet viseli.

VIII.2 Forrás- és irodalomjegyzék

VIII.2.1 Források

IMNNL – Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartomány, Budapest

IMNNL 1. doboz

IMNNL 1. doboz, 1. tétel, Simor János győri püspök alapítólevele 1863.

IMNNL 1. doboz, 2. tétel, Simor János esztergomi érsek függetlenítési okirata 1867.

IMNNL 1. doboz, 10. tétel, „Decretum laudis”

IMNNL 1. doboz, 12. tétel, Tartományok felállítása. 1924.

IMNNL 1. doboz, 16. tétel, „A Szentséges Megváltóról nevezett apácák szerzetének alapszabályai.” Győr, 1876.

IMNNL 1. doboz, 20. tétel, Szokások könyve. Az Isteni Megváltó leányainak kongregációjában meghonosított és kötelező szokások. Kiadja a soproni anyaház. 1913.

IMNNL 2. doboz

IMNNL 2. doboz, 2. könyv, Hundert Jahre Niederbronner Schwestern. 1949.

IMNNL 2. doboz, 3. könyv, Sr. Joseph-Marie: Leben der Mutter Alfons-Maria. Colmar, 1950.

IMNNL 2. doboz, 24. tétel, Az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek Kongregációjának Szabályai és Direktórium. Mödling, 1982.

IMNNL 2. doboz, 27. tétel, Ausgrabung der Gebeine der dienerin Gottes Mutter Alfons-Maria Eppinger und ihre Überführung ins Mutterhaus zu Oberbronn. Colmar, 1952.

IMNNL 2. doboz – Jelzés nélkül; Die „Niederbronner Schwestern” und ihre Kriegstätigkeiten 1854-1915.

IMNNL 3/a. doboz

IMNNL 3/a. doboz, 13/b tétel, Rajczy M. Mechtildis nővér: Az Isteni Megváltó Leányai Kongregációjának története. 1948. Kézirat.

IMNNL 3/a. doboz, 21. könyv, Galavits M. Geraldine: Vissza a forráshoz Eppinger Alfonza-Mária Anya szelleme és műve. 1849-1867. 1970.

IMNNL 3/a. doboz, 32. tétel, Első krónikásunk Griess M. Alojzia nővér „írása” Kongregációnk keletkezéséről és történetéről Gossi M. Evergilla rendfőnöksége alatt. Másolat.

IMNNL 3/a. doboz. 39. tétel, Kivonat M. Mechtildis n. könyvéből. 1949.

IMNNL 3/b. doboz

IMNNL 3/b. doboz, 19. könyv, RIBAI M. Elma n: Az Isteni Megváltó Leányai Kongregáció iskoláinak története, 1866-1948/1949. Kézirat. Győr, 1991.

IMNNL 3/b. doboz, 20. könyv, RIBAI M. Elma n: Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek (korábban: Isteni Megváltó Leányai) Kongregációjának története. Kézirat. Győr, 1994.

IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések:

Bach M. Columbana nővér.

Bárdos M. Intemerata nővér.

Bodorkos M. Beatissima nővér.

Bodza M. Benilda nővér.

Eszterle M. Edit nővér.

Gellérthegyi M. Beatrilla nővér.

Hargitai M. Magna nővér.

Holper M. Celina nővér.

Horváth M. Consolatrix nővér.
Horváth M. Domiciella nővér.
Jakubecz M. Priszka nővér.
Károly M. Coelia nővér.
Kertész M. Aura nővér.
Kolek M. Edigna nővér.
Kolonics M. Annuncia nővér.
Kovács M. Zefira nővér.
Královich M. Józsa nővér.
Kutrovác M. Erlanda
Lázár M. Cortonella nővér.
Linter M Vitusa nővér.
Lovászi M. Ariadne nővér.
Nagy M. Bellarina nővér.
Németh M. Emilia nővér.
Németh M. Consulita nővér.
Márkus M. Beatina nővér.
Mezei M. Melánia nővér.
Móricz M. Lucinia nővér.
Ondrucsek M. Cassilda nővér.
Pertinger M. Hieronyma nővér.
Pócza M. Castilla nővér.
Simon M. Auréliána nővér.
Sebők M. Auriana nővér.
Szabó M. Margit nővér.
Szabó M. Ráfaela nővér.
Szücs M. Alinda nővér.
Tullner M. Paula nővér.
Varga M. Servácia nővér.
... M. Almária nővér.
... M. Arisztida nővér.
... M. Beatrice nővér.
... M. Celesta nővér.
... M. Dulcissa nővér.
... M. Genesisia nővér.
... M. Jozefa nővér.
...M. Julina nővér.
... M. Krisztella nővér.
... M. Marinella nővér.
... M. Meinrada nővér.
Ismeretlen nővér.

IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. Flettner M. Archangela n. Emlékeim.
IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. A piliscsabai II. sz. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése. Královics M. Józsa nővér.
IMNNL 3/b. doboz, 23. tétel, Visszaemlékezések. A piliscsabai II. sz. Szociális Otthon lakóinak visszaemlékezése. Albert M. Alfonsa nővér.

IMNNL 4. doboz

IMNNL 4. doboz, 32. könyv, Tanácsülési jegyzőkönyv 1924-1939.

IMNNL 9. doboz

IMNNL 9. doboz, 72. tétel, Mária Kongregáció iratai.

IMNNL 10. doboz

IMNNL 10. doboz, 78/b. tétel, Kántorképző tanfolyam.

IMNNL 11. doboz

IMNNL 11. doboz, 79. tétel, A betegápoló-képzés kezdete.

IMNNL 11. doboz, 80. tétel, Betegápolónőképző.

IMNNL 11. doboz, 80/1/b. tétel, Maurer M. Boneventura általános főnöknő levele Proiszl Angela, a Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek tartományfőnöknőjének 1935. július 22-én.

IMNNL 11. doboz, 79/d. tétel, Tanítás és rendtartás tervezet a Római Katolikus Betegápolóképző Intézet számára.

IMNNL 11. doboz, 79/e. tétel, Berghofer M. Berchmana általános főnöknő levele Szabó M. Erna főnöknőnek, Esztergom, Kolos-kórház.

IMNNL 11. doboz, 80/1/1. tétel, Tudósítások a szerzetestársulatok betegápolónővéreinek a Vatikánvárosban tartott értekező gyűléséről 1935. aug. 25-29. I. Értekezlet

IMNNL 11. doboz, 80/2/a. tétel, dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár levele (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) Maurer M. Bonaventura nővérnek az Isteni Megváltó Leányai rendfőnöknőjének 1935. augusztus 26-én.

IMNNL 11. doboz, 80/2/b. tétel, Dr. Mészáros Gábor egyetemi magántanár, igazgató főorvos levele Berghofer M. Berchmana általános főnöknőnek 1940. augusztus 23-án.

IMNNL 11. doboz, 80/2/b. tétel, Miniszteri engedély ápolási tanfolyam tartására. 1940. Kassa.

IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. március 14-én.

IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. augusztus 22-én.

IMNNL 11. doboz, 80/3. tétel, Maurer M. Bonaventura rendfőnöknő levele dr. Johan Béla igazgató, egyetemi tanár részére (M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, M. Kir. Állami Ápolónő és Védőnőképző Intézet) 1933. július 20-án.

IMNNL 11. doboz, 80/4. tétel, Kórházi betegápoló nővéreinkről kimutatás 1940.

IMNNL 11. doboz, 80/5. tétel, Meghívó főelőljáró részére 1943. augusztus 21-re; 1943. október 8-ra. Meghívó és tárgysorozat 1943. december 9-re.

IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Berghofer M. Berchmana: Rendi betegápolónői kiképzésünk tervezetének ismertetése.

IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Berghofer M. Berchmana: Rendi betegápolónői kiképzésünk tervezetének ismertetése.

IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, dr. Simonovits miniszteri tanácsos 1945. december 13-án kelt levele az Isteni Megváltó Leányai Szerzetestársulatnak a kétéves, állandó jellegű ápolónőképző-iskola felállításának engedélyezése tárgyában.

IMNNL 11. doboz, 80/6. tétel, Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Berghofer M. Berchmana általános főnöknőnek 1946. április 11-én.

IMNNL 12. doboz

IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház. 64.568/1926-X iktatószámú határozat.

IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Collegium Marianum

IMNNL 12. doboz, 84. tétel, Budapest, Tartományház. Jegyzőkönyv a rendház állami kezelésbe vételekor.

IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház. Professor Dr. Bencze Gyula a Szent István Kórház belgyógyász főorvosának levele Maurer M. Bonaventura anyának 1931. október 25-én.

IMNNL 12. doboz, 86. tétel, Budapest, Szent István Kórház. M. Lucina nővér levele Maurer M. Bonaventura általános főnöknőnek 1939. január 21-én.

IMNNL 13. doboz

IMNNL 13. doboz, 92. tétel, Csongrád, Szerződés 1927.

IMNNL 14. doboz

IMNNL 14. doboz, 96. tétel, Ercsi, Écs, Fertőrákos, Győrújvár

IMNNL 15. doboz

IMNNL 15. doboz, 105. tétel, Rábapordány

Gévay–Wolff Lajos alispán levele a rábapordányi zárda főnöknőjének. 1932. 04.05.

Csuppay Lajos igazgató, vármegyei népművelési titkár levele az Isteni Megváltó Leányai rábapordányi zárda főnöknőjének. 1932. 04.07.

IMNNL 15. doboz, 102. tétel, Martonvásár, Mezőkövesd, Mór.

Szerződés mely egyrésztől Barczy József bíró és dr. Kiszely Pál főjegyző által képviselt Mezőkövesd nagyközség közönsége, másrésztől Maurer Mária Bonaventura nővér-általános főnöknő által képviselt Isteni Megváltó Leányai között 1927.

IMNNL 15. doboz, 103. tétel, Mosonszentjános (Jánossomorja), Mosonszentpéter (Jánossomorja), Mosonszolnok, Nagykapornak, Nagycenk, Nyári óvodák.

IMNNL 20/b. doboz

IMNNL 20/b. doboz, 130. tétel, A holland kölcsön alapokmányai.

IMNNL 22. doboz

IMNNL 22. doboz, 145. tétel, Magyarországon levő nővéreink névsora és működési helye. 1947-1948.

IMNNL 22. doboz, 145. tétel, Magyarországon levő nővéreink névsora és működési helye. 1950. május 27.

IMNNL 23. doboz

IMNNL 23. doboz, 153. tétel, Gróf Klebelsberg Kunó a jótevő.

Maurer Mária Bonaventura nővér az Isteni Megváltó Leányai általános főnöknője levele gróf Klebesberg Kuno nagyméltóságú Miniszter Úrnak. 1927. február 9.

Felhívás imára Gr. Klebelsberg kultuszminiszterért. 1927. február 14.

IMNNL 25. doboz

IMNNL 25. doboz, 160/2 tétel, A fogoly Mindszenty és sorstársak. Mindszenty József veszprémi püspök levele Bergfofer M. Berchmana anyához. 1945. április 25.

IMNNL 26. doboz

IMNNL 26. doboz 166/1. tétel.

IMNNL 26. doboz 166/1. tétel Házak szerződésai 1-42. „Szerződés mely egyrésztől Jézustársasága magyar rendtartománya, illetőleg annak nagykapornaki uradalma, másrésztől az Isteni Megváltóról Nevezett Szerzetesnők soproni anyaháza között kötött.”

IMNNL 28. doboz

IMNNL 28. doboz, 171. tétel, Fogadalmas nővérek törzskönyve

IMNNL 29. doboz

IMNNL 29. doboz, 182. tétel, Az anyaházi és tartományi körlevelek. Flettner M. Archangela 1948-1983. Körlevél „1949. Halottak napján” keltezéssel.

IMNNL 29. doboz, 182. tétel, Az anyaházi és tartományi körlevelek. Flettner M. Archangela 1948-1983. Körlevél 1950-ből. Pontos keltezés ismeretlen.

IMNNL 30. doboz

IMNNL 30. doboz, 189. tétel, Az iskolák államosítása elleni tüntetés 1948.

IMNNL 31. doboz

IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás – szétszórás. ...M. Consolatrix nővér visszaemlékezése

IMNNL 31. doboz, 195/2. tétel, Elhurcolás - szétszórás. Huszár M. Lujza nővér visszaemlékezései.

IMNNL 31. doboz 195/2. tétel. Elhurcolás – szétszórás. Burian M. Lumina nővér visszaemlékezése

IMNNL 31. doboz, 196. tétel, 7. szám. Pusztai Ferenc Művelődési Minisztérium államtitkárának levele Huszár Ilona M. Lujza tartományfőnöknő részére 1989. 10. 4.

IMNNL 31. doboz, 197. tétel, Irratárunk útja.

Átadás-átvételi jegyzőkönyv a Magyar Országos Levéltár és az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja között 1996. 06. 26.

IMNNL 32. doboz

IMNNL 32. doboz, 42. könyv, Az Anyaház krónikája.

IMNNL 32. doboz, 45. könyv, Krónika. Budakeszi.

IMNNL 32. doboz, 46. könyv, Mezökövesdi krónika.

IMNNL 32. doboz, 48. tétel, A mosonszolnoki zárda krónikája.

IMNNL 32. doboz. 199/1. tétel, Háborús események krónikája.

IMNNL 32. doboz, 199/3. tétel, Levelek a szorongatás idejéből.

IMNNL 32. doboz, 198. tétel, Wichtige Notizen II. Das Institut der Töchter des Göttlichen Erlösers In Ödenburg. 1875-1906. 4.

IMNNL 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig. Naszvad.

IMNNL 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig. Krónika a rozsnyói kórházi fiókházunkról 1944-ig.

IMNNL 32. doboz, 200.tétel, Az egyes házak krónikái A-tól-Z-ig. A lövői ház krónikája.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. A kassai áll. kórházban működő Isteni Megváltó Leányainak Krónikája.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. Krónika Győr-Újváros.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. Az Isteni Megváltó Leányai működésének története 1896-1946-ig. Somogy vr. Szigetvár Közkórházban.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. Az Isteni Megváltó Leányai ácsi fiókházának krónikája.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. Az Ózdi zárda – iskola krónikájának kivonata.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól Z-ig. Az Isteni Megváltó Leányainak Krónikája Rajkáról.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikája A-tól Z-ig. Az Isteni Megváltó Leányai szili fiókházának krónikája.

IMNNL 32. doboz, 200. tétel, Az egyes házak krónikái A-tól Z-ig. Krónika a rozsnyói kórházi fiókházunkról 1944-ig.

IMNNL 32. doboz, 51. könyv, Krónika. Jászberény. 1958-1961.

IMNNL 35. doboz

IMNNL 35 doboz, 216. tétel, Az amerikai tartomány jubileumai 1937, 1961, 1964.

IMNNL 36. doboz

IMNNL 36. doboz – Tételszám nélkül, Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációjában 1945-től napjainkig a következő nővérek hunytak el.

IMNNL 44-47. doboz

IMNNL 44-47. doboz, M. Archangela rendfőnöknő levelezései.

IMNNL 48. doboz

IMNNL 48. doboz, 157. tétel, Életrajzi írások. Mészáros M. Erneszta nővér: Az Isteni Megváltó Leányai ötödik általános főnöknőjének Flettner M. Archangela anyának élete. Piliscsaba. 1989.

IMNNL 50. doboz

IMNNL 50. doboz, 240. tétel, Elhunyt nővéreink I. mappája 1945-1974.

IMNNL 50. doboz, 241. tétel, Elhunyt nővéreink II. mappája 1975-1989.

IMNNL – Jelzés nélkül

IMNNL – Jelzés nélkül, Gyűjtemény a rend történetéről. Mária Alfonza Anya boldoggá avatási ügye 1.

IMNNL – Jelzés nélkül Balogh M. Rita tartományfőnöknő levele Dr. Lakos Jánoshoz, a Magyar Országos Levéltár főigazgatójához 1995. november 2-án. Iktatószám: 1171/1995/42..

IMNNL – Jelzés nélkül. Balogh M. Rita tartományfőnöknő levele Buzási János főigazgató-helyettesnek 1995. december 2-án. Iktatószám: 1292/95/42.

IMNNL – Jelzés nélkül. Fotóalbumok.

IMNNL – Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja – Magyar Tartomány, Róma (Villa Mater Redemptoris Zarándokház)

Galavits M. Geraldine anya: Akiket megmentettek. 1948-1960. Az Isteni Megváltó Leányainak római letelepülése. Kézirat. Róma.

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest

3.1.2 Munka dossziék

M-20767 „Miskolci Katalin”

3.1.5 Operatív dossziék

O-13140 „Meváltósok”

O-12032 „Flettner Márta”

3.1.9 Vizsgálati dosszié

V-77813 „Baumgartner Pál és társai”

V-145725/alap, 1., 2., 3.,4.,5.,6.,7 „Dr. Lányi János és társai”

V-050/7. Cser Mária Margit

V-050/7. Eszterle Julianna

A-3016/55 A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 55/1969

Geréb Sándor r. alezr.: Az illegális szerzetesrendek operatív ellenőrzésének tapasztalatai.

BFL – Budapest Főváros Levéltára, Budapest

BFL XXV 4_f_ Fővárosi Bíróság titkos ügykezelés alól kivont ügyek iratai

8076/1985 „Dr. Lányi János és társai”

BFL XXV 4_a_ Fővárosi Bíróság büntetőperes iratok

6890/1959 „Flettner Márta”

GYEL – Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr

GYEL_GYPL_Isteni_Meváltó_Leányai_1909-1931

GYEL_Isteni_Meváltó_Leányai 1919-1931 – Jegyzőkönyv, mely felvétel 1921. április 21-én az „Isteni Megváltó Leányai”-nak általános káptalanja alkalmával.

GYEL_Isteni_Meváltó_Leányai 1919-1931 – Maurer M. Bonaventura nővér az Isteni Megváltó Leányainak általános főnöknőjének levele a győri püspöknek 1921. december 5-én.

GYEL_Isteni_Meváltó_Leányai 1919-1925 – Steinmayr Stanislau levele Isteni Megváltó Leányainak általános főnöknőjének a győri püspöknek 1921. január 5-én.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1868-1965:

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1769/1863

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1765/1863.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2583/1866.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2583/1866.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_2076/1871.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_164/1872.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1472/1872.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1493/1872.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_875/1869.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_677/1875.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_940/1880.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1508/1888.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1577/1888.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1677/1888.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1677/1888.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_1823/1888.

GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_5389/1911.
GYEL_GYPL_Egyhazkorm_Index_197/1945.

JTMRL – Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest

JTMRL II. 6. Historia Domus S.J. Mezőkövesd (1930. szeptember 1.)

PFL – Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma

PFL_FL_FH_Rendi névsorok_1950
PFL_FL_FH_249_1950
PFL_FL_FH_344_1950

MNL GYMSML SL – Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, Sopron

MNL_GYMSML_SL VIII. 56. Isteni Megváltó Leányai Nőiparisiskolája Sopron iratai
MNL_GYMSML_SL VIII. 59. Isteni Megváltó Leányainak Kereskedelmi Leányközépiskolája iratai
MNL_GYMSML_SL III. 63. Isteni Megváltó Leányainak Leánylíceuma és Tanítóképzője Sopron iratai, 78. csomó Vegyes iratok, Általános Iskolák adatai Berghofer M. Berchmana általános főnöknő által kiadott kimutatás a tanító nővérek pozícióiról 1948. február 24-én
MNL_GYMSML_SL VIII. 73. Soproni Isteni Megváltó Leányai Kisdédvönöképző Intézete iratai,
MNL_GYMSML_SL VIII. 105. Sopron Isteni Megváltó Leányai Polgári Leányiskola iratai,
MNL_GYMSML_SL VIII. 147. Soproni Isteni Megváltó Leányai Gyakorló Elemi Népiskola iratai

MNL ZML – Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára, Zalaegerszeg

MNL_ZML_XII.3 Kapornaki Apátság Házi Levéltára

VPKL – Váci Püspöki és Káptalani Levéltár-Plébániai Irattár, Fót

Historia Domus. Fót. 1845-2013.

BHML – Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Levéltára, Kismaros

Hetényi Varga Károly Gyűjtemény
Isteni Megváltó Leányai (SDR) dosszié:
- Antoni Teréz
- Mészáros M. Erneszta nővér levele Flettner Mártáról
Szerzetesrendek halottjai dosszié

VIII.2.2 Forráskiadványok

BALOGH, 2008. I.

BALOGH Margit: A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. I. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Szeged-Csanádi Püspökség, Budapest–Szeged, 2008.

BALOGH, 2008. II.

BALOGH Margit: A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. II. Budapest–Szeged, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Szegedcsanádi Püspökség, Budapest-Szeged, 2008.

BALOGH – GERGELY, 1993.

BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Kronológia. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993.

BALOGH – GERGELY, 1996.

BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996.

BALOGH–GERGELY, 2005. I.

BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. I. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.

BALOGH–GERGELY, 2005. II.

BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.

BALOGH-SZABÓ, 2002.

A Grósz-per. Szerk.: BALOGH Margit-SZABÓ Csaba. Kossuth Kiadó. Budapest, 2002.

BEKE, 2015.

BEKE MARGIT (szerk): A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015.

BOLVÁRY, 1992.

BOLVÁRY Pál: Rabláncon Krisztusért. Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, Ohio, USA 1992.

BŐLE, 2018.

BŐLE Kornél: Utaim. Egy domonkos szerzetes visszaemlékezései (1887-1944). Magyar Napló – Írott Szó – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest-Vasvár, 2018.

BUSSON, 1846

BUSSON, Claude Ignace: Premieres Lettres Sur L'Extatique De Niederbronn; Secondes Lettres Sur L'Extatique De Niederbronn. (1846) In: Jules Escoffier Publisher-C.J. Busson: Sainte-Marie-Des-Bois; Premieres Lettres Sur L'Extatique De Niederbronn; Secondes Lettres Sur L'Extatique De Niederbronn. (1846). Kessinger's Legacy Reprints, Whitefish, Montana, USA. 2010.

CÚTHNÉ GYÓNI, 2013.

Egy fogoly apát feljegyzései – Endrédy Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében. Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter. METEM. Budapest, 2013.

CSONKA, 1990.

Visszapillantás a Szent Margit Intézetben eltöltött évekre. Szerk.: Csonka Pálné Wurga Margit Magánkiadás, Budapest, 1990.

GERGELY, 1990.

GERGELY Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Vigilia Kiadó, Budapest, 1990.

GERGELY, 1991.

GERGELY Jenő: A szerzetesrendek 1950. őszi felszámolásának dokumentumai. A Paritásos Bizottság jegyzőkönyvei, 1950. szeptember 19.–november 15. In: Levéltári Szemle. 41. évf. (1991) 2. sz. 50–72.

KISS – SOÓS – TABAJDI, 2012.

Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek. Szerk.: Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: Fehér Hollók Sorozat 1. - L'Harmattan, Budapest, 2012.

KULICS – TÖLGYESI, 1989.

KULICS Ágnes – TÖLGYESI Ágnes: ...evilágból... Gondolat, Budapest, 1989.

KULICS – TÖLGYESI, 1991.

KULICS Ágnes – TÖLGYESI Ágnes: ...kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások. (1988-1989). Gondolat, Budapest, 1991.

KÁLDY-MIG, 2001

KÁLDY Mária – MIG Balázs (szerk.): Országos Katolikus Névtár II. Szerzetesi kötet. Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, 2001.

KIMUTATÁS, 1916.

Kimutatás néhai gróf Károlyi Sándor és felesége, gróf Kornis Clarisse által Újpesten és Istvántelken létesített jótékony intézmények 1914. július 1-től 1915. december 31-ig való működéséről. Kiadja a Gróf Károlyi-féle Újpesti és Istvántelki Jótékony Intézmények Központi Vezetősége, Budapest, 1916.

MINDSZENTY, 1988.

MINDSZENTY József: Emlékirataim. Kardinal-Mindszenty-Stiftung, Vaduz, 1988.

MKL

MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON I-XVII. Diós István (főszerk.), Szent István Társulat, Budapest, 1993-2014. (online: www.lexikon.katolikus.hu letöltés ideje: 2021.10.08.)

NÉMETH, 1991.

NÉMETH Alajos: Papok a rács mögött 1948-1950. Szent István Társulat. Budapest, 1991.

NÉVTÁR, 1929.

Magyarország tiszti cím- és névtára. XL. évfolyam, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1929.

NYISZTOR, 1969.

NYISZTOR Zoltán: Vallomások magamról és kortársaimról. Róma, 1969.

SZABÓ, 1995.

SZABÓ Ferenc (szerk.): Üldözött jezsuiták vallomásai. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 1995.

RÓZSÁSZNÉ KUBÁNYI, 2014.

RÓZSÁSZNÉ KUBÁNYI Andrea: Hűséggel a megpróbáltatásokban. Szerzetesek életútja a szétszórattól napjainkig. Szerzői kiadás, Budapest, 2014.

RÓZSÁSZNÉ KUBÁNYI, 2021.

RÓZSÁSZNÉ KUBÁNYI Andrea: Akiket Isten a tenyerén hordott. Szerzetesi életutak a szétszórattól napjainkig. 2. Új város, Budapest, 2021.

Ö. KOVÁCS – SZABÓ, 2020.

Ö. KOVÁCS József – SZABÓ Csaba (szerk.): Inkább létezni, mint látszani. Ullmann Péter Ágoston premontrei szerzetes emlékezései. Második, javított kiadás. Gödöllői Premontrei Apátság, Gödöllő, 2020.

ÖRKÉNY, 1974.

ÖRKÉNY István: Glória, Macskajáték, Tóték. Regények. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

PERGER, 2005.

PERGER Gyula: „...félelemmel és aggodalommal...” Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből 1945. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 3. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr 2005.

TÍMÁR, 1990.

TÍMÁR Ágnes (Sajtó alá rendezte): Mónika naplója. Egy szerzetesközösség élete az üldöztetés éveiben. Vigilia, Budapest, 1990.

TÍMÁR, 2011.

TÍMÁR Ágnes: Hívás és küldetés. Tímár Ágnes visszaemlékezése. Kairosz, Budapest, 2011.

VIII.2.3 Iskolai értesítők

Isteni Megváltó Leányai Budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1920-21-es tanévről. Közzéteszi Simon Károly igazgató. Budapest, 1921.

Isteni Megváltó Leányai Budapesti I. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának 3. számú értesítője. 1922-23. Közzétette: Simon Károly igazgató. Budapest, 1922.

Az Isteni Megváltó Leányai Budapesti I. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának értesítője az 1926-27. iskolai évről. Közzétette Simon Károly igazgató. Kiadta az iskola fenntartója: Isteni Megváltó Leányai Női Szerzet., Budapest, 1927.8.

Az Isteni Megváltó Leányai Budapesti XI. ker. Szt. Margit Leánygimnáziumának 1935-36. évi értesítője az iskola fennállásának 16. évében. Közzétette: Szabó M. Erika mb. igazgató. Budapest, 1936.

Isteni Megváltó Leányai budapesti XI. Ker. Szent Margit Leánygimnáziumának, Modernnyelvi Középfokú Leányiskolájának és Nőnevelő Intézetének évkönyve az 1938-39. tanévről. Budapest, 1939.

Az Isteni Megváltó Leányai budapesti Szent Margit Leánygimnáziumának, Nőnevelő Intézetének és Általános Iskolájának évkönyve az 1944-45., 1945-46. és 1946-47. iskolai évről. Kiadja az iskola fenntartója: Az Isteni Megváltó Leányai Szerzetesrend. Budapest, 1947.

VIII.2.4 Internetes források

Leben der Jungfau Elisabeth Eppinger auf Befehl ihres Beichtvaters von ihr selbst erzählt und von letzterem geschrieben http://www.alfonza-maria-eppinger.com/wp-content/uploads/2018/03/DE_Autobiographie_D.-Reichard.pdf (Letöltés ideje: 2023. 07. 08.)

A niederbronnai misztikus. 1814-1867: http://www.alfonza-maria-eppinger.com/wp-content/uploads/2018/03/HU_Mysticka-z-Niederbronn.pdf (Letöltés ideje: 2023. 07.08)

FEKETE Imre – Papp Imre – URBANICZKI Edit (szerk.): Gróf Károlyi Sándor Római Katolikus Elemi Leányiskola története 1927 – 1948 Csongrád Szent József Plébánia Egyházközsége. Szentes, 2007.37. http://www.kistemplom-csongrad.hu/files/kiadvanyok/grof_karolyi_sandor.pdf (Letöltés ideje: 2023.10.16.)

A Szent Gellért Lelkigyakorlatos Ház története P. Bálint József SJ visszatekintésében. <http://szentgellerthaz.katolikus.hu/bemutat.htm> (Letöltés ideje: 2023.08.29.)

A csornai zsidók nevei az 1944 áprilisában elrendelt népszámlálás szerint: <https://www.jewishgen.org/yizkor/csorna/cso046.html> (Letöltés ideje: 2023.08.01.)

A csornai születésű, 1928-ban született Rozenberg Rivka (Klein) Rozália vallomása a csornai gettóban, a sárvári gettóban, Auschwitzban és Allendorfban szerzett tapasztalatairól: <https://collections.yadvashem.org/en/documents/5086319> (Letöltés ideje: 2023.08.01.)

Legszentebb Üdvözítő Nővérei: <https://regi.katolikus.hu/rendek.php?h=21> (Letöltés ideje: 2023.11.02)

5000/1946. ME rendelet az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában: https://jogkodex.hu/jsz/1946_5000_me_rendelet_6232073 (Letöltés ideje: 2023.11.03.)

Tutsek Gusztáv, Dr. <https://neb.hu/asset/phpiQCrWw.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 07. 28.)

„Feljegyzés a Solidaritás Háziipari Szövetkezettel kapcsolatban.” MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának iratai.

[https://rakosliget.hu/solidaritas/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20%C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20\(APO\)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20%C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20\(APO\)%20iratai_1965.pdf](https://rakosliget.hu/solidaritas/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20%C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20(APO)%20iratai.%201965/MSZMP%20Kozponti%20Bizottsaga%20Agitacios%20%C3%A9s%20Propaganda%20Osztalyanak%20(APO)%20iratai_1965.pdf) (Letöltés ideje: 2023. 11. 17.)

Szabályzat a tanítóképző intézeti tanárok képzéséről és képesítéséről. A m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszternek 1906.évi11890. számú körrendelete. In: Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 1906. XI. évf. 5. szám. 87-90. 1868. évi XXXVIII. törvénycikk - a népiskolai közoktatás tárgyában. VII. fejezet. A Tanítóképezdek 101-102§

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800038.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XXXVIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (Letöltés ideje: 2023. 10. 21.)

Jegyzőkönyv a politikai bizottság 1966. február 1-jén tartott üléséről:

https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_03860.pdf#search=&page=1 (Letöltés ideje: 2024. 04. 12.)

VIII.2.5 Gyűjtések

Saját gyűjtés

Mezőkövesd – Papp Péterné Márton Margit (1958), 2022.06.20.

Mezőkövesd – Bollók Mátyásné (1952), 2022.09.23.

Aszt Ágnes gyűjtése

Csorna – Jaczkó Jánosné Mátay Teréz (1930), 2017. szeptember-október

VIII.2.6 Szakirodalom

ADRIÁNYI, 2005.

ADRIÁNYI Gábor: A katolikus egyház története a XX. században Kelet-, Közép- és Dél-Európában. Kairosz, Budapest, 2005.

ANDRÁS – MÉLYI – PETŐ, 2022.

ANDRÁS Edit – MÉLYI József – PETŐ Andrea: Elhallgatva: a háborús erőszaktétel története és megjelenítése. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2022.

ASZT, 2022.

ASZT Ágnes: Csorna. Népes magyar mezőváros egy kies róna vidéken... Csornai Múzeum, Szalayné Galambosi Tímea, Csorna, 2022.

BÁCSFAINÉ DR. HÉVIZI, 2011.

BÁCSFAINÉ DR. HÉVIZI Józsa: Hatvan éve elfeledett nevelési eszmények és formák: 90 éves a Szent Margit Gimnázium! In: Valóság 2011 (54. évf.) 2. szám. 50-62.

BAJI, 2010

BAJI Etelka: A budai Szent Margit Leánygimnázium mindennapjai az 1930-as években. In: Folia historica. (2010) 26. sz. 149-152.

Dr. BALÁZS, 1985.

BALÁZS Tamás, Dr. (szerk.): A Budapest Fővárosi István Kórház történetének 100 éve. 1885-1985. István Kórház, Budapest, 1985.

Dr. BALLAGI, 2009.

BALLAGI Farkas, Dr. (szerk.): A Kapuvári Kórház Krónikája. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely-Kapuvár, 2009.

BALOGH, 1987.

BALOGH Margit: A KALÁSZ mozgalom krónikája. In: Vigilia. 52. évf. (1987) 6. sz. 432-437.

BALOGH, 1994.

BALOGH Margit: A KALOT története. Történelmi Szemle. 37. évf. (1994) 3-4. sz. 283-299.

BALOGH, 1996.

BALOGH Margit: A „Kisatya”. P. Kerkai Jenő S.J. (1904-1970). In: Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944-1949). Szerk.: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 1996. 42-72.

BALOGH, 1997a

BALOGH Margit: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvés”-e. In: História. 19. évf. (1997) 3. sz. 20-23.

BALOGH, 1997b

BALOGH Margit: Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban. In: Eszmélet. 9. évf. (1997) 34. sz. 69-79.

BALOGH, 1998.

BALOGH Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.

BALOGH, 2000.

BALOGH Margit: Slachta Margit a nemzetgyűlésben, avagy az első női képviselő. 1920-1922. In: A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. Főszerk.: Gergely Jenő. ELTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék. Budapest, 2000. 27-38.

BALOGH, 2008.

BALOGH Margit: Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapik Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban. In: egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk.: Szabó Csaba – Szigeti László. A Lénárd Ödön közhasznú Alapítvány évkönyve 2008. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember Kiadó, Budapest, 2008. 65-102.

BALOGH, 2011.

BALOGH Margit: Papp Kálmán győri megyéspüspök és az 1948-as zsákutcás tárgyalások. In: In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. Szerk.: Nemes Gábor – Vajk Ádám. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 13. Győr, 2011. 39-56.

BALOGH, 2015.

BALOGH Margit: A szovjet birodalmi egyházpolitika és a romániai katolikus egyház. In: Megmenekültem az oroszlán torkából. Az erdélyi katolikus egyház a megpróbáltatások idején: 1848, 1948. Szerk.: MARTON József – Diósi Dávid Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár, 2015. 89-145.

BALOGH 2018.

BALOGH Margit: Az iskolaháború avagy az egyházi iskolák államosítása 1948-ban. In Vigilia. 83. évf. (2018) 12. sz. 949-956.

BÁN, 1939.

BÁN János: Sopron újkori egyháztörténete. Győregyházmegye multjából. IV. Sopron 1939.

BÁN, 1965.

BÁN János: A soproni Voss-féle katolikus árvaház története (1772-1950). A soproni Katolikus Konvent története 1625-2000. Szerk.: Dr. KOVÁCS József László. Sopron, 2000. 160-189.

BANDI, 2008.

BANDI István: Modus resistendi. A katolikus egyházi társadalom helyzetstratégiái a felekezeti iskolák államosításának hatására. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1848. Szerk.: SZABÓ Csaba – SZIGETI László. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember, Budapest, 2008. 171-184.

BANDI, 2012.

BANDI István: Hétköznapok a foncsorüveg mögött – állambiztonsági eszközök hatása a bencés közösség mindennapjaira. Tépelődés a történeti kutatás módszertanáról, beszédmódról. In: Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon 2. Szerk.: ILLÉS-PÁL Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin. METEM, Budapest, 2012. 575-586.

BAKÓ – TÓTH, 2008.

Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban. Szerk.: BAKÓ Boglárka – TÓTH Eszter Zsófia. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.

BÁLINT, 2002.

BÁLINT László: Diákmegmozdulások Szegeden 1947-ben. Szegedi Műhely. (2002) 3-4. sz. 137-145.

BÁNKUTI, 2010a.

BÁNKUTI Gábor: A politikai rendőrség „új szakasza” és a szerzetesrendek. (1953-1955). In: Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Szerk.: SOÓS Viktor Attila – SZABÓ Csaba – SZIGETI László. Szent István Társulat – Luther Kiadó, Budapest, 2010. 375-395.

BÁNKUTI, 2010b.

BÁNKUTI Gábor: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH. 1953-1956. In: Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945-1989. Szerk.: BÁNKUTI Gábor-GYARMATI György. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 81-112.

BÁNKUTI, 2011.

BÁNKUTI Gábor: Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965. L'Harmattan, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011.

BÁNKUTI, 2012

BÁNKUTI Gábor: Erőforrások a szétszórásban. Jezsuita identifikáció az '50-es években. In: BÖGRE Zsuzsanna – KESZEI András – Ö. KOVÁCS József: Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. L'Harmattan, Budapest, 2012. 103-111.

BÁNKUTI, 2017.

BÁNKUTI Gábor: A frontátvonulás és a diktatúra kiépülésének egyházi recepciója. In: Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk.: CSIKÓS Gábor – KISS Réka – Ö. KOVÁCS József MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 411-424.

BARANYAI, 2009.

BARANYAI Lenke: Az Isteni Megváltó Leányai Tanítóképzője és jogutódja, a Soproni Állami Tanítóképző története 1899-1957. Sopron, 2009.

BÁRTH, 1999.

BÁRTH Dániel 1999: Dusnok és papja. Két víz között. A Duna-Tisza közti nemzetiségek és népcsoportok hagyományai című nemzetközi néprajzi konferencia előadásai. Szerk.: Bárh János. Bács-Kiskun Megyei Nemzetiségi Alapítvány és a Cumania Alapítvány, Baja-Kecskemét, 9-21.

BÁRTH, 2013.

Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon. Szerk.: Bárh Dániel. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 2013. 9-42.

BÁRTH, 2020.

BÁRTH Dániel: Verőce és népe a reformkorban Krizsány János plébános egyháztörténeti és helyismereti leírásának tükrében. MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, Budapest, 2020.

BÁRTH, 2021.

BÁRTH Dániel: Papok a 18-20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozása. Folcloristica Historica 4. MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, Budapest, 2021.

BÁRTH, 2019.

BÁRTH János: Paptartás a Kalocsai Főegyházmegyében (1738-1849). MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, Budapest, 2019.

BEDNÁRIK, 2020.

BEDNÁRIK János: Falusi plébános a polgári korban: egyház és helyi társadalom a 19. század második felében a Buda környéki falvakban. Budapest, MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2020.

BEDY, 1939.

BEDY Vince: Győr katolikus vallásos életének multja. Győregyházmegye multjából V. szám. Győr, 1939.

BEKE, 1988.

BEKE Margit: A katolikus egyházoktatási és nevelési intézményei 1948-ig. In: Magyar Katolikus Almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945-1985. Szerk.: TURÁNYI László. Szent István Társulat. Budapest, 1988. 232-257.

BEKE, 2019.

A katolikus Budapest. III-IV. Oktatási és nevelési intézmények. Szerk.: Beke Margit. Szent István Társulat, Budapest, 2019.

BENCZIK, 2015.

BENCZIK Fanny: Az angolkisasszonyok nevelési elvei pesti iskolájuk tükrében a 18. és 19. században. In: Társadalom térben és időben. Tanulmányok az új- és modernkori Magyarország eszme-, művelődés-, és társadalomtörténetéről. Szerk.: SZULY Rita – KRÁNITZ Péter Pál. Magyar Napló-Írott Szó Alapítvány, Budapest-Piliscsaba, 2015. 118-136.

BENCZIK, 2016.

BENCZIK Fanny: „Tudás, lelkeség, szolgálat” – az angolkisasszonyok nevelési elvei egykor és ma Magyarországon. In: Studium. Szerk.: G. Molnár Péter. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2016. 53-60.

BERTALAN, 2015

BERTALAN Péter: In memoriam P. Vezér Ferenc: A pálos rend és az állambiztonság küzdelme. Hálózatok szorításában. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2015.

BEZERÉDI, 2014.

BEZERÉDI Gábor: A történelem ápolása – az ápolás történelme. In: Nővér. 27. évf. (2014) 3. sz. 23-31.

BIKFALVI, 2009.

BIKFALVI Géza: A magyar jezsuiták budapesti embermentő tevékenysége 1944-1945-ben. online:<https://jezsuita.hu/a-magyar-jezsuitak-budapesti-embermento-tevekenysege-1944-1945-ben/> (Letöltés ideje: 2022.06.17.)

BORECZKY – FENYVES, 2017.

BORECZKY Ágnes – FENYVES Márk: Dienes Valéria bécsi évei és az Orkesztika Iskola. DOI: 10.24362/NEVTORT.2017.1.122 online: http://real.mtak.hu/64150/1/05_boreczky-fenyves.pdf (Letöltés ideje: 2023.10.30.)

BORGOS, 2013.

BORGOS Anna: Madzsarné Jászi Alice a női testkultúra új útjain. In: HOLMI 25. évf. (2013) 5. sz. 653-668.

BOROVSKY, 1908.

BOROVSKY Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye és a város története. Országos Monografia Társaság, Budapest, 1908.

BORSODI, 2000.

BORSODI Csaba: A szerzetesrendek feloszlata és működési engedélyük megvonása 1950 nyarán. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 12. évf. (2000) 1-4.sz. 183-210.

BOZSÓKY – LUKÁCS, 2005.

BOZSÓKY Pál Gergő OFM – LUKÁCS László SchP: Az elnyomatásból a szabadságba. Az Egyház Magyarországon 1945-2001. Vigilia, Budapest, 2005.

BÖGRE, 2004.

BÖGRE Zsuzsanna: Vallásosság és identitás. Élettörténetek a diktatúrában (1948-1964). Studia Sociologica. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004.

BÖGRE, 2009.

BÖGRE Zsuzsanna: „Ruhát cseréltek, de szívet nem...” (Szerzetesnők identitása 1950 előtt és után.) In: GERE BEN Ferenc (szerk.): Vallásosság és kultúra. A Fiatal Vallás- és Értékszociológusok Körének tanulmánykötete. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2009. 321-335.

BÖGRE, 2010.

BÖGRE Zsuzsanna: Apácák emlékezete élettörténetek alapján. Szerzetes nővérek élete a rendek feloszlata előtt és után. Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban. Szerk.: Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba. METEM-Szent István Kiadó, Budapest, 2010.45-68.

BÖGRE, 2012.

BÖGRE Zsuzsanna: A trauma szerepe az 1950-ben internált szerzetesnővérek életében. In: Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. Szerk.: Bögre Zsuzsanna-Keszei András-Ö. Kovács József. L’Harmattan, Budapest, 2012. 93-101.

BÖGRE, 2019.

BÖGRE Zsuzsanna: Hétköznapi ellenállás, reziliencia, generativitás. Egy földalatti szerzetesrend előjárójának története. DOI: 10.18030/socio.hu.2019.1.1
online: https://socio.hu/uploads/files/2019_1/31_bogre.pdf (Letöltés ideje: 2022.05.12.)

BÖGRE, 2021.

BÖGRE Zsuzsanna: Túlélési stratégiák az 1950-ben „feloszlattott” női szerzetesrendek körében. Hűség és megújulás. Szerzetesi élet Magyarországon 1950-2000. Szerk.: Fejérdy András. METEM, Budapest, 2021. 39-54.

BÖGRE – SZABÓ, 2010.

BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba: Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban. METEM-Szent István Társulat. Budapest, 2010.

BÖSZÖRMÉNYI, 2007.

BÖSZÖRMÉNYI Géza: A magyar piaristák 1950-ben. Szétszóratás és újrakezdés. Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 2007.

BROWN, 2001.

BROWN C. Judith: Szemérmetlen cselekedetek: egy lesbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában. Osiris, Budapest, 2001.

Dr. BUGYI, 1972.

Centenárium. A Szentesi Kórház 100 éves jubileumi emlékkönyve. Szerk.: Dr. Bugyi István, Szentesi Kórház, Szentés, 1972.

CHOMA, 2004.

CHOMA Béla Kelemenné: A zalaegerszegi Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend története. Profi Stúdió, Zalaegerszeg, 2004.

CÚTHNÉ GYÓNI, 2011.

CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: A ciszterci növendékek „szökése” 1950-ben. In: Visszatekintés a 19-20. századra. Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter – Wirthné Diera Bernadett. ELTE Történettudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 207-222.

CÚTHNÉ GYÓNI, 2014.

CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2014.

CÚTHNÉ GYÓNI, 2017.

CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „Nem harcolunk, de nem is búcsúzunk...”. A Ciszterci Rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endrédy Vendel apát haláláig. Zirci Ciszterci Apátság. Budapest, 2017.

CYWIŃSKI, 2005.

CYWIŃSKI, Bohdan: Tűzpróba. II. „...Titeket is üldözni fognak” 1944–1958. METEM, Budapest, 2005.

CSOMOR, 2020.

CSOMOR Erzsébet: Kápolnaépítés Zalaegerszegen az első világháború éveiben. In: Zalaegerszeg és az első világháború. Szerk.: Kiss Gábor. Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár – Zalaegerszeg Kultúrájáért Közalapítvány, Zalaegerszeg, 2020. 123-135.

CSESZKA, 2008.

CSESZKA Éva: Kerkai Jenő és a KALOT. In: Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon. (1919–1945). Szerk.: Szilágyi Csaba. Barankovics Alapítvány – Faludy Akadémia – Gondolat Kiadó; 2008. Budapest, 179–195.

CSIDEI, 1998.

A Zala Megyei Kórház jubileumi évkönyve. 1848-1998. Szerk.: Csidei Irén, Ispita Alapítvány, Zalaegerszeg, 1998.

DEÁK – ZÁGORHIDI, 2018.

Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Domonkos Nővérek 150 éve, 1868-2018. Szerk.: Deák Viktória Hedvig – Zágorhidi Czigány Balázs. Árpád-házi Szt. Margitról Nevezett Szt. Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja-Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest-Vasvár, 2018.

DEÁKY – KRÁSZ, 2005.

DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla: Minden dolgok kezdete: a születés kultúrtörténete Magyarországon, XVI-XX. század. Századvég, Budapest, 2005.

DEÁKY – BOTIKOVÁ, 2022.

DEÁKY Zita – Botiková, Marta: Lányok, asszonyok Szlovákiában és Magyarországon (1995-1989). Ahogy két etnológus nő látta. Budapest, 2022.

DÉNESI – BOROS, 2017.

Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I. Szerk.: Dénesi Tamás – Boros Zoltán. Studia ex Archivo Sancti Martini edita I., Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2017.

DÉNESI – BOROS, 2018a.

Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején II. Szerk.: Dénesi Tamás – Boros Zoltán. II. Studia ex Archivo Sancti Martini edita II., Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018.

DÉNESI – BOROS, 2018b.

Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején III. Szerk.: DÉNESI Tamás-BOROS Zoltán. Studia ex Archivo Sancti Martini edita II., Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018.

FÁBRI, 1999.

A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből. 1777-1865. Szerk.: Fábri Anna. Kortárs, Budapest, 1999.

FÁBRI – BORBÍRÓ – SZARKA, 2006.

A nő és hivatása II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből. Szerk.: Fábri Anna – Borbíró Fanni – Szarka Eszter. 1866-1895. Kortárs, Budapest, 2006.

FARKAS, 2018.

FARKAS Éva Imelda OP: Domonkos Nővérek a szétszórás idején. In: Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Domonkos Nővérek 150 éve. (1868-2018) Szerk.: Deák Viktória Hedvig OP-Zágorhidi Czigány Balázs. Magyar Domonkos Rendtörténet 4. Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Dononkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest-Vasvár, 2018. 113-158.

FARMATI, 2006.

FARMATI Anna: Szerzetesnők a keresztény feminizmus – a társadalom szolgálatában. In: Nőnek (is) teremtette. Nők a magyar társadalomban és az egyházban. Szerk.: BODÓ Márta. Status Kiadó, Csíkszereda, 2006. 169-178.

FEDELES – CEFERNER, 2023.

FEDELES-CZEFERNER Dóra: Nőmozgalom, nemzetköziség, önreprezentáció. Feministák az Osztrák-Magyar Monarchia alkonyán. Kronosz, Pécs, 2023.

FEJÉRDY, 2009.

FEJÉRDY András: „Hontalanok” A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei. In: Történelmi Szemle. 51. évf. (2009) 1. sz. 59-81.

FEJÉRDY, 2021.

FEJÉRDY András: Tiltott és túrt utak: szerzetesrendek Magyarországon 1950-1989 között (vázlat) In: Hűség és megújulás. A szerzetesi élet Magyarországon 1950-2000. Szerk.: Fejérdy András, METEM, Budapest, 2021.

FÉL – HOFER, 1975.

FÉL Edit – HOFER Tamás: Magyar népművészet. Corvina, Budapest, 1975.

FÉNYES, 2007.

FÉNYES Gabriella: Az orsolyiták zárdájának és iskolájának építéstörténete. In: Soproni szemle 61. évf. (2007) 1. sz. 81-90.

FERKÓ, 2017.

FERKÓ Enikő: Arisztokraták neveltetése a XIX-XX. század fordulóján és a Horthy-korszakban. In: „...szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...” Arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX-XX. században. Szerk.: Rébay Magdolna. Belvedere Meridionale, Szeged, 2017. 52-55.

F. DÓZSA – SZATMÁRI – SZENTESI, 2016.

Divat, egyén, társadalom: divattörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Dózsa Katalin – Szatmári Judit Anna – Szentesi Réka. ELTE Eötvös, Budapest, 2016.

F. DÓZSA – SZATMÁRI – SZENTESI, 2018.

Divat, kultúra, történelem: divattörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Dózsa Katalin – Szatmári Judit Anna – Szentesi Réka. ELTE Eötvös, Budapest, 2018.

FORGÓ, 2010.

A piarista rend Magyarországon. Szerk.: Forgó András. Szent István Társulat, Budapest, 2010.

FÖLDVÁRI, 2018

FÖLDVÁRI, Katalin: Die Basilianerinnen von Máriapócs während des Kommunismus. In: Folia Athanasiana 20. (2018) Nyíregyháza, 7-31.

FÖLDVÁRI, 2019.

FÖLDVÁRI Katalin: Baziliták a diktatúrában. Túlélési stratégiák 1950-1989 között. In: Bessenyei Almanach. A Bessenyei Irodalmi és Művelődési Társaság évkönyve. Szerk.: Kührmer Éva. Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, Nyíregyháza, 2019. 23-40.

FÖLDVÁRI, 2023.

FÖLDVÁRI Katalin: „Örökségük a hűség.” Esettanulmányok a máriapócsi Nagy Szent Bazil Rendi Nővérekről. In: Küzdelem a lelkekért. Pártállam és egyházak a hosszú hatvanas években. Szerk.: Erdős Kristóf – Szuly Rita – Tabajdi Gábor – Wirthné Diera Bernadett. NEB, Budapest, 2023. 893-927.

FÜGEDI, 1979.

FÜDEDI Márta: Mezőkövesd és vidéke hímzései I-II. NPI, Budapest, 1979.

FÜGEDI, 1981.

FÜGEDI Márta: A kislányok varrni tanulása és varró munka Mezőkövesden. In: Ethnographia 92. évf. (1981) 1. sz. 69-74.

FÜGEDI, 1996.

FÜGEDI Márta: A matyó népművészet „felfedezése”. In: Ethnographia 107. évf. (1996) 1-2. sz. 175-188.

GERGELY – IZSÁK, 1989.

GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos: A Mindszenty-per. Budapest, Reform, 1989.

GERGELY, 2001.

Gergely Jenő: A Mindszenty-per. Kossuth, Budapest, 2001

GIANONE, 1971.

GIANONE Egon: Dr. Leopold Antal prelátus (1880-1971) In: Katolikus Szemle. 23. évf. (1971) 3. sz. 272-274.

GIANONE, 2000.

GIANONE András: Zirc a szerzetesek felosztása idején. In: Vigilia. 65. évf. (2000) 6. sz. 450-456.

GIANONE, 2010.

GIANONE András: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932-1948. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010.

GIDEL, 2013.

GIDEL, Henry: Coco Chanel. Európa, Budapest 2013.

GILÁNYI, 2020

GILÁNYI Magdolna: Böle Kornél OP kéziratos visszaemlékezései. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2020.

GÖRBE – URBÁN, 2021.

GÖRBE László – URBÁN Diana: Szabó M. Erika igazgató nővér (1898 – 1949) In: Emlékkönyv a Szent Margit Gimnázium alapításának 100. évfordulójára. Szerk.: Paréj-Farkas Katalin. Budai Margitosok Baráti Köre. Budapest, 2021. 170-172.

GIUTMAN, 2009.

GIUTMAN Barnabás: A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában. PPKE BTK, Piliscsaba, 2009.

GYÁNI, 1983a.

GYÁNI Gábor: Család, háztartás és a városi cselédség. Budapest, Magvető, 1983.

GYÁNI, 1983b.

GYÁNI Gábor: A budapesti házicseléd-munkapiac működési mechanizmusai. (1890–1941). In: Századok. 117. évf. (1983) 2. sz. 404–433.

GYÖNGYÖSSY, 2014.

GYÖNGYÖSSY Orsolya: Plébánia és társadalom: a római katolikus alsópapság és a laikustemplomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében. Szeged, SZTE BTK Néprajzi és Kult. Antropológiai Tanszék, 2014.

HETÉNYI VARGA, 1992.

HETÉNYI VARGA Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Abaliget, Lámpás Kiadó, 1992.

HETÉNYI VARGA, 2000.

HETÉNYI VARGA Károly: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Üldözött baziliták, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendiek szenvedéstörténete. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2000.

HETÉNYI VARGA, 2002.

HETÉNYI VARGA Károly (Varga Borbála közreműködésével): Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. Üldözött és börtönviselt jezsuiták, kapucinusok, karmeliták, keresztény iskolatestvérek, lazaristák, marianisták, maristák, mechitaristák, minoriták, piaristák szenvedéstörténete. Lámpás Kiadó, Abaliget 2002.

HORVÁTH, 2018.

HORVÁTH Gergely Krisztián: Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében. Dr. Kógl Lénárd pályája az 1940-1960-as években. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. Budapest, 2018.

HORVÁTH, 2021.

HORVÁTH Gergely Krisztián: A kommunista rendszer kereszténykritikájának határai. Dr. Kógl Lénárd dabronyi és jádsi plébános homíliái (1953-1980) In: Lefojtva. Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban (1957-1980). Szerk.: Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián. Magyar vidék a 20. században 7. Bölcsészettudományi Kutatóközpont-Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest, 2021. 497-528.

ILLÉS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY, 2007.

ILLÉS Pál Attila-ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs (szerk.): A domonkos rend története Magyarországon. PPKE BTK-METEM –DRGY, Piliscsaba-Budapest-Vasvár, 2007.

ILLÉS – JUHÁSZ-LACZIK, 2012.

ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin (szerk.): Örökség és küldetés: Bencések Magyarországon I. METEM, Budapest, 2012.

ISPÁNKI, 1987.

ISPÁKI Béla: Az évszázad pere: megszólal a tanú: a Mindszenty kirakat-per ismeretlen adatai. Vörösváry, Toronto, 1987.

JACSÓ, 2013.

JACSÓ Rita: A Mezőkövesdi Római Katolikus Elemi Népiskola a XX. század első felében. In: Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Diákköreinek tudományos tevékenységéből (2011-2013). Szerk.: Pap József. Líceum, Eger, 503–543.

KÁLMÁN, 2011.

KÁLMÁN Peregrin OFM: Enyhülésből a diktatúrába. A Magyar Katolikus Egyház és a pártállam kapcsolatának átalakulása 1956-1957-ben. In: Dokumentumok Grösz József kalocsai érsek hagyatékából 1956-1957. Szerk.: Kálmán Peregrin OFM. Szent István Társulat – Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, Budapest, 2011. 13-76.

KÁDÁR, 2020.

KÁDÁR, Zsófia: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században: a pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Bölcsészettudományi Kutatóközpont - Történettudományi Intézet. Budapest, 2020.

KAPRONCZAY – SZEMKEŐ, 1983.

KAPRONCZAY Károly – SZEMKEŐ Endre: A magyar ápolónőképzés kezdetei. In: Orvostörténeti Közlemények. 29. évf. (1983) 102-104. sz. 183-199.

KAPRONCZAY, 2005.

KAPRONCZAY Károly: Az ápolás-, ápolóképzés és kórházügy története Magyarországon. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Budapest, 2005.

KAPRONCZAY, 2017.

KAPRONCZAY Károly: A magyar egészségügy a nagy háború után. In: Valóság. 60. évf. (2017) 8. sz. 95-102.

KARWOWSKA, 2011.

KARWOWSKA Bożena: Gwałty zbiorowe a kultura końca wojny In: Wojna i postpamięć. Majchrowski Zbigniew – Owczarski Wojciech (eds.) Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. 2011.163–171.

KELEMEN, 2021.

KELEMEN Dávid: Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében Papp Kálmán egyházkormányzása alatt. (1946-1966) Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2021. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24033/kelemen-david-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés ideje:2023.07.12.)

KÉRI, 2018.

KÉRI Katalin: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással) Kronosz Kiadó, Pécs, 2018.

KOLTAI, 2003.

KOLTAI András: A katolikus levéltári restitúció Magyarországon 1993-2003. (Iratátadások az egyházi és a közlevéltárak között az elmúlt évtizedben), in Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése, Szolnok, 2003. aug. 13-15., szerk. Bilkei Irén, MLE, Budapest, 2004, 61-81.

online:<https://leveltar.katolikus.hu/index.htm?https&&&leveltar.katolikus.hu/leveltarugy/koltoi=restitucio.htm> (Letöltés ideje: 2022. június 1.)

KOLTAI, 2016.

KOLTAI András: Erzsébet-nővérek, in Szerzetesség a koraújkori Magyarországon: Összehasonlító rendtörténeti blog, 2016.10.03, URL: <https://szerzetes.hypotheses.org/noi-rendek/erzsebet>. (Letöltés ideje: 2023.10.20.)

KOLTAI, 2021.

KOLTAI András: A magyar szerzetesség a diktatúra végén a tiltás és elismerés között (1986-1989) In: Hűség és megújulás. A szerzetesi élet Magyarországon 1950-2000. Szerk.: Fejérdy András. METEM Budapest, 2021. 55-73.

KORNYILOVNNÉ DR. MÁTÉ, 2021

KORNYILOVNNÉ DR. MÁTÉ Anita: Jautz M. Flamina nővér (1910-2005) In: Emlékkönyv a Szent Margit Gimnázium alapításának 100. évfordulójára. Szerk.: Paréj-Farkas Katalin. Budai Margitosok Baráti Köre, Budapest, 2021. 183-190.

KOVÁCS, 2003.

KOVÁCS Éva: „Megegyezés” az iskolák ügyében. Az állam és a legnagyobb iskolafenntartó egyházak közötti tárgyalások az iskolaállamosítások után. Történelmi Szemle 45. évf. (2003) 3-4. sz. 265-304.

KOVÁCS, 2017.

KOVÁCS Emőke: Oloffson Placid. In: Rubicon 28. évf. (2017) 3.sz. 26-35.

KOVÁCS, 2000.

A Soproni Katolikus Konvent története (1625-2000). Szerk.: Kovács József László. Soproni Katolikus Konvent, Sopron, 2000.

KOVÁCS – VAJDA, 2002

KOVÁCS Éva – VAJDA Júlia: Elbeszélés, identitás és értelmezés. In: Mutatkozás. Zsidó identitás történetek. Múlt és jövő, Budapest, 2002. 17-33.

KÖBEL, 2005.

KÖBEL Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945-1989 között. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.

KÓFALVINÉ ÓNODI, 2022.

KÓFALVINÉ ÓNODI Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860-1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események. Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, Magyar Nemzeti Levéltár. Budapest, 2022.

KÖPECZI-BÓCZ, 2004.

KÖPECZI-BÓCZ Edit: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.

LÁNYI, 1943.

LÁNYI János: Székely vér: Dobói Dobay Mária Etelka nővér élete 1913-1942. Don Bosco Nyomda, Budapest, 1943.

LÉGRÁDI, 2020

LÉGRÁDI Attila: Tanúságtevők és fehér kovászok. A Magyar Pálos Rend története az 1945 utáni évtizedekben. Ráció-LAMBDA Bt, Budapest, 2020.

LÉDERER, 1999.

A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet. Szerk.: Léderer Pál. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

LÉNÁRD, 2008.

LÉNÁRD Ödön: Erő az erőtlenségben. Kairosz, Budapest, 2008.

LÉNÁRD – TÍMÁR – SZABÓ – SOÓS, 2006.

LÉNÁRD Ödön – TÍMÁR Ágnes – SZABÓ Gyula – SOÓS Viktor Attila: Utak és útvesztők. Kairosz, Budapest, 2006.

LÉNÁRD – TÍMÁR – SOÓS, 2008.

LÉNÁRD Ödön – TÍMÁR Ágnes – SOÓS Viktor Attila: Istennel, vagy Isten nélkül. A katolikus iskolák államosítása Magyarországon a II. világháború után. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

LENGYEL, 2018.

LENGYEL Nóra: A szürke testvérek láthatatlan tevékenysége: a Szociális Testvérek Társasága Romániai Kerületének vasúti missziója (1921–1949) In: Sic itur ad astra. 26. évf. (2018) 67. sz. 61-85.

LONOVICS – FAZAKAS – VARRÓ, 2003.

A Szegedi Tudományegyetem Belgyógyászati Klinikájának története. Szerk.: Lonovics János – Fazakas Tamás – Varró Vince. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

MAJOR, 1997.

MAJOR Márta: Lecke a hatalom megszilárdításának módszertanából. „Diáksztrájk” és megtorlás Zalaegerszezen 1948. október 30. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9. évf. (1997) 3-4. sz. 157-191.

MAKRAY, 2011.

MAKRAY Andrea: A Szent Margit Leánygimnázium és Nevelő Intézet vizitációja (1933-1937). Különös tekintettel a tanári testületet érintő változásokra. Szakdolgozat. Piliscsaba, 2011.

MÁTÉ, 2016.

MÁTÉ Anita: Az amerikai magyar katolikusok és az óhaza. (1918-1939) METEM, Budapest, 2011.

MEDGYESSY S. – ÖTVÖS – ÓZE, 2013.

Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális művészeti szerepéről. 1. Szerk.: Medgyesy S. Norbert – Ötvös István – Óze Sándor Írott Szó Alapítvány-Magyar Napló, Budapest, 2013.

MÉSZÁROS, 1985a.

MÉSZÁROS István: Apáca-iskolaegyüttesek hazánkban 1948-1948. (1.rész) In: Vigilia 50. évf. 1985. 5. sz 380-385.

MÉSZÁROS, 1985b.

MÉSZÁROS István: Apáca-iskolaegyüttesek hazánkban 1948-1948. (2.rész) In: Vigilia 50. évf. 1985. 6. sz. 491-494.

MÉSZÁROS, 1985c.

MÉSZÁROS István: Reflexiók az iskolatörténetírásról. In: Vigilia 50. évf. (1985) 10. szám. 847-848.

MÉSZÁROS, 2000a.

MÉSZÁROS, István: Szerzetesség Magyarországon 1945-1950. In: Vigilia. 65. évf. (2000) 6.sz. 417-426.

MÉSZÁROS, 2000b.

MÉSZÁROS István: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Szent István Társulat, Budapest, 2000.

MEZEY 2008.

MEZEY András: A Miasszonyunkról Nevezett Iskolanővérek és a piaristák szegedi iskoláinak államosítása. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk.: Szabó Csaba-Szigeti László. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Új Ember, Budapest, 2008.

MIHALIK, 2020.

MIHALIK Béla Vilmos: Ragyogók a máglyán. A jezsuiták és a mezőkövesdi népviselet. In: Népi vallásosság és hitélet az egri egyházmegyében a 18-21. században. Szerk.: Horváth István. Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai 2. Eger, 2020. 75-80.

MIHALIK, 2014.

MIHALIK Béla Vilmos: Az Arlberg-expressz hálókocsija. A magyar jezsuiták külföldre szökése (1948-1956) online: <https://ujkor.hu/content/az-arlberg-expressz-halokocsija-a-magyar-jezsuitak-kulfoldre-szokese-1948-1956> (Letöltés ideje: 2023.08.11.)

MIKLÓS, 2007.

Miklós Péter: „Furkósbottal verték a tüntető gyerekeket.” Diáktüntetések és megtorlások Szegeden 1947-ben. Szeged. 19. évf. (2007) 9. sz. 7-9.

MIKÓ, 2008.

MIKÓ Zsuzsanna: A pócspetri per(ek). In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk.: Szabó Csaba – Szigeti László. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2008. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember, Budapest, 2008. 123-138.

MILKOVICS, 2022.

MILKOVICS Veronika: Sopron „szürke megváltói.” Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek soproni oktatásképe. Záródolgozat. Brenner János Hittudományi Főiskola, Győr, 2022.

MIRÁK, 2008.

MIRÁK Katalin: *Iskolaállamosítás – evangélikus egyház*. In: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerk.: Szabó Csaba – Szigeti László. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember, Budapest, 2008.

MOHAY, 2000.

MOHAY Tamás: Bencés nővérek Tiszaújfaluban. Néprajzi Látóhatár 9.évf (2000) 3-4. sz. 235-251.

MOHL, 1933.

MOHL Adolf: Győregyházmegyei jeles papok. Győregyházmegyei alap nyomdája, Győr, 1933.

MONA, 1997.

MONA Ilona: Slachta Margit. Corvinus, Budapest, 1997.

MONA, 1999.

MONA Ilona: Kilencven éves a Szociális Missziótársulat. In: Magyar egyháztörténeti vázlatok 11. évf. (1999) 1-2. sz. 87-99.

MÓNUS, 2014.

Az ispotálytól a modern kórházig. A győri kórház 265 éves története. Szerk.: Mónus Ágnes. Petz Aladár Megyei Oktatókórház, Győr, 2014.

NAGEL, 1989.

NAGEL, Marcel: Lebensquellen der Kongregation. Schwestern Vom Göttlichen Erlöser (Niederbronner Schwestern), Oberbronn, 1989.

NAGY, XX

Nagy Lajosné: A JÁSZÁROKSZÁLLÁSI ZÁRDA ÉS POLGÁRI LEÁNYISKOLA (1920-1948)

online:<https://www.jaszarokszallas.hu/?module=news&action=list&fname=telepules3>

(Letöltés ideje 2022.03.03.17:52)

NAGYNÉ SZEGVÁRI, 1969.

NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban: 1777-1918. Közgazd. és Jogi Kiadó, Budapest, 1969.

NAGYNÉ SZEGVÁRI – LADÁNYI, 1976.

NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin - LADÁNYI Andor: Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért. Felsőoktatási Pedagógiai Központ, Budapest, 1976.

NAGYNÉ SZEGVÁRI, 1981.

NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: Út a nők egyenjogúságához. Kossuth, Budapest, 1981.

NÉMETH, 2020.

NÉMETH Ferenc: A leánynevelés szolgálatában. A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek (Boldogasszony Iskolanővérek) Bánátban. Acta Historica Hungarica SSDN. 3. Siromašne Školske Sestre od Naše Gospe, Boldogasszony Iskolanővérek, Budapest, 2020.

NÉMETH – PATYI, 2007.

NÉMETH Ildikó-PATYI Gábor: Iskoláink egykoron. Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készítendő iskolatörténeti áttekintés kapcsán. In: Soproni Szemle. 61. évf. (2007) 1. sz. 3-23.

NÉMETH, 2012.

NÉMETH László Imre: Zágon József (1919-1975) In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. (2012) 3-4. sz. 39-78.

NÉMETH 2020

NÉMETH László Imre: Zágon József (1909-1975) In: Magyarokról Itáliában 1924-2014. Szerk.: Németh László Imre. METEM – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2020. 261-295.

NÉMETH 2023

NÉMETH László Imre: Esztergomi főegyházmegyés papok Zágón József kartotékjában 1964-1971. In: Magyar Sion 16. évf (2023) 75-98.

NIGG, 1973.

NIGG, Walter: Die unscheinbare Heilige. Mittelbadischer Zeitungsverlage GmbH, Bühl, 1973.

NOVOTNIK, 2022.

NOVOTNIK Marianna: A gimnáziumi tanárok helyzete az 1930-40-es években. Egy életpálya a Szent Margit Leánygimnázium tanári karából. Szakdolgozat. ELTE-BTK. Budapest, 2022.

ÖTVÖS, 2013.

ÖTVÖS István: Előjáték vagy főhang. Értelmezési kísérlet Páter Kiss Szaléz ügyéhez. In: Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális művészeti szerepéről. Szerk.: Medgyessy S. Norbert – Ötvös István – Óze Sándor. Írott szó – Magyar Napló, Budapest, 2013. 456-475.

NAGYFALUSSY, 1941.

NAGYFALUSY Lajos S.J.: A kapornaki apátság története I., Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, Kalocsa, 1941.

PALLAGI, 2010.

PALLAGI Mária: „Az osztrák kapcsolat” Franz König, bécsi bíboros látogatásai Mindszenty József hercegprímásnál (1963-1971) In: Aetas. 25. évf. (2010) 1. sz. 93-112.

PALASIK, 2005.

PALASIK Mária: A nők tömeges munkába állítása az iparban az 1950-es évek lelején. In: Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon. Szerk.: Palasik Mária – Sipos Balázs. Tanulmányok. Napvilág, Budapest, 2005.

PAPP – SIPOS, 2017.

PAPP Barbara – SIPOS Balázs: Modern, diplomás nő a Horthy-korban. Napvilág, Budapest, 2017.

PAPP, 2002.

PAPP István: A Nékosz legendája és valósága. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemlről. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris, Budapest, 2002. 309–338.

PARÉJ – FARKAS, 2018.

PARÉJ – FARKAS Katalin: A minőségi leánynevelés budai bázisa a két világháború között. Mindennapok a Szent Margit Gimnáziumban az alapítástól az államosításig. In: Életmód-történeti pillanatképek I. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna – Mezei Emese. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba, 2018. 115-131.

PARÉJ – FARKAS, 2022.

PARÉJ – FARKAS Katalin: “The Sisters of the Redeemer in the Trauma of Dispersion.” The Sisters of the Divine Redeemer in the 1950s and 1960s in the Light of Recollections and State Security Reports. In: Acta Ethnographica Hungarica. Volume 67. (2022) Number 2. 379-314. DOI: <https://doi.org/10.1556/022.2023.00012>

PATAKI, 2005.

PATAKI Ferenc: A Nékosz-legenda. Osiris, Budapest, 2005.

PÉCELI, 2016.

PÉCELI Bence Imre OCD: Áldozat, imádság és segítő szeretet. In: Kármel. 28. évf. (2016) 2. sz. 44-51.

PETES, 2016.

PETES Róbert: Zágon József és a győri egyházmegye titkos kapcsolattartása az 1956-os forradalmat követően. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk.: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25.) Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2016. 309-326.

PETES, 2023

PETES Róbert: A győri püspökség története 1956-1960, az egyházpolitika és az állambiztonság szempontjainak tükrében. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2023.

PETŐ, 1999.

PETŐ Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. Történelmi Szemle. 41. évf. (1999) 1-2 sz. 85-107.

PETŐ, 2018.

PETŐ Andrea: Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak története Magyarországon a II. világháború alatt. Jaffa, Budapest, 2018.

PETRÁS-SCHLACHTA-SZABÓ, 2021

Slachta Margit beszédei a magyar parlamentben. Szerk.: Petrás Éva - Schlachta Boglárka Lilla - Szabó Róbert. Barankovics I. Alapítvány – Gondolat, Budapest, 2021.

PETRÁS-SCHLACHTA, 2022

Slachta Margit a sajtó nyilvánosságában: válogatott írások róla és tőle, 1909-1949. Szerk.: Petrás Éva – Schlachta Boglárka Lilla. Barankovics I. Alapítvány – Gondolat, Budapest, 2022.

PFLEGER, 1921.

PFLEGER, Luzian: Die Kongregation der Schwestern vom Allerheiligsten Heilande genannt Niederbronner Schwestern, Herder, Feiburg im Breisgau, 1921.

PÓDA, 1892.

PÓDA Endre: A Soproni Kath. „Parochia” és a „Soproni Kath. Hitközség” története. Soproni Kath. Konvent, Sopron, 1892.

PUKÁNSZKY, 2006.

PUKÁNSZKY Béla: A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Gondolat, Budapest, 2006.

PUKÁNSZKY, 2013.

PUKÁNSZKY Béla: A nőnevelés története. Novalis-Gondolat, Budapest, 2013.

PUKÁNSZKY, 2015.

PUKÁNSZKY Béla: A nőnevelés története. Selye János Egyetem Tanárképző Kara, Komárom, 2015.

PUKÁNSZKY – NÉMETH, 1996.

PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest-Szeged, 1996.

RABÁR, 2008.

RABÁR Ferenc, Ifj.: A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek magyar rendtartománya. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK, Debrecen, 2008.

RÉBAY, 2002.

RÉBAY Magdolna: A Sacré Coeur Magyarországon (1883-1950). In: Tanulmányok fél évezred magyar történelméből. Szerk.: Fejérdy Gergely. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet sorozata. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet és Pázmány Péter Történész Kör. Piliscsaba, 2002.

RÉBAY, 2009.

RÉBAY Magdolna: A leány-középiskolák Magyarországon és a német nyelvű országokban. A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig. Új mandátum, Budapest, 2009.

RÉVAY, 2003.

RÉVAY Edit: Újrainduló szerzetesrendek egy megújuló társadalomban. Magyar Egyházzociológiai Intézet, Budapest-Csíkszereda, 2003.

RÉVÉSZ – TÓTH – KAHIL, 2011.

RÉVÉSZ Éva – TÓTH Zoltán SVD – KAHIL Bernadett: Magyar misszionáriusok – A verbiták magyarországi története. METEM, Budapest, 2011.

RIBAI, 1997.

RIBAI M. Elma: A leghűségesebb város hűséges gyermekei. Tüntetés Sopronban az egyházi iskolák védelmében 1948. június 7. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. (1997) 1-2. sz. 155-191.

RIBAI, 1998.

RIBAI M. Elma: Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek (Isteni Megváltó Leányai). In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. (1998) 3-4.sz 181-200.

RIBAI, 1999.

RIBAI M. Elma: Az Isteni Megváltó Leányainak kapcsolata boldog Apor Vilmostal és Mindszenty bíborossal. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. (1999) 1-2.sz. 181-199.

RIBAI, 2021.

RIBAI M, Elma: A budapesti iskolaegyüttes: Szent Margit Leánygimnázium. In: Emlékkönyv a Szent Margit Gimnázium alapításának 100. évfordulójára. Szerk.: Paréj-Farkas Katalin. Budai Margitosok Baráti Köre, Budapest, 2021. 39-87.

RICOEUR, 2001.

RICOEUR, Paul: Narratív azonosság. In: Narratív pszichológia. Szerk.: László János – Thomka Beáta. Kijárat, Budapest, 2001. 15-27.

ROMSICS, 2010.

ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2010.

SÁGI, 2007.

SÁGI Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története. In: Soproni Szemle. 61. évf. (2007) 1. sz. 16-30.

SÁNDORFI, 2004.

SÁNDORFI Mária: Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. sz. első felében. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. (2004) 1-2. szám. 135-163.

SALACZ, 1988.

SALACZ Gábor: A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje 1948-1964. Görres-Gesellschaft, München, 1988.

SÁNTHA, 2017.

SÁNTHA István: A front emlékezete. A Vörös Hadsereg kötelékében tömegesen és fiatalokkorúakon elkövetett nemi erőszak kérdése a Dél-Vértesben (előtanulmány). In: Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században I. Szerk.: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 127-161.

SARBAK – ÖZE, 2007.

Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Szerk.: Sarbak Gábor-Öze Sándor (szerk.): Szent István Társulat, Budapest, 2007.

SASVÁRI, 1986.

SASVÁRI László: Szerzetesnővérek betegápoló és szociális tevékenysége Magyarországon (1867-1918). In: Orvostörténeti Közlemények. 113-114. évf. (1986) 32.sz.121-128.

SCHÖBERL, 2020.

SCHÖBERL Miklós: A Soproni Katolikus Kör története I. fejezet. Írott előzmények. Az egyesület otthona, megalakulás, alapszabályai. In: Soproni Szemle, 74. évf. (2020) 4. sz. 407-430.

SCHADT, 2005.

SCHADT Mária: Ellentmondásos szerepelvárások, nők az államszocializmusban. In: Acta Sociologica, 1. évf. (2005) 1.sz. 61-75. online: http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/1/05_-_shadt_maria_-_ellentmondasos.pdf (Letöltés ideje: 2023. 11. 17.) DOI:<https://doi.org/10.15170/AS.2005.1.1.5>

SHAHAR, 2004.

SHAHAR, Shulamith: A negyedik rend. Nők a középkorban. Osiris, Budapest, 2004.

SHIRO, 2023.

SHIRO, Edit, Dr.: A trauma váratlan ajándéka - Út a poszttraumás növekedéshez. HVG, Budapest, 2023.

SIPOS – KRÁSZ, 2019.

SIPOS Balázs – KRÁSZ Lilla (szerk.): A női kommunikáció kultúrtörténete. Tanulmányok. Napvilág, 2019.

SMID, 2013.

SMID Mária Bernadett: Mária útjai. Katolikus belmisszió a 20. század első harmadában Magyarországon a jezsuiták működése nyomán. In: Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon. Szerk.: Bárh Dániel. ELTE-BTK Folklore Tanszék, Budapest, 2013. 292-293.

SOLDER VON GÜLDENSTUBBE, 2017.

SOLDER VON GÜLDESTUBBE, Erik: Die Schwestern des Erlösers (Congregatio Sororum a Sancto Redemptore) Geschichte einer Schwesterngemeinschaft 1849-2016. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades doktor der Theologie (Dr. Theol.) an der Theologischen Fakultät der Philosophisch-Theologischen Hochschule Vallendar. Würzburg, 2017.

SOMORJAI, 2013.

SOMORJAI Ádám OSB: Magyar bencések Nyugaton (1931-1992) Rendtörténeti vázlat. In: Collectanea Sancti Martini. Szerk.: Dénesi Tamás – Dejsics Konrád OSB. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek értesítője 1. Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, Pannonhalma, 2013, 325-352.

SOÓS, 2006.

SOÓS Viktor Attila: Papp Kálmán győri megyéspüspök 1956-os naplója. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. Szerk.: Szabó Csaba. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány - Új Ember Kiadó, Budapest, 2006. 115-122.

SOÓS, 2010.

SOÓS Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszere 1956 után a hatvanas évek végéig. In: Egyházüldözés és egyházüldözők. Szerk.: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: Szent István Társulat – Luther Kiadó, Budapest, 2010. 220-241.

SOÓS, 2017.

SOÓS Viktor Attila: Párhuzamok és különbségek két egymást követői (!) győri megyéspüspök naplóiban. Apor Vilmos és Papp Kálmán személyes dokumentumai. In: Soproni Szemle. 71. évf. (2017) 3. sz. 277-285.

SOÓS – SZABÓ – SZIGETI, 2010.

Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Szerk.: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László. Szent István Társulat, Luther Kiadó, Budapest, 2010.

SÖVÉNYI – PERKÓ – Dr. FEDINECZNÉ VITTAY – GÁL, 2020.

SÖVÉNYI Ferencné – PERKÓ Magdolna – Dr. FEDINECZNÉ VITTAY, Katalin – GÁL Mária: Az első állami ápolónőképző iskola alapításának története. In: Nővér. 33. évf. (2020) 3. sz. 4-19.

SZABÓ, 2000.

SZABÓ Csaba: A katolikus egyház Magyarországon. In: Egyházügyi hangulat – jelentések 1951. Szerk.: Szabó Csaba. 1963. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2000. 17-39.

SZABÓ, 2002.

SZABÓ Csaba: A katolikus egyház állami ellenőrzése és korlátozása az ötvenes években. In: Valóság. 45. évf. (2002) 1. sz. 87-86.

SZABÓ, 2010.

SZABÓ Csaba: Női szerzetesközösségek Magyarországon 1950 után. In: Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban. Szerk.: Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba. METEM-Szent István Kiadó. Budapest, 2010. 15-43.

SZABÓ – SOÓS, 2006.

„Világosság” – Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Szerk.: Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: Új Ember Kiadó, Budapest, 2006.

SZALONTAY, 1996.

SZALONTAY Judit: Csornai menyecskekendők. Mintakincs és technika a 19-20. században. In: Néprajzi Értesítő. 78. évf. (1996) 141-153.

SZÁLKA, 1991.

SZÁLKA Irma: A budai Szent Margit Intézet története 1920-1948. Szálka Irma, Budapest, 1991.

SZÁLKA, 2004.

SZÁLKA Irma: Gróf Klebelsberg Kunó vallás és közoktatási miniszter és a Rend kapcsolata. In: Szent Margit Intézet Emlékkönyve. Szerk.: Szálka Irma: Árpádházi Szent Margit Alapítvány, Budapest, 2004. 23–25.

SZARVAS, 1990.

SZARVAS Zsuzsa: A mezőkövesdi zsidóság szerepe a matyó népművészet elterjesztésében. In: A hagyomány kötelékében. Szerk.: Kríza Ildikó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 217-222.

SZÉKELY, 1989.

SZÉKELY Andrea: Félbemaradt reformkor. Katolikus Leánykörök Szövetsége: a KALÁSZ. In: Katholikus Szemle. 41. évf. (1989) 1. sz. 43–57.

TAKÁCS, 2017.

TAKÁCS Zsuzsanna Mária: A Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi iskoláinak fejlődése a kezdetektől a 20. század közepéig. In: Hagyomány és megújulás. Iskolatörténeti konferencia. Szerk.: Sárkányné Lengyel Mária. Pécsi Leőwey Klára Gimnázium, Pécs, 2017. 63-74.

TENGELY, 2016.

TENGELY Adrienn: Az 1931. és az 1942. évi egyházmegyei zsinatok. In: Századok. 150. évf. (2016.) 1. sz. 145-146. online:

http://epa.niif.hu/03300/03328/00001/pdf/EPA03328_szazadok_2016_1_133-167.pdf

(Letöltés ideje 2023. 10.16.)

T. KISS, 1998.

T. KISS Tamás: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. MMI-Mikszáth Kiadó, Budapest, 1998.

T. KISS, 1999.

T. KISS Tamás: Felnőttoktatás-történet Magyarországon. In: *Educatio*. (1999) 1.sz. 3-14.

TOMKA, 2005.

TOMKA Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés. Szent István Társulat, Budapest 2005.

TOLNAY, 2012.

TOLNAY Imre: Zágon József (1909-1975). In: *Katolikus Szemle*. 27. évf. (1975) 3-4. sz. 256-262.

TÓTH, 2010.

TÓTH Eszter Zsófia: Kádár leányai. Nők a szocialista időszakban. Nyitott könyvműhely, Budapest, 2010. 58-60.

TÓTH, 1992.

TÓTH Gábor: Az Apponyi Kollégium hallgatói (1906-1949) In: *Magyar Pedagógia*. 92. évf. (1992) 4. sz. 285–307.

TÓTH, 1996.

TÓTH Gábor: A magyarországi tanítóképző intézeti tanárképzés története. Apponyi Kollégium. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1996.

TÓTH – SZAKONYI, 1999.

Kórház krónika, 1929-1999. Szerk.: Tóth Imre – Szakonyi Gabriella. II. Rákóczi Ferenc Kórház és Rendelőintézet, Szikszó, 1999.

TŐZSÉR, 2022.

TŐZSÉR Anett: Matyófüldi turizmus száz évvel ezelőtt. In: *Turizmus Bulletin*. 22. évf. (2022) 3. sz. 40-47. DOI: 10.14267/TURBULL.2022v22n3.5

TURÁNYI, 1988.

Magyar katolikus almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945-1985. Szerk.: Turányi László. Az apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1988.

TIRBULY, 1988.

TURBULY Éva: Sopronyi-Thurner Mihály. In: "Tisztemben csak a város érdeke és az igazság fog vezetni": a 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878-1952) emlékére. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron város és a Soproni Levéltár kiadványa, Sopron, 1998. 9-17.

URBÁN, 2021

URBÁN Diana: Régi évkönyveket lapozgatva. A fizika és a kémia oktatása a Szent Margit Intézetben az 1930-as években. In: *Emlékkönyv a Szent Margit Gimnázium alapításának 100. évfordulójára*. Szerk.: Paréj – Farkas Katalin. Budai Margitosok Baráti Köre, Budapest, 2021. 103-108.

VALENTNÉ ALBERT, 2013.

VALENTNÉ ALBERT Éva: Beszédes falak a Sacré Coeurben. In: „Gravissimum educationis” A keresztény nevelés feladatai és kihívásai a harmadik évezred elején. Szerk.: Fehér Ágota – Fülöpné Erdő Mária – Mészáros László. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác, 2013. 284-294.

VALENTNÉ ALBERT, 2014.

VALENTNÉ ALBERT Éva: A természetes és az épített környezet nevelő hatása. Tani-tani Online. 2014. 1-26. http://www.tani-tani.info/sites/default/files/kornyezet_0.pdf (Letöltés ideje: 2022. 05. 24.)

VALENTNÉ ALBERT, 2019.

VALENTNÉ ALBERT Éva: Iskolai narratívumok Sacré Coeur növendékek élettörténetében. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2019. online: <https://docplayer.hu/174543911-Iskolai-narrativumok-sacre-coeur-novendekek-elettortenetenben-doktori-phd-disszertacio.html> (Letöltés ideje: 2022.05.24.)

VARGA, 2003.

VARGA Zsuzsanna: Mezőkövesdi matyó hímzés. Matyó Népművészeti Egyesület, Mezőkövesd, 2003.

VEIDINGER, 2015.

VEIDINGER Éva: A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Magyar Rendtartományának története 1945-1989. In: A Boldogasszony Iskolanővérek Magyar Tartományának története. Szerk.: Erdős István. Acta Historica Hungarica SSDN 2. Boldogasszony Iskolanővérek, Budapest, 2015. 155-212.

VÉRTESI, 2017.

VÉRTESI Lázár: Frontátvonulás a Pécsi Egyházmegyében a Historia Domusok tükrében. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk.: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 379-409.

VIRÁG, 2007.

VIRÁG Irén: Az arisztokrácia neveltetése Magyarországon (1790-1848). Doktori (Ph.D) értekezés. Debrecen, 2007.

VÖRÖS, 2010a

VÖRÖS Géza: Hálózatok, hálózatépítés az egyházakon belül. Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban. Szerk.: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László. Szent István Társulat – Luther Kiadó, Budapest, 2010. 138-159.

VÖRÖS, 2010b.

VÖRÖS Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. Az egyházak működési feltételeinek keretei. In: Csapdában. Tanulmányok a magyar katolikus egyház történetéből, 1945-1989. Szerk.: Bánkúti Gábor – Gyarmati György: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára-L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2010. 281-333.

VÖRÖS, 2017.

VÖRÖS Géza: Bencés nővérek a diktatúrában. A Szent Benedek Leányai Társasága és a politikai rendőrség módszerei. In: Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I. A Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18-19-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk.: Dénesi Tamás-Boros Zoltán. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2017. 179-193.

VÖRÖS, 2020.

VÖRÖS Géza: Apácák a politikai rendőrség célkeresztjében, avagy mennyit ér egy lehallgatókészülék. In: Korall. 21. évf. (2020) 79. sz. 66-86.

VIII.2.7 Sajtó

Betegápolásügy. 18. évf. (1938. május) 5. sz.
Betegápolásügy. 18. évf. (1938. június-július) 6-7. sz.
Die Furche. 5. Jahrgang (12. Februar 1949) Nr.7
Die Furche. 6. Jahrgang (29. April 1950) Nr.18
Hivatalos Közlöny 11. évf. (1906) 5. sz.
Jászvidék. 36. évf. (2000. november 30.) 11. sz.
Katholikus Néplap 20. évf. (1867. június 6.) 23. sz.
Kisalföld. 50. évf. (1995. szeptember 21.) 222. sz.
Népnevelők Lapja. 12. évf. (1877.) 35. sz.
Népszabadság. 46. évf. (1989. december 24.) 306. sz.
Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap. 11. évf. (1943.) 178. sz.
Teológia. 24. évf. (1990. február) 1.sz.
Szabad Nép. VI. évf. (1948. június 15.) 135. sz.
Szabad Nép. VIII. évf. (1950. június 6.) 129. sz.
Új Ember. 45. évf. (1989. június 18.) 2241. sz.
Új Ember. 48. évf. (1992.február 9.) 2273. sz.
Vasárnapi Újság 48. évf. (1901) 3. sz.
Világosság 4. évf. (1948. december 9.) 283. sz.

VIII.2.8 Internetes cikkek

LENGYEL Nóra: Nők a tudományban 2017. <https://ujkor.hu/content/nok-tudomanyban-2017>
(Letöltés ideje: 2023.10.30.)

Boldoggá avattak tíz nővért, akiket a szovjet katonák gyilkoltak meg a II. világháború idején. <https://romkat.ro/2022/06/16/boldogga-avattak-tiz-novert-akiket-szovjet-katonak-gyilkoltak-meg-a-ii-vilaghaboru-idejen/> (Letöltés ideje: 2022. 06. 21.)

Szovjet katonák által meggyilkolt apácák maradványait találták meg Lengyelországban. <https://mult-kor.hu/szovjet-katonak-által-meggyilkolt-apacak-maradvanyait-talaltak-meg-lengyelorszagban-20210309>
(Letöltés ideje: 2022.06.21.)

Összegzés

A dolgozat az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek rendjének történetével foglalkozik. Időbeliségét tekintve elsősorban a meghurcoltatás évtizedeire koncentrál, melyet a második világháború frontátvonulásától indítva az egyházi iskolák államosításán és a betegápoló nővérek elbocsájtásán át a szétszórás végéig, az 1989-es újrakezdésig tárgyal. A hangsúly – a forrásadottságoknak köszönhetően – elsősorban az 1940 évek második felétől az 1950-60-as évek időszakára tevődik.

A munka a források és a szakirodalom áttekintése után röviden tárgyalja az alapítást, a magyarországi megtelepedést, valamint a közösség tanítás, betegápolás és népművelés terén betöltött szerepét a második világháborúig. Ezekben a fejezetekben megvilágításra kerül a szerzetesközösség sikeres gyarapodása mind az emberi erőforrásban, mind az anyagiak terén, amely révén tisztábban érzékelhető szerepük a hazai női szerzetesközösségek között.

Ezt követően a dolgozat gerincét alkotó fejezetek következnek, melyek a frontátvonulást, az 1945 és 1950 közötti időszakot, az internálást, a szétszórás időszakát, és néhány büntetőperes eljárást tárgyalnak. Ezekben a fejezetekben előkerül a Megváltós Nővérek történetének legkiszolgáltatottabb, legnehezebb időszaka, amely végül a magyarországi közösséget a működési engedélyének megvonásával az illegalitásba kényszerítette, és új, az eddigiektől gyökeresen eltérő, de mégis bizonyos szempontból a rendi formákat megtartó életvezetést eredményezett.

A dolgozat igyekszik szem előtt tartani, hogy a rendelkezésre álló forrásokat kellő kritikával kezelje, ugyanakkor ezek ki is jelölték némileg a dolgozat csapásvonalát. A rendi levéltárban fellelhető visszaemlékezések, naplók, emlékiratok és egyéb forrástípusok mellett a szétszórás időszakát az állambiztonsági dokumentumok árnyalják, melyek megvilágítják a nővérek illegalitásban megélt mindennapjait. Érzékelhetjük a föld alatt működő közösség kapcsolati hálóját és legnagyobb kihívásait, valamint az egyének megküzdési stratégiáit, az őket ért traumákra adott válaszaikat. Mindemellett szükséges hangsúlyoznunk, hogy dolgozatunk elsősorban olyan szerzetesnőkről mutat képet, akik többségében az illegalitás keretei között is a kongregáció tagjainak tartották magukat, vagyis azokról a „hűségesekről,” akik a szétszórás alatt is életvezetésükben, identitásukban – természetesen titokban – de a kongregáció tagjaiként éltek tovább.

Jelen dolgozat keretei – bár az itt felmutatott eredmények is természetesen ez is komoly kutatásokat igényeltek – nem teszik lehetővé, hogy teljes mélységében áttekintsük ezt a témát, ugyanakkor bízunk benne, hogy az itt bemutatott adatok hozzájárulnak a magyarországi női szerzetesközösségek történetének mélyebb feltáráshoz és megértéséhez.

Summary

The paper focuses on the history of the Order of Sisters of the Divine Redeemer. In terms of chronology, it primarily concentrates on the decades of persecution, starting from the frontlines of World War II through the nationalization of religious schools and the dismissal of nursing sisters, up to the dispersion until the restart in 1989. Due to the availability of sources, the emphasis is particularly on the period from the late 1940s to the 1950s and 1960s.

After reviewing sources and literature, the paper briefly discusses the founding, settling in Hungary, and the role of the community in teaching, nursing, and cultural education until the end of World War II. These chapters shed light on the successful growth of the religious community in both human and material resources, making their role among Hungarian female religious communities more evident.

The core chapters of the paper then cover the frontlines, the period between 1945 and 1950, internment, the period of dispersion, and some trials. In these chapters, the most vulnerable and challenging period in the history of the Sisters of the Divine Redeemer is explored. This ultimately forced the Hungarian community into illegality by revoking its operating permit, resulting in a new way of life that deviated significantly from the past but still retained certain aspects of the religious forms.

The paper strives to critically handle the available sources, acknowledging that they somewhat shaped the direction of the research. Besides reminiscences, diaries, memoirs, and other source types found in the congregational archives, the period of dispersion is illuminated by state security documents, shedding light on the everyday lives of the sisters in illegality. The paper reveals the underground community's network of relationships, major challenges, and individuals' coping strategies and responses to the traumas they experienced. It is essential to emphasize that the paper primarily portrays nun-sisters who, for the most part, considered themselves members of the congregation even within the framework of illegality – the "loyal ones" who continued their lives as congregation members in secret during the period of dispersion.

While the scope of this paper, despite requiring significant research efforts, does not allow for an in-depth examination of the topic, it is hoped that the presented data contribute to a deeper understanding of the history of female religious communities in Hungary.

Nyilatkozat

Kijelentem, hogy jelen munkát önállóan készítettem, a feltüntetetteken kívül semmilyen más segédanyagot nem használtam fel, a doktori értekezést saját szellemi termékemnek tekintem.

Budapest, 2023. december 12.

Paréj-Farkas Katalin